

ԵՐԵՎԱՆԻ Վ.ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ԼԵԶՎԱԿԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ И СОЦИАЛЬНЫХ НАУК
ИМЕНИ В. БРЮСОВА
YEREVAN "BRYUSOV" STATE UNIVERSITY OF
LANGUAGES AND SOCIAL SCIENCES

ԲԱՆԲԵՐ

ԵՐԵՎԱՆԻ Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԼԵԶՎԱԿԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ВЕСТНИК ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ЯЗЫКОВ И
СОЦИАЛЬНЫХ НАУК ИМЕНИ
В. БРЮСОВА
BULLETIN OF YEREVAN "BRYUSOV" STATE UNIVERSITY OF LANGUAGES AND
SOCIAL SCIENCES

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ
ФИЛОЛОГИЯ
PHILOLOGY

Լեզվաբանություն
Лингвистика
Linguistics

1(36)

ԵՐԵՎԱՆԻ Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԼԵԶՎԱԿԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ «ԼԻՆԳՎԱ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ – 2016

Բանբերը հրատարակվում է տարեկան երկու անգամ ԵՊԼՀ գիտական խորհրդի որոշմամբ:

Вестник издается два раза в год по решению ученого совета ЕГУЯСН.

Bulletin is published twice a year by the decision of YSULS Scientific Council.

Խմբագրական խորհուրդ՝

<i>Գայանե Գասպարյան</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Լուսինե Ֆլջյան</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Կառլեն Միրումյան</i>	փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Աիդա Թոփուզյան</i>	մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Խմբագրական կազմ՝

<i>Գայանե Գասպարյան</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Լուսինե Ֆլջյան</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Լիլիթ Արզումանյան</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Դիանա Համբարձումյան</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Գայանե Գևորգյան</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
<i>Գայանե Եղիազարյան</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Նարինե Հովհաննիսյան</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Նաիրա Մանուկյան</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Էլիզա Ղազարյան</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Լևոն Մարկոսյան</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Տեխնիկական խմբագիր՝ Հասմիկ Փիլավջյան

Редакционный совет:

Гаяне Гаспарян, доктор филологических наук, профессор
Лусине Флджян, доктор филологических наук, профессор
Карлен Мирумян, доктор философских наук, профессор
Аида Топузьян, доктор педагогических наук, профессор

Редакционная коллегия:

Гаяне Гаспарян, доктор филологических наук, профессор
Лусине Флджян, доктор филологических наук, профессор
Лилит Арзуманян, доктор филологических наук, профессор
Диана Амбардзумян, доктор филологических наук, профессор
Гаяне Геворгян, доктор филологических наук, доцент
Гаяне Егиазарян, кандидат филологических наук, доцент
Нарине Оганнисян, кандидат филологических наук, доцент
Наира Манукян, кандидат филологических наук, доцент
Элиза Казарян, кандидат филологических наук, доцент
Левон Маркосян, кандидат филологических наук, доцент

Технический редактор: *Асмик Пилавджян*

Editorial Council:

Gayane Gasparyan, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Lusine Fljyan, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Karlen Mirumyan, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor
Aida Topuzyan, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor

Editorial Board:

Gayane Gasparyan, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Lusine Fljyan, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Lilit Arzumanyan, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Diana Hambardzumyan, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Gayane Gevorgyan, Doctor of Sciences (Philology), Associate Professor
Gayane Yeghiazaryan, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Narine Hovhannisyan, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Naira Manukyan, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Eliza Ghazaryan, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Levon Markosyan, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor

Technical Editor: *Hasmik Pilavjyan*

Բանբեր Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական լեզվախաասարակագիտական համալսարանի: Բանասիրություն, Լեզվաբանություն: 1(36) – Երևան, Լինգվա, 2016, 485 էջ
Вестник Ереванского государственного университета языков и социальных наук имени В. Брюсова. Филология, Лингвистика. 1(36) – Ереван, Лингва, 2016, 485с.
Bulletin of Yerevan “Bryusov” State University of Languages and Social Sciences, Philology, Linguistics 1(36) – Yerevan, Lingva, 2016, 485 pages

ISSN 1829-3107
© Լինգվա, 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

СОДЕРЖАНИЕ

CONTENTS

ԼՈՒՍԻՆԵ ԱՐԳԱՐՅԱՆ	Հայոց ցեղասպանության վերաինաստավորումը ժան-ժակ Վարուժանի «Քաղաքը բլրի գագաթին» թատերագրությունում	
ЛУСИНЕ АБГАРЯН	Интерпретация армянского геноцида в пьесе «Город на вершине холма» Жан-Жака Варужана	17
LUSINE ABGARYAN	Interpretation of the Armenian genocide in the play «The City at the Top of the Hill» by Jean-Jacques Varoujean	
ՍՎԵՏԼԱՆԱ ԱԶԻԶՅԱՆ	Անգլերենի դերբայական բարդ կառույցների ուսուցումը	
СВЕТЛАНА АЗИЗЯН	Обучение предикативным конструкциям с неличными формами английского глагола	28
SVETLANA AZIZYAN	Introducing predicative constructions with non-finite forms of the verb	
ԱՐՈՒՍՅԱԿ ԱՆԴՐԵԱՅԱՆ	Լեզվի ծագումն ու բնույթը Ալ-Ֆարաբիի հայեցակարգում	
АРУСЯК АНДРЕАСЯН	Происхождение и природа языка в концептуальной системе Аль-Фараби	39
ARUSYAK ANDREASYAN	The origin and nature of language in Al-Farabi's conceptual system	
ԱՐՈՒՍՅԱԿ ԱՆԴՐԵԱՅԱՆ	Լեզվի մասին պատկերացումները Ալ-Ֆարաբիի և Սիբաուեյհիի հայեցակարգերում	
АРУСЯК АНДРЕАСЯН	Восприятия языка в концептуальных системах Аль-Фараби и Сибавейхи	48
ARUSYAK ANDREASYAN	Perceptions of language in the conceptual systems of Al-Fārābī and Sībawayhi	
ԷՐԻԿԱ ԱՎԱԿՈՎԱ	Գեղարվեստական տեքստի տարածաժամանակային կոնտինուումի առանձնահատկությունների մասին	
ЭРИКА АВАКОВА	Об особенностях пространственно-временного континуума художественного текста	59
ERIKA AVAKOVA	On the features of the space-time continuum of the literary text	

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԱՅՎԱԶՅԱՆ	Լեզվաբանության մեջ մարդակենտրոն հարացույցի փոփարկման համառոտ ակնարկ	
АНДРАНИК АЙВАЗЯН	Краткий обзор формирования антропоцентрической парадигмы в лингвистике	66
ANDRANIK AYVAZYAN	Overview of the formation of anthropocentric paradigm in linguistics	
ԹԱՄԱՐԱ ԱՆՏՈՆՅԱՆ	Անտիկ սյուժեի մեկնաբանությունը Էդվարդ Օլբիի «Այծը կամ ո՞վ է Սիլվիան» պիեսում	
ТАМАРА АНТОНЯН	Интерпретация античного сюжета в пьесе Эдварда Олби “Коза, или кто такая Сильвия?”	74
TAMARA ANTONYAN	The interpretation of the classic plot in Edward Albee’s “The goat, or who’s Sylvia?”	
ԷՄՄԱ ԱՐՏՈՒՇՅԱՆ	Դիմելաձևերի ոճական դրսևորումները Ստ. Ջորյանի «Պապ Թագավոր» պատմավեպում	
ЭММА АРТУШЯН	Стилистическое отражение форм обращения в историческом романе С. Зоряна "Царь Пап"	79
EMMA ARTUSHYAN	Stylistic expressions of forms of address in the historical novel "King Pap" by S. Zoryan	
ՄԱՐԻԱՄ ԲԱԴԴԱՍԱՐՅԱՆ ՔՐԻՍՏԻՆԵ ՍՈԴԻԿՅԱՆ	Թարգմանական հնարները Վիլյամ Սարոյանի առակների հայերեն և ռուսերեն թարգմանվածքներում	
МАРИАМ БАГДАСАРЯН КРИСТИНЕ СОГИКЯН	Методы перевода притч Уильяма Сарояна (на материале армянских и русских переводов)	87
MARIAM BAGHDASARYAN KRISTINE SOGHIKYAN	Translation procedures in the Armenian and Russian translations of William Saroyan’s fables	
ՎԱՐԴԱՆՈՒՇ ԲԱԴԴԱՍԱՐՅԱՆ	Անգլերենի և հայերենի <<բացահայտում>> իմաստ արտահայտող բայերի բառիմաստային	102

ВАРДАНУШ БАГДАСАРЯН	խմբերի զուգադրական վերլուծություն Сопоставительный анализ лексико-семантических групп глаголов со значением «открытие» в английском и армянском языках	
YARDANUSH BAGHDASARYAN	A comparative analysis of lexico-semantic groups of verbs denoting the notion “to discover” in English and Armenian	
ՎԱՆՈՒՇԻ ԲԱՂՄԱՆՅԱՆ ВАНУИ БАГМАНЯН VANUHI BAGHMANYAN	Նիկողայոս Ադոնցի կյանքի ուղին Жизненный путь Никогаяоса Адонца The life path of Nikoghayos Adonts	110
ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ԲԱՂՐԱՄՅԱՆ	Պատումի երկիմաստությունը <<Լասարիլյո Տորմեսցոյի կյանքը>> ստեղծագործությունում	
МАРГАРИТА БАГРАМЯН	Двузначность повествования в произведении “Жизнь Ласарильо с Тормеса”	122
MARGARITA BAGHRAMYAN	Ambiguity of narration in “The Life of Lazarillo de Tormes”	
ՀՈՎԻԿ ԲԼԲՈՒԼՅԱՆ	Ավագ դպրոցականների հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման մեթոդաբանական մոտեցումները	
ОВИК БЛБУЛЯН	Методологические подходы к формированию социокультурной коммуникативной компетентности учащихся старшей школы	134
HOVIK BLBULYAN	Methodological approaches to the social-cultural communicative competence of the high school students	
ՀՈՎԻԿ ԲԼԲՈՒԼՅԱՆ	Ավագ դպրոցականների հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման տեխնոլոգիական ապահովումը	
ОВИК БЛБУЛЯН	Технологическое обеспечение процесса формирования социокультурной коммуникативной компетентности	142

HOVIK BLBULYAN	учащихся старшей школы Technological provision of socio-cultural communicative competence forming process of the senior students	
ԳԱՅԱՆԵ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ	Քերականական համանիշության դրսևորումները հայերենի անցյալ ժամանակաձևերում	
ГАЯНЕ ГЕВОРКЯН	Проявление грамматической синонимии в формах выражающих смысл прошедшего времени в армянском языке	154
GAYANE GEVORGYAN	The expression of grammatical synonymy in the past tenses in Armenian	
ԳԱՅԱՆԵ ԳԻՆՈՅԱՆ	Պատմությունը և գրականությունը: Բ. Շլինկ, «Ընթերցողը»	
ГАЯНЕ ГИНОЯН	История и литература: Б. Шлинк, "Чтец"	160
GAYANE GINOYAN	History and literature: B. Shlink, "The reader"	
ԳԱՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ	Հայերենի սեռական հոլովը և պարսկերենի իզաֆեթային կապակցությունը (զուգադրական քննություն)	
ГАРИК ГРИГОРЯН	Родительный падеж современного армянского и изафетное сочетание современного персидского языков (сопоставительный анализ)	169
GARIK GRIGORYAN	Genitive case of Modern Armenian and <i>ezāfe structure</i> of Modern Persian (a comparative analysis)	
ՄԱՐԻՆԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ	Իսպաներեն <<առկայություն>> իմաստով haber բայը՝ բովանդակային և շարահյուսական կից կառույցների դիրքային առանձնահատկությունների տեսանկյունից	177
МАРИНА ГРИГОРЯН	Испанский глагол haber: содержание и синтаксические позиции элементов	
MARINA GRIGORYAN	The Spanish verb of presence: the	

	content and syntactic positions of the elements	
ՄԵՐԻ ԴԱԼԼԱԲՅԱՆ	Նշանակության և ճանաչողության փոխհարաբերությունը ասիական-ամերիկյան գրական խոսույթում՝ թվացյալ «հալվող կաթսայի» համատեքստում	
МЕРИ ДАЛЛАКЯН	Взаимодействие значения и познания в азиатско-американском литературном дискурсе в контексте «квазиплавильного котла»	185
MERI DALLAKYAN	The relationship between meaning and cognition in the Asian-American literary discourse in the context of the “quasi-melting pot”	
ԳԱՅԱՆԵ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ ԴԻԱՆԱ ԱԴԻԿՅԱՆ	Դարձույթների ոճագործաբանական նշանակությունը և դրանց թարգմանական առանձնահատկությունները (ըստ Ջ.Դիքենսի «Օլիվեր Թվիստի արկածները» վեպի)	192
ГАЯНЕ ЕГИАЗАРЯН ДИАНА АДИКЯН	Стилистическо-прагматическое значение риторических троп и особенности их перевода (на основе романа “Оливер Твист” Ч. Дикенса)	
GAYANE YEGHIAZARYAN DIANA ADIKYAN	The stylistic-pragmatic meaning of rhetorical figures and their translating peculiarities (based on Ch. Dickens 's “Oliver Twist”)	
ՀՐԱՆՈՒՇ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ	Կանխենթադրութային հենքի մակարդակները և տեղեկատվական միավորների կրիչները	
ГРАНУШ ТОВМАСЯН	Уровни пресуппозиционной базы и носители её информационных единиц	200
HRANUSH TOVMASYAN	Levels of the speaking individual's presupposition base and carriers of its information units	

ԱՐՓԻՆԵ ԽԱԼԱԹՅԱՆ	Տեղանունաբանության դերը հատկանվանաբանության ոլորտում	
АРПИНЕ ХАЛАТЯН	Место топонимики среди отраслей ономастики	209
ARPINE KHALATYAN	The role of toponymy among the fields of onomastics	
ԼԻԼԻԹ ԽԱԶԻԿՅԱՆ	Հայաստանի տպագիր մամուլը և նոր մեդիան. փոխազդեցություն և կոնվերգենցիա	
ЛИЛИТ ХАЧИКЯН	Печатные СМИ Армении и новые медиа: взаимодействие и конвергенция	216
LILIT KHACHIKYAN	Print and new media of Armenia: interaction and convergence	
ՄԵՐԻ ԿՆՅԱԶՅԱՆ	Պարզ հիերոգլիֆների ընտրությունը չին-հայերեն հիերոգլիֆային ուսուցողական բառարան կազմելիս	
МЭРИ КНЯЗЯН	Отбор простых иероглифов в китайско-армянском базовом словаре	227
MARY KNYAZYAN	The choice of simple characters in the Chinese-Armenian beginner's dictionary	
ԱՆԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ	«Մարդիկ կենդանիներ են» և «Կենդանիները մարդիկ են» փոխաբերությունների ճանաչողական կաղապարումը	
АНИ АРУТЮНЯН	Концептуальное моделирование метафор 'Люди-животные' и 'Животные-люди'	236
ANI HARUTYUNYAN	The conceptual mapping of “People are animals” and “Animals are people” metaphors	
ԱՆԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ	«Արջ» կենդանունով փոխաբերությունների լեզվաճանաչողական առանձնահատկությունները անգլյամերիկյան քաղաքական խոսույթում	
АНИ АРУТЮНЯН	Лингвокогнитивные особенности	252

ANI HARUTYUNYAN	метафоры 'Медведь' в американском и британском политическом дискурсе The linguocognitive features of "Bear" metaphors in American and British political discourse	
ԻՆՆԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ	Ժամանակակից ռուսաստանյան մամուլի լեզվագործաբանական յուրահատկությունների մասին О лингвопрагматической специфике современной российской прессы	262
ИННА АРУТЮНЯН		
INNA HARUTYUNYAN	Linguo-pragmatic specificity of modern Russian press	
ՆԵԼԼԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ	Պոետիկ անվանաբանության ուսումնամեթոդական ձեռնարկի շուրջ Об учебно- методическом пособии по поэтической ономастике	268
НЕТЛИ АРУТЮНЯН		
NELLY HARUTYUNYAN	On teacher's manual on poetic onomastics	
ՖՐՈՒՆԶԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ ԷՄՄԱ ԲԱԼԱՅԱՆ	Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևի իմաստագործառական առանձնահատկությունները արդի արևելահայերենում և ժամանակակից իտալերենում	277
ФРУНЗЕ ОГАНЕСЯН ЭММА БАЛАЯН		
FRUNZE HOVHANNISYAN EMMA BALAYAN	Семантико-функциональные особенности настоящего времени изъявительного склонения в итальянском и армянском языках The use of the present indefinite tense in modern Italian and Armenian	
ՖՐՈՒՆԶԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ ՍԻՐԱՆՍՅԱՆ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ	Շրջուն շարադասությամբ կառույցների իմաստագործառական առանձնահատկությունները ժամանակակից իտալերենում և հայերենում	286
FRUNZE HOVHANNISYAN SIRANUYSH SUQIASYAN	A comparative analysis of sentences with inverted word order from semantic and functional viewpoint in modern	

FRUNZE HOVHANNISYAN SIRANUYSH SUQIASYAN	Italian and Armenian Le caratteristiche semantico-funzionali dei costrutti dislocati in Armeno ed in Italiano	
ԴԱՎԻԹ ԴԱՐԻԲՅԱՆ	Ֆիկտիվ քերականական ձևերի սինթեզման յուրահատկությունների մասին	
ДАВИД ГАРИБЯН	О специфике семантического синтеза фиктивных форм	296
DAVID GHARIBYAN	Specificity of semantic synthesis of fictitious forms	
ՆԱԻՐԱ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ	Պատկեր և խորհրդանիշ հասկացությունների տեսական հիմքերը	
НАИРА МАРТИРОСЯН	Теоретические основы понятий художественный образ и символ	304
NAIRA MARTIROSSYAN	Theoretical assumptions on literary images and symbols	
ՍՈՒՍԱՆՆԱ ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ	Ամերիկյան զավեշտալի տեղանուններով դարձվածքների խորհրդանշանային առանձնահատկությունները	
СУСАННА МХИТАРЯН	Символические особенности фразеологических единиц с забавными американскими топонимами	310
SUSANNA MKHITARYAN	Symbolic specifications of phraseological units with American funny/amusing toponyms	
ԱՆԱՀԻՏ ՄԿՐՅԱՆ	Արվեստի եզր պարունակող անվանական բառակապակցությունների որոշիչների ձևաբանական և շարահյուսական առանձնահատկությունները իտալերենում և հայերենում	
АНАИТ МКРЯН	Морфологические и синтаксические особенности определений номинативных словосочетаний содержащих термины искусства в итальянском и армянском языках	318
	The morphosyntactic characteristics of	

ANAHIT MKRYAN	the attributes of nominal set-expressions containing art terms in Italian and English	
ԱՐԱՄ ՄԿՐՅԱՆ	Կազմաբանական դարձվածքների առաջացման աղբյուրները և ստուգաբանությունը իտալերենում և հայերենում	
ԱՐԱՄ ՄԿՐՅԱՆ	Источники возникновения и этимология фразеологических единиц содержащих соматизмы в итальянском и армянском языках	326
ԱՐԱՄ ՄԿՐՅԱՆ	Sources and etymology of phraseological units containing somatic terms in Italian and English	
ԳԱՅԱՆԵ ՄԿՐՏՉՅԱՆ ГАЯНЕ МКРТЧЯН GAYANE MKRTCHYAN	Բառերի անցած ճանապարհը Путешествие в прошлое слов Travelling to the past of the words	334
ԼՈՒՍԻՆԵ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ	Հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի հրամայական եղանակի զուգադրական-տիպաբանական քննություն	
ԼՍՍԻՆԵ ՄՐԱԴՅԱՆ	Сопоставительно-типологический анализ повелительного наклонения армянского, русского и английского языков	342
ԼՍՍԻՆԵ ՄՐԱԴՅԱՆ	A contrastive-typological analysis of imperative mood in Armenian, Russian and English	
ԳՈՎԱՐ ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ	Գոյականական անդամի լրացումների կապակցության եղանակները ժամանակակից հայերենում	
ԳՈՎԱՐ ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ	Способы связи субстантивных определений в современном армянском языке	350
ԳՈՎԱՐ ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ	The means of cohesion of the supplements of the nominal member in modern Armenian	

ՆԱՐԻՆԵ ՉԱԽԱԼՅԱՆ	Հայ կանանց քաղաքական գործունեությունը 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին	
НАРИНЕ ЧАХАЛЯН	Политическая деятельность армянских женщин в конце 19-го и в начале 20-го веков.	364
NARINE CHAXALYAN	The political activities of Armenian women at the end of the 19 th century and in the beginning of the 20 th century	
ՏԱԹԵՎԻԿ ՌԵԿԱՆՅԱՆ	Միավանկ վերջնաբաղադրիչով բարդ գոյականների հոգնակիակազմության առանձնահատկությունները	
TATEVIK REGANJAN	Особенности образования множественного числа существительных, имеющих в конце односложный компонент, в современном армянском языке	377
TATEVIK REHANYAN	Features of the formation of plural compound nouns with monosyllabic suffixes in modern literary Armenian	
ՌԻՏԱ ՍԱՂԱԹԵԼՅԱՆ	Բարբառային բառերի (բայ և գոյական խոսքի մասերի) իմաստաբանական դասակարգումը՝ ըստ Գ. Ջահուկյանի համընդհանուր լեզվաբանական տեսության	
РИТА САГАТЕЛЯН	Классификация диалектных слов (частей речи – глаголов и существительных) в соответствии со всеобщей лингвистической теорией Г. Джаукяна	384
RITA SAGHATELYAN	The semantic classification of dialectical words (verb, noun parts of speech) according to Gevorg Jahukyan's theory of general linguistics	
ԳԱՅԱՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ	Էլեկտրոնային ուսուցողական միջոցների կիրառումը հայ սովորողների հանրամշակութային կոմպետենցիայի	393

ГАЯНЕ САРКИСЯН	ձևավորման համար Использование электронных средств учебного назначения по русскому языку для формирования социокультурной компетенции учащихся-армян	
GAYANE SARGSYAN	The use of electronic means of teaching for the formation of sociocultural competence of Armenian learners	
ԼԻԱՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ	Արդի հայերենի գովազդային խոսույթը և օտար բառերի գործածության խնդիրը	
ЛИАНА САРКИСЯН	Рекламный дискурс в современном армянском языке и проблема использования иностранных слов	402
LIANA SARGSYAN	The advertising discourse and the issue of the usage of foreign words in the contemporary Armenian language	
ՐՈՒԶԱՆՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ	Ածանցումը որպես նվազականության արտահայտման միջոց ռուսաց, հայոց, անգլերեն և իտալերեն լեզուներում (նվազական ածանցներ պարունակող գոյականների նյութի հիման վրա)	
РУЗАННА САРКИСЯН	Суффиксация как способ выражения категории диминутивности в русском, армянском, английском и итальянском языках (на материале диминутивных существительных)	415
RUZANNA SARGSYAN	Suffixation as the means of expression of the category of diminutiveness in Russian, Armenian, English and Italian languages (on the material of diminutive nouns)	
ՍՅՈՒԶԱՆՆԱ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ	Մեղմասույթների լեզվագործարանական արժեքը	
СЮЗАННА СТЕПАНИЯ	Лингвопрагматический потенциал эвфемизмов	421
SYUZANNA STEPANYAN	The linguo-pragmatic value of euphemisms	

ՎԱՐԵՆ ՎԵԼՅԱՆ	Հանպատրաստից բանավոր խոսքում նախադասությունների սահմանազատման հարցի շուրջ	
KAREN BELYAN	К вопросу о распознавании предложения в спонтанной устной речи	428
KAREN VELYAN	On the definition of the sentence in spontaneous spoken language	
ԳԱՅԱՆԵ ՎԵՐԴՅԱՆ	Նախադասությունների հնչերանգային-հաղորդակցական տիպերի առանձնահատկությունների դրսևորումը դրամատիկական երկերում	
ГАЯНЕ ВЕРДЯН	Проявление интонационных особенностей коммуникативных типов предложений в драматических произведениях	433
GAYANE VERDYAN	The actualization of peculiarities in phonological and communicative types of sentences in drama	
ՆԻՆԱ ՏԱՏԿԱԼՈ	Սոցիալ- մշակութային բաղադրիչի դերը ՀՀ ուսերենի ուսուցիչների մասնագիտական կոմպետենցիաները ձևավորելու խնդրում	
НИНА ТАТКАЛО	Роль социокультурного компонента в процессе формирования профессиональной компетенции учителей русского языка в РА	440
NINA TATKALO	The role of sociocultural component in the process of formation of professional competences of Russian teachers in the Republic of Armenia	
ԺԵՆՅԱ ՏԵՐ-ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ	Անգլերեն բնագրային նյութերի կիրառումը ինտերակտիվ առաջադրանքների կատարման գործընթացում	
ЖЕНЯ ТЕР-ВАРДАНЯН	Применение английских аутентичных материалов в процессе выполнения интерактивных заданий	446
ZHENYA TER-VARDANYAN	The implementation of authentic	

	materials in the process of fulfilling interactive tasks	
ՍՈՒՍԱՆՆԱ ՏԻՈՅԱՆ ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԱԲԱԶՅԱՆ СУСАННА ТИОЯН СУСАННА АБАЗЯН SUSANNA TIOYAN SUSANNA ABAZYAN	Ռուսերենի կարգավիճակը Հայաստանում Статус русского языка в Армении Status of the Russian language in Armenia	457
ՆԱԴԵԺԴԱ ՑՈԼԱԿՅԱՆ	Մշակութային կադապարները հանրային քաղաքական պատումի շրջանակներում. Բ. Օբամա, Վ. Պուտին, Ս. Սարգսյան	
НАДЕЖДА ЦОЛАКЯН	Культурные модели в рамках публичного политического нарратива: Б. Обама, В. Путин, С. Саркисян	463
NADEZHDA TSOLAKYAN	Cultural framings in public political narrative: B. Obama, V. Putin, S. Sargsyan	
ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ INFORMATION ABOUT THE AUTHORS		474

UDC 84 (09)

L'INTERPRETATION DU GENOCIDE DES ARMENIENS DANS *LA VILLE EN HAUT DE LA COLLINE* DE J.-J. VAROUJEAN

LUSINE ABGARIAN

Mots clés: Mythe antique d'Oreste, antimythe, théâtre de l'absurde, génocide de Arméniens

Le sujet que je traite dans ma présentation porte sur l'étude du mythe d'Oreste dans *La ville en haut de la colline* de Jean-Jacques Varoujean. La problématique réside dans la manière d'utiliser le mythe littéraire d'Oreste afin de faire allusion aux événements tragiques du début du 20e siècle, dont l'auteur était personnellement affecté.

Jean-Jacques Varoujean (1927-2005) est issu d'une famille arménienne rescapée du génocide perpétré par l'Empire Ottoman en 1915. Il est né à Marseille, puis a vécu à Alfortville et il est mort à Paris.

Journaliste, écrivain, metteur en scène, scénariste français d'origine arménienne, il a fait ses débuts comme assistant du metteur en scène Pierre Fresnay et François Périer au Théâtre de la Michodière. Il a travaillé comme journaliste pour *Le Parisien libéré*, ainsi qu'il a été l'auteur de plusieurs pièces télévisées et d'œuvres radiophoniques. Il est auteur d'une centaine de pièces, dont la plupart était publiées et mises en scène, il est également l'auteur d'une série d'essais. Ses pièces ont été jouées dans plusieurs théâtres en France, à Pékin, à Tokyo ainsi qu'à Erevan.

La ville en haut de la colline a été écrite à l'initiative de Madeleine Renaud en 1967. En 1969, une version télévisée est produite. La pièce est publiée la même année dans la collection « Le manteau d'Arlequin » des éditions Gallimard. La première adaptation de la pièce a été réalisée par Pierre Orma au Théâtre « Le Palace » en novembre 1987 et l'année suivante, en 1988, elle a obtenu le prix Masque d'Or pour le « Meilleur texte français contemporain ». La pièce est composée de deux parties contenant 5 et 11 scènes chacune et d'un intermède. *La ville en haut de la colline* ainsi que la grande majorité des œuvres de Varoujean, font des allusions, d'une manière implicite ou explicite, à la question arménienne.

Le mythe d'Oreste, qui est le sujet de la pièce, incarne en soi la problématique de la vengeance, de la cruauté, et semble être un mythe « universel » pour le traitement de ces sujets.

La ville, en haut de la colline, est la ville de Planitza où, dix ans avant le moment du récit, se sont passés des événements terribles, que les témoins ont reçu l'ordre d'oublier et ceux qui continuaient à en parler, étaient traités comme des fous.

Oreste : Je comprends maintenant pourquoi cette ville a été plongée dans la nuit, pourquoi ses habitants, derniers témoins de cette terrible histoire, ont reçu l'ordre exprès d'oublier. Il en est bien encore quelques-uns à pouvoir, tant bien que mal, tirer de leur mémoire les lambeaux de souvenirs mais ne voilà-t-il pas que ces gens-là sont reconnus comme fous ? Et les explications nombreuses que je leur ai entendu fournir, je comprends qu'elles m'aient paru si fantaisistes. Elles le sont car personne ne sait plus aujourd'hui quel fut l'exact déroulement des faits. Personne. ¹

N'est-ce pas une vraie allusion à l'histoire ? À la vraie histoire que le peuple turc avait la commande d'oublier ?

D'ailleurs l'universalité de ce mythe a permis à J.-J. Varoujean de montrer le problème éthique, social ainsi que de la cruauté en famille. J.-J. Varoujean a tenu à adapter ce mythe antique à l'homme contemporain, ce qui l'a emmené vers l'absurde, et comme d'ailleurs presque toutes les réécritures des mythes antiques du 20e siècle, avec Camus, Sartre, Giraudoux, Anouilh et d'autres.

La ville en haut de la colline est classée dans le rang des Oresties contemporaines avec « Les mouches » (1943-date de première représentation, 1947-date de parution) de J.-P. Sartre, « Electre » (1937-date de la première représentation) de J. Giroudoux, «Électre ou la Chute des masques» (1943-date d'écriture, 1954- date de première publication) de M. Yourcenar.

Oreste, jeune homme de l'Assistance publique, dont on ignore le vrai prénom et qui a été donné par Egisthe, rentre dans sa ville natale après la guerre pour trouver ses parents et pas pour se venger comme c'est le cas dans le mythe d'origine. Il monte avec difficulté jusqu'au sommet de la colline, où se trouve sa ville et sa famille dont il ignore l'identité. Il y est en quête de la vérité. En arrivant, il rencontre le guide qui est au courant de

¹ Varoujean J.-J., *La ville en haut de la colline*, Gallimard, coll. Le Manteau d'Arlequin, Paris, 1969, p. 73

tout ce qui se passe dans la ville. Il y retrouve Juliette, sa sœur, qui se fait appeler Electre, ainsi que Clytemnerstre, et Egisthe. Le soldat, dit Oreste, fera ensuite tout pour fouiller les mémoires et trouver l'assassin de son père Agamemnon. Clytemnestre, qui est amnésique, n'est pas assassiné par son fils Oreste comme dans le mythe original, mais elle meurt par une mort incompréhensible. Egisthe représente un personnage très important et n'est pas simplement l'assassin de son frère.

Varoujean a donc transformé l'identité des personnages par rapport à ceux du mythe classique en nous présentant un soldat orphelin qui retourne dans sa ville natale en quête de ses parents, un dictateur cruel qui soumet toute une ville, ainsi qu'une femme amnésique qui ne se rappelle pas de ce que lui est arrivé dans son passé et, dont la mémoire rafraîchie, lui permettra de se rappeler des crimes qui ont été effectués dans le passé. C'est une claire allusion aux événements du début de 20e siècle : le génocide arménien et la politique du gouvernement turc qui fait tout son possible afin d'effacer l'histoire et de faire supprimer des mémoires le déroulement de leur crime.

Le texte de Jean Jacques Varoujean est en vérité une réflexion autour de quatre points, qui forment la trame de la pièce et qui sont à la base de sa construction :

- La transposition du mythe
- La quête de la vérité
- La fatalité : la présence et l'absence du divin et du surnaturel
- La mémoire

Le texte de Varoujean est une véritable **transposition du mythe d'Oreste** du point de vue historico-politique, géographique et temporel :

- a. Historico-politique : En effet, c'est une autre histoire que nous entendons à travers le mythe d'Oreste : l'histoire du génocide arménien, le crime sans châtement, et la politique du gouvernement turc qui le nie toujours.
- b. Géographique : La pièce est une vraie translation spatiale du mythe classique. Les actions se passent dans la ville moderne d'Argos dénommée Planitza alors qu'elle n'avait jamais changé dans d'autres réécritures de ce mythe. L'ancien Argos, ville située en haut de la colline, fait allusion à une ville isolée.
- c. Temporel : À travers une langue plutôt simple et moderne par rapport à l'écriture originale de ce mythe, Varoujean montre la modernité du mythe, c'est-à-dire sa correspondance avec les temps modernes, et plus particulièrement celui du début du 20e siècle. À part le registre de

langue et les prénoms qui prétendent être donnés à chacun, Varoujean démontre une tendance à *moderniser le mythe c'est-à-dire à le transposer aux temps modernes*.

Le Guide: Le snobisme suscita la vogue des noms, des surnoms. Chacun s'en donna un pour plaire au maître qui avait donné l'exemple. Nous eûmes ainsi des Cicéron (les Napoléons n'en parlons pas) des Goebbels, des ... nous avons même une grosse Bertha... Jusqu'aux animaux qui furent baptisés. Je connais, tenez, un restaurateur qui a deux chiens. Il appelle le premier Mustapha, le second Kemal.²

Mustapha et Kemal, deux prénoms turcs qui ont été donnés aux chiens, font de claires allusions à Mustafa Kémal Atatürk, qui, ayant mené sa politique kémaliste, a continué jusqu'en 1923 la politique d'élimination des Arméniens de leurs territoires.

Ces trois facteurs font que la pièce devient une pièce absurde avec la « transgression » du mythe classique. Cette réécriture du mythe, qui écarte les circonstances et les personnages « classiques », conduisent à une vision absurde de la pièce, comme le témoigne Albert Camus dans son « Mythe de Sisyphe », et qui explique que « ce divorce entre l'homme et la vie, entre l'acteur et son décor [c'] est proprement le sentiment de l'absurde »³.

La quête de la vérité

Ayant modifié les intentions des personnages « classiques », Varoujean a fait d'Oreste un personnage qui n'est pas en quête vengeance mais en quête de la vérité, qui d'ailleurs, est l'une des trames les plus importantes dans la pièce. Oreste, soldat de l'Assistance publique, revient dans la ville en haut de la colline afin de savoir la vérité sur ses parents. Il y retrouve sa mère, sa sœur, dont il ignore l'identité, il y retrouve également l'assassin de son père, Egisthe, qui d'ailleurs est à l'origine de tout le mensonge et des mauvaises choses qui sont arrivées à Planitza. Clytemnestre constate, quant à elle, le caractère usurpateur et menteur d'Egisthe :

Egisthe: Vous vouliez mourir ? Pourquoi ?

² *Ibid.*, p. 15

³ Camus A., *Le Mythe de Sisyphe*, Éd. Gallimard, Paris, 1943, p.18

Clytemnestre : Parce que c'est mon rôle de mère. Et qu'il doit être délicieux, me semble-t-il, de le concevoir soi-même puisque la vie, n'est-ce pas ? Est un mensonge.

Egisthe: Depuis quand ? *Clytemnestre* : Mais voyons, depuis, exactement, rappelez-vous que je vous connais. ⁴

Oreste apprend, dès son arrivée dans sa ville natale, que Planitza vit comme si elle n'existait pas sur la carte, et qu'un gouverneur, qui s'est fait appeler Egisthe après la guerre, et il y règne en échappant totalement à l'appareil et au contrôle de l'État.

La fatalité

Dans les réécritures du mythe au 20e siècle, les auteurs suppriment assez souvent l'importance des dieux et des forces surnaturelles dans les pièces en donnant plus d'importance à l'homme, qui désormais est responsable lui-même de ses actes. C'est une tradition héritée du théâtre dramatique dont les racines remontent au début du 19e siècle.

La question de la destinée ou du *fatum* est traitée dans la pièce d'une manière implicite. Nous ne verrons dans cette pièce ni les dieux ni les Erynies c'est-à-dire les divinités qui sont typiques au mythe d'Oreste et qui apparaissent pour punir Oreste après qu'il assassine Clytemnestre pour se venger de la mort de son père Agamemnon. Les Erynies n'apparaissent pas pour emmener Oreste puisque il ne perpète pas un matricide dans cette pièce. Néanmoins, les Erynies sont « réincarnées » en un autre personnage : Electre.

Vers la fin de la pièce, Electre s'identifie aux Erynies, et prend leur rôle de poursuivante :

Électre : Je te poursuivrai ! Je ne te lâcherai pas ! Je te minerai, par la pensée, et le cœur et le sang ! ...

Oreste : Tais-toi !

Électre : Je serai une chienne, un de ces molosses dont tu avais tellement peur !...

Oreste : Tais-toi ! ⁵

D'ailleurs, Electre culpabilise Oreste d'avoir tué Clytemnestre, et veut susciter des remords :

⁴ Varoujean J.-J., *La ville en haut de la colline*, op.cit., p.53

⁵ *Ibid.* p. 91

Électre : Va vite, va vite auprès de ta mère...

Oreste : Oui.

Électre : Elle est morte.⁶

Mère !

Temps. À Oreste.

C'est vous qui l'avez tuée, vous !⁷

Électre incarne ainsi les Erynies, ou comme les appelle Sartre dans « Les mouches », les « Déeses du remord ». Alors, Varoujean respecte et reste partiellement fidèle aux principales trames du mythe antique, tout en effectuant quelques transpositions. Et même si les Erynies ne sont pas présentées dans la forme traditionnelle pour ce mythe, tout de même, grâce aux indices de Varoujean nous arrivons à identifier leur présence implicite.

Bien que nous n'ayons pas la présence explicite des dieux, mais il est bien évident que nous avons le pressentiment de leur présence intériorisée. La présence de la destinée est tout de même mise en évidence à travers le personnage et le discours de Clytemnestre. En voyant Oreste pour la première fois dit :

Je ne crois pas me tromper beaucoup en pressentant que nous pourrions, que nous devons, vous et moi aller au-devant de grands événements. [...] Or la chose est inscrite quelque part. Elle ne nous est pas livrée encore.⁸

Alors réponds-moi, une fois encore, puisque cela est écrit quelque part et tu en connais le dénouement.⁹

Le personnage de Clytemnestre est présenté d'une manière très intéressante. D'un côté, elle incarne « la fatalité » et, de l'autre, elle est le personnage qui représente l'abus du régime d'Egiste, c'est-à-dire elle est personnellement touchée par les faits qui s'étaient produits dix ans avant le moment du récit : elle a perdu son fils, elle a perdu sa mémoire. À travers ce personnage qui incarne la fatalité, Varoujean est arrivé à « naturaliser » le

⁶ *Ibid.*, p. 92

⁷ *Ibid.*, p. 100

⁸ *Ibid.*, p. 41

⁹ *Ibid.*, p. 51

tragique en lui donnant une tonalité d'absurde¹⁰. L'amnésie de Clytemnestre renforce cette absurdité.

La mémoire

À travers le personnage de Clytemnestre, Varoujean essaie de montrer l'importance de ce sujet dans la pièce, qui parlant d'une mémoire individuelle, fait des claires allusions à la mémoire collective, à l'objet d'étude de cette partie.

Amnésique, la reine a de la peine à se souvenir de son passé, plutôt des périodes de guerre et de ses conséquences. Ce qui lui manque, c'est une partie de mémoire qu'elle a laissé égarée quelque part :

Je ne sais même pas où j'en suis. C'est de nouveau le brouillard. Et pourtant d'avoir parlé me réconforte. Quelque chose me pousse, m'entraîne, comme s'il y avait une fin...¹¹

Après cette phrase, elle prend du temps et se met à évoquer un mythe, le mythe de Chamiram (Sémiramis) de la reine d'Assyrie et le roi Ara d'Arménie, qu'elle raconte à Electre pour le faire endormir et exprimer ce qu'elle a pu se souvenir.

À la demande d'Oreste Clytemnestre essaie de se remémorer les faits et du fait de sa tentative de recherche elle meurt mystérieusement avant que la réalité ne soit clairement présentée.

Clytemnestre amnésique, qui d'ailleurs se rend compte de sa maladie, n'est pas la seule. Il s'agit de toute la ville de Planitza dont tous les habitants sont amnésiques, comme si on leur avait supprimé à tous leur mémoire. Ils n'ont aucun souvenir du passé, ce qui est dû à Egisthe, leur gouverneur suprême.

Le tragique de la pièce peut justement résider dans cette nuance. L'homme qui prend conscience de sa tragédie, d'une situation sans issue dont la mémoire perdue cause beaucoup du mal à Clytemnestre et même le conduit vers la mort. C'est le même pour le reste des habitants de Planitza, qui après avoir été forcés à oublier les événements tragiques du passé, ont également eu l'ordre d'oublier leur prénom d'origine et d'en prendre un

¹⁰ Turettes C., *La subversion du tragique dans « La ville en haut de la colline »*, dir. Sylvie Vignes-Mottet, Presses Univ. du Mirail, 1998, p. 320-329, citation : 326

¹¹ Varoujean J.-J., *La ville en haut de la colline*, op.cit., p.67

autre. Il s'agit ici de la mémoire collective, de la mémoire d'un peuple d'un événement qui doit forcément être supprimé.

Est-ce une autre manière de faire une allusion au moment le plus noir de l'histoire arménienne ? Il paraît évident que Varoujean, dont les parents étaient rescapés du génocide, était la première génération de survivants et que ce dernier devait certainement être affecté par le souvenir de la tragédie qui est arrivée à ses parents et à son peuple. Il est également, et peut-être encore plus, touché par le fait que la mémoire du peuple turc est « effacée » d'un seul coup. De plus, au moment de l'écriture de la pièce, le gouvernement turc cachait toujours, presque un demi-siècle après le génocide, la vérité. Il le cachait à sa propre nation en errant l'histoire et les événements qui correspondent d'ailleurs à la partie de la pièce où l'on apprend que les habitants de Planitza sont forcés de changer leurs prénoms, ce qui emmène à la non-reconnaissance des personnes, comme le changement de l'histoire et sa fausse représentation conduisent à une fausse identité nationale.

La mort de Clytemnestre n'est plus un hasard. C'est une punition parce qu'elle a osé transgresser la loi et se souvenir de ce qui était interdit pendant des années. C'est une autre allusion à la réalité turque, qui poursuivait ceux qui osaient révéler la vérité et le communiquer aux autres.

Si l'on pense que Varoujean pourrait faire, à travers sa pièce, des allusions implicites aux événements tragiques du début de 20e siècle, il fait tout de même également des allusions explicites à ces événements tout en nommant et en identifiant les coupables :

Guide: À propos, je ne suis pas très au courant : de quelle guerre s'agit-il exactement ?

Oreste: Vous vous moquez de moi ?

Guide: Peu importe, du reste, elles se ressemblent toutes. Sauf, il est vrai, quand ce sont les chiens qui mordent... Je veux dire, excusez-moi, quand ce sont les Turcs. J'ai combattu jadis contre eux. Quelle génération- et c'est cela qui est rassurant, n'a pas eu sa guerre ? Combattre est une image car le Turc se mesure surtout avec les femmes et les enfants. Seuls, peut-être les Anglais les égalent en dégueulasserie mais, eux, ont la manière. Ils donnent les coups fourrés

comme on donne une comédie de Shakespeare sur une scène londonienne.¹²

L'intermède entre deux parties de la pièce est très inattendu et incompréhensible : Agamemnon parle, comme s'il n'avait jamais été assassiné et les cadres spatial et temporel ne sont pas clairs. Le moment quand il prend la parole est évidemment après la guerre, mais est-ce au même moment où Oreste, Clytemnestre et Electre se rencontrent et la famille se retrouve ? En tout cas, il n'évoque ni quelqu'un de sa famille, ni son passé sauf sa ville Argos, devenu Planitza après sa mort. De même, on ignore l'endroit où il se trouve. Est-ce la ville ? On ne sait pas. Mais d'un coup, on entend frapper trois coups, ce qui laisse à supposer qu'il est assassiné « encore une fois », par peur d'Egiste, ce qui est probablement prédit par Clytemnestre dans la cinquième scène de la première partie quand elle parle avec Egiste :

Clytemnestre : Dites-moi...l'âme, quand elle a quitté un corps qui a été percé... est-elle, elle aussi, atteinte des coups qui ont tué ?

Egiste : Beau sujet, en vérité, sur quoi raisonner.

Clytemnestre : Il est peut-être temps, ne croyez-vous pas de s'interroger ?

Egiste : Occupez-vous donc de cela, c'est entendu. Moi, j'ai à régler des affaires de la plus haute importance. Empêcher que cette ville ne tombe en d'autres mains. Gouverner, en somme. Et gouverner c'est résoudre tous nos problèmes.

Pourquoi souriez-vous ?¹³

Ce qui irrite Agamemnon, c'est le fait qu'on a tout inventé, on a inventé une autre histoire que celle vraie et qu'on a tout changé après son règne. Ce qu'il prétend, c'est de revenir et dire la vérité :

Je viendrai vous le dire moi-même... ou plutôt non, je le soufflerai à l'un des acteurs et c'est le feu au derrière qu'il se fera un plaisir de vous le communiquer.¹⁴

¹² *Ibid.*, p. 12

¹³ *Ibid.*, p. 53

¹⁴ *Ibid.*, p.58

En guise de conclusion, je pourrai noter l'universalité des mythes grecs, auxquels on a eu beaucoup recours, surtout au 20e siècle où la réécriture du mythe ancien prend un nouvel élan.

Les événements tragiques du début du 20e siècle, ont donné place à des nouvelles interprétations du mythe de la famille des Atrides dont *La ville en haut de la colline* est un exemple.

Malgré la transformation, plutôt la transposition du mythe des Atrides à l'époque moderne et le traitement des sujets contemporains du début du 20e siècle, ce mythe suscite toujours l'intérêt chez le lecteur avec les transformations évidentes et par l'originalité d'interprétation.

Le sujet, qui est mis en évidence à travers le mythe d'Oreste, est un sujet lié au propre l'histoire de Jean Jacques Varoujean, de sa famille et de son peuple. D'une manière très originale, il a su montrer la peine du peuple arménien ayant survécu au génocide de 1915 perpétré par le gouvernement des turcs, suite aux idées panturquistes.

BIBLIOGRAPHIE

1. Camus A., *Le Mythe de Sysiphe*, Gallimard, Paris, 1943.
2. Varoujean J.-J., *La ville en haut de la colline*, Gallimard, coll. Le Manteau d'Arlequin, Paris, 1969.
3. Turettes C., *La subversion du tragique dans « La ville en haut de la colline »*, dir. Sylvie Vignes-Mottet, Presses Univ. du Mirail, Toulouse, 1998.

ԼՈՒՍԻՆԵ ԱԲԳԱՐՅԱՆ - ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՄՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԻՄԱՍՏԱՎՈՐՈՒՄԸ ԺԱՆ-ԺԱԿ ՎԱՐՈՒԺԱՆԻ «ՔԱՂԱՔԸ ԲԼՐԻ ԳԱԳԱԹԻՆ» ԹԱՏԵՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ժան-ժակ Վարուժանի թատերագրությունում միաժամանակ տեղ է գտել երկու պատմություն՝ Օրեստեսի միթոսը և հայոց ցեղասպանության պատմությունը: Իրականում այս անտիկ միթոսի փոխակերպումը ստեղծել է մի յուրօրինակ պիես՝ այն դարձնելով հակամիթոս, որի միջոցով շոշափվում են մեծ եղեռնի իրադարձությունները: Այս թատերգությունը թույլ է տալիս ևս մեկ անգամ խոսել անտիկ միթոսների անսպառության և ունիվերսալության մասին:

ЛУСИНЕ АБГАРЯН - ИНТЕРПРЕТАЦИЯ АРМЯНСКОГО ГЕНОЦИДА В ПЬЕСЕ «ГОРОД НА ВЕРШИНЕ ХОЛМА» ЖАН-ЖАКА ВАРУЖАНА

Пьеса Жан-Жака Варужана включает в себя две истории одновременно-миф Ореста и история армянского геноцида. На самом деле, это преобразование создало уникальное произведение, что делает из него антимифом, которым были затронуты события геноцида армян. Это позволяет пьесе в очередной раз говорить об универсальности и бессмертии античных мифов.

LUSINE ABGARYAN - INTERPRETATION OF THE ARMENIAN GENOCIDE IN THE PLAY «THE CITY AT THE TOP OF THE HILL» BY JEAN-JACQUES VAROUJEAN

Jean-Jacques Varoujean's play includes two stories that take place at the same time: the Orestes myth and the narrative of the Armenian genocide. In fact, this transformation creates a unique play, turning it into an antimyth that encapsulates the events of the Armenian Genocide. This play allows us to once again discuss the universality and immortality of ancient myths.

**ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ԴԵՐԲԱՅԱԿԱՆ ԲԱՐԴ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ
ՌԻՍՈՒՑՈՒՄԸ**

ՍՎԵՏԼԱՆԱ ԱԶԻԶՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ դերբայական բարդ կառույց, երկտարր, երկբաղադրիչ կառույց, անվանական տարր, բայական տարր, երկրորդական ստորոգում, դերբայական դարձված

Ինչպես հայտնի է բայերը թե՛ անգլերենում և թե՛ հայերենում դրսևորվում են երկու ձևով՝ դիմավոր և անդեմ:

Բայի դիմավոր ձևերը գործողության հետ մեկտեղ արտահայտում են նաև եղանակ, ժամանակ, կերպ, սեռ, դեմք, թիվ: Ի տարբերություն բայի դիմավոր ձևերի անդեմ ձևերը գործողության հետ մեկտեղ արտահայտում են կերպ, սեռ, բայց չեն արտահայտում եղանակ, ժամանակ, դեմք և թիվ, ուստի և կոչվում են անդեմ բայեր՝ դերբայներ կամ չխոնարհված բայեր:

Անժխտելի է, իհարկե, որ բայի անդեմ ձևերը կամ դերբայները երկու զուգադրվող լեզուներում էլ տարբերվում են իրենց բառային ինքնուրույն կիրառությամբ (տեքմինը Ս. Ասատրյանինն է, 1983), հարաբերական անկախությամբ, ինչպես նաև իրենց խաղացած դերով, շարահյուսական կիրառություններով լեզվի համակարգում: Անգլերենի դերբայները թվով երեքն են, հայերենինը՝ թվով յոթը: Երկու լեզուներում էլ իրենց «մաքուր», «անխառն», «անաղարտ» ձևով դերբայները դրսևորում են բայ խոսքիմաստային կարգի քերականական էությունը լեզվի քերականական կառուցվածքում, միանման դեր են կատարում լեզվում՝ պարզեցնում բարդ նախադասությունը և դարձնում այն հակիրճ շնորհիվ անգլերենի դերբայական բարդ կառույցների և հայերենի դերբայական դարձվածների: Սակայն չի կարելի նույնացնել հայերենի դերբայական դարձվածները անգլերենի դերբայական բարդ կառույցների հետ: Ի տարբերություն հայերենի դերբայական դարձվածների անգլերենի դերբայական բարդ կառույցները երկտարր, երկբաղադրիչ շարահյուսական միավորներ են, որոնց չի կարելի մասնատել, այլ պետք է ընկալել որպես մեկ միավոր:

Քերականական դերբայական բարդ կառույցները յուրահատուկ մոտեցում են պահանջում ուսուցման գործընթացում: Նրանց կարելի է ներկայացնել տարբեր մոտեցումներով՝

ա) որպես նույն դերբային վերաբերող նյութ, որը կազմում է նրա՝ դերբայի շարունակությունը և լրացնում ու ամբողջացնում է տեղեկատվությունը յուրաքանչյուր դերբայի մասին:

բ) իսկ դերբայական կառույցները կարելի է ներկայացնել բոլոր դերբայներն ու նրանց առանձնահատկություններն անցնելուց հետո: Կարծում ենք, որ երկու տարբերակներն էլ ճիշտ են, որի մասին վկայում է դասավանդման փորձը, երկուսն էլ ունեն իրենց դրական և բացասական կողմերը:

Թե՛ մեկ և թե՛ մյուս դեպքում դերբայական կառույցների ուսուցման գործում անհրաժեշտ է ներկայացնել.

1. Ի՞նչ նպատակով են գործածվում դերբայները և նրանցով կազմված դերբայական բարդ կառույցները:

2. Ի՞նչ յուրահատկություն ունեն դերբայական բարդ կառույցները (ըստ իրենց կառուցվածքի):

3. Ինչո՞ւ են համարվում երկտարր, երկբաղադրիչ բարդ կառույցներ (անվանական և բայական տարրերը կամ բաղադրիչները):

4. Ի՞նչ հարաբերության մեջ են գտնվում իրար հետ անվանական և բայական տարրերը կամ բաղադրիչները:

5. Ինչպե՞ս է կոչվում ստորոգման այն տիպը, որը կապում է երկու տարրերը կամ բաղադրիչները (secondary predication, semi-predication- M.Y.Bloch, 1983, И.П.Иванова, В.В.Бурлакова, Г.Г.Поченцов, 1981):

6. Ինչո՞ւ են քերականագետներն այդ տարրերը կամ բաղադրիչներն շատ հաճախ անվանում երկրորդական ենթակա և երկրորդական ստորոգյալ (secondary subject, secondary predicate):

7. Ինչի՞ են հավասարազոր դերբայական երկտարր, երկբաղադրիչ կառույցները (երկրորդական նախադասության):

8. Կարո՞ղ են արդյոք կառույցի տարրերը կամ բաղադրիչները փոփոխվել և ինչպե՞ս:

9. Ի՞նչ հաջորդականությամբ պետք է դասավորել անվանական և բայական տարրերը. անվանական տարրը պարտադիր պետք է նախորդի մյուսին՝ բայական տարրին (չփոխելու համար դերբայական բարդ կառույցը պարզ դերբայական գործածությունից):

10. Կարո՞ղ են արդյոք երկու տարրերը կամ բաղադրիչներն ունենալ լրացումներ և ի՞նչ լրացումներ:

11. Առաջին տարրը կամ բաղադրիչը պարտադիր լինելով՝ անվանական ի՞նչ խոսքի մասերով կարող է արտահայտվել (անվանական տարբեր խոսքի մասերով),

գոյականով՝ հասարակ և հատուկ ընդհանուր հոլովում՝

“Yes, and he said would I tell *Grey to get* in touch with him?” (*Grey*-ը՝ անվանական տարրն է հատուկ գոյականի ընդհանուր հոլովաձևով արտահայտված):

Don't let these *fellows wear* you out. (*fellows* անվանական տարրն է հասարակ գոյականով արտահայտված)

He found her *bed unslept* . . . , found *downstairs* equally *empty*, opened the door and was presented with a telegram.

First of all the police doctor's late arrival had necessitated keeping Thackeray occupied a tactic which had so far cost him two hundred and fifty pounds and a deal of malt. (112)

Հասարակ և հատուկ գոյականով ստացական հոլովում կառույցի տիպից կախված (տես գերունդով կառույցները):

դերանունով: անձնական՝ օբյեկտային հոլովով, կամ ուղղական հոլովով (կառույցի տիպից կախված), ցուցական, երբեմն անդրադարձ, անորոշ, ժխտական:

And I couldn't be around all the time to stop *him blowing up*. (*him*-ը՝ անվանական տարրն է, անձնական դերանվան օբյեկտային հոլովով արտահայտված):

Could you possibly use your influence to *get him to come*? (*him*-ը՝ անվանական տարրն է, անձնական դերանվան օբյեկտային հոլովաձևով արտահայտված):

He heard *himself saying*. (13) (*himself*-ը կառույցի անվանական տարրն է՝ անդրադարձ դերանունով արտահայտված):

Nothing, except that I found that to prove how unscarred he was, he could get *himself involved* in stupid things. (*himself*-ը՝ անվանական տարրն է՝ անդրադարձ դերանունով արտահայտված).

գոյականացված թվականով՝ քանակական կամ դասական

գոյականացված ածականով՝ հարաբերական, կամ էլ որակական՝ համեմատական կամ գերադրական աստիճանով, համատեքստից և իրավիճակից կախված:

The poor appear to dislike the rich (35). (*the poor*՝ կառույցի անվանական տարրն է, գոյականացված հարաբերական ածականով արտահայտված)

Բայական տարրերը կամ բաղադրիչները փոփոխվում են.

ա) ըստ դերբային հատկանշող քերականական կարգերի, որոնք հանդես են գալիս որպես բայական տարր և արտահայտվում են անորոշ դերբայով (Infinitive), ածական դերբայով (Participle), գերունդով (Gerund):

When he got *himself engaged* and if dinned on me this... (*engaged-ը*՝ բայական տարրն է, ածական II դերբայով արտահայտված), որն անշուշտ չունի քերականական կարգեր ի տարբերություն մյուս դերբայների:

... And ahead of me I could see our tent and our car and my *father shaving* himself in the wing mirror and my *mother stooping* over camp stove, and I could smell *bacon frying*. (*shaving, stooping, frying* – կառույցի բայական տարրերն են, ածական առաջին դերբայով արտահայտված):

բ) ըստ քերականական այն կարգերի, որոնք հատուկ են դերբայներից յուրաքանչյուրին՝ պերֆեկտի և սեռի (perfect-non-perfect, active - passive), ինչպես նաև կերպի կարգը, որը հատուկ է միայն անորոշ դերբային:

Probably what he wanted was *for Watterson to be put right out* in the picture. (*to be put* -բայական տարրը անորոշ դերբայի կրավորական սեռով է արտահայտված):

The rest of the Kemble team seemed to be taking their leave. (*to be taking* բայական տարրը՝ Continuous նշույթավորված կերպով)

The retching seemed to have stopped. (*to have stopped* բայական տարրը պերֆեկտային ձևով է արտահայտված նախորդում արտահայտելու համար):

12. Դերբայական բարդ կառույցների անդամների միջև գոյություն ունեցող սերտ կապի մասին: Այդ կապն այնքան սերտ է, որքան ենթակայի և ստորոգյալի կապը, ուստի երբ բարդեցնում ենք դերբայական կառույցով պարզ նախադասությունը անվանական տարրը կամ բաղադրիչը դառնում է մեր նոր նախադասության կամ երկրորդական նախադասության ենթական, բայական տարրն էլ համապատասխանաբար դառնում է նոր կամ երկրորդական նախադասության բայ-ստորոգյալը:

Օրինակ՝ We heard *him left* for London. (պարզ նախադասություն է դերբայական պարզ կառույցով)

We heard (that) he had left for London. (33) (բարդ նախադասություն է առանց կառույցի: Պարզ նախադասության անվանական տարրը՝ *him* –ը փոխակերպվել և դարձել է բարդ նախադասության ենթական՝ *he*, իսկ

left-ը՝ բայական տարրն է, որը դերբայից փոխակերպվել է խոնարհված բայի, անցյալ ժամանակով գործածված:

Բովանդակությամբ երկու նախադասություններն էլ նույնն են, կառուցվածքով՝ տարբեր:

Պարզ նախադասության համեմատությամբ բարդը տարբեր յուրահատկություններ է ի հայտ բերում: Նախ կազմված է մտքի երկու միավորից և բարդ է, չնայած, որ պարզ և բարդ նախադասություններում միևնույն իրողություններն են արտահայտվում, որոնք կարող են դրսևորվել տարբեր կառույցներով:

13. Հաճախ դերբայական բարդ կառույցի անվանական տարրն անվանում են երկրորդական ենթակա (*secondary subject*), իսկ բայական տարրը՝ երկրորդական ստորոգյալ (*secondary predicate*) ի հակադրություն նախադասության հիմնական քերականական ենթակայի և հիմնական բայական ստորոգյալի (*primary subject, primary predicate*):

14. Դերբայական բարդ կառույցի բայական տարրից կամ բաղադրիչից կախված (թե որ դերբայն է գործածվել) կառույցը կարող է ցույց տալ գործողության կատարման փաստ (ինչպես անորոշ դերբայի գործածությունը), կամ էլ գործողության կատարման ընթացքայնությունը (առանց մատնանշելու գործողության կատարման սկիզբն ու ավարտը՝ ինչպես ածական դերբայի գործածությունը), երբ խոսողը չի տեսել ամբողջ գործողությունը, այլ գործողության կատարման միայն մեկ պահին է ականատես եղել:

Օրինակ՝ *I happened to see this chap, Swain, blowing his wife's head off next door...* (35)

15. Մի կառույցն իրենից հետո կարող է բերել մեկ այլ կառույց:

I was naturally taken aback but also in a strange way I was quite relieved to have someone else to share the responsibility with it and I'll sign it. (կառույցի բայական տարրն այստեղ իրենից հետո բերում է մեկ այլ կառույց, որը վկայում է, որ նախադասությունը կարող է ունենալ մեկից ավելի կառույցներ:

16. Տարբեր դերբայական բարդ կառույցներ տարբեր տեղեր կարող են զբաղեցնել նախադասության մեջ: Եթե *OPC*-ին պետք է փնտրել հիմնականում նախադասության բայ-ստորոգյալից հետո, այն տեղում, որտեղ խնդիրն է սովորաբար գործածվում, ապա *SPC*-ը պետք է փնտրել մասամբ նախադասության սկզբում (տես՝ անվանական տարրը), իսկ երկրորդ մասը՝ ստորոգյալից հետո (տես՝ բայական տարրը), քանի որ կառույցի անվանական տարրը մեր նախադասության ենթական է, իսկ

բայական տարրը կամ բաղադրիչը սովորաբար պետք է փնտրել նախադասության բայ-ստորոգյալից հետո, որը և տեղի է տալիս քերականների այն կարծիքին, որ դա բաղադրյալ բայական ստորոգյալի մաս է: Կարծում ենք, եթե կառուցը շարահյուսական մեկ միավոր է իրենից ներկայացնում, բնականաբար այն պետք է հանդես գա մեկ շարահյուսական պաշտոնում և ճիշտ չէ, դերբայական կառուցը համարել բարդ և երկտարր, երկբաղադրիչ՝ կառուցվածքով, իսկ շարահյուսական պաշտոնը պարզելու դեպքում մասնատել այդ տարրերը կամ բաղադրիչները երկու տարբեր պաշտոնների միջև:

17. Դերբայական բարդ կառույցների թե՛ անվանական և թե՛ բայական տարրերը կամ բաղադրիչները կարող են ունենալ իրենց լրացումները (անվանական տարրը՝ որոշիչ, բայական տարրը՝ խնդիր և տարբեր պարագաներ):

Օրինակ՝ *Something made him glance down at his lapel. (at his lapel-ը լրացնում է glance down բայական տարրին):*

The grand opening procession must be seen to embrace the sacred as well as the profane. (the sacred as well as the profane-ը to embrace դերբայական կառույցի՝ բայական տարրի լրացումներն են):

Even among these tanned and cosseted women she stood out, slim, radiant, her fair hair glowing like a candle flame. (102) Her, fair բառերը hair-ը անվանական տարրի լրացումներն են, իսկ like a candle flame-ը՝ բայական տարրինը:

18. Դերբայական բարդ կառույցների գործածությունը շատ հաճախ պայմանավորված է բայի, գոյականի, ածականի գործածությամբ, որոնք կազմում են նախադասության բայ-ստորոգյալը, կամ էլ գործածվելով բայ-հանգույցի հետ կազմում են նախադասության բաղադրյալ անվանական ստորոգյալը:

19. Հատուկ ուշադրություն է պետք դարձնել դերբայական այն կառույցների վրա, որտեղ բայական տարրը կամ բաղադրիչն արտահայտվում է գերունդով, իսկ անվանական տարրը՝ 1. ստացական դերանունով, կամ էլ հատուկ/հասարակ գոյականի ստացական հոլովածևով, 2. հատուկ, հասարակ գոյականով, ընդհանուր հոլովով, կամ էլ անձնական դերանվան օբյեկտային հոլովածևով, որը կառուցվածքով նույնանում է ածական I դերբայով արտահայտված կառույցի հետ: Քանի որ թե՛ գերունդը և թե՛ ածական I դերբայը կարող են կազմել բարդ դերբայական երկտարր կառույցներ:

Օրինակ՝ I hope you don't mind *me consulting* you like this? (Spark, Иванова и др.,86-87)

I hope you don't mind *my consulting* you like this?

I expected to hear people banging away all over the shop. (ածական I դերբայով կառույց է)

I don't mind *people banging* away all over the shop. (գերունդով կառույց է): Նման դեպքում անհրաժեշտ է. ա) ուշադրություն դարձնել թե ինչպիսի բայով է արտահայտված նախադասության բայ-ստորոգյալը):

Գերունդի կողմնակիցները *ing* վերջույթով նշույթավորված բայական տարրն անվանում են գերունդ (Half Gerund), իսկ ածական դերբայի կողմնակիցներն ածական դերբայն անվանում են ածական դերբայ (Fused Participle): Բայց կարծում ենք, որ այս դեպքում անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել բայ-ստորոգյալին: Եթե այդ բայն իրենից հետո գերունդ է պահանջում, ապա նրան հաջորդող *ing* վերջույթով նշույթավորված բայական տարրը գերունդ է, իսկ եթե այդ բայը գերունդ չի պահանջում ուրեմն ածական դերբայ է:

Մյուս կողմից ածական դերբային հատկանշական չէ գործածվել ստացական հոլովով դրված անվանական տարրի հետ: Կա նաև մեկ այլ բացատրություն՝ եթե գերունդը գործածվում է ստացական դերանվամբ կամ ստացական հոլովով դրված գոյականից հետո խոսողը շեշտը դնում է դերբայով արտահայտված գործողության վրա, իսկ երբ ընդհանուր հոլովով դրված գոյականի կամ օբյեկտային հոլովով դրված անձնական դերանունից հետո, շեշտվում է անվանական տարրը, կամ իմաստային ենթական կամ երկրորդական ենթական:

Եթե լեզվում կա որևէ լիմաստ բայ, ապա կարող ենք կազմել մյուս բոլոր դերբայական ձևերը թե՛ անգլերենում և թե՛ հայերենում:

20. Դերբայական բարդ կառույցները կարող են նախադասության մեջ կայուն և տարբեր շարահյուսական պաշտոններով հանդես գալ՝ կախված կառույցի տիպից՝ ինչպես՝ *OPC*-ը՝ բարդ խնդիր, *SPC*-ը բարդ ենթակա: For to + Inf-ը՝ ենթակայի, ստորոգելիական վերադիրի, խնդրի, որոշի և պարագայի պաշտոններում, *NAPC*-ը՝ պարագայական տարբեր պաշտոններում՝ ձևի, հանգամանքի, պատճառի և այլն:

21. *NAPC*-ի ներմուծման ժամանակ անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել այն փաստի վրա, որ անվանական տարրը, որը հաճախ սկսում է նախադասությունը, առաջին հայացքից շատ նման է ենթակային, բայց իրականում այն նախադասության ենթական չէ, նա միայն անվանական տարրն է և կառույցի երկրորդական ենթական,

այսինքն դերբայական տարրին նախորդող անվանական տարրն է: Իսկ եթե կառույցը զբաղեցնում է միջին դիրք կամ էլ դրվում է նախադասության վերջում, այն ավելի հեշտ է տարբերակել նախադասության մյուս անդամներից, հատկապես ենթակայից:

22. Որոշ լեզուներում նախադասության յուրաքանչյուր շարահյուսական անդամի դիրքը գրեթե կայուն է և որոշակի՝ ինչպես անգլերենում ուղիղ շարադասության դեպքում: Անգլերենում ի տարբերություն հայերենի, շարադասությունը ազատ է, որը սակայն կամայական ու սահմանափակ չէ: Շարադասությունը երբեմն կախված է նախադասության բովանդակությունից, ծանրաբեռնվածությունից, հին ու նոր տեղեկատվությունից, կառուցվածքից, խոսքի մասից, առկա վիճակից, ստորոգյալի կազմությունից, լրացման տեսակից (Ս. Աբրահամյան, 1973:262):

So we've got Philip Swain with a good job, his family *home all refurbished* and lots of valuable development band in the foreseeable creature. (108). (Այս օրինակում մեր կառույցը զբաղեցնում է միջին դիրք):

23. Դերբայական բարդ կառույցի բայական տարրը կարող է գործածվել ոչ միայն հաստատական խոնարհմամբ, այլև ժխտական խոնարհմամբ՝ ժխտական սուկաճանցով, որը կարող է ավելանալ կառույցի կամ նախադասության տարբեր անդամներին: Չի բացառվում նաև ժխտման արտահայտումը անվանական տարրի միջոցով կամ ժխտում արտահայտող որևէ մեկ այլ բառի առկայությամբ:

The weather not being fine, the ship will not leave the harbour at dawn. (ժխտումն արտահայտվում է բարդ դերբայական կառույցի բայական տարրով՝ *not being fine*)

Օրինակ՝ *Why don't you have your house whitewashed.* (ժխտումն արտահայտվում է բայ-ստորոգյալով):

Nobody was known winning the prize. (ժխտումն արտահայտվում է դերբայական բարդ կառույցի *nobody* անվանական տարրով):

Nobody answering the phone, I didn't know what to think. (ժխտումն արտահայտվում է կառույցի անվանական տարրով)

24. Դերբայի և դերբայական կառույցի տարբերությունը պարտադիր պետք է նշել, քանի որ ուսանողները հաճախ շփոթում են դրանք:

25. Երբեմն կառույցի բայական տարրին կարող է փոխարինել դերբայի նշույթը կրկնությունից խուսափելու համար (օրինակ անորոշ դերբայի *to* նշույթը):

Don't look so bloody betroged else they'll give you an enema. She doesn't *want you to*. (*to*-ն այստեղ փոխարինում է *give* բային կրկնությունից խուսափելու համար):

Perhaps he knows more about her problems than *you seem to*. (*to*-ն գործածվում է *to know* դերբայական տարրի փոխարեն):

26. Չի բացառվում, որ դերբայական կառույցը ոճական նկատառումներով կարող է փոխել իր կայուն շարահյուսական տեղը: (անձնական դերանուն + ածական I դերբայ):

27. Կարծում ենք, որ կառույցը բացատրելիս անհրաժեշտ է օգտագործել գրատախտակը և դերբայական կառույցների ուսուցումն ավելի արդյունավետ կլինի:

28. Անհրաժեշտ է օգտագործել մեկ դերբայական բարդ կառույցի վերաբերյալ արդեն եղած գիտելիքները, որոնք ավելի ու ավելի են խորանալու և աստիճանաբար արդեն ձեռք բերած կարողությունները վերափոխելու են հմտությունների:

29. Անհրաժեշտ է առանձնացնել այն բայերը կամ արտահայտությունները, որոնցից հետո կարող են գործածվել դերբայական բարդ կառույցները (անշուշտ տարբեր բայեր են գործածվում տարբեր կառույցներից առաջ):

I happen to know Swain was offered a top executive post with an excellent salary at head office in Los Angeles. (*happen* բայը և *to* 5 բայ՝ ներգործական սեռում):

And now let *us descend*. (*let* բայը+կառույց):

Permit *me to lead* the way. (63) (permit բայից հետո գործածվում է կառույց):

As she's not likely to have left a cach of scag under the flowerboards (to be likely-ի հետ գործածվում է + բարդ դերբայական կառույց, որի անվանական տարրը նախորդում է *to be likely*-ին, իսկ բայականը՝ հաջորդում է ստորոգյալին):

30. Անգլերենի դերբայական բարդ կառույցները թարգմանվում են հայերեն ա) պարզ նախադասությամբ, բ) բարդ ստորադասական նախադասությամբ, գ) բարդ համադասական նախադասությամբ, դ) դերբայական դարձվածով նախադասությամբ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Արրահամյան Ս. , Հայոց լեզու, II մաս, Երևան, 1975:
2. Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1983:
3. Թորմաջյան Հ., Ժամանակակից անգլերենի քերականություն, Երևան, 1995:
4. Azizyan S., Verbals, Yerevan, 2008:
5. Bloch M. Y., A Course in Theoretical English Grammer, Moscow, 1983.
6. Reginald Hill. Bones and Silence. Great Britain (որտեղից վերցրած են օրինակները), 1990.
7. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Поченцов Г.Г. Теоретическая грамматика современной английского языка, Москва, 1981.

СВЕТЛАНА АЗИЗЯН - ОБУЧЕНИЕ ПРЕДИКАТИВНЫМ КОНСТРУКЦИЯМ С НЕЛИЧНЫМИ ФОРМАМИ АНГЛИЙСКОГО ГЛАГОЛА

В составе сложного члена предложения неличная форма глагола выражает предикат по отношению к предшествующем ей именной части вместе с которым они образуют единый член предложения-конструкции с неличными формами глагола. Цель данной статьи 1. выделить особенности, сложных конструкций с неличными формами английского глагола (OPC, SPC, NAPC, For-to+Inf) 2. выделить характерные черты этих грамматических конструкций с не личными формами глагола, (infinitive, participle, gerund), которые помогут узнавать, конструировать и употребить эти конструкции как в устной, так в письменной речи. 3. а также указать 2 разные пути предъявления данного материала, 4. помочь студентам изучающих английский язык, употребить в своей устной и письменной речи, 5. что и обеспечит продуктивный результат в процессе обучения грамматики.

SVETLANA AZIZYAN – INTRODUCING PREDICATIVE CONSTRUCTIONS WITH NON-FINITE FORMS OF THE VERB

The article draws attention to the predicative constructions with the non-finite forms of the verb (verbals) and points out some important items affecting the process of teaching and learning grammatical structures with the

English verbals: 1. two ways of introducing predicative constructions with the infinitive, participle and gerund; 2. some peculiarities of the predicative constructions with the verbals; 3. ways of making the process of teaching this grammatical phenomenon productive; 4. the difference between a predicative construction and free use of the verbal; 5. these constructions make one syntactical unit. 6. the predicative complexes are distinguished by differential properties both in form and syntactical functions.

ԼԵԶՎԻ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԲՆՈՒՅԹԸ ԱԼ-ՖԱՐԱԲԻ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳՈՒՄ

ԱՐՈՒՅՑԱԿ ԱՆԴՐԵԱՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ Ալ-Ֆարաբի, Արիստոտել, լեզվի պայմանական բնույթ, «լեզվի տրվածություն» (*wad' al-luġah*), ասույթներ (*'alfāz*), նշանակություններ (*al-ma'ānī*)

Լեզվի մեջ մտքերը ստանում են հնչյունական արտահայտություն: Սա նշանակում է, որ մտքերը և հնչյունները, իրար միանալով, ծնունդ են տալիս լեզվին: Երբ մարդիկ խոսում են, այսինքն՝ օգտագործում են լեզուն, նրանց նպատակը իրար մտքեր հաղորդելն է: Բայց միտքը գոյություն ունի մարդու գիտակցության մեջ և նյութական չէ: Հետևաբար, մի մարդուց մյուսին փոխանցվելու համար միտքը պիտի նյութականություն ստանա: Այդ նպատակին ծառայում են հնչյունները: Հնչյունները միմյանց հետ կազմում են որոշակի միավորումներ:

Այս հնչյունային միավորումները՝ անունները (*asmā'*)¹⁵, արտահայտում, նշանակում են այն իրերը, երևույթները, որ նրանք անվանում են (*musammayāt*)՝ դրանք տարբերակելով մնացած իրերից ու երևույթներից: Անունների նման «տեղադրումը» (*wad'*)¹⁶ դրանք այդպես

¹⁵«Անուն»-ը (*ism*) այս համատեքստում կիրառվում է որպես ընդհանուր, սեռային հասկացություն՝ ընդգրկելով անունները, բայերը և մասնիկները:

¹⁶*Wad'-ը wada'a* (բառ.՝ «դնել, տեղադրել, տեղավորել») բայի բայանունն (*maṣdar*) է: Ինչպես նշում է Բ.Վեյսը, արևմտյան արևելագիտական ավանդույթը չունի *wad'* եզրույթի համարժեքը: Ըստ Բ.Վեյսի՝ մութագիլականները առաջինն էին, որ այս բառն օգտագործեցին լեզվի պայմանական բնույթի նշանակման համար: Իսկ *wad'*-ի բուն իմաստը «լեզվում արտահայտությունների (կամ ասույթների) (*alfāz*) և նշանակությունների (*ma'ānī*) միջև հարաբերակցության տրվածությունն» է, այլ կերպ ասած՝ «լեզվի տրվածությունը» (*wad' al-luġah*): *Wad'-ը* այս իմաստով մեծամասամբ սկսել է օգտագործվել XIV դ. աստվածաբան ալ-Իջիի (մահ. 1355) կողմից դրա կիրառումից հետո: Տե՛ս, Weiss B. *'ilm al-wad': An Introductory Account of a Later Muslim Philological Science*. Arabica 34, 1987, pp. 339-356; Weiss B. *Language in Orthodox Muslim Thought: A Study of "Wad' al-Luġah" and its Development*. Ph.D. Princeton University, 1966, էջ 38-40: Բ.Վեյսը նաև նշում է, որ շատ դեպքերում «պայմանականություն» իմաստով կիրառվել է ոչ թե *wad'-ը*, այլ *muwāda'a-ն*: Տե՛ս, Weiss B. (1966), էջ 52-53

անվանողի (անհատական կամ հավաքական կերպով) (wāḍī‘) գործունեության արդյունքն է: Ահա այստեղ է, որ առաջ են գալիս տարատեսակ կարծիքներ ու քննարկումներ՝ մի կողմից լեզվի ծագման, բնույթի, մյուս կողմից՝ անվանողի և անվան հետ կապված: Արդյո՞ք անունները և այն իրերը, որ նրանք անվանում են, անկախ են միմյանցից և կամայական ընտրության արդյունք են, թե՞ որոշակի կապ կա դրանց միջև: Իսկ եթե կա, ապա ինչո՞ւ հաճախ միևնույն անունը կարող է տարբեր իրեր անվանել, և հակառակը¹⁷:

Նման հարցադրումները նախ և առաջ պետք է դիտարկել հունական փիլիսոփայության համատեքստում՝ առանց որի հնարավոր չի լինի լիարժեք ըմբռնել խնդրի էությունը:

Անտիկ շրջանում հարցադրումը հետևյալն էր. «Լեզուն կապված է բնության (phúsis), թե՞ անվանման (namos) հետ»¹⁸: Այլ կերպ ասած՝ լեզուն կառավարվում է բնության կողմից, ինչպես ցանկացած այլ բնության երևույթ, օրինակ՝ անձրևելը, թե՞ այն մարդկանց միջև փոխհամաձայնության արդյունք է: Առաջին տեսակետն անվանվեց նատուրալիզմ (բնականություն), որի ամենավաղ ներկայացուցիչը հայտնի փիլիսոփա Պլատոնն է (մահ. մ.թ.ա. 348/347), իսկ երկրորդը, որի հեղինակն էր Արիստոտելը (մահ. մ.թ.ա. 322), անվանվեց կոնվենցիոնալիզմ (պայմանականություն¹⁹)²⁰: Իհարկե, կային նաև միջանկյալ դիրք գրավող մոտեցումներ²¹:

Արիստոտելը գտնում էր, որ խոսքն ունի պայմանական բնույթ, և մարդկանց միջև փոխհամաձայնության (katá sunthékèn) արդյունք է: Այսինքն՝ բառի ձևից անհնար է դատել նրանով նշանակվող իրի էության

¹⁷Mahdi M. “Language and Logic in Classical Islam”. In Grunebaum von G.E. (ed.) Wiesbaden: O.Harrassowitz, 1970, pp. 51-83, էջ 51

¹⁸ARCHIVES DE CATÉGORIE: SCHOOLS OF LINGUISTICS. Online: <https://lmdresources.wordpress.com/category/schools-of-linguistics/>, 08.08.2015

¹⁹«Բնականություն» և «պայմանականություն» եզրույթների կիրառումն ըստ՝ Աթայան է. «Լեզվական աշխարհի ներքին կերպավորումը և արտաքին վերաբերությունը», ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 1981, էջ 236

²⁰ARCHIVES DE CATÉGORIE: SCHOOLS OF LINGUISTICS. Online: <https://lmdresources.wordpress.com/category/schools-of-linguistics/>, 08.08.2015

²¹Այդ մասին տե՛ս, Versteegh C. Greek Elements in Arabic Linguistic Thinking. Studies in Semitic Languages and Linguistics. Leiden: E.J. Brill, 1977, էջ 164

մասին²²: Արիստոտելի խնդիրն է սահմանել բառերի գործառնության արժեքը: Նրա համար կարևոր է միայն բառերի պայմանական լինելու հանգամանքը, ոչ թե այն, թե դրանք ինչպիսի պայմանականության արդյունք են:

Արաբական միջավայրում արիստոտելյան տեսակետը առաջին անգամ լիարժեք կերպով լուսաբանել է X դարի արաբ փիլիսոփա Ալ-Ֆարաբին (մահ. 950): Պետք է նշել, որ Ալ-Ֆարաբիի համար խնդիրը ոչ թե այն է, թե ով է ստեղծել խոսքը, այլ այն, թե որն է այդ խոսքի արժեքը՝ արտաքին աշխարհում օբյեկտները ճիշտ ընկալելու համար²³:

Ալ-Ֆարաբիի լեզվի ծագման տեսությունը հիմնվում է լեզվի պայմանական բնույթի վերաբերյալ արիստոտելյան պատկերացումների²⁴ վրա: Ալ-Ֆարաբին առավել ամբողջական կերպով դա ներկայացնում է իր *Kitāb al-Ḥurūf*²⁵ («Մասնիկների²⁶ գիրք», այսուհետ՝ «Մասնիկներ») աշխատության մեջ:

«Մասնիկներ»-ում Ալ-Ֆարաբին պարզաբանում է, որ տարբեր տարածաշրջաններում բնակվող մարդիկ խիստ տարբերվում են միմյանցից: Նրանք տարբերվում են իրենց շարժումներով (*حركات* *ḥarakāt*), տարբեր իրերի, երևույթների նախընտրություններով, արտաբերական օրգանների առանձնահատկություններով և այլն: Եվ յուրաքանչյուր հասարակության մեջ միշտ առանձնանում է որևէ մեկը (ու՛մ պայամանականորեն կարելի է անվանել առաջնորդ), ով օրինակ է հանդիսանում հասարակության մնացած անդամների համար: Ահա այդ մեկն է, որ բնության մեջ իրեն հանդիպող յուրաքանչյուր օբյեկտի իրեն բնորոշ անվանումն է տալիս, որը հետագայում, ընդհանուր

²²Aristotle. *De Interpretatione*. Translated with commentary by J. L. Ackrill. Oxford University Press, 1963, էջ 43: 16^a19; էջ 44: 16^a26, 16^a29

²³ Versteegh C. *Greek Elements in Arabic Linguistic Thinking*, էջ 173

²⁴Ըստ Արիստոտելի՝ խոսքը մարդկանց միջև փոխհամաձայնության արդյունք է: Հետևաբար, այն ունի պայմանական բնույթ: Լեզվի ծագման արիստոտելյան տեսության մասին տե՛ս, Wen Q. *Aristotle's Definition of Language*. *International Journal of English Literature and Culture*.2014. Vol. 2(8), pp. 194-202

²⁵*Al-Fārābī, Abū Naṣr. Kitāb al-ʿurūf*. Edited by M.Mahdi. Second edition. Beirut: Dār al-Mašriq, 1990

²⁶"*arf* (հ.թ.՝ *ḥurūf*) եզրույթը, մի քանի իմաստ ունի. այն է՝ այբբենական տառ, հնչյուն, մասնիկ, բառ, բայց տվյալ տրակտատի բովանդակային համատեքստում այն ունի «մասնիկ» նշանակությունը:

փոխհամաձայնությամբ, ընդունվում է բոլորի կողմից: Այդ նկատառումով՝ Ալ-Ֆարաբին տվյալ առաջնորդին անվանում է «առաջին [անունների-Ա.Ա.] ստեղծող» (المتشء الأول al-munši' al-awwal) կամ «տվյալ հասարակության մեջ լեզու [այն է՝ խոսք-Ա.Ա.] ներդնող» (واضع لسان تلك الأمة) wāḍi' liṣān tilka al-'umma)²⁷: Այսպիսով, հետևելով նույն սխեմային՝ մարդիկ սկսում են անվանել գործողությունները, սովորույթները և տարբեր առարկաներին, երևույթներին բնորոշ հատկությունները: Այս գործընթացը շարունակվում է այնքան ժամանակ, մինչև իր անվանումն է ստանում յուրաքանչյուր բան, որի կարիքն ունի տվյալ հասարակությունը²⁸:

Նախ և առաջ, այստեղ աշխատում է «պարզության, հեշտության» սկզբունքը: Այսինքն՝ մարդիկ միշտ սկզբում շարժվում են այն ուղղությամբ, որը հեշտ է իրենց համար և բնագլաբար «թելադրված» է: Ճանապարհին իրենց հանդիպած իրերն ու երևույթները ևս նրանք արտաբերում են (تصويت taṣwīt)՝ ըստ իրենց հարմարության և արտաբերման եղանակի հեշտության՝ պայմանավորված արտաբերական օրգանների առանձնահատկություններով²⁹:

Նշանային (علامة 'alāmah նշան) արտահայտությամբ՝ նրանց արտաբերած առաջին հնչյունները (تصويطات taṣwīṭāt) հենց այբբենական տառերն են (الحروف المعجمة al-ḥurūf al-mu'jamah)³⁰:

Եթե հաշվի առնենք, որ տարբեր են նաև մարդկանց զգայական ընկալումները և շրջակա միջավայրերը³¹, ապա պարզ կդառնա տարբեր լեզուների գոյության վերաբերյալ Ալ-Ֆարաբիի տեսությունը:

Ըստ այս տեսության՝ լեզուն մարդկանց միջև փոխհամաձայնության արդյունք է, և այստեղ անգամ ակնարկ չկա լեզվի աստվածային ծագման³² մասին: Ալ-Ֆարաբին չի մանրամասնում, թե ինչու է հենց տվյալ բառն ընտրվում տվյալ օբյեկտն անվանելու համար: Բ. Վերստեդը

²⁷Versteegh C. Landmarks in Linguistic Thought III: The Arabic Linguistic tradition. New York: London and New York, 1997, էջ 60

²⁸Մանրամասն տե՛ս, Fārābī. "urūf, էջ 137-138: \$120-121

²⁹Fārābī. "urūf, էջ 135: \$115

³⁰Fārābī. "urūf, էջ 136: \$118

³¹Նույն տեղում:

³² Արաբական միջավայրում լեզվի ծագման մասին տե՛ս, Versteegh C. Linguistic Attitudes and the Origin of Speech in the Arab World. "Understanding Arabic. Essays in Contemporary Arabic Linguistics" in Honor of El-Said Badawi. Cairo: The American University in Cairo Press, 1996, pp. 15-31

ենթադրում է, որ Ալ-Ֆարաբին այդ գործընթացը համարում է պատահականության արգասիք³³. «Քանի որ մարդիկ ըստ բնազդի են շարժվում որոշակի իրերի ուղղությամբ [ինչը, ըստ էության, փորձում է ցույց տալ Ալ-Ֆարաբին -Ա.Ա.], հեյրևաբար, նրանք իրենց արտաբերական օրգանները և շարժում են ըստ բնազդի, ինչը յուրաքանչյուր հասարակության մեջ յուրովի ընթացք ունի»³⁴:

Ինչպես նշում է Ալ-Ֆարաբին, այս հասարակության «առաջնորդները» (فطر تلك الأمة) fitar tilka al-umma) հոգում են ասույթների³⁵ (ألفاظ 'alfāz) և նշանակությունների (المعاني al-ma'āni) միջև համապատասխան հարաբերությունների հաստատման մասին³⁶: Այս մարդիկ նկատում են նաև, որ երբեմն օբյեկտները իրենց վրա են կրում միանման գործողություններ: Այդ երևույթը լեզվում արտահայտելու համար նրանք միանման վերջավորություններ են տալիս այդ օբյեկտներն անվանող ասույթներին: Նման յուրահատուկ ձևով Ալ-Ֆարաբին փորձում է բացատրել հոլովական վերջավորությունները: Արաբերենում դրանք հաճախ անվանվում են 'ahwāl (أحوال վիճակներ), որովհետև մատնանշում են այն վիճակը, որում գտնվում է անունը³⁷: Նմանատիպ ձևով Ալ-Ֆարաբին փորձում է բացատրել համանունների³⁸ և հոմանիշների³⁹

³³Versteegh C. Landmarks in Linguistic Thought III, էջ 60

³⁴Նույն տեղում:

³⁵Ալ-Ֆարաբիի արաբերեն բնագրերում لفظ-ին (laf', h.թ. 'alfā') իր բովանդակային ընդգրկունությամբ հայերենում համապատասխանում է «ասույթ» եզրույթը: Ասույթը լեզվական հաղորդման միավոր է, որը բնորոշվում է իմաստային ամբողջականությամբ (ավարտվածությամբ) և կարող է ընկալվել ու հասկացվել լսողի կողմից տվյալ հաղորդակցական իրադրության մեջ: Տե՛ս, Աղայան Է., Արդի հայերենի բացատրական բառարան: «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան, 1976, էջ 117

³⁶Farābī. "urūf, էջ 138

³⁷Նկատի է առնվում արաբերենում «անուն» (ism) խոսքի մասը:

³⁸Համանուններն այն բառերն ու քերականական ձևերն են, որոնք իրենց հնչյունական կազմով, գրությամբ և արտասանությամբ նույնն են, բայց իրարից տարբերվում են արտահայտած իմաստներով: Տե՛ս, Եզեկյան Լ., Հայոց լեզու, Երևան, 2005, էջ 105

³⁹Հոմանիշները միևնույն հասկացություններ (առարկա, հատկանիշ, գործողություն և այլն) արտահայտող այն բառերն են, որոնք ունեն մոտ կամ նույն իմաստները: Տե՛ս, Եզեկյան Լ., նույն տեղում, էջ 95

զարգացումը լեզվում, ինչպես նաև փոխաբերությունների կիրառումը, որն արդեն հանգեցնում է հոեոտորության և պոեզիայի առաջացմանը⁴⁰:

Ալ-Ֆարաբին եզրակացնում է, որ նման ճանապարհով տրված անվանումները տվյալ հասարակության համար դառնում են բնական և սովորական.

«Նրանց [տվյալ հասարակության անդամների- Ա.Ա.] միտքը⁴¹ և լեզուն այնքան են վարժվում այս ասույթներին, որ չեն ճանաչում որևէ այլ բան [այսինքն՝ ասույթ- Ա.Ա.]: Նրանց լեզուն վարժվում է դրանց [այդ ասույթներին- Ա.Ա.], և խուսափում է որևէ այլ ասույթի արտաբերումից, և խոսքում տվյալ ասույթների որևէ այլ ձևից ու դասավորությունից: Այն ասույթները, որ պայմանականորեն ներմուծվել են նրանց [տվյալ հասարակության անդամների- Ա.Ա.] մտքում և լեզվում, համապատասխանում են այն ասույթներին, որ նրանք ստացել են իրենց նախնիներից, որոնք էլ, իրենց հերթին, դրանք ստացել էին իրենց նախնիներից: Իսկ սրանք էլ, իրենց հերթին, դրանք ստացել էին այն մեկից, ով ստեղծել էր [wada'ā] այս ասույթները: [. . .] Ահա այս ասույթներն են [կազմավորում- Ա.Ա.] տվյալ հասարակության լեզուն: Իսկ դրանցից տարբերվող ասույթները համարվում են օտար կամ սխալ»⁴²:

Այսպիսով, լեզուն դառնում է հասարակության բնական և պայմանական (այսինքն՝ բոլորի կողմից համընդհանուր պայմանավորվածությամբ ընդունված) զարգացման մի մասը: Քանի որ լեզվի ձևավորումը և հետագա զարգացումը տեղի է ունենում ըստ «առաջին անվանողների» բնական բնազդի, պետք է եզրակացնել, որ ասույթների և դրանցով նշանակվող օբյեկտների միջև հարաբերությունները ևս բնական են: Իհարկե, սա չի նշանակում, որ հնչյուններն արտահայտում են օբյեկտների էությունը, այլ նկատի է առնվում այն հանգամանքը, որ «առաջին անվանողների» մարմնի բնական կառուցվածքը և արտաբերական օրգանների առանձնահատկությունները «ստիպում են» նրանց արտաբերել հենց այդ

⁴⁰Versteegh C. Landmarks in Linguistic Thought III, էջ 61

⁴¹Բնազդի տարբերակում կիրառվում է «իրենց հոգիներում» (في أنفسهم fi 'anfusihim) արտահայտությունը, որը տվյալ համատեքստում համապատասխանում է «մտքին»:

⁴²Farābī. "urūf, էջ 141:18-142:4

հնչյունները⁴³: Ալ-Ֆարաբին սրանով ցանկանում է շեշտել տարբեր հասարակություններում լեզվի պայմանական բնույթը:

Մեր մտածողության մեջ հասկացությունների ձևավորման գործընթացը բնական է և համընդհանուր բոլոր մարդկանց համար: Ոչ մի լեզու Ալ-Ֆարաբիի այս հայեցակարգում առավելություն չունի մեկ այլ լեզվի նկատմամբ. դրանք բոլորը ենթարկվում են համընդհանուր մտածողության, այն է՝ տրամաբանության կանոններին: Ալ-Ֆարաբին ոչնչով չի առանձնացնում նաև արաբերենը, որը կարելի է տեսնել արաբերենում բայական հանգույցի բացակայության «վերհանմամբ» նրա «Մասնիկներ» տրակտատում⁴⁴: Բացի այդ՝ Ալ-Ֆարաբին եզրակացնում է, որ արաբ քերականագետների կողմից կատարված խոսքիմասային բաժանումը, որը կարելի է տեսնել դեռևս Սիբաուեյհիի Kitāb⁴⁵-ում, զգալի «թերություններ» ունի, քանի որ չի արտահայտում բոլոր անհրաժեշտ բաժանումները: Այս նկատառումով նա առաջարկում է արաբերենում մասնիկների (حروفٍ hurof) լիովին այլ դասակարգում⁴⁶, որն ամբողջովին տարբերվում է արաբական քերականական ավանդույթում մասնիկների դասակարգումից:

Պետք է ենթադրել, որ Ալ-Ֆարաբին, ունենալով այն համոզմունքը, որ լեզուն ունի պայմանական բնույթ, նպատակ ուներ ստանալ նոր լեզվաբանական գիտելիք կամ վերաիմաստավորել նախորդը: Նրա հայեցակարգում լեզվի պայմանականությունը հանգեցնում է նաև քերականական կանոնների պայմանականությանը, որոնք, անհրաժեշտության դեպքում, կարելի է փոխել, եթե դրանք չեն համապատասխանում «համընդհանուր տրամաբանության» կանոններին:

⁴³Versteegh C. Landmarks in Linguistic Thought III, էջ 63

⁴⁴Արաբերենում բայական հանգույցի հիմնախնդիրն ըստ Ալ-Ֆարաբիի տե՛ս, Անդրեասյան Ա., «Ստորոգելիական հանգույցի հիմնախնդիրն արաբերենում ըստ Ալ-Ֆարաբիի», Արաբագիտական ուսումնասիրություններ, հ. 7, ԵՊՀ հրատարակչություն: Երևան, 2014, էջ 43- 56

⁴⁵ Արաբական քերականության առաջին պահպանված աղբյուրը:

⁴⁶Ալ-Ֆարաբիի կողմից կատարված մասնիկների դասակարգումը, ինչպես նաև նրա տեսակետը քերականության և տրամաբանության միջև կապի վերաբերյալ տե՛ս, Անդրեասյան Ա., Արաբական քերականությունը և նրա կապը տրամաբանության հետ ըստ Ալ-Ֆարաբիի, «Արաբագիտական ուսումնասիրություններ», հ. 6, Երևան, 2013, էջ 8-22

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աթայան Է., «Լեզվական աշխարհի ներքին կերպավորումը և արտաքին վերաբերությունը», ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 1981
2. Անդրեասյան Ա., Արաբական քերականությունը և նրա կապը տրամաբանության հետ ըստ Ալ-Ֆարաբիի, «Արաբագիտական ուսումնասիրություններ», հ. 6, Երևան, 2013, էջ 8-22
3. Անդրեասյան Ա., Ստորոգելիական հանգույցի հիմնախնդիրն արաբերենում ըստ Ալ-Ֆարաբիի, «Արաբագիտական ուսումնասիրություններ», հ.7, ԵՊՀ հրատարակչություն: Երևան, 2014, էջ 43- 56
4. Եզեկյան Լ., Հայոց լեզու, Երևան, 2005
5. Allen W. Ancient Ideas on the Origin and Development of Language. In: Transactions of the Philological Society of London, 1948
6. Aristotle. Categories and De Interpretatione. Translated with commentary by J. L. Ackrill. Oxford University Press, 1963
7. Mahdi M. "Language and Logic in Classical Islam". In Grunebaum von G.E. (ed.) Wiesbaden: O.Harrassowitz, 1970, pp. 51-83
8. Versteegh C. Greek Elements in Arabic Linguistic Thinking. Studies in Semitic Languages and Linguistics. Leiden: E.J. Brill, 1977
9. Versteegh C. Linguistic Attitudes and the Origin of Speech in the Arab World. "Understanding Arabic. Essays in Contemporary Arabic Linguistics" in Honor of El-Said Badawi. Cairo: The American University in Cairo Press, 1996, pp. 15-31
10. Versteegh C. Landmarks in Linguistic Thought III: The Arabic Linguistic tradition. New York: London and New York, 1997
11. Weiss B. Language in Orthodox Muslim Thought: A Study of "Waḍ' al-Lughah" and its Development. Ph.D. Princeton University, 1966
12. Weiss B. "Ilm al-waḍ': An Introductory Account of a Later Muslim Philological Science". Arabica 34, 1987, pp. 339-356
13. Wen Q. Aristotle's Definition of Language. International Journal of English Literature and Culture. 2014. Vol. 2(8), pp. 194-202

ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

1. Fārābī, "urūf = Al-Fārābī, Abū Naṣr. Kitāb al-"urūf. Edited by M.Mahdi. Second edition. Beirut: Dār al-Maṣriq, 1990 (արաբերեն)

ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

1. Աղայան Է., Արդի հայերենի բացատրական բառարան: «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան, 1976

ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԿԱՅՔԵՐ

ARCHIVES DE CATÉGORIE: SCHOOLS OF LINGUISTICS.

<https://lmdresources.wordpress.com/category/schools-of-linguistics/>

АРУСЯК АНДРЕАСЯН - ПРОИСХОЖДЕНИЕ И ПРИРОДА ЯЗЫКА В КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ АЛЬ-ФАРАБИ

Статья посвящена анализу происхождения и природы языка в концептуальной системе арабского философа 10-го века Аль-Фараби (ум. 339/950). Здесь мы показываем, что его концепция очень близка к взглядам Аристотеля касательно условной природы языка. Мы пришли к выводу, что его главная цель состояла в том, чтобы выявить новые лингвистические знания или переосмыслить предыдущие. В концептуальной системе Аль-Фараби условность языка приводит также к условности грамматических правил, которые, в случае необходимости, могут быть изменены, если не соответствуют правилам "универсальной логики".

ARUSYAK ANDREASYAN - THE ORIGIN AND NATURE OF LANGUAGE IN AL- FARABI'S CONCEPTUAL SYSTEM

The paper is devoted to the analysis of the origin and nature of language in the conceptual system of Al-Farabi (d. 339/950), a 10th century Arab philosopher. Here we show that his concept is very close to Aristotle's views on the conventional nature of language. We conclude that his main purpose was to reveal new linguistic knowledge or reinterpret the previous one. In his conceptual system the conventionality of language also leads to the conventionality of grammatical rules, which, if necessary, can be changed if they do not comply with the rules of "universal logic".

ԼԵԶՎԻ ՄԱՍԻՆ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ԱԼ-ՖԱՐԱԲԻ ԵՎ ՍԻԲԱՈՒԵՅՇԻ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ

ԱՐՈՒՍՅԱԿ ԱՆԴԵԱՍՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ Ալ-Ֆարաբի, Սիբաուեյիի, լեզուն որպես սոցիալական երևույթ, ինտենցիա, լեզվի պայմանական բնույթ, համաժամանակային կապորդ, բայական հանգույց, նախապիպ (miṣl awwal), «լեզու-մտածողություն» հարաբերակցություն, «ձևի և բովանդակության» հարաբերակցություն

Լեզվի և մտածողության կամ քերականության և տրամաբանության միջև կապը պատմության ամբողջ ընթացքում բանավեճերի առիթ է եղել: Իսնդիրն այն է, որ քերականությունը և տրամաբանությունը տարբեր մտածողների մոտ տարբեր կերպ են ընկալվել՝ տարածայնությունների առիթ տալով:

Սույն ուսումնասիրության մեջ փորձ է արվել ներկայացնելու X դարի արաբ փիլիսոփա Աբու Նասր ալ-Ֆարաբիի (մահ. 950թ.) և արաբական քերականության առաջին պահպանված աղբյուրի հեղինակ Սիբաուեյիիի (մահ. 796թ.) մոտեցումները լեզվի բնույթի և կատարած դերի վերաբերյալ, ինչպես նաև տրամաբանության և քերականության հարաբերակցության հարցը նրանց հայեցակարգերում:

Ալ-Ֆարաբին իր «Մտքի սթափության գիրք՝ հանուն երջանկության» («*Kitāb al-tanbih ‘ala sabil as-sa‘adah*») կամ պարզապես՝ «*Kitāb al-tanbih*») աշխատությունում⁴⁷ որոշ հարցադրումներ է անում՝ կապված այն խնդրի հետ, թե արդյո՞ք արաբական քերականությունն ունի «բավարար ընդգրկունություն՝ ուղղորդելու դեպի մտքի սթափություն» (ինչը տրամաբանության նպատակն է), և արդյո՞ք այն ի զորու է դասակարգել իմաստակիր ասույթները (al-alfāz al-dāllah), որոնք կիրառում է տրամաբանությունը: Եվ եթե ապացուցվի, որ քերականությունը չունի նման ընդգրկունություն, ապա նա պետք է

⁴⁷Տե՛ս, Mahdi M. Muqaddimah. In Al-Fārābī, Abū Naṣr. Kitāb al-Alfāz al-Musta‘alah fi al-Manṭiq. Edited by M. Mahdi. Bayrūt: Dār al-Maṣriq, 1968, էջ 24-28

կատարի արաբերենում տրամաբանության մեջ կիրառվող այդ ասույթների դասակարգումը⁴⁸:

«Մտքի սթափություն» ասելով՝ Ալ-Ֆարաբին նկատի ուներ «ճշմարիտը սխալից տարբերելու կարողություն», այսինքն՝ ըստ մտածողության օրենքների (այն է՝ տրամաբանության օրենքների) խոսքը կառուցելու անհրաժեշտություն: Իսկ արաբ քերականագետների շրջանում այդ «սթափությունը» լիովին այլ ընկալում ուներ, որը բխում էր տվյալ ժամանակի ինտելեկտուալ միջավայրից⁴⁹:

Արաբական քերականության առաջին պահպանված աղբյուրի՝ Kitāb-ի հեղինակ Սիբաուեյհիի⁵⁰ հիմնական նպատակն է նկարագրել և բացատրել այն ուղին («naḥw»⁵¹), որով խոսում է al-‘Arab (արաբներ)⁵² -ը: Նրա մեթոդը գլխավորապես նկարագրական է:

Սիբաուեյհին, գիտակցված և համակարգված ձևով, լեզուն ներկայացնում է որպես շարահյուսական գործառույթների մի ամբողջ շարք: Նա գրավոր լեզուն համարում է խոսակցականի հնչյունային պրոյեկցիան: Սիբաուեյհին իր ամբողջ վերլուծությունը հիմնում է այն պայմանականության վրա, որ խոսքը հասարակական գործունեության արդյունք է, որն ամենանեղ շրջանակում տեղի է ունենում խոսողի (al-mutakallim) և լսողի (al-muxāṭab) միջև: Դրանից ելնելով՝ Մ.Քարթերը⁵³ Սիբաուեյհիի հայեցակարգում լեզուն ներկայացնում է որպես

⁴⁸Mahdi M., նշվ. աշխ., էջ 28

⁴⁹Արաբական միջավայրում տվյալ ժամանակի ինտելեկտուալ միջավայրի մասին տե՛ս, Անդրեասյան Ա., Տրամաբանության դերը արաբական քերականական ավանդույթում», Արևելագիտության հարցեր, Երևան 2013, հ. 8, էջ 131-142

⁵⁰ Սիբաուեյհիից հետո գրված արաբական քերականական աշխատություններն էլ, իրենց հերթին, հիմնականում հիմնվել են արաբերենի՝ Սիբաուեյհիի նկարագրության ու վերլուծության վրա, և «արաբական քերականական ավանդույթ» արտահայտության ենթատեքստում հաճախ նկատի է առնվում Սիբաուեյհիի *Kitāb*-ը:

⁵¹ Հետագայում այդպես սկսեց անվանվել «քերականությունը» արաբերենում:

⁵²Al-‘Arab-ը, հավանաբար, այն բեդվիններն էին, որ բնակվում էին Բասրայի շրջակայքում, և խոսում էին տարբեր բարբառներով: *Kitāb*-ում al-‘Arab-ի կիրառած լեզվի մասին մանրամասն տե՛ս, Levin, A. Sibawayhi’s Attitude to the Spoken Language. *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 17. 1994. pp. 204-243, էջ 204-214

⁵³ Carter M. An Arab Grammarian of The Eighth Century A.D.: Contribution to the History of Linguistics. *Journal of the American Oriental Society*, 1973, vol. 93, No. 2, pp. 146-157, էջ 147

սոցիալական երևույթ, այսինքն՝ սոցիալական վարքագծի առանձնահատուկ դրսևորում:

Իսուքում Սիբաուեյհին ունի ասույթների գնահատման երկու չափանիշ՝

1. կառուցվածքայնորեն «ճիշտ» (ḥasan լավ) և «սխալ» (qabīḥ վատ), և
2. հաղորդակցության տեսանկյունից «ճշմարիտ» (mustaqīm) և «անիմաստ» (muḥāl), որոնք արդեն վերաբերում են խոսողի հաղորդակցական արդյունավետությանը⁵⁴:

Սիբաուեյհիի մոտ լսողն է սահմանում ասույթի «ճշմարիտ» լինելը: Ըստ նրա՝ այն, ինչ մենք խոսում ենք, մեծամասամբ պայմանավորված է այն հանգամանքով, թե ինչ ենք մտածում լսողի սպասումների մասին⁵⁵: Այսպիսով, «ճշմարիտ» են այն ասույթները, որոնք բավարարում են լսողին կա՛մ փոխանցելով նրան տեղեկություն, որից նա անտեղյակ է, կա՛մ հաղորդելով նրան հենց այն տեղեկությունը, որը նա ցանկանում է իմանալ⁵⁶: Այս վերջին կետը լուսաբանելու համար Սիբաուեյհին բերում է հետևյալ օրինակը. եթե «Zaydun 'axū 'Abdullahi majnūnusun bihi» («Ջեյդը՝ Աբդալլահի եղբայրը, շատ է սիրում նրան») նախադասության մեջ մի փոքր փոխենք շարադասությունը, այն է՝ «Zaydun majnūnusun bihi 'axū Abdillahi», ապա այն կարտահայտի բոլորովին այլ միտք՝ «Ինքնասիրահարված Ջեյդը Աբդալլահի եղբայրն է»: Սա այն չի լինի, ինչ նկատի ուներ խոսողը⁵⁷: Մ.Քարթերը ցույց է տալիս, որ Սիբաուեյհիի հայեցակարգում «ճշմարիտ» ասույթը մեծամասամբ պետք է լինի նաև կառուցվածքայնորեն «ճիշտ»⁵⁸:

Իսկ «անիմաստ» (muḥāl) են համարվում այն ասույթները, որոնք լսողի համար ոչինչ չեն կարող նշանակել: Օրինակ՝ «'ataytuka ḡadan, wasa-'ataytuka 'ams»⁵⁹ («Ես վաղը եկա քեզ մոտ, և երեկ ես կգամ քեզ մոտ») նախադասությունները կլինեն «անիմաստ», քանի որ նշված

⁵⁴Sibawayhi. Al-Kitāb. Maktabah al-Xāniji, Al-Qāhirah, 1988, էջ 25-26: Իսկ դրա վերլուծությունը տե՛ս, Carter M. An Arab Grammarian of The Eighth Century A.D., էջ 147-150

⁵⁵Carter M. նշվ. աշխ., էջ 149

⁵⁶Նույն տեղում:

⁵⁷Նույն տեղում:

⁵⁸Նույն տեղում:

⁵⁹Sibawayhi. Al-Kitāb. Maktabah al-Xāniji, Al-Qāhirah, 1988, էջ 25

գործողության կատարման ժամանակը չի համապատասխանում գործողությանը:

Նկատի ունենալով բանավոր փոխգործակցության և մտային նպատակադրության գործընթացների միջև սահմանված կապը՝ մարդու խոսքային վարքագիծը լեզվաբանության մեջ դիտարկվում է որպես մի գործընթաց, որը հիմնված է հաղորդակցական նպատակի ձևավորման վրա, ինչն էլ որոշում է ասույթի արդյունավետ ուղղվածությունը⁶⁰: Ժամանակակից պրագմատիկ լեզվաբանության մեջ այս երևույթը կոչվում է ինտենցիա՝ «մատնանշելով, որ նշանակությունը հիմնվում է ոչ միայն լեզվաբանական բաղադրիչների վրա, այլև պայմանավորված է լեզվի և մտային գործողությունների փոխազդեցությամբ, որոնք կանխորոշում են մտածողության (և որպես արդյունք՝ խոսքի ձևավորման) նպատակային ուղղվածությունը»⁶¹:

Այն, ինչ նկարագրում է Սիբաուեյիին, մտավորապես կարելի է բնորոշել որպես խոսողի ինտենցիա: Այսինքն՝ Սիբաուեյիի հայեցակարգում խոսողի հաղորդակցական մտադրությունից է կախված, թե ինչպիսի շարահյուսական կառույց նա պետք է ընտրի՝ լսողի կողմից ճիշտ հասկացվելու, և իր խոսքը «տեղ հասցնելու» համար: Այսպիսով, նա պետք է ծանոթ լինի այն գործառության խմբերին և դրանց միջոցով արտահայտվող իմաստներին (ma'āni), որ գործում են հենց արաբերենում: Այսինքն՝ սա նշանակում է, որ արաբերենն ունի իր սեփական տրամաբանությունը, որը չի կաջող առանձնացվել քերականությունից:

Մյուս կողմից, Ալ-Ֆարաբիի հայեցակարգում «ճշմարիտ» ասույթը հասանելի է միայն տրամաբանության օրենքների միջոցով: Նրա մոտ լեզուն դիտարկվում է որպես մտքերի արտահայտման կաղապար, և որպեսզի խոսքը լինի «ճիշտ», պետք է ճշգրիտ կերպով արտացոլի արիստոտելյան տրամաբանության օրենքները, որոնք մտածողության հիմնական օրենքներն են, և ղեկավարվի դրանցով: Այդ օրենքները ընդհանուր են բոլոր լեզուների համար⁶²:

⁶⁰Экизян А, Интенция как объект междисциплинарного исследования, Известия Южного федерального университета. Филологические науки, N2, 2015, стр. 125-131, էջ 126

⁶¹Նույն տեղում:

⁶²Ալ-Ֆարաբիի հայեցակարգում տրամաբանության և քերականության հարաբերակցության շուրջ տե՛ս, Անդրեասյան Ա., Արաբական քերականությունը և նրա կապը տրամաբանության հետ ըստ ալ-Ֆարաբիի, «Արաբագիտական ուսումնասիրություններ», հ. 6, Երևան, 2013, էջ 8-22

Բայց Ալ-Ֆարաբին մեխանիկորեն չի հետևում Արիստոտելին: Նա հունական տրամաբանական աշխատությունների թարգմանություններն ուղեկցում է սեփական վերլուծություններով՝ որոշակի լեզվաբանական երևույթների համար «փնտրելով» փիլիսոփայական հիմնավորումներ: Ալ-Ֆարաբին փորձում է վերլուծել արաբերենի այն ասպեկտները, որոնք խնդրահարույց են փիլիսոփայության (և տրամաբանության) տեսանկյունից՝ կիրառելով արաբերեն օրինակներ, և փորձելով առավելագույնս հասկացվել ժամանակակիցների կողմից:

Ալ-Ֆարաբին գտնում է, որ տրամաբանությունը և քերականությունը նույնական են այն իմաստով, որ երկուսն էլ արտահայտությունների համար օրենքներ են տալիս, բայց քերականության կանոնները կիրառելի են միայն մեկ լեզվի ասույթների նկատմամբ, իսկ տրամաբանությանը՝ ընդհանուր են բոլոր լեզուների համար⁶³:

Ալ-Ֆարաբին⁶⁴ պնդում է, որ կան բոլոր լեզուներին բնորոշ հստակ առանձնահատկություններ: Սա պատահական չէ, քանի որ բոլոր լեզուները միևնույն բանի, այն է՝ համընդհանուր հասկացությունների տիրույթի արտաքին դրսևորումներն են: Եվ քանի որ այն օրենքները, որ կառավարում են մասնավոր լեզուները, պայմանական են⁶⁵, նրանք կարող են խախտվել, և անգամ փոխվել (որպեսզի համապատասխանեն տրամաբանության օրենքներին, որոնք համընդհանուր են բոլոր լեզուների համար):

Բայական հանգույցի ներմուծումը արաբերենում⁶⁶ համապատասխան դեպքերից է Ալ-Ֆարաբիի համար: Հետաքրքիր է նկատել, որ նա բայական հանգույցը դիտարկում է ոչ թե որպես բայ (ինչը հավելյալ կերպով ենթադրում է ժամանակի հղում⁶⁷), այլ որպես

⁶³Անդրեասյան Ա., Արաբական քերականությունը և նրա կապը տրամաբանության հետ ըստ ալ-Ֆարաբիի, «Արաբագիտական ուսումնասիրություններ», հ. 6, Երևան, 2013, էջ 8-22, էջ 13

⁶⁴Farābī. Hurūf, էջ 81: §36.

⁶⁵Լեզվի պայմանական բնույթի մասին, տե՛ս, Farābī, Sharḥ, էջ 27

⁶⁶ Արաբերենում անվանական նախադասությունների ներկայում ստորոգում իրացվում է առանց հանգույցի և նույնական է ռուսերենի ստորոգման մեխանիզմի հետ: Տե՛ս, Դանիելյան Ա., Օժանդակ բայերի գործառույթը և ստորոգելիի զեղչումը, «Արաբագիտական ուսումնասիրություններ», Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2014, հ. 7, էջ 30-42, էջ 32

⁶⁷Aristotle. De Interpretatione, 16b6.

համաժամանակային կապորդ⁶⁸: Սա ենթադրում է ներկա, ապառնի և անցյալ ժամանակները միավորող եզրույթ: Այլ կերպ ասած՝ մի եզրույթ, որը զուրկ է ժամանակի հղումից և հանդես է գալիս զուտ որպես բայական հանգույց:

Որպես արաբերենում համաժամանակային կապորդ՝ Ալ-Ֆարաբին ընտրում է *maujūd* (կա) դերբայը և *huwa* (նա) դերանունը: Նա անգամ պնդում է, որ բոլոր լեզուներում գոյություն ունեն «միևնույն դերակատարումն ունեցող բառեր»⁶⁹: Այսպես՝ Ալ-Ֆարաբին նշում է⁷⁰, որ բոլոր լեզուներում էլ կան էական բայեր, որոնք մատնանշում են ներկա, ապառնի և անցյալ ժամանակները: Կան նաև այդ էական բայերի բայանուններից ածանցված անուններ, որոնք ժամանակ չեն մատնանշում (մնացյալ ածանցյալ անունների նման), այլ ծառայում են զուտ որպես հանգույց այնպիսի նախադասություններում, որոնց ստորոգյալները անուններ են: Ըստ Ալ-Ֆարաբիի՝ այս անունն արաբերենում *maujūd* եզրույթով է հանդես գալիս, հունարենում՝ *estin*, պարսկերենում՝ *hast/ast*, և նմանապես բոլոր լեզուներում⁷¹:

Ըստ էության, Ալ-Ֆարաբին գտնում է, որ յուրաքանչյուր լեզվում կան որոշակի եզրույթներ, որ կոնկրետ ժամանակ չեն մատնանշում, և միայն հանգույցի դեր են ստանձնում⁷²: Բայց այդ եզրույթը վերացարկված (*mujarradah*) պետք է լինի իր նախնական, բուն իմաստից և օգտագործվի հատուկ ձևով, այն է՝ ցույց տալու համար նախադասության ենթակայի և ստորոգյալի միջև եղած հարաբերությունը: Այսպես՝ իր «Մասնիկներ» աշխատությունում Ալ-Ֆարաբին նշում է⁷³, որ քանի դեռ մենք մտապահում ենք այն նշանակությունը, որ մենք ենք տվել եզրույթին որպես համաժամանակային կապորդ, լիովին ընդունելի է այդ դերի համար օգտագործել ցանկացած եզրույթ՝ լինի դա բայ, անուն, թե դերանուն: Ալ-Ֆարաբին խոսում է եզրույթների «ձեռքբերովի նշանակությունների»

⁶⁸Սույն եզրույթը՝ «համաժամանակային կապորդ» ("omnitemporal connector"), առաջարկված է Շ. Աբեդի կողմից՝ Abed B. Shukri. *Aristotelian Logic and The Arabic Grammar in Alfarabi*. State University of New York Press, New York, 1991

⁶⁹Ալ-Ֆարաբիի այս տեսակետի՝ Ֆ.Յիմմերմանի քննադատական վերլուծությունը տե՛ս, Zimmerman F. *Al-Farabi's Commentary and Short Treatise on Aristotle's De Interpretatione*, էջ 38

⁷⁰Farābī. *Šarḥ*, էջ 46

⁷¹Farābī. *Šarḥ*, էջ 46

⁷²Նույն տեղում:

⁷³Farābī. "urūf, էջ 112-114: \$83-86

մասին՝ մատնանշելով, որ լեզուների պայմանական բնույթի հետևանքով՝ հաճախ որոշակի եզրույթներ են ստեղծվում՝ նշանակելու համար իրենց նախնական իմաստից տարբերվող իմաստներ⁷⁴: Այսպիսի դեպքերում մենք պետք է անտեսենք նախնական նշանակությունը, և այդ եզրույթները դիտարկենք ոչ թե որպես ածանցյալներ, որոնք ունեն այն եզրույթի իմաստը, որից ածանցվել են, այլ, ավելի շուտ, որպես եզրույթներ, որոնք վերացարկված են (*mujarradah*) այդ նախնական իմաստից և բոլորովին այլ իմաստ (անհրաժեշտաբար այդ նախնական իմաստից⁷⁵ տարբերվող) ունեն⁷⁶:

Արաբերենում բայական հանգույցը փիլիսոփայորեն հիմնավորելու համար Ալ-Ֆարաբին ներմուծում է *miṭāl awwal* եզրույթը: *Miṭāl awwal*-ը արաբական քերականության տերմինաբանության մեջ որևէ համարժեք եզրույթ չունի: Մ.Ֆրանկը Ալ-Ֆարաբիի «Մասնիկներ»-ի՝ իր գրախոսության մեջ նշում է, որ *miṭāl awwal*-ը այն հիմնական, սկզբնական արտահայտություններն են, որոնք «ազատ» են որևէ քերականական ձևից, կաղապարից (*ṣakl*)⁷⁷: Շ.Աբեդը⁷⁸, հետևելով Յիմմերմանի⁷⁹ օրինակին, *miṭāl awwal*-ն անվանում է «նախատիպ» (prototype): Փորձենք պարզել այդ եզրույթի նշանակությունը Ալ-Ֆարաբիի հայեցակարգում:

Ալ-Ֆարաբին հետևում է Արիստոտելի փիլիսոփայական բաժանմանը, որը ողջ գոյավորը բաժանում է տասը սեռային հասկացությունների՝ կատեգորիաների: Սա ինչ-որ իմաստով կարելի է դիտել մի կողմից, գոյացության (սուբստանցիայի) կատեգորիայի, իսկ մյուս կողմից, մնացյալ ինը կատեգորիաների (այսինքն՝ գոյացության

⁷⁴Farābī. "urūf, էջ 71-72: \$21

⁷⁵Նախնական իմաստ ասելով՝ նկատի է առնվում այն իմաստը, որ սկզբնապես վերագրվել է այդ եզրույթին:

⁷⁶Ալ-Ֆարաբիի հայեցակարգում բայական հանգույցի մասին մանրամասն տե՛ս, Անդրեասյան Ա., Ստորոգելիական հանգույցի հիմնախնդիրն արաբերենում ըստ ալ-Ֆարաբիի, «Արաբագիտական ուսումնասիրություններ», հ.7, ԵՊՀ հրատարակչություն: Երևան, 2014, էջ 43- 56

⁷⁷Frank M.**Review: Alfarabi's Book of Letters (Kitāb al-"urūf); Commentary on Aristotle's Metaphysics byAlfarabi; Muhsin Mahdi, pp. 393-395, էջ 394**

⁷⁸Abed Sh. Aristotelian Logic and The Arabic Language in Alfarabi. State University of New York Press, New York, 1991

⁷⁹Zimmerman F. Al-Farabi's Commentary and Short Treatise on Aristotle's De Interpretatione. Oxford: Oxford University Press, 1981

հատկանիշների) միջև բաժանում⁸⁰: Այսպիսով, յուրաքանչյուր գոյություն ունեցող կա՛մ գոյացություն է, կա՛մ գոյացության հատկանիշ:

Նախատիպային անունը Ալ-Ֆարաբին ներկայացնում է որպես սուբստանցիայի կատեգորիա, որը «առհասարակ չի մատնանշում առարկան, և ոչ էլ որևէ օբյեկտ, որը կրում է սուբյեկտի (գործողի) գործողության ազդեցությունը»⁸¹:

"لا تدل على الموضوع اصلا ولا على مفعول تعدى اليه فعل فاعل".

Նման կերպ սահմանելով «*miṭāl awal*» - ը՛ Ալ-Ֆարաբին նպատակ ուներ դրա միջոցով արտահայտել ներկա, անցյալ և ապառնի ժամանակները միավորող «համաժամանակային կապորդ»-ի գաղափարը, որը, ինչպես նշվեց, ենթադրում է մի եզրույթ, որը զուրկ է ժամանակի հղումից, և հանդես է գալիս զուտ որպես բայական հանգույց:

Այսպիսով, լեզու-մտածողություն հարաբերակցության մեջ, արաբական քերականությունը (ի դեմս Սիբաուեյհիի) բացառում է «ձևի և բովանդակության» (այն է՛ հնչյունային ձևի (lafz) և մտային բովանդակության (ma'na)) հակադրությունը՝ ի տարբերություն Ալ-Ֆարաբիի հայեցակարգի, որտեղ, ընդհակառակը, այն ակնհայտ կերպով ընդգծվում է: Մինևույն ժամանակ, փիլիսոփա և տրամաբան Ալ-Ֆարաբին փորձում է մշակել որոշակի միջգիտակարգային մեխանիզմների համակարգ՝ նպատակ ունենալով արաբերենը դարձնել «տրամաբանության լեզու»:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Անդրեասյան Ա., Արաբական քերականությունը և նրա կապը տրամաբանության հետ ըստ ալ-Ֆարաբիի, «Արաբագիտական ուսումնասիրություններ», հ. 6, Երևան, 2013, էջ 8-22
2. Անդրեասյան Ա., Տրամաբանության դերը արաբական քերականական ավանդույթում», Արևելագիտության հարցեր, Երևան 2013, հ. 8, էջ 131-142
3. Անդրեասյան Ա., Ստորոգելիական հանգույցի հիմնախնդիրն արաբերենում ըստ ալ-Ֆարաբիի, «Արաբագիտական

⁸⁰Abed Sh., Aristotelian Logic and The Arabic Language in Alfarabi, էջ 146

²⁶Farābī. "urūf, էջ 114: \$86: 2-3

- ուսումնասիրություններ», հ.7, ԵՊՀ հրատարակչություն: Երևան, 2014, էջ 43- 56
4. Դանիելյան Ա., Օժանդակ բայերի գործառույթը և ստորոգելիի զեղչումը, «Արաբագիտական ուսումնասիրություններ», Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2014, հ.7, էջ 30-42
 5. Abed Sh. Aristotelian Logic and The Arabic Language in Alfarabi. State University of New York Press, New York, 1991
 6. Aristotle. Categories and De Interpretatione. Translated with commentary by J. L. Ackrill. Oxford University Press, 1963
 7. Carter M. An Arab Grammarian of The Eighth Century A.D.: Contribution to the History of Linguistics. Journal of the American Oriental Society, 1973, vol. 93, No. 2, pp. 146-157
 8. Frank M. **Review: Alfarabi's Book of Letters (Kitāb al-"urūf); Commentary on Aristotle's Metaphysics by Alfarabi; Muhsin Mahdi, pp. 393-395**
 9. Levin, A. Sibawayhi's Attitude to the Spoken Language. Jerusalem Studies in Arabic and Islam 17. 1994. pp. 204-243
 10. Mahdi M. Muqaddimah. In Al-Fārābī, Abū Naṣr. Kitāb al-Alfāz al-Musta'malah fi al-Manṭiq. Edited by M. Mahdi. Bayrūt: Dār al-Mašriq, 1968, pp. 19-36
 11. Thornbury S. An A-Z of ELT. Macmillan Education, 2006
 12. Versteegh, C. Landmarks in Linguistic Thought III: The Arabic Linguistic tradition. New York: London and New York, 1997
 13. Zimmerman F. Al-Farabi's Commentary and Short Treatise on Aristotle's De Interpretatione. Oxford: Oxford University Press, 1981
 14. Экизян А, Интенция как объект междисциплинарного исследования, Известия Южного федерального университета. Филологические науки, N2, 2015, стр. 125-131

ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

1. Fārābī, Alfāz = Al-Fārābī, Abū Naṣr. Kitāb al-Alfāz al-Musta'malah fi al-Manṭiq. Edited by M. Mahdi. Bayrūt: Dār al-Mašriq, 1968 (արաբերեն)
2. Fārābī, "urūf = Al-Fārābī, Abū Naṣr. Kitāb al-"urūf. Edited by M. Mahdi. Second edition. Beirūt: Dār al-Mašriq, 1990 (արաբերեն)

3. Fārābī, Iḥṣā' = Al-Fārābī, Abū Naṣr. Iḥṣā' al-'Ulūm. Edited by Alī Bū Mulham. Cairo: Dār wa-Maktabah al-Hilāl, 1996 (ωηωηηηηηηη)
4. Fārābī, Ṣarḥ = Al-Fārābī, Abū Naṣr. Ṣarḥ Al-Fārābī li-kitāb Aristūtālīs fī al-'Ibārah. Bayrūt: Al-Maṭba'ah al-Kāṭūlikīyyah, 1960
5. Sibawayhi. Al-Kitāb. Maktabah al-Xānījī, Al-Qāhirah, 1988 (ωηωηηηηηηη)

АРУСЯК АНДРЕАСЯН - ВОСПРИЯТИЯ ЯЗЫКА В КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ СИСТЕМАХ АЛЬ-ФАРАБИ И СИБАВЕЙХИ

Работа посвящена анализу восприятия языка в концептуальных системах Аль-Фараби и Сибавейхи. Язык в концептуальной системе Сибавейхи представляет собой социальное явление, то есть его описание языка может быть охарактеризовано как интенция, в том смысле, что в зависимости от коммуникативного намерения говорящего, он должен выбрать синтаксическую такую структуру, чтобы не быть неправильно понятым слушателем. В концептуальной системе Аль-Фараби, наоборот, язык рассматривается как форма выражения мыслей. Она может быть "правильной", если точно отражает законы логики, которые присутствуют в основных законах мышления. Эти законы являются общими для всех языков. На основе этого анализа, мы приходим к выводу, что в отношениях " язык-мышление " арабская грамматика исключают антагонизм "формы и содержания" (то есть, звуковой формы (lafz) и ментального содержания (ma'na)), в отличие от концепции Аль-Фараби, где он явно выделяется. На основе этой теории, Аль-Фараби пытается найти философские обоснования для определенных языковых явлений. Аль-Фараби использует термин «mitāl awwal» (прототип) для того, чтобы обосновывать «вневременную связку» (так он определяет глагол связку), который соединяет настоящее, прошедшее и будущее времена глагола.

ARUSYAK ANDREASYAN - PERCEPTIONS OF LANGUAGE IN THE CONCEPTUAL SYSTEMS OF AL-FĀRĀBĪ AND SĪBĀWAYHI

The paper is devoted to the analysis of the perceptions of language in the conceptual systems of Al-Farabi and Sibawayhi. Language in Sibawayhi's system is a social phenomenon, i.e. his description of language can be summarized as intention, in the sense that depending on the speaker's communicative intent he should choose what kind of syntactic structure he

must use in order not to be misunderstood by the listener. On the contrary, in Al-Farabi's conceptual system language is viewed as a pattern of expression of thoughts. It can be "right" if accurately reflects the laws of logic that are present in the basic laws of thinking. These laws are common for all languages. Based on this analysis, we conclude that in "language-thought" relationship Arabic grammar excludes "form and content" (i.e., sound form (lafz) and mental content (ma'na)) antagonism, unlike Al-Farabi's concept, where it is explicitly highlighted. Based on this theory, Al-Farabi tries to find out philosophical justifications for certain linguistic phenomena. Al-Farabi uses «mitāl awwal» (prototype) term in order to express «timeless connector» (as he defines copula) that connects present, past and future tenses.

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОГО КОНТИНУУМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

ЭРИКА АВАКОВА

Ключевые слова: текстовые категории, континуум, художественный текст, литературно-художественные модели пространства, темпоральное пространство, текстообразующая функция

Развитие лингвистической науки во второй половине XX столетия, в частности, обращение лингвистики к тексту, обусловило появление исследований текстовой организации на различных уровнях: изучаются вопросы организации и построения текста, описываются грамматические, семантические и стилистические параметры текста, исследуются текстообразующие функции языковых единиц и др. Одним из дискуссионных вопросов лингвистики текста является изучение текстовых категорий (признаков, характеристик) и выявление их типологических свойств. Перечень признаков текста представляет собой пеструю картину, имеет открытый характер и может быть дополнен новыми признаками. Нельзя не согласиться с мнением Е.В. Сидорова о том, что систематизация и классификация текстовых качеств “составляет специальную научную задачу, которую еще предстоит решить общей теории текста” [Сидоров 1987: 66].

В настоящее время существует множество классификаций категорий/признаков текста, в некоторых случаях одни и те же категории обозначаются разными терминами (например, цельность/целостность – интеграция, модальность – тональность и др.). В число основных признаков текста исследователи (И.Р. Гальперин, Г.В. Колшанский, С.Г. Ильенко и др.) включают: информативность, цельность (целостность), связность, смысловую завершенность, модальность, континуум и др. Некоторые исследователи к категориям текстуальности относят также интенциональность, воспринимаемость, ситуативность, интертекстуальность [см. 5].

Одной из важнейших структурных категорий текста является категория *континуума*, которая связана с понятиями 'время' и 'пространство' и обеспечивает конкретность и реалистичность описания: "...континуум как категорию текста можно в самых общих чертах представить себе как определенную последовательность фактов, событий, развертывающихся во времени и пространстве, причем развертывание событий протекает не одинаково в разных типах текстов" [Гальперин 2007: 87]. Анализируя категории/признаки текста, важно учесть, что они проявляются и реализуются по-разному в зависимости от того, о каком тексте идет речь – художественном или нехудожественном. Естественно, эстетико-познавательная функция художественного текста может в некотором смысле видоизменить, трансформировать категории текста. В художественном тексте реальная последовательность событий и фактов может быть нарушена, но именно благодаря категории связности восприятие текста как процесса становится возможным.

Для полного осмысления категории континуума обратимся к особенностям пространственно-временной организации текста. Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин выделяют следующие типы литературно-художественных моделей пространства:

1. *психологическое* (замкнутое в субъекте) пространство. Оно представляет собой своеобразную погруженность во внутренний мир субъекта. Локализаторами данного пространства являются номинации органов чувств (например, *душа, сердце, глаза* и т.п.);
2. *географическое* пространство (реальное, конкретное место, близкое или далекое);
3. *точечное* пространство (внутренне ограниченное пространство, какое-то определенное место, имеющее обозримые границы);
4. *фантастическое* (чуждое для человека пространство, наполненное нереальными существами и событиями);
5. *космическое* пространство (далекое для человека, "наполненное" небесными телами);
6. *социальное* пространство (освоенное человеком пространство, в котором происходят события, имеющие социально-общественную обусловленность) [Бабенко, Казарин 2009: 97-103].

В художественном тексте выделенные типы пространства могут взаимодействовать и дополнять друг друга.

К средствам формирования текстового пространства относятся топонимы и антропонимы, а также лексика с пространственным значением. К основным же грамматическим средствам относятся: предложно-падежные формы; формы имен с пространственным отношением; наречия места; бытийные предложения.

Что касается текстового времени, принято различать время циклическое (кольцевое), линейное и разом данное. *Циклическое (кольцевое)* время - обобщенное, повторяющееся и непреходящее время, некая последовательность однотипных событий. Ему свойственна идея возвращения. *Линейное* же время создает представление об однонаправленном поступательном движении событий и связано с идеей начала и конца. Ю.С. Степанов в своей книге “Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования”, подробно останавливаясь на концепте “время” и исследуя развитие данного концепта в архаических культурах, определяет линейное время как то же кольцо, но разомкнутое, разорванное в одном месте [Степанов 2004: 123]. *Разом данное время* занимает промежуточное место между циклическим и линейным и определяется как “...такое представление, когда “настоящее”, “прошлое” и “будущее” мыслятся как бы разом, одновременно данными сознанию человека и одновременно присутствующими в окружающей его действительности” [там же: 124].

Наряду с лексическими средствами, прямо или косвенно обозначающими время, к средствам репрезентации текстового времени относятся грамматические, в частности: видовременные формы глагола; синтаксические конструкции; дейктические и анафорические наречия времени.

Проиллюстрируем указанные особенности пространственно-временной организации текста анализом рассказа И.А. Бунина “Первый класс”:

“Подмосковный дачный поезд, весь из вагонов только первого и второго класса. Идет быстро, ровно, но вдруг замедляет ход – и в одном первом вагоне происходит нечто небывалое: кондуктор вталкивает в него какого-то рваного, измазанного глиной мужичишку.

– Ради бога, простите, господа, – рабочий с пути, посылается с срочным поручением в Быково, не успел, дурак, на паровоз вскочить... Только до Быкова...

Все на мгновение даже теряются от такой нелепости, но быстро овладевают собой, сдерживаются. Поезд опять идет полным ходом, и в вагоне опять все как будто по-прежнему, курят, беседуют, смотрят в окна... Однако всем неловко, всем не по себе – беседуют уже притворно, курят с преувеличенной беззаботностью... А про него и говорить нечего: он стоит возле двери, готовый провалиться сквозь землю от всех этих панам, чесучовых костюмов, больших, полных тел, сытых лиц. Он не знает, куда глаза девать, рукавом вытирает потный лоб, держа в левой руке тяжело висящую до пола сумку с какими-то чугунными брусками, гайками, клещами...

И длится эта чепуха, эта мука целых тридцать пять минут”.

Уже в самом начале рассказа, представляющем собой номинативное предложение, задаются пространственные координаты (*Подмосковный дачный поезд, весь из вагонов только первого и второго класса*). Далее точечное пространство (*поезд*) становится более конкретным и определенным, выраженным конструкцией *прилагательное+существительное* (*первоклассный вагон*), а уже в реплике кондуктора мы находим указание на географическое пространство (*посылается в Быково*), средствами же выражения пространства выступают предложно-падежные формы. Из слов кондуктора (*Только до Быкова*) можно сделать вывод о том, что это географическое пространство не так далеко. Далее в тексте мы находим еще одно указание на точечное пространство, место, “в котором пребывает” герой рассказа (он стоит *возле двери*). Однако этим не ограничивается содержание пространственного континуума. В рассказе можно усмотреть и наличие психологического пространства, в воссоздании которого нам помогут лексико-грамматические средства, передающие состояние субъекта/субъектов (пассажиров и рабочего): *все теряются от такой нелепости, всем неловко, всем не по себе; готовый провалиться сквозь землю, не знает куда глаза девать; чепуха, мука*.

Можно сказать, что в рассказе совмещаются несколько пространственных моделей (на фоне точечного пространства выявляется психологическое, причем второе обусловлено первым). Но важно также обратиться к содержательно-концептуальной (СКИ) и содержательно-подтекстовой информациям (СПИ) данного текста. Извлекая из ткани повествования СКИ и СПИ, мы обнаруживаем еще одну пространственную модель – социальную. Именно из-за того, что в

социальное пространство привилегированного общества “вторгается” “асоциальный” (с точки зрения представителей данного общества) элемент, нарушается покой “обывателей” этого пространства. Для самого рабочего факт пребывания в вагоне первого класса является не менее нелепым и мучительным, поскольку это не его социальное пространство, где он давно освоился и чувствует себя спокойно.

Если обратиться к заголовку рассказа, он также представляет собой указание на точечное пространство. Название рассказа И.А. Бунина “Первый класс” можно рассмотреть и как яркий пример СКИ, которая постепенно раскрывается, расширяется, и “первый класс” предстает перед читателем неким “миром” полных тел и сытых лиц, следовательно, вход “иных тел и лиц” рассматривается как “нечто небывалое”. “Первый класс” становится также символом высшей ступени общественной иерархии, привилегированного и сытого сословия.

Можно сказать, что в данном рассказе доминирует психологическое пространство, причиной возникновения которого является несоответствие, конфликт разных социальных пространств, столкнувшихся волею случая в точечном пространстве.

Обратимся к временному континууму. В рассказе течение времени ощущается уже со второго предложения. Начало рассказа предполагает линейное время. С помощью наречий ([Поезд] *идет шибко, ровно*) мы чувствуем движение поезда, ощущаем скорость, что обусловлено семантикой самих наречий. Однако это движение вскоре прерывается, поезд *замедляет ход*, и с этого самого момента (с появлением в вагоне рабочего) замедляется также ход текстового времени. Мы уже отмечали, что географическое пространство, указанное в тексте, не является столь отдаленным (слова кондуктора “*Только до Быкова*” дают право предположить, что Быково находится не так далеко), следовательно, пребывание рабочего в вагоне первого класса не продлится долго. В репрезентации темпорального пространства текста участвуют также глаголы настоящего времени несовершенного вида (*идет, замедляет, происходит, вталкивает, теряются, овладевают собой, сдерживаются, курят, беседуют, смотрят и др.*), выполняющие, с одной стороны, текстообразующую функцию, выражая реальность действий и обеспечивая движение повествования. С другой стороны, эти же глаголы словно приостанавливают ход времени. Несмотря на то что в тексте мы находим лексико-грамматические средства, подтверждающие

движение вперед на большой скорости (*Поезд опять идет полным ходом*), это движение уже не ощущается, более того, создается впечатление протяженности времени с момента, когда ровное течение поезда, как и ровное, привычное течение жизни пассажиров первого класса прерывается появлением рабочего. Художественное пространство (*вагон*) сжимается, сужается, художественное же время (*тридцать пять минут*), наоборот, растягивается и длится чрезмерно долго (*целых тридцать пять минут*). И если в самом начале рассказа время линейное (по крайней мере нам оно показалось таким), то в конце оно приобретает обобщенное значение циклического времени: все в мире повторяется по кругу, “появление” рабочих в вагонах первого класса было, есть и будет “*нелепостью*”, “*чепухой*”, “*му́кой*” во все времена. Таким образом, обращение к пространственно-временному континууму и выявление его текстообразующей роли поможет воспринимать художественный текст творчески, проследить развертывание мысли автора, что невозможно сделать на уровне предложения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебник; Практикум. – 6-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2009
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – Изд. 5-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2007. (Лингвистическое наследие 20 века.)
3. Сидоров Е.В. Проблемы речевой системности. – М.: Наука, 1987. 140 с.
4. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2004.
5. Текст: теоретические основания и принципы анализа: учеб.-науч. пос. / под ред. проф. К.А. Роговой. – СПб.: Златоуст, 2011.

**ԷՐԻԿԱ ԱՎԱԿՈՎԱ - ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՏԵՔՍՏԻ
ՏԱՐԱԾԱԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆ ԿՈՆՏԻՆՈՒՈՒՄԻ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

Հոդվածում ներկայացված է կոնտինուում կարգը, որի տեքստակազմական առանձնահատկությունները դրսևորվում են գեղարվեստական տեքստի տարածության գրական-գեղարվեստական մոդելների և ժամանակային տարածության վերլուծության միջոցով:

ERIKA AVAKOVA – ON THE FEATURES OF THE SPACE-TIME CONTINUUM OF THE LITERARY TEXT

The article is devoted to the category of continuum: text-forming features of the latter are revealed through the analysis of the literary models of space and temporal space of a literary text.

**ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ՄԱՐԴԱԿԵՆՏՐՈՆ ՀԱՐԱՅՈՒՅՅԻ
ՓՈՒԼԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ԱԿՆԱՐԿ**

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

*Հիմնաբառեր՝ իմաստաբանություն, գործաբանություն,
լեզվամշակութաբանություն, մարդաբանություն, մարդակենտրոն
հարացույց, Սոսյուր*

19-րդ դարում որպես առանձին գիտություն ձևավորված լեզվաբանությունը վերջին մի քանի տասնամյակում, շեղվելով իր ավանդական ուղեծրից, նորանոր առարկաներ է ընդգրկում ուսումնասիրության իր ոսպնյակի տակ, ինչպես նաև փորձում է տարբեր դիտանկյուններից նայել այն կնճռոտ հարցերին, որոնք տասնամյակներ շարունակ եղել են ոլորտի մասնագետների ուսումնասիրությունների կենտրոնում:

Այս միտումները, որոնք ծնունդ տվեցին բազմաթիվ միջգիտակարգերի և լեզվաբանական ուղղությունների, մի կողմից պայմանավորված էին գիտության ներսում ծառացած խնդիրներով, մյուս կողմից՝ աշխարհաքաղաքական զարգացումներով:

Լեզվաբանական հարացույցերի վերաբերյալ մասնագետները համակարծիք չեն, հետևաբար այն հարցը, թե արդի լեզվաբանությունը ներկայում որ փուլում է, չունի միանշանակ պատասխան: Հատկանշական է, որ, ըստ երևույթին, լեզվի ուսումնասիրություններում առկա ներգրավող (ինտեգրացիոն) միտումներով պայմանավորված՝ Ի. Ս. Կուբրյակովան լեզվաբանության ներկա կարգավիճակը բնութագրում է որպես բազմահարացուցային [տե՛ս KyδpяkoBa 1995: 59]: Այս առումով որոշ լեզվաբաններ մտահոգություն են հայտնում, որ դեռևս Սոսյուրի կողմից առանձնացրած լեզվաբանության նպատակներից երրորդը՝ «ճշտել սեփական սահմանները և ուսումնասիրության առարկան» [դը Սոսյուր 2008: 17], թվում է առավել քան երբևէ «վտանգված», քանի որ լեզվաբանությունը հարակից գիտակարգերից բաժանող սահմանները հարաճուն կերպով դառնում են աննշմարելի [Harris 2006: 209]:

«Գիտական գիտելիքի հարացույց» եզրը շրջանառության մեջ դրեց Տ. Կունը 1962 թվականին՝ այդ մասին խոսելով իր՝ «Գիտական

հեղափոխությունների կառուցվածքը» աշխատությունում: Դա ասելով՝ նա նկատի ուներ «բոլորի կողմից ընդունված այն գիտական ձեռքբերումները, որոնք առժամանակ գիտական հանրությանը տալիս են հարցադրումների և դրանց լուծման կաղապարը» [Kuhn 1970: V]:

Անդրադառնալով արդի լեզվաբանական հարացույցի անվանման խնդրին՝ Ի. Ս. Կուբրյակովան գիտելիքի նեոգործառնական հարացույցի բնորոշ գիծն է համարում «լեզվական երևույթների նկատմամբ ճանաչողական և հաղորդակցական մոտեցումների հաջող համադրումը» [KyδpяkoBa 1995: 59]: Չհամաձայնելով վերջինիս, ինչպես նաև նրան համակարծիք մի շարք տեսաբանների հետ՝ Վ. Ա. Մասլովան առաջարկում է «մարդակենտրոն հարացույց» անվանումը [MacлoBa 2008: 10]՝ իր տեսակետը հիմնավորելով այն փաստարկմամբ, որ առաջարկված եզրը «հնարավորություն է տալիս ընդգրկելու ոչ միայն ճանաչողական լեզվաբանությունը, այլև լեզվամշակութաբանությունը, հաղորդակցական լեզվաբանությունը, էթնոլեզվաբանությունը, որոնց կենտրոնում նույնպես կանգնած է մարդը [նույն տեղում]:

Մենք չենք փորձում վերջնական տարբերակ առաջարկել, սակայն, կարծում ենք, որ արդի լեզվաբանության մեջ մարդաբանական միտումներն առնվազն խիստ նկատելի են, և դրանք կարելի է դասել այն հիմնական առանձնահատկությունների շարքին, որոնցով բնորոշվում է ժամանակակից լեզվաբանությունը:

Այս միտումներին, թերևս, հավանություն չէր տա լեզվաբանական բազմաթիվ ուղղությունների վրա մեծ ազդեցություն գործած շվեյցարացի լեզվաբան Ֆերդինանդ դը Սոսյուրը, ըստ որի՝ «լեզվաբանությունը պետք է որոշակիորեն զատորոշվի [...] մարդաբանությունից, որը մարդուն ուսումնասիրում է միայն որպես տեսակ, այնինչ լեզվական գործունեությունը հասարակական իրողություն է» [դը Սոսյուր 2008, 18]:

Պետք է նկատել, սակայն, որ մարդաբանությունը ևս ընդլայնել է իր սահմանները և ներկայում համարվում է «քառադաշտ» գիտակարգ՝ իրենում ներառելով մշակութային, կենսաբանական, հնագիտական և լեզվաբանական ուղղությունները [տե՛ս Beeman 2012: 532]: Հետևաբար, զարմանալի չէ այն հանգամանքը, որ մարդաբանական լեզվաբանությունը դիտարկվում է որպես մարդաբանության ենթագիտակարգ [Klein 2006, 296]:

Երբեմն մեջբերելով Ֆ. դը Սոսյուրին վերագրվող հայտնի խոսքը («լեզվաբանության միակ և իսկական առարկան ինքն իր մեջ և իր համար դիտարկվող լեզուն է» [դը Սոսյուր 2008: 357])՝ կարծես ակնարկվում է, որ

լեզվաբանության արդի հարացույցը շվեյցարացի լեզվաբանի հայացքների հակառակ համեմատականն է [տե՛ս Маслова 2008: 16]: Իհարկե, այս տեսակետը հիմնավոր կարելի է համարել՝ հղում կատարելով նաև «Ընդհանուր լեզվաբանության դասընթաց» գրքում հնչած հետևյալ մտայնությանը.

«Եթե ուսումնասիրում ենք լեզվախոսությունը մի քանի կողմերից միաժամանակ, լեզվաբանություն առարկան մեզ երևում է որպես տարաբնույթ և միմյանց հետ կապ չունեցող երևույթների խառնակույտ: Այսպես վարվելով՝ մենք դուռ ենք բացում մի քանի գիտությունների առջև՝ հոգեբանության, մարդաբանության, նորմատիվ քերականության, բանասիրության և այլնի, որոնք հստակորեն զատում ենք լեզվաբանությունից, բայց որոնք սխալ մեթոդի հետևանքով կարող են լեզվախոսությունը ներկայացնել որպես իրենց առարկաներից մեկը» [դը Սոսյուր 2008: 22]:

Սակայն, նախ՝ գրքի վերջին նախադասությունում հնչած կատեգորիկ տեսակետը («լեզվաբանության միակ և իսկական առարկան ինքն իր մեջ և իր համար դիտարկվող լեզուն է») կասկածի տակ է առնվում որոշ սոսյուրագետների կողմից, որի մասին նշվում է գրքի ծանոթագրություններից մեկում.

«Արդեն համարյա վստահաբար կարելի է ասել, որ Սոսյուրին վերագրվող այս վերջին նախադասությունը, որն ասես գրքի ամփոփումը լինի, և որը կառուցվածքաբանական տարբեր դպրոցների մեթոդաբանական ելակետն է, պատկանում է ոչ թե դասընթացների հեղինակին, այլ «Դասընթացի» խմբագիրներին» [տե՛ս դը Սոսյուր 2008: 362-363]:

Եվ երկրորդ՝ տարանջատելով լեզվի լեզվաբանությունը խոսքի լեզվաբանությունից [տե՛ս դը Սոսյուր 2008: 35-38]՝ շվեյցարացի տեսաբանը ինչ-որ առումով ճանապարհ է հարթում այն բոլոր լեզվաբանական հոսանքների համար, որոնք եկան ուսումնասիրելու լեզվախոսության *խոսքային* դաշտը՝ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով նպաստելով ներկայիս մարդակենտրոն հարացույցի գոյարկմանը: Իսկ լեզվաբանությունում «յուրաքանչյուր նոր հարացույց չի փոխարինում նախորդին, այլ գործուն կերպով կիրարկելով նրա ձեռքբերումները, ստիպում է ուշադրություն դարձնել լեզվի այն կողմերի վրա, որոնք հին հարացույցում գրեթե չեն ուսումնասիրվել» [Маслова 2008: 16]: Հավանաբար, մասնավորապես այս հանգամանքը հաշվի առնելով են

ներկայիս տեսաբանները խոսում արդի լեզվաբանության մեջ բազմահարացուցանության մասին [տե՛ս նույն տեղում]:

Ըստ էության, տեղի է ունենում լեզվաբանական և այլ գիտակարգերի փոխներթափանցում, ինչը նպաստում է լեզվագիտության զարգացմանն ընդհանրապես և ավանդական լեզվաբանությանը՝ մասնավորապես: Ուսումնասիրության տարբեր մեթոդների համադրումը հնարավորություն է տալիս նոր լույսի ներքո դիտարկելու լեզվախոսության այնպիսի դրսևորումներ, որոնք մինչ այդ ստվերում էին մնացել:

Վերջին մի քանի տասնամյակում ձևավորված լեզվաբանական միջգիտակարգերից ճանաչողական լեզվաբանությունը, լեզվաքաղաքագիտությունը, լեզվամշակութաբանությունը, լեզվագործաբանությունը, հաղորդակցային լեզվաբանությունը և այլն, իրենց ուսումնասիրության կենտրոնում են դնում մարդ-լեզու հարաբերությունը: Կառուցվածքաբաններից շատերի կողմից հաճախ անտեսված այս հարաբերության բազմակողմանի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս առավել ընդգրկուն պատկեր ունենալու այսպես կոչված՝ *խոսող մարդու* վերաբերյալ. Հումբոլտի ձևակերպմամբ՝ մարդը մտածում, զգում և ապրում է միայն լեզվում [...] [Гумбольдт 1985: 378]:

Մարդաբանական հայեցակարգի ձևավորման հետ բավականին սերտ աղերսներ ունի գործաբանությունը, որն ի սկզբանե ձևավորվել է որպես նշանագիտության բաժին՝ իմաստաբանությանը և շարահյուսությանը զուգընթաց: 20-րդ դարի 30-ականների վերջին այս բաժանումը կատարեց ամերիկացի փիլիսոփա Չ. Ռ. Մորիսը՝ «իմաստաբանություն» եզրույթի տակ նկատի ունենալով նշանների և առարկաների միջև հարաբերությունների, «շարահյուսություն» եզրույթի տակ՝ նշանների միջև, և «գործաբանություն» եզրույթի տակ նշանների և դրանք մեկնաբանողների միջև հարաբերությունների ուսումնասիրությունը [տե՛ս Моррис 2001: 50]:

Սակայն գործաբանության՝ որպես լեզվաբանական միջգիտակարգի, ձևավորումն առավելապես նշանավորվեց 60-ից 70-ական թվականներին, երբ ոչ միայն լեզվաբանների, այլև հիմնականում փիլիսոփաների (Օստին, Սըրլ և նրանց հետևորդները) և մարդաբանները (Հայմս, Հենքս), ինչպես նաև սոցիոլոգների և հաղորդակցման տեսության մասնագետների (Գոֆման, Սաքս, Շեգլոֆ) շրջանում խորապես զգացվեց մարդկային լեզվի ամբողջական իրականության

ըմբռնման համար անհրաժեշտ լեզվական ավանդական մեթոդների անբավարարությունը [Mey 2006: 58]:

Փորձելով զերծ պահել լեզվաբանությունն այլ գիտակարգերի մեջ տարալուծելու վտանգից՝ կառուցվածքաբանները մինչև 70-ականները ձգտում էին կաղապարել լեզուն՝ որպես անփոփոխակ (ինվարիանտ) միավորների մի ինքնաբավ համակարգ, որն ինքնին հղի էր մեկ այլ վտանգով. այս մոտեցման հետևողական զարգացումը, հնարավոր է, ի վերջո հանգեցնեց նրան, որ լեզվաբանությունը կվերածվեր նշանային համակարգերի ընդհանուր տեսության: Սակայն աստիճանաբար լեզվաբանական ուսումնասիրությունների ծիրում հայտնվեցին լեզվի և արտալեզվական իրականության հարաբերություններին վերաբերող հարցադրումներ, որոնք անխուսափելիորեն հանգեցրին իմաստաբանության դարաշրջանի փուլարկմանը, որն էլ իր հերթին խթանեց լեզվագործաբանական երևույթների նկատմամբ աճող հետաքրքրությունը:

Դեռևս 20-րդ դարի 20-ական թվականներին իմաստաբանության տեսաբանների շրջանում սկսում է գերիշխել այն տեսակետը, որ օբյեկտիվ աշխարհը ոչ թե առարկաների, այլ փաստերի, այսինքն՝ տեղի ունեցող իրադարձությունների համախումբ է: Հենց այդ շրջանում է, որ իմաստաբանությունը մերձենում է տրամաբանությանը և փոխտրամաբանությանը: Սույնով հանդերձ՝ խոսքը (ասույթը) վերլուծելիս դեռևս անտեսվում էր հեղինակի գործոնը:

Փորձելով որոշարկել իր առարկայական ուսումնասիրության դաշտը՝ իմաստաբանությունն առանձնացրեց լեզվական այն միավորները, որոնց իմաստները անմիջականորեն պայմանավորված էին համատեքստով: Լեզվաբանները սկսեցին ուսումնասիրել սպասարկու այնպիսի բառեր, ինչպիսիք են տրամաբանական հանգույցները, դերանվանական և մակբայական ցուցիչները, քվանտորները և այլն: Նախկինում տեսաբանների՝ ասույթների ուսումնասիրման վրա բևեռված ուշադրությունը գրավեցին եղանակավորող այն տարրերը, որոնք անքակտելիորեն կապված են ասույթի հեղինակի հետ: Այս ամենը լեզվագործաբանական ուսումնասիրությունների հիմք հանդիսացավ: Սկսվեց շրջանառվել նույնիսկ «գործաբանական աղբարկղ» հասկացությունը [տե՛ս Yule 2011, 6]: Վերջինս նշանակում էր, որ լեզվագործաբանությունը կոչված էր ուսումնասիրելու այն, ինչն իրենց հետազոտությունների ծիրից դուրս էին թողել ձևական/ֆորմալ համակարգերի վերլուծությամբ հետաքրքրված տեսաբանները:

Ինչպես արդեն վերն ասվեց, համատեքստի նկատմամբ զգայուն սպասարկու բառերից զատ լեզվագործաբանների ուշադրությունը գրավեցին լեզվական այն միավորները, որոնք նախադասության իմաստը կապում են խոսքի սուբյեկտի հետ: «Հենց ասույթի հեղինակին դիմելն ինքնին նշանավորեց անցումը բառերի կայուն իմաստների վերլուծությունից ասույթի փոփոխական բովանդակության դիտարկմանը» [Арутюнова 1985, 8]:

Բնականաբար, այս միտումը խոսքի ուսումնասիրության նոր հեռանկարներ է բացում. եթե նախկինում լեզվաբանները բավարարվում էին հիմնականում լեզվական նյութի զուտ բովանդակային կազմի, մասնավորապես՝ կառուցվածքային բաղադրիչների վերլուծությամբ, նրանց հետաքրքրության շրջանակն են ներթափանցում լեզվամշակութային կամ դրանց առնչվող տարրեր: Հասկանալի է, որ յուրաքանչյուր մարդ որոշակի մշակույթի կրող է, և լեզուն, հանձին իր ներկայացուցչական բնույթի, չէր կարող անմասն մնալ համապատասխան մշակույթի որոշակի տարրեր արտացոլելուց: Ավելին, լեզվական նյութում արտացոլվում են նաև անձի հոգեկերտվածքը և սոցիալական որոշակի խմբի պատկանելությունը: Լեզվի ուսումնասիրմամբ կարելի է բացորոշել նաև ազգի մշակութային կողը, որի մասին հանգամանալից խոսել է դեռևս Հումբոլդտը [տե՛ս Гумбольдт 1985: 370-381]:

Զարմանալի չէ, որ գիտական հետաքրքրությունների այս խճանկարի ֆոնին ձևավորվեց լեզվամշակութաբանությունը, որը նպատակ ունի ուսումնասիրելու սովյալ ազգի մշակութային դրսևորումները լեզվում, ինչպես նաև լեզուների համադրական և հանդիպադրական ուսումնասիրմամբ վեր հանելու մշակույթների առանձնահատկությունները:

Համաշխարհային արագ զարգացումների, մասնավորապես միգրացիոն հարաճուն միտումների համատեքստում առանձնահատուկ կարևորություն են ստանում միջմշակութային հաղորդակցմանն առնչվող խնդիրները: Պարզ է դառնում, որ տարբեր ազգերի ներկայացուցիչների միջև հաղորդակցությունը չի կարող սահմանափակվել ընդամենը մեկը մյուսի լեզուն իմանալով: Միջմշակութային հաղորդակցման ընթացքում թյուրըմբռնումների և բախումների առիթ կարող է հանդիսանալ լեզվական նյութի հետևում ընկած, դրանով պայմանավորված և դա՛ պայմանավորող մշակութային բազմատարր խորապատկերը (ֆոնը):

Երևան եկած նոր խնդիրների հախուռն ուսումնասիրումը գիտական առումով, բնականաբար, ցանկալի արդյունք տալ չէր կարող, և, ինչպես սովորաբար լինում է, տարբեր գիտակարգերի ու միջգիտակարգերի ներկայացուցիչներ ստանձնեցին դրանց նկարագրումը, վերլուծումն ու դասակարգումը՝ այն դարձնելով բազմակողմ և, հետևաբար, գիտական շրջանակների համար առավել հետաքրքիր ուսումնասիրության նյութ, որն ամենևին զուրկ չէ հասարակական կյանքի համար անհրաժեշտ գործնական նշանակությունից:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Դը Սոսյուր Ֆ., Ընդհանուր լեզվաբանության դասընթաց, Երևան, Սարգիս Խանչենց, ՓՐԻՆԹԻՆՖՈ, 2008, XXI+372 էջ:
2. Beeman W. O., Linguistics and Anthropology // Handbook of the Philosophy of Science. Vol. 14: Philosophy of Linguistics, Amsterdam, Elsevier, 2012. – PP. 532-551.
3. Harris R., Modern Linguistics: 1800 to the Present Day// the Encyclopedia of Language and Linguistics: Elsevier, 2006. – PP. 203-210.
4. Klein H. E. M., Anthropological Linguistics: Overview // the Encyclopedia of Language and Linguistics: Elsevier, 2006. – PP. 296-304.
5. Kuhn T. S., The Structure of Scientific Revolutions // in International Encyclopedia of Unified Science, Vol. 2, the University of Chicago, 1970, XII + 210 pages.
6. Mey J. L., Pragmatics: Overview // the Encyclopedia of Language and Linguistics: Elsevier, 2006. – PP. 51-62.
7. Yule G., Pragmatics, Oxford: Oxford University Press, 2011, XIV + 138.
8. Арутюнова Н. Д., Падучева Е. В., Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике, Москва: «Прогресс», 1985. С. 3-42.
9. Гумбольдт В. Ф., Язык и философия культуры, Москва: Прогресс, 1985, 452 С.
10. Кубрякова Е. С. (1995). “Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа)”. В кн.:

Актуальные проблемы современной лингвистики. Составитель Чурилина Л. Н., М., Изд. «Флинта», «Наука», 2008, стр. 46-59:

11. Маслова В. А., Современные направления в лингвистике. Москва: Academia, 2008, 272 с.
12. Моррис Ч. У., Основания теории знаков // В кн.: Семиотика: Антология // Сост. Ю. С. Степанов, Москва: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001, стр. 45-97.

АНДРАНИК АЙВАЗЯН – КРАТКИЙ ОБЗОР ФОРМИРОВАНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ В ЛИНГВИСТИКЕ

В статье резюмировано представлен обзор предпосылок которые послужили почвой появлению антропоцентрической парадигмы в лингвистике. Эмплицитовны также некоторые основные причины возникновения таких дисциплин и междисциплинарных наук, которые формировались на оси рассматриваемой парадигмы.

ANDRANIK AYVAZYAN – OVERVIEW OF THE FORMATION OF ANTHROPOCENTRIC PARADIGM IN LINGUISTICS

The article briefly presents an overview of the prerequisites that have served as a basis for the emergence of the anthropocentric paradigm in linguistics. Some major causes of formation of several disciplines and interdisciplinary sciences, formed on the axis of the paradigm under discussion, have been explicated.

**ԱՆՏԻԿ ԱՅՈՒԺԵԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԷԴՎԱՐԴ ՕԼԲԻԻ
«ԱՅԾԸ ԿԱՄ Ո՞Վ Է ՍԻԼՎԻԱՆ» ՊԻԵՍՈՒՄ**

ԹԱՄԱՐԱ ԱՆՏՈՆՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ Էդվարդ Օլբի, այծ, Սիլվիա, անտիկ ողբերգություն, Շեքսպիր, պոստմոդերնիզմ, արսուրդի թափրոն, ստեղծագործական մեթոդ, գրական ակնարկ

Սույն հոդվածը նվիրված է ամերիկացի թատերագիր Է.Օլբիի «Այծը, կամ ո՞վ է Սիլվիան» պիեսի որոշ գեղարվեստական առանձնահատկություններին: Արդի գրականագիտության մեջ ընդունված կարծիքի համաձայն՝ Է.Օլբին համարվում է ամերիկյան թատերգության մեջ արսուրդի թատրոնի ավանդույթների հետևորդ, սակայն հետևելով հեղինակի ստեղծագործական մեթոդի էվոլյուցիային՝ կարելի է եզրակացնել, որ նրա ավելի ուշ շրջանի ստեղծագործություններում գերակայում են պոստմոդերնիզմին հատուկ տարրեր: Այդ շրջանի ստեղծագործություններից է «Այծը կամ ո՞վ է Սիլվիան» (*The Goat, or Who's Sylvia?* 2002) պիեսը, որում հեղինակը արդարադառնում է այնպիսի գրականագիտական խնդիրների, ինչպիսիք են Դիոնիսոսի պաշտամունքի փոխակերպումը և ողբերգության դերը 21-րդ դարի գրականության մեջ: Մեկնաբանելով անտիկ ողբերգությունը՝ հեղինակն, ըստ էության, դեկոնստրուկցիայի է ենթարկում այն:

Հայտնի է, որ Հին Հունաստանում բաքոսուիիները յուրաքանչյուր տարի տոնում էին Դիոնիսոսի տոնը, այսպես կոչված, Բաքոսյան խրախճանքներով, որոնց ընթացքում զոհաբերության էր ենթարկվում այծը: Այծի ընտրությունը պատահական չէ պիեսի վերնագրում, քանի որ ողբերգությունը կոչվում էր նոխազերգություն, իսկ այծը՝ համարվում դրա յուրօրինակ խորհրդանիշը: Այսպիսով՝ Օլբիի ստեղծագործության վերնագրի ընտրությունը այլուզիա է անտիկ ողբերգությանը:

Քանի որ պիեսը թարգմանված չէ հայերեն, նպատակահարմար ենք գտնում հակիրճ անդրադարձ կատարել դրա սյուժեին: «Այծը կամ ո՞վ է Սիլվիան» պիեսի գլխավոր հերոս Մարտինը մի օր արթնանում է և չի հիշում, թե ինչ է իր հետ կատարվել նախորդ օրը: Կինը կասկածում է

նրան դավաճանության մեջ ոմն Սիլվիայի հետ: Ինչպես պարզվում է հետագայում, Մարտինը կապի մեջ է Սիլվիա անունով այծի հետ:

Օլբին իր պիեսի գլխավոր հերոս Մարտինի հիշողության կորստյան փաստով ակնարկում է նրա ներկա գտնվելը Բաքոսյան խրախճանքներին, սակայն եթե Հին Հունաստանում դա համարվում էր սրբազան, ապա մեր ժամանակներում և մեր հասարակության պայմաններում հեղինակի կողմից այն ներկայացվում է որպես արսուրդային:

Մարտինն ասում է. «*Լավ, լսիր ինձ: Այնպիսի փրկվողություն էր, որ մի այլմոլորակային դուրս եկավ այծից և փարավ ինձ իր հետ... դա զմայլելի էր... մաքուր... ես դա ոչնչի հետ չեմ կարող համեմատել: Դու չես կարող պատկերացնել, թե ինչ է պատահել ինձ հետ...*»⁸²

Պոստմոդեռնիզմի գեղագիտության համաձայն՝ ստեղծագործության մեջ մեծ դեր է խաղում մշակութային մետատեքստի դեկոնստրուկցիան. սա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր պոստմոդեռնիստական տեքստ գրվում է այլ մշակութային տեքստի հիման վրա, որն իր հերթին ազդում է տվյալ տեքստի վրա՝ բերելով մի քանի հնարավոր իրականությունների ստեղծմանը, որոնք կարող են կամ չեն կարող միմյանց հետ գոյակցել:⁸³

Պատահական չէ Օլբիի կողմից «Մտորումներ ողբերգության սահմանման մասին» ենթավերնագրի ընտրությունը: Հեղինակը, առերես պահպանելով ողբերգության ժանրի դրույթներն ու կանոնները, դեկոնստրուկցիայի է ենթարկում այն, ծաղրի ենթարկելով և ցույց տալով դրա հնությունն ու արսուրդայնությունը տվյալ ժամանակաշրջանում:

Պահպանելով ողբերգության դրույթները՝ Օլբին կազմաքանդում է ոչ միայն ժանրը, այլ նաև բովանդակությունը: Դասական ողբերգության մեջ սովորաբար ընդունված է գլխավոր հերոսի բարձր դասին պատկանելը և պիեսի վերջում նրա ողբերգական մահը: Գլխավոր հերոսի անունով էլ հիմնականում կոչվում են պիեսները: Օլբին իր պիեսը վերնագրելով «Այծը, կամ ո՞վ է Սիլվիան»՝ վեհ, ազնիվ, բարձրաշխարհիկ հերոսին փոխարինում է այծով: Այսպիսով՝

⁸² Albee E. The Goat or Who's Sylvia? The Collected Plays. Overlook Duckworth. 2003. NY. USA. p. 598.

⁸³ Киреева Н. В. Постмодернизм в зарубежной литературе, изд-во “Флинта”, Наука, 2004.

վերնագրում արդեն «սեմիոտիկ ընթերցողը» կարող է նկատել դասական ողբերգությանն ուղղված ծաղրը:

Այժի անվան ընտրությունը նույնպես պատահական չէ: Փոխառնված լինելով Շեքսպիրի «Երկու վերոնացի ազնվական» կատակերգությունից (պիեսում հնչում է «Ո՛վ է Սիլվիան»)՝ վերնագիրն ակնարկ է, որ այս պիեսն էլ ունի կատակերգական, ծաղրական բնույթ: Այդ պատճառով էլ պիեսը համարվում է տրագիկոմեդիա:

Պիեսում առկա են նաև ակնարկներ հին հունական դիցաբանությունից: Մարտինի կինը՝ Սթիվին, պիեսի գործողությունների զարգացման հետ մեկտեղ հետզհետե իր պահվածքով նմանվում է բաքոսուհու: Զարմանալի չէ, որ հենց Սթիվին է պիեսի վերջում բեմ հանում կոկորդը կտրած այծի դիակը, քանի որ, ինչպես վերը նշվեց, բաքոսյան խրախճանքների ժամանակ բաքոսուհիները հաճախ էին Դիոնիսոսին այծ զոհաբերում:

Պիեսի ընթացքում Մարտինն ու իր ընկեր Ռոսը մի պահ լսում են «մի տեսակ...շտապող ձայներ...թռչնի թևերի նման, թե ի՞նչ...»:⁸⁴ Մարտինը կարծում է, որ դրանք էվմենիդներն են, սակայն երբ ձայնն կտրվում է, նա ավելացնում է. «Դրանք էվմենիդները չեն, որովհետև նրանց էվմենիդների, Թ.Ա./ աղմուկը երբեք չի դադարում»:⁸⁵ Հիշեցնենք, որ հին հունական դիցաբանության մեջ, ինչպես նաև Հոմերոսի «Իլիական»-ում, էվմենիդները անդրաշխարհում ապրող վրիժառույթյան աստվածուհիներն են, որոնք պատժում են բոլոր նրանց, ովքեր դրժել են տրված խոստումը: Իրեն մեղավոր զգալով Սթիվիին տված ամուսնական խոստումը դրժելու համար՝ Մարտինը սպասում է էվմենիդներին, որոնք պետք է իրեն պատժեն:

Չնայած բոլոր գրական ակնարկներին՝ Օլբին ծաղրում է «ողբերգական» հասկացությունը: Նա հարց է բարձրացնում՝ ինչն ենք համարել և համարում ողբերգական: Այս պիեսի միջոցով նա ցույց է տալիս, որ դարերի ընթացքում բարձրացվող և ողբերգական համարվող բոլոր խնդիրները 21-րդ դարում այդպիսին չեն, քանի որ ժամանակակից մարդու ողբերգությունը անձնական է, տվյալ դեպքում՝ անասնապղծությունը և ինցեստը:

⁸⁴ Albee E. The Goat or Who's Sylvia? The Collected Plays. Overlook Duckworth. 2003. NY. USA.

⁸⁵ Նույն տեղում

Օլբին կարողանում է ամենայն խորությամբ ցույց տալ դեռահաս երեխայի հոգեկան վիճակը ծնողների բաժանության կամ տանը խնդիրների առկայության պայմաններում: Օլբին բարձրացնում է նաև ինցեստի գաղափարը, քանի որ որդին, այժի հանդեպ խանդից ելնելով և կարծելով, թե կորցնում է հորը, սկսում է համբուրել հոր ձեռքերը, այնուհետև անցնում է շուրթերին, ինչի ականտեսն է դառնում Ռոսը:

Օլբիի պիեսում բարձրացվում են նաև մի շարք հասարակական խնդիրներ: Նա հակադրում է անասնապղծության և նույնասեռականության խնդիրները: Հեղինակը, լինելով նույնասեռական, իր համար կարևոր ինքնակենսագրական ակնարկ է կատարում, քանի որ Օլբիի ծնողներն էլ դեմ են եղել իր սեռական կողմնորոշմանը: Մարտինը, դեմ լինելով որդու միասեռականությանը, կեղծավորի տպավորություն է թողնում հանդիսատեսի վրա, քանի որ անասնապիղծ մարդը իրավունք չունի ուրիշին դատելու: Ցույց տալով հասարակության արատները՝ գրողը մարտահրավեր է նետում հանդիսատեսին՝ ընտրելու, որն է ավելի ընդունելի:

Հեղինակը բարձրացնում է «աբսուրդի թատրոնի» համար արդիական խնդիր՝ «մարդ-հասարակություն» փոխհարաբերությունը: Ռոսը, որը ներկայացված է որպես քաղքենի հասարակության անդամ, քննադատում է Մարտինի արարքը և ամեն ինչ պատմում կնոջը՝ սկիզբ դնելով ընտանեկան խառնաշփոթին: Օլբին գլխավոր հերոսի միջոցով բողոքում է, որ մարդիկ շատ են վախենում հասարակական կարծիքից, որն էլ նրանց այս կամ այն որոշման պատճառն է դառնում:

Այսպիսով, վերլուծելով Օլբիի ստեղծագործական ուղու ուշ շրջանում գրված «Այծը, կամ ո՞վ է Սիլվիա» պիեսը, կարող ենք փաստել, որ այս պիեսում գրողն անդրադառնում է «ողբերգական» հասկացությանը և ողբերգության ժանրին՝ այն դեկոնստրուկցիայի ենթարկելով և բարձրացնելով 21-րդ դարում դրա դերի և նշանակության մի շարք կարևոր խնդիրներ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Albee E. The Goat or Who's Sylvia? The Collected Plays. Overlook Duckworth. NY. USA. 2003
2. Eco U. On literature. Vintage publishing. 2006
3. Киреева Н. В. “Постмодернизм в зарубежной литературе”, издательство “Флинта”, “Наука”, 2004.

ТАМАРА АНТОНЯН – ИНТЕРПРЕТАЦИЯ АНТИЧНОГО СЮЖЕТА В ПЬЕСЕ ЭДВАРДА ОЛБИ “КОЗА, ИЛИ КТО ТАКАЯ СИЛЬВИЯ?”

В статье рассматриваются особенности интерпретации античного сюжета и приемы деконструкции античной трагедии в пьесе американского драматурга Э. Олби «Коза, или кто такая Сильвия?». Сохраняя основные правила построения трагедии, автор пьесы подвергает деконструкции жанр и содержание классической трагедии. В статье рассматриваются и использованные автором литературные аллюзии на произведения мировой драматургии.

TAMARA ANTONYAN – THE INTERPRETATION OF THE CLASSIC PLOT IN EDWARD ALBEE’S “THE GOAT, OR WHO’S SYLVIA?”

The article touches upon the peculiarities of interpretation of the Classic plot and the methods of deconstruction of Classic tragedy in E. Albee’s play “The Goat, or who’s Sylvia”. Having preserved the structure of tragedy Albee deconstructs the genre and the plot of classic tragedy. The article also concerns various literary allusions from world dramaturgy used by Albee in his play.

**ԴԻՄԵԼԱԶԵՎԵՐԻ ՈՃԱԿԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆԻ
«ՊԱՊ ԹԱԳԱՎՈՐ» ՊԱՏՄԱՎԵՊՈՒՄ**

ԷՄՄԱ ԱՐՏՈՒՇՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ երկխոսություն, դիմելաձև, կոչականի ոճական դրսևորումներ, կոչական-անվանական նախադասություն

Հաղորդակցման ընթացքում մարդիկ միմյանց դիմելու համար կիրառում են տարբեր եղանակներ և տարբեր միջոցներ: Մարդկային հաղորդակցման հիմնական միջոց է խոսքային գործողությունը, որի մեջ շատ կարևոր է երկխոսությունների դերը: Երկխոսության պարզագույն ձևը զրույցն է: Վերջինս կայանում է, եթե դրան մասնակցում են երկու կամ ավելի մարդ, որտեղ մեկը համարվում է սուբյեկտ (խոսող), մյուսը՝ հասցեատեր (խոսակից): Երկխոսության ընթացքում մարդիկ դիմում են իրար: Դիմելաձևերը նախադասության միավորներ են, որոնցով միաժամանակ խոսողի վերաբերմունքն է արտահայտվում խոսակցի նկատմամբ: Դիմելաձևը երկխոսության միջուկն է, հիմքը: Երկխոսության ընթացքում մարդկանց իրար դիմելը չի կարող ընթանալ առանց հաղորդակցության օժանդակ միջոցների: Այդպիսի օժանդակող տարրեր են երկխոսության ժամանակ ժեստերը՝ ձեռքերի տարբեր դիրքերը, կեցվածքը, հայացքի արտահայտությունը:

Ստեփան Զորյանի «Պապ թագավոր» պատմավեպը հարուստ է երկխոսություններով, որոնցում առկա դիմելաձևերն էլ դարձել են մեր աշխատանքի հենքը: Երկխոսություններում դիմելաձևերը բազմապիսի են, որը պայմանավորված է այն հանգամանքով, թե երկխոսություններն ում միջև են ծավալվում: Ստ. Զորյանի երկխոսությունների ու մենախոսությունների միջոցով մեր առջև բացվում է պատմական մի դժվար ու բարդ ժամանակշրջանի նկարագիր: Վեպում Զորյանը, հեռու մնալով հերոսների խոսքի անհարկի ոճավորումներից և լեզուն

չծանրաբեռնելով հնաբանություններով, կարողացել է հաղորդել IV դարի տարբեր խավերի լեզվական յուրահատկությունները:

Գրողի լեզվի և ոճի ուսումնասիրման կարևոր օղակներից մեկը օգտագործված բառապաշարի քննությունն է: Ստ. Զորյանի պատմավեպի լեզվի հպանցիկ քննությունից անգամ ակնբախ է դառնում նրա խոր ժողովրդայնությունը: Հեղինակի մեծ սերը ժողովրդական բառ ու բանի նկատմամբ, նրա հակումը ժողովրդախոսակցական բառերի ու քերականական ձևերի հանդեպ նկատելի են վեպի բոլոր էջերում: Նրա օգտագործած առօրյա-խոսակցական ոճի բառերը, արտահայտություններն ու դարձվածքները հսկայական թիվ են կազմում: Դա պայմանավորված է ոչ միայն հեղինակի լեզվամշակման սկզբունքներով ու անձնական նախասիրությամբ, այլև վեպի թեմատիկայով և գաղափարական-գեղագիտական ուղղվածությամբ:

Վեպում մեծ դեր են խաղում ժողովրդական զանգվածները, ժողովրդական հերոսները: Պատմավեպում հանդես են գալիս տարբեր խավերի ներկայացուցիչներ: Հետևաբար նրանց խոսքը ևս համապատասխանում է իրենց միջավայրին, դիրքին, վարած պաշտոնին:

Ստեփան Զորյանը երկխոսություններում դիմելաձևերի փայլուն դրսևորումներով կարողացել է արտահայտել և ընդգծված կերպով բացահայտել հերոսների լեզվական անհատականացումը, որի շնորհիվ էլ շատ պարզ երևում են գրուցող անհատների տարիքը, աշխարհընկալումը, ապրումները, հոյզերը, մտածելակերպը, հոգեմիճակը, գրուցակիցների հետ նրանց փոխհարաբերությունները: Դիմելաձևի ոճական դրսևորումներում կոչականը մեծ դեր է խաղում, ավելի ակնառու է դարձնում գործողություն կատարողին, այն անձը կամ առարկան, որին ստորոգումով վերագրվում է որևէ հատկանիշ:

Ստ. Զորյանի պատմավեպում շինականների խոսքում գերիշխում են կոչականի մի շարք դրսևորումներ, որոնք հարազատ են ժողովրդախոսակցական ոճին և ստեղծում են միջավայրի բներանգ, ինչպես՝ **եղբայր, բարեկամ, մայրիկ, տղաս, մատաղ, հարևան, քույր:** Բերենք օրինակներ:

Գուսաններին տեսնելով՝ նրանք կանգ առան զարմացած և ճանապարհ ընկան նրանց հետ միասին:

-Առաջ բարի՞, **գուսան եղբայրներ**, - հարցրեց նրանցից մեկը, որի հետաքրքիր հայացքն ասում էր, թե ուր եք գնում արդյոք այս վտանգավոր ժամանակ:⁸⁶

-Դվին, **շինական եղբայրներ**, քաղաքամայր Դվին, Արտաշատ: ՊԹ, էջ 11

Հրահատը լռեց առժամ՝ ասես մտքերով տարված. հետո մեկեն սթափվեց կարծես և ասաց.

-Շնորհակալ եմ, **մայրիկ**, շնորհակալ եմ, - վեր կացավ Հրահատը: -Իսկ դու գիտե՞ս ստույգ, որ նրանք հասել են Վարաժնունիք:

-Հասնելը չեմ կարող ասել, **փղա՛ս**: Բայց որ նրանք գնացին դեպի Վարաժնունիք՝ այդ գիտեմ ստույգ: Այդ մասին հանգի՛ստ եղիր: Գնա՛նք, **տղա՛ս**, մի բան ճաշակիր: Գնա՛նք: Մարթա մայրիկն իմանա թողել եմ քեզ առանց պատվի՝ կնեղանա շատ: ՊԹ, էջ 75

-Որտե՞ղ, - հարցրեց Հրահատը անհանգիստ շուրջը նայելով:

-Այնտեղ, **մաքա՛ղ**, - ցույց տվեց առաջինը նրան ճանաչողը: - Դու ու՛մն ես փնտրում... ՊԹ, էջ 128

Շատ հաճախ խոսքում ընտանեկան, բարեկամական, ազգակցական կապերի անվանումներ արտահայտող բառերը (**հայրիկ, մայրիկ, քույրիկ, եղբայր, հորաքույր, մորաքույր, քեռի** և այլն) որպես դիմելաձև գործածվում են ոչ իրենց իսկական նշանակությամբ: Հետաքրքրական ենք համարում այն իրողությունը, որ Ստեփան Զորյանը վերը թվարկած դիմելաձևերը հիմնականում գործածել է «ս» ստացական հոդով՝ **բարեկամս, հարևաններս, քույրս, եղբայրս**: Ոճական այս հնարքը խոսքին հաղորդում է հուզարտահայտչական երանգ՝ ընդգծելով հերոսների՝ միմյանց նկատմամբ ունեցած մտերմությունը, բարեկամական շունչը: Ստեփան Զորյանը շատ հաճախ «ս» փաղաքջական հոդով է

⁸⁶ Հեղինակային կետադրությունները հիմնականում պահպանված են:

ներկայացրել թագուհի կոչականը՝ **թագուհիս**: Ընդ որում «ս» ստացական հոդով **թագուհի** դիմելաձևը կիրառում են տարբեր հերոսներ:

-Ինչո՞վ կարող եմ օգնել քեզ, **թագուհի՛ս**, - ասաց իշխանուհին հանդարտ ու գորովաձայն: -Ասա՛. ես պատրաստ եմ քեզ համար, **թագուհիս**: Նախ նստիր և հանգստացիր... ՊԹ, էջ 318

Խոսքի հուզարտահայտչական երանգը ավելի շեշտելու, ընդգծելու, խոսակցին չափազանց սրտամոտ լինելու հանգամանքը շեշտելու համար կոչականը երբեմն կարող է ստանալ նաև «դ» դիմորոշ հոդը (թեև այժմ հնացած ձև է):

-Գնա՛, **թագուհի՛ս**, գնա՛, հանգստացի՛ր, - ասաց Պապը փոխված ձայնով: -Կանեմ այնպես, որ դու բոլորովին հանգիստ զգաս քեզ, **սիրելի՛դ իմ թագուհի...** ՊԹ, էջ 326

Այժմ ներկայացնենք պալատականների, որոշակի պաշտոններ վարող անձանց երկխոսություններում հանդիպող դիմելաձևերը: Ի տարբերություն ժողովրդի՝ շինականների, արհեստավորների խոսքի (վերջիններս ավելի ժողովրդախոսակցական տարրեր էին պարունակում), նրանց երկխոսությունների դիմելաձևերն ավելի պաշտոնական բնույթ են կրում: Երկխոսությունների ընթացքում ամեն անգամ ամբողջովին նշվում է դիմացինի ով լինելը, անգամ երբ այն անձը, ում մասին խոսում են, երկխոսության ժամանակ ներկա չէ և չի մասնակցում խոսակցությանը:

-Խոսե՛ք, **դե՛ր նախարարներ**, - ասաց Պապը, հերթով նայելով այդ թխադեմ և կորովի մարդկանց: -Ի՞նչ բարի լուրեր ունեք կամ ի՞նչ ասելիքներ: ՊԹ, էջ 328

Ստեփան Զորյանը կոչումներին կից հաճախ կիրառել է «**տեր**» դիմելաձևը, որն ավելի է ընդգծում խոսողի հարգանքը խասակցի նկատմամբ:⁸⁷ Վերջինս «**տիայր**» բառի հնչյունափոխված ձևն է: **Տիար** բառը ծագում է **տիայր** կամ **տէայր** ձևից, որը կազմված է **տի** –մեծ և **այր** –մարդ բառերից, այսինքն՝ «**մեծ մարդ**»: Հետագայում **տիայր** -ի յ -ն ընկել է, և ստացվել է **տիար** դիմելաձևը, որը թե՛ հնչողությամբ, թե՛ ստուգաբանորեն խիստ հայեցի է և հանձնարարելի: Ընդ որում, այս բառը

⁸⁷ «Տեր» դիմելաձևը «տիայր» բառի հնչյունափոխված ձևն է:

ժամանակին հաստատել է տերմինաբանական կոմիտեն, հետագայում նաև լեզվի պետական տեսչության Հայերենի բարձրագույն խորհուրդը:⁸⁸

Նրանցից մեկն, այսուամենայնիվ, ծին քշելով, մոտեցավ Սմբատ ասպետին և հայտնեց.

-**Տե՛ր իմ**, ասում են, որ այդ հրամաններ տվող զորականը ուրացող մերուժանն է: ՊԹ, էջ 189

«**Տե՛ր**» դիմելաձևը Ստեփան Զորյանը կիրառել է թե՛ եզակի, թե՛ հոգնակի թվերով հանդես եկող կոչականների հետ՝ **տեր իշխան, տեր սեպուհներ**:

Հետաքրքրական է այն իրողությունը, որ Ստեփան Զորյանը կիրառել է նաև «**տիարք**» կոչական դիմելաձևը:

Մի այլ խմբում, որ հավաքվել էր հյուրատան առաջ, ծառերի մոտ, մեկն ասում էր.

-Ինձ թվում է, **տիհա՛րք**, թագավորը մեզ կանչել է կամ ձիարշավի, կամ որսի: ՊԹ, էջ 224

Ուշագրավ ենք համարում նաև այն փաստը, որ Ստեփան Զորյանը «**սիրելի**» դիմելաձևը՝ որպես հարգալից ու փաղաքշական բառ, մտերմական արտահայտություն, հիմնականում կիրառել է հետադաս շարադասությամբ:

-**Հրահա՛յր սիրելի**, դո՛ւ ևս վիրավոր... ՊԹ, էջ 181

-Դու դարձյալ միայնա՞կ ես, **Զարմանդու՛խս սիրելի**, - հարցրեց Պապը մի ձայնով, որի մեջ կար թե՛ մեղմ հանդիմանություն, թե՛ քնքշանք: ՊԹ, էջ 295

Դիմելաձևեր են դառնում նաև վարքագծի հատկանիշների, բնավորության գծերի (թե՛ դրական և թե՛ բացասական), սեռի, հասակի, տարիքի անվանումներ, նույնիսկ ֆիզիկական արատներ ու թերություններ անվանող բառեր, ինչպես նաև ծաղրական բառեր ու հանդիմանական, վիրավորական մակդիրներ:

⁸⁸ «Ազգ մշակույթ» հավելված, Զրույց 37, Հայոց դիմելաձևերը, Եր., 2012-08-15:

Ծերունի կաթողիկոսի զսպված զայրույթը միանգամից կարծես ազատություն ստացավ:

-Անմի՛ր, փհա՛ս և խա՛կ պատրանի: Չե՛ս մտածում, թե ու՛մ դեմ ես ելնում քո տկար ուժով... ՊԹ, էջ 277

Նամակագրության մեջ ևս առկա են դիմելաձևերի տարբեր դրսևորումներ: Գրեթե չկա նամակ, որտեղ կոչականներ չլինեն: Եվ սա բնական է, որովհետև նամակը գրավոր դիմում է խոսակցին՝ առանց անունը տալու: Նամակներում որպես կոչական հանդես են գալիս անձնանունները և սովորաբար իրենց հետ ունենում են մի շարք լրացումներ: Պատմավեպում նամակագրության ոլորտում հաճախ՝ հանդես գալիս կոմս Տերենտը:

«...խոնարհ ողջույն***Աստվածային կեսար...***» ՊԹ, էջ 280-281

Դիմելաձևերն ըստ կազմության լինում են միանդամ և բազմանդամ: Եթե խոսողը դիմում է մեկին, այսինքն՝ երբ այդ դիմումը միայն հաղորդակցման դեր է կատարում, կոչականը սովորաբար միանդամ է լինում: Նման դեպքերում խոսողը դիմում է խոսակցին (կոչականին)՝ նշելով նրա անունը կամ ազգանունը, պաշտոնը, կոչումը, մասնագիտությունը, հասարակական պարտականությունը և այլն: Հետազոտության ընթացքում մեզ հանդիպեցին մի շարք միանդամ կոչականներ:

-Չավակներ՛ր, այլևս ժամանակ չպետք է կորցնել, - ասաց իշխանը ձեռքը բարձրացնելով: ՊԹ, էջ 122

Իսկ երբ խոսողը նպատակ ունի հարգանքով, սիրով, փաղաքշական կամ հուզարտահայտչական տոնով դիմել մեկին, այսինքն, երբ այդ դիմումը ձեռք է բերում նաև ոճական արժեք, կոչականը դառնում է բազմանդամ, որովհետև գերադաս անդամն իր հետ ունենում է լրացումներ:

-Բարեհաճեցեք, **սրբազա՛ն հայրեր**, և **հարգելի՛ իշխան**,-ասաց Տերենտը, հեզ, խոնարհ ու պատրաստակամ, նորից հերթով նայելով հյուրերին:

- Ինչո՞վ եմ արդյոք արժանացել ձեր տարածամ այցելության: ՊԹ, էջ 284

Կոչականի քերականական առանձնահատկություններից է ստորոգելիությունը: Կոչականով նախադասությունները լեզվաբանական գրականության մեջ անվանվում են կոչական-անվանական, որոնք օժտված են հնչերանգային ստորոգումով, այսինքն՝ դիմելաձևերով (կոչականներով) կազմվում են միակազմ նախադասություններ, որոնք արտասանվում են ուժգին շեշտով, հանդիմանություն, զայրույթ կամ ավստասանք կրող հնչերանգով:⁸⁹

Երբ նրանց աչքերի կապը վերցրին՝ թագավորն ու Մուշեղը.

-Մեհենդակ իշխա՛ն...ՊԹ, էջ 152

Անդրադարձ կատարենք նաև «**Դուք**» և «**դու**» անձնական դերանուններով դիմելաձևերին: Գաղտնիք չէ, որ «**Դուք**» դիմելաձևը հայոց լեզվում նոր երևույթ է: Այսօր սովորական է անձանոթին կամ տիտղոսավորին դիմելիս երկրորդ դեմքի եզակի թվի փոխարեն կիրառել հոգնակի թվով դերանուն և բնականաբար դրան համապատասխան բայական վերջավորություն:⁹⁰

Ստ. Զորյանի կերպարները իրար եզակի թիվ երկրորդ դեմքով են դիմում, բայց դրա հետ մեկտեղ, որպես կանոն, նշում են նաև զրուցակցի տիտղոսը կամ որևէ այլ կոչական, որ ցույց է տալիս նրա դիրքը:

-Ի՞նչ ձեռնարկի մասին է խոսքը, - հետաքրքրվեց թագավորը:

-Քո հրամանը, **արքա՛**, եկեղեցու տուրքերի մասին, - աշխույժով բացատրեց Աղձնյաց մորուսավոր նախարարը և շարունակեց եռանդով:

-Շնորհավորելով՝ նա միաժամանակ իր պատրաստակամությունն ու ծառայությունն է առաջարկում **քեզ, արքա**: ՊԹ, էջ 328

Ստ. Զորյանի «Պապ թագավոր» պատմավեպը հնարավորություն է տալիս վեր հանելու չորրորդ դարի ժողովրդի լեզվամտածողությանը բնորոշ դիմելաձևերի տարաբնույթ իրողություններ:

⁸⁹ Բաղիկյան Խ., Կոչականը և նրա ուսուցումը, Եր., 1982, էջ 33:

⁹⁰ Ղազարյան Թ., Դիմելու ձևի խնդիրը, Գրանիշ գրական համայնք, համար 147:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. «Ազգ մշակույթ» հավելված, Զրույց 37, Հայոց դիմելաձևերը, Եր., 2012-08-15:
2. Բաղդևանյան Խ., Կոչականը և նրա ուսուցումը, Եր., 1982
3. Ղազարյան Թ., Դիմելու ձևի խնդիրը, Գրանիշ գրական համայնք, համար 147:
4. Աճառյան Հ., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հտ. 2, Երևան, 1952
5. Ստ. Զորյան, Պապ թագավոր, Եր., 1989

ЭММА АРТУШЯН - СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ОТРАЖЕНИЕ ФОРМ ОБРАЩЕНИЯ В ИСТОРИЧЕСКОМ РОМАНЕ С. ЗОРЯНА "ЦАРЬ ПАП"

В данной статье рассматривается стилистическое отражение форм обращения в историческом романе С. Зоряна "Царь Пап". Исследование дает возможность выявить некоторые реалии форм обращения характерные языковому мышлению народа в 4-м веке. Также тема данного исследования знакомит со стилистическим использованием звательного падежа в формах обращения.

EMMA ARTUSHYAN - STYLISTIC EXPRESSIONS OF FORMS OF ADDRESS IN THE HISTORICAL NOVEL "KING PAP" BY S. ZORYAN

This article discusses stylistic expressions of forms of address in the historical novel "King Pap" of S. Zoryan. The study identifies several forms of address peculiar to the language thinking of the people in the 4th century. The main subject of the study is acquaintance with stylistic use of vocative in the forms of address.

**ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ՀՆԱՐՆԵՐԸ ԿԻԼՅԱՄ ՍԱՐՈՅԱՆԻ ԱՌԱԿՆԵՐԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԵՎ ՌՈՒՍԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՎԱԾՔՆԵՐՈՒՄ**

**ՄԱՐԻԱՄ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ
ՔՐԻՍՏԻՆԵ ՍՈՂԻԿՅԱՆ**

Հիմնաբառեր՝ առակ, թարգմանական հնար, աղբյուր տեքստ, թիրախ տեքստ, իմաստային համարժեքություն, ձևային համարժեքություն, գեղագիտական ազդեցություն, լեզվամշակույթ

Գեղարվեստական թարգմանությունը յուրահատուկ է. այն ծնունդ է առնում և կախված է բնագրից, սակայն միաժամանակ հանդես է գալիս հարաբերականորեն ինքնուրույն: Թարգմանվածքի հարաբերական համարժեքության պատճառներից են թարգմանչի՝ աղբյուր տեքստի յուրովի ընկալումը, լեզվական համակարգերի տարատեսակությունը, սոցիալ-մշակութային միջավայրի տարբերությունը, թարգմանչի անհատականությունը, որը բնորոշվում է իր գեղարվեստական ընկալմամբ, տաղանդով, լեզվական միջոցների ընտրության ինքնատիպությամբ:⁹¹

Աղբյուր և թիրախ լեզուների տարբերությունը, ինչպես նաև մշակութային առանձնահատկությունները դարձնում են թարգմանության գործընթացն առավել դժվարին:

Սույն հոդվածի լեզվական նյութի գրական ժանրն առակն է, որը բարոյախրատական բնույթ կրող փոքր պատմվածք է և ունի այլաբանական իմաստ և բարոյախրատական բովանդակություն: Առակի հերոսը մարդն է, ում կյանքի, բնավորության հոռի և բացասական գծերը ծաղրվում են այլաբանորեն: Առակներում գովաբանվում և խրախուսվում են լավը, բարին, բարոյականությունը, ջանասիրությունը, ազնվությունը, հայրենասիրությունը, ընկերասիրությունը, գեղեցիկը, մարդկայինը, և, ընդհակառակը, ծաղրվում ու դատապարտվում են վատը, չարը, տգեղն ու անմարդկայինը, դավաճանությունն ու վախկոտությունը:⁹² Վ.Սարոյանի

⁹¹ Виноградов, В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001, —с. 164

⁹² <http://www.encyclopedia.am/pages.php?blid=2&hlid=964>

առակները «Բիթլիսից եկած ազգականների հիշած պատմություններ են, որ գրի են առնվել շատ պարզ անգլերենով, ինչպես նաև Կալիֆոռնիայի Ֆրեզնո քաղաքում ապրող ծեր ու մանուկ հայերի մասին պատմություններ են, որ թղթի են հանձնվում առաջին անգամ», և նվիրվում են հորեղբորը՝ Արամ Սարոյանին:⁹³ Վ.Սարոյանի ստեղծագործություններում ակնհայտորեն արտացոլված են իր գիտակցության մեջ արմատացած երկու մշակույթները, երկու հասկացությամբ համակարգերը, երկու միմյանց չհակասող, փոխլրացնող աշխարհի պատկերները:

Վ.Սարոյանի ստեղծագործությունների մեծ մասը շարադրված է առաջին դեմքից, և խոսողը սովորաբար հենց ինքը՝ ամերիկյան միջավայրում մեծացած, սակայն հայկական ոգով դաստիարակված և ազգայինը գնահատող ու փայփայող Սարոյանն է: Անգամ եթե չի կիրառվում «Ես» դերանունը, միևնույն է, Սարոյանն է խոսում իր կարծիքների, ընտանիքի կամ անցյալից որևէ դրվագի մասին:⁹⁴ Հենց այս բոլոր հատկանիշներն էլ դարձնում են Վ.Սարոյանի ստեղծագործությունները առավել հետաքրքիր թարգմանության տեսակետից և հիմք հանդիսանում որպես սույն հոդվածի լեզվական նյութ:

Անդրադառնալով ընդհանրապես առակի թարգմանության խնդիրներին՝ կարևոր նշանակություն է տրվում, նախ «բառի և իմաստի ճշտությանը», ապա նաև «գեղագիտական առանձնահատկությունների պահպանմանը»: Աղբյուր տեքստի և թարգմանվածքի գեղագիտական ազդեցության նույնականությունը թարգմանության որակը գնահատելու կարևորագույն չափորոշիչներից մեկն է: Գեղագիտական ազդեցության պահպանման գործոններ են համարվում բնագրի գաղափարաթեմատիկ բովանդակության, հեղինակի մտահղացումների, բնագրի պատկերավոր համակագի և հեղինակի անհատական ոճի ճշգրիտ ընկալումը:

Գեղարվեստական տեքստի թարգմանության ժամանակ գեղագիտական ազդեցության պահպանմանը զուգահեռ պետք է հաշվի առնել նաև գործաբանական բաղադրիչը, այսինքն՝ լեզվական արտահայտության և հաղորդակցման մասնակիցների՝

⁹³ Սարոյան, Վ., Սարոյանի առակները (անգլերենից թարգմանեց Գայանե Գրիգորյանը), Երևան «Արևիկ», 2008, էջ 4

⁹⁴Edward Halsey Foster. William Saroyan, A Study of the Short Fiction. Stevens Institute of Technology. Twayne Publishers New York. 1991, preface xi-xiv

հաղորդագրություն ուղարկողի և ստացողի միջև կապը: Թարգմանության ընթացքում իրականացվում է աղբյուր տեքստի գործաբանական հարմարեցում, բնագրի և թարգմանվածքի ընթերցողների միջև գոյություն ունեցող սոցիալ-մշակութային, հոգեբանական և այլ տեսակի տարբերությունների որոշակի շտկումներ:⁹⁵ Հետևաբար, թարգմանիչը պետք է փոխանցի տեքստային միավորն այնպես, որ այն նույնությամբ ընկալվի թիրախ լեզուն կրողների կողմից:

Պ. Նյումարքն⁹⁶ առաջարկում է տարբերակել հետևյալ թարգմանական հնարները, որոնք վերաբերում են նախադասությունների կամ լեզվական փոքր միավորների թարգմանությանը:

- **Փոխանցում** (transference). աղբյուր տեքստի բառային միավորի փոխանցումը թիրախ տեքստ՝ ներառելով գրադարձությունը, փոխառությունը, տառադարձությունը:
- **Բնականեցում** (naturalization). հաջորդում է «փոխանցում» թարգմանական հնարին: Աղբյուր տեքստի բառային միավորը հարմարեցվում է թիրախ տեքստի տառադարձությանն ու ձևաբանությանը:
- **Մշակութային համարժեք** (cultural equivalent). աղբյուր տեքստի մշակութով պայմանավորված բառային միավորը փոխանցվում է թիրախ լեզու մշակույթով պայմանավորված համապատասխան բառային միավորով:
- **Գործառույթային համարժեք** (functional equivalent). պահանջում է մշակութային առումով չեզոք բառային միավորի կիրառում:
- **Նկարագրական համարժեք** (descriptive equivalent). աղբյուր տեքստի մշակույթով պայմանավորված բառային միավորների իմաստային փոխանցումը թիրախ տեքստ՝ մի քանի նկարագրական բառային միավորների կիրառմամբ:
- **Հոմանիշություն** (synonymy). աղբյուր տեքստի բառային միավորների փոխանցումը թիրախ լեզու՝ իմաստով առավել մոտ, հոմանիշ բառային միավորների կիրառմամբ:
- **Պապճենում** (calque or loan translation). աղբյուր տեքստի բառային միավորի կամ արտահայտության բառացի փոխանցումը թիրախ տեքստ:

⁹⁵ Вагапова, Л.Л. Прагматический аспект перевода.

http://zhurnal.lib.ru/w/wagapow_a_s/pragm-aspect.shtml

⁹⁶ Newmark, P. A Textbook of Translation. Prentice Hall, 1988, p. 81-90

- **Տեղաշարժեր կամ փոփոխություններ** (shifts or transpositions). աղբյուր տեքստի քերականական կառույցների փոփոխությունը թիրախ տեքստում, օրինակ՝ 1. եզակի թվից՝ հոգնակի թիվ, 2. քերականական այլ կառույցով, 3. այլ բառային միավորով և այլն:
- **Մոդուլացիա** (modulation). աղբյուր տեքստի հաղորդագրության փոխանցումը թիրախ լեզու՝ տեսակետի, հեռանկարի և հաճախ մտքի կատեգորիայի փոփոխությամբ թիրախ լեզվի նորմերին համապատասխան:
- **Փոխհատուցում** (compensation). նախադասության մեկ հատվածի իմաստային կորուստը, ձայնային, փոխաբերական կամ գործաբանական ազդեցությունը փոխհատուցվում է մեկ այլ հատվածում կամ հաջորդ նախադասության մեջ:
- **Վերարտադրություն** (paraphrase). աղբյուր տեքստի մշակույթով պայմանավորված բառային միավորի փոխանցումը թիրախ տեքստ՝ կիրառելով բացատրական մեթոդը: Այս դեպքում բացատրությունը ավելի մանրակրկիտ է արվում, քան «նկարագրական համարժեք» թարգմանական հնարի պարագայում:
- **Կրճատում** (reduction) կամ **ընդլայնում** (expansion). կրճատման դեպքում աղբյուր տեքստի մի քանի բառային միավորներից կազմված արտահայտությունը փոխանցվում է թիրախ տեքստ մեկ բառային միավորով, իսկ ընդլայնման դեպքում տեղի է ունենում հակառակ գործընթացը:

Սույն հոդվածում զուգադրվում են Վ.Սարոյանի առակների երկու հայերեն և մեկ ռուսերեն թարգմանվածքները: Վ.Սարոյանի առակների թարգմանաբանական ուսումնասիրությունը հետաքրքրական է հատկապես այն առումով, որ սույն ժանրի ստեղծագործությունները, լինելով մարդու և մարդկային փոխհարաբերությունները երևան հանող տեքստեր, պարունակում են բնագրի լեզվամշակույթին բնորոշ նշաններ և պատկերներ, որոնց փոխանցումը թիրախ լեզու լուրջ մարտահրավեր է թարգմանչի համար: Հարցադրումը խիստ կարևորվում է լեզվական հարաբերականության և դետերմինիզմի, թարգմանելիության և անթարգմանելիության, ինչպես նաև թարգմանական համարժեքության և ընթերցողի վրա համարժեք ազդեցության տեսությունների համատեքստում: Հետևաբար, թարգմանչի գործունեության քննարկումն ու թարգմանության՝ որպես այդ գործունեության արդյունքի մասին դատողություններն այստեղ ներկայացվում են հեղինակի գործաբանական մտադրության քննությամբ, ընտրված նշանի և

լեզվական միջոցի պատճառաբանվածության գնահատմամբ, ապա թարգմանչի կողմից կոնկրետ թարգմանական հնարի ընտրության և դրա արդյունքում ստացված թարգմանական տարբերակների վերլուծությամբ:

Վերոնկարագրյալ վերլուծության տեսանկյունից հետաքրքրական հատվածները դասակարգվել են հետևյալ հարաբերականորեն խոշոր ենթավերնագրերի ներքո.

- **Մտավոր կարողություններ,**
- **մարդկային թերություններ կամ արատներ,**
- **մարդկային երևակայություն**

Մտավոր կարողություններ

Այս հատվածում ներառված օրինակները վերաբերում են մարդկային թե՛ դրական, թե՛ բացասական որակներին:

1. What the Intelligent Young Man Said of the **Bird-Brained** Young King Who Thought it was Funny to Assign People to Whimsical but Impossible Tasks.⁹⁷ (11)

Թե ի՞նչ ասաց գիտուն երիտասարդը **թռչնի ուղեղով** թագավորին, ով սիրում էր մարդկանց տարօրինակ ու անիրագործելի հանձնարարություններ տալ: (10)

Թե ինչ պատասխանեց մի խելացի տղա **ծալը պակաս** ջահել թագավորին, որը շատ էր զվարճանում, ստիպելով մարդկանց կատարել տարօրինակ, հաճախ անհնար հանձնարարություններ:⁹⁸ (40)

Что сказал смысленный молодой человек про юного царя с **куриными мозгами**, который забавлялся тем, что придумывал

⁹⁷ Վ.Սարոյանի առակների բնագրից դուրս բերված օրինակները և դրանց հայերեն թարգմանությունների առաջինը ներկայացված մեջբերումները ընտրված են հետևյալ աղբյուրից՝ Վ.Սարոյան, Սարոյանի առակները (անգլերենից թարգմանեց Գայանե Գրիգորյանը), Երևան «Արևիկ», 2008: Հետայսու նույն աղբյուրից մեջբերված օրինակների կողքին կնշվեն միայն էջերը:

⁹⁸ Վ.Սարոյանի առակների հայերեն թարգմանությունների երկրորդը ներկայացված մեջբերումները ընտրված են հետևյալ աղբյուրից՝ Վ. Սարոյան, Առակներ և զրույցեր (անգլերենից թարգմանեց Վանիկ Ավետիսյանը), Երևան, Արևիկ, 1990: Հետայսու նույն աղբյուրից մեջբերված օրինակների կողքին կնշվեն միայն էջերը:

для своих подданных эксцентричные, но невыполнимые задания.⁹⁹ (193)

Այս օրինակում հատկանշական է դիտարկել **"bird-brained"** ածականը (sl. unintelligent¹⁰⁰), որն անգլերենից թարգմանաբար նշանակում է անկիրթ և կիրառվում է մարդու մտավոր կարողությունները նկարագրելու համար: Այս արտահայտությունը հայերեն թարգմանվածքներում ձևակերպվել է առաջին դեպքում **«թռչնի ուղեղով»**, որը նույնն է, ինչ «թռչունի խելքով» դարձվածային միավորը, և նշանակում է ծանծաղամիտ, պակասամիտ,¹⁰¹ իսկ երկրորդ դեպքում՝ **«ծալը պակաս»** դարձվածային միավորով, որը նշանակում է պակասամիտ, հիմար, տխմար, թեթևտղիկ, ծանծաղամիտ, խենթ¹⁰²: Հայերեն թարգմանվածքի երկու տարբերակներն էլ հաճախակի են կիրառվում հայ լեզվամշակույթում և ամբողջությամբ փոխանցում են բնագրի իմաստը: Առաջին դեպքում կատարվել է բառացի թարգմանություն՝ «պատճենում» թարգմանական հնարի կիրառմամբ, իսկ երկրորդ դեպքում թարգմանիչը կիրառել է «մշակութային համարժեք» թարգմանական հնարը՝ ընտրելով հայ մշակույթին համապատասխան համարժեքը:

Ռուսերեն տարբերակի թարգմանիչը **"bird-brained"** ածականը փոխանցել է ռուս մշակույթին համարժեք **«с куриными мозгами»** դարձվածային միավորով՝ մասնավորեցնելով թռչնի տեսակը, քանզի ռուսական մշակույթում ոչ մի ընտանի թռչուն մարդու մտավոր կարողությունները նկարագրելու տեսակետից այդ աստիճան ծաղրանքի և նվաստացուցիչ համեմատության չի ենթարկվում, որքան հավր: Այս դարձվածային միավորի հիմքում ընկած է նվազեցում ոճական հնարը, այսինքն՝ մարդու մտավոր կարողությունների նվազեցումը, որը հիմնված է մարդու և հավի գլխուղեղի չափի և ծավալի համեմատության վրա: Ի դեպ, հարկ է նշել, որ ռուսերենում այս դարձվածային միավորը

⁹⁹Վ.Սարոյանի առակների ռուսերեն թարգմանությունների մեջբերումները ընտրված են հետևյալ աղբյուրից՝ Сароян Уильям. Кулачный бой за честь Армении (перевод с англ. Арама Оганяна) М.:ЮниПресс СК, 2010: Հետայսու նույն աղբյուրից մեջբերված օրինակների կողքին կնշվեն միայն էջերը:

¹⁰⁰ Hornby A.S. with the assistance of Christina Ruse. Oxford Student's Dictionary of Current English. Oxford University Press, 1984–XII, p. 58

¹⁰¹Սուրիաայան Ա.Մ., Գալստյան Ս.Ա., Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան: Երևանի Համալսարանի Հրատարակչություն, Երևան – 1975, էջ 237

¹⁰² Նույն տեղում, էջ 299

կիրառվում է հիմնականում իգական սեռի ներկայացուցիչների մտավոր կարողությունները նկարագրելու համար,¹⁰³ ինչը պայմանավորված է նրանով, որ ռուսերենում **курица** և **женщина** բառերը իգական սեռի գոյականներ են: Բնագրում "**bird-brained**" ածականը վերագրված է արական սեռի ներկայացուցչին (Bird-Brained Young King), ուստի ռուսերեն թարգմանվածքում տեղի է ունեցել գենդերային տեղաշարժ: Ռուսերեն թարգմանվածքում, ինչպես և հայերեն թարգմանվածքի երկրորդ տարբերակում, կիրառվել է «մշակութային համարժեք» թարգմանական հնարը:

2. With your **donkey's brains** do you think you know the value of this ring, and I with **my man's brains** do not? (35)

...**էջի քո ուղեղով** կարծում ես, թե դու գիտես այս մատանու գինը, իսկ ես, **մարդու ուղեղով**՝ ո՛չ: (34)

Ինչ է, դու **քո էջի խելքով** գիտես մատանու արժեքը, **ես՝ բիթլիսցի հայս**, չգիտե՞մ... (5)

– Значит, ты **своим ослиным умом** можешь постичь ценность этого кольца, а я – **своим человеческим** – не могу? (201)

Վերոհիշյալ օրինակը վերցված է “The Embarrassment that Came to the Crook from Odessa Who Tried to Swindle the Bright Boy of Bitlis” առակից, որտեղ խաբեբան համաձայնում է տղայի պայմանին՝ նրան վաճառել իր ոսկե մատանին երեք ոսկով, եթե օդեսացին չորեքթաթ քայլի և զոա էջի նման: Խաբեբան հանուն շահի համաձայնում է:

«**Donkey's brains**»-ը վիրավորական արտահայտություն է, որը հեղինակն օգտագործում է, ասես, նաև ուղիղ իմաստով, որովհետև, եթե հանուն ընչաքաղց նկրտումների պատրաստ ես էջի ձայն հանել, ուրեմն խելքդ էլ էջի է: Հեղինակը նաև անուղղակիորեն հղում է անում հենց ստանձնած դերին. «միայն էլը էշություն կանի, և էշություն անողին էլ էշ կկոչեն»:

Այս արտահայտությունը հայերեն թարգմանվածքի առաջին տարբերակում փոխանցվել է «**էջի քո ուղեղով**», իսկ երկրորդ՝ «**քո էջի խելքով**» տարբերակներով, որոնք ամբողջությամբ արտահայտում են բնագրի իմաստը: Առաջին տարբերակում թարգմանիչը կիրառել է «պատճենում», իսկ երկրորդ տարբերակում՝ «տեղաշարժ» թարգմանական հնարը, ապահովելով թե՛ իմաստային, թե՛ ձևային

¹⁰³ http://phrase_dictionary.academic.ru/

համարժեքություն: Ի դեպ, հարկ ենք համարում նշել, որ հայ լեզվամշակույթում հաճախ կարելի հանդիպել «էշ» բաղադրիչով ձևավորված կայուն կապակցություններ, որոնք հանդես են գալիս բազմազան տարբերակներով. էշացնել (հիմարացնել, մոլորեցնել, խաբել), էշ-էշ դուրս տալ (անմիտ բաներ խոսել), էշի տեղ դնել (հիմար, անհասկացող համարել) և այլն:

Ինչ վերաբերում է ռուսերեն թարգմանվածքին, ապա այստեղ թարգմանիչը, կիրառելով «պատճենում» թարգմանական հնարը, փոխանցել է **«donkey's brains»** արտահայտությունը **«СВОИМ ОСЛИНЫМ УМОМ»** արտահայտությամբ՝ նույնպես ապահովելով թե՛ իմաստային, թե՛ ձևային համարժեքություն: Ռուս լեզվամշակույթում «осёл» զրոնորֆիզմը կիրառվում է հիմար, դանդաղամիտ և կամակոր մարդուն բնութագրելու համար՝ հանդես գալով «упрямый как осёл», «глупый как осёл» կայուն կապակցություններում:

Այս օրինակիում առկա է թարգմանական հետաքրքրություն ներկայացնող մեկ այլ հատված, որի վերլուծության համար ավելորդ չէ ևս մեկ անգամ նշել, որ Վ.Սարոյանի առակներում մեծ նշանակություն է տրվում նրա հայկական ծագմանը, մոր, տատի և հորեղբոր պատմություններից ստեղծված Բիթլիս «հայրենիքի» մասին պատկերացումներին և, առհասարակ, բիթլիսցիներին:¹⁰⁴ Վ.Սարոյանի առակներում խելացի, հնարամիտ, խիզախ, չուսահատվող հերոսներին վերագրվում է հայկական ծագում, ինչպես օրինակ, The Embarrassment that Came to the Crook from Odessa Who Tried to Swindle the Bright Boy of Bitlis (Օդեսայից եկած խաբեբայի շփոթմունքը, ով փորձում էր մոլորեցնել բիթլիսցի ուշիմ տղային), How the Devil was Humiliated Three Times by the Young Native of Bitlis Who Never so Much as Went to School (Թե ինչպե՛ս երիտասարդ բիթլիսցին, ով գրեթե դպրոց չէր հաճախել, երեք անգամ նվաստացրեց սատանային) առակներում:

Վերոհիշյալ օրինակի **«my man's brains»** արտահայտությունը հայերեն թարգմանվածքի մի տարբերակում փոխանցվել է **«մարդու ուղեղով»**, իսկ ռուսերենում՝ **«СВОИМ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ [УМОМ]»** արտահայտությամբ: Հայերեն թարգմանվածքում կիրառվել է «պատճենում», իսկ ռուսերենում՝ «տեղաշարժ» թարգմանական հնարը: Սակայն **«my man's brains»** արտահայտության թարգմանությունը

¹⁰⁴ Меликсетян, Л. Битлис как концепт в творчестве У.Сарояна
https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/rp/publications/no12/12-04_Meliksetian.pdf

առավել հետաքրքիր է դիտարկել հայերեն թարգմանվածքի երկրորդ տարբերակում, որտեղ այն թարգմանվել է «**ես՝ բիթլիսցի հայս**» արտահայտությամբ: Ինչպես արդեն նշվեց, Վ.Սարոյանը բիթլիսցի հայերին վերագրում է դրական մարդկային որակներ, ուստի թարգմանիչը, կիրառելով «մշակութային համարժեք» թարգմանական հնարը, ավելի քան ճշգրիտ է փոխանցում հեղինակի մտահղացումը:

3. ... my uncle tells also the story of two Arabs, one **wise** and one **foolish**, who went into the hills to shoot bears. (15)

...իմ հորեղբայրը պատմություն էր անում երկու արաբի մասին. մեկը՝ **խելոք**, մյուսը՝ **հիմար**: (14)

...իմ քեռի Արամը մի պատմություն էր անում երկու արաբ որսորդների մասին, որոնցից մեկը **խելացի** էր, իսկ մյուսը՝ **հիմար**: (43)

... мой дядя рассказывает, что жили-были два араба, один **рассудительный**, другой **безрассудный**...(195)

Աղբյուր տեքստի "one **wise** and one **foolish**" (wise. adj. having or showing experience, knowledge, good judgement;¹⁰⁵ foolish. adj. marked by or showing a lack of understanding or good sense; unwise; silly¹⁰⁶) ածականները թարգմանվել են հայերեն հենց այդ բառերի առաջնային իմաստներով «մեկը՝ **խելոք**, մյուսը՝ **հիմար**», «մեկը **խելացի** էր, իսկ **մյուսը՝ հիմար**», և այդ ձևակերպումները պահպանվել են առակի ողջ թարգմանվածքում: Այստեղ թարգմանիչները կատարել են բառացի թարգմանություն՝ կիրառելով «պատճենում» թարգմանական հնարը:

Սակայն ռուսերեն թարգմանվածքում վերոհիշյալ անգլերեն բառային միավորների թարգմանությունը տարբեր է առակում՝ **wise** և **foolish** բառերի կիրառման տարբեր համատեքստերում: Թարգմանիչն այս դեպքում կիրառել է «հոմանիշություն» թարգմանական հնարը:

4. Have you sold yours?

No, the **wise** one said. (15)

–А ты?

–Нет, – ответил **проницательный** охотник. (195)

¹⁰⁵ Hornby A.S. with the assistance of Christina Ruse. Oxford Student's Dictionary of Current English. Oxford University Press, 1984–XII, p. 745

¹⁰⁶ Macmillan Dictionary. Macmillan Publishing Co., Inc., 866 Third Avenue, New York, 1981, p. 400

5. An enormous bear appeared from behind an enormous boulder in front of the **foolish** Arab who dropped his gun, fell to the ground, and pretended to be dead. (15)

Из-за огромного валуна возник громадный медведь. **Легкомысленный** охотник выронил ружье, бросился наземь и притворился мертвым. (195)

6. When the bear was far away, the **foolish** Arab got up and dried his face. (17)

Когда медведь был далеко, **незадачливый** араб встал и вытер лицо. (195)

7. The **foolish** one, who was now less foolish than he had been, said... (16)

Неразумный охотник, который теперь немного образумился, ответил... (195)

«Մտավոր կարողություններ» խմբում ներառված այս օրինակներում թարգմանիչը, կիրառելով «հոմանիշություն» թարգմանական հնարը, ներկայացնում է «wise» and «foolish» ածականների հոմանիշային շարքը (wise — рассудительный, пронизательный, foolish — безрассудный, легкомысленный, незадачливый, неразумный):

Մարդկային թերություններ կամ արատներ

8. The crowd believed the blind man. He was blind. They pitied him because he **could not see**. (15)

Ամբոխը հավատում է կույրին: Նա չէր տեսնում, և մարդիկ խղճում էին նրան, որ **գրկված է Աստծո լույսից**: (14)

Իսկ ամբոխը կույրի հավատաց: Չէ՞ որ նա կույր էր ու խելո՞ւ: Մարդիկ կարեկցում էին նրան, որովհետև **չէր տեսնում**: (26)

Толпа поверила слепому. Он же слепой. Они пожалели его, потому что он **незрячий**. (199)

Վերլուծելով "**could not see**" մոդալ և անկանոն բայերից կազմված արտահայտության թարգմանությունը հայերեն թարգմանվածքի առաջին տարբերակում պարզ է դառնում, որ թարգմանչի համար «լույս» բառը Աստծուն բնորոշ հատկանիշ է, քանի որ լույսը Աստված է ճառագում և նրա կողմից արված շնորհ է: Հայերեն դարձվածքների մեջ մեծ կշիռ ունեն «Աստված» բաղադրիչով ձևավորված կայուն կապակցությունները, որոնք հանդես են գալիս բազմազան տարբերակներով՝ «Աստված պահի», «փառք Աստծո», «Աստծո փեշը/փեշերը բռնել» և այլն:

Հետևաբար, «Աստված» բառը այս պարագայում էական դեր է խաղում, և թարգմանիչը, կիրառելով «մշակութային համարժեք» թարգմանական հնարը, փորձել է հնարավորինս ճշգրիտ փոխացել աղբյուր տեքստի իմաստը: Երկրորդ տարբերակում կիրառվել է «տեղաշարժ» թարգմանական հնարը, քանի որ **"could not see"** արտահայտությունը փոխանցվել է թիրախ լեզու ոչ նույնական, սակայն իմաստով մոտ քերականական կառույցով՝ «չէր տեսնում»:

Ռուսերեն թարգմանվածքում **"could not see"** արտահայտությունը թարգմանվել է թիրախ լեզու «незрячий» ածականով: Թարգմանիչը աղբյուր տեքստի բառային միավորի իմաստը փախանցելու համար կիրառել է «գործառութային համարժեք» թարգմանական հնարը՝ համադրելով այն «մեղմասություն» ոճական հնարի հետ, որպեսզի ընթերցողի մոտ չառաջանա հաղորդակցական ճնշման զգացողություն:

Մարդկային երևակայություն

9. My uncle Aram, to illustrate any number of extraordinary things, **tells the story** of another King and another man. (11)

Իմ հորեղբայր Արամն էլ՝ մեկ այլ տարօրինակ **պատմություն էր պատմում** մեկ այլ թագավորի ու մեկ այլ մարդու մասին: (10)

Իմ քեռի Արամը, պարզաբանելու համար մարդկային տարօրինակ, քմահաճ բնավորությունները, մի **պատմություն էր անում** ջահել թագավորի ու խելացի երիտասարդի մասին: (40)

Мой дядя Арам, чтобы привести наглядный пример чего-либо экстравагантного, рассказывает о том, как **жили-были** царь и некий человек. (193)

Վ.Սարոյանը շատ պարզ անգլերենով է գրել իր առակները և վերոնշյալ օրինակում պարզ և հասարակ **"tells the story"** արտահայտությունը հայերեն թարգմանվածքում փոխանցված է նույնությամբ, այսինքն՝ թարգմանիչը կատարել է բառացի թարգմանություն՝ կիրառելով «պատճենում» թարգմանական հնարը: Հայերեն թարգմանվածքի երկրորդ տարբերակում կիրառված է «տեղաշարժ» թարգմանական հնարը, որի հետևանքով **"tells the story"** արտահայտությունը փոխանցվել է **«պատմություն էր անում»** տարբերակով, որում պահպանված է բնագրի իմաստը, քանզի այն նշանակում է պատմել (մասնավորապես՝ հեքիաթ, զրույց, և այլն):

Ինչ վերաբերում է ռուսերեն թարգմանվածքին, ապա հարկ է նշել, որ կիրառված «**жили-были**» արտահայտությունը ռուսական հեքիաթներին և առակներին շատ բնորոշ է: Այս արտահայտությունը արձանագրում է հեքիաթի կամ առակի հորինված կամ իրական կերպարները և իրադարձությունները, ընդգծում է այն ամենի իսկությունը կամ հորինված լինելը, ինչի մասին շարադրվելու է ստեղծագործության մեջ: Այս օրինակում կիրառված է «մշակութային համարժեք» թարգմանական հնարը: Ի դեպ, նշենք, որ Վ.Սարոյանի առակների ռուսերեն թարգմանվածքներում շատ հաճախ կարելի է հանդիպել ռուսական առակներին և հեքիաթներին բնորոշ «**жили-были, жил да был**» արտահայտությունները: Օրինակ՝

10. To illustrate the comic stupidity of people who get ahead of themselves in their ambitions and dreams, my uncle **tells** also **the story** of two Arabs... (15)

А еще, чтобы высмеять скудоумие того, чьи амбиции и мечтания опережают события, мой дядя **рассказывает, что жили-были** два араба... (195)

11. My grandmother Lucy, to illustrate the awful loveliness of faith in God, and the absurdity of despair, **tells the story** of the carpenter of many hundreds of years ago...(6)

Когда бабушка Люси хочет наглядно показать, что упование на Бога — великое благо, а отчаяние — бедствие, она **рассказывает о том, как** сотни лет назад **жил да был** плотник...(192)

12. **There was once** a crazy man who sometimes wasn't crazy. (211)

Жил да был безумец, которого иногда озаряло просветление. (231)

Անգլերեն բնագրի և հայերեն ու ռուսերեն թարգմանվածքների համեմատական և վերլուծական ուսումնասիրության արդյունքում կարող ենք եզրակացնել, որ վերոնկարագրյալ հարաբերականորեն խոշոր ենթավերնագրերի ներքո դասակարգված օրինակների թարգմանվածքներում կիրառվել են հետևյալ թարգմանական հնարները.

- **Մտավոր կարողություններ՝** «պատճենում», «մշակութային համարժեք», «հոմանիշություն»,

- **Մարդկային թերություններ կամ արատներ՝** «մշակութային համարժեք», «տեղաշարժ», «գործառույթային համարժեք»,
- **Մարդկային երևակայություն՝** «պատճենում», «մշակութային համարժեք», «տեղաշարժ»:

Բնագրի հայերեն և ռուսերեն տարբերակների թարգմանիչները, կիրառելով «պատճենում» թարգմանական հնարը, մեր ուսումնասիրության արդյունքում ընտրված և «մտավոր կարողություններ» ու «մարդկային երևակայություն» ենթավերնագրերի ներքո դասակարգված օրինակներում կարողացել են պահպանել բնագրի թե՛ ձևային, թե՛ իմաստային համարժեքությունը և թողնել թիրախ տեքստի ընթերցողի վրա համարժեք ազդեցություն:

«Մշակութային համարժեք» թարգմանական հնարը կիրառված է բոլոր երեք ենթավերնագրերի ներքո դասակարգված օրինակների թե՛ հայերեն, թե՛ ռուսերեն թարգմանվածքների դեպքում, ինչը ևս մեկ անգամ ընդգծում է այն փաստը, որ Վ.Սարոյանի առակներում ակնհայտորեն արտացոլված է հեղինակի երկմշակութայնությունը, ինչն էլ որոշակի բարդություններ է առաջացնում թարգմանության գործընթացում: Վ.Սարոյանի առակներում հաճախ կարելի է հանդիպել մշակույթով պայմանավորված բառային միավորներ, որոնց թարգմանության համար թարգմանիչը պետք է անպայման քաջատեղյակ լինի հեղինակի ստեղծագործությունների մշակութային առանձնահատկություններից և նրբերանգներից՝ ապահովելու իմաստային համարժեքություն և ընթերցողի վրա թողնելու համարժեք գեղագիտական ազդեցություն:

«Տեղաշարժ» թարգմանական հնարը կիրառված է «մարդկային թերություններ կամ արատներ» և «մարդկային երևակայություն» ենթավերնագրերի ներքո դասակարգված օրինակների թե՛ հայերեն, թե՛ ռուսերեն թարգմանվածքների դեպքում: Այս թարգմանական հնարը թույլ է տալիս քերականական կառույցների փոփոխության միջոցով փոխանցել բնագրի իմաստը և հեղինակի մտադրությունը: Կարող ենք վստահորեն փաստել, որ սույն հոդվածում ներառված օրինակներում, որոնց թարգմանության նպատակով կիրառվել է այս թարգմանական հնարը, բացակայում է ձևային համարժեքությունը, սակայն իմաստային համարժեքությունը պահպանված է:

«Հոմանիշություն» թարգմանական հնարը հանդիպում է «մտավոր կարողություններ» ենթավերնագրի ներքո դասակարգված օրինակի միայն ռուսերեն թարգմանվածքում: Վերլուծության ենթարկված օրինակից կարող ենք եզրակացնել, որ թարգմանիչը, ներկայացնելով

ուսումնասիրվող բառային միավորի համատեքստային հոմանիշային շարքը, փորձել է հնարավորինս ճշգրիտ ներկայացնել հեղինակի միտքը և ապահովել իմաստային համարժեքություն և լեզվական միջոցների բազմազանություն:

«Գործառույթային համարժեք» թարգմանական հնարը կիրառվել է «մարդկային թերություններ կամ արատներ» ենթավերնագրի ներքո դասակարգված օրինակի միայն ռուսերեն թարգմանվածքում, որտեղ գործաբանական հարմարեցմամբ կիրառված մշակութային առումով չեզոք բառային միավորը ապահովել է իմաստային համարժեքություն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Սարոյան, Վ., Առակներ և զրույցեր: Անգլերենից թարգմանեց Վանիկ Ավետիսյանը: Երևան, Արևիկ, 1990, 52 էջ:
2. Սարոյան, Վ., Սարոյանի առակները: Անգլերենից թարգմանեց Գայանե Գրիգորյանը, Երևան «Արևիկ», 2008, 152 էջ:
3. Սուքիասյան Ա.Մ., Գալստյան Ս.Ա., Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան: Երևանի պետական համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1975, 614 էջ:
4. Edward Halsey Foster. William Saroyan, A Study of the Short Fiction. Stevens Institute of Technology. Twayne Publishers New York. 1991, p.167.
5. Hornby A.S. with the assistance of Christina Ruse. Oxford Student's Dictionary of Current English. Oxford University Press, 1984–XII, p. 769.
6. Lawrence, Venuti. The Translation Studies Reader. London and New York, 2000, p. 524.
7. Macmillan Dictionary. Macmillan Publishing Co., Inc., 866 Third Avenue, New York, 1981.
8. Newmark, P. A Textbook of Translation. Prentice Hall, 1988, p. 292.
9. <https://drive.google.com/file/d/0B2eyUs3kOIL0UTJQR0RBRTYwbFk/e dit?pref=2&pli=1>

МАРИАМ БАГДАСАРЯН, КРИСТИНЕ СОГИКЯН - МЕТОДЫ ПЕРЕВОДА ПРИТЧ УИЛЬЯМА САРОЯНА (НА МАТЕРИАЛЕ АРМЯНСКИХ И РУССКИХ ПЕРЕВОДОВ)

Целью данной статьи является рассмотрение и анализ особенностей и методов перевода притч Уильяма Сарояна в армянских и русских языках. В статье сопоставляются один русский и два армянских варианта перевода, примеры из которых классифицированы по следующим трём подтемам – «умственные способности», «человеческие недостатки или пороки» и «человеческое воображение». В статье также представлены причины выбора переводчиком конкретного переводческого приёма, предложенного П.Ньюмарком, и анализ перевода, полученного в результате этого выбора.

MARIAM BAGHDASARYAN, KRISTINE SOGHIKYAN - TRANSLATION PROCEDURES IN THE ARMENIAN AND RUSSIAN TRANSLATIONS OF WILLIAM SAROYAN'S FABLES

The article aims to explore and analyze the translation procedures in the Armenian and Russian translations of William Saroyan's fables. Examples extracted from two Armenian and a Russian translation are compared and classified under the following three subthemes: "mental capacities", "human shortcomings or defects" and "human imagination". The translator's motivation for the choice of concrete translation procedure, as proposed by P. Newmark, and the analysis of the translation, as a result of that choice, are also discussed in the article.

**ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ <<ԲԱՅԱՀԱՅՏՈՒՄ>> ԻՄԱՍՏ
ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԲԱՅԵՐԻ ԲԱՌԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԽՄԲԵՐԻ
ԶՈՒԳԱԴՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

ՎԱՐԴԱՆՈՒՇ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ բացահայտում, զուգադրական տիպաբանություն, լեզվական կարգայնացում, բառիմաստային խումբ, ճանաչողական լեզվաբանություն

Լեզուն ոչ միայն հաղորդակցման կարևորագույն միջոց է, այլև շրջապատող աշխարհի և իրականության ճանաչման, տեղեկատվության կուտակման և այդ տեղեկատվությունը յուրահատուկ փաթեթավորումով փոխանցման միջոց: Արդի լեզվաբանության մեջ ամրապնդվում է նյութի վերլուծության բառաիմաստաբանական մոտեցումը, որը հնարավորություն է տալիս պարզել իմակաների միջև եղած համակարգային հարաբերությունները: Բառերը և նրանց իմաստներն ապրում են ոչ թե միմյանցից առանձին կյանքով, այլ միավորվում են զանազան խմբերի մեջ, որտեղ խմբավորման համար հիմք է հանդիսանում հիմնական իմաստով նմանությունը կամ տարբերությունը [Rosch 1975: 193]: Լեզվի բառաֆոնդի հետազոտության գործընթացի ամենաարդի կողմերից մեկը բառային միավորների՝ որպես համակարգի տարրերի ուսումնասիրությունն է:

Գիտելիք կուտակելու գործընթացի ժամանակ մարդը մշակում է ստացվող տեղեկությունները, որի արդյունքում առանձնացվում են դասեր, խմբեր, կարգեր և իրականացվում է առարկաների նույնականացում: Լեզվի բառապաշարը, սակայն, չի կարելի դիտել որպես առանձին տարրերի պարզ ամբողջություն: Յուրաքանչյուր բառային միավոր՝ լինելով ինքնուրույն, բնորոշվում է լեզվի կառուցվածքի նույն և տարբեր մակարդակների այլ միավորների հետ որոշակի հարաբերություններով [Rosch, Mervis 1975: 575]:

Սույն հոդվածի նպատակն է դասակարգել անգլերենի և հայերենի **բացահայտում** արտահայտող բայերը՝ առանձնացնելով բայախմբերը: Վերջիններիս ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս տվյալ բայերը դիտարկել որպես երկու մեծ առանձին բառիմաստային խմբերի

անդամներ, այդ խմբերն էլ իրենց հերթին ներառում են բառիմաստային բազմաթիվ մասնավոր ենթախմբեր: Բառարանային աշխատանքի ընթացքում համընդհանուր քաղվածքի միջոցով վերհանվել են 85 անգլերեն և 61 հայերեն բայեր, որոնց իմաստում առանձնանում է *բացահայտում* իմաստային բաղադրիչը: Ընտրված բառային նյութի վերլուծությունը ցույց տվեց, որ անգլերենի և հայերենի *բացահայտում* իմաստ արտահայտող բայերի իմաստաբանական կառուցվածքում առկա է **ի հայտ բերել** ընդհանուր կարգային ցուցիչը, որը իրականացնում է *բացահայտում* վերացական իմաստային կարգը:

Առանձնացվել են *բացահայտում* իմաստ արտահայտող բայերի հետևյալ 5 հիմնական բայախմբերն անգլերենում և հայերենում. **ի լուր բոլորի ասել/ բարձրաձայնել, հայտնի դարձնել, պարզել, տեսանելի դարձնել, ծածկույթը հանել**: Առանձնացվում են նաև միայն անգլերենում առկա հետևյալ 2 բայախմբերը. **տեղեկանալ/ իմանալ, դրսևորել/ի հայտ բերել**:

Հետևյալ բայախումբն առկա է միայն հայերենում. **արգելքը վերացնել**:

Ուսումնասիրության ընթացքում պարզ դարձավ, որ բացահայտում իմաստ արտահայտող բայերի հիմնական խմբերի քանակն անգլերենում և հայերենում տարբերվում է. անգլերենում բացակայում է **արգելքը վերացնել** բայախումբը, քանի որ հայերենում տվյալ բայախմբի անդամներն անգլերենում նույնականացվում են **ծածկույթը հանել** բայախմբի հետ՝ չունենալով արգելքը վերացնելու ակնհայտ նշույթավորվածություն: Հայերենում էլ *բացահայտում* իմաստ արտահայտող բայերի հիմնական խմբերի մեջ բացակայում են **տեղեկանալ/իմանալ** բայախումբը (քանի որ անգլերենում այս բայախմբի անդամները հայերենում մեծամասամբ գործողությունն իրենց վրա չեն կրում, այլ դեպի դուրս ուղղված գործողություն են արտահայտում, ինչի պատճառով էլ վերջիններս համախմբվում են **ծանոթ լինել/դարձնել** բայախմբի մեջ) և **դրսևորել/ ի հայտ բերել** բայախումբը (հայերենում տվյալ բայերի մեծամասնությունը ներառվել է **տեսանելի դարձնել** բայախմբի մեջ):

Բացահայտում իմաստ արտահայտող առաջին հիմնական բայախմբի մեջ առանձնացնում ենք բայերի հետևյալ ենթախմբերն անգլերենում և հայերենում՝

1.1 **լուր բոլորի ասել/ բարձրաձայնել**

1.1. **հաղորդել /անգլերեն- 9,4 %, հայերեն- 11,5 %/**

Զուգադրելով տվյալ ենթախմբին պատկանող բայերն անգլերենում և հայերենում՝ պարզ է դառնում, որ դրանք գրեթե համարժեք են, ինչն էլ բացառում է տվյալ ենթախմբում լեզվական բացերի առկայությունը: Բացառություն է կազմում անգլերենի **break** բայը, որի հայերեն համարժեք **ջարդել**-ը չունի համապատասխան *լուրը հայտնի դարձնել* իմաստը: Այս բացը հայերենում լրացվում է կ'ամ **լուրը հայտնի դարձնել** բառակապակցության միջոցով, կ'ամ էլ տվյալ ենթախմբի մյուս բայերի միջոցով, ինչպես **հաղորդել**, **հայտարարել** և այլն:

1.2. տեղեկություն տալ /անգլերեն- 11,7 %, հայերեն- 14,8 %/

2. Հայտնի դարձնել /անգլերեն- 9,4 %, հայերեն- 11,5 %/

2.1. գաղտնիքը բացել

Տվյալ ենթախմբում ավելի ակնհայտ կերպով են արտացոլվում զուգադրվող երկու լեզուների տարբերությունները: Անգլերենի **explode** բայը, որն արտահայտում է **to show that sth is not true, especially sth that people believe** իմաստը, չի գտնում իր համարժեքը հայերենում: Հայերենի **պայթել** բայը չունի իմաստային նման երանգավորում: Հայերենում այս բայը փոխհատուցվում է կ'ամ բառակապակցությունների միջոցով, կ'ամ տվյալ ենթախմբի մյուս բայերի միջոցով, ինչպես **դիմակազերծել**, **հայտնել**, որոնք, սակայն, ամբողջովին չեն լրացնում տվյալ բառի երանգավորումը:

2.2. հայտնաբերել/ ի հայտ բերել

Այս ենթախմբում նույնպես առկա են հստակ տարբերություններ երկու լեզուների միջև: Անգլերենի **identify** բայը հայերենում, ճիշտ է, ունի **նույնականացնել** համարժեքը, սակայն *identify* բառի **to find or discover sb/sth** իմաստը հայերեն համարժեքը չի արտահայտում: Որպես փոխհատուցման միջոց տվյալ բայի համար կարող ենք ընտրել **գտնել**, **բացահայտել** բայերը:

3. Պարզել

3.1. պարզ, հասկանալի դարձնել

Տվյալ ենթախմբի բայերի զուգադրումը ցույց է տալիս, որ հայերենում և անգլերենում **պարզ/հասկանալի դարձնել** իմաստը հստակ արտահայտվում է համարժեքների միջոցով:

3.2. մեկնաբանել

Տվյալ ենթախմբում առկա է միայն հայերենում: Սա բացատրվում է այն հանգամանքով, որ ուսումնասիրվող ենթախմբի անդամները ունեն լրացուցիչ **մեկնաբանել** իմաստը, որը առկա չէ անգլերենի համարժեքների դեպքում:

Համեմատենք **light** և **լուսավորել** բայերն անգլերենում և հայերենում. եթե հայերենում առկա է **լուսաբանել, բացատրել, հասկանալի դարձնել** իմաստը, ապա անգլերեն բայում կարող ենք առանձնացնել մեզ հետաքրքրող միայն **to see or find sth by accident** իմաստը: Նմանատիպ վարք են ցուցաբերում նաև ենթախմբի մյուս անդամները, ինչն էլ բացառում է այս ենթախմբի առանձնացումն անգլերենում:

4. **Տեսանելի դարձնել /անգլերեն- 20 %, հայերեն- 26,2 %/**

Սույն բայախմբի անդամները թիվը զուգահարվող լեզուներում գրեթե հավասար է, սակայն դրանց բառային արտահայտումները զուգահարվող լեզուներում տարբեր են: Օրինակ՝ հայերեն **հայտնել** բայը, որն ունի **տեսանելի դարձնել, երևցնել** իմաստը, սակայն վերջինիս անգլերեն համարժեքը՝ **announce**, դրսևորելով մեզ հետաքրքրող միայն **to give information about sth in a public place** և **to tell people sth officially, especially about the decision, plans, etc.** իմաստները, չունի **տեսանելի դարձնել** հստակ նշույթավորված իմաստ, ինչի պատճառով էլ չի ընդգրկվել համապատասխան անգլերեն բայախմբում:

5. **Արգելքը վերացնել**

Հատկանշական է, որ տվյալ բայախումբն առկա է միայն հայերենում, քանի որ տվյալ բայախմբի անդամները ունեն լրացուցիչ **արգելքը վերացնել** իմաստը, որը առկա չէ անգլերենի համարժեքների դեպքում: Օրինակ համեմատենք **բացել** և **open** բայերը. եթե հայերենում առկա է **արգելքը վերացնել** իմաստը, ապա անգլերենում կարող ենք առանձնացնել մեզ հետաքրքրող **to see or find sth by accident** իմաստը: Այս բացն անգլերենում լրացվում է տարբեր բառակապակցությունների միջոցով, ինչպես **remove a ban, withdraw arrest, overcome obstacles**, որոնք, սակայն, չեն արտահայտում **բացահայտում** իմաստը:

6. **Ծածկույթը հանել /անգլերեն- 9,4 %, հայերեն- 13,1 %/**

7. **Տեղեկանալ/ իմանալ**

Ուսումնասիրվող բայախումբն առկա է միայն անգլերենում: Ենթախմբի մեջ մտնող բայերը կազմում են ընդհանուր բայերի թվի 14,1%: Տվյալ բայախմբի բացակայությունը հայերենում բացատրվում է այն հանգամանքով, որ անգլերենում **տեղեկանալ/իմանալ** բայախմբի անդամները նույն իմաստը հայերենում արտահայտում են հոմանիշային այլ համարժեքների միջոցով, քանի որ դրանց թարգմանչական տարբերակները չունեն բացահայտման իմաստ: Օրինակ՝ անգլերենի **catch** բայը մեզ հետաքրքրող **to see or hear sth** և **to hear or understand**

sth իմաստներով, որի հայերեն **բռնել** համարժեքը չունի նման իմաստներ: Հայերենում այս բացը կարող է լրացվել նկարագրական **ինչ-որ բան լսել/տեսնել/հասկանալ** միջոցով:

8. Դրսևորել, ի հայտ բերել

Այս բայախումբը առկա է միայն անգլերենում: Ենթախմբի մեջ մտնող բայերը կազմում են ընդհանուր բայերի թվի 5,9%: Տվյալ բայախմբի առկայությունը միայն անգլերենում բացատրվում է բայախմբի անդամների հայերեն համարժեքների մոտ **դրսևորել/ի հայտ բերել** իմաստի բացակայությամբ: Օրինակ անգլերեն **manifest** բայի մեզ հետաքրքրող **to show sth clearly, especially a feeling, an attitude or a quality** իմաստով հայերեն համարժեքն է **պարզորոշ կերպով ցույց տալ** բառակապակցությունը, ինչը լրացնում է այն բացը, որ հայերենում տվյալ իմաստով բառային համարժեքը բացակայում է:

Հատուկ ուշագրավ դեպք են կազմում այն բայերը, որոնք ընդգրկվում են միաժամանակ մի քանի խմբերի կամ ենթախմբերի մեջ: **Բացահայտում** իմաստ արտահայտող բայերի մեջ թե՛ անգլերենում, թե՛ հայերենում դիտվում է միևնույն բայի մինչև անգամ 4 տարբեր խմբերի մեջ ընդգրկվելու դեպքեր: Օրինակ՝ **catch** բայը մեզ հետաքրքրող իմաստներով արտահայտվում է հետևյալ 4 տարբեր խմբերում և ենթախմբերում. **գաղտնիքը բացահայտել, պարզ դարձնել, տեսանելի դարձնել, իմանալ**: Անգլերենում առանձնացվում են նմանատիպ հատկանիշով 15 բայ, որոնք կազմում են *բացահայտում* իմաստ արտահայտող բայերի ընդհանուր թվի 17,6%:

Բացահայտում իմաստ արտահայտող մնացած 14 նմանատիպ բայերն անգլերենում ընդգրկվում են երկուական տարբեր խմբերի և ենթախմբերի մեջ, ինչպես օրինակ՝ **break- 1) ի լուր բոլորի ասել**՝ if a piece of news breaks, it becomes known, **2) գաղտնիքը բացել**՝ to find the meaning of sth secret, **reveal- 1) գաղտնիքը բացել**՝ make sth known to sb, **2) տեսանելի դարձնել**՝ show sth that previously cannot be seen, **uncover- 1) ծածկույթը հանել**՝ remove sth that is covering sth, **2) գաղտնիքը բացել**՝ discover sth that was previously hidden or secret, **disclose- 1) գաղտնիքը բացել**՝ make (secret or new information) known, **2) տեսանելի դարձնել**՝ allow (something hidden) to be seen:

Հատկանշական է, որ տվյալ երևույթը ոչ մի կերպ կախված չէ բայի ունեցած իմաստների քանակից: Որպես վառ ասացույց կարող ենք ընդունել անգլերենի **open** բայը, որն ընդհանուր առմամբ ունի 13 իմաստ, սակայն ընդգրկվում է միայն մեկ բայախմբում՝ **տեսանելի դարձնել**՝

disclose or expose to view, իսկ, օրինակ, **uncover** բայի երկու իմաստներն էլ ընդգրկված են տարբեր բայախմբերում՝ **ծածկույթը հանել**՝ remove sth that is covering sth և **գաղտնիքը բացել**՝ discover sth that was previously hidden or secret:

Բացահայտում իմաստ արտահայտող և նմանատիպ բայերը հայերենում 20 են՝ 5-ով ավել, քան անգլերենում, որոնք կազմում են *բացահայտում* իմաստ արտահայտող բայերի ընդհանուր թվի 32,8%: Ընդ որում հետևյալ 3 բայերն օգտագործվում են 3 տարբեր բայախմբերում՝ **հայտնել**- 1. **հաղորդել**՝ 2) հաղորդել, հայտարարել, ազդարարել, 2. **գաղտնիքը բացել**՝ 3) գաղտնիքը բացել, երևան հանել, 3. **տեսանելի դարձնել**՝ 5) տեսանելի դարձնել, երևցնել, **բացել**- 1. **հայտնաբերել/ի հայտ բերել**՝ 19) հայտնի դարձնել, երևան բերել, բացահայտել, 2. **արգելքը վերացնել**՝ 3) արգելքը վերացնել, ազատություն տալ, 3. **ծածկույթը հանել**՝ 4) ծածկույթը՝ կափարիչը ետ վերցնել՝ պատռել, նամակը, ծրարը բացել:

Մնացած 16 բայերը ընդգրկվում են երկու տարբեր բայախմբերում. **գտնել**- 1. **գյուտ անել**՝ 4) հայտնագործել, հայտնաբերել, 2. **տեսանելի դարձնել**՝ 7) տեսանելի դարձնել, երևան հանել, **լուսաբանել**- 1. **տեղեկություն տալ**՝ 4) տեղյակ դարձնել, 2. **հայտնաբերել/ի հայտ բերել**՝ 3) հետազոտելով բացահայտել՝ պարզել:

Ուշագրավ է նաև մեկ այլ երևույթի՝ **էնանտիոսեմիայի** առկայությունը սովյալ բայախմբերում: Անգլերենում առանձնացնում ենք 4 բայեր, որոնք միաժամանակ կարող են արտահայտել ինչպես *բացահայտման*, այնպես էլ *քողարկման* իմաստ:

Այդ բայերն են. 1. **screen** - conceal, protect, or shelter (someone or something) with a screen or something forming a screen (քողարկում) և show or broadcast (բացահայտում), 2. **belie** - give false impression of sb/sth (քողարկում) և show that sth cannot be true or correct (բացահայտում), 3. **explain** - make clear to someone by describing it in more detail or revealing relevant facts (բացահայտում) և give a reason so as to justify or excuse (քողարկում), 4. **efface** - make sth disappear (քողարկել) և remove sth (բացահայտել): Հատկանշական է, որ այս երևույթը գրանցվում է բացառապես անգլերենում:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ բառախմբերը իրար փոխկապակցված, միմյանց հետ հարման եզրեր ունեցող միավորներ են, ինչը բխում է լեզվի համակարգային բնույթից: Ամփոփելով նշենք, որ անգլերենի և հայերենի *բացահայտում* իմաստ արտահայտող բայերը

դրսևորում են իմաստային մի շարք առանձնահատկություններ, որոնք ակնհայտ են դառնում դրանց իմաստային զուգադրական վերլուծության արդյունքում և հնարավորություն են տալիս ավելի ամբողջական արդյունքներ ստանալու ուսումնասիրվող լեզուների ճանաչողական պատկերի մասին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Rosch E. Cognitive representation of semantic categories // Journal of Experimental Psychology.–1975. – Vol. 104. – P. 192-233
2. Rosch E. & Mervis C. Family Resemblances: Studies in the Internal Structure of Categories // Cognitive Psychology. 1975. № 7. P. 573–605.

ВАРДАНУШ БАГДАСАРЯН - СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ГРУПП ГЛАГОЛОВ СО ЗНАЧЕНИЕМ «ОТКРЫТИЕ» В АНГЛИЙСКОМ И АРМЯНСКОМ ЯЗЫКАХ

Процесс языковой категоризации является одним из базовых когнитивных процессов, имеющих определенную структуру и специфику и служащих для упорядочения знаний о мире, на которых основывается деятельность сознания. Через призму категоризации воспринятому миру придается упорядоченный характер, что позволяет систематизировать наблюдаемое и определить в нем сходство одних явлений в противовес различию других. Статья посвящена сопоставительному анализу категориальных значений глаголов, выражающих значение *открытия* в английском и армянском языках, а также выделению их лексико-семантических групп и подгрупп. Рассматривается семантический аспект этих глаголов и их место в английской и армянской языковой картине мира. Глаголы сокрытия проявляют ряд смысловых особенностей, которые дают возможность получить более целостное представление о языковой картине мира в сопоставляемых языках, а также определить ментальные схемы, влияющие на категориальное значение данных глаголов.

YARDANUSH BAGHDASARYAN – A COMPARATIVE ANALYSIS OF LEXICO-SEMANTIC GROUPS OF VERBS DENOTING THE NOTION “TO DISCOVER” IN ENGLISH AND ARMENIAN

The article is devoted to the analysis and study of cognitive and linguo-cultural activity of verbs denoting the notion «*to discover*» in English and Armenian, the consideration of linguistic categorization as a cognitive process, providing a basis for a variety of cognitive activities of human mind, linguistic interpretation of different lexico-semantic groups as peculiar units of individual’s mental world reflecting the correlation of human language and culture. The article deals with comparative analysis and representation of the groups and subgroups of verbs with the meaning «*to discover*» in English and Armenian languages. Different semantic aspects of groups under study and their role in the English and Armenian language-image of the world are discussed.

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԱԴՈՆՑԻ ԿՅԱՆՔԻ ՈՒՂԻՆ

ՎԱՆՈՒՀԻ ԲԱՐՄԱՆՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ Նիկողայոս Ադոնց, հայագետ, բյուզանդագետ, կենսագրություն, գործունեություն, հայրենասիրություն, արտասահմանյան կրթություն, անտիպ գործեր, կորուսյալ գերեզման

Ականավոր հայագետ, պատմաբան, բանասեր, բյուզանդագետ Նիկողայոս Ադոնցը՝ Նիկոլայ Տեր-Ավետիքյան, ծնվել է 1871 թ. հունվարի 10-ին (22-ին) Հայաստանի Սյունիքի մարզի Բռնակոթ գյուղում: Հատկանշական է, որ Ն. Ադոնցն ունեցել է ավանդապահ և խստաբարո ծնողներ: Հայրը՝ Գևորգ Առաքելի Տեր-Ավետիքյանը, ծոռն էր Դավիթ Բեկի զինակից Տեր Ավետիքի, իսկ մայրը՝ Մելիք Մանուչարի եղբոր՝ Ռոստամի դուստր Դանա Ռոստոմբեկյանն էր¹⁰⁷:

Նախ փորձենք պարզել՝ ինչպե՞ս Տեր-Ավետիքյանը դարձավ Ադոնց: Հետևելով անձամբ Ն. Ադոնցի կողմից իր տոհմի մասին գրված «Դավիթ Բեկ և Տեր Ավետիքի սերունդը» հոդվածի՝ Ադոնցի ծագումնաբանական ծառը վերականգնելիս *Ադոնց* անունը բխեցվում է տոհմի նախահայր Ադդիի կամ Ադդեի անունից: Ադոնցը գրում է, որ Դավիթ-Բեկի զինակիցների շարքում Տեր Ավետիք քահանան կարևոր առաքելություն ուներ: Նա մելիք Փարսադանի փեսան է՝ հավանաբար անձամբ Հալիձորից: Ըստ գիտնականի՝ Տեր Ավետիքի սերնդի մասին տեղեկությունները խիստ սուղ են: Միայն մի ուշագրավ փաստ կա. Բռնակոթի մի քանի բնակիչների հանգանակությամբ 1787 թ. մատուռ-դամբարան է կառուցվել Գրիգոր Տաթևացու շիրմի վրա: Այդ դամբարանի արձանագրության մեջ հիշատակված է նաև «ԱԴԴԷ» անունը: Ն. Ադոնցն իր վերոհիշյալ հոդվածում փաստում է, որ հենց նա է նախահայրը Ադոնց մեծ տոհմի, որ դեռ 1600-ականներին հաստատվել էր Բռնակոթում: «Ադդեի՝ նախահայրն է այն տոհմի, որ կոչվում է Ադոնց: Արդյո՞ք **Ադի**՝ կրճատ ձևն է **Ադդեի**-ի, թե այլ ծագում ունի, թողնենք: Ամեն պարագային արձանագրության գրողն այդպես է հասկացել, և հավանորեն, որևէ հիմք

¹⁰⁷ Հովհաննիսյան Պ., Վիթխարի անհատականություն, «Սյունյաց երկիր», 2011, N 17, էջ 4:

ունեցել: Այս Ադդեսի որդին քահանա էր և անունը Տեր Ավետիք: Սա երեք որդի ուներ՝ Առաքել, Գրիգոր և Մեհրաբ: Վերջինիս որդին ևս կոչվում էր Ավետիք (Ավետիս)»¹⁰⁸: Ն. Ադոնցի հաղորդմամբ՝ եթե ոչ Տեր Ավետիքը, ապա նրա որդի Ադդին, որոշ ժամանակ ապրել է Անգեղակոթում և թերևս այնտեղից Սաֆրազբեկյանների հետ գաղթել Բռնակոթ¹⁰⁹:

Բայց հանդիպեցինք *Ադոնց* ազգանվան մեկ այլ մեկնության ևս, որ պատահեց «Սյունյաց երկիր» թերթի՝ հայագետի 140-ամյակին նվիրված համարում՝ Սիսիանի համայնքի ղեկավարի հոդվածում՝ «Սիսիանը հիշում է իր նշանավոր զավակին»: Ըստ այսմ՝ Ադոնցների տոհմի քահանայական լինելու վկայությունն է *Ադոնց* ազգանունը, որով Սյունիքում ընդունված էր կոչել քահանաների ընտանիքները, և որպես հիմնավորում բերվում է բարբառային **տեր-դեր-ադեր-ադոնց** անցումը¹¹⁰:

Բռնակոթի Սուրբ Գևորգ եկեղեցում քահանայապետել են Ն. Ադոնցի պապն ու հայրը: Եկեղեցու մոմավաճառ 80-ամյա Սեդա տատն ամեն անգամ հպարտությամբ ու պատասխանատվությամբ է բացում եկեղեցու դուռը, որտեղ մկրտվել է Ն. Ադոնցը: Եկեղեցու բակում է թաղված Ն. Ադոնցի հայրը՝ Գևորգ Ադոնցը:

Գյուղի բնակիչ 52-ամյա Ստեփանը Ադոնցների ազգի շառավիղն է: Հենց նրանց տան բակում է գտնվում Ն. Ադոնցի՝ 1861 թ. կառուցված հայրական տունը, որի կահ-կարասին օգտագործել են Ադոնցները, և որոնց խնամքը Ադոնցի շառավիղներն են ստանձնել. «Յուրով, ձեթով քսում ենք, խնամում ենք, որ չփչանան», -ասում է Ստեփան Ադոնցը¹¹¹: Ադոնցների երկհարկանի տան երկրորդ հարկը փլվել է 1932 թ. երկրաշարժի ժամանակ, առաջին հարկը ևս անմխիթար վիճակում է: Ստեփան Ադոնցը շինանյութ է բերել, որ վերանորոգի, սակայն թույլ չեն տվել կառույցի ճարտարապետական ինքնատիպությունը չխաթարելու համար:

Ն. Ադոնցը նախնական կրթությունը ստացել է Տաթևի ծխական դպրոցում, ապա սովորել Տաթևի վանական վարժարանում: 1882 թ. ընդունվում է Գևորգյան ճեմարանի դպրանոցական հանրակրթական բաժինը: Պահպանվել է նրա դպրանոցական ավարտական վկայականը, որ մեջբերում է Պ. Հովհաննիսյանը՝ իր «Վիթխարի անհատականություն»

¹⁰⁸ Ադոնց Ն., Երկեր, Ա, Եր., 2006, էջ 551:

¹⁰⁹ Նույն տեղում, էջ 553:

¹¹⁰ «Սյունյաց երկիր», էջ 3:

¹¹¹ «Սիսիանի ձայն», 2011, N 8, էջ 3:

վերնագրով հոդվածում. «Ուսումնական խորհուրդ Հոգեւոր ճեմարանի Հայոց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի վկայէ զի Նիկողայոս Գեորգյան Տեր-Աւետիքյան ծնեալ ի 1871 թ. ամի ի գ. Բոնակոթ թեմին Երեւանա յամի 1882 մտյալ պատրաստական դասարան դպրանոցական բաժնի և եւ հոյժ գովելի վարուք կատարել ի նմին զընթացս ուսմանց, եցուց հարցաքննության յամսյանն մայիսի 1889 ամի առաջադիմություն այսպիսի»¹¹²:

Գևորգյան ճեմարանում պատմաբան-բանասերին դասավանդել են ժամանակի ամենանշանավոր մտավորականները՝ Ստ. Պալասանյան, Մ. Օրմանյան, Ս. Մանդինյան, Ե. Մադաթյան և այլք, իսկ աշակերտակիցներից էին Մ. Աբեղյանը, Ավ. Իսահակյանը, Ավ. Ահարոնյանը, Գ. Հովսեփյանը, Ս. Սողոմոնյանը (Կոմիտաս) և ուրիշներ:

1889 թ. շարունակում է ուսումը նույն ճեմարանի լսարանական մասնագիտական բաժնում, սակայն անսպասելիորեն անավարտ է թողնում՝ հեռանալով Թիֆլիս: Ըստ Պ. Հովհաննիսյանի՝ դա թերևս նրանով է բացատրվում, որ Ն. Ադոնցը հոգևորական դառնալու մտադրություն չուներ և ցանկանում էր արտասահմանում ուսումը շարունակել:

Այսպես, Ն. Ադոնցը 1891 թ. փետրվարի վերջերին մեկնում է Թիֆլիս, ընդունվում ռուսական 2-րդ դասական գիմնազիան: Ընդունելության ժամանակ հետաքրքիր միջադեպ է տեղի ունենում. ազգանունը Տեր-Ավետիքյանի փոխարեն ռուսական սովորությամբ գրել էին Տեր-Ավետիքով: Ադոնցի բողոքներին ականջալուր չեղան, և ազգանունն այդպես էլ մնաց գիմնազիայի տարիներին: Ավարտական քննությունների նախօրեին, սակայն, նա ներկայացնում է Երևանի կոնսիստորիայից ստացված վկայաթուղթ այն մասին, որ իր ազգանունը ոչ թե Տեր-Ավետիքով է, այլ Ադոնց:

«Սիսիանի ծայն» թերթում Պ. Հովհաննիսյանն ունի մի հարցազրույց, որտեղ հարցին, թե ինչպես հեռավոր Բոնակոթում ծնված Ադոնցը դարձավ համաշխարհային մեծություն, հիմնավորում է նրանով, որ գիտնականի կյանքում վճռորոշ դեր են խաղացել երեք անհատականություններ, որոնցից մեկն Ալեքսանդր Մանթաշյանն էր, ով իր մերձավորներին խնդրել էր Թիֆլիսի դպրոցների լավագույն շրջանավարտներին իր մոտ ուղարկել, որպեսզի նրանց

¹¹² Հովհաննիսյան Պ., նշվ. աշխ., էջ 4: (Մենք պահպանել ենք սկզբնաղբյուրի ուղղագրությունը)

արտասահմանում ուսանելու հնարավորություն տա: Հենց Մանթաշյանի ջանքերով Ադոնցն ընդունվեց Պետերբուրգի համալսարան: Երկրորդը Ն. Մառն էր: Պետերբուրգում կրթություն ստանալուց հետո ապագա գիտնականն ինքն էլ գիտակցում էր, որ դա բավարար չէ, մտադիր էր եվրոպական համալսարաններում խորացնել իր գիտելիքները: Այդ հարցում էլ նրան օժանդակեց Կարապետ Եզյանը, ով Մանթաշյանին խնդրեց շարունակել հովանավորել նրա ուսումնառությունը: Երեք տարի Ադոնցը եվրոպական լավագույն համալսարաններում սովորեց՝ Սորբոնում, Մյունխենում, Լոնդոնում: Մանթաշյանը, ըստ Պ. Հովհաննիսյանի, երիտասարդներին հովանավորում էր այն պայմանով, որ վերադառնան և իրենց ավանդն ունենան հայկական միջավայրում, սակայն Ն. Ադոնցը բացառություն եղավ, նա մնաց Պետերբուրգում և աշխատեց հայ-վրացական բանասիրական ամբիոնում: Ի վերջո, Ն. Մառի ջանքերով մնալով այդտեղ (հայ դասախոսների նկատմամբ ռուսական միջավայրում լարվածություն կար)՝ նա դարձավ պրոֆեսոր: Ըստ Հովհաննիսյանի՝ սա բացառիկ երևույթ էր, որը բացատրվում է և՛ այն կրողի անձնական հմայքով, և՛ հզոր գիտելիքներով¹¹³:

Աստվածաշնորհ գիտնականն ազատորեն տիրապետում էր բազմաթիվ լեզուների՝ հունարեն (հին և նոր), լատիներեն, սանսկրիտ, պարսկերեն, թուրքերեն, վրացերեն, գերմաներեն, ֆրանսերեն, անգլերեն, իտալերեն և ռուսերեն: Ամենայն նրբություններով տիրապետում էր հին (գրաբար) և միջին հայերենի գաղտնիքներին: Այդքան լեզուներ իմանալով և ստեղծագործելով հիմնականում օտար լեզուներով՝ հայերենը երբեք չի մոռացել, և Պ. Հովհաննիսյանի փաստմամբ՝ ոչ մի հայ պատմագիր՝ միգուցե Լեոյից բացի, հայերենի այնպիսի փայլուն իմացություն չի ունեցել, ինչպես Ադոնցը:

1908 թ. լույս է տեսնում «Հայաստանը Հուստինիանոսի դարաշրջանում» մենագրությունը, որը 1909 թ. ապրիլի 5-ին որպես մագիստրոսական թեզ ներկայացվում է պաշտպանության: Ն. Մառը հիացական կարծիք է հայտնում իր սանի թեզի վերաբերյալ:

Ն. Ադոնցն անմիջապես ձեռնամուխ է լինում դոկտորական ատենախոսության պաշտպանությանը: Աշխատանքները սկսում է 1911-ից, այցելում Վիեննա ու Վենետիկ: 1915 թ. լույս է տեսնում նրա «Դիոնիսիոս Թրակացին և հայ մեկնիչները» աշխատությունը, որը պաշտպանում է նույն թվականի մայիսի 14-ին որպես դոկտորական թեզ:

¹¹³ Հովհաննիսյան Պ., «Սիսիանի ծայն», 2011, N 8, էջ 3:

Ն. Ադոնցին շնորհվում է հայկական բանասիրության դոկտորի գիտական աստիճան: Հատկանշական է, որ ընդդիմախոսներից ժեբելն առաջարկում է նրան միաժամանակ շնորհել դասական բանասիրության դոկտորի գիտական աստիճան:

«Սյունյաց երկիր» թերթում լույս է տեսել Ն. Մառի «Ն. Ադոնցի «Դ. Թրակացին և հայ մեկնիչները» վերնագրով գրախոսությունը, որտեղ նա ընդգծում է. «Արևմտյան Եվրոպայի փիլիսոփայաքերականական աշխատությունների ոլորտում, Ադոնցը, թեպետ ունի նախորդներ, ինչպիսիք են՝ Բաումգարտները, Կոնիբերը և այլք, «սակայն նրանց աշխատություններից ոչ մեկում մենք չենք կարող որևէ հեղինակի՝ Ադոնցին որպես նախորդ ընդունել ո՛չ բովանդակային և ո՛չ էլ գործելաճի առումով... Ն. Ադոնցի աշխատությունը ոչ միայն տալիս է որոշակի դրական մի բան, այլև իր մեջ պարունակում է հետաքրքրասիրության առումով ծայրաստիճան արդյունավետ սկիզբ»¹¹⁴: Ըստ Ն. Մառի՝ Ադոնցի այս երկն անվիճելիորեն պիտի դառնա հայ բանասիրությամբ զբաղվող յուրաքանչյուրի սեղանի գիրքը:

Մոսկվայի և Պետրոգրադի հայկական բարձրագույն շրջանակները իշխան Ս. Ս. Աբամելիք-Լազարյանի մահից հետո նրա թեկնածությունն են առաջադրում Արևելյան լեզուների՝ Լազարյան ճեմարանի պատվավոր հոգաբարձուի պաշտոնի համար: Արդեն համբավավոր հայագետը երազում էր Լազարյան ճեմարանի հիմքի վրա կազմակերպել Հայկական ակադեմիա և հիմնել հայագիտության ազգային ֆոնդ: Ռուսաստանում սկսված քաղաքական նոր ցնցումներն ու փոփոխություններ, սակայն, ի չիք են դարձնում Ադոնցի աշխատանքներն այդ ուղղությամբ:

1920 թ. գարնանը որոշում են Ն. Ադոնցին գործուղել արտասահման՝ գիտական աշխատանքները շարունակելու, սակայն վերջինս անսպասելիորեն հեռանում է Ռուսաստանից: Ըստ Պ. Հովհաննիսյանի՝ դա քաղաքական շարժառիթ չի ունեցել, Ադոնցը Ֆրանսիա մեկնել է անձնական խնդիրներով. 1920թ. նա արդեն դառնում էր 50 տարեկան, բայց դեռ ամուսնացած չէր: Ըստ Հովհաննիսյանի՝ նա սիրահարված էր օպերային թատրոնի երգչուհի Օլգա Իվանովնա Հովնաթանյանին: Վերջինիս՝ Ֆրանսիա մեկնելուց հետո Ադոնցը

¹¹⁴ Մառ Ն., Ն. Ադոնցի «Դ. Թրակացին և հայ մեկնիչները», «Սյունյաց երկիր», էջ 12:

նույնպես մեկնում է այնտեղ: Խորհրդային տարիներին, սակայն, լուրեր կային Ադոնցի քաղաքական վտարանդի լինելու մասին, որի հետևանքով չէր խրախուսվում նրա աշխատությունների հրատարակումը:

Ն. Ադոնցի կուսակցական լինելու մասին կարծիքներն իրարամերժ են: Եթե մի կողմից նշվում է, որ նա պահպանողական է եղել՝ չհարելով որևէ կուսակցության, ապա մյուս կողմից Ս. Վրացյանի հուշերը հակառակ որոշ փաստարկներ են երևան բերում: Վրացյանի անտիպ հուշերում նշվում է, որ Ադոնցն աշխատակցել է իր «Վեմ» հանդեսին, և իրենց միջև նամակագրություն է սկսվել: Նա գրում է. «Հետաքրքրական է, որ Ռուսաստանում Ադոնցը հոգեբանորեն ավելի մոտ էր մեզանից ավելի ծախ սոցիալ-դեմոկրատների հետ: Դաշնակցական ուսանողներին նա հաշվի էր առնում իբրև ուժ, բայց ավելի մտերիմ էր նույնիսկ բուլժակ սոցիալ-դեմոկրատների հետ: Ընդհանուր երևույթ էր այդ. հայ պահպանողականներն, հաճախ, մեկ ջոկատ էին կազմում ծայրահեղ սոցիալիստների հետ Հ. Հ. Դաշնակցության դեմ՝ հետևելով ուկրաինական իմաստության. «թող ավելի դառն լինի, միայն թե տարբեր բան լինի»... Անգլիական իմաստով պահպանողական՝ Ադոնցը Սփյուռքում էլ աշխարհայացքով մնաց հավատարիմ պահպանողականության, բայց (ապրումներով) ավելի դաշնակցական ոլորտում էր գտնվում: Խառնվածքով մարտիկ չէր, պայքարող կազմակերպության անդամ չէր կարող լինել, բայց իր ազգային իդեալներով անպայման ուղեկից էր Հ. Հ. Դաշնակցության»¹¹⁵: Մյուս կողմից «Սյունյաց երկիր» թերթում գետնոված է մի հոդված՝ Բ. Ուլուբաբյանի հեղինակած՝ «Քննախույզ պատմաբանը» վերնագրով, որտեղ նա Ն. Ադոնցից մեջբերում է մի նախադասություն՝ Հնչակյանների և Դաշնակցականների հասցեին, որն էլ, թերևս առիթ է դարձել նրա՝ պահպանողական լինելու վարկածի առաջադրման: Այսպես, Ադոնցն ասում է. «վաղաժամ էին եւ՝ հնչակների ղրղանջը, եւ՝ Դրոշակների ծածանումը»¹¹⁶: Մ. Իշխանն էլ իր հուշերում գրում է. «Կուսակցական չէր եղած բնաւ, որքան ալ սերտ բարեկամութիւններ մշակած էր հայ ականաւոր կուսակցականներու հետ... Հանրային մարդէ մը իր պահանջած առաջին առաքինութիւնն էր կապուած մնալ մայր երկրին ու մայր ժողովրդին: Ինչ դժբախտութիւն ալ պատահի՝ չհեռանալ

¹¹⁵ Հովհաննիսյան Պ., Սիմոն Վրացյանի անտիպ հուշերը Ն. Ադոնցի մասին, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1998, համար 1, էջ 202:

¹¹⁶ Ուլուբաբյան Բ., Քննախույզ պատմաբանը, «Սյունյաց երկիր», էջ 41:

հայրենիքէն եւ բաժնել ճակատագիրը զանգուածներուն»¹¹⁷: Նրա բարեկամները փորձեցին նրան կապել Օքսֆորդի հետ, սակայն Ադոնցին գրավում էր Փարիզը, քանի որ Օլգան այնտեղ էր: Ի վերջո մեկնեց Փարիզ, ամուսնացավ Օլգայի հետ:

Փարիզյան այդ տարիներին արդեն հանրահայտ հայագետը ակտիվորեն թղթակցում է հայ և օտար մամուլին (Բազմավեպ, Հանդես ամսօրյա, Հայրենիք, Յառաջ, Ազդարար, Armeniaca, The new Armenia և այլն): Ինքը՝ Ադոնցը, վաղուց երազում էր համախմբել աշխարհի բոլոր լավագույն հայագետներին և հայագիտական հանդես կամ տարեկան երկու հատորից բաղկացած հայագիտական նյութերի ժողովածու հրատարակել Փարիզում: Ցավոք, չիրականացավ այդ երազանքը:

Ադոնցը հոգեկան հանգստություն չգտավ նաև Բրյուսելում: Կնոջ երկարատև հիվանդությունն ու վաղաժամ մահը (1935) այնքան էին հուսահատեցրել նրան, որ բարեկամներից մեկին ուղղված նամակում խոստովանում է. «Այլևս աշխարհը կորցրեց ինձ համար իր իմաստը»: Հոգեկան ծանր վիճակը, հարազատների բացակայությունը, հայկական շրջանակներից կտրված լինելը, հայրենիքից եկող ծանր լուրերը, հետզհետե զգալ տվող հին հիվանդությունը ամբողջովին վիատեցնում են գիտնականին: Իր վերջին նամակներից մեկում, որ ուղղված էր Ա. Չիլինկարյանին, գրում է. «Խռովահույզ մթնոլորտն այնպես է ազդել, որ զգացի այն թուլությունը, որ գալիս է ծերությունի՛ց, թե՛ վիատությունից: Ո՛չ անձնական, ո՛չ հայրենիքյան և ո՛չ ամենուրեքյան ո՛չ մի նշույլ չմնաց պայծառ և զվարթ լույսի, որ ողջագուրեր սառած էությունս նոր հույսերով: Վախում եմ, որ ծրագրած գործերս էլ մնան թերի և կամ նույնչափ վիատ, ինչպես ես»¹¹⁸:

Համբավավոր գիտնականի բրյուսելյան տարիների մասին իր հուշերում պատմում է նրա սաներից Մ. Իշխանը: Նա հիացմունքով է ներկայացնում իր և Ադոնցի առաջին հանդիպումը. «Մեզ դիմաւորեց բարեձեւ մարմնով, ժպտուն աչքերով, ածիւում դէմքով մարդ մը: Ո՞վ կրնար ըսել թէ եօթանասնամեայ ծերունի մըն էր ան: Գրեթէ աննշմարելի պեխի պզտիկ շերտ մը հագիւ կը ստուերոտէր վերի շրթունքին միջին մասը: Քիչ մը թեք սանտրումած սպիտակ ու երկար մազերը լայն ճակատ մը կը ցայտեցնէին: Քիթը սուր, արծուային: Առաջին իսկ վայրկեանին,

¹¹⁷ Իշխան Մ., Երեք մեծ հայեր, Պեյրուֆ, 1952, էջ 30:

¹¹⁸ Հովհաննիսյան Պ., Վիթխարի անհատականություն, «Սյունյաց երկիր», էջ 7:

ծեռքի պարզ սեղմումէն զգալի էր իր կորովի, արագ շարժումներուն կայտառութիւնը: Որքա՞ն կեանք կար անոր ամբողջ անձին մէջ»¹¹⁹:

Իրենց կուրսում հայրենակից գիտնականի առաջին դասախոսությունն է հիշում Իշխանը և ամեն անգամ ոգևորվում՝ նշելով, թե հպարտության ինչ զգացումով էին հայ տղաները տոգորվում, երբ Ադոնցը, գլուխը բարձր, ժպիտը դեմքին, մտնում էր ուսուցչարան, և երբ բոլոր անվանի դասախոսները նրան տեսնելիս կանգնում էին և հարգանքով ողջունում: Ադոնցը հայրենասեր և ազգապանծ: Հատկանշական են այս առնչությամբ Մ. Իշխանի խոսքերը. «Հայաստանը չեմ տեսած՝ իմ սերունդիս բոլոր տարագիր տղոց նման... Փրոֆ. Ադոնց այն բացառիկ անձերէն էր, որոնց ներկայութեան մարդ կ' ունենայ ուղղակի Հայաստանի հետ շփման գալու զգացողութիւնը... Հայաստանն իսկ էր կարծես Ն. Ադոնց, անոր լաւագոյն յատկանիշներուն մարմնացումը, անոր մարդկային պատկերը: Հայ մարդն էր ան՝ բառին աւանդական, արդիական և ազնուական իմաստով: Հայոց հինաւորց մշակոյթի, հերոսական պատմութեան, գեղեցկութեանց և հայ նկարագրի առաքինութիւններուն ապրող բերդը, որ գիտէ ուրախութիւն եւ հպարտութիւն ներշնչել: Մեր հողին բոյրը եւ մեր լեռներուն շունչը ունէր ան իր մէջ...»¹²⁰:

Ադոնցի հայրենասիրությունը հայտնի էր բոլորին անխտիր: Հատկանշական է Բոյոսելի համալսարանի բյուզանդագիտական ֆակուլտետի տնօրեն Գրեգուարի ելոյթը անգլիացի մի բանասերի այցելության ժամանակ: Ելոյթը պիտի լիներ ֆակուլտետի մասին, սակայն, ի զարմանս ներկաների, այն հնչեց որպէս Ադոնցի մեծարման խոսք, որ բխում էր ֆակուլտետի ճանաչման գործում նրա ունեցած վաստակից. «Երկար պիտի ըլլար իր եւ իր գործերուն մասին խօսիլ, մանաւանդ չեմ ուզեր իր համեստութիւնը վիրաւորել, որովհետեւ շատ համեստ է բարեբախտաբար տակալին հոս չէ, այլապէս ինծի ալ դժուար պիտի ըլլար համարձակօրէն արտայայտուիլ: Մեր թանկագին պաշտօնակիցը միակ թերութիւն մը ունի՝ Բիւզանդիոնի գահը բարձրացած գրեթէ բոլոր մեծ կայսրերը կը հայացնէ, անոնք ըլլան՝ Մորիկ կամ Չմշկիկ, Լեոն կամ Վասիլ: Գիտնականներուն մէջ իրարանցում մըն է կը սկսի. քննադատութիւնները կը տեղան. բայց Պ. Ադոնց այնպիսի

¹¹⁹ 119 Իշխան Մ., Երեք մեծ հայեր, Պեյրուֆ, 1952, էջ 6:

¹²⁰ Իշխան Մ., նշվ. աշխ., էջ 17:

հիմնական փաստերու վրայ կը կառուցանէ իր տեսութիւնը, որ քննադատները հետզհետէ տեղի կուտան և կ'ընեն...»¹²¹:

Ադոնցի մոտ բժիշկները հայտնաբերում են ծյուրախտ՝ արագընթաց թոքախտ: Ամռանը, երբ իրեն համեմատաբար լավ է զգացել, Փարիզի բարեկամներն իրենց օգնությունն են առաջարկել նրան Շվեյցարիա ուղարկելու և բուժելու, սակայն, ըստ Էսելյուլյանի, նա շատ հպարտ էր այդպիսի առաջարկ ընդունելու համար:

Ն. Ադոնցը մահացավ 1942 թ. հունվարի 27-ի առավոտյան: Թաղումը փետրվարի 2-ին էր: Թաղվեց Բրյուսելի քաղաքային գերեզմանոցում ֆաշիստական օկուպացիայի շրջանում: Նրա կինը, թեև մահացել է Բրյուսելում, սակայն դին տեղափոխվել է Փարիզ՝ Պեր Լաշեզ գերեզմանոց: Հուշաքարը, Ադոնցի պատվերով, քանդակել էր Ե. Քոչարը: Նվիրյալ գիտնականը դա արել էր այն հեռանկարով, որ ինքն էլ այնտեղ թաղվեր: Բայց թաղվեց Բրյուսելի գերեզմանոցում: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի աշխարհակործան ժամանակն էր, բոլոր կապերը խզված էին: 1949-50 թթ. քաղաքաշինության աշխատանքների պատճառով գերեզմանոցը տեղափոխեցին: Պ. Հովհաննիսյանը զարմանալի է համարում, թե ինչու Փարիզի, Բրյուսելի հայ համայնքները չհետևեցին Ադոնցի աճյունի տեղափոխմանը: Ցայսօր, փաստորեն, հայտնի չէ, թե որտեղ է նրա շիրիմը¹²²: Գ. Գյուզայանի կանխագագցումը, թե Ն. Ադոնցի տեղը դեռ շատ երկար բաց կմնա, իրականություն դարձավ: Նրա համոզմամբ՝ անգամ Խորհրդային միության ամենից հայտնի պատմաբան Հ. Մանանդյանը չի կարող հավասարվել Ադոնցին:

1988 թ. Սիսիանում հիմնադրվեց Ադոնցի անվան պատմության թանգարանը, որի ձախ կողմում ճարտարապետ Ռոմեո Ջուլիակյանի նախագծով 1990 թ. կառուցվեց հուշահամալիր, տեղադրվեց Ադոնցի արձանը, հեղինակն է ծագումով սիսիանցի Արտաշես Հովսեփյանը: Մեծ գիտնականը պատկերված է կրոնավորի սքեմով, գիրքը ձեռքին բռնած, հայացքը՝ դեպի հեռուն: Հապացույց Ն. Ադոնցի հիշատակի անմահության՝ Սիսիանում արդեն 12 տարի է՝ անցկացվում է «Ադոնցյան օրեր» միջոցառումը¹²³:

Ն. Ադոնցը թողել է շուրջ 150 գիտական աշխատություններ՝ նվիրված գլխավորապես հայ ժողովրդի միջնադարյան պատմությանն ու

¹²¹ Էսելիվեան Յ., նշվ. աշխ., էջ 44:

¹²² «Սիսիանի ծայն», էջ 5:

¹²³ Նույն տեղում, էջ 4:

գրականությանը, հայ-բյուզանդական հարաբերություններին, հայ-հունական բանասիրությանը, առասպելաբանությանը, կրոնին, լեզվաբանությանը:

Ըստ Հովհաննիսյանի՝ Ադոնցը, լինելով անժառանգ, իր գործերն էլ անտեր թողեց: Բրյուսելի հայ համայնքը որոշ ճիգեր գործադրեց դրանք պահպանելու: Փարիզի նրա բարեկամները փորձեցին Բրյուսելից Փարիզ տանել գործերը: Հ. Ջավրիեվը, մեկնելով Փարիզ, գտավ նրա պատմության առաջին հատորը՝ մեքենագրական երկու օրինակ: Գրքերը վերցրեց համայնքը, որպեսզի գրադարան ստեղծի, և այստեղ էլ կորավ Ադոնցի արխիվի հետքը:

Դժվար է պատկերացնել՝ ինչ կլիներ Ադոնցի գործերի ճակատագիրը, եթե Պ. Հովհաննիսյանը Բեյրութի բարձրագույն ուսումնական մի հաստատությունում աշխատելիս չլիներ: Այդ հաստատությունը տնօրինում էր հայկական այնպիսի մի հզոր կազմակերպություն, ինչպիսին Հայ հեղափոխական դաշնակցությունն է: Հաստատության պատասխանատու պրն Փամբուկյանը, իմանալով, որ Հովհաննիսյանը հետաքրքրված է Ադոնցի ժառանգությամբ, նրան տեղեկացնում է, որ Ադոնցից ինչ-որ թղթեր կան իրենց մոտ: Եվ Պ. Հովհաննիսյանը հայտնաբերում է Ադոնցի արխիվը, իսկ թե ինչպես է այն Բելգիայից հասել Բեյրութ, դեռ պարզ չէ¹²⁴:

Մեկ առ մեկ չթվարկելու համար անակնկալ բացահայտված պահոցի գործերը, պարզապես նշենք, որ Ադոնցի լեզվաբանական արխիվում ուսումնասիրողների ուշադրությունը գրավել են մի քանի հետազոտություններ, ինչպիսիք են՝ «Հայոց լեզուի փոխարաբերութիւնները իրանական և հաբեթական լեզուների հետ» (Ֆր., 25 էջ), «Հայոց լեզուի ծագումը» (Ֆր., 10 էջ), «Մուշի բարբառը» (հայերեն, 20 էջ), «Հայրենի քերականութիւն» (ռուս., 25 էջ) և այլն: Ակնհայտ նորություն է հատկապես բառարանների կազմությունը Ն. Ադոնցի կողմից, ինչպես նաև ստուգաբանական հետազոտությունները: Նմանատիպ նյութերի առատությունը բերում է այն եզրահանգման, որ Ադոնցը հայոց լեզվի ինչ-որ բառարան կազմելու մտադրություն է ունեցել: Որպես ապացույց՝ նշենք նրա «Հայերէնի ստուգաբանական բառարան» (հայերեն, 70 էջ), «Հայերէն արմատական բառարան» (հայերեն, բազմաթիվ չհամարակալած էջեր), «Հայ-վրացերէն բառարան»

¹²⁴ Հովհաննիսյան Պ., Մեծ անձանթը, «Սիսիանի ձայն», էջ 6:

(հայերեն, վրացերեն, 38 էջ), և անավարտ ու չհրապարակված այլ գործերը: Ստուգաբանական բառարանում Ադոնցը քննել է 92 բառ¹²⁵:

Վերջերս, հուրախություն մեզ, Գալուստ Գյուլբենկյան հիմնարկության շնորհիվ լույս տեսավ Ն. Ադոնցի՝ Պ. Հովհաննիսյանի համառ ջանքերի շնորհիվ կազմված երկերի վեցհատորյակը: Հատորներում տեղ են գտել գիտնականի՝ վերոնշյալ ամսագրերում և օրաթերթերում՝ տարբեր լեզուներով հրատարակած հոդվածները՝ թարգմանված հայերեն: Բայց , ինչպես փաստեցինք, Ադոնցի լեզվաբանական ժառանգությունից կարևոր որոշ գործեր դեռ անտիպ են և սպասում են իրենց հետազոտողներին:

Ն. Ադոնցի մասին տված հարցազրույցներից մեկում Պ. Հովհաննիսյանը հարցին, թե ի վերջո պատմաբա՞ն էր Ադոնցը, լեզվաբա՞ն, հայագե՞տ, թե՞ բյուզանդագետ, պատասխանում է՝ նա ֆանտաստիկ երևույթ էր, միանշանակ չի կարելի այդ հարցին պատասխանել: «Ինչպես Հ. Թումանյանը գրականության ոլորտում, Կոմիտասը՝ երաժշտության, Հր. Աճառյանը՝ լեզվաբանության, Մ. Աբեղյանը՝ գրականագիտության, Վ. Սուրենյանցը՝ նկարչության, Ա. Թամանյանը՝ ճարտարապետության, այնպես էլ Ն. Ադոնցը պատմագիտության ոլորտում անկրկնելի է ու մեծ»¹²⁶:

«Հայ նկարագրի առաքինութիւններուն ապրող բերդը» իր ողջ կյանքում, շնորհիվ արտաքին ու ներքին հմայքի, գիտելիքների անսպառ պաշարի, թերևս առաջինը արդի պատմության մեջ ըստ արժանվույն ներկայացրեց իր պաշտելի Հայաստանն ամբողջ աշխարհին: Մեր սրբազան երազանքն է՝ Բեյրութի Համազգայինի գրական պահոցից դուրս բերել հայագետի գիտական գանձերը և լուսավորել ոչ միայն հայ, այլև համաշխարհային գիտական միտքը Ադոնցի նորանոր լուսեղեն կերոններով:

¹²⁵ **Հովհաննիսյան Պ.**, Ականավոր հայագետ Նիկողայոս Ադոնցի անձնական արխիվը, «Սյունյաց երկիր», էջ 45:

¹²⁶ **Ադոնց Ն.**, Երկեր, Ա, էջ 7:

ВАНУИ БАГМАНЯН - ЖИЗНЕННЫЙ ПУТЬ НИКОГАЙОСА АДОНЦА

Многие факты жизни и деятельности известного арменоведа, византиниста Н.Адонца еще не известны и досконально не изучены. Наша цель на основе многих первоисточников по возможности уточнить его биографию. Выдающийся ученый посвятил всю свою жизнь изучению всемирной истории, центром которой для него всегда были история и культура Армении. До настоящего времени некоторые исследования Адонца не опубликованы, а место его захоронения утеряно. Во многом благодаря трудам Н.Адонца армянский язык и армянская история стали известны научным кругам Европы и мира, заняв достойное место во всемирном культурном наследии.

VANUHI BAGHMANYAN - THE LIFE PATH OF NIKOGHAYOS ADONTS

Many details and facts about the life and activities of world famous armenologist and byzaninist N. Adonts are still unrevealed and not duly studied, thus our main aim is to uncover them by comparing different sources. Though the prominent scientist dedicated all his life to the study of the world history and the main concern of his interests was the Armenian history, today some of his studies are yet unpublished, and his gravestone-lost. Due to the studies of this outstanding scholar a great number of peculiarities of the Armenian History and the Armenian Language became known among the scientists throughout Europe and the world, taking their proper place in the heritage of the world culture.

**ՊԱՏՈՒՄԻ ԵՐԿԻՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ <<ԼԱՍԱՐԻԼՅՈ ՏՈՐՄԵՍՅՈՒ
ԿՅԱՆՔԸ>> ԱՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ԲԱՂՐԱՄՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ պատմողական ծայն, պատմող, երևակայական ունկնդիր, երկիմաստություն, ավելորդաբանություն

<<Լասարիլյո Տորմեսցու կյանքը>> ստեղծագործությունը եղել և շարունակում է մնալ քննադատների ուշադրության կենտրոնում: Մասնավորապես, այն մեծ հետաքրքրություն է առաջացնում լեզվաբանական վերլուծության տեսանկյունից: Հատկապես այս պատմվածքի պատմողական ծայնի (voz narrativa) երկիմաստությունն է, որ տեղի է տվել բազմաթիվ բանավեճերի, և այդ պատմողական ծայնն է, որ ձևավորում է պատմվածքի կառուցվածքը: “Լասարիլյո Տորմեսցու” պատմողական ծայնում առկա է կանխամտածված և բավական ընդգծված, միևնույն ժամանակ երկիմաստ ու ծաղրական վերաբերմունք աշխարհի, մարդկանց և մարդկային փոխհարաբերությունների նկատմամբ:

Սակայն մինչ պատմողական ծայնի վերլուծության անցնելը, մենք նպատակահարմար ենք գտնում հստակեցնել նովելի հաղորդակցական իրադրության հիմնական բաղադրիչները: Հաղորդակցական իրադրությունը ենթադրում է մի կողմից խոսող կամ պատմող (narrador), մյուս կողմից՝ հորինված կամ երևակայական ունկնդիր (oyente ficticio), որոնք զետեղված են պատմվող աշխարհում (mundo narrado): “Լասարիլյո Տորմեսցու կյանքը” նովելի պատմողը գործող անձն է և արտահայտված է *ես* (*yo*) անձնական դերանունով: Այդ *ես*-ը հասուն տղամարդ է, ով զբաղեցնում է արքայական պաշտոն, և բացի բարձր դիրքից, այն նրան տալիս է նյութական որոշ ապահովածություն: Նա ամուսնացած է մի կնոջ հետ, ով եղել և շարունակում է մնալ Սան Սալվադորի արքեպիսկոպոսի աղախինը, իսկ արքեպիսկոպոսը, իր հերթին հանդես է գալիս որպես պատմողի հովանավոր:

Երևակայական ունկնդիրը, ում դիմում է պատմողը, բարձր խավի ներկայացուցիչ է, արքեպիսկոպոսի ծանոթը, որն իր աստիճանակարգով առավել բարձր դիրք է զբաղեցնում, և շնորհիվ իր արտոնյալ

կարգավիճակի օժտված է որոշ սոփեստականությամբ (կեղծ իմաստությամբ, շինծու հնարամտությամբ), ինչպես նաև որոշակի հետաքրքրասիրություն է ցուցաբերում պատմողի վիճակի հանդեպ: Եվ ունկնդիրն է խնդրել պատմողին ներկայացնել ողջ իրավիճակը՝ամենայն մանրամասնությամբ:

Իհարկե, այս խնդրանքը պատմողի կողմից կարող է ընկալվել տարբեր տեսանկյուններից. ա) կենտրոնանալ իր դեպքի (el caso) ներկա իրավիճակի վրա, որը ենթադրում է այսպես կոչված ménage à trois, երեք անձից բաղկացած ընտանիք-խմբի անդամների միջև եղած փոխհարաբերությունների սուկ նկարագրություն՝ որոշ մանրամասնություններով և նույնիսկ անհարթություններով և այս դեպք (el caso) հասկացությանը Ֆրանսիսկո Ռիկոն մեծ կարևորություն է վերագրել որպես գրքի միջուկի իր “Problemas del Lazarillo, հոդվածում [Francisco Rico, Boletín de la Real Academia Española, mayo-agosto 1966, 277-296], բ) ներկայացնել պատմողի մինչ այդ վարած կյանքը, գ) փորձել կատարել թե՛ իրավիճակի, և թե՛ անցած ուղու հոգեբանական վերլուծություն: Ամեն դեպքում այս վերլուծությունը դիտարկվում է որպես պատմողի մեկնաբանություն, որի տեսանկյունից էլ ներկայացվում է պատմվող աշխարհը: Եվ ինչպես պատմողն է նշում, նա կներկայացնի այդ աշխարհը, ինչպես մի ճանապարհորդություն վաղ անցյալից մինչև ներկա պահը:

Ի դեպ, պատումի նկատմամբ պատմողի երկդիմի վերաբերմունքի դրսևորումները արտահայտված են դեռևս նախաբանում, երբ նա փորձում է մեկնաբանել իր հուշերը գրելու դրդապատճառները, ընդ որում՝ 11 դրդապատճառ.

1. իր պատմությունը հայտնի դարձնել շատերին,
2. մոռացության չմատնելու համար իր պատմության իրադարձությունները,
3. իր վերջո բոլորին հաղորդակից դարձնել իր կյանքի պատմությանը,
4. հեղինակին փառք բերելու համար,
5. տալ ամբողջական և ճշգրիտ տեղեկություն հեղինակի մասին,
6. ցույց տալ աշխարհին, որ ապրում է այդպիսի մի մարդ, որի կյանքը լի է դժբախտություններով ու ձախորդություններով,

7. իսկ հաջողակները իմանալով այդքան դժբախտ մարդու կյանքի պատմությունը գիտակցեն իրենց բախտավորությունը,
8. գիտակցելով իրենց բախտավորությունը, հաջողակները սովորեն գնահատել անհաջողակների ջանքերը,
9. յուրաքանչյուր ընթերցող բացահայտի իր համար հաճելի մի բան,
10. մեկ ուրիշը գտնի իրեն գոհացնող մի բան,
11. ի վերջո իրականացնել ունկնդրի խնդրանքը:

Այս բոլոր հիմնավորումները, այսքան բազմազան և միևնույն ժամանակ այդքան հակասական, կարելի է դասակարգել 4 կատեգորիայի, ըստ իրենց բնույթի՝ փառք և տեղեկությունների հաղորդում (1-5); ուսուցողական(6-8); ժամանց, զվարճանք (9-10) և ունկնդրի խնդրանքի կատարում (11): Պատմողի տեսանկյունից առավել կարևորը այն ոլորտն է, որը վերաբերվում է իր սեփական անձին, փառքին և տեղեկությունների հաղորդմանը *ես-ի* (*yo-ի*) մասին, ինչի վրա դրվում է շեշտը հենց նախաբանի սկզբում: Թվարկված դրդապատճառներում կարծես ավելի քիչ կարևորություն է տրվում երևակայական ունկնդրին, որի մասին ոչ մի տեղեկություն չի տրվում մինչև նախաբանի վերջին պարբերությունը: Այսպիսով, խոսողը նշում է , որ իր ամենամեծ մտահոգությունը եղել է իր անհատականությունը, իր սեփական անձը ներկայացնելը : Կարծես, անկեղծորեն և ճշմարիտ լույսի ներքո ներկայացնելով իրադարձությունները, պատմողը ցանկանում է իրեն ենթարկել հոգեվերլուծության, բացահայտելով և՛ իր հոգու մութ անկյունները, և՛ իր վերաբերմունքը այդ գծում ու գարշ իրականության հանդեպ:

Բայց հետո, ի հայտ է գալիս մարդկային անկեղծության խնդիրը: Բացասական առումով կասկածանքի տակ է դրվում ոչ միայն անձի ճանաչման հավանականությունը, այլև զինվորի, դերասանի, աստվածաբանի գործողությունների հոգեբանական իրական շարժառիթները, և իրականում, փառքը, գովքի արժանանալու ցանկությունն է, որ ուղղորդում է ինչպես գործունյա , այնպես էլ ստեղծագործող և խորհրդացող, հայեցող մարդուն: Ի՞նչ է նշանակում դա երևակայական ունկնդրի համար: Ճիշտ նույն ապակողմնորոշումը, որը հակադրվում է հուշեր գրելու պատճառ դարձած մտադրությանը: Այժմ երկիմաստությունը կենտրոնացվում է պատմողի անձի վրա: Եվ առավել

ակնհայտ են դարձնում պատմողի կողմից գործադրած հաղորդակցական ջանքերը ունկնդրի հանդեպ՝ վերջինիս բացակայության պարագայում:

Միգուցե հենց այդ երկիմաստության պատճառով է, որ նախաբանը դարձել է բազմաթիվ մեկնաբանությունների առարկա, որոշ դեպքերում էլ, նույնիսկ՝ հակասական: Օրինակ, Ստեֆան Գիլմանը նախաբանը դիտարկում է որպես ծաղրական վերջաբան [Gilman 1966:149-153], իսկ Ֆրանկ Դյուրանը, ուսումնասիրելով նախաբանի բառապաշարային մակարդակի երկիմաստությունները, դրանք վերագրում է “թաքնված հեղինակի” ներկայությանը, նրա արտահայտվելու յուրօրինակ ոճին, որն ապահովում է նովելի խրատական և գեղագիտական մտահաղացումը [Durand 1968:89-101]: Ֆ.Կուրնեյ Տարրը նախաբանը ընկալում է որպես կենսագրական մի պատմություն, որի հերոսը իր բուռն արկածներից հետո, ի վերջո հանգրվանում է հանգիստ մի նավահանգստում: Ընդ որում Ֆ.Կուրնեյ Տարրը չի փորձում երկիմաստություն փնտրել և առանց կասկածի տակ դնելու, ընդունում է այն ամենը, ինչ ասվում է նախաբանում [Tarr 1927:405]:

Կլաուդիո Գիլենը նախաբանը դիտարկում է որպես հնազանդության փաստի հաստատում կամ ապացույց [Guillén 1957:268], Ալբերտո Ա.Սիկրոֆը պաշտպանում է այն տեսակետը, որ նախաբանը հաստատում է խոսողի, աշխարհի և արժեքների հարաբերական գոյությունը [Sicroff 1957:159], իսկ Լ.ժ.Վուդվարդը նկատում է միտում ցույց տալու, որ աշխարհը երթարկվում է բախտի կամ ճակատագրի քմահաճույքին [Woodward 1965:44-45]: Վերջապես Ֆերնանդո Լազարո Կարետեն համաձայնվում է Վազների հետ այն հարցում, որ նախաբանը նպատակ ունի արժանանալ հասարակության ուշադրությանը և բարյացկամությանը, արդարացնել գործադրած ջանքերը և ծանոթացնել պատմության բովանդակությանը, միևնույն ժամանակ ընդունելով, որ նախաբանի “հեզնական կամ սարկաստիկ ոճը ծուղակ է պատրաստում ընթերցողի համար, ծուղակ, որը մնում է թաքնված մինչև վերջին գլուխը և այդ ծուղակը նովելի հուսախափ և հիասթափված հերոսի խոստովանությունն է” [Carreter 1969:120,121,129]:

Կարծում ենք, որ նախաբանի այդքան տարբեր մեկնաբանությունների պատճառը առաջին իսկ նախադասության հակասական միտքն է՝ արտահայտված ներակա (իմպլիցիտ) մակարդակում. “Yo por bien tengo que cosas tan señaladas y por ventura nunca oídas ni vistas vengan a noticia de muchos y no se entierren en la

sepulture del olvido...”(Իմ բարի նպատակն է, որ այս ուշագրավ, չտեսնված և չլսված դեպքերը հայտնի դառնան բոլորին և չթաղվեն մոռացության դամբարանում...) [Lazarillo de Tormes edición de Burgos 1554:2]: Իր *ես* -ի (yo-ի) հաստատուն գոյությունը սահմանելուց հետո, պատմողը շեշտադրում է իր սխրանքների երկակի բնույթը, սխրանքներ, որոնք եթե իրականում “չտեսնված և չլսված են” ապա դրանք հնարովի բաներ են, երևակայության արգասիք, ուստի հիշողության տիրույթից դուրս են և կարող են մոռացվել: Այնուամենայնիվ այդ դեպքերը “այնպիսի ակնհայտ, բոլորին հայտնի բաներ են”, որ խոսողը պարզապես չի կարող չշարադրել՝ տեղի տալով ունկնդրի խնդրանքներին: Սակայն ևս մեկ հակասություն. երևակայական, հորինված ունկնդիրը չի կարող անվերապահորեն ընդունել այս պատմության ճշմարտացիությունը, չնայած, որ այն պատմվում է իր իսկ խնդրանքով: Ուստի նա ստիպված է այն ընդունել որպես հորինված և իրեն ներկայացված իրողություն:

Հարկ է նշել, որ նույն երկիմաստությունը առկա է ոչ միայն նախաբանում, այլ մնացած յոթ գլուխներում, և միզուցե դա է պատճառը, որ շատ տեսաբաններ կարևորում են նախաբանի կապը վերջին գլխի հետ [Francisco Ayala „Formación del género novela picaresca: El Lazarillo,, Madrid, 1960:145]: Նովելի գոյաբանական ամբողջականացումը հիմնվում է մեկը մյուսի հետ սերտորեն կապված մակարդակների վրա և այն ձևավորվում է ոչ թե միանգամից, անսպասելիորեն, այլ աստիճանաբար, որը նովելի ընթացքում՝ ապահովելով թեմատիկ զարգացումը: Եվ ամբողջ յոթ գլուխների երկիմաստությունը թաքնված է պատմողական վերաբերմունքում (actitud del narrador), երբ պատմողը գնահատում է իրականությունը և իրեն շրջապատող աշխարհը իր սեփական կյանքի և անցյալի հանդեպ իր վերաբերմունքից և դիրքորոշումից ելնելով:

Առաջին գլխում երկիմաստության ցուցիչները արտահայտված են առաջին տիրոջ մասին պատմողի դատողություններում: Նրա առաջին տերը այն հայտնի կույրն է, որի մասին խոսելիս նա օգտագործում է բազում իրարամերժ և հակասական մակդիրներ՝ *mi nuevo y viejo amo-(իմ նոր ու հին տեր)*, *el bueno de mi ciego-(բարի կույր)*, *el mal ciego-(չար կույրը, ընդ որում այս մակդիրը օգտագործվում է ութ անգամ)*, *el traidor-(դավաճան, սրիկա՛երեք անգամ)*, *el pobreto-(թշվառական)*, *el desesperado ciego(-հուսահարված)*, *el cruel ciego-(դաժան կույրը)*, *astuto ciego-(խորամանկ կույրը)*, *el sagacísimo ciego- (իմաստուն հեռաբես կույրը)*, *el ciego-(կույրը՛հինգ անգամ)*, *mi primer amo-(իմ առաջին տերը)*,

mi amo-(*իմ տերը՝երկու անգամ*), el picador del ciego-(*մեղսավոր կոյրը*), el maldito ciego-(*անիծյալ կոյրը*), el perverso ciego-(*անառակ կոյրը*), aquel malvado-(*այն չարագործը*), el triste el pobre ciego-(*տխուր, խեղճ կոյրը*): Չնայած բացասական հատկանիշների գերակշռությունը (չար, սրիկա, մեղսավոր, անիծյալ, անառակ, չարագործ), այդուհանդերձ առկա են նաև գովաբանող, գովերքող անվանումներ (բարի, խորամոնկ, իմաստուն, հեռատես), ինչպես նաև կարեկցանք առաջացնող (թշվառական, հուսահատված, տխուր, խեղճ): Այս մակդիրների միջոցով ներկայացված վերաբերմունքի բազմազանությունը արտահայտում է պատմողի երկակի, հակասական վերաբերմունքը (ambivalencia) կոյրի և հանձինս նրա, բոլոր այն մարդկանց նկատմամբ, ովքեր իրենց տեղն ու նշանակությունն են ունեցել պատմողի անցյալում:

Հարկ է նշել, որ պատմողը, և՛ կոյրի մասին խոսելիս, և՛ ընդհանրապես իր պատմությունը պատմելիս օգտագործում է կրկնաբանություն, ինչպես նաև ավելորդաբանական արտահայտություններ (construcciones pleonásticas), կարծես թե համոզելու իր ունկնդրին պատմածի ճշմարացիությունը և իր անկեղծությունը՝ „y porque vea vuestra merced a cuánto se extendía el ingenio deste astuto ciego, contaré un caso de muchos (*որպեսզի ձերդ մեծությանը պարզ լինի, թե ինչքան հեռուն էր գնում կոյրի խորամանկությունը, պատմեմ հիմա մեզ հետ պատահած բազմաթիվ դեպքերից մեկը*)„ [Lazarillo de Tormes edición de Burgos 1554: էջ 12]; „mas también quiero que sepa vuestra merced que... (*սակայն նաև ասել եմ ուզում ձերդ մեծությանը, որ...*)„(էջ 9); „digo verdad (*Աստված վկա*)„(էջ 9); „huelgo de contar a vuestra merced estas niñerías, para mostrar... (*ինձ հաճելի է պատմել այս երեխայությունները, քանի որ ուզում եմ ցույց տալ...*)„(էջ 8); „vuestra merced sepa que (*ձերդ մեծությանը հայտնի կդառնա*)„(էջ 8): Կրկնաբանությունները սաստկացնում են ոչ միայն պատմողի ցանկությունը հավաստելու իր պատմածի անկեղծությունը, այլ նաև նրա մտադրությունը, որպեսզի իր պատմածը ունկնդրի կողմից համարժեք ընկալվի. „sin causa ni razón (*առանց որևէ պատճառի և պարճառաբանության*)„(էջ 12); „por le hacer mal y daño (*միշտ վնաս էի տալիս նրան ու վատություն անում*)„(էջ 12); „torné a jurar y perjurar que estaba libre de aquel trueco y cambio (*սկսեցի երդվել ու աղոթել, որ այդ գործում ոչ մի մեղք չունեմ, խաբեություն չեմ գործել*)„(էջ 15); su padre „fue preso, y confesó, y no negó (*նրա հայրը բանտարկվեց, առանց ժխտելու ընդունեց իր հանցանքը*)„(էջ 5): Բացի այդ, այս գլխում

պատմողը տարբեր ձևերով անընդհատ հիշեցնում է ունկնդրին իր երիտասարդ (տարիքով փոքր) լինելու փաստը:

Այսպիսով, առաջին գլխում տեղ գտած երկիմաստությունը սահմանափակվում է իր առաջին տիրոջ՝ կույրի մասին պատմողի բավական հակասական դատողությունների դրսևորմամբ, դատողություններ, որոնց նպատակը սոսկ իր տիրոջ ներկայացումը չէ ունկնդրին, այլ որպես անհատ իր ձևավորման գործում կույրի խաղացած դերի և իր հետագա անցած ուղու վրա նրա թողած անջնջելի հետքի շեշտադրման մտադրությունը: Մյուս կողմից, պատմողի այսչափ դատողությունների և անձնական կարծիքի գերակշռությունը ի հայտ են բերում նրա մեծ ցանկությունը երևակայական ունկնդրի վրա ազդելու, մարդկանց ու աշխարհի վերաբերյալ իր պատկերացումների ու վերաբերմունքի կրողը դարձնելու համար:

Երկրորդ գլխում ակնհայտ է արդեն ոչ թե պատմողի անձնական վերաբերմունքը տիրոջ կերպարի նկատմամբ, այլ ընդհանրացված մի վերաբերմունք՝ ելնելով տիրոջ սոցիալական կարգավիճակին հատուկ բնորոշ գծերից: Նրա մյուս տերը լինելով հոգևորական, պատմողի կողմից ներկայացվում է որպես *գծուծ, ազահ, ժլպր տերսու*(el lacerado, aquel mezcquino amo), *մանրոգի ու խորամանկ տերսու* (aquel cuitado ruin y lancerado de mi amo), *վախից վեր թռչած տերսու*(el sobresaltado de mi amo), *օձասպան* (el matador de culebras), *դաժան որսորդը* (el cruel cazador), *դաժան վանականը* (el cruel sacerdote) և այլն: Այսպիսով, պատմողի կողմից օգտագործված մակդիրները զուտ անձնական վերաբերմունքի սահմաններից դուրս են գալիս՝ տալով ժամանակի հոգևորականների ընդհանրացված բնութագիրը: Այս գլխում պատմողը, կարծես այնքան էլ մտահոգված չէ համոզելու իր ունկնդրին պատմածի ճշմարտացիությունը (առանց ջանք թափելու էլ դա պարզ է), քանի որ բացակայում են ուղղիղ դիմելաձևերը, որոնցով հարուստ է առաջին գլուխը: Սակայն այստեղ առկա են պատմողական ակտի ընկալման ապահովմանը միտված մեկնաբանություններ, ինչպես օրինակ՝ “como he contado”-(*ինչպես պատմել եմ*), (էջ 19); “según de yuso está escrito”-(*վերը նշված ձևով*) (էջ 25); “esto que he contado”-(*այն ինչ պատմում էի*), (էջ 29); “como digo”-(*ինչպես ասացի*)(էջ 27) և այլն:

Հարկ է նշել, որ երկրորդ գլխում հանդիպող այս և նմանատիպ այլ մեկնաբանությունները ոչ բացահայտ մակարդակում ցույց են տալիս, որ պատմողը կարիք ունի արժանանալու որոշ հեղինակության՝ասվածի ճշմարտացիությունը հավաստելու համար՝ “veo en figura de panes, como

dicen, la cara de Dios”–(երբ հացերը երևացին, ինձ թված, այնպեղ փրկչի դեմքը տեսա)(էջ 22); “aquella cara de Dios” (que así dicen los niños)- (ինչպես երեխաներն են ասում, փրկչի դեմքին նայելուց)(էջ 23); “pienso... que me era luz la hambre, pues dicen que el ingenio con ella se avisa”- (կարծում եմ, որ եթե խղճուկ ինչ-որ մի միտք էլ հղանում էր, ապա դա լինում էր քաղցի շնորհիվ, քանի որ քաղցը լուսավորում է միտքը)(էջ 25): Կան նաև մեկնաբանություններ, որոնք արտահայտում են պատմողի միտումնավոր երկիմաստությունը, որի նպատակն է ընդգծել սեփական դատողությունների ճշմարտացիությունը գնահատելու իրավունքը՝ “No sé si de su cosecha era” (Միայն չկարողացա իմանալ, թե նա ի ծնե՞ այդպիսին է եղել)(էջ 19); “creo que las mate yo o, por mejor decir, murieron a mi requesta” (կարծում եմ, որ նրանց ես սպանեցի, ավելի ճիշտ, աստված նրանց իմ խնդրանքով ընդունեց)(էջ 21); “del trabajo de mis manos, o de mis uñas por mejor decir, acabamos de comer, aunque yo nunca empezaba” (այդ օրը ձեռքերիս, ավելի ճիշտ, եղունգներիս շնորհիվ կերանք վերջացրինք, թեև ինձ համար սկսելն ու վերջացնելը մեկ եղալ)(էջ 24); “ dormía mal „y echábalo al no comere, y así sería” (ընդհանրապես լավ չէի քնում և կարծում եմ, դա վատ սովելուց էր)(էջ 25); “y sin duda debía decir verdad” (անկասկած երիցս ճիշտ էր ասում)(էջ 25); “sin duda por esto se debió decir...” (կարծես մեզ համար էր ասված) (էջ 26); “la culebra o el culebro, por mejor decir” (օձը, ավելի ճիշտ, Լասարօձը)(էջ 27); “mis hados o, por mejor decir, mis pecados” (իմ չար բախտից, կամ ավելի ճիշտ, իմ մեղքերից)(էջ 28):

Այսպիսով, երկրորդ գլխում պատմողը փորձում է հեռանալ երևակայական ունկնդրից և այլևս չի ջանում նրան պարտադրել իր անձնական կարծիքը կամ դատողությունները, չի պարտավորվում հանդգել ունկնդրին պատմվող աշխարհի օբյեկտիվ ճշմարտացիությունը, և վերջապես, այլևս պարտադրված չի դիմում ունկնդրի դատողություններին: Ընդհակառակը, պատմողը, կարծես, ներկայացնում է իր սեփական պատմությունը և սեփական կասկածները՝ իր պատումի իրական աշխարհը կերտելու և իրականությունը հաստատելու նպատակով:

Կարծում ենք, որ երրորդ գլուխը „Լասարիլյո Տորմեսու,, պատմողի ճանաչողական գործընթացի (proceso cognitivo) գագաթնակետն է: Առաջին հերթին, այս գլխում երևում է պատմողի վերաբերմունքի որոշակի փոփոխություն իր պատմության հանդեպ: Իր հաջորդ տերերի մասին խոսելիս նա ցուցաբերում է չեզոք վերաբերմունք,

գրեթե առանց բնութագրող մակդիրների, փոխարենը առավել ընդգծված է նրա վերաբերմունքը երևակայական ունկնդրի հանդեպ: Այս գլխում արդեն պատմողի ծայնը դառնում է ավելի քիչ ինքնավստահ, չկան կրկնաբանություններ հավաստելու համար իր պատմության ճշմարտացիությունը: Ավելին, պատմողը հաճախ խոստովանում է “no sé” (*ես չգիտեմ*), նա անկարող է բացատրել թե ի՞նչ է կատարվում և ի՞նչու է իրականությունը նրան միայն այս կամ այն կերպ թվում (*parecía*): Այժմ նա ներկայացնում է իրականության հակասությունները՝ չկարողանալով գտնել հանգուցալուծման ուղիները: Ինչ վերաբերում է երևակայական ունկնդրին, ապա մենք տեսնում ենք, որ պատմողը աստիճանաբար հեռանում է նրանից, այլևս չջանալով նրան բացատրություններ տալ իր պատմության համարժեք ընկալման համար: Խորասուզվելով իր մտածմունքների մեջ, խորհելով օբյեկտիվ ճշմարտությունից զուրկ այդ աշխարհի մասին, նա թողնում է, որ ունկնդիրը ինքը փորձի հասկանալ և ընկալել խաբեությամբ լի այդ աշխարհը, որի մասին խոսելիս պատմողը բազմիցս կրկնում է *parecer* (*թվալ, կարծել*) բայը. քանզի իր համար էլ շատ բաներ անհասկանալի են և չունեն բացատրություն: Եվ ի վերջո, վերադառնալով դեպի իր անցյալ, տալով դեպքերի և իրադարձությունների մեկնաբանությունները, պատմողը, կարծես անցնում է ինքնավերլուծության մի ճանապարհ, որն իր հերթին հանգեցնում է այս հակասություններով լի իրականության ճշմարտացիության մասին օբյեկտիվ դատելու անկարողությանը և ոգու անկմանը: Արդյունքում, նա հրաժարվում է իր երևակայական ունկնդրի “ուղեկցությունից”: Պատմող-ունկնդիր հարաբերության խզումը առաջ է բերում մի նոր հարաբերություն՝ ես-պատմող և ես-գլխավոր հերոս:

Մնացած հաջորդ գլուխներում ունկնդիրը ստիպված կլինի արդեն ինքնուրույն ընկալել հետագա դեպքերը, առանց պատմողի օժանդակության, ստիպված կլինի ինքնուրույն հիշել խաբեության բոլոր այն դրվագները, որի զոհը ինքն էլ է դարձել: Իսկ պատմողը բացահայտումները թողնում է վերջին պահի համար, ընդունելով, որ միամիտ ժողովուրդն է, որ հիասթափություն ապրեց իր տիրոջ՝ պապական հրովարտակներ վաճառողի և նրա ընկերոջ խաղացած չար կատակներից, ինչի մասին խոսվում է հինգերորդ գլխում:

Վեցերորդ գլխում, պատմողը շատ սեղմ, գրեթե հանդգնորեն ծաղրում է ունկնդրի դասը և նրա արժանիքները, հայտարարելով, որ ջուր վաճառողի գործը “առաջին աստիճանն էր այն սանդուղքի, որն ինձ պետք է հասցնեք բարեկեցիկ կյանքի, քանի որ բոլոր նպատակներս

արդեն իրականանում էին” (*fue el primer escalón que yo subí para venir a alcanzar buena vida, porque mi boca era medida*)(էջ 54)):

Նովելի վերջին գլխում սուտն ու խաբեությունը հասնում են իրեն գագաթնակետին, և երևակայական ունկնդիրը հասկանում է, որ պատմողն իրականում իրեն ոչինչ չի պատրաստվում բացատրել: Ընդհակառակը, նրան պատմում է լուրեր, ասեկոսներ, որոնց նա քաջատեղյակ է, և ի պատասխան իր խնդրանքի՝ “պատմել այդ դեպքի մասին”(caso), պատմողը շատ հակիրճ պատմում է իր ներկա վիճակի մասին, ինչին ունկնդիրը, անշուշտ, ծանոթ է: Ի վերջո, պատմողը ունկնդրի հետ վարվում է այնպես, ինչպես վարվել էր կույրի հետ, հրահրելով նրան թռչել առվի վրայով, և ծաղրանքով նայել, թե ինչպես է վերջինս գլուխը հարվածում սյանը, իսկ ինքը գոռալով հրահանգ է տալիս. “Հոտոտի՛ր: Հոտոտի՛ր” (*¡Oled! ¡Oled!*)(էջ 18)): Իր հուշերի ունկնդիրը՝ նման այդ կույրին, ստիպված է խարխափելով, ապավինելով հոտառությանը առաջանալ հիշողությունների այս ծուռումուռ ճանապարհով և փորձել ինքնուրույն գտնել ճիշտ ճանապարհը:

Եվ բնականաբար, իր անձի մասին ամբողջական տեղեկություններ տալու և ամեն բան ամենայն մանրամասնությամբ պատմելու խոստումը կատարելու փոխարեն, ունկնդրին տանելով ծուռումուռ, զարտուզի ճանապարհներով, հրապուրելով նրան ամեն տեսակի հույսերով ու ակնկալիքներով, զվարճացնելով ծիծաղելի դրվագներով, շփոթեցնելով նրան իր իսկ սեփական բարոյական համակարգի հանդեպ անարգալից վերաբերմունքով, և այդքան հակասական ու երկիմաստ պատմություններից հետո, ունկնդիրը հրաժարվում է հավատալ նաև պատմողի, թերևս, անկեղծ խոստովանությանը.

-Լսիր, եթե դու իմ բարեկամն ես, ինձ այնպիսի բան մի ասա, որից ես պիտի նեղվեմ: Ես չեմ կարող բարեկամ համարել մի մարդու, որը նեղացնում է ինձ, հատկապես նրանց, ովքեր ինձ կնոջս հետ գժտեցնել են ուզում, քանի որ ես աշխարհում ամենից շատ նրան եմ սիրում, անգամ, ավելի շատ, քան ինքս ինձ: Աստված էլ նրա հետ ինձ ավելի շնորհ է անում, քան ես արժանի եմ: Կերդվեմ սուրբ նշխարով, որ նա Տոլեդոյում ապրող բոլոր կանանցից ամենաառաքինին է...(Mirá: *si sois amigo, no me digáis cosa con que me pese, que no tengo por mi amigo al que me hace pesar; mayormente si me quieren meter mal con mi*

mujer, que es la cosa del mundo que yo más quiero, y la amo más que a mí. Y me hace Dios con ella mil Mercedes y más bien que yo mereczo; que yo juraré sobre la hostia consagrada que es tan Buena mujer como vive dentro de las puertas de Toledo.)

Իր ինքնավերլուծության արդյունքում պատմողը, նույն ինքը՝ գլխավոր հերոսը հասկանում է, որ իր փրկության և գոյության միակ նախապայմանը այս գարշելի և անդեմ իրականության հետ փոխզիճման գնալն է: Ուստի խաղաղ նավահանգիստ գտնելու և հաջողության գագաթին հասնելու համար, նա բազմիցս դիմել է բարի մարդկանց, սակայն հույսը դնելով միշտ իր վրա: Եթե զինակիրը ընդունեց մահը այդ աշխարհում իր սեփական պատիվը չվարկաբեկելու համար, ապա Լասարիլիոն ապրում էր այդ նույն աշխարհում՝ պարփակելով իր խիստ անձնականությունը (intimidación) սեփական անհատականության (personalidad) մեջ: Եվ շատ բնական է, որ նա հայտնվելով բացարձակ միայնության մեջ, հրաժարվում է “մերկանալ” մեկ այլ մարդկային էակի առջև, քողարկելով իր էությունը երկիմաստության և խաբեության շղարշով:

Այսպիսով, “Լասարիլյո Տորմեսցու կյանքը” ստեղծագործության պատմողական ձայնը (voz narrativa) կանխորոշում և ձևավորում է նովելի կառուցվածքը, ձայն, որն արտահայտում է երկիմաստ, կասկածելի, ծաղրական ու հեզնական վերաբերմունք աշխարհի, մարդկային փոխհարաբերությունների հանդեպ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. „La vida de Lazarillo de Tormes, y de sus fortunas y adversidades,, Alianza Editorial, S.A., Madrid 2009
2. F. M. Bonati „La estructura de la obra literaria,, Santiago de Chile, 1960
3. F. Rico „Problemas del Lazarillo,, Madrid, 1966
4. Guillén „La disposición temporal del Lazarillo de Tormes,, Hispanic Review, XXV, 1957
5. L. Carreter „Construcción y sentido del Lazarillo de Tormes,, Abaco, 1969

6. F. Ayala „Formación del género novela picaresca: El Lazarillo,, Madrid, 1960
7. „Լասարիլլո Տորմեսու կյանքը: Նրա ծախորդությունները ու դժբախտությունները,, „Սովետական գրող,, հրատարակչություն,1982

МАРГАРИТА БАГРАМЯН – ДВУСМЫСЛЕННОСТЬ ПОВЕСТВОВАНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИИ “ЖИЗНЬ ЛАСАРИЛЬО С ТОРМЕСА”

Данная статья посвящена выявлению значения повествовательного голоса; голоса, который определяет и формирует структуру данного плутовского романа, где фигурируют три основных компонента: рассказчик, вымышленный слушатель и повествуемый мир.

В статье раскрывается в основном двусмысленный характер повествовательного голоса, ироническое отношение к окружающему миру, людям и человеческим взаимоотношениям.

MARGARITA BAGHRAMYAN - AMBIGUITY OF NARRATION IN “THE LIFE OF LAZARILLO DE TORMES”

The given article pursues the aim of revealing the meaning of narrative voice; the voice that defines and determines the structure of picaresque novel where three main components appear: the narrator, the imaginative listener and the related world.

The article mainly deals with examining the ambiguous nature of the narrative voice, as well as the ironic attitude towards the surrounding world, people and human relationships.

**ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ԿՈՄՊԵՏԵՆՏՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ
ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ**

ՀՈՎԻԿ ԲԼԲՈՒԼՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտություն, մեթոդաբանական մոտեցումներ, կոմպետենտ, լեզվամշակութաբանական, համակարգային, անձնակողմնորոշիչ, գործունային, անձ-մշակույթ

Հայաստանում տեղի ունեցող հասարակական, քաղաքական, տնտեսական, մշակութային փոփոխությունները առաջ են քաշում նոր անհատի ձևավորման, կայացման անհրաժեշտությունը: Այս հանգամանքը անմիջականորեն ազդում է կրթական ոլորտի վրա, քանի որ 21–րդ դարում կրթությունը դառնում է մարդկային գործունեության գերակա ոլորտներից և դիտարկվում է որպես հասարակական և տնտեսական զարգացման գերակա գործոն: Անընդհատ փոփոխվող կյանքի պայմաններում առավել արդիական է դառնում հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում գործելու, այդ ոլորտների զարգացման գործում անմիջական ազդեցություն ունենալու ունակ, բարձր զարգացած հոգևոր, իրավական և մասնագիտական մշակույթ ունեցող հասարակության լիիրավ անդամի ձևավորման հիմնահարցը:

Հայաստանի Հանրապետության կրթական ոլորտի բարեփոխումները ժամանակակից դպրոցի առջև կոմպետենտ անձի զարգացման խնդիր են դնում, ինչը ենթադրում է մտավոր, իրավական, հասարակական, քաղաքացիական, հաղորդակցական, տեղեկատվական և այլ կոմպետենցիաների ձևավորում:

Այս համատեքստում առավել քան կարևորվում է ավագ դպրոցականների հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորումը, որը, լինելով մասնագիտական և անձնային որակների միասնություն, ենթադրում է շփվելու ընդունակություն, սեփական տեսակետը հայտնելու, դիմացինին լսելու և հասկանալու, բանավեճ վարելու կարողություն, հաղորդակցական խնդիրներ լուծելու, տարբեր հասարակական իրավիճակներում և

ուլորտներում իրեն դրսևորելու պատրաստություն, տարբեր հաղորդակցային իրավիճակներում արագ կողմնորոշվելու կարողություն և ճկունություն:

Այսպիսով, հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման գործընթացը, արտացոլելով ժամանակակից անձնակողմնորոշիչ կրթության էությունը, հիմնվում է տարբեր մանկավարժական մոտեցումների վրա. կոմպետենտ, լեզվմշակութաբանական, համակարգային, անձնակողմնորոշիչ և գործունային:

Կոմպետենտ կրթության գաղափարը սկսել է ձևավորվել 20-րդ դարի 70-ական թվականներին ԱՄՆ-ում և Արևմտյան Եվրոպայի որոշ երկրներում, որտեղ ակնհայտ էր դարձել այն միտումը, որ կրթության արդյունքները չեն բավարարում աշխատաշուկայի օրեցօր բարձրացող պահանջարկը: Աշխատատեղերը քննադատում էին դպրոցները, նշելով, որ վերջիններս հակված են շրջանավարտներին տեսական գիտելիքներ տալու գաղափարով, մինչդեռ մասնագիտական գործունեության մեջ միայն տեսական գիտելիքները բավական չեն արդյունավետ գործունեության և մասնագիտական կայացման համար: Աստիճանաբար կոմպետենտ մոտեցման գաղափարը դարձավ ժամանակակից կրթության գերակա ուղղություններից մեկը:

Մանկավարժության մեջ կոմպետենտ մոտեցումը ենթադրում է ոչ միայն գիտելիքների, կարողությունների և հմտությունների փոխանցում սովորեցնողից սովորողին, այլև շրջանավարտների մոտ մասնագիտական կոմպետենտության ձևավորում: Կրթական ոլորտում կոմպետենտ մոտեցման իրականացումը կապահովի մասնագիտական կրթության հիմնական նպատակը՝ համապատասխան մակարդակի և ուղղվածության, կոմպետենտ, պատասխանատու ապագա մասնագետի ձևավորում, ով ընդունակ կլինի արդյունավետ աշխատել մասնագիտական ոլորտում, մրցունակ կլինի աշխատաշուկայում:

Ինչպես նշում է Օ.Ե. Լեբեդևը, կոմպետենտ մոտեցման շատ գաղափարներ ի հայտ եկան աշխատաշուկայի իրավիճակի փոփոխման և աշխատողին ներկայացվող նոր պահանջների ներկայացման հետ միաժամանակ: Հետևաբար, ավագ դպրոցական տարիքը առավել վաղ շրջանն է ապագա մասնագետների մասնագիտական կողմնորոշման և կոմպետենտության ձևավորման գործում [4]:

Ավագ դպրոցականների հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման համատեքստում առավել կարևոր

նշանակություն ունի լեզվամշակութաբանական մոտեցումը: Լեզվամշակութաբանական մոտեցման հիմքում այն գաղափարն է, որ լեզուն, լինելով խոսքային հաղորդակցման միջոց, հանդիսանում է նաև մշակութային մի մասը: Հետևաբար, ուսումնասիրել լեզուն՝ չկապելով այն մշակութային, մշակութային արժեքների, հարուստ մշակութային ժառանգության ուսումնասիրման հետ, անթույլատրելի է [5]:

Ուսումնական գործընթացում լեզվամշակութաբանական մոտեցումը լայնորեն կիրառվում է օտար լեզվի ուսուցման գործընթացում և ենթադրում է առավել ուշադրություն դարձնել ուսումնասիրվող լեզվի ազգային-մշակութային իմաստաբանության վրա, այլ ոչ թե զուտ քերականական կամ բառային կանոնների և առանձին տեքստերի ուսումնասիրման վրա:

Լեզվամշակութաբանական մոտեցումը և, առհասարակ, լեզվամշակութաբանությունը որպես միջառարկայական գիտություն ի հայտ է եկել բավականին ուշ՝ 20-րդ դարի վերջին տասնամյակներում: Այս մոտեցման առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ այն կարողանում է հաղթահարել լեզվի ուսումնասիրման նեղ մոտեցումը և ուսումնասիրում է լեզվի մեջ ամրագրված ազգի, ժողովրդի մշակույթը: Այսինքն, լեզուն, դառնալով հաղորդակցման միջոց, հիմք է հանդիսանում այդ լեզուն կրող ազգի և էթնիկական խմբերի պատմամշակութային հարստության ուսումնասիրության համար:

Այսպիսով, լեզվամշակութաբանական մոտեցումը հնարավորություն է տալիս օտար լեզվի ուսուցման միջոցով ուսումնասիրել և հաղորդակցվել մշակութային հետ, գիտակցված, օբյեկտիվ վերաբերմունք ձևավորել այլ մշակույթների հանդեպ՝ նպաստելով լեզվամշակութային կոմպետենտության ձևավորմանը:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ‘հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտությունը’ բարդ, միջառարկայական, բազմաբովանդակ եզրույթ է, ակնհայտ է, որ հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման ընթացքում հարկավոր է կոմպետենտ և լեզվամշակութաբանական մոտեցումներն ինտեգրել համակարգային, անձնակողմնորոշիչ և գործունային մոտեցումների հետ և դիտարկել դրանք որպես ամբողջական համակարգ: Տարբեր մանկավարժական մոտեցումների համալիր մշակումն առաջարկել է Ն.Մ. Յակովլևան, որը նշել է, որ մանկավարժական երևույթները, լինելով բարդ և բազմաբնույթ, չեն կարող դիտարկվել որևէ մի մոտեցման տեսանկյունից [6]:

Մանկավարժության մեջ համակարգային մոտեցումը թույլ է տալիս մշակել ուսուցման և դաստիարակության կայուն համակարգ և ներառում է այդ համակարգի հիմնական փոխկապակցված տարրերը՝ նպատակը, բովանդակությունը, միջոցները և մեթոդները:

Ինչպես նշում են Ա.Տ. Կուրակինը և Լ.Ի. Նովիկովան. 'Համակարգային մոտեցումն իրականության ընկալման միջոց է, որը հետազոտողին թույլ է տալիս տեսնել հետազոտվող օբյեկտը որպես ամբողջական համակարգ, այլ կերպ ասած՝ փոխկապակցված բաղադրամասերի ամբողջական համալիրը, որն իր հերթին հատուկ միասնություն է ձևավորում միջավայրի հետ և դառնում է ավելի բարդ համակարգի մի մասնիկ' [3]:

Այս մոտեցումը թույլ է տալիս ավագ դպրոցականների հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման գործընթացը դիտարկել որպես ամբողջական համակարգ, որի բաղադրատարրերը գտնվում են անընդհատ շարժման և հարաբերակցության մեջ և անընդհատ զարգանում են: Այն ապահովում է ուսումնական գործընթացի և դրա արդյունքի լայն և ամբողջական ընթրնումը, թույլ է տալիս բացահայտել ավագ դպրոցականների հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման գործընթացի՝ որպես ամբողջական համակարգի հատկությունները, առանձնացնել այդ գործընթացի տրամաբանությունը և ռազմավարությունը:

Համակարգային մոտեցման ունի մի շարք սկզբունքներ.

- ամբողջականության սկզբունքը թույլ է տալիս ուսումնասիրվող օբյեկտը դիտարկել և՛ որպես ամբողջական համակարգ, և՛ որպես ենթահամակարգ՝ դրան հաջորդող և նախորդող մակարդակների համար,
- կառուցվածքային դասակարգման սկզբունքը ենթադրում է բազում տարրերի առկայություն, որոնք հստակ դասակարգված կլինեն ըստ ենթակայության աստիճանի՝ ցածրից դեպի բարձր մակարդակ,
- բազմազանության սկզբունքը հնարավորություն է տալիս, օգտագործելով տարբեր մոդելներ, բնութագրել համակարգի առանձին տարրերը և համակարգն ամբողջությամբ:

Անձնակողմնորոշիչ մոտեցումը ենթադրում է սովորողների անձնային առանձնահատկությունների հաշվառում, պայմաններ է ապահովում է նրա մտավոր զարգացման և արժեքային համակարգի կայացման համար, նպաստում է անձի իրական և պոտենցիալ

հնարավորությունների և ընդունակությունների ի հայտ գալուն և դրանց առավելագույնս օգտագործմանը:

Անձնակողմնորոշիչ մոտեցման արդյունքը հանդիսանում է կայացած անձը, ինչը նշանակում է որ սուբյեկտի մոտ ձևավորված է դրդապատճառային համակարգը, նա գիտակցում է իրականության առկա և թաքնված հակասությունները, կարողանում է որոշել նշանակությունը և իմաստը:

Այս մոտեցումը թույլ է տալիս ավագ դպրոցականների հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորմանը նպաստող տեխնոլոգիաներ մշակել, մեթոդներ, միջոցներ ընտրել՝ առաջնությունը տալով անհատականությանը, ուսուցիչների և աշակերտների համատեղ ստեղծագործական գործունեությանը, սուբյեկտիվ փորձի ձեռք բերմանը:

Ե.Վ. Բոնդարևսկայան անձնակողմնորոշիչ կրթության համատեքստում առանձնացնում է մշակութային մոտեցումը և նշում է, որ անձի մշակութային տիրույթ ինտեգրումը համապատասխանում է անձնակողմնորոշիչ դաստիարակության նպատակին և օգնում է ձևավորվող անհատականությանը հաղթահարել իր մեջ եղած բոլոր հակասությունները, ստեղծագործաբար մոտենալ կյանքում ծագած բոլոր խնդիրներին և իր շուրջ ստեղծել համահունչ, գործունեական մթնոլորտ [1]:

Մշակութային մոտեցումը կրթությունը դիտարկում է մշակույթի պրիզմայի միջոցով, այսինքն կրթությունը դա մշակութային գործընթաց է, որն իրականանում է մշակութահարմար կրթական միջավայրում, նրա բոլոր բաղադրատարրերը նպաստում են մարդու զարգացմանը, ինքնակատարելագործմանը, ինքնահաստատմանը:

Այս համատեքստում գիտնականը առանձնացնում է մշակութային անձի մի քանի ցուցանիշներ՝ ազատ անձ, մարդասեր անձ, հոգևոր անձ, ստեղծագործող և հարմարվող անձ, ամբողջական անձ: Մշակութային անձը ոչ թե հատկությունների, գործառույթների և արժանիքների ամբողջություն է, այլ անձ է, որն ընդունակ է առավելագույնս արդյունավետ գործել հանրամշակութային տիրույթում՝ օգտագործելով իր հնարավորությունները և կարողությունները: Այսպիսով, մշակութային մոտեցումը ուղղորդում է կրթական համակարգը դեպի անձ-մշակույթ երկխոսության:

Անձնակողմնորոշիչ և մշակութային մոտեցումները սերտորեն կապված են գործունային մոտեցման հետ: Այս մոտեցումը անձի

զարգացման կարևոր գործոն է համարում հատուկ կազմակերպված գործունեությունը: Այս մոտեցման տեսանկյունից հաղորդակցումը դիտարկվում է որպես շփման, մտքերի, գիտելիքների, զգացմունքների փոխանակման գործընթաց, ինչպես նաև հաղորդակցման մասնակիցների համատեղ գործունեություն, որի ժամանակ ի հայտ են գալիս առարկաների և գործողությունների նկատմամբ ընդհանուր տեսակետ:

Օտար լեզուների ուսուցման համատեքստում առանձնացվում է հաղորդակցային-գործունային մոտեցումը, համաձայն որի ուսուցման կարևոր մասն է կազմում սուբյեկտ-սուբյեկտային շփումը, այսինքն, սովորողը հանդես է գալիս ուսումնական գործունեության ակտիվ, ստեղծագործող սուբյեկտի դերում: Սովորողը պետք է զգա, որ աշխատանքի ամբողջ համակարգը ուղղված է նրա անմիջական գործունեությանը, փորձին, աշխարհայացքին, նախասիրություններին, զգացմունքներին, որոնք պարտադիր կերպով պետք է հաշվի առնվեն ուսումնական գործընթացի կազմակերպման ժամանակ:

Մեր հետազոտության շրջանակներում հետաքրքիր է Ի.Ա. Զիմնյայայի առաջարկած անձնագործունային մոտեցումը, համաձայն որի, ուսուցման կենտրոնում սովորողն է, նրա անձի ձևավորումը տվյալ ուսումնական առարկայի միջոցով [2]: Ուսումնական գործընթացը դիտարկվում է որպես սովորողի մանկավարժական գործունեության կազմակերպման և կառավարման գործընթաց՝ հիմնված սովորող-մանկավարժ փոխգործունեության սկզբունքների վրա:

Հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման հիմքում գործունային մոտեցումն է, որն ապահովում է յուրաքանչյուր սովորողի ակտիվ ինքնուրույն ստեղծագործական գործունեությունը: Սովորողների ինքնուրույն ստեղծագործական գործունեության մեջ պետք է ուղղորդվել արատաքին, պրակտիկ գործողություններից դեպի ներքին, տեսական գործողություններ: Այսինքն, ուսուցումը առաջին փուլում ենթադրում է սովորող-սովորեցնող համատեղ ուսումնաճանաչողական գործունեություն, ապա՝ սովորողի ինքնուրույն ստեղծագործական գործունեություն: Իհարկե, այս տեսանկյունից առավել կարևորվում է սովորողների տարիքային և անհատական առանձնահատկությունները:

Տեսամեթոդական վերլուծությունների և հայեցակետերի ուսումնասիրությունների հիման վրա մշակվել և հիմնավորվել են ավագ դպրոցականների հանրամշակութային հաղորդակցական

Կոմպետենտության ձևավորման մեթոդաբանական մոտեցումները՝ կոմպետենտ, լեզվամշակութաբանական, համակարգային, անձնակողմնորոշիչ և գործունային:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Бондаревская Е.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания / Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич. - Ростов-на-Дону : Тв. центр «Учитель», 1999. - 560 с.
2. Зимняя, И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. Издание второе, доп., испр. и перераб. – М.: Логос, 2001. – 384 с.
3. Куракин А. Т., Новикова Л. И. О системном подходе в исследовании проблем воспитания // Советская педагогика. - 1970. - № 10. - С. 96-106.
4. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании//Школьные технологии.-2004.-№5.-С.3-12.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология. М.: Академия, 2004. – 202 с.
6. Яковлева Н. О. Проектирование как педагогический феномен // Педагогика. - 2002. - № 6. - С. 8-14.

ОВИК БЛБУЛЯН - МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ СТАРШЕЙ ШКОЛЫ

В статье обосновывается актуальность формирования социокультурной коммуникативной компетентности в старшей школе. Рассматриваются методологические подходы формирования социокультурной коммуникативной компетентности: компетентностный, лингвокультурологический, системный, личностно-ориентированный, деятельностный. Особо подчеркивается значение компетентностного и лингвокультурологического подходов.

HOVIK BLBULYAN - METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE SOCIAL-CULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE HIGH SCHOOL STUDENTS

This article proves the urgency of the formation of the social-cultural communicative competence in the high school. It is rated methodological approaches of the social-cultural communicative competence: competent, Lingvo-cultural, systematic, personal - oriental, active participant. The article particularly underlines the meaning of the competent and Lingvo-cultural approaches.

**ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ԿՈՄՊԵՏԵՆՏՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ
ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ**

ՀՈՎԻԿ ԲԼԲՈՒՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտություն, տեխնոլոգիաների համալիր, խաղային տեխնոլոգիա, պրոբլեմային ուսուցման տեխնոլոգիա, համակարգչային տեխնոլոգիա, Ե. Ի. Պաստվի օրար մշակույթի ուսուցման հաղորդակցային տեխնոլոգիա, ավագ դպրոցականներ

Ժամանակակից գլոբալացման գործընթացները, մշակութային խորը ճգնաժամը, անձի հոգևոր արժեքների խարխլումը անմիջականորեն ազդում է անձի՝ որպես հաղորդակցման ակտիվ սուբյեկտի ձևավորման վրա: Սակայն, գաղտնիք չէ, որ այսօր հաղորդակցման մշակույթը խորը ճգնաժամ է ապրում: Այդ ճգնաժամն առավել ակնհայտ է դեռահասների և պատանիների շրջանում: Համացանցային շփման լեզուն, կարճ, լակոնիկ մտքերը, չոր, հուզականից զուրկ արտահայտությունները, զգացմունքները հատուկ նշանների, այլ ոչ ժեստերի և բառերի միջոցով արտահայտելու ձգտումը լիապես ազդել է հաղորդակցման առանձնահատկությունների, հաղորդակցական կարողությունների և հնարավորությունների վրա: Բացի դրանից պետք է նշել, որ այսօրվա երիտասարդները անգամ մայրենի լեզվով ոչ միշտ են կարողանում գրագետ և իմաստալից արտահայտվել, մտքեր կառուցել և դիմացինին համոզել արտահայտիչ և գիտակցված խոսքով:

Այսպիսով, սովորողների հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորումը ժամանակակից ավագ դպրոցի գերակա խնդիրներից է, որը, լինելով մասնագիտական և անձնային որակների միասնություն, ենթադրում է շփվելու ընդունակություն, սեփական տեսակետը հայտնելու, դիմացինին լսելու և հասկանալու, բանավեճ վարելու կարողություն, հաղորդակցական խնդիրներ լուծելու, տարբեր հասարակական իրավիճակներում և ոլորտներում իրեն

դրսևորելու պատրաստություն, տարբեր հաղորդակցային իրավիճակներում արագ կողմնորոշվելու կարողություն և ճկունություն:

Մանկավարժական գործընթացում հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորումն ավելի արդյունավետ կլինի, եթե ուսումնասիրվի, որոշակիացվի նոր տեխնոլոգիաների տեղն ու դերը այդ գործընթացում և, այնուհետև այդ տեխնոլոգիաները ներդրվեն ժամանակակից մանկավարժական գործընթաց:

Ուսումնասիրելով մի շարք մանկավարժական տեխնոլոգիաներ եկանք այն եզրահանգման, որ յուրաքանչյուր տեխնոլոգիա ունի նաև հաղորդակցման գործառույթ, քանի որ այն, լինելով ուսուցման, դաստիարակության կամ կրթության համակարգի կառավարման տեխնոլոգիա, հանդիսանում է նաև հաղորդակցման իրականացման եղանակ: Մանկավարժական տեխնոլոգիաների հաղորդակցման գործառույթի շնորհիվ լուծվում են նաև մանկավարժական բոլոր խնդիրները՝ սկսած գիտելիքներ ձեռք բերելուց, դաստիարակությունից մինչև կրթության համակարգի արդյունավետ կառավարում: Ն.Ե. Շչուրկովան նշում է. «Մանկավարժական տեխնոլոգիան մանկավարժական գիտության այնպիսի ճյուղ է, որն ապահովում է մանկավարժի իրական փոխներգործությունը աշակերտների հետ նրբանկատ շփումների միջոցով, որի արվեստին պետք է տիրապետի մանկավարժը, և որն ապահովում է երեխայի փոխներգործությունը նաև շրջապատող աշխարհի հետ» [8, էջ 11]:

Մեր կողմից առանձնացվել են հետևյալ մանկավարժական տեխնոլոգիաները.

- խաղային՝ դերային, նմանակող, հետազոտական խաղեր,
- պրոբլեմային ուսուցման,
- Ե.Ի. Պասսովի օտար մշակույթի ուսուցման հաղորդակցային տեխնոլոգիա,
- կոլեկտիվ ուսուցման տեխնոլոգիա,
- ուսուցման հեռահաղորդակցական կամ համակարգչային տեխնոլոգիա:

Ստորև անդրադառնանք յուրաքանչյուր տեխնոլոգիային առանձին՝ ներկայացնելով դրա տեսական հիմնավորումը և գործնական նշանակությունը:

Խաղային տեխնոլոգիան ամենահետաքրքիր և կրթական գործընթացում լայն տարածում ունեցող ուսուցման և դաստիարակության տեխնոլոգիաներից է: Գ.Կ. Սելևկոն նշում է. «Խաղը, աշխատանքի և

սովորելու հետ մեկտեղ, մարդու գործունեության հիմնական տեսակներից է, մեր գոյատևման անկրկնելի երևույթ » [5]:

Խաղը ոչ միայն ժամանցային երևույթ է, այն նաև ունի դաստիարակչական, կրթական նշանակություն: Այս դեպքում այն հանդիսանում է որպես ուսուցման, դաստիարակության մեթոդ, միջոց: Խաղի դիդակտիկ նշանակությունը հիմնավորել են դեռևս Կ.Դ. Ուշինսկին, Ա.Ս. Մակարենկոն, Վ.Ա. Սուխոմլինսկին, Դ.Բ. Էլկոնինը և այլք:

Մանկավարժական գործունեության ժամանակակից միտումները թելադրում են գիտելիքայինից անձնակողմնորոշիչ, զարգացնող հարացույցին անցումը: Այս համատեքստում խաղը թույլ է տալիս ստեղծել պրոբլեմային-ճանաչողական իրավիճակներ, ղեկավարել սովորողների ճանաչողական գործունեությունը՝ հաշվի առնելով նրանց անհատական և հոգեբանական առանձնահատկությունները:

Խաղային տեղնուլոգիայի կիրառումը բավականին մեծ հնարավորություններ է ստեղծում ուսումնական գործընթացում: Հետաքրքիր են տարբեր թեմաներով խաղ-ներկայացումների, դերային, իրավիճակային խաղերի կազմակերպումը, երբ խմբի անդամներից մի քանիսը, ներգրավված լինելով խաղի մեջ, կատարում են որոշակի դեր, կամ նմանակում են որոշակի իրավիճակներ: Այս տեխնոլոգիայով մշակվել և կիրառվել են «Ես էքսկուրսավար եմ», «Փարիզի օդանավակայանում», «Հարցազրույց գործատուի հետ», «Հայաստանը ֆրանսիացու աչքերով», «Ֆրանսիական սուրճի գավաթի շուրջ» թեմաներով խաղերը: Խաղային տեղնուլոգիաներով դասի կազմակերպումը բավականին բարդ գործընթաց է մանկավարժի համար: Այստեղ առավել կարևոր է նախապատրաստական աշխատանքները և ռեֆլեքսիան:

Խաղը պետք է մանրակրկիտ նախապատրաստվի, որպեսզի չվերաճվի զուտ զվարճանքի կամ ժամանցի միջոցի: Պետք է հաշվի առնել յուրաքանչյուր թեմայի քննարկման-ներկայացման դիդակտիկ, զարգացնող և դաստիարակող առանձնահատկությունները: Օտար լեզվի դասաժամին կարևոր է սովորողների բառապաշարի հարստացումը և լեզվական կարողությունների զարգացումը: Յուրաքանչյուր իրավիճակի ներկայացումը առանձնանում է իր զարգացնող բնույթով, քանի որ դրանք հնարավորություններ են ստեղծում որոշակի դեր ստանձնելու համար տեղեկություններ հավաքել, նախօրոք քննարկել և ամբողջական պատկերացնել տվյալ դերը: Օրինակ, ավագ դպրոցականը, ստանձնելով

օդանավի ուղեկցորդուհու դերը, նախօրոք պետք է հարստացնի իր բառապաշարը համանման տեքստերի, երկխոսությունների և լսողական նյութերի միջոցով, կարողանա իրեն պատկերացնել այդ իրավիճակում և կիրառել ունեցած գիտելիքները կենդանի երկխոսություն վարելու համար, համապատասխան մոտեցում ցուցաբերի օդանավակայանի ուղղևորներին, պատշաճ վերաբերվի նրանց քմահաճույքներին: Այսպիսով, իրավիճակային, դերային խաղերը նպաստում են բարոյական, համամարդկային արժեքների ձևավորմանը, ունեն դաստրարակչական բնույթ:

«Հարցազրույց գործատուի հետ» թեմայով խաղը պահանջում է համապատասխան գիտելիքներ^a այս կամ այն մասնագիտական ոլորտում հաղորդակցվելու համար: Այս խաղի նախապատրաստական աշխատանքները ներառում են հետևյալ կողմերը.

- պարզել խաղի մասնակիցների մասնագիտական կողմնորոշումները, հստակեցնել, թե յուրաքանչյուր մասնակից որ ոլորտում կուզենար աշխատել,
- պարզել յուրաքանչյուր մասնակիցների պատկերացումները տվյալ մասնա•իտության, մասնագիտական գործունեության վերաբերյալ,
- համապատասխան առաջադրանք^a ինքնուրույն տեղեկություններ հավաքել և հարստացնել գիտելիքները տվյալ մասնագիտության բնագավառում:

Խաղային տեխնոլոգիաների կիրառման մեջ կարևոր է քննարկման, վերլուծության և գնահատման փուլը: Յուրաքանչյուր խաղի վերջում ուսուցիչը ամփոփում է արդյունքները, տալիս իր գնահատականը, նշում սխալները և վրիպումները, ինչպես նաև առանձնացնում առավել բարձր արդյունք ցուցաբերած մասնակիցներին:

Գնահատման բավականին հետաքրքիր մեթոդ է ինքնագնահատականը: Յուրաքանչյուր անդամ խաղի մասնակիցներին տալիս է իր թվային գնահատականը՝ հիմնավորելով այն իր իսկ սահմանված չափանիշներով:

Հաջորդ տեխնոլոգիան պրոբլեմային ուսուցման տեխնոլոգիան է: Պրոբլեմային ուսուցումը ուսուցման կազմակերպման այնպիսի ձև է, որը ենթադրում է պրոբլեմային իրավիճակների ստեղծում և սովորողների ակտիվ ինքնուրույն գործունեության կազմակերպում՝ ուսուցչի անմիջական հսկողության և ղեկավարման պայմաններում, որի արդյունքում տեղի է ունենում գիտելիքների, կարողությունների,

հմտությունների ստեղծագործական յուրացում, մտավոր ընդունակությունների զարգացում [4, 6]:

Պրոբլեմային ուսուցման տեխնոլոգիան բավականին մեծ հնարավորություններ է ստեղծում ավագ դպրոցի և բուհի կրթադաստիարակչական գործընթացում: Էությունը կայանում է նրանում, որ ուսուցիչը նոր նյութը հաղորդում է ոչ թե ավանդական դասախոսության կամ պատմելու միջոցով, այլ ներկայացնում է թաքնված, բացահայտման կարիք ունեցող պրոբլեմային գրույցի միջոցով: Պրոբլեմային հարցադրումներ ներկայացնելով սովորողներին ուսուցիչը դրդում է նրանց հետազոտական, որոնողական աշխատանք կատարել, վերլուծել և համադրել նախկինում ստացած գիտելիքները, միջառարկայական կապեր գտնել տվյալ խնդրի լուծման կամ մեկնաբանման համար:

Այսպիսով, նոր նյութի յուրացումը տեղի է ունենում մանկավարժի և սովորողների ակտիվ փոխգործունեության արդյունքում, ինչը նպաստում է թե սովորողների, թե ուսուցչի ինքնահիացմանը և ինքնազարգացմանը: Այս տեխնոլոգիայով առաջարկում ենք «Կարծրատիպերը և օտար մշակույթի ընկալումը» թեմայով դասը: Դասի սկզբում սովորողներին տրվում է առաջադրանք գրել փոքրիկ էսսե « Ֆրանսիացին իմ աչքերով » թեմայով: Ապա յուրաքանչյուր սովորող կարդում և մեկնաբանում է իր ֆրանսիացուն: Դասի ընթացքում ուսուցիչը տեղեկություն է տալիս կարծրատիպերի, այդ հասկացության առաջացման մասին, ներկայացնում կարծրատիպերի էությունը մշակութային համատեքստում, առաջարկում է առանձնացնել մի շարք կարծրատիպեր՝ գենդերային, անձնային, մշակութային և այլն: Որպես քննարկման թեմա ներկայացնում «Կողմ թե դեմ կարծրատիպերին» :

Դասի վերջում ուսուցիչը ընթերցում է տեքստեր, ինչպես են պատկերացնում ֆրանսիացուն տարբեր երկրներում: Որպես տնային առաջադրանք տրվում է ներկայացնել տարբեր մշակույթների և ազգերի կարծրատիպերը հայի և Հայաստանի վերաբերյալ:

Ինչպես վերը նշեցինք, պրոբլեմային ուսուցման տեխնոլոգիայում առավել կարևորվում է սովորողների ակտիվ, որոնողական աշխատանքը: Հետևաբար կարևորել ենք նաև պրոբլեմային սեմինարներները, որոնք մեջ ներառում են տեսական և գործնական բնույթի աշխատանքներ: Տեսական աշխատանքը կայանում է գրականության ուսումնասիրման և վերլուծության, կոնսպեկտավորման, ելույթի պատրաստման մեջ:

Ֆրանսերեն լեզվի ավագ դպրոցի չափորոշիչներում ասվում է, որ ավագ դպրոցն ավարտողը պետք է ունենա Ֆրանսիայի և ֆրանսախոս երկրների մշակույթի ու ժողովրդի հասարակական կյանքի մասին գիտելիքներ [1]: Ելնելով այս տեսակետից, որպես պրոբլեմային սեմինարի առաջադրանք հանձնարարել ենք ուսումնասիրեն ֆրանսերենը որպես պետական լեզու ընդունած երկրների՝ Շվեյցարիայի, Բելգիայի, Կանադայի, Լյուքսեմբուրգի, Հաիթիի, Մալիի, Նիգերիայի, Սենեգալի, Կոնգոյի, մշակութային և լեզվական առանձնահատկությունները: Որպես պարտադիր ուսումնասիրության առարկա առանձնացվել են նշված երկրների վերաբերյալ հետևյալ կողմերը.

- ընտանեկան հարաբերությունները,
- սերունդների փոխհարաբերությունը,
- կրոնը և ծեսերը,
- ազգային ինքնագիտակցության գաղափարը տվյալ երկրում,
- վարքի նորմերը և հաղորդակցման առանձնահատկությունները,
- արվեստի և գրականության ականավոր գործիչներ:

Որպես ստուգողական նյութ, ի մի բերելով բոլոր ուսումնասիրությունները և հավաքած նյութերը և բաժանվելով փոքր խմբերի, սովորողները կարող են ներկայացնել սեմինար-ներկայացում որևէ ֆրանսախոս երկրի, մարդկանց և մշակույթի մասին: Այս առաջադրանքն իր մեջ ներառում է մի քանի տեխնոլոգիաների, ինչպես նաև տարբեր ուսումնական առարկաների ինտեգրում, համակարգված ներկայացում, տեխնիկական պատրաստվածություն, խորը գիտելիքներ ուսումնասիրվող երկրի, նրա մշակույթի, միջանձնային փոխհարաբերությունների վերաբերյալ:

Վերոբերյալ առաջադրանքը կատարելիս հաճախ դիմել ենք ուսուցման կոլեկտիվ տեխնոլոգիային: Կոլեկտիվ ուսուցման ժամանակ դինամիկ շարժման մեջ գտնվող, անընդհատ փոփոխվող խմբերը սովորեցնում են միմյանց՝ հաղորդակցվելով, սովորելով և սովորեցնելով [2]: Հետևաբար, մշակույթի և երկրի ըստ վերոնշյալ բաղադրատարրերի ուսումնասիրումը, տեղեկության և գիտելիքների փոխանցումը և փոքր խմբերում վերջնական մերկայացման նախապատրաստումը թույլ է տալիս լիարժեք կիրառել ուսուցման կոլեկտիվ տեխնոլոգիան:

Կոլեկտիվ տեխնոլոգիայի տարատեսակ է տեքստի հետ աշխատանքի Ա.Գ. Ռիվինի առաջարկած մեթոդիկան, որը մեր ուսումնասիրության շրջանակներում բավականին հետաքիր և կիրառելի է

[4]: Միաժամանակ դասաժամին ուսումնասիրվում են մի քանի տեքստեր կամ միևնույն տեքստի առանձին պարբերություններ: Յուրաքանչյուր աշակերտ ունի իր թեման և աշխատում է խմբում կամ զույգով՝ հանդես գալով մեկ սովորողի, մեկ սովորեցնողի դերում: Յուրաքանչյուր աշակերտի առջև դրված է նպատակ՝ յուրացնել և պատմել տեքստը, կարողանալ պատասխանել այդ հատվածին վերաբերվող հարցերին: Աշխատելով փոքր, անընդհատ փոփոխվող խմբերում սովորողները կարճ ժամանակահատվածում յուրացնում են տարբեր տեքստեր:

Օրինակ, այս մեթոդիկայի համար առանձնացրել ենք յոթ տեքստեր^a «Փարիզ», «Ֆրանսիայի մայրաքաղաք Փարիզ», «Փարիզ (պատմություն և քաղաքաշինություն)», «Մտավոր կենտրոն», «Մոնմարտը», «Էյֆելյան աշտարակ», «Համաձայնության հրապարակ»:

Այսպիսով, սովորողներին առաջարկվում է յոթ տեքստ, դասարանը բաժանվում է յոթ խմբի^a 2-4 հոգի ամեն խմբում: Մեկ դասաժամի ընթացքում աշակերտները փոխվում են խմբերում այնպես, որ յուրաքանչյուր աշակերտ մեկ դասի ընթացքում հասցնում է յոթ տեքստ կարդալ և ընկալել: Կոլեկտիվ աշխատանքը նպաստում է տեքստերի կրկնողության, մեկը մյուսին պատմում են, պատասխանում միմյանց հարցերի: Տեքստի ընտրության ժամանակ աշխատել ենք նախապատվությունը տալ թեմատիկ միասնության սկզբունքին: Դա, առաջին հերթին հեշտացնում է տարբեր տեքստերի միաժամանակյա յուրացումը, ապա^a ստեղծում ամբողջական պատկերացում տվյալ թեմայի վերաբերյալ:

Ֆրանսիախոս երկրների և մշակույթների մասին ներկայացման պատրաստումը անհնար է պատկերացնել առանց համակարգչային կամ նոր տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառման: Ընդհանրապես մանկավարժության մեջ տեղեկատվական տեխնոլոգիա հասկացությունը բավականին վիճելի է, քանի որ կա տեսակետ, համաձայն որի յուրաքանչյուր մանկավարժական տեխնոլոգիա կարող է համարվել տեղեկատվական՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ուսուցման գործընթացի հիմքը տեղեկատվությունն է և դրա դինամիկ շարժումը: Այդ իսկ պատճառով շատ մանկավարժներ, այդ թվում և Գ.Կ. Սելևկոն նախընտրում են օգտագործել համակարգչային տեխնոլոգիա հասկացությունը [5]:

Համակարգչային տեխնոլոգիաները համակարգչի միջոցով տեղեկատվության, ուսումնական նյութի պատրաստման և փոխանցման գործընթացն են: Ուսուցման գործընթացն իրականանում է համակարգչի

և սովորողի շփման պայմաններում՝ ուսուցչի անմիջական հսկողության և ղեկավարման ներքո: Համակարգիչը կարող է օգտագործվել ուսուցման ողջ գործընթացում՝ նոր նյութի մատուցման, ամրապնդման, կրկնողության ժամանակ, գիտելիքների, կարողությունների և հմտությունների ստուգման և գնահատման ժամանակ: Այն հանդես է գալիս որպես ուսուցչի աշխատանքային գործիք, ուսուցման օբյեկտ, տեղեկատվական միջավայր, հաղորդակցման, ինչպես նաև ժամանցի և խաղի միջոց [7]:

Համակարգչային տեխնոլոգիան հնարավորություն է տալիս զարգացնել հաղորդակցական, հետազոտական կարողությունները, ձևավորել տեղեկատվության հետ աշխատելու ունակությունները, ձևավորում է անձին որպես տեղեկատվական հասարակության անդամ:

Համակարգչային տեխնոլոգիաների դերն անգնահատելի է օտար լեզվի ուսուցման և հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման գործում: Նախ, պետք է նշել էլեկտրոնային տեքստի անհամեմատ մեծ ֆունկցիոնալ-տեխնոլոգիական հնարավորությունները. մեծ տեքստերի պահպանման, տեքստի բազմացման, արագ փոխանցման, տեքստի տարբերակներ ստեղծելու, միևնույն տեքստի հետ միաժամանակյա աշխատելու հնարավորությունները:

Բացի դրանից, համակարգչային տեխնոլոգիաները մեծ տեսալսողական հնարավորություններ են ստեղծում օտար լեզվի ուսուցման և լեզուն կրող ժողովրդի և մշակույթի հետ ծանոթության համար: Սովորողները հնարավորություն ունեն լեզուն կրողի մաքուր խոսքը լսել, աշխատել արտասանության, առգանության, խոսքի ոճական շարադասության վրա, զբոսնել տարբեր քաղաքների փողոցներում, լինել թանգարաններում, դիտել ֆիլմեր և քննարկել որևէ թեմա տվյալ լեզուն կրողի հետ:

Այսպես օրինակ, այս տեխնոլոգիան հնարավորություն է տալիս լսել թեմատիկ երկխոսություններ, դիտել դիդակտիկ ֆիլմերը, հեռավար լինել տարբեր թանգարաններում, պատրաստել թեմատիկ ներկայացումներ (օրինակ՝ «Ֆրանսիայի թանգարանները», «Ռոմանտիզմի շրջանի ֆրանսիական գրականությունը», «Ֆրանսիայի ազգային տոները», «Ֆրանսիայի դրյակները», «Ֆրանսիայի կինոյի պատմությունը», «Իմպրեսսիոնիզմ» , «Ֆրանսիայի երգը և ֆրանսիացի երգիչները», «Հայտնի ֆրանսիահայերը»:

Համակարգչային տեխնոլոգիայի կիրառման արդյունավետ օրինակ է tv5.org, bonjourdefrance.fr, francaisfacile.fr ուսուցողական

կայքերը, որոնցում տեղադրված կարճամետրաժ ֆիլմերը, թեմային խոսակցական, իրավիճակային տեսալսողական նյութերը, տեքստերը և հաղորդակցային առաջադրանքները մեծ հնարավորություններ են ստեղծում թե՛ սովորողների, թե՛ սովորեցնողների համար: Հատկանշականն այն է, որ կայքերը մշտապես թարմացվում են, նյութերը կայք են տեղակայվում որոշակի ժամանակահատվածով, ապա դրանք հեռացվում են կայքից և տեղադրվում են նոր՝ ժամանակին և իրավիճակին համապատասխան նյութեր:

Ավագ դպրոցականների հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման գործընթացում կարևոր նշանակություն ենք տվել Ե.Ի. Պաստվի «Օտարալեզու մշակույթի ուսուցման հաղորդակցային տեխնոլոգիային» [3]: Օտար լեզվի մեթոդիստների հետազոտությունները, ինչպես նաև այդ ոլորտում բազմամյա մասնագիտական գործունեությունը բերել են այն համոզման, որ դաս-դասարանային համակարգի պայմաններում դեռևս չի հայտնաբերվել մի մեթոդ, որը հնարավորություն կտա դասավանդել օտար լեզուն այն մակարդակի վրա, որ դպրոցի շրջանավարտը ունակ լինի հարմարվել օտարալեզու միջավայրում և լիարժեք կիրառել իր գիտելիքներն ու կարողությունները:

Թերևս շատ մեթոդիստներ նշում են «տնային դաստիարակչուհու մեթոդը», որն այդքան լայն տարածում ուներ ցարական և բարձրաշխարհիկ ընտանիքներում: Իզուր չէ, որ ռուսական ցարական ընտանիքներն իրենց երեխաների համար դաստիարակներ էին հրավիրում Եվրոպայից՝ դրանով իսկ ապահովելով իրենց երեխաների օտար լեզվի իմացությունը:

Հաղորդակցային ուսուցման տեխնոլոգիան օտար լեզվի ուսուցման երևի թե ամենաարդյունավետ տեխնոլոգիաներից է և իրականանում է օտար մշակույթի յուրացման և մշակութային տիրույթում օտար լեզվով հաղորդակցման գործընթացում:

Հաղորդակցային ուսուցման տեխնոլոգիայի հիմքում մի շարք սկզբունքներ են՝ ուսուցման խոսքային ուղղվածությունը, գործառնությունը, իրավիճակին համապատասխանությունը, նորույթը, շփման անձնային ուղղվածությունը, կոլեկտիվ փոխգործունեությունը, մոդելավորումը: Տեխնոլոգիայի առանձնահատկությունները, ըստ հեղինակի, հետևյալն են՝ վարժություններ, սխալներ, շփման տիրույթ:

Հիմնվելով վերոնշյալ սկզբունքների և առանձնահատկությունների վրա՝ առանձնացրել ենք օտար մշակույթի հաղորդակցային ուսուցման

տեխնոլոգիայի կիրառման մեր տեսանկյունները: Առավել կարևորելով շփման տիրույթը և հետևելով գիտնական Ե.Ի. Պասսովի մեթոդիկային, ուսուցման ժամանակ մեծ տեղ ենք տվել դասարանում տիրող մթնոլորտին և ուսուցման գործընթացի սուբյեկտների փոխհարաբերություններին: Սովորողները նստում են ոչ թե ավանդական նստարաններին, այլ դասավորվում են կլոր սեղանի շուրջ՝ միմյանց դեմ հանդիման, ստեղծելով գրույցի և բանավեճի համար պատշաճ մթնոլորտ: Մանկավարժը կլոր սեղանի մի մասնակից է: Այսպիսի կոլեկտիվ փոխգործունեությունը ձևավորում է այն բանի գիտակցում, որ մեկի հաջողությունը խմբի հաջողությունն է, իսկ մեկի անհաջողությունը խմբի խնդիրն է և պետք է կոլեկտիվ լուծել այդ խնդիրը: Շփման ժամանակ յուրաքանչյուրն առանձնանում է իր կարողություններով, շփվելու իր ունակություններով, գրույցը վարելու իր հմտություններով: Բացի այդ, յուրաքանչյուր անձ տարբերվում է իր անհատականությամբ, զգացողությամբ և հուզական աշխարհով:

Հաղորդակցային ուսուցման տեխնոլոգիայի իրականացման կարևորագույն պայման է սովորողների ակտիվ գործունեությունը հաղորդակցային խնդիրներ լուծելու ժամանակ: Սովորողն հասնում է իր առջև դրված ուսումնաճանաչողական արդյունքի՝ նոր նյութի ուսումնասիրման, ամրապնդման, կրկնողության, ընդլայնման, արդեն ունեցած գիտելիքների հետ ընդհանրացման, կարողությունների և հմտությունների ձևավորման ակտիվ շփման ընթացքում: Այդ նպատակով առանձնացրել ենք տարբեր տեսակի առաջադրանքներ՝ հաղորդակցային խաղեր, հաղորդակցային նմանակումներ, ազատ, անկաշկանդ շփում: Լեզվական նյութը ծառայում է սովորողի ինքնաարտահայտմանը: Այս պարագայում կարևորվում է, թե ինչպես կշտկվեն սխալները և թերությունները: Տեխնոլոգիայի հեղինակները գտնում են, որ դա կախված է այն բանից, թե ինչպիսի սխալ է թույլ տրված: Օրինակ, հմյունաբանական սխալներին պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել և երկարատև աշխատել դրանց վրա: Քերականական սխալների ուղղումը պետք է լինի շատ կոնկրետ և չչեղի նրանց ուշադրությունը տվյալ հաղորդակցական իրավիճակից:

Պետք է նշել, որ տեխնոլոգիայի հեղինակ Ե.Ի. Պասսովը կրթության մեջ կարևորում է մշակութափոխարկության սկզբունքը և նշում է, որ օտար լեզվի ուսուցումից պետք է անցնել օտարալեզու կրթության, որտեղ կարևոր կլինի ոչ թե գիտելիքը, այլ մշակույթի յուրացումը:

Ի մի բերելով վերոնշյալ դրույթները կարող ենք ասել, որ ավագ դպրոցականների հանրամշակութային հաղորդակցական կոմպետենտության ձևավորման արդյունավետությունը պայմանավորված է ճիշտ ընտրված մանկավարժական մոտեցումներով, նպատակով, սկզբունքներով, արտաքին և ներքին գործոններով, մանկավարժական պայմաններով և մշակված ժամանակակից մանկավարժական տեխնոլոգիաների համալիր կիրառմամբ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. «Ֆրանսերեն» առարկայի ավագ դպրոցի ծրագրեր և չափորոշիչներ. - Եր.: «Կրթական ծրագրերի կենտրոն » ԾԻԳ. – 236 էջ
2. Дьяченко М.И. Психология высшей школы: учебное пособие для вузов / М.И.Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Микнск Изд-во БГУ, 1981-383 стр.
3. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. «Развитие индивидуальности в диалоге культур» М.:Просвещение, 2000 //www.prosv.ru/Attachment.aspx?id=8719
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998-256 стр.
5. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: Б 2 т. – Т1. М.:НИИ школьных технологий, 2006, 816 стр.
6. Симоненко В.Д., Фомин Н.В. Современные педагогические технологии: учебное пособие.- Брянск: БГПУ, 2001. – 395 стр.
7. Стрельцов В., Французова Е. Метод проектирования – педагогическая технология будущего // Учитель. – 2005. No 1. С. 36-39
8. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология. 2-е допол. Изд. М.: Пед. Общество России, 2005, 256 стр.

ОВИК БЛБУЛЯН - ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ СТАРШЕЙ ШКОЛЫ

В статье рассмотрен технологический комплекс, способствующий формированию социокультурной коммуникативной компетентности старших школьников. Представлены игровые технологии, технология проблемного обучения, компьютерные технологии, технология коммуникативного обучения Е.И. Пассова. Теоретически обоснована и представлена практическое применение каждой технологии.

HOVIK BLBULYAN - TECHNOLOGICAL PROVISION OF SOCIO-CULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMING PROCESS OF THE SENIOR STUDENTS

The article is examined a technological complex, forming the process of socio-cultural communicative competence of the senior students . We represent playing technologies , the technologies of problem teaching, computer technologies, the technology of communicative teaching by E. I. Passov. The usage of every technology is theoretically and practically founded and presented.

**ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՆԻՇՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ
ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԱՆՑՅԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԵՐՈՒՄ**

ԳԱՅԱՆԵ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ քերականական համանիշություն, ժամանակային իմաստ, իմաստային համարժեքություն, ձևային տարաբանություն, եղանակաժամանակային համակարգեր, կառուցատիպեր, տարածքային տարբերակներ, քերականական իմաստ, եղանականիշ մասնիկներ

Քերականական համանիշությունը լեզվաբանության կարևորագույն հարցերից է, սակայն հայ քերականագիտության մեջ այն քիչ է ուսումնասիրված¹²⁷: Քերականական համանիշները¹²⁸ քերականական միևնույն իմաստների, հարաբերությունների դրսևորումն են քերականական տարբեր միջոցներով, որոնք ունեն իմաստային կամ ոճական նրբերանգներ, և որոնց հիմքում ընկած են առարկայական նույն հարաբերությունները¹²⁹:

Հայերենի տարածքային տարբերակների եղանակաժամանակային համակարգերին բնորոշ է համանիշությունը, այսինքն՝ նույն իմաստի արտահայտման համար քերականական տարբեր կառույցների կիրառումը: Անցյալի ժամանակային իմաստների դրսևորման համար դրանցում գործառում են այնպիսի կառուցատիպեր, որոնք հատկանշվում են իմաստային համարժեքությամբ և ձևային տարաբանությամբ: Բարբառային նյութի դիտարկումից պարզվում է, որ տարածքային տարբերակների եղանակաժամանակային համակարգերում առկա համանիշության դրսևորումները զուրկ են միօրինակությունից և

¹²⁷ Տե՛ս Ն. Պառնասյան, Շարահյուսական համանիշները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1970, էջ 9:

¹²⁸ Լեզվաբանության մեջ քերականական համանիշների խմբում միավորվում են ձևաբանական և շարահյուսական մակարդակներում առկա համանիշները: Հոդվածում տերմինը գործածվում է միայն ձևաբանական համանիշների համար:

¹²⁹ Տե՛ս Ն. Պառնասյան, նշվ. աշխ., էջ 24:

անհամասեռ պատկեր են ներկայացնում ոչ միայն ըստ տարածական բնութագրի, այլև բայական միևնույն հարացույցի ներսում¹³⁰:

Բարբառային միավորների՝ անցյալ ժամանակաձևերում առկա համանիշության դրսևորումները պայմանավորված են տարբեր կազմությունների՝ մասնիկակազմ և դերբայակազմ, դերբայական տարաբժեք ձևերի, տարբեր հիմքերով բայաձևերի, նույն դերբայի փոփոխականների գործառնամբ: Այսպես՝ Բուրդուրի, Ջեյթունի, Հավարիկի բարբառները, Նախիջևանի որոշ խոսվածքներում միևնույն ժամանակաձևի իմաստային դրսևորման համար տարբեր կազմություններ են գործածվում: Բուրդուրի, Ջեյթունի բարբառներում անցյալ ժամանակաձևերի իմաստը արտահայտող կաղապարային կառույցները (*քիցէմ իղի//քիցէյի, քիցէս իղի// քիցէյիր, քիցէր իղի//քիցէր, քիցէնք իղի//քիցէյինք, քիցէք իղի//քիցէյիք, քիցէն իղի//քիցէյին*) հակադրվում են *իղի* բառ-մասնիկի առկայություն-բացակայություն հատկանիշով¹³¹: Բուրդուրի բարբառում անցյալ ժամանակաձևերի՝ *իղի* մասնիկով բաղադրված կաղապարային կառույցի գործառությունը Ն. Մկրտչյանը բացատրում է օժանդակ բայի ներկա և անցյալ ժամանակաձևերում հոգնակի թվի 1-ին դեմքերի (երկու դեպքում էլ հոգնակի թվի 1-ին դեմքերն ունենում են *-ինք* դիմաթվանիշ թեքույթը) համանունության փաստով¹³²: Վերոբերյալ կարծիքին հարկ է հավելել, որ հավանաբար *իղի* մասնիկով կազմությունները արևմտյան տարածքի բարբառային ազդեցությունների և ներթափանցումների հետևանք են (գուցե Հաջընի, Ջեյթունի), իսկ վերջամասնիկազուրկ ձևը կարելի է դիտել որպես Ղարաբաղի բարբառին հատուկ հատկանիշ (բուրդուրցիները Փոքր Ասիա են գաղթել Ղարաբաղից):

Նախիջևանի Տանակերտ և Փառակա գյուղերի ենթախոսվածքներում, Հավարիկի բարբառում անցյալ կատարյալի իմաստն արտահայտվում է պարզ և բաղադրյալ ժամանակաձևերի զուգահեռ կիրառությամբ, այսինքն՝ այստեղ համանիշությունը դրսևավորվում է համադրական և վերլուծական կազմություններով, այսպես՝ *խըմամ, խըմաս, խըմալ ա, խըմաք, խըմաք, խըման// խըմալ ըմ, խըմալ ըս, խըմալ*

¹³⁰ Քանի որ լեզվաբանական գրականության մեջ նույնանիշները միավորվում են համանիշների խմբում և կոչվում են բացարձակ համանիշներ (տե՛ս Ն. Պառնասյան, նշվ. աշխ., էջ 24), այդ պատճառով էլ դրանց դրսևորումները կներկայացվեն քերականանական համանիշություն անվանմամբ:

¹³¹ Ն. Մկրտչյան, Բուրդուրի բարբառը, Երևան, 1971, էջ 126:

¹³² Ն. Մկրտչյան, նշվ. աշխ., էջ 119:

ա, խըմալ ըք, խըմալ ըք, խըմալ ըն (Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութեր, այսուհետև՝ ՀԲԱՆ, Ագուլիս, 22): Անցյալ կատարյալի պարզ կազմությունը, ըստ Ս. Սարգսյանցի, առաջացել է բաղադրյալ ձևերից 1 ձայնորդի անկմամբ՝ *թակալ ըմ>թակամ, թակալ ըս>թակաս, թակալ ըք> թակաք* և այլն¹³³: Հ. Աճառյանը թեև չի մերժում հիշյալ մեկնությունը, սակայն չի բացառում մեկ այլ բացատրություն. §Անտարակույս այս կատարյալը շարունակությունն է հին հայերենի հասի, աշխարհաբար հասա ձևի. առաջին դեմքի վրա ավելացել է մ' նմանությամբ սահմանական ներկայի. կարելի չէ՞ ենթադրել, որ նույնը տեղի ունեցած լինի նաև Ագուլիսի բարբառում, բայց այստեղ նմանությունը շարունակվելով՝ երկրորդ դեմքն էլ ստացած լինի ս: Երկու բացատրություններից մինը կամ մյուսը հաստատելու նպաստեր թերևս, եթե իմանայինք, թե ինչ պատճառով պարզ կատարյալի եզակի Գ դեմքը գոյություն չունի, և միայն բաղադրյալ ձևն է, որ գործածվում է նույն դեպքում¹³⁴: Կարծում ենք՝ Ս. Սարգսյանցի բացատրությունը հավանական կարելի է համարել անցյալ կատարյալի՝ Ագուլիսի բարբառում գործառող պարզ կազմության համար, որը, լինելով բաղադրյալ ժամանակաձևի հետագա զարգացման արդյունք, պատմական գոյացություն է և առկա է միայն Ագուլիսի բարբառում: Գուցե հիշյալ բարբառում վաղակատար դերբայով հարադրությունները արտալեզվական և ներլեզվական գործոնների ազդեցությամբ լեզվի պատմական զարգացման ընթացքում կրել են որոշ փոփոխություններ: Թերևս սրան կարող էր նպաստել այն հանգամանքը, որ Ագուլիսի բարբառը հայերենի բարբառների համատարած շղթայում առանձնանում է ենթադրական եղանակի կազմությամբ: Շեղվելով հայերենի բարբառներից հատուկ զարգացման միտումից՝ Ագուլիսի բարբառը հիշյալ եղանակի իմաստն արտահայտում է ոչ թե եղանականիշ մասնիկով, այլ անորոշ դերբայի և օժանդակ բայի հարադրությամբ: Գուցեև հետագա ժամանակաընթացքում անորոշ դերբայով և ե(ե) լծորդության բայերի վաղակատար դերբայով հարադրված կազմությունների քերականական համանունությունից խուսափելու համար Ագուլիսի բարբառում վաղակատարի –լ վերջնահնչյունի անկմամբ առաջացել է կատարյալի պարզ կազմության մի երկրորդ տարբերակ, որը ծագումնաբանորեն չի

¹³³ Տե՛ս Ս. Սարգսյանց, Ագուլեցոց բարբառը, Մոսկվա, 1883, էջ 116:

¹³⁴ Հ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 4, մաս Ա, Երևան, 1959, էջ 576:

կապվում գրաբարյան անցյալ կատարյալի հետ՝ տարբերվելով դրանից եզակի թվի բոլոր դեմքերում: Այս կերպ կարելի է մեկնել Ագուլիսի բարբառում վաղակատար դերբայի՝ Հ. Աճառյանի համար տարակուսանք առաջացնող գործածությունը անցյալ կատարյալի եզակի թվի 3-րդ դեմքում՝ այն համարելով որպես անցյալ կատարյալի նախնական ձևի՝ վաղակատար դերբայով բաղադրված կազմության մնացուկային արտահայտություն: Վերոհիշյալ ժամանակաձևը, սակայն, տարածման միտում չի ցուցաբերել և մնացել է մեկուսի՝ կղզիանալով Ագուլիսի տարածքում¹³⁵: Հիշյալ վարկածի հավաստիությունը կարելի է հիմնավորել մի շարք փաստարկներով:

1) Ա. Ղարիբյանը, նշելով Ագուլիսի բարբառում անցյալ կատարյալի կազմության երկու ձև՝ պարզ և բաղադրյալ, գրում է. §Այս ձևը (իմա՝ պարզ) քիչ գործածական է, ըստ երևույթին նոր է ձեռք բերված: ...Ավելի գործածական է անցյալ կատարյալի բաղադրյալ ձևը, որ հարազատ է Ագուլիսի բարբառին¹³⁶: Հետագայում նա, անդրադառնալով անցյալ կատարյալի բաղադրյալ կազմություններին, նկատում է. §...այդ վերլուծական ձևերը նույնն են սլավոնական պերֆեկտի և պրուսկվամպերֆեկտի հետ...!, և եզրակացնում, որ դրանք, գալով հնդեվրոպական նախամայր լեզվից, ավելի հին են, քան անցյալ կատարյալի համադրական կազմությունները¹³⁷:

2) Բարբառային նյութի քննությամբ պարզ է դարձել, որ միայն Ագուլիսի բարբառին են բնորոշ անցյալ կատարյալի հետևյալ դրսևորումները՝ անցյալ կատարյալի հարացուցում պարզ և բաղադրյալ կազմությունների զուգաձևություն, *մ* և *ս* դիմանիշների առկայություն եզակի 1-ին և 2-րդ դեմքերում՝ *խըմամ*, *խըմաս*, *խըմալ ա...*, եզակի 3-րդ դեմքում *վաղակատար դերբայ + օժանդակ բայ* կաղապարային կառուցի գործառություն, այսպես՝ *ծական*, *ծակաս*, *ծակալ ա*, *ծակաք*, *ծակաք*, *ծական*:

Վերոբերյալ փաստարկները, կարծում ենք, հավաստի վկայություն են այն մասին, որ անցյալ կատարյալի՝ Ագուլիսի բարբառում գործառող կազմությունները պատմական գոյացություններ են, որոնք, լեզվական

¹³⁵ Տե՛ս Գ. Գևորգյան, Անցյալ կատարյալի բաղադրյալ կազմությունների գործառական-տարածքային բնութագիրը, Գիտական աշխատություններ: Հայագիտություն և զուգադրական լեզվաբանություն: Պր. 4, Երևան, 2004, էջ 153:

¹³⁶ Ա. Ղարիբյան, Հայ բարբառագիտություն, Երևան, 1953, էջ 248:

¹³⁷ Ա. Ղարիբյան, Հայ բարբառների ծագման հարցի շուրջ, Պատմաբանասիրական հանդես, Երևան, 1958, էջ 259:

որոշակի գործոնների ազդեցությամբ դուրս մղելով վաղակատար դերբայով հարադրված ժամանակաձևերը, դարձել են այդ տարածքում անցյալ կատարյալի իմաստն արտահայտող դրսևորումներից մեկը:

Հավարիկի բարբառում ևս անցյալ կատարյալը կազմության երկու եղանակ ունի՝ պարզ և բաղադրյալ, սակայն այստեղ բաղադրյալ կազմությամբ անցյալ կատարյալի իմաստը դրսևորվում է հարակատար դերբայով և օժանդակ բայով հարադրված կաղապարային կառույցով՝ *մնացած ըմ, մընացած ըս, մընացած է, մընացած անք, մընացած աք, մընացած ան* (ՀԲԱՆ, Հավարիկ, 40): Նկատենք, որ այս բարբառը վաղակատար դերբայ չունի, և վաղակատար ժամանակաձևերի իմաստներն արտահայտվում են հարակատար դերբայով զուգորդված կազմություններով:

Տարածքային տարբերակների մի մասում հարակատար դերբայով բաղադրված կազմությունները գործառում են վաղակատար ժամանակաձևերի հարացույցներում, որի հետևանքով քերականական համանիշություն է առաջանում հարակատար և վաղակատար դերբայներով հարադրված կառուցատիպերի միջև: Այսպես՝ Մուշի (Միրբար), Մոկսի (Խալենց), Վանի (Խոշաբ, Ջենիս, Քոեր), Խուփի (Թաղվու) խոսվածքներում հարակատար դերբայով կազմությունը առկա է շրջուն շարադասությամբ կառույցներում՝ հոգնակի 3-րդ դեմքում, այսպես՝ *ընդոք ա գըրած* (Մուշ, Բուլանուխ, Միրբար, 96): Ուղիղ շարադասության դեպքում գործածվում է վաղակատար դերբայի *-եր* վերջամասնիկով դիրքային տարբերակը, այսպես՝ *խըմիր իմ (էր), խըմիր իս (էր), խըմիր ի (էր), խըմիր ինք (էնք), խըմիր իք (էք), խըմիր ին (էն)* (ՀԲԱՆ, Մոկս, Հադին, 287): Մուշի բարբառի Ալաշկերտ, Սպարկերտ, Վանի բարբառի Շատախ, Բիթլիս, Մոկս, Աղբակ (Հասպատան) խոսվածքներում, Բուն Սասունի, Հաջընի բարբառներում հարակատար դերբայով կազմված հարադրությունները հատուկ են ներգործական սեռի որոշ բայերի. վերջիններս գործածվում են վաղակատար դերբայով բաղադրված ժամանակաձևերի հետ միևնույն հարացույցում՝ եզակի և հոգնակի 3-րդ դեմքերում՝ *կըրէր էմ, կըրէր էս, կըրած ա, կըրէր էնք, կըրէր էք, կըրած էն* (ՀԲԱՆ, Գավաշ, Հարպերտ, 75): Հարակատար դերբայով և օժանդակ բայով զուգորդությունները արտահայտում են վաղակատար ժամանակի իմաստային նրբերանգը՝ կատարված, ավարտված, հետևանքային կողմով հատկանշվող գործողություն՝ *կըրած ի* (նշանակում է գրել, վերջացրել են), *տարած ի* (տարել են):

Այսպիսով, հայերենի անցյալ ժամանակաձևերի կառուցատիպերում դրսևորվող քերականական համանիշությունը արտահայտվում է ձևաբանական տարբեր միջոցների՝ մասնիկակազմ և դերբայակազմ կազմությունների, դերբայական տարարժեք ձևերի, տարբեր հիմքերով բայաձևերի, նույն դերբայի փոփոխականների գործառնամբ:

ГАЯНЕ ГЕВОРКЯН - ПРОЯВЛЕНИЕ ГРАММАТИЧЕСКОЙ СИНОНИМИИ В ФОРМАХ ВЫРАЖАЮЩИХ СМЫСЛ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ В АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

Для региональных версий систем наклонения и времен армянского языка характерна грамматическая синонимика, т.е. применение различных грамматических структур для выражения одного смысла. В них применяются такие морфологические средства, для которых характерны семантическая синонимика и разновидность форм. После изучения материала становится ясно, что проявление грамматической синонимии в формах, выражающих смысл прошедшего времени, обусловлено разными глагольными структурами: с аффиксами и деепричастиями, а так же различными деепричастиями, глаголами с разными основами, использованием различных форм одного и того же деепричастия.

GAYANE GEVORGYAN - THE EXPRESSION OF GRAMMATICAL SYNONYMY IN THE PAST TENSES IN ARMENIAN

The grammatical synonymy is typical of the mood and tense system of regional variations of the Armenian language, i.e. the reflection of the same grammatical meanings through different grammatical means. Such morphological means, for which the semantic synonymy and a version of forms are characteristic, are applied. The study of the material shows, that the expression of the synonymy in the past tenses is conditioned with the use of different verbal constructions- constructions with affixes and the ones with verbals, the use of different verbal forms, forms of verbs with different stems, the variants of the same verbal.

ՀՏԴ 83 (09)

**ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: Բ. ՇԼԻՆԿ,
«ԸՆԹԵՐՑՈՂԸ»**

ԳԱՅԱՆԵ ԳԻՆՈՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ վեպ, հոլորոստ, երրորդ ուսյիս, անցյալի հաղթահարում, երկրորդ սերունդ

Գերմանացի գրող Բերնհարդ Շլինկը(1944) լինելով իրավագիտության պրոֆեսոր, հեղինակ է 11 գեղարվեստական գրքերի: Իր ստեղծագործության համար բազմիցս արժանացել է գրական պատվավոր մրցանակների: Նրա գործերում առկա են քաղաքական հրատապ հարցերը և գերմանական անցյալը: Ստեղծագործելու իր մոտիվացիայի մասին Շլինկը գրում է. «Ես գրում եմ այն նույն պատճառներով, որով ուրիշները ընթերցում են. Մարդ չի ուզում միայն մեկ կյանք ապրել» [David 2014]:

1995 թվականին լույս տեսավ Բ.Շլինկի «Ընթերցողը» վեպը, որն անմիջապես դարձավ միջազգային բեսթսելլեր: Վեպը թարգմանվել է 50 լեզվով, այդ թվում նաև հայերեն և ներառվել է Գերմանիայի միջին և ավագ դպրոցների ուսումնական ծրագրերում, արժանացել է միջազգային և գերմանական 7 գրական մրցանակների և 2008 թվականին էկրանավորվել է Հոլիվուդում:

Ինչպես իր մյուս գործերում Շլինկն այստեղ էլ քննարկում է իրավունքի և արդարության համալիր խնդիրներ, իսկ «Ընթերցողը» վեպում գլխավոր հարցն է, թե ինչպես կարելի է դատապարտել հանցագործությունը, որը տեղի է ունեցել իրավական համակարգում:

Վեպը հավանության է արժանացել ընթերցողի կողմից, և գրքի լույս ընծայումից հետո այն վաճառվել է միլիոնավոր օրինակներով: Դրա պատճառը մի կողմից պատմությունն ու թեման են, մյուս կողմից պարզ լեզուն և գրողի ցանկությունը «գրքերն այնպես գրել, որ ամեն մեկն այն հեշտությամբ կարողանա կարդալ» [David 2014]:

Այս ցանկությունը նույնպես ունի պատճառներ, «ես շվեյցարական արմատներ ունեմ, որտեղ գրում էին ու հասկանում, որ գրվածը բոլորի համար է, Գոթֆրիդ Քելերին, Կոնրադ Ֆերդինանդ Մայերին ու Յերեմիաս Գոթեֆիին կարդում և քննարկում էին ժողովրդական

ստեղծագործության նման: Թերևս իմ պատկերացումը, որ գրականությունը բոլորի համար է, այդտեղից է գալիս»[David 2014]:

Գրականությունը պետք է փոխի ընթերցողի ընկալումը, գիտակցությունը, օգնի աշխարհին ու մարդկանց այլ կերպ տեսնել: Եվ Շլինկն իր մի հարցազրույցում համոզված պնդում է, որ այս վեպը կարդալուց հետո ընթերցողը Գերմանիային ու նրա պատմությանը ուրիշ աչքերով է նայում: Առանց պատմության կյանքը աղքատ կլինի և ամեն գերմանացու կյանքը ավելի կհարստանա, եթե մանկության տարիներին արդեն հասկանա գերմանական պատմությունը, որն իր մեջ ներառում է նաև Երրորդ ռայխի այդ սարսափելի ժամանակահատվածը: Հնարավոր չէ միայն դրականը անցյալից վերցնել, իսկ բացասականը մոռացության մատնել կամ ուրանալ: Երրորդ ռայխը և հոլոքոստը սարսափելի փլուզում էին, որը ցույց է տալիս, թե որքան բարակ էր սառույցի շերտը, որի վրա թվացյալ ամուր հիմնվել էր գերմանական մշակույթը իր ավանդույթներով ու կառույցներով: Մենք չենք կարող մեր ոտների տակ գետնի այս փլուզումից հետո այլևս ապահով լինել: Երրորդ ռայխը և հոլոքոստը փորձ էին մշակութային իրադրությունը, որին Գերմանիան մինչ այդ հասել էր, բացասել: Եվ դա հնարավոր չի հեշտությամբ պատմության կանոնների մեջ ներառել, այդ պատճառով էլ հնարավոր չի պատկերացնել, որ մի օր այդ սարսափելի պատկերները կխամրեն:

Վեպն առաջին հերթին այն մասին է, թե գերմանացիների երկրորդ սերունդը ինչ հարաբերության մեջ է ծնողների սերնդի հետ, ինչպես է հաղթահարում կամ էլ չի հաղթահարում այն, ինչ նա դիտում է որպես առաջին սերնդի անցյալ:

Պատերազմի ավարտից հետո բազմաթիվ գրքեր են գրվել, բազմաթիվ ֆիլմեր նկարահանվել, որոնցով հասարակությունը առերեսվում է պատմությանը, և որոնք մղում են նրան հետազոտել ու բաց քննարկել այն ընտանիքում, ընկերական շրջապատում, հանրության մեջ: Այս պատմություններում հիշողությունը իր մեջ թաքնված ռումբ ունի, և մարդիկ հստակ գիտեն, որ այն մի օր կպայթի, բայց չեն կռահում, թե երբ ու ինչի հետևանքով: Դրանք մեծ մասամբ ավարտվում են իրական կյանքի նման, տխուրությամբ, ցավով և ժամանակի գետին նետված հայացքով:

Գրաքննադատությունը մեծ մասամբ գովեստով է արտահայտվում «Ընթերցողը» վեպի մասին: Շեշտվում են հատկապես Շլինկի ճշգրիտ ոճը, ուղիղ պատմելաձևը և անցյալի հաղթահարման արտասովոր եղանակը:

Վեպում քննարկվող թեման՝ նացիոնալ-սոցիալիստական անցյալը ԳՖՀ-ում հեղինակը կապում է սիրային պատմության հետ: 15-ամյա պատանու և 36-ամյա կնոջ պատմությունը առանձնահատուկ հմայք է հաղորդում վեպին և հաջողություն ունի երիտասարդ ընթերցողների շրջանում:

Ի տարբերություն այդ թեմայով այլ գրքերի և ֆիլմերի, հանցագործի սերունդը ներկայացվում է ոչ թե հոր կերպարով, այլ երկրորդ սերնդի ներկայացուցչի սիրուհու կերպարով, որով «հայրերի գրականության»-ը հատուկ օտարությունն ու մտերմությունը այլ կերպ է նկարագրվում: Երկրորդ սերնդի ներկայացուցիչ որդին հանցագործ սերնդի ներկայացուցիչ հոր հանդեպ հեռավորություն և զուսպ վերաբերմունք է ստեղծում, իսկ ահա սիրուհու հետ մարմնական կապը, զուգընկերությունը վեպում զարմանալի մտերմություն է ստեղծում: Ծնող-երեխա հարաբերությունը ծնունդով է պայմանավորված, իսկ սիրային հարաբերությունը ընտրությամբ, որի պատճառով նա, որ «դիտորդ էր, մասնակից է դառնում, խաղընկեր և վճռող»[Hage 1995]: Վեպում Օսվենցիմի թեման արծարծվում է դատավարության միջոցով, որը վեպին տալիս է անհատականի կողքին իրավական չափում: Հիշողության գրականության կողքին, որոնք ստեղծվել են զոհերի հուշերի տեսանկյունից, այս վեպը նացիոնալ-սոցիալիստ հանցագործի տեսանկյունից է գրված: Առաջին դեմքով պատմողի և Հաննա Շմիցի հարաբերության պատմությունը օրինակ է ԳՖՀ-ում նացիոնալ-սոցիալիզմի և հոլոքոստի հանդեպ վերաբերմունքի համար:

2-րդ համաշխարհային պատերազմից հետո եղան բազմաթիվ մշակութային տեսական փորձեր, փնտրելու անցյալի հաղթահարման ուղիներ, դրանցից մեկն էլ Թեոդոր Վ. Ադորնոյի դասախոսությունն էր 1959 թվականին Հեսսենի ռադիոյով, «Ի՞նչ է նշանակում վերլուծել անցյալը»[Adorno 1970] վերնագրով: Այս դասախոսությունը այնքան կարևոր ազդեցություն գործեց, որ Յուրգեն Հաբերմասը 1995 թվականին Գերմանիայի վերամիավորման մասին գրեց. «Ի՞նչ է նշանակում «անցյալի վերլուծությունը» այսօր»:

Ադորնոն իր դասախոսության մեջ նշում է. «Կատարվածի մասին պարզաբանումը պետք է մոռացության դեմ պայքարի, ինչը մոռացվածը արդարացնելու հետ հեշտությամբ համակերպվում է, օրինակ ծնողների միջոցով, որոնք ստիպված են լսել իրենց երեխաների տհաճ հարցերը Հիտլերի մասին, և իրենց անմեղ ձևացնելով, այդ մասին դրական

կողմերից են խոսում կամ էլ միայն այն մասին, որ իրականում ամեն ինչ շատ վատ չի եղել»[Adorno 1970: 24]:

Ադորնոն ամենամեծ վտանգը տեսնում է անգիտության կամ կեսու նախնական իմացության մեջ: Այդ պատճառով նա պնդում է, «կանգ չառնել պարզապես նախատիքների մակարդակում, այլ ուժ ունենալ անձամբ անըմբռնելիս ըմբռնել և առերեսվել սարսափին» [Adorno 1970: 25]:

Դրա համար ըստ նրա շատ կարևոր է հոգեվերլուծության դերը: Եվ եզրակացնում է, որ «անցյալը միայն այն ժամանակ կվերլուծվի, երբ անցածի պատճառները հաղթահարվեն: Եվ քանի որ այդ պատճառները շարունակում են մնալ, այդ պատճառով նրա կախարդանքը մինչ այսօր չի կոտրվել» [Adorno 1970: 28]:

Օսվենցիմի կրկնությանը ընդդիմանալու համար շատ կարևոր է մանկավարժության դերը, որը սիրով և ջերմությամբ կարող է անհատին նոր պայմաններ թելադրել, որ նա իր մեջ ուժ գտնի ինքնորոշվելու և չմասնակցելու նման սարսափելի հանցագործությանը: Չնայած նա համոզված է, որ ֆաշիզմի վերադարձը կամ չվերադարձը ոչ թե հոգեբանական, այլ հասարակական խնդիր է, բայց իր դասախոսության մեջ շեշտը դնում է մանկավարժության վրա և կատարում է հոգեբանական վերլուծություն, որի կենտրոնում հանցագործի անհատականությունն և այդ անհատականությունը ձևավորող մեխանիզմներն են: Նա այդ մեխանիզմները բացատրում է հասարակությամբ պայմանավորված անթրոպոլոգիայի հիմնական սկզբունքներով, որը նա անվանում է «ունիվերսալ սառնություն, և որը մնացած մարդկանց շահերի դեմ սեփական շահերի հետապնդման մեջ է արտահայտվում»[Adorno 1970: 101]: Որպես մասնակից գործոններ նա անվանում է բռնության հանդեպ արխայիկ հակումը, խեղված գիտակցությունը, կարգ ու կանոնի դաստիարակությունը խստությամբ, կարճ ասած՝ կոլեկտիվացումը: Արդյունքում ստացվում է մանիպուլատիվ բնավորություն, որը ըստ Ադորնոյի կարող է հանգեցնել կոլեկտիվին միանալու կուրությանը, ինչպես նաև պատրաստակամությանը կոլեկտիվը մանիպուլացնել:

Դրան սերտորեն կապված է «չմիջնորդավորված, ինքնուրույն մարդկային փորձ ձեռք բերելու անընդունակությունը, զգացմունքներից զուրկ լինելու որոշակի ձևը, գերազնահատված ռեալիզմը և կամայականությամբ տարված լինելով կատարել գործողություններ, և

անտարբեր մնալ այդ գործողության բովանդակության հանդեպ» [Adorno 1970: 97]:

Ի մի բերելով իր դատողությունները այս անհատի մասին, Ադորնոն նշում է, որ սա առարկայացված գիտակցությամբ մարդու տիպ է, որի առաջացմանը խոչընդոտելու համար հարկավոր է լուսավորող դաստիարակություն.

«Պետք է ճանաչել այդ մեխանիզմները, որոնք մարդկանց ընդունակ են դարձնում նման արարքների, պետք է նրանց հենց այդ մեխանիզմները ցույց տալ և խոչընդոտել, որ նրանք դառնան այդպիսին, և ընդհանուր գիտակցություն արթնացնել այդ մեխանիզմների հանդեպ» [Adorno 1970: 90]:

Մանկավարժությունը պետք է կոնկրետ կոլեկտիվացման խնդրի վրա լույս սփռի, հնարավոր դարձնի գիտակցել, տեսնել մանիպուլատիվ բնավորության առաջացումը և առարկայացված գիտակցությանը հակադրի հանգամանքներով պայմանավորված անհատական գիտակցությունը:

Տեսական վերլուծության կողքին վեպի համար հիմք են ծառայում 1960-70-ական թվականներին տեղի ունեցած նացիոնալ-սոցիալիստների դատավարությունները, որոնցից հատկապես կարևոր էին Օսվենցիմի դատավարությունները Մայնի Ֆրանկֆուրտի դատարանում 1963-1976 թվականներին: Այդ դատավարությունների իրավապաշտպանները վեպի կերպարների նախատիպերն են հանդիսանում: Հաննա Շմիցի կերպարի ձևավորման համար առանձնահատուկ նշանակություն ունի Ղյուսելդորֆի դատարանում 1975-1981 թվականներին տեղի ունեցած Մայդանեկի դատավարությունը, որտեղ դատարանի առաջ կանգնել էին 11 տղամարդ և 5 կին, որոնց թվում Հերմինե Ռայան –Բրաունշտայները: Առաջին անգամ գերմանական դատարանում դատվում էին համակենտրոնացման ճամբարի կին աշխատողները: Այս 5 կանանց և Հերմինե Ռայանի ցմահ դատապարտման մասին տեղեկություն է տալիս լրագրողներ Թոմաս Շմիցի և Ալբրեխտ Ֆուքսի ռեպորտաժը: Մայդանեկի դատը տևեց 474 օր, որը իր տևողությամբ ամենաերկարն էր նացիոնալ-սոցիալիստ հանցագործների դատավարություններից: Պատերազմի ավարտից շատ տարիներ անց միայն 1964 թվականին Հերմինե Ռայանը կանգնել էր դատարանի առաջ, թեև դրանից առաջ 1958 թվականից 3 տարի անցկացրել էր Վիեննայի բանտում որպես նացիոնալ-սոցիալիստ հանցագործ: Վեպում Հաննա Շմիցի պաշտոնական դիրքը չի պարզաբանվում, իսկ Հերմինե Ռայանը սկզբում Մայդանեկում ճամբարի

պետի տեղակալն էր, իսկ հետո Ռավենսբրուքում ավագ հսկիչ: Վեպում դատավարության ընթացքում պարզվում է, որ Հաննան մասնակցում էր գերիներին գազախցիկներ ուղարկելու սելեկցիային, բայց չի հստակեցվում, թե նրա գործունեության հետևանքով քանի գերի են ուղարկվել գազախցեր, իսկ ահա Հերմինե Բրաունշտայները պատասխանատու էր ավելի քան 250000 մահացածների, ինչպես նաև հարյուրավոր սպանությունների համար: Հաննայի վերաբերմունքը գերիների հանդեպ, պահվածքը ճամբարում մշուշոտ է, կոնկրետացված չի, իսկ Հերմինեն ճամբարում հայտնի էր իր կամայական դաժանություններով: Նա ծեծում էր երեխաներին, որոնք սովից հարձակվում էին ճաշի տակառի վրա, սպանում հրեա տղաներին, որ ուզում էին փախչել գազախցից, իսկ կանայք նրա համար «աղբ» էին: Պատմում են, որ նա խլում էր մայրերից իրենց երեխաներին և ուղարկում գազախցեր, իսկ մեկ անգամ էլ իր հոր ուսապարկում թաքնված տղային ծեծելով հանել էր այնտեղից: Այդ դատավարության դատախազը հետագայում պատմում է, որ ինքն ու իր կոլեգան հարկադրված էին լսել բոլոր այդ սարսափելի պատմությունները, քանի որ անկողմնակալ պետք է լինեին: Եվ պատիժները, որ դատարանը ի վերջո վճռում է, շատ թեթև էին և ըստ դատախազի այդ ամբողջ դատավարությունը, մոտ 400 վկաների հարցաքննությունը, որի համար դատարանը արտասահման էր մեկնել, լրիվ անիմաստ էր եղել: Իսկ այդ դատավարության նախագահող դատավոր Գյունտեր Բոգենը հետագայում պատմում է, որ ինքը դողում էր վճռի հայտարարման ժամանակ և հենց այդ օրը երեկոյան ուժերի անսպասելի անկում էր ապրել, որովհետև նրա համար չափազանց ցավալի էր նման խեղաթյուրված վճիռ կարդալ, ինչը նա մինչև իր կյանքի վերջ չի կարողանում հաղթահարել: Հերմինե Ռայանի մասին դատավոր Բոգենը նշում է, որ նացիոնալ-սոցիալիզմը արթնացրել ու գործի է դրել նրա մեջ քնած հրեշին:

Հաննայի կերպարի համար հիմք է ծառայել նաև Մարտին Վալզերի 1965 թվականին «Մեր Օսվենցիմը»[Walser 1968] էսսեն, որտեղ նա հարցականի տակ է առնում էսէսականներին «սատանա», «հրեշ» համարելու մոտեցումը: Իր էսսեում Վալզերը առանձին էսէսականների արարքները բարդում է նացիոնալ-սոցիալիստական համակարգի վրա: Իհարկե, Շլինկը այս մոտեցումը չի կիսում և չի կիրառում իր վեպում: Իսկ վեպի գլխավոր հերոսը՝ Հաննան անգրագետ է, տիպիկ հանցագործ չի, ի տարբերություն Երրորդ ռայխի հանցագործների, որոնց մեջ կրթված մարդիկ մեծ թիվ էին կազմում: Շլինկն այս մասին ասում է. «...Եթե

հանցագործները միշտ հրեշ լինեին, աշխարհը պարզ կլիներ: Բայց այն պարզ չի: Երկրորդ սերունդը բազմիցս ականատես է դարձել, երբ հայտնի է դարձել ուսուցչի կամ պրոֆեսորի, քահանայի կամ բժշկի, հորեղբոր կամ նույնիսկ հոր անցյալը, որը ամենևին էլ չի հարուցում հարգանք, հիացմունք և առավել ևս սեր, որը նման հարաբերությանը հարիր է»[Kilb 2014]:

Վեպի պատմական-սոցիոլոգիական հիմքերին են պատկանում նաև առկա համակենտրոնացման ճամբարները, դրանց պահպանումը և խնամքը, դրա օրինակն է Շտրուտտհոֆի ճամբարը Էլզասում, որտեղ վեպում 1966 թվականին հերոսի այցելության ժամանակ նախկին բարաքները համարյա քանդված էին, և միայն որոշ պատեր կանգուն էին մնացել: Բայց արդեն 90-ական թվականներին այցելուն հագիվ է վերաճանաչում ճամբարը: Ճամբարի այդ տեսքից հերոսը չի զգում այն, ինչ կատարվել է այնտեղ իրականում: Այդ մասին Շլինկը նշում է մի հարցազրույցում.

«Նույնիսկ Օսվենցիմում ծառերի տակ աղյուսաշեն բարեկարգ մի շարք գորանոցներից բացի ոչինչ չկա տեսնելու: Երբ ես շրջում եմ այնտեղ, այդ վայրը կենդանացնում եմ իմ երևակայությամբ, որն իր հերթին կերակրվում է վավերագրությամբ»[Kübler 2000: 35]:

Այս մասին գերմանացի գրող Պետեր Վայսը 1964 թվականին «Իմ վայրերը» էսսեում զոհերի տեսանկյունից գրել է, որ ապրողը Օսվենցիմ այցելելով մի խորտակված աշխարհ է տեսնում և թեև ծանոթ է թվերին ու զեկույցների բովանդակությանը, անհաղորդ է մնում այն ամենին, ինչ կատարվել է ճամբարում: Հետագայում գրականագետ Ռուֆ Կյուզերը գրում է, որ Վայսին հաջողվել է տեսնել ինչ-որ բան, քանի որ Ֆրանկֆուրտում տեղի ունեցած Օսվենցիմի դատավարությունից իր հետ ուրվականներ էր բերել և դրանք տեսել հին բարաքներից մեկում: Այսօր այդ ճամբարները հիշողության վայրեր են, որոնք շատ հեռու են բանտ և գերի հասկացություններից: Իսկ Վայսին հաջողվել է տեսնել ոչ ավարտուն, քարացած հուշարձան[Klüger 1994: 54]: Վեպի համար կարևոր հիմք են հիշողության խնդիրը և այսպես կոչված «հիշողության գրականության» մեջ դրա վերարտադրության գրաքննադատությունը:

Վեպում Միխայելը հիշատակում է Հաննայի գրադարանը, որ նա ստեղծել է բանտում, դրանց մեջ նշվում են այն կարևոր հեղինակները, որոնք 60-ական թվականներին ԳՖՀ-ում ընթերցվում և քննարկվում էին՝ Պրիմո Լեվի, Էլի Վիգել, Թադեուշ Բորովսկի, Ժան Ամերի, զոհերի գրականությունը, Ռուդոլֆ Հյուսի ինքնակենսագրական նոթերը, Հաննա

Արենդտի ռեպորտաժը Այշմանի մասին Երուսաղեմում և համակենտրոնացման ճամբարների մասին գիտական գրականությունը[Schlink 1995: 192]:

Այս գրականության թվարկումից պարզ է դառնում զոհերի և հանցագործների հիշողության հեռանկարների տարբերությունը: Դրանց մեջ վեպը երևում է որպես 90-ական թվականների գործ:

Չոհերի և հանցագործների հիշողության տարաբաժանումը հիմնվում է այն փաստի վրա, որ ունիվերսալ հիշողություն ինքնին գոյություն չունի[Diner 1996: 18]: Այն հիմնվում է հիշողության և այն պատմելու ավանդույթների առկայության և կոլեկտիվ հիշողության անջնջելի հետքերի վրա, որոնք ելնում են պատմաբանության սկզբունքներից և չափերից, որի արդյունքում կան պատմության մեկնաբանության տարբերություններ: Հոլոքոստի մասին պատմագրության թեման քննարկվել է 1988 թվականին պատմաբաններ Մարտին Բոժատի և Սաուլ Ֆրիդլենդերի բանավեճում: Պատմաբան Դիները կարևորում է հոլոքոստը պատմագրությամբ վերականգնելու ժամանակ առանձին մարդկանց ապրումները և դրանից ելնելով տարբերում է «գերմանական» և «հրեական» հիշողության մշակույթ, քանի որ գերմանական հիշողությունը հոլոքոստի պատճառների պատմության վերաբերյալ հենվում է «մոտիկից» հայացքի, իսկ պատահաձի վերաբերյալ հրեական հիշողությունը «հեռու» հայացքի վրա: Եվ եզրակացնում է, որ հրեական հիշողության հեռանկարից հրեշայնության տենդենց կա, իսկ գերմանականից բանալության/գոտեհկության, հիմարության/: Այս թեզը պաշտպանվում է «Գերմանական գրականության սոցիալական պատմություն» գրքում, որտեղ Կլաուս Բրիգլերը «Սկիզբ, 1968» հոդվածում գրում է, որ նոր սկզբի միջը ելնում է այն բանից, որ այժմ հնարավոր չի պատկերացնել գերմանա-հրեական հարաբերությունների մասին գրական անկաշկանդ մոտեցում և պնդում է գերմանական և հրեական տեսանկյան տարբերությունը[Briegleb 1992: 140]:

Պատմության հանդեպ վերաբերմունքը ժամանակի հետ փոխվում է, և եթե 2-րդ սերունդը իրեն միահյուսված էր զգում պատերազմի մասնակից սերնդին, ապա 3-րդ սերունդը արդեն այդ թեմային վերաբերվում է գիտական և արվեստին հատուկ թեթևությամբ: Եվ երրորդ ուսյիսի ու հոլոքոստի պատմության, անցյալի մասին նրանց կողմից այլևս գրվում և ասվում են միայն ճիշտ բաներ, նրանք հենվում են ոչ թե

ուրացման և մոռացման այլ հիշելու վրա, իսկ չորրորդ սերունդը արդեն իմացություն և գիտակցություն պետք է ունենա անցյալի մասին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Adorno Th. W.: Erziehung zur Mündigkeit. Frankfurt/M..1970
2. Briegleb K.: Negative Symbiose. In: Gegenwartsliteratur seit 1968. München. 1992
3. Diner D.: Ereignis und Erinnerung. In: Schoah. Formen der Erinnerung. München. 1996
4. David Th.: Vielleicht bin ich ein Volksschriftsteller. In: Die Welt, 6.06.2014
5. Hage V.: Der Schatten der Tote. In: Der Spiegel, Hamburg vom 20.11.1995
6. Kilb A.:Herr Schlink ist «Der Vorleser» Geschichte?. In: FAZ. 14.10.2014
7. Klüger R.: Weiter leben. Eine Jugend.München.1994
8. Kübler G.: Interview mit B. Schlink. In: Die Weltwoche, 20.1.2000
9. Schlink B.: Der Vorleser. Zuerich. 1995
- 10.Martin Walser: Heimatkunde. Frankfurt/M..1968

ԳԱՅԱՆԵ ԳԻՆՈՅԱՆ – ԻՍՏՈՐԻԱ Ի ԼԻՏԵՐԱՏՈՐԱ: Բ. ՇԼԻՆԿ, "ՉՏԵՇ"

В данной статье рассматриваются художественные, социально-психологические основы романа "Чтец" немецкого писателя Б. Шлинка, взгляд последующего после Холокоста поколения на возможность побороть или покориться прошлому и возможные механизмы воспрепятствования повторения истории.

GAYANE GINOYAN – HISTORY AND LITERATURE: B. SHLINK, "THE READER"

The article touches upon the literary and social – psychological peculiarities of the novel "The Reader" by the German writer B. Shlink. It represents the insights of the after-the-Holocaust generation concerning the problems of overcoming the German past and the possible mechanisms of preventing the repetition of the history.

**ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՍԵՌԱԿԱՆ ՀՈՒՈՎԸ ԵՎ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆԻ ԻԶԱՖԵԹԱՅԻՆ
ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ (ԶՈՒԳԱԴՐԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ)**

ԳԱՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ հոլով, իզաֆեթ, քերականական կարգ, հոլովական իմաստ, ստացական, որոշիչ, հարկացուցիչ

Անվանական քերականական կարգերի շարքում հոլովի կարգը յուրահատուկ տեղ է զբաղեցնում. այն լեզուները, որոնք ունեն հոլովի քերականական կարգ, առարկայի և գործողությունների կամ այլ առարկաների միջև հարաբերություններն արտահայտում են հիմնականում հոլովական թեքայթների միջոցով: Մյուս կողմից, ի տարբերություն այլ անվանական քերականական կարգերի, հոլովը չունի առանձին, որոշակի, Ջահուկյանի բնորոշմամբ՝ «ինքնակա» քերականական իմաստ: Այդ իմաստը արտահայտվում է միայն նախադասության շարահյուսական կառուցվածքի մեջ՝ ցույց տալով զանազան հարաբերություններ¹³⁸:

Հոլովի քերականական կարգի ուսումնասիրության գլխավոր հարցերից մեկը հոլովների ընդհանուր իմաստների սահմանման խնդիրն է: Հայտնի լեզվաբան Ռ.Յակոբսոնը այս առթիվ նշում է. «Յուրաքանչյուր լեզվի որևէ հոլովի նշանակությունը պայմանավորված է տվյալ լեզվի հոլովական համակարգի առանձնահատկություններով, և այն կարող է որոշվել միայն այդ համակարգի կառուցվածքի հետազոտության միջոցով: Հնարավոր չէ սահմանել համընդհանուր, տվյալ լեզվի հոլովական հակադրությունների համակարգից դուրս հոլովական իմաստներ»¹³⁹:

Այլ կերպ ասած՝ յուրաքանչյուր լեզու, որն ունի հոլովի քերականական կարգ, ունի հատուկ իրեն բնորոշ հոլովական իմաստների շարք:

¹³⁸ Ջահուկյան Գ., Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքներ, Երևան, 1974: Էջ 171

¹³⁹ Якобсон Р., «Избранные работы», М., Изд. «Прогресс», стр. 135-136

Տվյալ հոդվածի համար որպես քննության առարկա վերցված են մի կողմից՝ հայերենի սեռական հոլովը, մյուս կողմից՝ պարսկերենում կիրառվող *իզաֆեթային* կառույցը: Այսպիսի ընտրության հիմքում ընկած է այդ երկուսի արտահայտած առաջնային քերականական իմաստների համադրելիությունը և ընդհանրությունը: Հայերենում սեռական հոլովի միջոցով արտահայտվող քերականական իմաստներից առաջնայինը ստացականության իմաստն է: Այն նաև պարսկերենի *իզաֆեթային* կապակցության արտահայտված հիմնական իմաստներից մեկն է:

Այլ կերպ ասած, այս երկու կառույցների միջև որպես տրամաբանական հանգման կետ ծառայում է նրանց կողմից ստացականության, պատկանելության քերականական իմաստ արտահայտելու ունակությունը: Այնուհետև որպես մեկնակետ դարձնելով վերոնշյալ իմաստը, զուգադրական քննություն է անցկացվում սեռական հոլովի և *իզաֆեթային* կապակցության արտահայտած այլ՝ երբեմն համընկնող, երբեմն տարամիտվող, քերականական իմաստների միջև: Այս վերլուծության արդյունքում, այսպիսով, մենք կստանանք հայերենի սեռական հոլովի և պարսկերենի *իզաֆեթային* կառույցի արտահայտած քերականական իմաստների համեմատական հարացույցը: Այսպիսով, տվյալ աշխատանքում մենք կիրառել ենք զուգադրական քննության այն մեթոդը, որը գերմանացի լեզվաբան Ռ. Շտերնեմանը անվանում է *երկկողմանի քննություն*: Այս մեթոդի հիմքում ընկած են զուգադրվող միավորների քերականական իմաստները, որոնց հիման վրա զուգադրական քննության են ենթարկվում այդ միավորները: Այս մեթոդը հակադրվում է *միակողմանի* մեթոդին, որը ենթադրում է, որ զուգադրվող լեզուներից մեկի տվյալ քերականական միավորը ընդունվում է որպես չափանիշ, որի հետ համեմատվում է մյուս լեզվի համանման միավորը¹⁴⁰:

Գրեթե բոլոր քերականական իմաստները, որոնք հայերենում արտահայտվում են սեռական հոլովի միջոցով, պարսկերենում արտահայտվում են *իզաֆեթային* կառույցի միջոցով: Այն իմաստային նրբերանգների բազմազանությունը, որ առկա է հայերենի սեռական հոլովում, դրևորվում է նաև *իզաֆեթային* կապակցությունների մեջ՝ սկսած

¹⁴⁰ Штернеманн Р. (рук.) и колл., Введение в контрастивную лингвистику, пер. с англ. Е. Сквайрс, // в «Новое в зарубежной лингвистике», вып. XXV, М., 1989, стр. 144-179

առաջնային՝ ստացականության իմաստից, վերջացրած ավելի հատուկ, նեղ իմաստավորումներով:

Ընդհանրապես, հայերենի հոլովների և պարսկերենի նախդիրների (նաև *rā* հետդիրի) կամ իզաֆեթային կապակցության զուգահեռ դիտարկումը ցույց է տալիս, որ հայերենի հոլովական թեքություններից յուրաքանչյուրը իր իմաստային ընդգրկվածությամբ գրեթե լիովին համընկնում է պարսկերենի վերը թվարկված կառույցներից որևէ մեկի հետ: Սեռական հոլովի հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ նա հիմնականում արտահայտում է երկու գոյականների միջև առկա հարաբերությունը, ի տարբերություն մյուս հոլովների, որոնք ապահովում են կապը գոյականի և բայի միջև:

Վ. Առաքելյանը այս կապակցությամբ մեջբերում է հայտնի ռուս լեզվաբան Վ.Վինոգրադովի միտքը. «Հոլովը անվան ձևն է, որը խոսքի մեջ արտահայտում է անվան հարաբերությունը ուրիշ բառերի նկատմամբ: Այս տեսանկյունից ելնելով, սեռականը ամենից ցայտուն է արտահայտում անվան և ուրիշ բառերի փոխադարձ հարաբերությունը»¹⁴¹:

Ի տարբերություն հայերենի, որտեղ խնդրառությունն արտահայտվում է հոլովի միջոցով, ժամանակակից պարսկերենում այն արտահայտվում է շարադասությամբ և նախդիրներով: Բացառություն է կազմում միայն հայցական հոլովի ցուցիչը, որը ոչ թե նախդիր է, այլ հետդիր՝ *ra*-ն¹⁴²:

Պարսկերենում կիրառվում է ընդհանուր՝ գոյականի բնութագրական հատկանիշները նկարագրող միջոց՝ իզաֆեթային կապակցությունը, որը միաժամանակ արտահայտում է և՛ որոշային, և՛ հատկացուցչային հարաբերությունները:

իզաֆեթը (*اضافة/ezāfe*) արտահայտվում է ենթատողային «,» նշանով և արտաբերվում է որպես *e*, սակայն ինչպես պարսկերենի մյուս վերտողային և ենթատողային հնչյունական նշանները, այն սովորաբար չի դրվում տեքստում¹⁴³:

¹⁴¹ Առաքելյան Վ., Ժամանակակից հայերենի հոլովների և հոլովական կապակցությունների իմաստային առումները, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատարակ., 1957, էջ 71-72

¹⁴² Mahootian Sh.; Gebhardt L., Persian descriptive grammars, Taylor & Francis Routledge, London, 1997, pp. 135-136

¹⁴³ Օրինակ՝ դրանք դրվում են Ղուրանի տեքստերում, որտեղ պարտադիր է ճշգրիտ արտասանությունը:

Այն դեպքերում, երբ իզաֆեթային կապակցության մեջ առաջին անդամը վերջանում է ձայնավորով, ապա իզաֆեթն արտասանվում է որպես **ye**, և ենթատողային նշանի փոխարեն դրվում է «ی» տառը: Իզաֆեթային կապակցության մեջ որոշյալը և հատկացյալը նախադաս են համապատասխանաբար որոշչին և հատկացուցչին: Կազմությամբ *իզաֆեթային կապակցությունները* կարող են լինել պարզ և բարդ. պարզ կառույցները բաղկացած են երկու բառից, օրինակ՝

ketāb-e šāgerd / کتاب شاگرد

աշակերտի գիրքը

Բարդերը՝ երեք և ավելի բառերից, օրինակ՝

guše-ye otagh xāne / گوشه اتاق خانه

տան սենյակի անկյունը

Իզաֆեթային կապակցությունը, որպես քերականական յուրահատուկ կառույց, լայն ուշադրության է արժանացել ավանդական պարսկական քերականագիտության մեջ: Ըստ այդմ, զանազանում են իզաֆեթային կապակցության երկու տարատեսակ. առաջին՝ *որոշիչ-որոշյալ* կապակցություն, երկրորդ՝ *հատկացուցիչ-հատկացյալ* կապակցություն¹⁴⁴:

Լեզվաբան Մահութիանը առանձնացնում է իզաֆեթային կապակցության երեք տարատեսակ՝ *սեռական (genitive)*, *բնութագրական (attributive)*, *վերադիր (appositive)*¹⁴⁵:

Ռուբինչիկը նշում է, որ իզաֆեթի քերականական իմաստնը մեծապես պայմանավորված է բառակապացության անդամ բառերի բառիմաստների առանձնահատկությամբ: Ավելի մանրամասնելով իր այս բնորոշումը, Ռուբինչիկը նշում է, որ իզաֆեթային կապակցությունները հիմնականում արտահայտում են *որոշչային, ստացական, քանական, տարածական և ժամանակային* իմաստներ¹⁴⁶:

¹⁴⁴ Windfuhr, G. L., “Persian Grammar: history and state of its study”, Hague, 1979, pp. 58-59

¹⁴⁵ Mahootian Sh.; Gebhardt L., 1997, pp. 68-69

¹⁴⁶ Рубинчик Ю. А., «Грамматика персидского языка, Москва, 2001, стр. 364

Ինչպես նշեցինք, ստացականությունը, պատկանելությունը իզաֆեթային կապակցության արտահայտած առաջնային իմաստներից մեկն է օրինակ՝

ketāb-e šāgerd / کتاب شاگرد

աշակերտի գիրքը

Որոշի իմաստ արտահայտող իզաֆեթային կապակցություններում առաջին անդամը գոյական է, իսկ երկրորդը սովորաբար ածական, օրինակ՝

ketāb-e jāleb / کتاب جالب

հեղաքրքիր գիրք

Սակայն երբեմն որոշի դերում կարող է հանդես գալ գոյականը, օրինակ՝

āb-e angur / آب انگور

խաղողի հյութ

Ինչպես նկատում ենք, այս կապակցությունը համընկնում է Վ. Առաքելյանի նկարագրած հայերենի *որոշիչ սեռականի* հետ: Պարսկերենում իզաֆեթային կապակցության միջոցով է արտահայտվում նաև հայերենի ծագման սեռականը

farzand-e pezešk / فرزند پزشکی

բժշկի որդին

Հայերենի տեղի սեռականը, ինչպես նաև ժամանակի սեռականը նույնպես պարսկերենում արտահայտվում են իզաֆեթային կապակցության միջոցով

Տեղի սեռական-

guše-ye otagh / گوشه اتاق

սենյակի անկյունը

Ժամանակի սեռական-

vaght-e tavaghof / وقت توقف

ընդմիջման ժամանակը

Պարսկերենի իզաֆեթային կառույցը հիմնականում համապատասխանում է նաև հայերենի մասնական սեռականին.

goruh-e došmānhā / گروه دشمنانها

թշնամհների խումբը

Մասնականը պարսկերենում որոշ դեպքերում արտահայտվում է յի/az նախդիրով կազմված կապակցության միջոցով: Օրինակ՝ յի/az-ը իր հիմնական իմաստով անջատման անուղղակի խնդրի քերականական ցուցիչն է, հիմնականում համապատասխանում է հայերենի բացառական հոլովի -ից հոլովական թեքությին՝ իր ունեցած գործառույթներով.

goruhi az došmānhā / گروهی از دشمنانها

թշնամհների մի խումբ

Այստեղ նաև մի հետաքրքրական օրինակ ենք տեսնում. այն դեպքում, երբ հատկացյալը դրված է որոշյալ առումով, ապա կիրառվում է իզաֆեթային կապակցությունը, եթե անորոշ առումով, ապա յի/az նախդիրով կապակցությունը: Միանշանակ դժվար է սահմանել այս երևույթի պատճառը, սակայն առավել հավանական է հնչյունաբանական բացատրությունը, այն է Ե/ye անորոշի մասնիկից հետո դժվարանում է իզաֆեթի արտասանությունը, այդ իսկ պատճառով այդ դիրքում դրվում է յի/az -ը: Այս նախդիրը կիրառվում է նաև վերաբերական հարաբերություններ արտահայտող որոշակի կապակցությունների կազմում, ինչպես օրինակ՝

defā az hoghugh / دفاع از حقوق

իրավունքների պաշտպանություն

Պարսկերենում իզաֆեթային կապակցությունների անդամներից մեկը կարող է լինել նաև բայանուն, որը նույն անորոշ դերբայն է: Կախված կապակցության արտահայտած իմաստից՝ այն կարող է համապատասխանել հայերենի ենթակա սեռականով կամ խնդիր սեռականով դրված կապակցություններին, օրինակ՝

raqsidan-e doxtar / رقصیدن دختر

աղջկա պարելը

sāxtan-e pol / ساختان پول

կամրջի կառուցելը

Վ. Առաքելյանը նշում է, որ սեռականի՝ բայական խնդրի դերում կիրառվելը բնորոշ է առօրյա խոսակցական լեզվին և դուրս է գրական հայերենի քերականական կանոններից¹⁴⁷:

¹⁴⁷ Առաքելյան Վ., 1957, էջ 75

Հայերենին յուրահատուկ՝ սեռական հոլովի մի շարք մասնակի իմաստային առումներ նույապես իրենց զուգահեռ արտահայտությունն են գտնում պարսկերենում՝ իզաֆեթային կառույցի միջոցով.

Անվանումի սեռական

meydan-e Ferdousi / میدان فردوسی

Ֆիրդուսիի հրապարակ

Պարունակության սեռական

bāq-e angur / باق انگور

խաղողի այգի

Չնայած բերված բազմաթիվ օրինակներին, որտեղ հայերենի սեռական հոլովը և պարսկերենի իզաֆեթային կապակցությունը իմաստաբանորեն համընկնում են, այդ համապատասխանություններն, այնուամենայնիվ, լիակատար նույնական չեն: Հանդիպում են նաև կիրառման այնպիսի դեպքեր, երբ հայերենում սեռական հոլովով կազմված կապակցությունները պարսկերենում համապատասխանում են այլ՝ ոչ իզաֆեթային կառույցների: Օրինակ՝ *փոխանուն սեռականը*, որի համարժեքը պարսկերենում «*māl-e*» օժանդակ բառի միացմամբ կազմված կառույցն է՝

māl-e vazir / مال وزیر

Նախարարինը

Վ. Առաքելյանը առանձնացնում է նաև *գերադրական սեռականը*, երբ արտահայտվում է առարկաների այն խումբը, որտեղ եզակի հատկացյալը իր հատկանիշներով ամենաբարձրն է, օրինակ՝ *քաջերի քաջը*¹⁴⁸:

Չնայած իզաֆեթի կազմության մեջ առաջին անդամը սովորաբար գոյական է, որոշ դեպքերում այն կարող է լինել ածական: Այդ բառակապակցությունները սակայն հայերենում իրենց մեջ սեռական հոլովով դրված բառաձևեր և կապեր են կրում կամ կապված բառիմաստից և ենթատեքստից ստանում են այլ հոլովներ, օրինակ՝

negaran-e barādar / نگران برادر

¹⁴⁸ Նույն տեղում

անհանգիստ՝ եղբոր համար

amāde-ye harakat /امادهء حرکت/

շարժմանը պատրաստ

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ հայերենում և պարսկերենում վերաբերական իմաստները թեև արտահայտվում են տարբեր քերականական միջոցներով, այնուհանդերձ այդ երկու կառույցների՝ հայերենի սեռական հոլովի և պարսկերենի իզաֆեթային կապակցությամբ իմաստային ընդգրկումը գրեթե համընկնում է՝ որոշ բացառություներով:

ГАРИК ГРИГОРЯН - РОДИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ СОВРЕМЕННОГО АРМЯНСКОГО И ИЗАФЕТНОЕ СОЧЕТАНИЕ СОВРЕМЕННОГО ПЕРСИДСКОГО ЯЗЫКОВ (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)

Современный армянский и современный персидский, будучи родственными и соседствующими языками, имеют много лексических и грамматических общих черт. В то же время, между двумя языками есть некоторые системные различия. Например, грамматическая категория падежа присутствует в армянском языке, но отсутствует в персидском. В этой статье мы проводим сопоставительный анализ между родительным падежом армянского языка и *изафетным* сочетанием персидского, в частности грамматическими значениями, которые выражены с помощью этих структур.

GARIK GRIGORYAN - GENITIVE CASE OF MODERN ARMENIAN AND EZĀFE STRUCTURE OF MODERN PERSIAN (A COMPARATIVE ANALYSIS)

Modern Armenian and Modern Persian being neighbour languages and at the same time members of the same language family, have many lexical and grammatical common features. At the same time there are some system differences. For example grammatical category of case, which is present in Armenian but doesn't exist in Persian. In the current article we offer a comparative analyses between genitive case of Armenian and *ezāfe* structure of Persian, in particular- between the grammatical meanings which are expressed through those structures.

ИСПАНСКИЙ ГЛАГОЛ HABER: СОДЕРЖАНИЕ И СИНТАКСИЧЕСКИЕ ПОЗИЦИИ ЭЛЕМЕНТОВ

МАРИНА ГРИГОРЯН

Ключевые слова: копулятивный глагол, функциональные связи, аккузативная позиция, валентность, модальная конструкция

Испанский глагол haber входит в систему связочных глаголов, но в то же время он способен обозначать существование и наличие. В отличие от глагола ser, копулятивный глагол haber сравнительно редко появляется в системе связочных глаголов. Он способен присоединять придаточные предложения: Hay quien se ha vuelto loco de hambre. (С. Laforet "Nada").

В традиционной испанистике укоренилось мнение, доминирующее и сейчас в современных исследованиях, согласно которому элемент присоединяемый hay (форма глагола haber) является прямым дополнением. Эту точку зрения поддерживает целый ряд исследователей: А. Бельо, Р. Секо, С. Хили Гайа и др.. Наиболее ортодоксально в этом вопросе выступает Академия. Очень немногие филологи, в частности Мартин Алонсо, утверждают, что элемент при hay является подлежащим. Имеется и точка зрения, что элемент при hay является психологическим подлежащим, но в грамматическом плане играет роль прямого дополнения. (Р.Х. Куэрво, Э. МартинесАмадор)

В данной статье доказательство принадлежности элемента при hay к подлежащему строится на критическом отношении к традиционной трактовке функциональных связей в таких предложениях.

Приведем аргументы сторонников традиционной трактовки:

1. Латинский глагол habere употребляется в качестве глагола обладания. На этом основании испанский глагол haber приводит к выводу о его переходности. Поэтому элемент при hay расценивается как прямое дополнение.
2. Форма hay не меняется при количественных изменениях присоединяемого элемента (hay fiestas).

3. Замена элемента при *hay* местоимением приводит к появлению конструкции *lo hay*, обнаруживающий аккузативную позицию замененного элемента.

Но эти перечисленные аргументы все же не способны выявить все семантические особенности этого глагола.

Контраргументы этой трактовки:

1. Элемент, сопровождающий *hay* не является прямым дополнением, так как не имеет предлога "а" даже будучи выражен именем антропонимом или местоимением:

Hay amigos que ...; no hay nadie.

Латинский глагол *habere* полностью утратил в испанском языке значение *tener*, поэтому ссылка на общность их семантики необоснована.

В современном испанском языке *haber* (*hay*) означает существование (*existir*) или наличие и сопоставим не с *tiene*, а с *se tiene*: *Se tiene automóviles más seguros = hay automóviles más seguros*. Если в исходных предложениях элемент при *se tiene* является подлежащим, он также является подлежащим при *hay*.

Аналогия между указанными глагольными формами настолько полная, что эти формы взаимозаменяемы даже в модальных глагольных конструкциях, где значение существования исчезает:

Para resistir eso, se tiene que ser un Bandelaire y haber hecho este libro. (R. Gomez de la Serna "Efigies")- *Hay que ser un Bandelaire....*

Даже А. Бельо допускает, что "если бы безличный *haber* означал сам по себе существовать, то было бы одним из самых больших отклонений от нормы ставить существующий предмет в аккузативе".

2. Известно, что форма *hay* происходит от обстоятельства места *hie* в сочетании с редуцированным *habet* (*ha*), то есть *ha + hic = ha + y = hay*. Так как в состав формы *hay* включено наречие, никакие ее изменения в *Presente* не возможны. Следовательно количественная несогласованность глагола и элемента (*hay frutas*) не является показателем нарушения в согласовании между подлежащим и сказуемым.

Значит, форма *hay* вообще не обладает количественными параметрами.

Зато в других временных формах *haber* (*hay*) постоянно стремится к установлению согласования с прилегающим элементом (*habían*

fiestas). Это явление наблюдается на Левантинском побережье Испании и в Латинской Америке. Грамматисты исключают его из сферы литературного языка, но нельзя отрицать его широкое проникновение во все слои языковой культуры.

Силлепсис между подлежащим и сказуемым - достаточно распространенное явление, и не может служить основным признаком при определении позиции, замещаемой тем или иным элементом.

Одним из сильных доводов сторонников аккузативности позиции, замещаемой элементом при *hay*, является форма *lo: se creyó que habría frutas en abundancia, y en efecto las hubo.*

Lo(la, los, las) рассматривается как падежный вариант личного местоимения *el*. Если это так, то и всякий предикатив при глаголе *ser* должен тоже считаться прямым дополнением.

В плане коммуникативной нагрузки *lo* является формальным показателем темы, заключенной в предикцируемом элементе:
Remedio lo hay para todas las cosas, queriendo Dios. (R. de Valle-Inclan "Jardín umbrío")

Исходя из этого, есть основание утверждать, что элемент, присоединяемый *hay*, является подлежащим, *hay* обозначает существование предикцируемого предмета, его наличие.

Поскольку глагол *haber (hay)* обладает правой подлежащей валентностью, придаточное, расположенное справа от сказуемого, будет являться подлежащим.

¡Y todavía hay quien dice que en las novelas no se aprende nada! (E.J.Poncela "Amor se escribe sin "H"")

Отсюда модель предложения с придаточным при глаголе наличия: *Haber (hay) + ПП* с фиксированным порядком следования элементов. В данной модели придаточное предложение всегда предметно. В подавляющем большинстве случаев ПП в рассматриваемых конструкциях вводится относительным местоимением *quien*.

Иногда в модели *haber (hay) + ПП* наблюдается одновременное употребление тематического местоимения *lo* и его форм *los, la, las*:
Sobre todo por las noches la soledad me pesa; las hay que laspaso en vela. (M. de Unamuno "La tía Julia")

Тематическое местоимение образует с ПП одно смысловое целое. Сходные ПП, вводимые относительными местоимениями *el* *que* всегда являются косвенно данным:

Así en la fiesta ideal hay el que quiere que pase sobre él. (R. Gomez de la Serna "Efigies")

Конструкции с левым расположением *los, las* констатируют факт наличия косвенно "данного", потому что об этом шла речь:

Los hay que ya ni se mueven para nada, que no sienten ni los golpes. (A. Sastre "Escuadra hacia la muerte")

Местоимение *quien* после *hay* всегда вводит только инновативное ПП, причем во всех случаях такие ПП являются антропонимами.

На уровне сложного предложения возможности правой подлежащей валентности *haber (hay)* ограничены. ПП в модели *Haber (hay) +ПП* бывают только предметными, придаточные в которых показано действие, процесс с *hay* не сочетаются. Среди предметных придаточных в сочетании с *hay* трудно вступают неантропонимы. Такая однонаправленность модели *hay+ПП* компенсируется предицированием придаточных другими глаголами наличия, среди которых важное место принадлежит форме *he aquí*.

Наличный оборот *he aquí* в современном испанском языке представляет собой застывшую форму: сема обладания глагола *haber (hay)* полностью утрачена, утрачено также и первоначальное подлежащее, след которого (форма первого лица) сохраняется в форме *he*.

Композиция *he aquí* напоминает образование *hay*: тот же глагол обладания в сочетании с локальным наречием приобретает наличествующий предмет. Процесс грамматикализации наличного оборота еще не вполне завершился, так как с простыми антропонимичными элементами *he aquí* сохраняет аккузативное управление: *He aquí en tus manos*.

Характер связи между оборотом и наличествующим антропонимичным предложением уже утрачен и это дает возможность говорить о подлежащей позиции указанного элемента:

He aquí el que me ama. (R. Gomez de la Serna "Efigies").

ПП при *hay* всегда предметны, придаточные при *he aquí* почти всегда событийны. Думается, что следует считать подлежащими при *he aquí* только предметные придаточные. *Pues bien, he aquí lo que vengo a decirles: el niño no aparecerá.* (W. Fernandez Flores "El hombre que compró un automóvil").

He aquí в сочетании с событийным придаточным следует рассматривать как стилистический прием. Во всех таких конструкциях he aquí легко опускается.

He aquí que nuestro vecino Senen Morales, el mercero, se ha enamorado. (D. Medio "El pez sigue flotando") – Nuestro vecino Senen Morales, el mercero, se ha enamorado.

Глагол наличия haber, входит в довольно обширную группу глаголов. Их семантика не обязательно указывает на "чистое" наличие, каждый из них имеет собственное специфическое значение, отличающее его от семантики остальных. В этом плане всю группу можно было бы противопоставить глаголу haber, как осложненные дополнительным значением варианты выражения идеи наличия. Кроме того, по отношению к haber (hay) эти глаголы можно назвать модальными, так как присоединяя к себе ПП они вскрывают, как мыслится идея наличия на фоне действительности.

Это такие глаголы как faltar, bastar, quedar, sobrar и другие.

Интересные закономерности функционирования сложных предложений с придаточным подлежащим и глаголом наличия в качестве сказуемого могут быть прослежены при противопоставлении предложений с hay и с глаголом выражающим идею недостаточности faltar. Глагол faltar выражает идею наличия с отрицательным знаком. Отсюда следует, что эти глаголы могут взаимодействовать в оппозиции haber (hay) — no faltar, то есть между их отрицательными и положительными формами существует аналогия:

No falta - hay, falta - no hay.

Вспоминаем, что ПП присоединяемое hay всегда предметно. Характер же ПП, присоединяемого глаголом faltar, зависит от позитивности либо негативности сказуемого в каждом конкретном предложении. Faltar в отрицательной форме взаимодействует только с предметными ПП. Faltar в положительной форме предсказывает преимущественно событийные ПП.

A la menor interrupción no faltaba quien entremetiese otro asunto. (E. Larreta "La gloria de don Ramiro")

Solo faltaba que, ahora, tuvieses pretensiones de mujer rica. (R. Rubio "Equipaje de amor para la tierra")

Правильность аналогий *no falta - hay* и *falta - no hay* проверяется подстановкой в каждое из четырех возможных видов его отрицательного или положительного аналога:

No falta- hay
hay- no falta

no hay-falta
falta-no hay

Отрицательное *falta* заменяемое положительным *hay* при замене форм *Subjuntivo* в сказуемом придаточного на индикативные формы:

No faltaba quien se diese cuenta del movimiento. — Había quien se daba cuenta del movimiento.

Предложения с глаголом в будущем времени не нуждаются в изменении склонения:

No faltará quien desee complacerme. (E. Larreta "La gloria de don Ramiro) - Habrá quien desee complacerme.

При замене положительного *hay* на отрицательное *falta*, наряду с *Subjuntivo* в придаточном возникает множественное число ПП и основного сказуемого:

Quizá el ejército del Duque no era suficiente para tamaña empresa y hay quien presenta a Bearnés como hombre de mucho ardid y coraje. (E. Larreta "La gloria de don Ramiro) — No faltan quienes presenten a Bearnés como hombre...

Появление множественного числа можно объяснить тем, что ПП в исходном предложении носит обобщающий характер, а следовательно, не фиксирует единичности лица, которое в нем описано: *hay*, как известно множественного числа не имеет. Появление *Subjuntivo* вызвано тем, что глагол *faltar* модален, он связан с субъективным отношением к факту наличия.

Однако замена отрицательного *hay* на положительное *falta* не всегда является равноценной. *No hay* констатирует отсутствие наличия, а *falta* кроме подобной констатации недостаточности может выражать желательность /нежелательность наличия, сожаление по поводу недостаточности. Помимо этого *falta* предсказывает предметные ПП. Поэтому подобная замена способна исказить смысл предложения. Равным образом положительное *falta* не заменяется на отрицательное *hay*, так как предсказывает преимущественно событийные ПП, тогда как *no hay - предметные*.

Ya están hechos los papeles. Los tiene Don Victoriano y solo falta que los firme Celes y Vicenta. (A.M. de Lera "Tierra para morir")

Y a mi Pepe no hay quien lo encarille. (A. Buero Vallejo "Historia de una escalera")

В итоге получается, что между *n falta* и *hay* существует аналогия, а между *falta* и *no hay* аналогия весьма далека.

No falta = hay

falta ≠ no hay

Отсюда следует, что синонимическое выражение идеи наличия обуславливается в значительной степени модальным характером высказывания - с одной стороны, и характером предсказуемого придаточного в плане предметности/событийности с другой. Модальный характер высказывания и предметность/событийность ПП взаимосвязаны на фоне утверждения/отрицания в главной части комплекса.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Современная грамматика испанского языка. Часть II . Синтаксис. Санкт-Петербург. 1997
2. S. Gili Gaya. Curso superior de sintaxis española. La Habana, 1968.
3. M. Alonso. Gramática del español contemporáneo. Madrid, 1968.
4. A. Bello. Gramática castellana. 1972
5. E. Larreta "La gloria de don Ramiro
6. W. Fernandez Flores "El hombre que compró un automóvil"

ՄԱՐԻՆԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ - ԻՍՊԱՆԵՐԵՆ <<ԱՌԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ>> ԻՄԱՍՏՈՎ HABER ԲԱՅՐ՝ ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՅԻՆ ԵՎ ՇԱՐԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ԿԻՑ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ԴԻՐՔԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ

Ներկայացվող հոդվածի նպատակն է հայտնաբերել իսպաներենում առկայություն ցույց տվող **haber** բայի շարահյուսական և իմաստաբանական առանձնահատկությունները: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում համապատասխան շարահյուսական կառույցների և կայուն կաղապարներ իքննությանը, **haber** բայի մասնակցությամբ ինչպես նաև բովանդակային և շարահյուսական կից կառույցների դիրքային առանձնահատկությունների ուսումնասիրությանը:

MARINA GRIGORYAN – THE SPANISH VERB OF PRESENCE: THE CONTENT AND SYNTACTIC POSITIONS OF THE ELEMENTS

The present article aims to reveal the semantic and syntactic peculiarities of the Spanish verb *haber*. Special preference is given to the study of corresponding syntactic structures and set expressions with the Spanish verb *haber* and the analysis of the content and syntactic positions of elements with it.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN MEANING AND COGNITION IN THE
ASIAN-AMERICAN LITERARY DISCOURSE IN THE CONTEXT OF THE
QUASI-MELTING POT**

MERI DALLAKYAN

Keywords: linguistic relativity hypothesis, Weltanschauungstheorie, meaning and cognition, The Melting Pot, intercultural discourse, Asian-American literary discourse, literary ghetto, ampersand America

In the recent years the old definition of the American melting pot which was once adopted to stand for a big pot where all newly arrived nations' cultures boil and mold and become one unity has been constantly challenged. In her book *Reinventing the Melting Pot: The New Immigrants and What It Means to be American* Tamar Jacoby drives attention on a very sensitive issue of the current America by redefining the well-accepted metaphor of "melting pot". She begins her book with Eddie Liu's (Asian-American) story who, being a second generation immigrant, is baffled with two identities: he claims himself an American but doesn't want to forget his past either and totally assimilate. As Jacoby states "they [immigrants] reject the metaphor of the melting pot....and need a way to understand who they are and how they fit in [Jacoby, 2004:4]. This study takes cognizance of the view that in today's globalized world with the Internet revolution sweeping the world, cheap tickets to travel back and forth to their homelands and with more and more growing ethnic enclaves America's melting pot has changed as least to the America Mosaic or American Kaleidoscope [Fuch, 1990:276] or "ampersand Americans" as in "Mexican & American [Jacoby, 2004:8] where every fragment is equally *but* separately important to get the image of the whole. The American Kaleidoscope, as Fuch states, is i.e. "complex and varied, changing form, pattern, color... continually shifting from one set of relations to another; rapidly changing" [in the same place].

Due to the destiny that the New World had inherited The Melting Pot or the Great Mosaic or The American Kaleidoscope also brings about new type of literature: a blend of ethnic smells and tastes and White American striving tendencies. Among different ethnic groups writing in the Literary Ghettos and

surviving in the mainstream literary society Asian-Americans are of great interest and appeal since they represent a good chunk of America's literature that was once looked down that could not only survive but also revive.

The relationship between mind and brain has been investigated quite a lot since the 17th century. Even though we might not be able to read them in the original German, for instance, we may trace them in upcoming scholars' works. Among a vast variety of reviews on the Sapir-Whorf hypothesis, which is the most widespread hypothesis on the link between language and thought, Konrad Koerner's observations are of great interest and importance since he provides a full and sequential review of the so-called linguistic relativity hypothesis by quoting Justice (1987) who names it as a "Vico-Herder-Humboldt-Sapir-Whorf hypothesis" [Koerner, 1992:174]. The name string actually shows the gradual developmental stages starting from Vico in the 17th century that the hypothesis went through and reached its peak in 1950s due to Sapir's student Benjamin Lee Whorf and became widely known as Sapir-Whorf hypothesis.

This very review is also valuable because it familiarizes us with one of the earliest and most vivid notion of the close relationship between language and thought which was introduced by an outstanding American linguist, philologist and lexicographer William Dwight Whitney.

Every single language has...its own peculiar framework of established distinction, its shapes and forms of thought, into which, for the human being who learns that language as his "mother-tongue", is cast the content and product of mind, his storehouse of impressions, however acquired, his experience and knowledge of the world. This is what is sometimes called the "inner form" of the language, the shape and cast of thought, as fitted to a certain body of expression. [Whitney 1875: 21-22]

The fact that the linkage between mind and brain, between language and thought has been pondered over since early 19th century speaks of its importance and value in linguistic investigations. However, it does not devalue its reconsideration and/or approval and /or reevaluation since it lies on the basis of linguistic anthropology, sociolinguistics, ethnolinguistic and linguistic data analysis. Moreover, in today's fast globalizing world where the Internet has virtually left no country boundaries and immigrants in the USA are "not melting in the pot" any more but rather stay parts of the "Great Mosaic America" or "The Kaleidoscope" the question of whether bicultural writes reveal their cultural identity in their works and to what extent that identity, if

any, is lost among first, second, and third generation Asian-American writers is still topical.

Asian-American literature has been primarily and mainly researched “within the frames of [literature] reviewers and critics from the single perspective of race and gender” [Shirley Geok-lin Lim, 2000:18]. Such like observations are also found in Silvia Schultersmandl’s article (*Breaking out of the Literary Ghetto*). She states that Asian-American literature is often investigated and primarily included in American literature canon “for its depictions of gender, ethnicity, and class” [Schultersmandl, 2008:288]. This kind of statements are true since we encounter great difficulty in finding researches on Asian-American Literature outside the scope of literary criticism or women studies. Moreover, these views are often stereotyped (Bella Adams) and represent the struggle for keeping their [Asian-American] identity in the New World. However, even in Shirley Geok-lin Lim’s article there is a slight hint to my research’s theoretical basis that language influences thought. By summarizing what Asian- American literature is mainly about she states that “the range of the voices and tones given to the speakers tells us whether their parents are non-English-speaking immigrants or bilingual speakers...” [Shirley Geok-lin Lim, 2000:21]. She goes on reminding that “...critics and teachers must mediate between [these] new texts and historically constructed U.S. literary tradition” [Shirley Geok-lin Lim, 2000:22]. Moreover, in Schultersmandl’s article there is a clear claim/request to future researchers to investigate separate texts of Asian-American writers to reveal whether they reflect the same collective ideas of “nationhood, origin, diaspora, coloniality, postcoloniality, and globality envisaged in the Asian American literature” [Schultersmandl, 2008:294]. By referring to Frank Chin who tries to distinguish between the “real” and “fake” Asian-Americans, Schultersmandl makes a brave statement that also lies on the basis of this research. He says:

The editors [Frank Chin, Jeffery Paul Chan, Lawson Fusao Inada, Shawn Wong] use the term “Asian American” to denote a common history of exclusion and of racism, both being indications that the melting-pot myth cultural assimilation is not part of Asian American authors’ discourse but rather of the discourse of white supremacist hegemony. (294).

By saying so we also agree that Asian American literature has conventionally been viewed as alien literature only trying to show the hard life that generations of immigrants had in assimilating with the new culture thus

saying what the white superpower wanted to hear and accept. This resulted in Asian-American literature to constantly be pushed back to either ethnic studies or gender/women studies course requirements while trying to break out of the literary ghetto.

As mentioned above the relation between language and thought, language and cognition classically viewed in linguistic literature as a monopoly area for Sapir-Whorf hypothesis has actually been investigated a lot earlier than that. Humboldt's influence on the formation of the 19th century linguistic thought with regard to the link between language and culture, for instance, might not seem so direct. However, as Koerner [1992:176] points out Franz Boas, who used not to cite Humboldt directly, referred to a number of 19th century Humboldtians such as anthropologist Adolf Bastian (1826-1905), psychologist Wilhelm Wundt (1832-1820), and most importantly Heymann Steinthal (1823-1899). Even though Humboldt's original writings are in German a number of reviewers and among them Koerner have translated his ideas on language and thought. After several draft letters to friends and his brother Alexandre Humboldt, and with a pause of two-three decades Wilhelm von Humboldt finally came to the idea that

[Language is by no means a mere means of communication, but the mirror of the mind and of the world view of the speaker].

[1827:3, tracked in Koerner's translation, 1992:179]

This very idea became known as Humboldt's *Weltanschauungstheorie* [Theory of World View, translation mine], a "theory of the interrelation between language and mind, and, more specifically, between linguistic structure and the particular manner in which a speaker of a given language conceptualizes his universe" [Penn 1972:19]. Humboldt's *Weltanschauungstheorie* also serves basis for this particular research since I believe that Asian-American writers perceive the universe in *their* own way due to the cultures that they belong and due to the language(s) that they speak. These differences in world perceptions should be able to be tracked and unveiled in their literary work as a writer subconsciously or even unconsciously uses those culture-bound semantic and/or syntactic structures that are results of the cognitive framework that they are in.

It seems that Humboldt's *Weltanschauungstheorie* also became central for Boas's ideas in the relation between language and culture. As he states certain aspects of one's native tongue determine the way he/she perceives the world. ...By bringing examples of vocabulary differences in naming people

within the kinship/family relationship, Boas points out that ... “The peculiar characteristics of language are clearly reflected in the views and customs of the peoples of the world”[Boas 1911:72-72].

Since Whorf attended Sapir’s lectures in Yale and Sapir in his turn had completed his PhD thesis with Boas, Humboldt’s influence on the formation of the Linguistic Relativity hypothesis is evident all the way to Whorf. However, the theory underlying this very research is based on the Whorfian hypothesis that language influences thought (Whorf 1956) which was vigorously questioned and evoked great scientific interest in the second half of the 20th century. Among well-known scholars that shared Whorf’s hypothesis strong version were Carrol and Casagrande (1958), Bloom (1981), Boroditsky (1999).

However, it would be unfair not to mention that Humboldt himself was a lot inspired by a German classic Johann Gottfried Herder (1744-1803). We can see how deep the problem that we are trying to investigate has been studied and it is still topical.

REFERENCES

1. Adams, Bella, *Asian American Literature*. Edinburgh University Press, 2008
2. Black, Max., *Linguistic Relativity: The Views of Benjamin Lee Whorf*. *The philosophical Review* 68(2):228-238, 1956
3. Bloom, A. H., *The linguistic shaping of thought: A study in the impact of language on thinking in China and the West*. Hillsdale, NJ: Erlbaum. 1981
4. Boas, Franz, *Race, Language, and Culture*. New York. Macmillan, 1940.
5. Boas, Franz, *Wilhelm von Humboldt’s Conception of Linguistic Relativity*. The Hague: Mouton, 1967
6. Boroditsky, L., *First-language thinking for second-language understanding: Mandarin and English speakers’ conceptions of time*. *Proceedings of the Cognitive Science Society*, 21, 84–89, 1999
7. Fuchs H., Lawrence, *The American Kaleidoscope: Race, Ethnicity and the Civic Culture*, Wesleyan University Press, 1995
8. Geok-lin Lim, Shirley, "Asian American Literature: Leavening the Mosaic", in "Contemporary U. S. Literature: Multicultural Perspectives"

- (U.S. Society & Values, Electronic Journals of the U.S. Department of State (5)1, 2000
9. Jørgensen, M., & Phillips, L., *Discourse Analysis as Theory and Method*. SAGE Publications. London. Thousand Oaks. New Delhi, 2002
 10. Koerner, E.F. Konrad., *The Humboldtian Trend in Linguistics*. In *Descriptive and Historical Linguistics*. Festschrift for Winfred P. Lehmann. Paul J.Hopper, ed. Pp. 144-158. Amsterdam: John Benjamins, 1977
 11. Koerner, E.F. Konrad, *Wilhelm von Humboldt and North American Ethnolinguistics: Boas (1894) to Hymes (1961)*. In *North American Contributions to the History of Linguistics*. Francis P.Dinneen, Societas Jesu, and E.F.K. Koerner, eds. Pp. 111-128. Amsterdam: John Benjamins, 1990
 12. Miller L., Robert, *The Linguistic Relativity Principle and Humboldtian Ethnolinguistics. A History and Appraisal*. The Hague. Paris. Mouton, 1968
 13. Sapir, E., *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace, 1921
 14. Schultermandl, Silvia. (Breaking out of) the “Literary Ghetto”: Where to place Asian American Writers, Or De-essentializing Canon Formation in *Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS)*, 14 (2), Fall 2008, pp. 287-302.
 15. VanderStoep, S. W. & Johnston, D.D., *Research Methods for Everyday Life: Blending Qualitative and Quantitative Approaches*. San Francisco, CA, USA. Jossey-Bass. A Wiley Imprint, 2009
 16. Vogt, P.W., Vogt, E.R., Gardner, D, C., & Haeffele L.M., *Selecting the Right Method for Your Analysis: Quantitative, Qualitative and Mixed Methods*. New York. London. The Guilford Press, 2014
 17. Whitney, William Dwight., *The Life and Growth of Language*. New York and London: D. Appleton & Co. and H.S. King, 1857
 18. Whorf, B., *Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf* (J. B. Carroll, Ed.). Cambridge, MA: MIT Press, 1956

ՄԵՐԻ ԴԱԼԼԱՔՅԱՆ - ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՃԱՆԱԶՈՂՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽՎԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՍԻԱԿԱՆ-ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹՈՒՄ՝ ԹՎԱՑՅԱԼ «ՀԱԼՎՈՂ ԿԱԹՍԱՅԻ» ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Հոդվածը նվիրված է լեզվաբանական հարաբերականության տեսության նորովի քննմանը, որի նպատակն է լույս սփռել լեզվաբանական գրականության մեջ առավել հայտնի սեպիր-ուորֆյան կանխավարկածի վրա և ավելի ընդգրկուն ներկայացնել այն ամերիկյան թվացյալ «հալվող կաթսայի» համատեքստում: Հոդվածում փորձ է արվում պարզել, թե ինչ է նշանակում ստեղծագործել այսպես կոչված «գրական գետտոյում»:

МЕРИ ДАЛЛАКЯН - ВЗАМОДЕЙСТВИЕ ЗНАЧЕНИЯ И ПОЗНАНИЯ В АЗИАТСКО-АМЕРИКАНСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ДИСКУРСЕ В КОНТЕКСТЕ «КВАЗИПЛАВИЛЬНОГО КОТЛА»

Данная статья посвящена новому толкованию гипотезы лингвистической относительности: цель данного подхода - пролить свет на более известный в лингвистической литературе термин «гипотеза Сепира-Уорфа» и в обобщенном виде представить его в контексте американского «квазиплавильного котла». В статье также предпринимается попытка выявить особенности литературного творчества в так называемом «литературном гетто».

**ԴԱՐՁՈՒՅԹՆԵՐԻ ՈՃԱԳՈՐԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ԴԻԱՆՑ ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
(ԸՍՏ 2.ԴԻՔԵՆՍԻ «ՕԼԻԿԵՐ ԹՎԻՍՏԻ ԱՐԿԱԾՆԵՐԸ» ՎԵՊԻ)**

**ԳԱՅԱՆԵ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ
ԴԻԱՆԱ ԱԴԻԿՅԱՆ**

Հիմնաբառեր՝ ճարտասանություն, ոճական միավոր, ոճագործաբանական եզրույթ, լեզվարտահայտչական ձև, խոսողական ակտ, դարձույթ, հարցական հնչերանգ, լեզվամշակույթ, գործառույթ

Ոճագիտական ընդհանուր ընկալման առումով սկզբից ևեթ պետք է հստակորեն սահմանել, որ դարձույթներ կամ բանադարձումներ են կոչվում լեզվի արտահայտչական միջոցները, որոնցից են ճարտասանական դարձույթները, տարատեսակ կրկնությունները, աստիճանավորումը, շրջադասությունը և այլ միջոցներ, որոնք բնորոշ են գեղարվեստական խոսքին, տվյալ դեպքում՝ 2. Դիքենսի արձակին: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ նրա երկերում՝ <<Նախակարապետը ով ուսուցիչն էր մեծ ծաղրանկարների>> (Դիկենս 1948:15-16), շատ են առօրյա կյանքի և կենցաղի կենդանի նկարագրությունները, այն ժամանակվա անգլիական իրականության սոցիալիական կյանքի պատկերումները: Դա էլ հենց պայմանավորում է դրանցում առկա բանադարձումների առատությունը՝ իրենց բնորոշ յուրահատուկ հնչերանգով, զգացմունքային-հուզական երանգավորումներով: Խոսքը մասնավորապես ճարտասանական դարձույթների՝ ճարտասանական (հռետորական) հարցի, ճարտասանական բացականչության և ճարտասանական դիմումի մասին է: Նշված բոլոր երեք դարձույթներն էլ աչքի են ընկնում հուզական – զգացմունքային լիցքավորմամբ և արտահայտչականությամբ:

Ինչպես դիպուկ նշում է Լ.Կ.Եզեկյանը, ճարտասանական հարցը <<հույզեր, զգացմունքներ դրսևորելու լավագույն միջոց է, որի դեպքում հարցական հնչերանգի միջոցով արտահայտվում է դրական, հաստատական իմաստ, երբեմն նաև ժխտում, երկբայություն>> [Եզեկյան 2007:355], իսկ ճարտասանական բացականչությունը կամ կոչը <<հատկապես գործառական է գեղարվեստական,

հրապարակախոսական (երբեմն նաև առօրյա խոսակցական) ոճերում. այն կարող է արտահայտել ուրախություն, հուզմունք, հիացմունք, զարմանք, ցասում, պահանջ և այլն (տե՛ս նույն տեղում): Ճարտասանական դիմումով հեղինակը (խոսողը) խոսքն ուղղում է ոչ միայն ներկաներին, խոսակցին, այլև հաճախ նաև մտովի դիմում է բացակա մարդկանց, բնությանը, բնության առանձին երևույթներին ու առարկաներին՝ դրանով իսկ առավել ևս խոսքը դարձնում հուզիչ ու ներգործուն>> :

Իհարկե, ճարտասանական դարձույթներին տրված վերոնշյալ բնորոշումներից զատ, առկա են նաև այլ բնորոշումներ: Օրինակ, առաջարկվում է ավանդական լեզվաբանության մեջ ընդունված հարցական նախադասությունների դասակարգման (1. ընդհանուր հարց-general questions, 2. հատուկ կամ մասնավոր հարց-special questions, 3. երկբայական կամ երկընտրանքային հարց-alternative questions, 4. անջատական հարց-disjunctive questions) մեջ կատարել փոփոխություն՝ նշյալ եզրույթները փոխարինելով verifying (<<ստուգող>>) և identifying (<<ճանաչող>>) եզրույթներով, որովհետև <<վերջիններս առավել ճշգրտությամբ են արտահայտում համապատասխան հարցերի իմաստային բովանդակությունը և հարցման նպատակը>> [Հարությունյան 2008:149]: Որոշ հետազոտողներ էլ նշում են հարցի ու հաստատման , հարցի ու պահանջի, հարցի և խնդրանքի միջև միջանկյալ դիրք գրավող հարցականների առկայությունը [Առաքելյան 1979], նույնիսկ ընդգծում, որ հարցն ընդամենը խնդրանքի տարատեսակ է, որով խոսողը լսողից խնդրում է իրեն հայտնել մի որևէ տեղեկություն [Гордон, Лакотф 1985: 276-303]: Բայց ինչպես ցույց են տալիս առավել ստույգ դիտարկումները՝ նշյալ բնորոշումը ճիշտ չէ, մասնավանդ, երբ անդրադառնում ենք ճարտասանական (հոետորական) և բացականչական հարցերին, որոնցում որևէ պատասխան չի ակնկալվում, ուստի և բացառվում է որևէ տեղեկություն փոխանցելու- հաղորդելու խնդրանքը:

Այսպես, օրինակ, հափշտակություն կատարելու համար հանիրավի մեղադրվող Օլիվեր Թվիստի համար վեճ է գնում միստր Ֆենգի և ծերունի ջենթլմեն միստր Բրաունլոյի միջև.

<<Ձեր լեզուն ձե՛զ պահեցեք, սըր,- վճռականորեն ասաց միստր Ֆեգինը:

-Ձե՛մ պահի, սըր,-պատասխանեց ծերունի ջենտլմենը:

-Այս րոպեիս լռեցեք, թե չէ ձեզ գրասենյակից դուրս շարտել կտամ , -ասաց միստր Ֆենգը,-դուք լրբի և անպատկառի մեկն եք: Ինչպես եք համարձակում սպառնալ դատավորին:

-Ինչ ասացի՞ք,-բացականչեց ծերունի ջենտլմենը կարմրելով>>:
(Դիկկենս 1958: 81)

Իհարկե, ծերունի ջենտլմենը պատասխան չի ակնկալում. նա ընդամենը ուզում է ասել՝ <<ինչպե՛ս եք համարձակվում >> կամ <<այդ ի՞նչ լկտիություն էր ձեր կողմից>>: Նա ինքը՝ ծերունի ազնիվ ջենտլմենն իր ականջներով է լսել միստր Ֆենգի անպատկառ սպառնալիքը, նա հիանալի գիտի, թե ի՞նչ է լսել, նա դրանով արտահայտում է զարմանք և հարցում՝ միաժամանակ: Բնագրի այս մասի թարգմանությունը հռետորական հարցի մի տարատեսակ է, որը սակայն բնագրում հնչում է առավելապես որպես ճարտասանական բացականչություն.

“Hold your tongue, sir!” said Mr. Fang, peremptorily.

“I will not, sir” replied the gentleman.

“Hold your tongue this instant , or I’ll have you turned out of the office!” said Mr. Fang. “You’re an insolent, impertinent fellow. How dare you bully a magistrate!”

“What!” exclaimed the old gentleman, reddening.”

(Dickens 1955:117)

Նշյալ մեջբերումը ոչ միայն ցույց է տալիս, որ հարցական նախադասությունը չի կարելի միանշանակ կերպով համարել խնդրանք , այլև փաստում է, որ այն լեզվից լեզու կարող է տարբեր երանգավորումներ ստանալ՝ կապված անշուշտ, տվյալ լեզվամշակույթի և տվյալ լեզվի առանձնահատկությունների հետ: Մեջբերվող երկխոսության մեջ, բոլոր պարագաներում, ակնհայտ է դառնում մի բան՝ what բացականչականը նույնությամբ չէր կարող թարգմանվել հայերեն՝ հարցական հնչերանգով, այն հայերենում պարզապես հանդես չէր գա որպես լիմաստ արտահայտություն: Կարծում ենք, որ տվյալ պարագայում թարգմանիչ Ա. Բազարյանը ճիշտ է վարվել՝ այն հայերեն հանդես բերելով ոչ թե իբրև հռետորական հարց, այլ՝ զգացմունքի փոթորիկ առաջացնող ճարտասանական բացականչություն: Այսօրինակ մեջբերում- համեմատությունները ցույց են տալիս, որ որքան էլ ճշգրտորեն է թարգմանվում գեղարվեստական տեքստը, այնուամենայնիվ, մնում են ազգամշակութային ինչ-որ գործոններ, որոնք տվյալ տեքստին հաղորդում են այլ երանգներ: Հենց այս երանգների՝ ձեռք բերած առնշանակությունների ուսումնասիրումը, դրանց

բացահայտումն էլ ինքնին ուշագրավ արժեք է ներկայացնում թե՛ իբրև ազգա-լեզվամշակութային , թե՛ իբրև միայն տվյալ հեղինակին բնորոշ գաղափարական, գեղագիտական ու ճանաչողական արտահայտություն, որի հայտնաբերումն ու բնութագրումն էլ կարող է օգտակար լինել թե՛ թարգմանություններ, թե՛ բանասիրական ու մշակութաբանական համալիր քննարկումներ կատարելու համար:

Քրիստոնեական քարոզչության քողի ներքո պատսպարված՝ մարդկանց սոցիալական օտարվածության, ցուցադրականության և քողարկման հատկանիշներ են ի ցույց դնում Դիքենսյան տեքստերը, այդ տեքստերը կազմող լեզվական և ոճական միավորները, այդ թվում նաև ճարտասանական դարձույթները՝ մշտապես ձգտելով վերածվել համատեքստը բնութագրող տարրերի: Առանց վերլուծելու այս <<ձգտման>> շարժառիթները՝ հնարավոր չէ հասկանալ կամ բնութագրել տվյալ դարձույթները: Ջուտ լեզվաբանական վերլուծությունը ոչինչ չի տալիս կամ տալիս է սոսկ այնքանը, որ <<պատնեշ>> է կառուցվում լեզվի, գեղարվեստական բառի ընկալման լեզվաբանական ու գրականագիտական ընկալումների միջև: Կարելի է ասել, որ նման <<պատնեշավորումը>> խիստ արհեստական է և ոչ գիտական, մանավանդ, երբ խոսքը վերաբերում է դիքենսյան բառ ու բանին և հատկապես մի այնպիսի լեզվաարտահայտչամիջոցի, ինչպիսին է դարձույթը:

Առավել խորքային վերլուծություն կատարելու համար հարկ է այստեղ նախապես շեշտադրել, որ դիքենսյան նկարագրությունում, լինելով <<անողոք>> կերպով ճշմարտացի և միաժամանակ պատկերավոր՝ կարծես դարձույթներն ինքնին վերածվում են գեղարվեստական խորհրդանիշների, միայն թե պետք է հաշվի առնել, որ միշտ չէ, որ հնարավոր է լինում տվյալ գեղարվեստական պատկերը կամ լեզվամիջոցը ընդգրկել ու որոշակիացնել, որովհետև այն բազմավեկտոր է և առնչվում է իրականության, մարդու կյանքի ընկալման մի շարք դաշտերի հետ, որպիսիք են պատմամշակութային անցյալն ու ներկան, առասպելաբանությունը, գիտությունը, գեղարվեստական գրականությունը, սոցիալ-փիլիսոփայական և իրավական ոլորտը և այլն, և այլն: Սա նշանակում է, որ դիքենսյան համընդգրկուն գեղարվեստական պատկերումները թեև իրական հենք ունեն և ինքնին սոցիալական կյանքի խորհրդանիշներն են, բայց դրանք այնքան են <<ազուցված>> միմյանց մեջ, որ հնարավոր չէ երբեմն զատել միմյանցից և որպես առանձին լեզվամիջոց բնութագրել:

Դիքենսյան տեքստը և այն կազմող այնպիսի միավորները, ինչպիսիք ճարտասանական դարձույթներն են՝ տվյալ երկի և հեղինակի ողջ գաղափարագիտական համալիրի տարրերն են, ամբողջականության յուրահատուկ ցուցիչները: Ուստի, ինչպես նշվում է տեքստի լեզվաբանաստեղծական վերլուծության մեթոդին վերաբերվող մի շարք աշխատություններում՝ տեքստը իսկական բանասերի համար, ոչ թե մի ինչ որ ինքնաբավ լեզվական կառույց է, այլ միջոց՝ թափանցելու համար մարդու համար էական, կարևոր նշանակություն ունեցող՝ մշակույթի, գրականության, հոգեբանության, սոցիոլոգիայի, փիլիսոփայության և այլ ոլորտների մեջ՝ ելակետ ընդունելով այն տեսակետը, որ գեղարվեստական տեքստը ոչ թե զուտ լեզվաբանական կամ գրագիտական, այլ հերմենևտիկական մշակման ենթակա օբյեկտ է [Гаспарян 2008:5] այլև նաև պատմաբանասիրական տեղեկատվության և ուղղաձիգ համատեքստի արտահայտություն [Гюбенет 1991:205]:

Պատահական չէ, որ ներկա ժամանակաշրջանում հետազոտողները հակված են պատկերավորման միջոցների կամ լեզվարտահայտչական ձևերի ոճագործաբանական արժեքի վերհանմանը: Տվյալ պարագայում ոճագործաբանական եզրույթը՝ կիրառված ճարտասանական դարձույթների նկատմամբ, հույժ տեղին է և արդիական: Առաջինը, այն մեզ հետաքրքրում է որպես ոճական երևույթի ինքնուրույն դրսևորում, դա այն է, որ մի այնպիսի <<դետալ>> ինչպիսին է ճարտասանական դարձույթը, արտահայտում է տվյալ երկի կամ հեղինակի լեզվածը, ուստի և ունի ոճական ուրույն գործառույթ և նշանակություն: Երկրորդը, այն իսկապես գործաբանական նշանակություն ունի, քանի որ ընթերցողի մոտ հարուցում է որոշակի զգացմունքներ և գաղափարներ, նրան ուղղորդում է դեպի բարձր և վսեմը, դեպի սոցախալական կյանքի այն տեսիլը, որով համակված է գրողը: Այդպիսի դերակատարում ունեն դիքենսյան ճարտասանական շատ դարձույթներ, ինչպես, օրինակ, հետևյալ ճարտասանական հարցը՝ թարգմանությունում բացականչությունը, որը կարող է ցավ ու ծիծաղ հարուցել յուրաքանչյուր բանական արարածի սրտում ու մտքում: Բանն այն է, որ կիսասոված խեղճ որբուկը՝ Օլիվեր Թփիստը, ինքն էլ <<խիզախությունից ահաբեկված>>՝ խնդրում է ծխական աղքատանոցի հսկիչից՝ մի քիչ էլ խաշիլ շնորհել իրեն: Դա հարուցում է ընդհանուր զարմանք և զայրույթ.

“Mr Limbkins, I beg your pardon, Sir! Oliver Twist has asked for more!”

There was a general start. Horror was depicted on every countenance.

“For more! Said Mr Limbkins” compose yourself, Bumble and answer me distinctly. Do I understand that he asked for more, after he had eaten the supper allotted by the dietary?”

He did, sir” replied Bumble.

That boy will be hung, said the gentleman in the white waistcoat. I know that boy will be hung.

(Dickens 1955:42)

<<Միստր Լիմքինգ, մի՛ստր Լիմքինգ, ներեցեք, սըր, Օլիվեր Թվիստը նորից է պահանջել:

Ընդհանուր ցնցում առաջացավ: Բոլորի դեմքերին սարսափ դրոշմվեց:

-Ինչ ասացի՛ր, նորից է պահանջել, - հարցրեց միստր Լիմքինգը.-ուշքի եկ, Բամբլը, և ինձ որոշակի պատասխանիր: Արդյոք պետք է այնպես հասկանալ, որ նա իրեն սահմանված խաշիլի բաժինը վերջացնելուց հետո նորի՛ց է պահանջել:

-Ճիշտ այդպես, սըր, -պատասխանեց Բամբլը:

-Այդ տղան մի օր կախաղան կբարձրանա, ասաց սպիտակ բաճկոնով ջենտլմենը, -ես հավատացած եմ, որ նա անպայման կախաղան կբարձրանա: (Դիկենս 1958:17)

Միստր Լիմքինգի վերաբերմունքի դրսևորումը, ըստ հնչերանգի՝ արտահայտում է ոչ միայն ճարտասանական դարձույթին հատուկ հաստատական իմաստ (նա լսել է Միստր Բամբլի հայտնած <<սարսափազդու>> տեղեկությունը՝ Օլիվեր Թվիստը խաշիլ է <<պահանջել>>), այլև՝ երկբայություն: Ծխական հանձնաժողովի նախագահ միստր Լիմքինգի զավեշտական հարցում – բացականչությունը ընթերցողին տրամադրում է հեգնական վերաբերմունքի՝ ժամանակի անգլիական իրականության նկատմամբ: Սա հենց քննարկվող դարձույթի գործաբանական կողմն է, որի վերլուծությանն է նվիրված խոսողական ակտերի տեսության մի շարք ներկայացուցիչների աշխատանքները [Серп 1986:195-222, Конрад 1985:349-383, Кифер 1985:333-348]:

Ջ. Լայնզը ճարտասանական հարցի և հարցման այլ տեսակների տարբերությունը տեսնում է հարցման նպատակի մեջ՝ արդյոք հարցնողը տեղեկություն է ուզում իմանալ, թե՞ պարզապես ընդհանուր խոհափիլիսոփայական հարցադրում է անում՝ կարծես նկատի չունենալով ոչ ոքի [Lions 1963]: Այդպիսի հարցերը բազմաթիվ են <<Օլիվեր Թվիստ>> վեպում, հարցեր, որոնք ըստ էության հաստատողական բնույթի ասույթներ են՝ դրսևորված հարցական հնչերանգով ու տոնայնությամբ, հարցեր, որոնք տրվում են խոսողի կողմից՝ տարակուսանք արտահայտելու համար: Դրանց լեզվամշակութային-լեզվաոճական արքետիպերի ուսումնասիրումը և բնագրային ու թարգմանական դրսևորումների վերհանումը ինքնին ուշագրավ է և հետաքրքիր՝ բազմաթիվ առումներով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աթայան Է.Ռ., Լեզվական աշխարհի ներքին կերպավորումը և արտաքին վերաբերությունը, Ե., 1981
2. Առաքելյան Վ.Դ., Ժամանակակից հայոց լեզու: Հնչյունաբանություն և բառագիտություն, Ե., 1979
3. Եզեկյան Լ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Ե., 2007
4. Խլղաթյան Ֆ, Հ., Ոճաբանական տերմինների բառարան տեղեկատու, Ե., 1976
5. Հարությունյան Գ. Ռ., Պատկերավոր արտահայտչամիջոցները գործաբանական ոճագիտության լույսի ներքո, Ե., 2008
6. Levin S., Pragmatic Deviance. The Semantics of Metaphor. London, 1977
7. Гаспарян С.К. Лингвопоэтика образного сравнения, Е., 2008
8. Гордон Д., Лакофф Дж. Постулаты речевого общения//Новое в зарубежной Лингвистике. Вып. 16, М., 1985
9. Гюбеннет И.В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста, М., 1991
10. Кифер Ф. О роли прагматики в лингвистическом описании.// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16., М., 1985
11. Конрад Р. М. Вопросительные предложения как косвенные акты.// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16., М., 1985
12. Серл Дж., Р. Косвенные речевые акты.// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17 Теория речевых актов, М., 1986

ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

1. Դիկկենս Չ., Պիկվիկյան Ակումբի հետմահվան հուշերը, Ե.,1948
2. Դիկկենս Չ., Օլիվեր Թվիստի արկածները, Ե., 1958
3. Դանիել Դեֆո, Ռոբինզոն Կրուզո, Օլիվեր Թվիստի արկածները, Ե.,1988
4. Dickens Ch.,The Adventures of Oliver Twist, M.,1955

ГАЯНЕ ЕГИАЗАРЯН, ДИАНА АДΙΚЯН - СТИЛИСТИЧЕСКО - ПРАГМАТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РИТОРИЧЕСКИХ ТРОП И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПЕРЕВОДА (НА ОСНОВЕ РОМАНА “ОЛИВЕР ТВИСТ” Ч. ДИКЕНСА)

Риторические тропы имеют эмоционально-чувствительную выразительность. В текстах Ч. Диккенса, эти тропы превращаются в вымышленные символы, которые тесно связаны с некоторыми сферами человеческой жизни. В настоящее время ученые, как правило, уходят глубоко в прагматические ценности выразительных средств. Риторические тропы выражают индивидуальный стиль автора и имеют свою собственную специфическую языковую функцию, так как они могут иметь большое влияние на читателей . Выявление оригинальных и переводных вариантов риторических вопросов очень значимо и интересно.

GAYANE YEGHIAZARYAN, DIANA ADIKYAN - THE STYLISTIC - PRAGMATIC MEANING OF RHETORICAL FIGURES AND THEIR TRANSLATING PECULIARITIES (BASED ON CH. DICKENS'S “OLIVER TWIST”)

Rhetorical figures have emotive-sensitive expressiveness. In texts by Ch. Dickens, these figures are turned into fictional symbols, which are closely connected with some spheres of human life. Nowadays scholars tend to go deep into the pragmatic value of expressive means. Rhetorical figures express the author's individual style and have their own peculiar linguistic function, as they may have great impact on the readers emotions. The revealing of the original and translated variants of the rhetorical questions is very remarkable and interesting.

**ԿԱՆԽԵՆԹԱԴՐՈՒԹԱՅԻՆ ՀԵՆՔԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐԸ ԵՎ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ ԿՐԻՉՆԵՐԸ**

ՀՐԱՆՈՒՅ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ կանխենթադրույթ, կանխենթադրութային հենք, խոսող անհայր, գիտակցություն, ճանաչողական կառույց, նախադիպային իրողություն, մշակույթ

Ցանկացած խոսող անհատ¹, որը որոշակի մշակույթի կրողն է (մշակույթ ասելով՝ նկատի ունենք ազգային, հասակակական, լեզվական, ճանաչողական, հոգեբանական, էթնիկ գործոնների համալիրը, որոնք կազմում են տվյալ մշակույթը և բնորոշում դրա կրողի լեզվամտածական գիտակցական պատկերը) իր ամբողջ կյանքի ընթացում կուտակում է տեղեկատվություն իրեն շրջապատող աշխարհի մասին: Մարդու ճանաչողական, մտահայեցողական այս գործընթացը և դրա արդյունքը, որը սկիզբ է առնում նրա ծնվելու պահից և տևում մինչև մահ, որի հետևանքում նրա գիտակցության մեջ արտացոլվում և ձևավորվում է տարաբնույթ գիտելիքների և պատկերացումների մի ստվար զանգված, անվանել ենք *կանխենթադրութային հենք* (այսուհետ՝ ԿՀ): Հատկանշական է, որ կանխենթադրութային հենքը իր կառուցվածքով և էությամբ մի կողմից համընդհանրական է, այսինքն՝ այն բնորոշ է խոսելու ունակությամբ օժտված ցանկացած մարդու և մյուս կողմից՝ որոշակիորեն անհատական է: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր խոսող անհատ ունի իր կանխենթադրութային հենքը, որը իր անհատական կենսափորձի

¹ Ի սկզբանե լեզվաբանական գրականության մեջ շրջանառվում էր *լեզվական անհայր* [Karapetov 1882; Johnstone 1996] եզրույթը: Լեզվական անհատը, մեր ըմբռնմամբ, լեզվակիրն է: Ընդ որում, *լեզվական անհայր* և *խոսող անհայր* հասկացությունները հարաբերակցվում են հարացուցային հարաբերություններով: Եթե *լեզվական անհայրը* անփոփոխակն է, ապա *խոսող անհայրը*՝ տարբերակը: Այսինքն՝ ասվածից կարող ենք ենթադրել, որ *լեզվական անհայրը* հանդես է գալիս որպես լեզվախոսողության հնարավորություն, իսկ *խոսող անհայրը*՝ իրականություն, դրա առկայացում:

արդյունքն է: Այսպիսով, կանխենթադրության հենքը իր բնույթով և բովանդակությամբ երկակի է. այն ներառում է մի կողմից զուտ անհատական գիտելիքներ և պատկերացումներ, սակայն մյուս կողմից՝ ցանկացած խոսող անհատ ինչ-որ մշակույթի կրող է և նրա կանխենթադրության հենքը պարունակում է այն մշակույթի ընդհանրական, լայն իմաստով մշակության գիտելիքներն ու պատկերացումները, որին նա հարում է: Ասվածը հիմնավորելու համար դիտարկենք հետևյալ օրինակը: Վերջերս ես և ռուսաստանաբնակ հորաքույրս զբոսնում էինք նրա երկամյա թռռնուհու հետ: Երեխան, որը ռուսախոս է և ռուս լեզվամշակութակիր, ճանապարհին խոսում էր և հարցեր տալիս: Ու հանկարծ խոսքի մեջ ասաց. «Я тоже человек»՝ նկատի ունենալով «Ես էլ մարդ եմ»: Հայտնի է, որ ռուսերենում «մարդ» հասկացությունը ձևական առումով իգական-արական տարանջատում չունի: Վերջինս ԿՀ-ի ընդհանրական մասն է, որը հայտնի է տվյալ լեզվի ցանկացած լեզվակրի: Սակայն երեխան, որ դեռ նոր է ճանաչում աշխարհը, նմանության միջոցով (ռուսերենում կան շատ բառեր, հատկապես կենդանիների անվանումներ, որոնք սեռային առումով տարբերակված են և իրենց կազմում կրում են սեռային պատկանելություն ցույց տվող որևէ նշույթ, օրինակ՝ слон-слониха, кабан-кабаниха, лев-львица, осел-ослиха, буйвол-буйволица և այլն) ստեղծեց նոր բառ առանց հասկանալու, որ այդ միավորը ռուսերենում չկա: Վերջինս նույնպես կազմում է ԿՀ-ի ընդհանրական բաղադրիչը, որը թույլ է տալիս խոսող անհատի ԿՀ-ում առկա լեզվական գիտելիքի հիման վրա կազմել նոր բառեր և բառաձևեր: Բերված օրինակը հիմք է տալիս մտածելու, որ կանխենթադրության հենքի գիտելիքներն ու պատկերացումները ունեն նաև անհատական բաղադրիչ: Վերջինս նույնպես ձևավորվում է տվյալ խոսող անհատի կենսափորձի հիման վրա: Բերված օրինակը վկայում է, որ երեխան դեռ լիարժեք չի ձևավորել ԿՀ-ի անհատական բաղադրիչը տվյալ իրողության առումով (այսինքն՝ նա երբևէ չէր լսել «человек» բառը և համաբանությամբ ստեղծեց դա) և օգտվեց ընդհանրականից: Այս առումով Ա. Պիմենովը նշում է, որ մարդուն բնորոշ է երկու սկիզբ՝ անհատական (հոգեկան) և հանրային (հասարակական), և դրանից բխող հանրահոգեբանական դետերմինիզմի սկզբունքը (եզրույթը պատկանում է Տ. Սլամա-Կազացովին) [Пименов 1976:5]: Այս առումով Ա. Լեոնտևը տարանջատում է նաև մարդու ճանաչողական գիտելիքների երրորդ կողմ. «բացի անհատական փորձից և որոշակի իրավիճակից, իմաստը մեծամասամբ պայմանավորված է նաև տվյալ մարդու մասնագիտական,

հասարակական և ընդհանրապես խմբային պատկանելությամբ» [Леонтьев 1970:342], և որ մարդը «մտնում է» հասարակություն հասարակական խմբերի միջոցով [Тарасов 1975:155]: Այսպիսով, մենք տարանջատում ենք ԿՀ-ի երեք մակարդակ.

1. *անհատական կանխենթադրության հենքը* (ԱԿՀ). սա գիտելիքների և պատկերացումների այն պաշարն է, որն ունի ցանկացած լեզական անհատ, ցանկացած խոսող անհատ, որը ձևավորվում է իր սեփական կենսափորձի հիման վրա;
2. *ընդհանուր կանխենթադրության հենքը* (ԸԿՀ). սա ազգամշակութային այն համակարգված գիտելիքների և պատկերացումների պաշարն է, որոնք պարտադիր են տվյալ լեզվամշակույթին պատկանող ցանկացած անհատի համար, սրանք ազգային մտածելակերպի բաղադրիչ տարր՝ գիտելիքներն ու պատկերացումներն են: Այս առումով Ա. Վեժբիցկայան գրում է. «Իմաստը մարդակենտրոն է, այսինքն՝ արտացոլում է մարդկային բնության ընդհանուր հատկանիշները, բացի այդ, այն էթնոկենտրոն է, այսինքն՝ ուղղված է տվյալ ժողովրդի վրա: Չի կարելի բնական լեզվով նկարագրել լեզուն «ինչպես որ այն կա». լեզուն ի սկզբանե իր լեզվակիրներին պարտադրում է աշխարհի որոշակի պատկեր, ի դեպ՝ յուրաքանչյուր լեզու՝ իրենը» [Вежбицка 1996:5-6];
3. *խմբային կանխենթադրության հենքը* (ԽԿՀ). սա այն գիտելիքներն ու պատկերացումներն են, որոնք բնորոշ են որոշակի հասարակական խմբին պատկանող մարդկանց, ինչպես օրինակ՝ մասնագիտական, սպորտային, կրոնական և այլն:

Անդրադառնանք սրանցից յուրաքանչյուրին՝ վեր հանելով դրանց առանձնահատկությունները: Հարց է ծագում՝ ինչպե՞ս են ձևավորվում կանխենթադրության հենքի մակարդակները, ինչպե՞ս է խոսող անհատը համալրում իր կանխենթադրության հենքը նոր տեղեկատվությամբ: Ելնելով ԿՀ-ի մակարդակների վերը բերված սահմանումներից՝ դրանք կարգավորված գիտելիքների և պատկերացումների համակարգեր են: Վերջինս նշանակում է, որ դրանում առկա ցանկացած տեղեկատվական միավոր իր հատկանիշների հիման վրա, դասակարգվում է համապատասխան մակարդակի մեջ: Այսինքն՝ ԿՀ-ի մակարդակները բաց ենթահամակարգեր են, որոնք մարդու կյանքի ողջ ընթացքում

կուտակում են գիտելիքներ և պատկերացումներ՝ դրանք տեղավորելով համապատասխան ենթահամակարգի մեջ, որը իր հերթին ձևավորվել է որոշակի աշխարհընկալմամբ: Բաց ասելով՝ նկատի ունենք, որ դրանք կարող են ինչպես համալրվել նոր միավորներով, այնպես էլ փոփոխել եղածները: Այս առումով տեղին է մեջբերել Մ. Մակարովի հետևյալ բանաձևումը. «Այս գործընթացում մտագործունեության «հասցեն» տրված կարգերն ու հիմնատիպերն են, որոնց շրջանակներում ներկառուցվում են նոր երևույթներ» [Макаров 1998:47]: Այսինքն՝ իրողությունները, անցնելով հասարակայնացման փուլ, ընդհանրացվում են մարդու գիտակցության մեջ՝ որպես դրա դասերից և հիմնատիպերից մեկի միավոր: Ըստ Ս. Մոսկովիչիի՝ սա ընդհանրացման գործընթաց է, որն ընթանում է հետևյալ կարգով. ««անհայտ» գիտելիքը «հայտնի»-ի վերածելու մեխանիզմը հանգեցնում է վերացական հասկացույթների փոխակերպմանը «հստակ ինչ-որ բանի»... ընդհանրացման գործընթացը տեղի է ունենում հետևյալ կարգով՝ սկզբում դրսից ստացվում է որոշակի ոչ պարզ գաղափարի կամ առարկայի էությունը, և հասկացույթը դառնում է պատկեր, ապա դրանք հարաբերակցվում են «միջուկի» կառուցվածքի հետ, որը գաղափարների ամբողջություն խորհրդանշող պատկերների համալիր է կամ հիմնատիպ» [Макаров 1998:48]: Այսինքն՝ ԿՀ-ի կազմիչ միավորները՝ միջուկային տարրերը, «մշակութային երևույթներն են» (ըստ Ն. Ուֆիմցևայի եզրույթաբանության [Уфимцева 1996]): ԿՀ-ի միջուկային տարրերը նախադիպային իրողություններն են, որոնք ճանաչողական կառույցներ են (ըստ Վ. Կրասնիխի եզրույթաբանության) [Красных 1997]: Վերլուծելով Գ. Լայբնիցին Ա. Վեժբիցկայան եզրահանգում է, որ «տեղեկատվության պահպանման այս միավորները իրարից անջատ գոյություն չունեն, ընդհակառակը՝ դրանք մեկ մտածական-լեզվական համալիրի փոխկապակցված դրվագներ են, կազմում են որոշակի քիչ թե շատ կայուն խորքային բլոկներ կամ «կոնֆիգուրացիաներ» (ըստ Ա. Վեժբիցկայայի եզրույթաբանության [Вежбичка 1996]), որոնք արտահայտվում են մասնավորապես զուգորդային-բառային ցանցում: Իհարկե, այդ զուգորդություններում «ներթափանցում են» միայն բարդագույն «բազմաչափ» նկարի ուրվագծերը, այսպես ասած՝ սառցաբեկորի գագաթը, սակայն լեզվական գիտակցության այդ դրվագի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս վեր հանել աշխարհի լեզվական պատկերի որոշ առանձնահատկություններ, այսպիսով, ըստ Գ. Լայբնիցի, լեզուն մարդու մտքերի լավագույն արտացոլումն է» [Вежбичка 1996: 291;

325]: Վերջինս նշանակում է, որ հաղորդակցման տեքստը «չեզոք» չէ: Այսինքն՝ մակերեսային կառույցը՝ սառցաբեկորի գագաթը, բարդ լեզվամշակութային գործընթացի արդյունք է: Նախքան տեքստը կառուցելը խոսող անհատը հենվում է իր ԿՀ-ի վրա: Այսինքն՝ տեքստը ուղղակի բառերի և շարահյուսության ամբողջություն չէ: Այն բարդ, լեզվական կաղապարի մեջ ծածկագրված ճանաչողական միավոր է:

Հատկանշական է, որ ԿՀ-ի բոլոր մակարդակները պատճառաբանված են և ազգային-մշակութային առումով նշույթավորված: Վերջինս բացատրվում է նրանով, որ ԿՀ-ի բոլոր մակարդակների միջուկը կազմում է այն ազգային-լեզվամշակութային գիտելիքների և պատկերացումների համալիրը, որոնք ընդհանուր են տվյալ լեզվի, մշակույթի բոլոր կրողների համար:

Փաստորեն, խոսող անհատը ունի իր ԱԿՀ, ԽԿՀ և ԸԿՀ: Ակնհայտ է, որ իր ընդգրկունությամբ ԱԿՀ ներառում է մյուս երկուսը, քանի որ տվյալ խոսող անհատը, լինելով հասարակական էակ, պատկանում է տարբեր հասարակական խմբերի (ընտանիք, մարզածև, մասնագիտություն, աշխատանք, զբաղմունք և այլն) և միաժամանակ պատկանում է որոշակի ժողովրդի, դրա մշակույթի կրողն է:

Լեզվի բնական յուրացումը ամբողջական գործընթաց է: Երեխաները սովորում են օգտագործել լեզվական կառույցները տեղին և արդյունավետորեն՝ «միայն դառնալով իրադարձությունների վկա իրական աշխարհում և փորձելով դուրս բերել խոսողի հաղորդակցական նպատակը՝ դիմելով այդ իրադարձություններին որոշակի կառույցի միջոցով, որը կազմված է լեզվական նշաններից» [Tomasello 2005:192]: Ասվածը նշանակում է, որ տեքստի կառուցման և ընկալման համար մենք դիմում ենք մեր գիտակցությանը, ԿՀ-ին և այնտեղ պահվող գիտելիքներին ու պատկերացումներին՝ նախադիպային իրողություններին: Այսինքն՝ լեզուն մեր գիտակցական տեղեկատվական միավորները ծածկագրելու միջոց է: Հարց է ծագում՝ ի՞նչպես են գիտակցության մեջ, ԿՀ-ի մեջ պահվում այդ գիտելիքներն ու պատկերացումները: Այս հարցին պատասխանելու համար դիմենք Վ. Կրասնիխի *ճանաչողական կառույցներ* հասկացությանը [Красных 2003]: Այս առումով Վ. Կրասնիխը նշում է «ճանաչողական տարածքը և ճանաչողական բազան ձևավորվում են ճանաչողական կառույցների միջոցով, որոնք տեղեկատվության ծածկագրման և պահպանման բովանդակային ձևեր են: Գանաչողական կառույցները «տարրական» միավորներ են, այսինքն՝ բազային, հիմնական մի կողմից և չբաժանվող

ու չտրոհվող մյուս կողմից: Ճանաչողական կառույցները ձևավորում են մեր ունակությունը և ընկաժ են դրա հիմքում»... «Ճանաչողական կառույցը չբաժանվող ու չտրոհվող ճանաչողական միավոր է, որը պարունակում է «փակ» գիտելիք և/կամ պատկերացում» [Красных 2003:64]։ Այսպիսով, մեր գիտակցությունը, դրա բովանդակային կողմը ապահովող ԿՀ-ը կազմված են տեղեկատվական բջիջներց, որոնք բովանդակության առումով անբաժանելի են, այսինքն՝ ներկայացնում են մեկ գիտակցական պատկեր (գիտելիք կամ պատկերացում)։ Այս գիտակցական տեղեկատվական միջուկները կոչվում են ճանաչողական կառույցներ։

Վ. Կրասնիխը տարանջատում է ճանաչողական կառույցների երկու տեսակ. «Ճանաչողական կառույցներում ծածկագրվող և պահպանվող տեղեկատվությունը ներառում է տեղեկություններ ոչ միայն իրական աշխարհի մասին, այլև լեզվի իմացություն և լեզվական գիտելիքներ»։ Այսպիսով, նա տարանջատում է *Ֆենոմենոլոգիական և լեզվական ճանաչողական կառույցներ*։

Փորձենք հասկանալ, թե ինչ տեղեկատվություն են պարունակում այս կառույցները։ Ֆենոմենոլոգիական ճանաչողական կառույցները ձևավորում են այնպիսի գիտելիքներ և պատկերացումներ, որոնք վերաբերում են արտալեզվական և բուն լեզվական բնույթ ունեցող իրողություններին, օրինակ՝ պատմական փաստեր, իրական դեմքեր, բնության օրենքներ, մշակույթի գործեր, այդ թվում և գրականության գործեր։

Լեզվական ճանաչողական կառույցները ընկաժ են լեզվական և խոսքային հմտությունների հիմքում, դրանք ձևավորում են լեզվի օրենքների մասին գիտելիքների և պատկերացումների ամբողջություն՝ շարահյուսական կառուցվածքը, բառապաշարը, հնչութային-հնչյունային կազմը, տվյալ լեզվի միավորների գործառնական կանոնները [Красных 2003:64]։

Այսպիսով, խոսող անհատի ԿՀ-ը իր բոլոր տեսակի տեղեկատվական միավորները պահպանում է նշյալ երկու կառույցների միջոցով, որոնք մեկը առանց մյուսի հանդես գալ չեն կարող։ Այսինքն՝ մեր գիտակցության մեջ մեկի առաջացման հետ մեկտեղ ի հայտ է գալիս նաև մյուսը։ Այլ կերպ ասած՝ մեր աշխարհաճամաչման գործընթացում իրականության իրողությունները մեր գիտակցություն են մտնում դա անվանելիս և ապա վերածվում որոշակի կանխենթադրույթի՝ համարելով խոսող անհատի կանխենթադրութային հենքը։ Այսինքն՝ այդ

ճանաչողական կառույցների տարանջատումը ձևական է, արվում է միայն վերլուծության նպատակով, մինչդեռ իրական խոսքի մեջ անհնար է պատկերացնել մեկը առանց մյուսի: Տեքստը կազմող յուրաքանչյուր միավորի կամ կառույցի հետևում որոշակի տեղեկատվություն է՝ կանխենթադրույթ է, լեզվական կամ ոչ լեզվական իրողության մասին: Վերջինս փաստում է, որ կանխենթադրույթը իրապես կապակցում է տեքստը: Սա հետևում է այն փաստից, որ ճանաչողական կառույցը «փակ» միավոր է, այն «բացվում է, նյութակականում է» լեզվի միջոցով՝ ստանալով լեզվական կաղապար: Այսինքն՝ ֆենոմենոլոգիական ճանաչողական կառույցները առկայացվում են լեզվականների միջոցով:

Այսպիսով, ճանաչողական կառույցների երկու տեսակներն էլ կազմում են լեզվակրի լեզվական ունակության մաս, քանի որ դրանք արտացոլում են խոսքագործունեության բոլոր հմտությունները՝ լեզվական համակարգի իմացություն, արտալեզվական աշխարհի իրողությունների իմացություն և ամենակարևորը նախորդ երկուսի համատեղ գործառումից բխող հաղորդակցական հմտություն: Վերջինս նշանակում է, որ խոսող անհատի կանխենթադրույթային հենքը համակարգված գիտելիքների և պատկերացումների համալիր է: Նախքան խոսելը մեզնից յուրաքանչյուրը, ելնելով հաղորդակցության նպատակներից, իր գիտակցության միջից ընտրում է համապատասխան պատկերները, դրանց արտահայտման միջոցները և այդ երկուսը համապատասխանեցնում հաղորդակցական իրավիճակին և նպատակներին: Այս առումով Ի. Միխալկինյան առաջարկում է հմտությունների մի ամբողջ շարք՝ լեզվական, խոսքային, հանրալեզվական, քաղաքակրթական, ռազմավարական, խոսույթային և հաղորդակցական: Վերջինս, ըստ Ի. Միխալկինյայի, լեզվի տիրապետման ամենաբարձր ձևն է՝ որպես լեզվի յուրացման եզրափակիչ նպատակ, այսինքն՝ կարող է սահմանվել որպես բոլոր հմտությունների համախմբող [Михалкина 1998]:

Այսինքն՝ հաղորդակցվելիս ծագում է «հմտությունների խաղ», իսկ վերջինս հանարավոր է ճանաչողական կառույցների պատշաճ համադրման արդյունքում:

Վերը ասվածներից կարելի է երզահանգել, որ աշխարհի պատկերը ձևավորվում է ֆենոմենոլոգիական ճանաչողական կառույցներով, իսկ աշխարհի լեզվական պատկերը լեզվական ճանաչողական կառույցներով: Սակայն վերջինիս դեպքում միայն լեզվական ճանաչողական կառույցները բավարար չեն, պատկերն

ամբողջացնելու համար աշխատում է թե՛ մեկը, թե՛ մյուսը: Փաստորեն, հաղորդման տեքստը խոսող անհատի ԿՀ-ի արտահայտման, առկայացման միջոց է:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Вежицка А. Язык. Культура. Познание. / Перевод с английского, ответственный редактор М. А. Кронгауз, вступительная статья Е. В. Падучевой, М.: Русские словари, 1996, 412 с.
2. Караулов Ю. Н. VI Международный конгресс МАПРЯЛ. Современное состояние и основы проблемы изучения и преподавания русского языка и литературы. Доклады советской делегации. М.: Русский язык, 1982.
3. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? М.: Гнозис, 2003, 375 с.
4. Красных В. В. В поисках “магического кристалла” (к вопросу о фрейм – структурах сознания) // Сопоставительная грамматика и теория коммуникации. М.: МАЛП, 1997, с. 34-46.
5. Леонтьев А. А. Психофизиологические механизмы речи // Общее языкознание. М.: Наука, 1970, с. 314-370.
6. Макаров М. Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе. Тверь: Тверск. государственный университет, 1998, 200 с.
7. Михалкина И. В. Лингвометодические основы обучения иностранных граждан русскому языку как средству делового общения. Диссертация доктора педагогических наук. М., 1998.
8. Пименов А. В. Социально-психологический детерминизм речевого поведения как методологический принцип речевого общения // Психолингвистические проблемы общения и обучения языку. М.: Институт АН СССР, 1976, 528 с.
9. Тарасов Е. Ф. Ролевая интерпретация понятий "значение" и "смысл" // Проблемы психолингвистики. М., 1975, с. 151-166.
10. Уфимцева Н. В. Сопоставительный анализ языкового сознания: этнические и культурные стереотипы // Этнопсихолингвистические аспекты преподавания иностранных языков. М.: Наука, 1996, с. 90-96.
11. Johnstone B. The Linguistic Individual: Self-Expression in Language and Linguistics. Oxford: OUP, 1996.

12. Tomasello M. Beyond formalities: The case of language acquisition. *The Linguistic Review*, 22 (Issue 2-4), 2005, pp. 183-197.

ГРАНУШ ТОВМАСЯН – УРОВНИ ПРЕСУПОЗИЦИОННОЙ БАЗЫ И НОСИТЕЛИ ЕЁ ИНФОРМАЦИОННЫХ ЕДИНИЦ

В статье рассматривается понятие presuppositional базы говорящей личности и её уровневая структура. Дается детальное описание вхождения знаний и представлений в presuppositional базу. По итогам исследования когнитивная структура есть носитель информационных единиц presuppositional базы говорящей личности.

HRANUSH TOVMASYAN – LEVELS OF THE SPEAKING INDIVIDUAL'S PRESUPPOSITION BASE AND CARRIERS OF ITS INFORMATION UNITS

The article dwells upon the notion of the speaking individual's presupposition base and its three-level structure. It elaborates the ways knowledge and concepts become part of the presupposition base. The outcomes of the research reveal that cognitive structures are actually the carriers of the information units of the presupposition base.

МЕСТО ТОПОНИМИКИ СРЕДИ ОТРАСЛЕЙ ОНОМАСТИКИ

АРПИНЕ ХАЛАТЯН

Ключевые слова: ономастика, ономастические исследования, лексическое значение онима, мотивированность- немотивированность онима, диахроническое-синхроническое исследование онима, топонимика, классификация топонимов

Данная статья посвящена теоретическому осмыслению основных задач в области ономастики. Наряду с именами нарицательными (лат. *nomina apelativa*) в любом языке имеются имена собственные (лат. «*nomina propria*», англ. «*proper names*»). Ономастика - часть языкознания, занимающаяся всесторонним изучением имени собственного. Длительное время разработанные области ономастики практически сводились к топонимике, а географы считали топонимику разделом географии, а историки -разделом истории [Карпенко 1984: 3].

Объект ономастических исследований - это имена собственные всех видов, присутствующие в словарном запасе любого языка, изначально ему присущие или заимствованные из других языков [Суперанская 1973: 7].

Одной из наиболее сложных задач в лингвистике было установить специфику значения онима.

Некоторые теоретики (Дж. Милл, А.В. Суперанская, Ю.Д.Апресян, Г.Х. Барсегян и др.) полагают, что имена собственные не имеют лексического значения. Так например, английский логик Джон Стюарт Милль представлял довольно своеобразное мнение о данной проблематике. Он полагал, что имена собственные обладают значением, они своеобразные ярлыки или метки, помогающие узнавать предметы и отличать их друг от друга: они не “коннотируют”, (не “обозначают”, “не описывают”) а лишь “денотируют” или “называют” “Собственные имена ничего не коннотируют и строго говоря не имеют значения” [Суперанская 1984: 56].

Цитируя Реформатского, армянский ученый Барсегян в своем теоретическо-описательном очерке “Համընդ անունը” тоже

придерживается мнения о том, что “отличительная черта собственных имен в том, что относясь к классу предметов, они имеют лишь роль номинирования ,и, что собственные имена не выражают никакого значения” [Фурубтҫһш 1964:15].

Иные же философы (Джозеф, Бертран, Рассел, Пауль, Кристоферсен) выражали совершенно противоположные мнения. Так Х. Джозеф не только допускал наличие у собственного имени значения, но находил что “собственное имя имеет даже больше значения, чем нарицательное”, например во фразе “Паликур за бортом” (спутники Энея) по сравнению с выражением “человек за бортом!” [Суперанская1984: 58].

На сегодняшний день вопрос о том, к какой именно научной области относится ономастика считается решенным и более не вызывает никакого сомнения тот факт, что ономастика - это одна из областей языкознания, т.к. большое количество исследователей пришли к единодушному мнению, что эта лингвистическая область, изучающая слово. Соответственно на данном этапе необходимо представить теоретическое осмысление того, что такое слово. По утверждению В.В. Виноградова “слово относится к действительности, отражает ее, выражает свои значение не само по себе, а лишь через ее систему значений образующих семантический строй языка” [Виноградов 1953: 186-187].

По мнению Фролова Н. К. “лексическое значение онимов и абстрактнее и конкретнее значения апеллативов, употребляемых в отношении к одним и тем же предметам действительности” [Фролов 2005:249].

Иногда значение интерпретируют не как общее понятие, а как набор признаков обозначаемого предмета или (пользуясь термином Л. Е Ельмслева) как “план содержания” данного знака (имени), в противоположность его же “плану выражения”, куда входят различные вызываемые знаком ассоциации, его символика, аллегорические и буквальные истолкования. В этом случае теория отсутствия значения переходит в теорию бесконечного значения, потому что для имени собственного обозначаемым предметом служит индивидуальный объект, число признаков которого сколь угодно велико [Гиляревский, Старостин,1985: 5].

Собственные имена обладают суженным планом содержания (имя человека, животного) (в нашем случае географического объекта) и чрезвычайно широким планом выражения – разнообразнейшие явления и отношения, порой очень далекие от реального содержания именуемого объекта [Суперанская 1984: 155].

Топонимика имеет дело с именами собственными, поэтому с точки зрения лингвистики она является частью ономастики. На этом основании лингвисты, имея ввиду узкоспециальные цели, употребляют термин “топономастика” для обозначения топонимики, как части ономастики [Журкевич 1980: 8].

Топонимика является междисциплинарной наукой, которая стоит на стыке лингвистики, географии и истории. Не умаляя важности географических и исторических исследований, необходимо отметить роль “языкознания в становлении и развитии данной научной дисциплины” [Беленькая 1969: 9].

Этимологическая классификация А. Х. Смита, С. Камерона, Д. Доджсона, С. Эквала, П. Ринни и других строится методом выявляются первоначальных морфологических составляющих, т.е. этимонов в составе наименований. Каждый топоним подвергается тщательному раздельному рассмотрению, начиная с момента его возникновения, что и дает возможность проследить морфологические изменения, произошедшие в процессе эволюции на разных этапах развития английского языка - древнем, среднем и новом [Беленькая 1969: 10].

Продолжая изречение Беленькой о представленной возможности прослеживания морфологических изменений в процессе эволюции необходимо отметить возможность прослеживания и фонетических изменений, произошедших в ходе лингвистической эволюции топонимов.

По утверждению Беленькой [Беленькая 1977: 5] “к диахроническому изучению топонимов относится рассмотрение в связи с различными языковыми взаимовлияниями и контактами, которые распространяются на топонимию на протяжении истории того или иного языка”.

В английской топонимии такие взаимосвязи и контакты просматриваются на протяжении всей эволюции английского с иными языками, существовавшими на территории Британских островов (Celtic, Gothic, Latin, Old Norse). Необходимо отметить, что «следы» упомянутых древних языков, оказавших неоспоримое влияние на становление самого

английского языка, прослеживаются только лишь в рамках топонимастика.

Ю. А Карпенко полагает, что „топонимы часто и вполне заслуженно именуются историческими памятниками, реликтами прошлого, и.т.д., так как они действительно в известном смысле концентрируют в себе историю и консервируют прошлое. Поэтому изучение топонимов бывает преимущественно диахроническим” [Карпенко 1984: 4-8].

Тем не менее о взаимосвязи диахронии и синхронии в топонимических исследованиях пишут многие исследователи в данной области (Карпенко, Беленькая, Топоров, Фролов и др.)

По мнению Ю. А Карпенко диахрония -это бесконечное число пластов синхронии наложенных друг на друга и связанных временем [Карпенко 1984: 48]. И заключая свою мысль ученый утверждает, что диахронии как таковой не существует.

О сложностях во взаимосвязи между диахронией и синхронией упоминает и Беленькая в “Очерках английской топонимики” [Беленькая 1969: 11] подчеркивая, что именно в топонимии более чем в какой -либо другой области языка, очевидна взаимосвязь синхронии и диахронии, которая приобретает весьма сложные формы: современное значение топонима может не только вырастать из первоначального и развивать его, но и отрицает его значение.

О неизбежности взаимосвязи между диахроническим и синхроническим методами исследования топонимической системы также говорит Фролов [Фролов 2005: 24] подчеркивая, что “изучение топонимической системы на одном из синхронических срезов способствует познанию определенного состояния всей совокупности топонимов в их взаимосвязи лишь в отдельный период исторического развития топонимической системы. Пополнения состава названий - процесс непрерывный, более или менее активный в отдельные отрезки времени. Следовательно, изучение топонимической системы должно быть и диахроническим, поскольку исторические экскурсы в развитии значения топонимов практически неизбежны”.

Синхроническое исследование заставляет уточнить традиционное в топонимике понятие “мотивированности – немотивированности” названий [Беленькая 1969: 15].

Под “мотивированностью” в синхроническом исследовании понимается семантическая структура названия, его внутренняя форма, то

есть вопрос о том, какое семантическое содержание реально воспринимается членами данного человеческого коллектива.

Семантика топонимических названий; признак, по которому дается наименование, слово, образующее топоним - это все существенно для населения лишь в момент образования, рождения топонимического названия [Никонова, Трубачева 1964: 48].

О термине “мотивированность” говорит В. Н. Топоров в своей статье “Некоторые соображения в связи с построением теоретической топонимастики”, где автор утверждает, что наибольшая чистота и полнота проявления “назывательной функции” (т.е. свойства “быть PN”) связана с наименьшей мотивированностью названия данного имени собственного. А минимум мотивированности достигается в двух случаях. Во - первых, когда говорящему неизвестен реальный денотат или же, во - вторых, когда известный денотат носит предельно непонятное название, немотивированное со стороны внутренней формы или со стороны аналогичных образований [Никонова, Трубачева 1964: 12]. И для большей убедительности приводит в пример антропоним Иван и утверждает, что данное личное имя в большей степени оним (PN у автора), чем Иванушка или Иван Иванович, поскольку два последних более мотивированы и богаче значением в силу содержащейся в них дополнительной информации.

Отсюда можно сделать вывод о том, что чем меньше информации или значения содержится в ониме, т.е. чем он менее мотивирован, тем в большей степени его можно считаться именем собственным и наоборот, чем больше информации получает реципиент от онима, т.е. чем более данный оним мотивирован, тем меньше он имеет свойств, присущих ониму.

Мотивированные названия имеют семантическую наполненность, т.е. обладают неким значением и на современном синхроническом пласте.

В языке каждого нового поколения происходят некоторые фонетические изменения, не замечаемые современниками. Древние названия меняются вместе с языком народа, в котором они употребляются, и постепенно от форм которые они имели в языке того народа, в котором были созданы [Суперанская 1973: 16].

Со временем, топоним начинает терять первоначальное значение, т.е. переходит из класса мотивированных в класс немотивированных.

Соответственно, первоначальной задачей в топонимике является этимологизация единиц, чем и в основном занимается Британское топонимическое общество (British Place Name Society).

Если вкратце представить основные проблемные вопросы существующие на сегодняшний день в ономастике и топонимике, (или точнее сказать в топономастике) то следует выделить следующие:

- 1) статус ономастики в рамках языкознания и других наук
- 2) статус имени собственного в рамках лексической системы
- 3) вопрос о том, имеет ли имя собственное значение или нет
- 4) вопрос о взаимосвязи диахронии и синхронии в рамках ономастических исследований
- 5) вопрос о мотивированности и немотивированности онимов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Беленькая, В. Д. Очерки англоязычной топонимики, М.: Высшая школа, 1977
2. Беленькая, В. Д. Топонимика в составе лексической системы языка, Московский университет, 1969
3. Виноградов, В.В. О некоторых вопросах русской исторической лексикологии, ИАН ОЛЯ. Т. XVI. Вып. 3. 1953
4. Гиляревский, Р. С. Старостин, Б. А. Иностранные имена и названия в русском тексте, справочник, М., Высшая школа, 1985
5. Журкевич, Г. В. Общая топонимика, Минск, 1980
6. Карпенко, Ю. А. Специфика ономастики, Русская ономастика, сборник научных трудов/Одесский государственный университет им. И. И. Мечня, 1984
7. Никонова, В. А. Трубачева, О. Н. Принципы топонимики, М. Наука, 1964
8. Суперанская, А. В. Сталмане, В. Э. Подольская, Н. В. Султанов, А. Х. Теория и методика ономастических исследований, М., ЛКИ, 2007
9. Суперанская, А. В. Общая теория имени собственного, М., Наука, 1973
10. Суперанская, А. В. Что такое топонимика?, М., Наука, 1984
11. Фролов, Н. К. Избранные труды по языкознанию, т.2, Топонимика и этнонимика, ТГУ, 2005.

12. Բարսեղյան, Հ. Խ. Հատուկ անուն. տեսական նկարագրական ակնարկ, Հայպետուսումնակիրատ., 1964

ARPINE KHALATYAN - THE ROLE OF TOPONYMY AMONG THE FIELDS OF ONOMASTICS

The article is an endeavor towards revealing the current issues existing in the frames of linguistics and onomastics in particular. The author studies the problems connected with the lexical meaning of proper names, their motivation within the modern language, the issue of diachronic and synchronic analyses of the toponymical units and their classification.

ԱՐՓԻՆԵ ԽԱԼԱԹՅԱՆ - ՏԵՂԱՆՈՒՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ ՀԱՏԿԱՆՎԱՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

Սույն հոդվածում պարզաբանվում են լեզվաբանության առանձին ճյուղ՝ հատկանվանաբանության արդի խնդիրները : Հեղինակը ներկայացնում է հատուկ անունների բառային իմաստի և ժամանակակից լեզվում դրանց պատճառաբանվածության խնդիրները: Առաջադրվում են նաև տեղանունների տարժամանակյա և համաժամանակյա վերլուծության և դասակարգման ուղիներ:

ПЕЧАТНЫЕ СМИ АРМЕНИИ И НОВЫЕ МЕДИА: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ И КОНВЕРГЕНЦИЯ

ЛИЛИТ ХАЧИКЯН

Ключевые слова: новые медиа, конвергенция, печатные издания, социальные медиа

Печатные издания независимой Армении за свою недолгую историю прошли достаточно сложный путь становления и развития: от выживания в условиях жесточайшего энергетического кризиса в стране, последовавшего за Карабахской войной и землетрясением 1988 года, до функционирования в условиях бурного развития ИКТ последних лет.

Все эти события отразились на деятельности прессы страны и во многом предопределили основные векторы ее развития. Так, многочасовые отключения электроэнергии в 1993-1994 гг., сделав газеты основным источником информации на тот момент и в то же время значительно сократив их количество, оставили на рынке лишь тех, кто имел платежеспособных спонсоров или учредителей и тем самым способствовали притоку частных средств на медиарынок, что в свою очередь превратило их в инструмент пропаганды и продвижения интересов политических сил, представителями которых явились владельцы СМИ Армении.

Политические и экономические факторы продолжают сегодня оставаться основными преградами на пути развития независимой прессы Армении. Вместо прямого политического воздействия и афиширования принадлежности тех или иных изданий властным структурам, воздействие на работу масс-медиа сегодня обеспечивается за счет спонсорства многих формально независимых изданий лицами, сросшимися с высшей государственной властью и лоббирующими ее интересы. Такое спонсорство ведет к тому, что печатные СМИ подвергаются политическому давлению, а журналисты, не имеющие права отклоняться от редакторской политики, связанной со взглядами тех или иных политических сил, вынуждены прибегать к самоцензуре. Как показывают данные исследования, проведенного американской правозащитной

организацией «Freedom House», сфера печатных изданий Армении остается не свободной. Так, в мировом рейтинге по уровню свободы прессы Армения в 2015 году заняла 185 место².

Как результат интеграции бизнеса и власти косвенное вмешательство правящих структур в деятельность СМИ проявляется также в распределении основных рекламных потоков, в результате чего некоторые издания оказываются обделены рекламоделателями.

Подобная зависимость от спонсорских средств препятствует развитию газет в соответствии с требованиями и изменениями информационного рынка, приводит к упадку доверия и интереса к ним аудитории.

Развитие новых медиа и становление относительно свободного интернет-пространства привели к значительным изменениям в функционировании всей системы традиционных СМИ РА, создав для нее как новые возможности, так и новые сложности и проблемы. Особое значение новые медиа приобрели для печатных изданий Армении. Мультимедийный контент, интерактивность, гипертекстуальность сетевых ресурсов, обеспечив высокие рейтинги популярности, сделали их серьезными конкурентами для печатных изданий на информационном поле страны. Для того чтобы понять, как изменилась данная сфера, обратимся к основным характеристикам печатного рынка страны.

Рынок газет и журналов в Армении представлен 72 изданиями (не считая кроссворды, ребусы, рекламные издания и т.п.). Общий тираж 10 ежедневных изданий составляет порядка 35 000 копий, 28 региональных – 20 000³. Отток рекламы в вещательные СМИ и интернет, отсутствие финансов сильно отразились на функционировании прессы. В итоге высокий тираж и доходы среди печатных изданий стали обеспечивать только печатающие телепрограмму издания «Эфир» и ее русскоязычная версия «Етер».

² Freedom of the Press 2015: Harsh Laws and Violence Drive Global Decline. NY: Freedom House, 2015, p. 22-26

³ State of the Media Industry in Armenia // Alternative Recourses In MediaProject / Implemented by a consortium of Internews, YPC, EPF). Yerevan: Yerevan Press Club, 2013, p. 4

Спад тиражей газетной продукции можно проследить и на графике, построенном нами, опираясь на данные, опубликованные Национальной книжной палатой Армении за 2007-2013 годы⁴ (рис.1).

На продажах газет сильно сказывается прекращение подписок крупных коммерческих компаний и их уход в интернет, где представленная информация не только более оперативна и разнообразна, но еще и бесплатна. Сегодня аудитория News.am, Tert.am и 1in.am – самых популярных интернет-СМИ Армении – в несколько раз превосходит средний тираж ежедневных газет.

Руководители дистрибьютерских компаний, занимающиеся распространением газет в столице и регионах Армении («Науматул», «Press Stand»), спад продаж печатных изданий связывают прежде всего с демографической проблемой: основными читателями печатной прессы являются пожилые люди⁵.

Мы наблюдаем сегодня «взросление» основной аудитории не только у печатных изданий, но и у телекомпаний. Отток относительно молодой аудитории из традиционных СМИ сопровождается ее активацией и ростом в интернет-среде. Как показывают исследования CRRC⁶, среди

⁴ Հրատարակությունները Հայաստանի Հանրապետությունում 2014թ. վիճակագրական ժողովածու: Հայաստանի Ազգային Գրապալատ, Երևան, 2014, էջ 10:

⁵ Melikyan A., Harutyunyan M., Papyan A., Deheryan S., Ayzvazyan M. Mapping Digital Media: Armenia. London: Open Society Foundations, 2013, p.18

⁶ Media Public Opinion and Preference Survey // Alternative Recourses In MediaProject / Implemented by a consortium of Internews, YPC, EPF). Yerevan: Caucasus Research Resource Centers-ARMENIA, November, 2013, p. 5

пользователей интернет-пространства наибольший рост, превышающий отметку 80%, наблюдается у аудитории от 16 до 30 лет.

Финансовые трудности, развитие собственно сетевых изданий, отток аудитории в интернет и преимущества, предоставляемые новыми технологиями, привели к тому, что сегодня все ведущие газеты Армении наряду с печатной версией стараются обеспечить свое присутствие и в интернете. Однако наличие собственного веб-сайта в интернете для газеты уже оказывается недостаточным: перед ней встала проблема реорганизации, адаптации к новой среде, применения новых технологий, взаимодействия с новыми и интерактивными медиа. Некоторые газеты уже начали активно модернизировать свои веб-сайты, создавать мультимедийные платформы, дополнять тексты аудиовизуальными материалами и делать свое содержание доступным для разных технических устройств, таких как планшеты или мобильные телефоны. Таким образом, с развитием интернет-технологий система печатных СМИ Армении значительно расширилась и с точки зрения характера взаимодействия с интернет-пространством стала включать в себя:

1. печатные издания, не представленные в интернете;
2. печатные издания, имеющие репрезентативные сайты в интернете;
3. печатные издания, копирующие свой контент в интернете;
4. печатные издания, представляющие отличный от офлайн-версии контент в интернете;
5. печатные издания, полностью перешедшие в онлайн-пространство и прекратившие деятельность в аналоговом формате.

Как показывает опрос, проведенный Кавказским центром исследовательских ресурсов, несмотря на то, что большая часть респондентов пока еще читает газеты в печатном виде, число почитателей печатной версии газет за последние годы резко снизилось с 77% до 54%⁷. Одновременно с этим наблюдается рост более чем в три раза количества тех читателей, которые предпочитают чтению бумажных изданий их интернет-версии. Причина относительно высокой цифры

⁷ Media Public Opinion and Preference Survey // Alternative Recourses In MediaProject / Implemented by a consortium of Internews, YPC, EPF). Yerevan: Caucasus Research Resource Centers-ARMENIA, November, 2013, p. 28

читающих газеты в печатном формате во многом кроется в низком уровне пользования интернетом в регионах и не владении инструментами интернет-технологий представителей старшего поколения, составляющих основную аудиторию читателей прессы.

Среди наиболее популярных печатных изданий, представляющих в сети мультимедийный контент, следует отметить сетевое информационное издание, основанное газетой «Жаманак» «1in.am» <http://www.1in.am/>, веб-сайт газеты «Жоговурд» <http://armlur.am/>, «Айкакан Жаманак» – <http://www.armtimes.com/>, «Грапарак» – <http://www.hraparak.am/>, онлайн-версию газеты «168 Жам» – <http://168.am/>. Инфографика, видео- и фоторепортажи, оперативно обновляемые новостные ленты представлены и на трехязычном веб-сайте газеты «Еркир» <http://www.yerkir.am/>. Одним из наиболее успешных примеров функционирования печатного издания в интернете является интернет-версия газеты «Аравот» (Aravot.am), активно размещающая на своем сайте не просто материалы, отличные от печатной версии, и видеосюжеты к текстовым сообщениям, но и отдельные циклы видеопередач (например, «Դիմ քննիչ»/«Лицом к лицу»).

Присутствие печатных изданий в интернет-пространстве позволило им получить новую аудиторию, читающую публикации с дисплея компьютера или телефона. Так, в декабре 2011 в связи с финансовыми трудностями выход одного из главных изданий, специализирующихся на проведении журналистских расследований – газеты «Хетк» – был приостановлен, однако количество посетителей сайта Netq.am резко возросло. Это прежде всего связано с оперативностью публикуемой информации в интернете, возможностями публикации фото- и видеоматериалов, а также с возможностями распространения информации через международные сети, что способствует расширению читательской аудитории издания.

Следует отметить, что в целом, несмотря на присутствие в онлайн-среде печатных изданий, в рейтинге посещений «Alexa» онлайн-версии газет, за исключением «1in.am», значительно уступают от собственно сетевых информационных ресурсов. Во многом популярности интернет-версий печатных изданий препятствует то, что в большинстве из них в основном воспроизводится содержание печатной версии без оперативного обновления рубрик и применения других технологических преимуществ сети (гиперссылок, аудиовизуального материала,

интерактивных инструментов взаимодействия с аудиторией и т.д.). Примером изданий, представляющих лишь копию своего контента в интернете, являются финансируемые из государственного бюджета газеты «Айастан Анрапетутюн» (<http://www.hhpress.am/>), функционирующая в сети на армянском, английском и русском языках и русскоязычная газета «Республика Армения» (<http://ra.am/>).

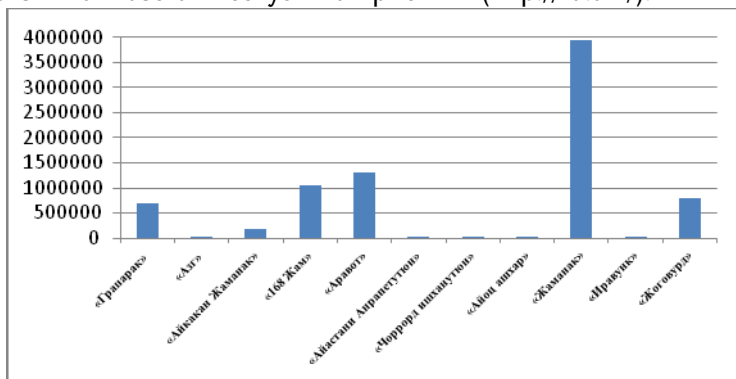

Рис. 2. Среднее количество посещений электронных версий печатных изданий РА в месяц.

Опираясь на данные статистического сервиса SimilarWeb⁸, мы можем отметить, что те печатные издания, которые представлены в сети мультимедийными интерактивными порталами, имеют наибольшее количество посещений. Издания, копирующие свой контент в сети или имеющие непривлекательный электронный ресурс, наряду с падением тиражей печатной версии не набирают аудитории в сети, таким образом, перестают быть конкурентоспособными на информационном рынке страны.

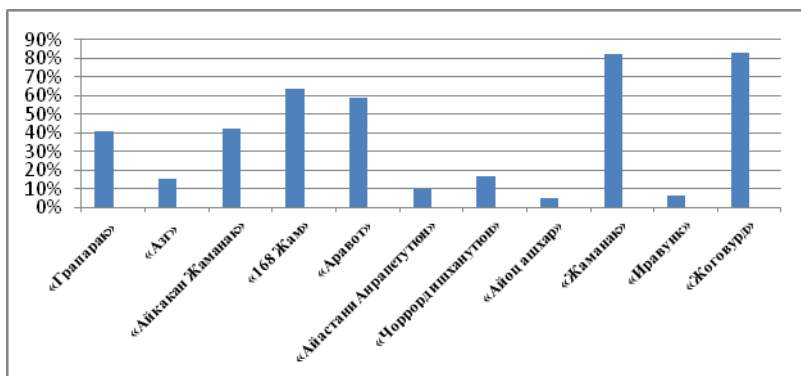
Важным показателем становится удобство пользования электронной версией издания с портативных устройств. В то время как зарубежные ресурсы, стремясь максимально приблизиться к аудитории, активно создают специальные приложения для различных современных устройств пользователей (смартфонов, планшетов, смарт-часов и т.д.), основным средством доступа к электронным ресурсам печатных изданий Армении остается персональный компьютер. Лишь некоторые из изданий, такие как «Грапарак», «168 Жам», «Аравот», благодаря современному

⁸ SimilarWeb: Website Traffic & Mobile App Analytics [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.similarweb.com/> (дата обращения: 12.03.2016)

маркетингу и оптимизированным сайтам, становятся доступны читателю в любом удобном месте на удобном носителе, чем обеспечивают значительное число посещений на свой электронный ресурс с мобильных устройств.

Понимание необходимости адаптации к современной цифровой среде и соответствия требованиям, предъявляемых к информационному продукту современной аудиторией, может стать залогом выживания армянский прессы. Ведь, если предположить, что современная молодая аудитория, получающая и потребляющая контент в сети, через 5-10 лет, перейдя в разряд уже более взрослой возрастной категории, сохранит формирующиеся у нее сегодня привычки медиапотребления, мы можем спрогнозировать дальнейший спад количества аудитории у газет. Учитывая тот факт, что параллельно с взрослением активной интернет-аудитории, технологии также будут продолжать развиваться, будущее видится именно за такой аудиторией и за такими технологиями, и именно на это будущее должны ориентироваться уже сегодня современные традиционные СМИ.

Важным становится присутствие газет на платформах социальных медиа, где сосредоточена основная масса интернет-аудитории страны. Грамотный маркетинг в соцсетях, в частности в социальной сети Facebook, обеспечивает активным изданиям значительную долю их месячного трафика⁹ (Рис.3).

⁹ График построен на основе данных ресурса SimilarWeb: Website Traffic & Mobile App Analytics [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.similarweb.com/> (дата обращения: 12.03.2016)

Рис.3. Доля трафика из социальных сетей онлайн-версий печатных СМИ РА за месяц.

Технологии мультимедиа и производство контента для многих платформ сегодня составляют основной вектор развития журналистики Армении. В силу того, что концепция мультимедиа подразумевает изменение прежде всего отношения СМИ к контенту и аудитории, дальнейшее развитие и изменения в проводимой СМИ Армении политике видятся прежде всего вокруг двух отмеченных нами факторов.

Обобщая вышеизложенное, попытаемся выделить те ключевые изменения, которые, на наш взгляд, должны быть реализованы в деятельности печатных изданий РА для их дальнейшего успешного функционирования:

1. *Постоянное изучение и применение новых технологий.* Не только новшества в плане оборудования и техники, но и новые инструменты и программы создания контента, его распространения, исследования интересов современной аудиторий, особенностей ее медиапотребления. Особенно важным становится владение инструментами маркетинга в сети, позволяющими найти доступ к аудитории через поисковые системы, социальные медиа и т.д.

2. *Постоянное изучение аудитории.* Не только изучение количества просмотров, источников трафика и определение времени, проведенного пользователем на сайте, но и понимание того, что интересно пользователю, зацепил ли его заголовок, удержала ли статья его до конца и т.д.

3. *Многоканальное присутствие.* Распространение газетного контента отныне должно осуществляться с использованием всех возможных средств связи (компьютеров, планшетов, смартфонов и др.). Если аудитория получает информацию не выходя с платформ социальной сети, нужно попытаться стать ближе с ней именно на близкой ей платформе. СМИ Армении пока не так активны на платформах межличностного общения, в то время как западные издания активно пытаются выйти на тет-а-тет контакт с пользователями популярных мессенджеров Viber, Snapchat, Telegram, WhatsApp и др. Важным становится привлечение дизайнеров, способных сделать контент СМИ привлекательным и удобным для потребления с разных электронных носителей.

4. *Подготовка специального контента для сетевых платформ.* Здесь становится важным не только подготовка специального контента с учетом возможностей интернет-пространства для веб-страницы газеты, но и специальный контент для платформ социальных медиа. Печатные издания Армении в большинстве случаев обращаются к платформам социальных медиа как платформам для распространения публикаций без специально проработанной стратегии. В результате их деятельность в данной среде напоминает обыкновенный автоматический «слив» информации, новостей, от обильного потока которых аудитория быстро устает. Основной задачей СМИ в интернете становится не просто привлечение новой аудитории, а умение ее вовлечь в процесс и удержать ее внимание.

5. *Поддержание обратной связи, дискуссий и диалога с аудиторией.* Платформы социальных медиа рассматриваются армянскими СМИ прежде всего как источник получения и распространения информации, нежели как платформа взаимодействия с ней. Западные СМИ давно имеют в своей редакции специалистов, занимающихся общением с аудиторией в сети. Особое значение уделяется ими полям комментирования. Так, газета The New York Times содержит порядка 13 модераторов, которые не только проверяют комментарии пользователей, но и отвечают на вопросы, вступают в дискуссии. Затрачивая большие ресурсы на взаимодействие с аудиторией, газета пытается обеспечить высококачественный контент и на полях комментирования, с чтения которых зачастую начинается обращение современного пользователя непосредственно к публикации издания.

6. *Поиски новых путей монетизации, создание контента, за который аудитория будет готова платить.* В силу прямой финансовой зависимости большинства армянских СМИ от рекламодателей и спонсоров, борьба за свое существование на медийном рынке страны часто осуществляется ими не столько с ориентиром на потребности и запросы аудитории, сколько на потребности и запросы заказчика-спонсора, или же в погоне за рекламодателями на количественные показатели просмотров, лайков и т.д. (часто «накрученных» засчет фейков или «желтых» публикаций). Изменения бизнес-моделей, в частности, укоренение культуры платного контента, сделав аудиторию основным источником функционирования СМИ, могут восстановить интерес к аудитории со стороны СМИ.

Контент, способный заинтересовать современного пользователя-визуала, должен быть не только высококачественным по содержанию, но и по формату его представления. Появление и популярность таких мультимедийных форматов представления контента, как лонгриды, сторителлинг, интерактивная документалистика, инфографика сегодня обеспечивают особый интерес к контенту СМИ у молодой аудитории. Интересен пример газет The New York Times, интегрировавшей в воскресный выпуск своего номера возможности современных технологий – технологии виртуальной и дополненной реальности. В начале ноября 2015 года The New York Times распространила более миллиона картонных очков виртуальной реальности Google Cardboard среди своих подписчиков. Одновременно газета запустила совместимое приложение, и теперь ежемесячно выпускает несколько новых видеофильмов в виртуальной реальности.

Обобщая, мы можем отметить, что необходимым фактором развития современных армянских СМИ, на наш взгляд, становится развитие медийного пространства как рынка и повышение уровня ее зависимости от аудитории. Изучение, понимание своей аудитории, проработанная в связи с этим стратегия СМИ, укрепление бренда и его позиционирование на различных платформах позволит увеличить количество аудитории. В этом нам видится вся суть современного медиаменеджмента.

В силу того, что большинство печатных изданий Армении финансируется за счет частных средств спонсоров, мы можем предположить, что они смогут еще некоторое время поддерживать свое существование на рынке. Однако дальнейшее развитие их онлайн-версий остается обязательным условием для сохранения их роли на информационном рынке. Наряду с выходом в онлайн, газеты должны будут все больше прибегать к онлайн-вещанию и ведению видеоблогов.

ԼԻԼԻԹ ԽԱՉԻԿՅԱՆ - ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՊԱԳԻՐ ՄԱՄՈՒԼԸ ԵՎ ՆՈՐ ՄԵԴԻԱՆ. ՓՈԽԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԿՈՆՎԵՐԳԵՆՑԻԱ

Հոդվածը բնութագրում է այն փոփոխությունները, որոնց ենթարկվել է Հայաստանի տպագիր մամուլը նոր մեդիայի զարգացման հետևանքով: Ուսումնասիրությունը վերլուծում է երկրի թերթերի ներգրավածության աստիճանը առցանց միջավայրում և ներկայացնում է հայկական տպագիր մամուլի զարգացման հնարավոր ուղիները:

LILIT KHACHIKYAN - PRINT AND NEW MEDIA OF ARMENIA: INTERACTION AND CONVERGENCE

This article describes changes that print Armenian media has undergone within the framework of new media development. The study analyses the degree of involvement of the country's newspapers in the internet sphere and presents possible ways of Armenian print media development.

**ՊԱՐԶ ՀԻԵՐՈԳԼԻՖՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՉԻՆ-ՀԱՅԵՐԵՆ
ՀԻԵՐՈԳԼԻՖԱՅԻՆ ՈՒՍՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ ԿԱԶՄԵԼԻՍ**

ՄԵՐԻ ԿՆՅԱԶՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ ուսուցողական բառարան, մակրոկառուցվածք, գրույթ, գլխաբառ, դասավորության սկզբունք

Գրույթների մեծ քանակության և պարզ ու կայուն հնչյունային բաղադրիչների պակասության պատճառով չինական գիրը թվում է դժվար ուսուցանելի և ընկալելի:

Բառարանը, որը նախատեսված է օտար լեզվի, կամ լեզուն՝ որպես երկրորդ օտար լեզու ուսուցանելու համար, կոչվում է ուսուցողական բառարան: Բառարանները, որոնք նախատեսված են չինարենը որպես օտար լեզու սովորելու համար, կոչվում են չինարենի ուսուցողական բառարաններ:

Ի տարբերություն սովորական բառարանների, ուսուցողական բառարաններն ունեն իրենց առանձնահատուկ կառուցվածքը: Դրանցից ամենազվապվորն առաջին բառի դասակարգումն է [陈国华、田兵 2008]: Ուսուցողական բառարանն իր կառուցվածքով պետք է տարբերվի սովորականից. այստեղ ամենաառաջնայինն առաջին բառի ընտրությունն է:

Սույն աշխատանքում ուսումնասիրված 30 բառարաններից 16-ը հիերոգլիֆների կազմման մասին տեղեկություն չեն պարունակում, 13-ը տրամադրում են մասնակի տեղեկություն, բայց չեն նշում յուրաքանչյուր մասի բաղկացուցիչ նշանների ընտանիքը: Միայն մեկ բառարանն էր պարունակում բավական մանրամասն տեղեկություն, սակայն դրանցից որոշները նախատեսված չեն չինարեն սկսնակ մակարդակի օտարազգի սովորողների համար: Ոչ մի բառարան չի դասակարգում հիերոգլիֆների բաղադրիչները:

Բառարաները կազմում են ցանկացած օտար լեզու ուսումնասիրելու կարևոր մասերից մեկը: Չին-հայերեն բառարաններն անհրաժեշտ են չինարենի ուսուցման տարբեր մակարդակներում ուսման առաջընթացը բարելավելու համար: Բառարաններից օգտվելու անհրաժեշտությունն ի հայտ է գալիս չինարենի իմացության որոշակի մակարդակում՝ HSK-ի

(միջազգային ֆորմատի չինարենի որակավորման քննություն) պահանջներին համաձայն:

Չինարենի՝ որպես օտար լեզվի դասավանդումը Հայաստանի Հանրապետությունում պաշտոնապես սկսվել է 2007 թվականից և զարգանում է մինչ օրս: Սակայն ի տարբերություն չինարենի բառապաշարի և քերականության ուսումնասիրության՝ հիերոգլիֆների ուսումնասիրությունը դեռ ետ է մնում:

Հիմնվելով Կոնֆուցիուսի ինստիտուտում, Վ. Բրյուսովի անվան ԵՊՀ-ում, Հայաստանի Հանրապետության մի շարք դպրոցներում գործող չինարենի դասարաններում դասավանդման մեր փորձի վրա՝ կարելի է վստահաբար ասել, որ ուսանողների՝ լեզվի ուսումնառության հետ կապված հիմնական դժվարությունների զգալի մասը կապված է հիերոգլիֆների նշանակության և գրելաձևի յուրացման հետ:

Մոզերը (1991) կարծում է, որ չինարեն սովորելիս օտարերկրացիներն ամենից շատ դժվարանում են հիերոգլիֆների գրության մեջ, իսկ պատճառները հետևյալն են.

1. Չինական գրերի համակարգն ավելի դժվար է յուրացնել, քան այբբենական գրերի համակարգը:

2. Նույնիսկ շատ պարզ արտասանվող հիերոգլիֆների արտասանության սկզբունքների ուսուցումն այդքան պարզ չէ:

3. Չինարեն բառարաններում չենք կարող օգտագործել բառարմատի միջոցով որոնման եղանակը:

4. Չինարեն բառարանում բառի որոնումը բարդ է, եթե չենք տիրապետում բառարաններից օգտվելու համապատասխան կանոններին:

Պատճառներից մեկն էլ այն է, որ հիերոգլիֆների մեծ մասն ունի ֆոնետիկ մաս, որոնք ուսանողները պետք է լավ յուրացնեն՝ քայլ առ քայլ ուսումնասիրության միջոցով:

Ցանկացած լեզու ուսումնասիրելիս պետք է հետևել նրա աստիճանական և հետևողական զարգացման սկզբունքին: Չինարենի հիերոգլիֆների ուսումնասիրությունը բացառություն չէ:

Հիերոգլիֆային գաղափարագծեր: *Վանկը* չինարենի հնչյունական միավորն է. գրավոր խոսքում այն գրվում է *հիերոգլիֆով*: Ամեն հիերոգլիֆ կարելի է դիտարկել որպես նրա երեք բաղադրիչների համադրություն՝ գծագրական կաղապարը, հնչումը և նշանակությունը:

Չինական հիերոգլիֆ նշանների միագումար քանակը հիերոգլիֆային գրության գոյության ողջ պատմության ընթացքում բավականաչափ մեծ է:

Եթե հաշվումը սկսենք Շան-Յին դարաշրջանից (մ.թ.ա. 1600-1027 թթ.), երբ երևան են եկել գուռակային արձանագրություններ խոշոր եղջերավոր կենդանիների ոսկորների և կրիաների վահանների վրա (այսպես կոչված՝ «*ծյազուվըն*»), ապա մեզ հասած հիերոգլիֆների ընդհանուր թիվը կկազմի ութսուն հազար նշան:

Սակայն ժամանակակից տեքստերում գործածվում են շուրջ յոթ հազար տարբեր հիերոգլիֆներ, իսկ առավել գործածական՝ ընդամենը 3,5 հազար նշան:

Չինական ցանկացած հիերոգլիֆ իրենից ներկայացնում է գծագրական տարրերի միակաղապար համակցություն՝ *հիերոգլիֆային գաղափարագծեր*: Հիերոգլիֆային գաղափարագիծը զուտ գծագրական խորհրդանիշ է և ինքնուրույն նշանակություն չունի:

Ընդամենը 32 տարբեր հիերոգլիֆային գաղափարագծեր են հաշվվում, որոնցից 29-ը առավել գործածական են համարվում: Ամեն մի գաղափարագիծ ունի իր տերմինային անվանումը: Գաղափարագծերը բաժանվում են հիմնական (պարզ) և ածանցավոր (բարդ կամ կցագիր) տեսակների:

Հիմնական հիերոգլիֆային գաղափարագծերի համակցությունից կազմվում են բարդ *հիերոգլիֆային գաղափարագծեր* կամ *կցագրեր*: Հիերոգլիֆային գաղափարագծերը (պարզ և բարդ) ինքնուրույն նշանակություն չունեն և հանդիսանում են միայն հիերոգլիֆի գծագրական բաղադրիչներ:

Բոլոր հիերոգլիֆները, ըստ կառուցվածի, կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ *պարզ և բարդ*: Պարզ հիերոգլիֆները չինարեն կոչվում են 独体字 dút"zì (բառացի՝ հիերոգլիֆ – մեկ ամբողջություն). դրանք նշանակություն ունեցող տարրական նշաններ են, սակայն չեն բաժանվում իմաստակիր բաղադրիչ մասերի: Բարդ հիերոգլիֆները, որ չինարեն կոչվում են 合体字 hé tǐ"zì (բառացի՝ կապակցված հիերոգլիֆ), կազմված են մի քանի բաղադրիչ մասերից, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի իր նշանակությունը:

Պարզ հիերոգլիֆը կարող է ինքնուրույն գործածություն ունենալ միավանկ բառ գրելիս, օրինակ՝ 人 rén *մարդ*, կամ էլ կարող է հանդես գալ որպես բարդ հիերոգլիֆի բաղադրիչ մաս: Օրինակ՝ 众 zhòng *ամբոխ* բարդ հիերոգլիֆը բաղկացած է երեք պարզ հիերոգլիֆներից 人 *մարդ*:

Գոյություն ունեն նաև հիերոգլիֆների կառուցվածքային տարրեր, որոնք նշանակություն ունեն, սակայն ինքնուրույնաբար չեն գործածվում որպես առանձին հիերոգլիֆ: Օրինակ՝ 𐎎 ցոօ պելրոյություն հիերոգլիֆում գծագրական տարրը □ (նշանի արտաքին ուրվագիծը) ունի նշանակություն՝ պարիսպ, սակայն այն երբեք ինքնուրույնաբար չի գործածվում:

Պարզ հիերոգլիֆները և հիերոգլիֆների՝ նշանակություն ունեցող ինքնուրույնությունից զուրկ կառուցվածքային տարրերը մենք կանվանենք ընդհանուր գրույթ (գրաֆեմա) տերմինով: Գրույթ տերմինին համապատասխանում է չինարեն 偏旁 pīānpáng տերմինը: Նախկինում հիերոգլիֆի ծախ մասն անվանում էին 偏 piān, իսկ աջը՝ 旁 páng: Այժմ 偏旁 տերմինը նշանակում է ցանկացած գրույթ բարդ հիերոգլիֆի կազմում՝ նրա ցանկացած մասում (ծախից, աջից, ներքևից, վերևից և այլն):

Այսպիսով՝ գրույթը (偏旁) բարդ հիերոգլիֆի իմաստակիր նվազագույն գծագրական տարրն է: Գրույթները բաժանվում են միայն հիերոգլիֆային գաղափարագծերի: Պարզ հիերոգլիֆը բաղկացած է (独体) մեկ գրույթից, իսկ բարդը (合体字) իրենից ներկայացնում է երկու և ավելի գրույթների համակցություն: Գրույթների ընդհանուր քանակը այնքան էլ մեծ չէ՝ շուրջ 1500, իսկ առավել գործածականները հաշվվում են 200-ից քիչ ավելի: Ցանկացած, անգամ ամենաբարդ հիերոգլիֆը իրենից ներկայացնում է գրույթների համակցություն այս բազմությունից: Սովորելով բոլոր գրույթները՝ դուք կարող եք հասկանալ ցանկացած հիերոգլիֆի կառուցվածքը:

Հատկապես նրանք, ովքեր նոր են սկսել չինարեն ուսումնասիրել, նախ պետք է իմանան՝ որոնք են հիմնական, առավել հաճախ կիրառվող հիերոգլիֆները: Հիերոգլիֆներն ունեն իրենց գրելաձևի խիստ կանոնները: Լինի դա բառ թե պատկեր, այն ունի իր հնչյունային մասն ու կառուցվածքը: Հատկապես կարևոր է հնչազաղափարագծերի ուսումնասիրությունը, որոնք կազմում են հիերոգլիֆների 90%-ից ավելին. բանալին և ֆոնետիկը չինական հիերոգլիֆների ամենակարևոր մասն են: Հետևաբար, չին-հայերեն ուսուցողական հիերոգլիֆային բառարանը ոչ միայն պետք է դասակարգի հիերոգլիֆները, այլ նաև հիերոգլիֆի կազմի մեջ մտնող բանալին և ֆոնետիկը: «Շովեն» բառարանում տրված է համակարգված վերլուծություն: Առանձնացված են 540 բանալիներ, սակայն նշված չէ ֆոնետիկների քանակը:

Եթե բառարանը ստեղծված է ոչ հնչյունական սկզբունքով, բայց ունի հնչյունային ցուցիչ, ապա հիերոգլիֆը նախ պետք է փնտրել այդ ցուցիչում: Այնտեղ հիերոգլիֆի դիմաց նշված է էջը, որտեղ կարելի է գտնել տրված նշանը: Օրինակ՝ 辞源 «Բառերի ծագումը» և 辞海 «Բառերի ծով» բառարանները ստեղծված են բանալիի սկզբունքով, բայց ունեն հնչյունական ցուցիչներ, որոնք տալիս են հնարավորություն՝ գտնելու հիերոգլիֆը ըստ արտասանության:

Չին-հայերեն ուսուցողական բառարան կազմելիս բառարանում կընդգրկվեն պարզ հիերոգլիֆներ, որոնք առավել գործածելի են լեզվի սկսնակ մակարդակում և անհրաժեշտ HSK (միջազգային ֆորմատի չինարենի որակավորման քննություն) հանձնելիս: Քննությունը բաժանված է վեց մակարդակի. առաջին մակարդակն իր մեջ ներառում է 150 հիերոգլիֆ, հաջորդ մակարդակներում բառերի քանակն աստիճանաբար կրկնապատկվում է՝ ընդգրկելով համապատասխանաբար 1200 բառ չորրորդ, 2500 հինգերորդ և 5000 բառ վեցերորդ մակարդակում: Չորրորդ մակարդակն իր մեջ ներառում է հիմնական անհրաժեշտ բառապաշարը, որի յուրացման դեպքում ուսանողը կարող է ազատ հաղորդակցվել (《新汉语水平考试大纲》«Միջազգային ֆորմատի չինարենի որակավորման քննության նախագիծ» 2011): HSK-ն ունի միայն բառային աղյուսակ, հիերոգլիֆային աղյուսակ չկա: Աղյուսակ 1-ում առանձնացված են այն պարզ հիերոգլիֆները, որոնք հանդիպում են չորրորդ մակարդակում:

Չինարենի ուսուցման միջազգային պլանում (Հանբան, 2014) առկա է բառերի ցանկը, կա նաև հիերոգլիֆների ցանկ, որը համապատասխանում է HSK 6-րդ մակարդակի բառապաշարին: Հիերոգլիֆների ցուցակը, բառերի ցուցակի նման նույնպես, բաժանված է 6 մակարդակների:

Չորրորդ մակարդակի հիմնական նպատակն է տալ բավարար գիտելիքներ սկզբնական հաղորդակցման համար, որպիսի լեզուն ուսումնասիրողներն ազատ կարողանան հասկանալ և ունենան գիտելիքներ չինական մշակույթի վերաբերյալ, ինչպես նաև ձեռք բերեն միջմշակութային հաղորդակցության տարական ունակություններ:

«Հիմնական դրույթներ» [Negri 2011] 《大纲》 հոդվածում հեղինակը տալիս է 27 առավել գործածելի հիերոգլիֆներ. 棒餐厠存倒登队封付 赶呼建郊局聚款落迷秒牌泉勺厅卫线占转, այնուհետև նա

առանձնացնում է նաև 15 հիերոգլիֆ集 戚 济 丘 羨 脾 限 尊 染 润 柿 幽 范 慕 兵。

Հեղինակն այս հիերոգլիֆներն ընտրել է առավել գործածական լինելու պատճառով: Ավելացրած հիերոգլիֆները հանդիպում են չինարեն սովորելիս առավել հաճախ հանդիպող բառերում, օր.՝ 如 真棒、餐厅、厕所、邮局、存钱, սակայն մյուս բոլոր 15 հիերոգլիֆներն այնքան էլ հաճախ չեն հանդիպում:

Յուրաքանչյուր չինարեն ուսուցանող պետք է նաև յուրացնի լեզվի քերականությունը: Չինարենի քերականությունը հիմնականում կազմվում է քերականական պարզ բառերի միջոցով, որոնք ուսանողները պետք է յուրացնեն լեզվի ուսուցման նախնական փուլում: Շովենի (2003) «Մանրամասն տեղեկություն ժամանակակից չինարենի բառարանների վերաբերյալ» չինարենի քերականական բառարանում նշում է այն հիմնական սկզբունքները, որոնցով նա առաջնորդվել է հիերոգլիֆներն ընտրելիս: Մեկ-մեկ համեմատելով հիերոգլիֆները՝ նա առանձնացրել է նրանցից 56-ը, մասնավորապես՝ 罢 磅 背 辈 彼 册 朝 趁 尺 初 串 寸 滴 丁 栋 端 堆 吨 幅 副 股 毫 伙 卷 颧 筐 捆 类 厘 立 粒 临 轮 嘛 宁 欧 盆 匹 凭 圈 拳 啥 似 丝 艘 套 团 项 沿 夜 依 英 咋 兆 阵 枝: Այդ 56 հիերոգլիֆներից 背 端 զոյականներ են, 初 辈 丁 套 阵՝ թվականներ, 磅 册 尺 串 寸 滴 栋 堆 吨 幅 副 股 毫 颧 捆 筐 类 厘 立 粒 轮 欧 盆 匹 圈 拳 英 卷 丝 夜 兆 项 枝 团 丝 艘 հաշվելի բառեր, 彼 伙 啥 դերանուններ, 朝 趁 临 沿 依 凭՝ նախդիր, 宁 կապ, 似 ծառայողական բառեր և 罢 嘛 օժանդակ բառեր են:

Այսպիսով, ի տարբերության հայերենի, որն ունի գրերի այբբենական համակարգ, չինարենի գիրը դժվար է յուրացնել իր հիերոգլիֆային գրության պատճառով: Սակայն հասկանալով չինարենի գաղափարագծերը՝ հեշտությամբ կյուրացնենք հիերոգլիֆների կառուցվածքը և կկարողանանք կարդալ դրանք:

Բառարանը կազմելուց առաջ պետք է նախ որոշել, թե որ պարզ հերոգլիֆներն են ներառված լինելու այնտեղ: Այնուհետև վերլուծելով այդ հիերոգլիֆների հիմնական գաղափարագծերը՝ հասկանալ՝ նրանցից որոնք են պարզ և որոնք՝ բարդ: Հաջորդ քայլով պետք է դասակարգել, թե բարդ հիերոգլիֆների որն է ֆոնետիկ մասը, որը՝ հիմնական, իսկ վերջում որոշել՝ հնչունային ցուցիչով քանի հիերոգլիֆ ունենք, ինչպես նաև համապատասխանաբար բառարանում տարբեր մակարդակներում ընդգրկված հիերոգլիֆներն ինչ են իրենցից ներկայացնում: Այս ամենը վերհանելով՝ կօգնենք ուսուցիչներին հեշտությամբ սովորեցնել, իսկ ուսանողներին՝ հեշտությամբ յուրացնել չինարեն լեզուն:

Չին-հայերեն հիերոգլիֆային ուսուցողական բառարան կազմելու համար հիմնական չինարեն նշանների ցուցակ է կազմվել՝ հիմնվելով հիմնականում HSK-ի (միջազգային ֆորմատի չինարենի որակավորման քննություն) համար նախատեսված չորրորդ մակարդակի բառերի, ինչպես նաև ժամանակակից չինարենի քերականության (*The Grammatical Knowledge-base of Contemporary Chinese*) վրա:

Գրականության ցանկ

1. Bunakov, I. V., *The Chinese Written Language*. In B. M. Alexeiev, L. I. Duman, and A. A. Petrov (ed.). *China*. Moscow-Leningrad, 1940
2. DeFrancis, John, *The Chinese Language: Fact and Fantasy*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1984
3. Kratochvíl, Paul, *The Chinese Language Today*. London: Oxford University Press, 1968.
4. Krykov, M. V., *The Language of Yin Inscriptions*. Moscow, 1980
5. Marshman, Joshua, *Clavis Sinica: Elements of Chinese Grammar*. Serampore, 1814
6. 陈国华、田兵, 下一代英语学习词典的设计特征, 《外语教学与研究》40 : 2 24-233, 2008
7. 陈梦家《殷墟卜辞综述》。北京: 中华书局, 1988
8. 国家汉办《国际汉语教学通用课程大纲》。北京: 北京语言大学出版社, 2014
9. 胡裕树《现代汉语》(重订本)。上海: 上海教育出版社, 2003
10. 黄伯荣、廖序东《现代汉语》(上册)。北京: 高等教育出版社, 2002
11. 吉林大学古文字研究室, 古文字研究工作的现状及展望, 《古文字研究》, 第一辑。北京: 中华书局, 1979
12. 柯彼德关于汉字教学的一些新设想, 《第四届国际汉语教学讨论会论文集》。北京: 北京语言大学出版社, 1995
13. 刘靖年, 汉字结构研究, 吉林大学博士学位论文, 2011
14. 吕叔湘, 汉语文的特点和当前的语文问题, 《语文学习》(5) : 4-7, 1985
15. 吕叔湘, 汉语文的特点和当前的语文问题, 《语文近著》。上海: 上海教育出版社, 1987
16. 潘钧, 《现代汉字问题研究》。云南: 云南大学出版社, 2004
17. 裘锡圭, 《文字学概要》(修订本)。北京: 商务印书馆, 2013

Բառարաններ

1. Amiot-Cadey, Gaëlle, *Collins Easy Learning Mandarin Chinese Dictionary*. Glasgow: Collins, 2009
2. Chao, Yuen Ren & Lien Sheng Yang (趙元任、楊聯陞合編). *Concise Dictionary of Spoken Chinese* 《國語字典》. Harvard, Mass.: Harvard University Press, 1947
3. Go, Ping-gam, *What Character Is That?* San Francisco: Simplex Publications, 1995
4. Kleeman, Julie & Harry Yu., *The Oxford Chinese Dictionary*. Oxford: Oxford University Press; Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2010
5. Li, Dong., *Tuttle Learner's Chinese-English Dictionary*. Singapore: Tuttle Publishing, 2005
6. Williams, Samuel Wells, *A Syllabic Dictionary of the Chinese Language*. London: Edition Synapse, 1874/2001
7. Yuan, Boping & Sally K. Church, *Oxford Beginner's Chinese Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 2000
8. 北京语言文化大学汉语水平考试中心(编), 《汉语8000词词典》。北京: 北京语言文化大学出版社。
9. 易福成, 《汉语新目标》。北京: 教育科学出版社, 2012
10. 禾木、方成, 《汉字学习字典》。四川: 四川辞书出版社, 2002
11. 胡星, 《HSK汉字学习字典》。北京: 北京语言大学出版社, 2010
12. 黄全愈、黄矿岩、陈彤, 《商务馆学汉语字典》。北京: 商务印书, 2011
13. 李晓琪, 《汉语常用词用法词典》。北京: 北京大学出版社, 1997
14. 李忆民, 《汉语常用词用法词典》。北京: 北京语言大学出版社, 1995
15. 李卓敏, 《李氏中文字典》。上海: 学林出版社, 1981
16. 梁兴哲, 《汉语快车 汉语学习词典》。北京: 知识产权出版社, 2009
17. 刘增利, 《现代汉语学习词典》。北京: 北京教育出版社, 2011
18. 鲁健骥、吕文华, 《商务馆学汉语词典》。北京: 商务印书馆, 2007
19. 倪海暑, 《现代汉字形声字字汇》。北京: 语文出版社, 1982
20. 商务印书馆辞书研究中心编, 《现代汉语学习词典》。北京: 商务印书馆, 2010
21. 邵敬敏, 《HSK汉语水平考试词典》。上海: 华东师范大学出版社, 2000
22. 万向思维语言研究所词典编辑室编, 《现代汉语学习词典》。北京: 北京教育出版社, 2011
23. 徐玉敏, 《当代汉语学习词典》。北京: 北京语言大学出版社, 2005

МЭРИ КНЯЗЯН – ОТБОР ПРОСТЫХ ИЕРОГЛИФОВ В КИТАЙСКО-АРМЯНСОМ БАЗОВОМ СЛОВАРЕ

Китайская письменность, как правило, считается трудной из-за большого количества графем и отсутствия четких и последовательных фонетических компонентов. Но количество простых иероглифов ограничено, большинство из них являются графическими и фонетическими соединениями. Исходя из этого, информация о графической и фонетической части иероглифов должна стать основным компонентом формирования базовых китайских словарей.

MARY KNYAZYAN - THE CHOICE OF SIMPLE CHARACTERS IN THE CHINESE-ARMENIAN BEGINNER'S DICTIONARY

Because of its large numbers of graphs and lack of a clear and consistent phonetic component, the Chinese script is generally perceived as hard to teach and learn. But the number of commonly used characters is limited and most of them are graphic-phonetic compounds with their formation more or less clearly motivated. For this reason, information about graded graphics and phonetics of the characters should be a design feature of a Chinese learner's dictionary. On the basis of the first four HSK, *International Curriculum for Chinese Language Education*, a list of basic Chinese characters is worked out.

«ՄԱՐԴԻԿ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ ԵՆ» ԵՎ «ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԸ ՄԱՐԴԻԿ ԵՆ» ՓՈԽԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՃԱՆԱԶՈՂԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐՈՒՄԸ

ԱՆԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ ճանաչողական կաղապարում, ճանաչողական միաձուլում, անձնավորում, ապանձնավորում

Կենդանունները յուրաքանչյուր լեզվի բառամթերքի մի մասն են կազմում՝ արտահայտելով տարբեր զգացմունքներ, մտքեր և երևակայական պատկերներ [Kellert 1997]:

Հազարամյակներ ի վեր, մարդիկ գիտակցել են, որ կենդանունները կարևոր արժեք են ներկայացնում նաև որպես փոխաբերությունների հիմքում ընկած բաղադրիչներ: Պ. Շեպարդը պնդում է, որ կենդանիների խորհրդանշական պատկերները հնարավորություն են տալիս դիպուկ կերպով բնութագրելու մարդկային որակներն ու հատկանիշները [Shepard 1978: 247]:

Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել և պարզաբանել, թե ինչպես և ինչու են կենդանունները լայնորեն օգտագործվում մարդկային հատկանիշներ բնութագրելու համար, և հակառակը, ինչու են տարբեր լեզուներում կենդանիներին վերագրվում մարդկային որակներ:

Փոխաբերությունը լսողին հնարավորություն է տալիս մտապատկերում գտնել որոշակի նմանություններ երկու կամ ավելի առարկաների միջև, երբեմն զարմանալի, երբեմն էլ՝ զվարճալի: Մեզ ծանոթ բառերը, օգտագործվելով որպես փոխաբերություններ, կարող են ձեռք բերել նոր իմաստներ: Հենց դա է պատճառը, որ փոխաբերությունը ստեղծագործողների ամենակիրառելի միջոցն է: Այն օգնում է նրանց վերհանել լեզվի ողջ ճոխությունն ու թաքնված հմայքը:

Տարբեր լեզուներում կենդանուններով փոխաբերությունները կիրառվում են մարդկային վարքագծի տարբեր կողմերը բնութագրելու նպատակով: *Վախկոտները* ներկայացվում են որպես **հավի ճտեր**, *քաջերը՝ առյուծներ*, *ամբոխի հեփկից շարժվողները՝ ոչխարներ*, և չնայած կենդանունների երկրորդական իմաստները և պիտակները կարող են զգալիորեն տարբերվել, այնուամենայնիվ, «Մարդիկ

կենդանիներ են» ընդհանուր ճանաչողական փոխաբերությունը առկա է բոլոր մշակույթներում [Kovecses 1997]:

Ճանաչողական փոխաբերության տեսությունը կարևոր նշանակություն ունի ճանաչողական գիտություններում, ինչպես նաև այլ ոլորտներում՝ որպես միջմշակութային իմաստային օղակ: Այս ուսումնասիրության մեջ առանձնահատուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում ճանաչողական երկու փոխաբերություններ.

1. Մարդիկ կենդանիներ են
2. Մարդու գարշելի վարքագիծը նման է կենդանու վարքագծին [Kovecses 2002]:

Կովեկեսը առաջ է քաշում նաև այն տեսակետը, որ, թեպետ միջմշակութային տեսանկյունից ճանաչողական փոխաբերությունները կարող են ընդհանրական բնույթ կրել, երբեմն օգտագործվելով որպես մարդկային վարքը նկարագրելու միջոց, այնուհանդերձ, կախված ակունք ոլորտից (որևէ հատուկ կենդանի)՝ այդ մեկնաբանությունները, որպես լեզվական և մշակութային ծագման արդյունք, կարող են տարբերվել:

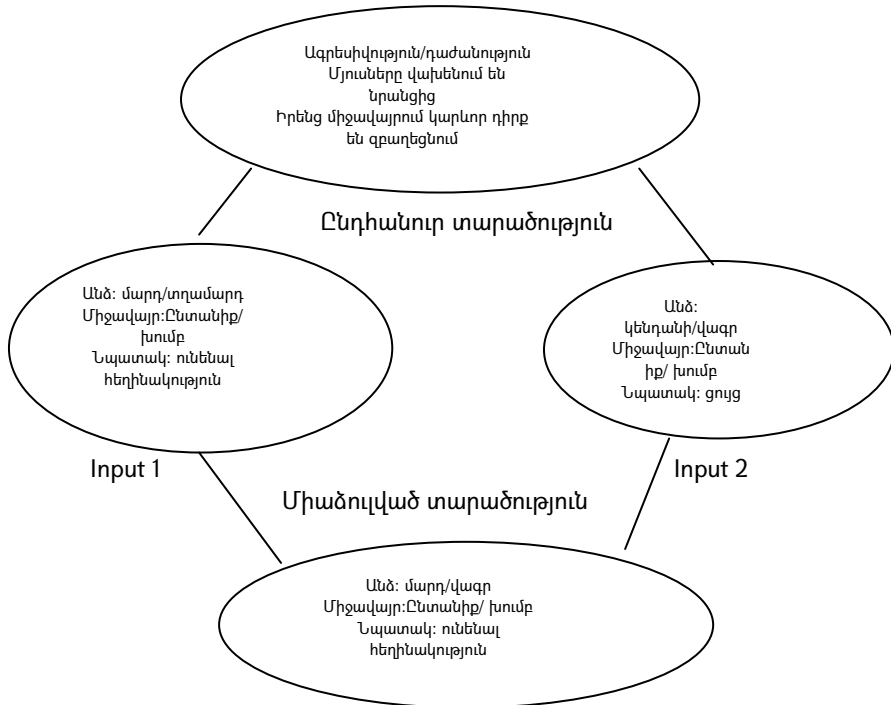
Որոշ լեզվաբաններ գտնում են, որ մարդկանց մշակութային պատկանելությունը էական ազդեցություն ունի կենդանուններով փոխաբերությունների ընկալման և մեկնաբանման հարցում: Օրինակ, Դոուքերը նշել է, որ բրիտանացին կարող է օգտագործել «աղվես» եզրը՝ մատնանշելով անձի խորամակությունը, մինչդեռ կանադացին, հավանաբար, կօգտագործի նույն եզրը՝ կնոջ կրքոտությունը բնութագրելու համար [Dowker 2003]:

Փոխաբերություններ ստեղծելու և հասկանալու մեր կարողությունը ինքնաբերական ճանաչողական գործընթաց է, այնպիսի մի կարողություն, որը, միգուցե, զարգացել է լեզուն հասկանալու և ըմբռնելու կարողությանը զուգահեռ: Կենդանուններով փոխաբերությունները շրջապատող միջավայրի և հասարակության հետ մեր հարաբերությունները ձևավորելու հարցում կարևոր գործոններ են:

Մենք առաջ ենք քաշում այն դրույթը, որ մարդիկ կենդանիներ են՝ կենդանական աշխարհի գերագույն արարածներ, որոնք ունեն ընդհանուր ֆիզիկական, վարքային և նյարդային համակարգերի ընդհանրություններ կենդանական աշխարհի այլ ներկայացուցիչների հետ: Մարդիկ ստեղծում են կենդանուններով փոխաբերություններ՝ դիմացինին ճիշտ ներկայացնելու և բնութագրելու համար: Երևույթները միմյանց միջոցով ընկալելու կարողությունը հնարավորություն է տալիս մարդկանց հաղորդակցվել փոխաբերության միջոցով: Այդ կարողությունը

համարվում է մարդու ճանաչողության կարևորագույն առանձնահատկություն:

Փոխաբերության գաղափարը որպես ճշգրիտ և հաստատված հասկացություն առաջ է քաշվել լեզվաբանական, փիլիսոփայական և ճանաչողական մի շարք աշխատություններում: Այս ոլորտներում, փոխաբերությունը լոկ պատկերավոր արտահայտչամիջոց չէ, այլ ճանաչողական միաձուլման գործընթաց, որի արդյունքում ի հայտ է գալիս նոր իմաստ [Fauconnier and Turner 2003:39]: Իրենց ողջ ուշադրությունը կենտրոնացնելով Բլեքի «փոխաբերության փոխադարձ ներգործության» [Black 1962], Լակոֆի և Ջոնսոնի [Lakoff, Johnson 1980] «ճանաչողական փոխաբերության» տեսությունների վրա՝ Ֆոուքոնիերը և Թերները առաջարկեցին, որ երկու մտավոր տարածությունների կառուցվածքը նախագծվում է մեկ առանձին «միաձուլված» տարածության մեջ, որն իր մեջ ներառում է նախկին տարածություններից որոշակի տարրեր: Օրինակ, «Իմ իրավաբանը շնածուկ է» նախադասությունը ստեղծում է մի երևակայական տարածություն, որում շնածուկը և իրավաբանը չեն պահպանում իրենց ուղիղ իմաստները, այլ միաձուլվելով ստեղծում են մի նոր հասկացույթ: «Միայն միաձուլման արդյունքում է առաջանում մտացածին պատկերը» [Fauconnier, Turner 2003: 23]: Ասվածն ավելի պարզ դարձնելու համար, բերենք հետևյալ փոխաբերության օրինակը. «Նա վագր է», որը «Մարդիկ կենդանիներ են» ընդհանուր փոխաբերության ենթատեսակ է:

Ըստ Լակոֆի և Ջոնսոնի [Lakoff, Johnson 1980]՝ մեր առօրյա ճանաչողական համակարգը, որի միջոցով մենք մտածում և գործում ենք, իր բնույթով հիմնականում փոխաբերական է: Լակոֆը գտնում է, որ առօրյա կյանքում առկա խնդիրների փոխաբերական ընկալումը կարևոր դեր է խաղում դրանց միջոցով այդ խնդիրներին համապատասխան լուծումներ գտնելու համար:

Պինկերը [Pinker 2007] քննադատում է Լակոֆին՝ փոխաբերության նման ընկալումը դիտելով որպես ծայրահեղականություն: Նա գտնում է, որ մարդիկ կարող են ոչ միայն անտեսել փոխաբերությունները, այլ նաև կասկածի տակ առնել դրանց ճշմարտացիությունը:

Փոխաբերական արտահայտություններին առավել բնորոշ է գնահատողական-արժեքային նշանակությունը: Ինչպես օրինակ, եթե համեմատենք «Ալեքսը խոզ է» փոխաբերական համատեքստը «Ալեքսը ուսանող է» ոչ փոխաբերական համատեքստի հետ, անշուշտ, կնկատենք, որ գնահատումը փոխաբերական գործընթացի անբաժանելի մասն է կազմում: Նմանապես, Կրեզովսկին [Krzyszowski 1997:51] նշում է, որ

«շուն» բառը, գնահատողականության տեսանկյունից չեզոք է, երբ օգտագործվում է ուղիղ իմաստով, բայց փոխաբերական իմաստով օգտագործվելիս դառնում է չափազանց գնահատողական, օրինակ, *he is going to the dogs or to give/throw smth to the dogs*: Անհերքելի է այն փաստը, որ կենդանուններով հասկացական փոխաբերություններում գերակշռում է գնահատողական-արժեքային գործոնը:

Բառիմաստի նման փոփոխությունը կարելի է բացատրել այնպիսի ճանաչողական մեխանիզմի օգնությամբ, ինչպիսին փոխաբերությունն է, քանի որ, ինչպես Գյորին է փաստում «իմաստային փոփոխությունը հիմնվում է մարդու ճանաչողության ընդհանուր սկզբունքների վրա» [Gyori 2002:124]: Եվ քանի որ փոխաբերությունը ճանաչողական լեզվաբանության շրջանակներում դիտվում է ոչ թե որպես լեզվի պատկերավորման արտահայտչամիջոց, այլ ճանաչողական մեխանիզմ, ուստի բառիմաստի փոփոխությունը կարելի է բացատրել փոխաբերության միջոցով:

Լակոֆֆը և Ջոնսոնը, հիմք ընդունելով ասացվածքների և դարձվածքների վերլուծությունը, ներմուծեցին «փոխաբերությունների լայն շղթա» (Great Chain of Metaphor) եզրը, որը ներկայացնում է մի ճանաչողական համակարգ՝ բաղկացած 4 հիմնարար բաղադրիչներից.

1. The theory of nature of Things /TNT/
2. "The Generic is Specific" metaphor /GISM/
3. The Maxim of Quantity /MQ/
4. The Great Chain of Being /GCB/

Առաջին բաղադրիչը դիտվում է որպես բնության մեջ գոյություն ունեցող ձևերի տեսություն: Ենթադրվում է, որ նյութն ունի էական հատկանիշներ, ինչպես օրինակ, «ծանր», «բարձր», և այս հիմնական ֆիզիկական հատկանիշների արդյունքում դրսևորվում է հիմնական ֆիզիկական վարքագիծը (օրինակ, ծանր իրերը դիմակայում են շարժմանը): Բույսերը բնութագրվում են որպես կենսաբանական էություն ունեցող երևույթներ, որն էլ իր հերթին հանգեցնում է կենսաբանական վարքագծի առկայությանը (օրինակ, ծաղիկների որոշ տեսակներ ծաղկում են գարնանը): Կենդանիները ցուցաբերում են բնագոյային հատկանիշներ, որի արդյունքում էլ ձևավորվում է բնագոյային վարքագիծ (օրինակ, կատուները որսում են մկներ): Վերջիվերջո, մարդիկ դիտվում են որպես յուրահատուկ վարքագիծ ունեցող էակներ, որոնք ունեն խառնվածքային վարքագիծ (օրինակ, բարեգործներն օգնում են ջրավորներին):

Ըստ Լակոֆֆի և Թերների՝ երկրորդ բաղադրիչը 'Generic is Specific' ընդհանուր մակարդակի փոխաբերություն է, որը, պահպանելով թիրախ ոլորտի ընդհանուր մակարդակի կառուցվածքը, հնարավորինս արտացոլում է ակունք ոլորտի ընդհանուր մակարդակի կառուցվածքը [Lakoff, Turner 1989:164]:

«Քանակի սկզբունք» բաղադրիչը, ըստ Լակոֆֆի և Թերների, բացատրվում է հետևյալ կերպ. «եղիր տեղեկացված այնքան, ինչքան որ պահանջվում է, և ոչ ավելին» [Lakoff, Turner 1989:171]: Փոխաբերական արտապատկերման գործընթացում քանակի սկզբունքը կարևոր գործոն է՝ շղթայի մի մակարդակից դեպի մյուսը տեղեկատվությունը փոխանցելու համար: Օրինակ, «**Ձոնը առյուծ է**» նախադասությունը կարևորում է այնպիսի իմաստային տարրեր, ինչպիսիք են քաջությունը, խիզախությունը, անվախությունը: Եվ այն փաստը, որ առյուծն ունի 4 ոտք, բաշ և պոչ անտեսվում է՝ ետին պլան մղվելով քանակի սկզբունքի պատճառով:

Վերջին բաղադրիչը՝ 'The Great Chain of Being' առաջ է քաշում ստորակարգության գաղափարը՝ շղթայի յուրաքանչյուր տարրին բնորոշելով իրեն հատուկ հատկանիշներ և վարքագիծ:

- GOD
- HUMANS
- ANIMALS
- PLANTS
- INORGANIC THINGS

Այս շղթայի կառուցվածքի բնութագրիչ հատկանիշներից է արտապատկերման երկակի ուղղվածությունը, այսինքն, հատկանիշների դեպի վեր և ներքև ուղղվածությամբ արտապատկերումը:

Այս շղթայում ստորակարգության մեջ գտնվող երևույթներից յուրաքանչյուրն ունի բնորոշ հատկանիշը: Որքան բարձր դիրքում է գտնվում շղթայի տվյալ անդամը, այնքան ավելի շատ հատկանիշներ ու գործառույթներ այն ունի: Անշունչ առարկաներին բնորոշ են միայն ֆիզիկական հատկանիշները, բույսերն ունեն և՛ ֆիզիկական, և՛ կենսաբանական հատկանիշներ, կենդանիները, բացի վերոգրյալ հատկանիշներից, ունեն նաև բնագրներ, իսկ մարդիկ օժտված են այս բոլոր հատկանիշներով, ինչպես նաև, լրացուցիչ առանձնահատուկ որակներով՝ բանականությունը, պատճառահետևողականությունը, լեզուն, անհատականությունը, մարդասիրությունը, գեղագիտական ճաշակը և այլն:

Այս շղթային համապատասխանող փոխաբերությունների թիվը մոտ քսանն է: Մասնավորապես, այս փոխաբերություններից տասին բնորոշ է դեպի վեր ուղղվածությամբ արտապատկերումը, որում ակունք ուղրտը ավելի ցածր դիրք է զբաղեցնում, քան թիրախ ուղրտը, օրինակ, «Ալեքսը խոզ է» (արտահայտությունում խոզը դիտվում է որպես ֆիզիկական և բարոյական կեղտոտության խորհրդանիշ): Մյուս տասը փոխաբերություններին բնորոշ է դեպի ներքև ուղղվածությամբ արտապատկերումը, որում ակունք-ուղրտը ավելի բարձր դիրք է զբաղեցնում, քան թիրախ-ուղրտը, օրինակ, «Այս շունը հավատարիմ է» («հավատարմություն» հատկանիշը բնորոշ է մարդուն):

Կրեզովսկին առաջարկում է այդ քսան փոխաբերությունների հետևյալ պատկերը [Krzyszowski 1997:161].

↓	↑
Աստվածը մարդ է:	Իրը բույս է:
Աստվածը կենդանի է:	Իրը կենդանի է:
Աստվածը բույս է:	Իրը մարդ է:
Աստվածն իր է:	Իրը Աստված է:
Մարդը կենդանի է:	Բույսը կենդանի է:
Մարդը բույս է:	Բույսը մարդ է:
Մարդը իր է:	Բույսն Աստված է:
Կենդանին բույս է:	Կենդանին մարդ է:
Կենդանին իր է:	Կենդանին Աստված է:
Բույսը իր է:	Մարդն Աստված է:

Քանի որ այս հոդվածը նվիրված է կենդանուններով փոխաբերությունների ուսումնասիրությանը, ուստի մեզ վերոգրյալ փոխաբերություններից հիմնականում հետաքրքրում է երկուսը.

1. Մարդը կենդանի է:
2. Կենդանին մարդ է:

Այս փոխաբերական արտապատկերման ժամանակ նկատում ենք, որ մի դեպքում, ավելի ցածր մակարդակի հատկանիշները բնութագրում են ավելի բարձր մակարդակը, օրինակ՝ **This man is a pig**, մյուս դեպքում, ընդհակառակը՝ օրինակ, **a friendly dog**:

Համաձայն Լակոֆֆի և Թերների՝ այս փոխաբերական արտապատկերումների օգնությամբ մենք կարողանում ենք ընկալել

մարդկային ընդհանուր հատկանիշները մեզ հայտնի ոչ մարդկային հատկանիշների միջոցով: Այս փոխաբերությունները հնարավորություն են տալիս հասկանալ ‘A is a B’ տեսակի փոխաբերությունը, օրինակ՝ «Աքիլեսն առյուծ է», «Մարդը գայլ է»: «Աքիլեսն առյուծ է» փոխաբերության մեջ Աքիլեսի բնութագրումը առյուծի բնազդային հատկանիշների միջոցով արտահայտում է Աքիլեսի քաջությունը:

Մարդկային հատկանիշների և վարքագծի ըմբռնումը կենդանական հատկանիշների և վարքագծի միջոցով՝ «Մարդիկ կենդանիներ են» ընդհանուր հասկացական փոխաբերության լայն կիառման արդյունք է:

- “GLUTTONOUS PEOPLE ARE PIGS” – «Շատակերները խոզեր են»
- “COURAGEOUS PEOPLE ARE LIONS” – «Խիզախները առյուծներ են»
- “SELFISH PEOPLE ARE HOGS” – «Եսասերները խոզեր են»

Ինչպես տեսնում ենք, այս փոխաբերություններում ակունք-ոլորտի բնազդային հատկանիշների ու վարքագծի միջոցով արտացոլվում է մարդու վարքագիծը:

Պետք է նշել, որ կենդանուններով փոխաբերությունների կիրառումը հիմնված է ազգային մտածողության և հոգևոր արժեքների վրա: Մարդիկ հակված են կենդանիներին ընկալելու որպես յուրահատուկ, մեծամասամբ բացասական, հատկանիշներ ունեցող արարածներ: Սովորաբար այդ հատկանիշներով են բնութագրում այն մարդկանց, ում նրանք չեն սիրում, արհամարհում կամ պարզապես ցանկանում են վիրավորել: Հետևաբար, կարելի է ասել, որ երևույթն ունի ժողովրդական հավատալիքների վրա հիմնված հոգեբանական հիմք: Պերսոնը պնդում է, որ «Կենդանիների նկատմամբ մեր արհամարհանքը նպաստում է մեր կողմից նրանց նվաստացմանը» [Persson 1990:169]:

Մի շարք հետազոտողների դիտարկումները ցույց են տվել, որ գոյություն ունի երկու կարևոր առանցք – մարդկային/ոչ մարդկային և ֆիզիկական/մտավոր, որոնցով էլ պայմանավորված է փոխաբերական արտապատկերումների ողջ գործընթացը:

Ճանաչողական փոխաբերություններում տարբերակում ենք այնպիսի փոխաբերություններ, որոնցում արտապատկերումը, ընդհանուր առմամբ, պարզ է և ունի մեկ ուղղվածություն: Եվ այս փոխաբերությունները կարելի է բաժանել 2 խմբի.

1. Անձնավորում (Personification)
2. Ապանձնավորում (Depersonification):

Փոխաբերության մեջ մարդը հանդես է գալիս և՛ որպես թիրախ-ոլորտ, և՛ որպես ակունք-ոլորտ: Այսինքն, մի դեպքում, մենք մարդուն

ընկալում ենք որպես խորհրդավոր ու մեզ անծանոթ էակ՝ փորձելով վեր հանել նրա էությունը կենդանիների, բույսերի հետ համեմատելով (երբ մարդը փոխաբերության մեջ հանդես է գալիս որպես թիրախ ոլորտ) և մյուս դեպքում, մարդուն դիտում ենք որպես մեզ ամենից ծանոթ էակ, որի միջոցով փորձում ենք հասկանալ ոչ մարդկային վարքագիծը՝ անձնավորելով և մարդկային հատկանիշներ շնորհելով:

Բազում դիտարկումներ վկայում են այն մասին, որ ապանձնավորումը այսօր ավելի մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում հետազոտողների շրջանակներում, քան անձնավորումը: Ժան Պիագետի, Ստյուարտ Գուֆոի և այլոց ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզ դարձավ, որ փոխաբերական ուսումնասիրությունների վաղ շրջանում գերակշռող է եղել անձնավորումը: Այսինքն, անձնավորումը ավելի շատ տարածված է եղել փոխաբերությանն առնչվող վաղ շրջանի ուսումնասիրություններում, մինչդեռ ապանձնավորումը ներկայումս դարձել է փոխաբերության արդի ուսումնասիրությունների հիմնական առանցքը:

Սակայն հարց է առաջանում. ինչու՞ և ե՞րբ տեղի ունեցավ նման արմատական փոփոխություն:

Վարկածներից մեկն առկա է Լակոֆֆի և Թերների 'More than Cool Reason' գրքում ներկայացված կենդանուններով փոխաբերությունների վերաբերյալ ենթադրության մեջ: Մեջբերենք մի հատված.

«Կենդանական աշխարհն այն ոլորտներից մեկն է, որի միջոցով մենք ընկալում ենք ոչ մարդկային հատկանիշները՝ մարդկայինի միջոցով: Գոյություն ունեն լավ մշակված սխեմաներ, որոնք բնութագրում են, թե ինչպիսին են կենդանիները, և սովորաբար մենք ընկալում ենք նրանց բնորոշ գծերը մարդկանց բնորոշ հատկանիշների միջոցով: Ահա որոշ ընդհանուր պրոպոզիցիաներ, որոնք հանդիպում ենք կենդանիներին վերաբերող սխեմաներում.

- Խոզերը կեղտոտ են ու կոպիտ
- Առյուծները քաջ են և խիզախ
- Աղվեսները խելացի են
- Շները հավատարիմ են և վստահելի
- Կատուները փոփոխական են ու անկախ
- Գայլերը դաժան են ու մարդասպան
- Գորիլաները ագրեսիվ են և անզուսպ:

Սրանք սխեմաներում առկա փոխաբերական պրոպոզիցիաներն են: Սրանք բոլորն իրենց մեջ ներառում են «փոխաբերության լայն շրթային» (GCM) բնորոշ օրինակները, որոնց միջոցով շրթայի ավելի ցածր

մակարդակում գտնվող երևույթները ընկալվում են մարդկային հատկանիշների միջոցով: Մարդու բնավորության գծերի միջոցով մենք հասկանում ենք կենդանիներին վերագրվող հատկանիշները: Մենք հոգ ենք տանում նրանց մասին և վերաբերում ենք նրանց այնպես, որ կարծես մենք էլ նման հատկանիշներով օժտված մարդ ենք» [Lakoff, Turner 1989: 193-194]:

Ըստ Կովեսկեսի՝ այն փաստը, որ մարդու վարքագծի մեծ մասը փոխաբերաբար ընկալվում է կենդանու վարքագծի միջոցով, հանգեցնում է այն բանին, որ իրականում “Մարդիկ կենդանիներ են” հասկացական փոխաբերությունը գոյություն ունի բոլոր լեզուներում [Kovecses 2002]: Մարդիկ երբեմն իրենց են վերագրում որևէ կենդանու հատկանիշներ: Լակոֆֆի և Ջոնսոնի ներկայացրած շղթան դեռ փոխաբերություն չէ, այն պարզապես իրերի և հասկացությունների ստորակարգություն է, որը կառուցված է վերևից դեպի ներքև սկզբունքով: Շղթան սահմանվում է բնութագրիչ հատկանիշներով ու վարքագծով: Օրինակ, մարդիկ օժտված են բանականությամբ, կենդանիները՝ բնագրով, բույսերը՝ որոշակի կենսաբանական հատկանիշներով և այսպես շարունակ:

Այս համակարգը դառնում է փոխաբերական, երբ շղթայի որևէ կոնկրետ մակարդակի (մարդ, կենդանի և այլն) միջոցով ընկալվում է շղթայի մեկ այլ մակարդակ: Այս գործընթացը կարող է 2 ուղղությամբ ընթանալ.

1. Թիրախ ոլորտը գտնվում է շղթայի ավելի բարձր մակարդակում, քան ակունք ոլորտը (օրինակ, կենդանիների միջոցով մարդկանց ընկալումը)
2. Թիրախ ոլորտը գտնվում է շղթայի ավելի ցածր մակարդակում, քան ակունք ոլորտը (օրինակ, մարդկանց միջոցով կենդանիների, անշունչ առարկաների ընկալումը):

Փոխաբերություններից շատերում որպես ակունք ոլորտ է հանդես գալիս կենդանին, իսկ թիրախ ոլորտ՝ մարդը: Մարդու վարքագիծը շատ հաճախ ընկալվում է՝ համեմատելով կենդանու վարքագծի հետ: Բերենք մի քանի օրինակ.

She **bitched** about Dan, but I knew she was devoted to him.

His mother was **catty** and loud.

This is a research site. Not the best place for a couple of boys to be **horsing around**.

Ակնհայտ է, որ կենդանիները «չեն բողբոջում», ինչպես օրինակ “bitch”-ի դեպքում, նրանք «լախրշ ու հանդուգն չեն», ինչպես օրինակ “catty”-ի դեպքում, նրանք «հիմարաբար չեն վարվում», ինչպես օրինակ “horse around”-ի դեպքում և այլն: Այն հարցին, թե ինչպես են այս կենդանիները ձեռք բերել իրենց հատուկ փոխաբերական իմաստները, Կովեցեսը մեկնաբանում է հետևյալ կերպ.

«Այս փոխաբերական իմաստների առաջացման պատճառը հավանաբար այն է, որ մարդիկ սկզբում կենդանիներին վերագրել են մի շարք մարդկային հատկանիշներ, այնուհետև, այդ նույն հատկանիշները վերագրել են իրենք իրենց: Այսինքն, սկզբում անձնավորվել են կենդանիները, օժտվել մարդկային որակներով, և դրանից հետո մարդկանց կողմից կենդանիներին տրված այդ հատկանիշները օգտագործվել են հենց իրենց՝ մարդկանց վարքագիծը բնորոշելու համար» [Kovecses 2002]: Այստեղից էլ բխում է «Մարդիկ կենդանիներ են» հասկացական փոխաբերությունը:

«Մարդու վարքագիծը նման է կենդանու վարքագծին» և «Մարդիկ կենդանիներ են» հասկացական փոխաբերությունների հիմքում ընկած է տհաճության և անցանկալիության իմաստը: Սա ենթադրում է, որ մենք կարող ենք ասել «Տհաճ վարքագիծը նման է կենդանու վարքագծին» և «Տհաճ մարդիկ կենդանիներ են»: Այն, որ տհաճության գաղափարը կենդանուններով փոխաբերությունների հիմնական իմաստն է կազմում, վկայում է նաև հետևյալ փոխաբերությունը “**difficult-to-handle things are dogs**”: Թվում է, թե կենդանուններով փոխաբերությունների մեծամասնությունը վեր է հանում մարդկանց բացասական կողմերը: Բայց կան փոխաբերություններ, որոնցում նկարագրվում է մարդու դրական որակները, ինչպես օրինակ հետևյալ փոխաբերության մեջ “**Sexually attractive women are kittens**”:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ մեր ճանաչողական համակարգում գոյություն ունի «Մարդը կենդանի է» ընդհանուր փոխաբերությունը, որը բաղկացած է հետևյալ ճանաչողական փոխաբերություններից.

- Մարդը կենդանի է
- Մարդկային տհաճ վարքագիծը նման է կենդանու վարքագծին
- Տհաճ, անախորժ մարդիկ կենդանիներ են
- Դժվարահաղթ ճանապարհը նման է շների կյանքին

Այսպիսով, մենք ունենք ճանաչողական փոխաբերությունների մի խումբ, որոնք կազմավորվել են մեկ հիմնական սկզբունքով. այն է, բոլոր

այս փոխաբերություններում մարդը թիրախ ոլորտն է, կենդանին՝ ակունք ոլորտը:

Կենդանիներին նման փոխաբերական իմաստներ վերագրելը բխում է ազգային մշակույթի և լեզվի ավանդույթներից: Յուրաքանչյուր մշակույթ սահմանում է իր սեփական հասարակական իրականությունը: Փոխաբերությունը և մշակույթը բազմաթիվ եղանակներով փոխկապակցված են: Փոխաբերությունը ընկալվում է որպես լեզվի հարստացման միջոց, որը լայնորեն կիրառվում է գրականության մեջ: Փոխաբերությունը սերտորեն կապված է նաև մեր սոցիալ-մշակութային ոլորտի հետ: Փոխաբերության և մշակույթի կապը, նախ և առաջ, գրականությունն է՝ մշակույթի յուրօրինակ դրսևորումը: Սակայն, իրականում, փոխաբերության և մշակույթի մեջ գոյություն ունեն շատ ավելի սկզբունքային հարաբերություններ, որը պարզ է դառնում, երբ ուսումնասիրում ենք մարդաբանության մեջ գերիշխող տեսակետը, համաձայն որի՝ մշակույթը դիտվում է որպես մարդկանց մեծ կամ փոքր խմբերը բնութագրող ընդհանուր հասկացությունների մի համակարգ: Մշակույթի նման ընկալումը մեզ ուղղորդում է դեպի ճանաչողական լեզվաբանություն, որի հավաստումն է Լակոֆֆի և Ջոնսոնի «Փոխաբերություններ, որոնցով մենք ապրում ենք» աշխատությունը, որտեղ հիմնական գաղափարն այն է, որ փոխաբերությունը հիմնականում ի հայտ է գալիս ոչ թե լեզվում, այլ մտքում: Փոխաբերությունների միջոցով մենք ընկալում ենք մեզ շրջապատող աշխարհը, այլ ոչ թե օգտագործում ենք դրանք լեզուն հարստացնելու համար: Փոխաբերության և մշակույթի կապը Լակոֆֆի և Ջոնսոնի փոխաբերության նման ըմբռնման շրջանակներում ավելի լայնորեն է ընկալվում: Մարդաբանների կողմից առաջարկված «մշակույթ» հասկացության սահմանման մեջ ներառված «ընդհանուր հասկացություններ» եզրը ճանաչողական լեզվաբանության մեջ փոխարինվում է «փոխաբերական հասկացություն» եզրով: Այսպիսով, փոխաբերությունը մշակույթի կարևոր ու անբաժան մասն է կազմում:

Իրականում, կենդանուներով փոխաբերությունները անգլերենում նույնպես բառաշարքի անբաժանելի մասն են և մարդու անցանկալի հատկանիշները բնութագրելու միջոց են: Օրինակ, անգլերենում այն մարդը, ով չի կարողանում մտավոր առաջադրանք կատարել, նկարագրվում է որպես «էշ», այն մարդը, ով չի կարողանում վերահսկել իր արտոբժակը, դառնում է խոզ, այն մարդը, ով չի կարողանում զսպել իր

զայրույթը, դառնում է «գազան», և այն մարդը, ով չի կարողանում զսպել իր սեռական ցանկությունները, դառնում է «վագր»:

«Վերահսկողության» հասկացությունը կամ ավելի ճիշտ, վերահսկողության կորուստը «Մարդիկ կենդանիներ են» փոխաբերության հիմքն է: Հետևաբար, սա կարելի է հիմնավորել այն փաստով, որ մարդը տարբերվում է կենդանուց իր բանականությամբ, այլ կերպ ասած, իր վարքագիծը վերահսկելու ունակությամբ:

Յուրաքանչյուր անձի ներսում ապրում է կենդանին, և քաղաքակիրթ մարդիկ պետք է կարողանան կառավարել իրենց կենդանական բնազդները՝ թույլ տալով, որպեսզի բանականությունը իշխի կենդանական բնազդներին: «Մարդու վարքագիծը նման է կենդանու վարքագծին», «Կրքերը մեր ներսում ապրող գազաններն են» [Kovecses 1988], «Վավաշոտ, հեշտասեր մարդը կենդանի է» [Lakoff 1987] այս բոլոր փոխաբերություններում նկատվում են վարքագծի ծայրահեղ դրսևորումներ, ավելի ճիշտ, ինքնակառավարման պակաս:

Սակայն, ինչպես արդեն նշել ենք, ոչ միշտ են կենդանունները բացասական իմաստ արտահայտում: Օրինակ, **ցուլը** բնորոշում է **ուժեղ, առնական տղամարդուն, առյուծը՝ խիզախ մարդուն, լուսանը՝ խելացի անձնավորությանը** և այլն:

Միանշանակ, այս փոխաբերություններում առկա պատկերացումները պայմանավորված են մշակութային կարծրատիպերով ու գաղափարներով: Անշուշտ, կենդանուն դրական կամ բացասական հատկանիշներ վերագրելը կախված է տվյալ մշակույթից, տվյալ հասարակությունից: Օրինակ, «խոզ» տերմինը անգլերենում բնութագրում է ֆիզիկապես կամ բարոյապես կեղտոտ մարդուն, մինչդեռ չինարենում՝ ուժի, իսկ գերմաներենում՝ հաջողության խորհրդանիշ է: Այսինքն, տարբեր մշակույթներում միևնույն կենդանին տարբեր կերպ է ընկալվում, որը պայմանավորված է լեզվամշակութային մտածողությամբ:

Կենդանիներին դրական հատկանիշներ վերագրելը, ինչպես օրինակ, առյուծի և լուսանի դեպքում, կարող ենք բացատրել նաև նրանով, որ այս գազանները կենդանական աշխարհում իշխող դիրք ունեն, ինչպես նաև, հաշվի է առնվում նրանց արտաքին տեսքը (երկուսն էլ խոշոր են), ապրելու պայմանները (այս կենդանիները չեն ենթարկվում մարդու վերահսկողությանը, քանի որ վայրի են) և նրանց վարքը (երկուսն էլ գիշատիչ են): Իրականում, բացի մշակութային տեսանկյունից, կենդանիների էթնոբիոլոգիական դասակարգումը նույնպես կարող է կարևոր դեր խաղալ տվյալ կենդանու՝ փոխաբերական իմաստով

ընկալելու համար: Այս դասակարգումները հիմնականում հիմնվում են հետևյալ գործոնների վրա.

1. Կեցության ձևը / բնակության պայմանները/
2. Չափսը
3. Արտաքին տեսքը
4. Վարքագիծը
5. Կենդանու կապը մարդու հետ [Wierbizcka 1985]:

Վերոգրյալ գործոնները կարող են օգնել՝ հասկանալու կենդանուների փոխաբերական իմաստը: Օրինակ, բրիտանացիների՝ ֆրանսիացի գաղթյալներին «գորտ» անվանելը հավանաբար բխում է այդ կենդանու հետ նրանց ունեցած կապից, ինչպես նաև մշակութային տեսանկյունից, քանի որ բրիտանացիները ֆրանսիական գորտից պատրաստված ազգային ուտեստը համարում են գարշելի [Leach 1964]:

Ակնհայտ է, որ կենդանիները ապրում են մեր մեջ և կարևոր դեր են խաղում մարդկային կերպարը կերտելու գործում: Լևի Ստրաուսը պնդում է, որ կենդանուները լայնորեն օգտագործվում են խոսույթում ոչ միայն նրա համար, որ նրանք համեղ խորտիկ են, այլ որովհետև կենդանիները մարդկային վարքագծի տիպիկ բնորոշիչներ են [Strauss 1964]: Կենդանուներով փոխաբերությունների նպատակը ոչ միայն հասարակական խմբերի ստեղծումն ու դասակարգումն է, այլ նաև բարոյականության նորմերի ստեղծումն ու մարդու էության խնդրի լուծումը [Tambiah 1969: 457]:

Ամփոփելով նշենք, որ փոխաբերությունները արտացոլում են լեզվի մարդակենտրոն ուղղվածությունը, ուստի զարմանալի չէ, որ դրանց մեծ մասը վերաբերում է մարդկանց: Համեմատության մեջ մարդիկ գնահատվում են ըստ իրենց ֆիզիկական, մտավոր, հասարակական հատկանիշների և սովորությունների, ուստի կենդանիները համեմատության համար ամենավառ ու դիպուկ օրինակներն են:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Dowker, A. Young Children and Adults. Use of Figurative Language: How Important are Cultural and Linguistic Influences? Berlin: Mouton de Gruyter, 2003, 317-332.
2. Fauconnier, G. and Turner, M. "*Conceptual Integration Networks.*" *Cognitive Science.* Volume 22, number 2 (April-June 1998), pages 133-187.
3. Fauconnier, G. & M. Turner. *The Way We Think.* New York: Basic Books. 2003.
4. Kellert, S. R. *Kinship to Mastery.* Washington, DC: Island Press. 1997.
5. Kovecses, Z.. *In search of the metaphor system of English.* Hungary University Press. 1997.
6. Kovecses, Z. (2002). *Metaphor: a practical introduction.* Oxford and New York: Oxford University Press
7. Lakoff, G., and Johnson, M.. *Metaphors we live by.* Chicago: Chicago University Press. 1980.
8. Lakoff, G. and M. Turner. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor* (Chicago: University of Chicago Press). 1989.
9. Leach, E. R. *Anthropological aspects of language: animal categories and verbal abuse.* MIT Press. 1964.
10. Levi-Strauss, C., 'Criteria of Science in the Social and Human Disciplines', Paris: 1964. 339-365.
11. Piaget, J., & Inhelder, B. *Memory and intelligence.* New York: Basic Books. 1973.
12. Pinker, Steven. *The blank slate: The modern denial of human nature.* New York: Viking. — 2007.
13. Shepard, P. *The Others: How Animals Made Us Human.* Washington, DC: Island Press. 1996, 281.
14. Tambiah, S., J. *Animals are good to think and good to prohibit.* *Ethnology*, 7, 1969, 423-59.
15. Wierzbicka, A. *Different cultures, different languages and different speech acts.* *J. Pragmatics.* Vol. 9, 1985, 145-178.

АНИ АРУТЮНЯН - КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ МЕТАФОР 'ЛЮДИ-ЖИВОТНЫЕ' И 'ЖИВОТНЫЕ-ЛЮДИ'

Цель данной статьи заключается в том, чтобы дать дальнейшие представления метафоры 'Люди-животные', которая была впервые выдвинута Лакоффом и Джонсоном в 1980 году. А именно, мы исследуем в метафоре 'Люди-животные' деперсонификацию людей, и, наоборот, в метафоре 'Животные-люди'--персонификацию животных.

ANI HARUTYUNYAN - THE CONCEPTUAL MAPPING OF “PEOPLE ARE ANIMALS” AND “ANIMALS ARE PEOPLE” METAPHORS

The aim of this study is to provide further insights into the “People are Animals” metaphor, which was first put forward by G. Lakoff and M. Johnson in 1980. More specifically, we explore the way in which “People are Animals” metaphor is used to depersonify humans, and vice versa, “Animals are People” metaphor is used to personify animals.

**«ԱՐՋ» ԿԵՆԴԱՆՈՒՆՈՎ ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԼԵԶՎԱԾԱՆԱԶՈՂԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԱՆԳԼԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹՈՒՄ**

ԱՆԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ ճանաչողական փոխաբերություն, քաղաքական խոսույթ, ճանաչողական արտապատկերում

Այսօր լեզվաբանական ուսումնասիրությունների ժամանակակից մարդաբանական հարացույցում, որում ներկայացված են լեզվում մարդկային գործոնի արտացոլման տարբեր կողմերը, առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում մարդուն բնութագրող փոխաբերական կաղապարները, որոնք հիմնված են տարբեր տեսակի փոխաբերական համանմանությունների վրա:

Այս հոդվածի նպատակն է վերլուծել «արջ» կենդանունով փոխաբերությունների առկայացման միջոցների լեզվաճանաչողական առանձնահատկությունները անգլաամերիկյան քաղաքական խոսույթում:

Ուսումնասիրության լեզվանյութ են ծառայել անգլաամերիկյան մամուլից և համացանցային զանազան կայքերից (The Guardian, The New York Times, The Independent, The Washington Post, The Washington Times, The Atlantic և այլն) վերցված մի շարք քաղաքական հոդվածներ (մոտավորապես 80):

Ճանաչողական փոխաբերության տեսության հիմնական նախադրյալն այն է, որ փոխաբերությունը ոչ թե ուղղակի լեզվի ոճական միջոց է, այլ միտքի փոխաբերական արտացոլում: Լակոֆֆը և Ջոնսոնը պնդում են, որ մենք ոչ միայն խոսում ենք, այլ նաև մտածում ենք փոխաբերական եզրերով: Ըստ Լակոֆֆի՝ փոխաբերությունը մարդու նախնական գիտելիքների համակարգ է, որը կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում մտքերի զարգացման գործընթացում¹⁰:

Ճանաչողական իմաստաբանները փոխաբերությունը դիտում են որպես թիրախ և ակունք ոլորտների արտապատկերում, իսկ

¹⁰ Lakoff, G. and Johnson, M. *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books, 1998

արտապատկերումը երկու ոլորտների միջև եղած նմանությունների ամբողջություն է: Հասկանալ փոխաբերությունը՝ նշանակում է հասկանալ թիրախ-ակունք ոլորտների միջև եղած արտապատկերման համակարգը:

Ճանաչողական լեզվաբանությունը նպատակ ունի ներկայացնել լեզու-ճանաչողության կապը և աշխարհի լեզվական պատկերի կաղապարումը լեզվակրի գիտակցության մեջ:

Սույն հոդվածում «արջ» կենդանունով փոխաբերությունների ուսումնասիրությունը իրականացվում է խոսույթային համատեքստում՝ ճանաչողական փոխաբերության տեսանկյունից:

Համաձայն ճանաչողական լեզվաբանության տեսակետի՝ խոսքային գործունեությունը ընկալվում է որպես մարդու գիտակցության մեջ գոյություն ունեցող աշխարհի պատկերի արտացոլում, որպես ազգային, հասարակական և անհատական հոգեկերտվածքի ուսումնասիրության նյութ¹¹:

Միջդեռ խոսույթային լեզվաբանության տեսանկյունից՝ խոսքում կարևորվում են այն պայմանները, որոնք նպաստում են տեքստի կերտմանը և գործառնանը, դրա փոխներգործությանը այլ տեքստերի, ազգային մշակույթի և ավանդույթների, ինչպես նաև տարածաշրջանում, երկրում կամ աշխարհում տիրող քաղաքական իրավիճակի հետ¹²:

Կարասիկը տարբերակում է խոսույթի երկու հիմնական տեսակ՝ անհատական (անձնակողմնորոշիչ) և ինստիտուցիոնալ¹³:

Անհատական խոսույթը բացահայտում է մարդու ներաշխարհը և հիմնականում դրսևորվում է փիլիսոփայական և հոգեբանական տեքստերում: Մինչդեռ ինստիտուցիոնալ խոսույթը այն հաղորդակցությունն է, որն իրականացվում է որոշակի սոցիալական խմբին պատկանող մարդկանց միջև և այդ խոսույթի տարածքում մարդը ներկայացնում է հասարակական տարբեր ինստիտուտներ, ինչպես օրինակ, քաղաքական, իրավաբանական, ռազմական, կրոնական, բժշկական, մարզական և այլն: Ահա հենց ինստիտուցիոնալ խոսույթի

¹¹ Lakoff, G. and Johnson, M. *Metaphors we Live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980

¹² Будаев, Э. В. Современная политическая лингвистика [Электронный ресурс] / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. - Екатеринбург : УрГПУ, 2006.

¹³ Карасик, В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст] / В. И. Карасик ; Волгогр. гос. пед. ун-т, Науч.-исслед. лаб. «Аксиол. лингвистика». - Волгоград, 2002. - 477 с.

տարատեսակներից մեկն էլ քաղաքական խոսույթն է, որը դիտվում է իբրև լեզվական գործիք քաղաքական իշխանության համար մղվող պայքարում, և որի իրականացման նպատակն է քաղաքական իշխանության նվաճումը, պահպանումը և իրականացումը:

Քաղաքական խոսույթում առկայանում են մարդկանց և նրանց տարբեր խմբերի հավաքական և անհատական պահանջմունքները:¹⁴

Քաղաքական խոսույթի համապատասխան օրինակներ կարող են համարվել քաղաքական գործիչների ելույթները, ՋԼՄ-ների կողմից լուսաբանվող քաղաքական նորությունները, որոնք հանրային ազդեցության մեծ ներուժ են ենթադրում:

Ճանաչողական փոխաբերության հետաքրքիր օրինակ է Վ. Դեմյանկովի քաղաքական խոսույթի և Մաք Դոնալդսի ֆաստֆուդի միջև անցկացրած համեմատությունը: Նա նշում է, որ «այդպիսի խոսույթը պետք է հեշտությամբ մարսվի և արագ ազդեցություն գործի, ինչպես և ցանկացած ֆաստֆուդ՝ հնարավորություն տալով աննկատ կերպով դեկավարել լսարանի գիտակցությունը»¹⁵:

Քաղաքական խոսույթում խոսույթի հեղինակը հաճախ է կիրառում խոսույթային հնարներ, որը, անկասկած, որոշակի երանգ և գրավչություն է հաղորդում տվյալ խոսույթին:

Կենդանուններով փոխաբերությունների օգտագործման շնորհիվ խոսույթի հեղինակը հնարավորություն է ստանում իր խոսքը դարձնել ավելի ազդեցիկ և ընկալելի, աչքի ընկնել իր յուրօրինակությամբ և ինքնատիպությամբ, քանի որ այս փոխաբերություններն օժտված են գնահատողական-արժեքային նշանակությամբ:

Ժամանակակից անգլալեզու քաղաքական խոսույթում լայնորեն կիրառվում են «*Ռուսաստանը արջ է*» (“*Russia is Bear*”) և «*Ռուսաստանի նախագահը արջ է*» (“*Russian President is Bear*”) ճանաչողական փոխաբերությունները:

Հիրավի, արջը գիշատիչ ու հզոր կենդանի է: Շնորհիվ մարդու հետ իր արտաքին նմանության՝ արջը համամարդկային ենթագիտակցականում նույնացվում է նախնական, վայրի, ֆիզիկապես ուժեղ մարդու հետ:

¹⁴ Мазиев Ю. М., Сарафанникова Е. В. Мифология политического дискурса в современном информационном пространстве, 1999

¹⁵ Демьянков В.З. Интерпретация политического дискурса в СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учебное пособие /Отв. ред. М.Н. Володина.-М.: Изд-во МГУ, 2003. - С. 116-133.

Հայտնի է նաև, որ արջերը ծնունդ քուն են մտնում: Երբ նրանք գարնանն արթնանում են իրենց խորը քնից, բնականաբար, սոված են ու վտանգավոր: Քաղաքականության մեջ «քնած արջ» փոխաբերության միջոցով արտապատկերվում է Ռուսաստանը՝ որպես հզոր, բայց, միևնույն ժամանակ, վտանգավոր պետություն, որը ցանկացած ժամանակ կարող է արթնանալ քնից:

- After the cold war and the collapse of the Soviet Union, the world watched to see if the **sleeping bear** would wake up and become a more dominant force in global politics.¹⁶

Արջի կերպարում է հանդես գալիս ոչ միայն պետության ղեկավարը, այլ նաև ողջ քաղաքական իշխող վերնախավը, իսկ միջազգային ասպարեզում պետության ներկայիս վարած քաղաքականությունն ու կարգավիճակը զուգորդվում է բնության մեջ արջի պահվածքի հետ:

Լեզվական նյութի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ այս ճանաչողական փոխաբերության կիրառության մեջ գերակշռում է բացասական իմաստը, և Ռուսաստան պետության ընկալումը արջի կերպարում զուգորդվում է այնպիսի բացասական արժեքների հետ, ինչպիսիք են վայրագությունը, դաժանությունը: Ռուս ժողովրդի լեզվագիտակցության մեջ, ընդհակառակը, նման համեմատությունը օժտված է այնպիսի դրական հատկանիշներով, ինչպիսիք են իշխանությունը, ուժը, հեղինակությունը («անտառի տերը»): Այսինքն, «արջը» Ռուսաստանում համարվում է հաճոյախոսություն, մինչդեռ մյուս երկրներում՝ անձնական վիրավորանք:

- Angela Merkel has faced down **the Russian Bear** in the battle for Europe
- In 2014, the battle for Europe's future has been fought between two leaders: Russian president Vladimir Putin and German chancellor Angela Merkel. The contrast between them could not be sharper. There the Russian man: macho, militarist, practitioner of the Soviet-style big lie (Russian soldiers in Crimea? What soldiers?), a resentful post-imperial nationalist who in a recent press conference compared Russia to **an embattled bear**. Here the German woman: gradualist, quietly plain-speaking, consensus-building, strongest on economic power,

¹⁶ <http://www.politicalmetaphors.com/2015/02/09/lions-and-tigers-and-bears-oh-my/>

patiently steering a slow-moving, sovereignty-sharing, multinational **European tortoise**.¹⁷

Վերոնշյալ հոդվածում քննարկվում են Ռուսաստանի նախագահ Վլադիմիր Պուտինի և Գերմանիայի կանցլեր Անգելա Մերկելի կերպարները: Հոդվածից պարզ է դառնում, որ Պուտինին համեմատում են արջի հետ, որը դաժան է ու հիշաչար, և հենց Պուտինն անձամբ վերջին մամուլի ասուլիսի ժամանակ Ռուսաստանը համեմատում է «միշտ կռվող, պայքարող արջի հետ»: Մինչդեռ Անգելա Մերկելին համեմատում են դանդաղաշարժ կրիայի հետ, որը վերջապես մոտ է հաղթանակին, քանի որ Ռուսաստանի տնտեսությունը փլուզման եզրին է կանգնած:

«Ռուսական արջ» փոխաբերությունը խորը արմատավորված է արևմտյան լեզվագիտակցության մեջ, և հենց օրինակների առատությունն էլ վկայում է այդ փաստը: Ինչպես ամերիկյան, այնպես էլ բրիտանական լեզվամշակույթում արջին բնութագրում են միայն բացասական որակներ, որը սերտորեն առնչվում է Ռուսաստանի ներկայիս վարած քաղաքականության հետ, և հետևաբար, այս փոխաբերությունը հանդիպում է միայն բացասական համատեքստում:

Ռուսաստանը ամերիկյան քաղաքական խոսույթում հանդես է գալիս որպես «սարսափելի ժպիտով մի գազան, անշնորհք ու դաժան մի կենդանի», իսկ ռուս քաղաքական գործիչները՝ «որպես դաժան ու բիրտ արջեր»:

Այսօր մամուլը պարզապես հեղեղված է գնահատողական երանգավորում ունեցող բառերի գործածություններով: Քաղաքական պայքարն, անշուշտ, իր ուրույն կնիքն է թողնում բառերի իմաստների վրա: Դա է վկայում մամուլում հաճախ օգտագործվող՝ **tame the Russian bear; poke the Russian bear** և **fall into clutches** փոխաբերությունները, որոնք ևս մեկ անգամ ընդգծում են այս կենդանու գիշատիչ և վտանգավոր լինելը:

Հզոր, գերիշխող քաղաքական գործչի կամ քաղաքական կազմակերպության ազդեցության տակ ընկնելը նման է գիշատիչ կենդանու ճիրաններն ընկնելուն (**to fall into clutches**), որտեղից փրկվելը գրեթե անհնար է:

- Barack Obama leaves Washington on Tuesday for the small Baltic state of Estonia on Russia's north-western border to reassure the

¹⁷ <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/dec/22/angela-merkel-russian-europe-russia-german>

vulnerable country that it is safe within Nato from **Vladimir Putin's clutches**.¹⁸

Հոդվածների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ Ռուսաստանի հետ հարաբերություններ հաստատելու, նրա վրա ուժ գործադրելու միակ միջոցը «այդ ռուսական արջին՝ Վլադիմիր Պուտինին» ճնշելն ու զսպելն է - **tame the Russian bear**:

- Putin needs to be taught a lesson. We should **tame that Russian Bear**. More economic sanctions followed by more robust military approach now the only way forward.¹⁹

Բրիտանացի քաղաքական գործիչ, Միացյալ Թագավորության «Անկախություն» կուսակցության առաջնորդ Նիգել Ֆառաժը ([UK Independence Party](#)) խստորեն քննադատում է Եվրոպական Միության արտաքին քաղաքականությունը.

- Nigel Farage accuses EU of **'poking Russian bear with stick'** over Ukraine... If you **poke the Russian bear with a stick** he will respond.²⁰

Նա պնդում է, որ՝ ուկրանիական ճգնաժամի պատճառով Ռուսաստանի դեմ պատժամիջոցներ կիրառելով, ԵՄ-ը դրդում է նրան ավելի կառուցողական մոտեցումների և ավելի է խորացնում Սիրիայի քաղաքացիական պատերազմը՝ կեղծ հույսեր տալով այն ապստամբներին, որոնք ցանկանում են տապալել Բաշար ալ-Ասադի ռեժիմը:

Քաղաքական գործիչը հակառուսական պատժամիջոցներ կիրառելը համեմատում է «արջին փայտով հրահրելու հետ», որը հղի է մի շարք բացասական հետևանքներով: Նա նաև նշում է, որ ինքն ամենևին չի աջակցում Պուտինին, այլ պարզապես մեղադրում է ԵՄ-ին հակառուսական պատժամիջոցներ կիրառելու և Ռուսաստան-Ուկրաինա հարաբերությունները սրելու գործում, քանի որ Ռուսաստանը, դրան ի պատասխան, միանշանակ կնախաձեռնի մի շարք համապատասխան քայլեր:

Այնուամենայնիվ, «արջ» կենդանունով փոխաբերությունները, Ռուսաստանի քաղաքական առաջնորդին բնութագրելուց զատ,

¹⁸ <http://www.theguardian.com/world/2014/sep/01/kazakhstan-russian-neighbour-putin-chilly-nationalist-rhetoric>

¹⁹ <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/19/sweden-search-russian-submarine-stockholm>

²⁰ <http://www.theguardian.com/politics/2014/mar/27/nigel-farage-eu-poking-russian-bear-ukip-syria>

օգտագործվում են նկարագրելու նաև այն քաղաքական գործիչներին, որոնք անհրաժեշտության դեպքում պաշտպանում են իրենց կուսակցության շահերը: ԱՄՆ 2008 թվականի նախագահական ընտրություններում հանրապետական կուսակցության կողմից փոխնախագահի պաշտոնի համար առաջադրված միակ կին թեկնածու Սառա Փեյլինը իր ելույթի ժամանակ օգտագործում է **mama grizzly** փոխաբերությունը, երբ խոսում է կին-հանրապետականների մասին: Նա նրանց համեմատում է մայր-արջերի հետ, որոնք անհրաժեշտության դեպքում պաշտպանում են իրենց ժառանգներին: Հետագայում, այս փոխաբերությունը ժողովրդի լեզվագիտակցության մեջ արմատավորվեց որպես հենց Սառա Փեյլինի մականուն, որը մարդկանց գիտակցության մեջ առաջացնում է այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են դաժանությունը, չարությունը, ճնշում գործադրելու և ահաբեկելու ունակությունը:

- “Watch out Washington — Joni Ernst, she’s a **mama grizzly** ready to take a stand against **the Russian bear**,” **Mrs. Palin** said. “She knows what she’s talking about when she talks about freedom, what it takes to protect it.” Mrs. Ernst is running for the GOP nomination in the race to succeed retiring Sen. Tom Harkin, a Democrat.²¹

Ի տարբերություն այս փոխաբերությանը, որը շեշտադրում է արջերի դաժանությունը, խաղալիք-արջուկները, որոնք հայտնի են որպես **teddy bear**²², բնութագրում են այդ գիշատիչ կենդանու արտաքինը, որի ներքո թաքնվում է մի անվնաս արարած:

- “Be at ease. The media is adversarial, but it’s not your enemy. In politics, it’s good to be able to laugh at yourself.” Roosevelt never minded a caricature. **The teddy bear**, after all, is named for him. From here, we move to questions of conflict. “Problems are

²¹<http://www.washingtontimes.com/news/2014/apr/28/sarah-palin-stands-firm-waterboarding-how-we-bapti/>

²²Թեդի արջուկը Թեոդոր Ռուզվելտի մականունն էր, որը նա վաստակել է նահանգապետ Էնդրյու Լոնգինոյի հրավերով 1902 թ. Միսսիսիպիում կայացած արջի որսի ժամանակ:

inevitable," she replies. "But be straightforward, and learn from your mistakes, like Lincoln."²³

Անգլամաներիկյան քաղաքական խոսույթում շատ է կիրառվում նաև **'bearish'** փոխաբերությունը: Համաձայն իր բառարանային սահմանումներից մեկի՝ այն բնութագրում է *կասկածամիտ, հոռեպես*²⁴ մարդու: Երբ քաղաքական ընտրապայքարին մասնակցող թեկնածուի հաղթանակին շատ քչերն են հավատում, նրանք արտահայտում են իրենց անվստահությունն ու կասկածամտությունը **'bearish'** փոխաբերության միջոցով, որի իմաստը զուգորդվում է արջի վարքագծի՝ դանդաղաշարժության հետ:

- Romney can't be happy that two of his former competitors seem so **bearish** on his prospects.²⁵

Այս փոխաբերությունն օգտագործվում է նաև ֆոնդային բորսան բնութագրելու համար (**bearish stock market**):

Պետության զարգացմանն ուղղված քայլերում ցանկացած առաջնորդ իր քաղաքական ծրագրում ներառում է ֆոնդային բորսայի դերի շեշտակի բարձրացումը, որը կարող է լուրջ խթան հանդիսանալ տնտեսության զարգացման համար: **"Bearish market"** փոխաբերությանը զուգահեռ միևնույն համատեքստում կիրառվում է նաև **"bullish market"** փոխաբերությունը՝ հակապատկեր ստեղծելու նպատակով: **'Bearish stock market'** փոխաբերությունը, որն ունի հետևյալ բառարանային սահմանումը՝ "causing, expecting, or characterized by falling stock market prices"²⁶, բնութագրում է ֆոնդային բորսայի գնային անկումը, մինչդեռ **"bullish stock market"** փոխաբերությունը՝ ֆոնդային բորսայի գնային աճը ('causing, expecting, or characterized by rising stock market prices')²⁷:

²³ <http://www.theguardian.com/politics/2014/feb/16/doris-kearns-goodwin-biographer-presidents-interview>

²⁴ <http://www.finedictionary.com/bearish.html>

²⁵ <http://www.theatlantic.com/politics/archive/2012/04/rick-perry-doesnt-expect-mitt-romney-to-win-in-2012/256116/>

²⁶ <http://www.thefreedictionary.com/bearish>

²⁷ <http://www.thefreedictionary.com/bullish>

- These are the most **bullish** and **bearish** emerging **markets** in the world²⁸

Ֆոնդային բորսայի համեմատությունը արջի և ցուլի հետ պայմանավորված է այն հանգամանքով, թե այս կենդանիներից յուրաքանչյուրը ինչպես է հարձակվում իր հակառակորդի վրա: Ցուլերը հարձակվելիս իջեցնում են իրենց գլուխը և եղջյուրներով վերև են բարձրացնում մրցակցին, մինչդեռ արջերը հսկայական թաթերն իջեցնում են ներքև՝ ամբողջ ուժով պահելով հակառակորդին ներքևում: Հետևաբար, այս գործողությունները փոխաբերաբար կիրառվում են ֆոնդային բորսայի շարժը բնութագրելու համար, որտեղ դեպի վերև ուղղվածությունն ունի դրական, մինչդեռ դեպի ներքև ուղղվածությունը՝ բացասական իմաստ:

Այստեղ հարկ է նշել Լակոֆի և Ջոնսոնի հետևյալ կողմնորոշող փոխաբերությունը՝ Վերև-Ներքև (Up-Down)²⁹, որտեղ ենթադրվում է, որ վերևը՝ դրական է, իսկ ներքևը՝ բացասական: Ֆոնդային բորսայում գնային աճը, որը դրական շարժ է, նմանեցվում է ցլերի կովին, երբ հակառակորդը հայտնվում է վերևում, իսկ գնային անկումը, որը բացասական շարժ է՝ արջերի կովին, երբ հակառակորդը հայտնվում է ներքևում:

Այսպիսով, դիտարկելով «արջ» կենդանունով փոխաբերությունները անգլաամերիկյան խոսույթում, կարելի է եզրահանգել, որ ժողովրդի լեզվամշակութային մտածողության մեջ արջը դիտվում է որպես հզորության հիմնատիպ, և քաղաքականությունն ու քաղաքական գործչին համեմատելով արջի հետ՝ մենք վերջիններիս վերագրում ենք արջի հզորության հատկանիշը, այսինքն, հիմնվում ենք մշակութաբանական գիտելիքի վրա:

Ամփոփելով նշենք, որ այս փոխաբերական ճանաչողական արտապատկերումների առաջացման գործընթացը ապահովում է մարդու ճանաչողական գործունեությունը, որի հիմքում ընկած է մարդու կեսափորձը, պատկերացումները, ազգային պատկանելիությունն ու մշակույթը:

²⁸ <http://www.businessinsider.com/this-is-how-emerging-and-developing-markets-feel-about-the-economy-2015-7>

²⁹ Lakoff, G., & Johnson, M. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Lakoff, G. and Johnson, M. *Metaphors we Live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980
2. Lakoff, G. and Johnson, M. *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books, 1998
3. Будаев, Э. В. *Современная политическая лингвистика* [Электронный ресурс] / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. - Екатеринбург: УрГПУ, 2006.
4. Демьянков В.З. *Интерпретация политического дискурса в СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учебное пособие /Отв. ред. М.Н. Володина.-М.: Изд-во МГУ, 2003. - С. 116-133.*
5. Карасик, В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс* [Текст] / В. И. Карасик ; Волгогр. гос. пед. ун-т, Науч.-исслед. лаб. «Аксиол. лингвистика». - Волгоград, 2002. - 477 с.
6. Мазиев Ю. М., Сарафанникова Е. В. *Мифология политического дискурса в современном информационном пространстве*, 1999

ԱՆԻ ԱՐՄԵՅԱՆ - ԼԻՆԳՎՈԿՈԳՆԻՏԻՎՆԵ ՕՍՈԲԵՆՈՒՄԻ ՄԵՏԱՓՈՐՆԵ “ՄԵԴՎԵԴ” ԵՎ ԱՄԵՐԻԿԱՆՍԿ Ի ԲՐԻՏԱՆՍԿ ՍՈՒՑԻԱԼԱԿԱՆ ԴԻՍԿՈՒՐՍԵ

Ընդհանուր առմամբ, այս հոդվածը նվիրված է լինգվոկոգնիտիվ ուսումնասիրությանը մետաֆորի “մեդվեդ”-ի կոգնիտիվ և դիսկուրսիվ լինգվիստիկայի մեջ ամերիկանոց և բրիտանոց ՍՈՒՑԻԱԿԱՆ ԴԻՍԿՈՒՐՍԵ:

ANI HARUTYUNYAN - THE LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF “BEAR” METAPHORS IN AMERICAN AND BRITISH POLITICAL DISCOURSE

The given article is devoted to the linguo-conceptual study of “Bear” metaphors in American and British political discourse by implementing both cognitive and discursive approaches.

О ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКОЙ СПЕЦИФИКЕ СОВРЕМЕННОЙ РОССИЙСКОЙ ПРЕССЫ

ИННА АРУТЮНЯН

Ключевые слова: лингвопрагматика, газетный текст, модальность, регулятивная функция

Пресса является газетно-журнальной разновидностью публицистического стиля, который находит свое применение еще и в общественно-политической литературе, дипломатических выступлениях. С содержательной точки зрения в публицистических произведениях освещаются актуальные вопросы весьма широкого спектра проблем, представляющие интерес для общества: социальные, экономические, политические, вопросы спорта, повседневного быта и др., т.е. отмеченный круг вопросов имеет социальный характер и непосредственное значение для адресата. «По самой своей природе публицистика призвана активно вмешиваться в жизнь, формировать общественное мнение. Газетно-публицистический стиль выполняет функции воздействия и сообщения (информирования). Журналист сообщает о фактах и дает им оценку. Взаимодействие этих двух функций и определяет употребление слова в публицистике» [Солганик 1997: 102].

Язык современной прессы характеризуется экспрессивными и оценочными признаками в зависимости от коммуникативных условий его применения и особенностей прагматического функционирования. Экспрессия и оценка могут предполагать друг друга, т.е. оценка может быть экспрессивной, однако ее стилистический характер вторичен в сравнении с той прагматической нагрузкой, которой наделена оценка в текстах прессы. Оценочный характер прессы формирует ее лингвопрагматическую специфику, так как оценка имеет конкретные функции при реализации коммуникативного акта между производителем информации и ее получателем. Среди возможных выделяется регулятивная функция, или функция воздействия. «Регулятивная функция текста заключается в его способности управлять читательским восприятием и интерпретационной деятельностью благодаря особому

отбору средств и организации текста в соответствии с авторской интенцией» [Болотнова 2009: 161].

Значимость регулятивной функции обоснована содержанием газетной коммуникации, которая направлена на обмен убеждениями, мнениями. Регулятивный потенциал газетного текста особо прорабатывается для достижения запланированного взаимопонимания и формирования общей точки зрения на поставленные вопросы. Текст при этом является звеном в цепи процесса газетной коммуникации, занимающим промежуточное положение между автором/авторами и аудиторией. Текст – это собственно языковая реализация коммуникации, а взаимодействие автора и аудитории, или отправителя и получателя высказывания, является внеязыковым фактором в коммуникативной цепочке.

Языковая функция воздействия в публицистическом стиле, как отмечает Д.Э. Розенталь, реализуется в виде агитации и пропаганды, с чем совмещается чисто информативная функция, заключающаяся в сообщении новостей [Розенталь 1987: 44]. В публицистике, в текстах прессы все языковые средства служат в конечном итоге целям убеждения, которые ставятся и перед агитацией, и перед пропагандой. Убеждение и воздействие обуславливают экспрессивность и эмотивность языка прессы, которые вызывают открытую оценочность речи, причем оценочность носит не только лексический характер, а является универсальной идейной и функциональной модальной категорией. Экспрессивность – это все то, что формирует лингвостилистическую выразительность речи, а эмотивностью считается эмоциональное отношение субъекта речи к действительности. Указанные категории взаимосвязаны: по В.И. Шаховскому, «эмотивность – то, что выражено, экспрессивность – то, как это выражено, оценочность – то, как говорящий к этому «что» относится» [Шаховский и др. 1998: 57]. Особенность функционирования модальных категорий в рамках текстов современной российской прессы проявляется в том, что они часто оказываются не столь «модальными», сколько информативными.

При лингвопрагматическом подходе к исследованию текстов современной российской прессы особо важными оказываются цели коммуникации и языковые способы их реализации. «Для обеспечения успешной коммуникации в условиях языковой динамики говорящий эксплицитно оценивает происходящие изменения. Языковая личность в

речемыслительной деятельности, направленной на «ословливание» мира, реагирует, распознает и фиксирует вербально те продуктивные характеристики слова, которые актуальны для адекватного обозначения замысла говорящего, его речевой деятельности» [Вепрева 2005: 7]. Этот процесс вовлекает в тексты прессы ряд субъективно-модальных смыслов и порождает такое лингвистическое явление, как модальный текст.

Степень выраженности субъективно-модальных значений в рамках соответствующих модальных категорий в текстах прессы зависит от различия в стилистических характеристиках отдельных ее жанров и от различного их назначения. Так, некоторые из них, как отмечает Д.Э. Розенталь, преследуют в первую очередь информативные цели и по приемам подачи материала сближаются с деловой речью. К таким жанрам газеты относятся хроникальные заметки, репортажи, интервью, путевые зарисовки, отчеты, корреспонденции [Розенталь 1987: 46]. В связи с особенностями этих жанров, в них имеет место только имплицитное выражение субъективно-модальных категорий, но это не является аксиоматичным, так как даже в пределах этих жанров имеются различия (например, между заметкой, интервью и информационной корреспонденцией или очерком), допускающие экспликацию указанной категории. Кроме того, «современный образ» жанров СМИ сильно видоизменился: каждый жанр допускает использование субъективно-модальных элементов для определенных коммуникативных целей. Даже научные очерки в плане наличия субъективно-модальных значений не являются исключением, так как информация научного характера должна обладать значимостью и достоверностью. Оба признака являются оценочными, и для их выражения используются различные оценочные средства, как рациональные, так и эмоциональные. И если рациональная оценка неотъемлема от когнитивных процессов, то наличие второй объясняется «стремлением автора воздействовать на читателя не только силой разума, но и силой чувства, поскольку мысль, заостренная чувством, сильнее убеждает, чем «объективная», равнодушная, безличная мысль» [Которова, Баженова 2008: 82]. Следовательно, представленность модальных значений в текстах прессы выражается в следующих пределах: от абсолютно нулевой лексической представленности, т.е. от имплицированной модальности, до исключительно модальных текстов, в которых к минимуму сведена

информация и представлен лишь поток субъективно-модальных значений.

В модальном плане текст современной прессы представляет собой сложный дискурс. Исходя из того, что «дискурс отражает речевое поведение личности во всем многообразии его проявлений с учетом лингвистических и экстралингвистических факторов общения», определяется его структура [Болотнова 2009: 199]. Он структурирован из различных ярусов, которые являются переплетением модальности и фактуальности. Фактуальность в тексте прессы – это объективная информация о реальном факте, а в модальности заключается весь спектр субъективных значений текста. Модальность присуща каждому высказыванию. Особенностью газетного дискурса является то, что степень фактуальности в нем определяется именно через модальность, т.е. выражением личного мнения, собственной точки зрения на событие или факт может констатироваться насколько информация реальна и достоверна.

Информативный текст, который представляется в прессе, создается по определенным закономерностям. «Текстообразование осуществляется под влиянием целеустановки самого текста и целеустановки конкретного автора текста. Первое диктуется самим текстом, его типом, жанром, задачами, которые он реализует. Второе – всецело связано с авторской модальностью, так как любое сообщение включает в себе не только информацию, но и отношение автора к сообщаемой информации» [Валгина 2003: 17]. Этим объясняется двуплановость текста прессы: диктумная часть, содержащая информацию о каком-либо факте, и модусная часть, содержащая отношение к данной информации.

Газетная коммуникация, межличностные отношения адресант – адресат, автор – читатель строятся с учетом аксиологической ориентации, нормативных оценок, вкусов предполагаемой аудитории. Важной целью автора газетного текста является поиск и нахождение тех языковых средств, при помощи которых возможно осуществить успешную коммуникацию, основанную на вышеуказанных неязыковых факторах.

Итак, лингвопрагматической спецификой современной российской прессы является ее регулятивная природа, предоставляющая адресанту возможность управлять восприятием и декодированием текста адресатом в соответствии с собственным, т.е. авторским замыслом. Подобное построение текста прессы становится актуальным в свете

прагматического подхода к его рассмотрению. Во взаимоотношениях адресант – текст – адресат определяющими являются цели коммуникации. Они ставятся адресантом, реализуются посредством текста прессы и направлены на адресата как интерпретатора. Текстовая деятельность как совокупность формирования и функционирования речевого произведения заключается не только в навыках и умениях его создания, а в системной реализации прагматичности и модальности. Коммуникативные цели формируются на уровне языковой модальности. Они предопределяют информативность и ценность текста современной российской прессы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Болотнова 2009 Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус. – М.: «Флинта», «Наука», 2009. – 384 с.
2. Валгина 2003 Валгина Н.С. Теория текста. Учебное пособие. – М.: «Логос», 2003. – 280 с.
3. Вепрева 2005 Вепрева И. Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху. (Золотая коллекция). – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 384 с.
4. Котюрова, Баженова 2008 Котюрова М.П., Баженова Е.А. Культура научной речи: текст и его редактирование: учебное пособие. – 2-е изд. – М.: «Флинта», «Наука», 2008. – 280 с.
5. Розенталь 1987 Розенталь Д.Э. Практическая стилистика русского языка. – М.: Высшая школа, 1987. – 399 с.
6. Солганик 1997 Солганик Г.Я. Стилистика текста: Учеб. пособие. – М.: «Флинта», «Наука», 1997. – 256 с.
7. Шаховский и др. 1998 Шаховский В.И. Проблема эмотивного текста. // Шаховский В.И., Сорокин Ю.А., Томашева И.В. Текст и его когнитивно-эмотивные метаморфозы (межкультурное понимание и лингвоэкология). – Волгоград: «Перемена», 1998. – 149 с.

ԻՆՆԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ - ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՈՌԻՍՄԱՏԱՆՅԱՆ ՄԱՄՈՒԼԻ ԼԵԶՎԱԳՈՐԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ՅՈՒՐԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հոդվածում վերլուծվում են ժամանակակից ռուսաստանյան մամուլի լեզվագործաբանական առանձնահատկությունները: Տեղեկատվական տեքստերի բովանդակությունը կանխորոշվում է հաղորդակցական մտադրություններով և նպատակներով, որոնցից առավել կարևորությամբ աչքի է ընկնում գնահատողական վերաբերմունք արտահայտելու մտադրությունը:

INNA HARUTYUNYAN - LINGUO-PRAGMATIC SPECIFICITY OF MODERN RUSSIAN PRESS

The article analyzes the specificity of linguo-pragmatic peculiarities of modern russian press. The content of informational texts is determined by the communicative intentions and purposes, the most important of which is the intention of expressing an assessing attitude.

ОБ УЧЕБНО - МЕТОДИЧЕСКОМ ПОСОБИИ ПО ПОЭТИЧЕСКОЙ ОНОМАСТИКЕ

НЕЛЛИ АРУТЮНЯН

Ключевые слова: стилистика, поэтическая ономастика, антропоним, прозвище, топоним, топологическое поле

В настоящее время вузовскими учебными планами не предусмотрено изучение поэтической ономастики как учебной дисциплины, из-за чего сведения по ономастике в художественных произведениях усваиваются студентами поверхностно. Учитывая, что потребность в специальном изучении имен собственных (ИС) сегодня является общепризнанным фактом, а игнорирование их при изучении любого языка делает процесс обучения несовершенным, поскольку ИС составляют значительную часть лексики и имеют специфические особенности, данная учебная дисциплина может, на наш взгляд, быть включена в учебный план в качестве факультативного курса.

Основной целью «Учебно-методического пособия по поэтической ономастике в произведениях английских авторов» является необходимость познакомить студентов с поэтической ономастикой в произведениях английской литературы, ее терминологическим аппаратом, основными закономерностями развития антропонимов и топонимов в разные эпохи, подготовить студентов к чтению специальной литературы, к практической работе по сбору и анализу ономастического материала, а также содействовать дальнейшему развитию и распространению необходимых знаний по ономастике.

Ономастика выявляет сущность ИС, его языковой статус, возникновение имен, их функционирование в обществе, историю, даже связь имени и человека. Говоря об исследовании ономастики армянскими учеными, следует отметить, что оно ведется в частности в работах Т.Аветисян, Г.Налбандян, И.Казумян, Э.Петросян, однако не касается проблем поэтической ономастики. Функция ИС в этих работах состоит в назывании индивидуального лица (или предмета). Однако есть имена,

которые обозначают больше, чем просто имя. Кроме идентифицирующей функции они могут выполнять также дополнительные функции. Это в полной мере относится и к именам в художественных произведениях. В них смысловое значение заложено автором, и его можно найти в семантическом содержании имени.

Ономастическая лексика является важным компонентом художественной системы литературных произведений, поскольку более глубокое понимание литературного произведения предполагает учет не только идентифицирующей функции имени в произведении. Правильное использование автором ИС в художественном произведении важно как для создания образов действующих лиц, так и для выявления основной идеи произведения. Чаще всего авторы используют потенциальные возможности говорящих имен. Ими изобилует не только скандинавский эпос «Эдда», но здесь их особенно много, например, имя сына Одина, бога весны Бальдра (др.-исл. «господин»); имя бога-скальда Браги (др.-исл. *Bragir*, связано со словом *bragr* - «поэт, лучший, главный» и с напитком, ср.рус. «брага»); Бури (др.-исл. *Buri* «родитель» «предок богов», «первобог» древних скандинавов); имя сына аса Тора, которого звали Магни (др.-исл. *Magni* «сильный»), имя богини врачевания Эйр (др.-исл. *Eir* - «пощада, милость»); имя бога-председателя тинга Форсети, разрешающего споры, (др.-исл. *Forseti* - «председатель») (История всемирной литературы, 1984:49, 54) и др. Много говорящих имен и у Шеридана в «Кентенберийских рассказах». Здесь говорящие имена выражают позицию автора к персонажу. В «Смерти Артура» в составе говорящих имен чаще всего встречается слово Бог, здесь встречаются также имена, в семантике которых отражены куртуазные отношения. Особенно интересны говорящие имена у Шекспира в «Гамлете», где можно найти имена, в которых прослеживается расхождение между именем и сутью человека, имена, характеристика которых раскрывается путем логического анализа. Много говорящих имен у Свифта, это искусственные и к тому же часто неблагозвучные имена. Говорящие имена использовали в своих произведениях Стерн, Голдсмит и другие английские писатели. Диккенс использовал в говорящих именах возможности имени и фамилии, противопоставив их, и посредством такого противопоставления сумел дать точные характеристики персонажам, при этом имя и фамилия часто взаимно дополняют друг друга.

Фоновые знания, ассоциации, аллюзии могут также входить в семантику ИС, поэтому при рассмотрении ИС важны и энциклопедические знания. Например, чтобы получить полную характеристику такого персонажа трагедии как Полоний надо учитывать, что Дания не воевала с Польшей, но пропускала через свою территорию идущих войной на Польшу норвежских солдат. Это важно знать, так как имя Полоний является фактически этнонимом, оно происходит от *Polonia* – Польша, то есть поляк или человек, каким-то образом связанный с Польшей, хотя на это в пьесе нет никаких других указаний. Можно, таким образом, предположить, что он поляк, занесенный волею судьбы в датское королевство. Полоний готов служить кому угодно, лишь бы иметь материальную выгоду, ради этого он готов даже на предательство, ведь служба датскому королю, в данном случае равнозначна для Полония, как поляка, предательству своей родины.

Семантику литературного имени, состоящего из имени и фамилии в художественном произведении можно в сочетании использовать также для создания комического эффекта. Например, в «Школе злословия» Бринсли Шеридана имя и фамилию Гарри Бэмпера (*Harry Bumper* – сокр.от *Henry* < герм. *haim* дом + *ric* – сила, закон + *Bumper* – от англ. *bumper* – наполненный бокал /обычно при произнесении тоста/) Шеридан использовал именно в этом ракурсе, соединив в них логически несовместимые понятия: закон и наполненный для произнесения тоста бокал (Александрова..., 2000). Однако в переосмысленном виде комическое сочетание вполне выражает намерения автора: Гарри Бампер – король кутил, защищает законы, установленные в его кругу ему подобными, например, закон, не позволяющий отказываться от «штрафного» бокала.

При исследовании литературных имен в поле зрения лингвиста попадают не только говорящее, гипокористическое, иноязычное, искусственное, мифологическое, сокращенное, метафорическое, фитофорное, табуированное, теофорное, качественное (мелиоративное и пейоративное) имя, но и прозвища. В отличие от личного имени и фамилии прозвищное наименование служит средством общественно признанной характеристики человека. В прозвище дается социальная оценка человека в соответствии с его характерной чертой, сопутствующим его жизни обстоятельством или по какой-либо аналогии (Подольская, 1978), которая выражается через определенный образ.

Прозвища играли в литературных произведениях разную роль в разные эпохи, на что особо необходимо обратить внимание тех, кому адресуется пособие. В «Эдде», прозвища даются представителям всех слоев общества, они являются не уничижительными, а характеризующими, поскольку в то время в Исландии еще не сложились классовые отношения. Например, характеризующим является прозвище конунга Хрольва Жердинки, полученные им от обычного парня, которого удивила тощая фигура могущественного конунга, и которого конунг не наказал, а одарил, в очередной раз доказав этим свое величие. В «Эдде» упомянуто также прозвище знатного норвежца Бейгада Торольва, что означает Вшивая Борода, фигурируют берсерки (сканд. *berserkr* - «медвежья шкура») (Стеблин-Каменский, 1984:634), ярые воины, страдающие приступами психического заболевания. Отсюда такие прозвища берсерков как Бёдвар Медвежонок, Хьялти Гордый, Хвитсерк Храбрый. У Мэлори в «Смерти Артура» также имеются прозвища, которые будучи мелиоративными, в некоторой степени характеризуют рыцарей, такие как Балин Свирепый – он же Рыцарь-о-двух-Мечах, Борр-Бесстрашное Сердце, или же прозвищный агнионим Грифлет Божий Сын, однако в большинстве своем прозвища играют здесь только различительную роль, например, Ланселот Озерный, Эктор Краинный, Алардин-с-Внешних-островов, Сорлуз-Лесовик, Бриан-Лесовик, Бриан-Островитянин, Гарниш-Горец, Король-с-сотней-рыцарей, Рыцарь Чудесного Зверя, Иронсид-Железный Бок – он же Красный Рыцарь Красного Поля и другие.

В поэтической ономастике можно встретить не только обычные прозвища, но и прозвища в сочетании с именем, в которых комический эффект возникает посредством того, что имя и прозвище выражают диаметрально противоположные понятия. Например, у Чосера в «Кентенберийских рассказах» значение имени молодого ловеласа Душки Николаса (*Nikolaos* - от греч. *nicē* - победа + *laos* - народ) воспринимается с юмором в сочетании с прозвищем Душка, которое корректирует ту часть значения имени, которая означает «победа» как «любовная победа», а ту часть, что означает «народ» как «конкретная часть народа: женщины», то есть прозвище Душка в сочетании с именем Николас читается как «человек, одерживающий любовные победы над женщинами».

Некоторые прозвища дают возможность восстановить этимологию имени, как например, прозвище Ланселота Озерный из «Смерти Артура» Томаса Мэлори, также прозвище младшего брата Ланселота Эктора Окраинный (*Ector de Marys*), которое, по-видимому, образовано не от лат. *mare* – море, а от германского корня (ср.: Ланселот едет «через топи и болота – «*throwoute morys and mares*»), а также современное английское слово *Marche* – название низменных побережий Уэльса и Корнуэлла, со значением «отдаленная пограничная территория» – ср. также «марки» и «маркграфы» Священной Римской империи. Примечательно, что *Galys*, современный хороним *Wales* – Уэльс, также восходит к германскому корню того же значения – «отдаленная, окраинная территория», то есть если мы вспомним выражения из «Истории бриттов» Гальфрида Монмутского «вне нашего мира...», «...обитая за пределами мира, посреди грозных опасностей океана...» (Гальфрид Монмутский, 1984:38), под которыми континентальные жители подразумевали далекую Британию, то можно понимать прозвище Эктора как Эктор Британский.

Джон Гей использовал прежде всего возможности прозвищ, отражающих неформальные социальные отношения. У Диккенса в «Посмертных записках Пиквикского клуба» в качестве прозвищ выступают в основном двойные имена, в которых имя указывает на социальный статус, а определение, стоящее перед ним, дает внешние или внутренние характеристики персонажа: Блестящий Уильям (*Shiny Villiam*), Мрачный Джимми (*Dismal Jemmy*) и др. Все эти виды антропонимов должны быть рассмотрены в учебно-методическом пособии по ономастике.

Необходимо рассмотреть также поэтическую топонимику (искусственные, квалификативные топонимы), в том числе оронимы, хоронимы, урбанонимы, ойконимы, гидронимы и др., а также направить внимание тех, кому адресуется пособие, на то, с чем связано использование топонимики у разных авторов. Например, в эпосе топонимы носят описательный характер, в «Истории бриттов» их значение уже не всегда просматривается, здесь это уже часто современные названия стран и городов, иногда правда немного архаично звучащие, как например, Паризий (современный Париж). У Шеридана в «Школе злословия», топонимы связаны в основном со столичной жизнью светского общества и с колониальными интересами Англии, а в «Путешествиях Гулливера» Свифта много хоронимов, которые понятны

читателю в силу внелингвистического фактора, они понятны не потому что говорящие, а потому что мало отличаются от современных географических названий: Гринвич, Европа, Альпы, Америка, Англия, Антильские острова, Франция, Япония и другие, с другой стороны много искусственных топонимов - Бробдингнег (Brobdingnag), Левант, Лаггнэгг (Luggnagg), столица страны великанов Лорбульгруд, означающая «Гордость Вселенной» (от англ. *lor(d)* - господин, владыка + *grudge* - завидовать). Имеются также годонимы - улицы Олд-Джури (*Old Jewry*), Феттер-Лейн (*Fetter Lane*), названия общественных зданий, например, урбанонимы Вестминстр-Голл (здание верховного суда Англии), Грешэм-колледж, Лондонский мост, которых у прежних авторов не было. У Байрона топонимы имеют широкую пространственную и временную географию. Это астионимы Эллада, Мемфис, древние города Тир, Ниневия, Карфаген, Вавилон, Кентербери, Йорк, ирландский город Дублин, российские города Измаил и Петербург. Поэтическая топонимическая система его произведений включает такие хоронимы как Германия, южноафриканская страна Перу, населенный пункт в Бельгии Ватерлоо и др. У Диккенса в «Посмертных записках Пиквикского клуба» топонимы обозначают в основном области Англии и пригороды Лондона - Кент (*Kent*), Кобем (*Cobham*), Магльтон (*Muggleton*), Пентовил (*Pentonwil*), Рочестер (*Rochester*), Четем (*Chatham*) и др. Некоторые топонимы говорящие, например, название городка, где в связи с выборами разгорелись политические страсти Итенсуилл (*Eatanswill* - предположительно от *aten* - причаст. прош. время от англ. *eat* - 1) есть; поглощать, поедать 2) с аплодисментами, с шумом принимать что-л. + от англ. *swill* 1) полоскание 2) помои /для свиней/), значение, которое в полной мере характеризует атмосферу проведения выборов. Диккенс-урбанист создал в своих произведениях монументальный образ Лондона, при этом он использует много годонимов - Госуэлл-стрит (*Goswell Street*), Хай-стрит (*High Street*) и др., урбанонимов - Лондонский мост (*London Bridge*), Рочестерский мост (*Rochester Bridge*) и др. У Толкиена топонимы служат фоном, на котором разворачиваются события трилогии. Для географических названий он использовал во «Властелине Колец» говорящие топонимы, каждый из которых является выразителем только одного свойства, но все вместе они очень живописно воссоздают мироландшафт, в котором действуют герои, придают всему

повествованию поэтическое звучание, это искусственные топонимы *Черный Край*, *Равнина Битв*, гелоним *Мертвые Топи* и др.

Рассмотрению подлежат также ИС предметов материальной культуры (хремотонимы). Например, в «Эдде» имеется говорящее название корабля - Нагельфар (ср. нем. *Nagel + fahren*), то есть корабль, сделанный из ногтей мертвецов. Хремотонимы претерпели глубокое переосмысление у Мэлори. Это и идея Круглого Стола и чаша Святого Грааля, и меч короля Артура Эскалибур (*Ex-Kalyburn*), который был, видимо, изготовлен в Скифии. Скифы, создавшие ритуальную культуру меченосцев, назывались калибами. Это было племя скифских кузнецов и металлургов, от которых, видимо, и происходит название меча короля Артура Эскалибур (Гарднер, 2003:88).

Представляется, что «Учебно-методическое пособие по поэтической ономастике в произведениях английских авторов» должно состоять из отдельных тем наиболее интересных с ономастической точки зрения произведений и авторов английской литературы, начиная с эпоса и кончая фэнтези. В каждой теме после передачи краткого содержания необходимо рассматривать наиболее интересные антропонимы, топонимы, а при наличии также хремотонимы, отражающие замысел автора. После изложения каждой темы должны быть предложены рекомендации к практическому занятию, которые будут содействовать более эффективной работе преподавателя, затем следует тематика практических занятий, в ходе которых решаются проблемные вопросы и задания, которые направлены на проверку понимания ведущих положений и вытекающих из них практических выводов, умения их правильно формулировать, способности систематизировать ономастическую информацию, анализировать ономастические единицы в тексте, обобщать их, делать выводы, определять и обосновывать свою точку зрения по проблеме.

Каждая тема должна завершаться списком художественной и критической литературы, а также списком словарей, необходимых для самостоятельной работы. При использовании данного пособия по ономастике студенты в учебном процессе смогут раскрыть научный и общекультурный потенциал ономастики, показать его возможности при анализе художественных текстов. Развиваемые при этом учебные навыки предполагают умение находить ономастические единицы в текстах, объяснять особенности их происхождения и образования, а также

анализировать названия антропонимов и топонимов с использованием учебной и научной литературы.

Ономастическая терминология может быть отражена в специальном словаре, подготовленном и изданном несколько раз Н.В. Подольской (Подольская, 1978). В пособии рекомендуются использовать в первую очередь данные этого словаря, необходимые термины из которого могут быть представлены в Приложении.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Александрова Т.С., Добровольский Д.О., Салахова Р.А. Словарь немецких личных имен М., 2000.
2. Гальфрид Монмутский. История бриттов. Жизнь Мерлина. М., 1984.
3. Гарднер Л. Царство властителей колец, М., 2003.
4. История всемирной литературы, т.2, М., 1984.
5. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. Изд-во «Наука», М. 1978.
6. Стеблин-Каменский М.И. Мир саги. Становление литературы. Л., 1984.

ՆԵԼԼԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ - ՊՈՆԵՏԻԿ ԱՆՎԱՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՌԻՍՈՒՄՆԱՍԵԹՈՂԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿԻ ՇՈՒՐՋ

Ներկայումս, պոետիկ անվանաբանության ուսումնասիրությունը, որպես մի կրթական ծրագրի, նախատեսված չէ ուսումնական պլաններով, ինչի հետևանքով պոետիկ անվանաբանության մասին տեղեկությունները բավականին մակերեսորեն են ուսումնասիրվում ուսանողների կողմից: Հաշվի առնելով, հատուկ անունների ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը գեղարվեստական գրականության մեջ, առաջարկվում է ստեղծել պոետիկ անվանաբանության վերաբերյալ մի ուսումնամեթոդական ձեռնարկ, որի հիմնական նպատակը կլինի, ուսանողներին դրա շուրջ ծանոթագրումը, մասնավորապես, պոետիկ անվանաբանության եզրույթաբանությանը, տարբեր ժամանակաշրջաններում անձնանունների զարգացման օրինաչափություններին, ուսանողներին՝ մասնագիտական գրականության ընթերցանության նախապատրաստումը, ինչպես նաև, անվանաբանության շուրջ նյութերի հավաքագրումը և վերլուծությունը:

NELLY HARUTYUNYAN – ON TEACHER'S MANUAL ON POETIC ONOMASTICS

At present the investigation of onomastics as a subject, is not intended by the academic curricula, as a result of which the knowledge about onomastics is studied too vaguely. Taking into account the importance of proper name study in fiction, a teacher manual on poetic onomastics is required to be designed, the aim of which will be to highlight the main principles of onomastics in British literature, to disclose its terminology and main principles of development of proper names, to prepare the students to the reading of professional literature as well as to the practical work and the analysis of material on onomastics.

**ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿԻ ՆԵՐԿԱ ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԻ
ԻՄԱՍՏԱԳՈՐԾԱՌՈՎԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՐԴԻ
ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԻՏԱԼԵՐԵՆՈՒՄ**

**ՖՐՈՒՆԶԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
ԷՄՄԱ ԲԱԼԱՅԱՆ**

Հիմնաբառեր՝ քերականական կարգ, սահմանական եղանակ, ընդհանրական ներկա, սովորույթի ներկա, պատումի ներկա, դեմքի և թվի ցուցիչներ

Բայի դիմավոր ձևերն ունեն դեմքի, թվի, ժամանակի, եղանակի և կերպի քերականական կարգերը, որոնք արտացոլվում են խոնարհման հարացույցներում:

Եղանակի քերականական կարգը եղանակավորման կարգի դրսևորումն է բայական հարացույցների միջոցով: Հարացույցները կոչվում են եղանակաժամանակային, այսինքն՝ քերականական ժամանակը նույնպես արտացոլվում է հարացույցում [Գևորգյան 2015: 56]:

Արդի արևելահայերենում և ժամանակակից իտալերենում եղանակի քերականական կարգը արտացոլում է խոսողի վերաբերմունքը գործողության նկատմամբ: Բայի եղանակի կարգի տրամաբանական հիմքն այն է, որ նույն և միևնույն գործողությունը կարող է ներկայացվել որպես իրական, ցանկալի, ենթադրական, կարելիական, պայմանական, անհրաժեշտական և այլն, ըստ որում, այս դեպքում ևս, ինչպես շատ ուրիշ դեպքերում, նույն գործողության տարբեր երանգավորումները գնահատում են խոսողի տեսանկյունը: Բայի եղանակի կարգը ցույց է տալիս խոսողի վերաբերմունքը գործողության նկատմամբ: Արդի արևելահայերենում բայն ունի հինգ եղանակ՝ սահմանական, ըզձական, ենթադրական, հարկադրական, հրամայական [Ասատրյան 1983: 307-309]: Ժամանակակից իտալերենում բայն ունի չորս եղանակ՝ սահմանական, ստորադասական, պայմանական և հրամայական [Տրիֆոնե 2014: 156]:

Սահմանել նշանակում է որոշ, հաստատ, վճռաբար ասել, բացատրել մի բան իբրև ստույգ, իրական եղելություն. ուստի սահմանական եղանակով ասած խոսքերը միշտ համապատասխանում

են իրականությանը, եթե միայն խոսողը չի սխալվում կամ սուտ խոսում [Աբեղյան 1965: 307]:

Սահմանականը այպես կոչված առարկայական եղանակ է, ի տարբերություն մյուս եղանակների, որոնք այսպես կոչված անձնական եղանակներ են: Սահմանական եղանակը լեզվաբանական գրականության մեջ բնորոշվում է որպես իրականության եղանակ, քանի որ սահմանական եղանակի բայաձևերով առարկայական աշխարհի եղելությունները ներկայացվում են իրենց բնական դրության մեջ՝ առանց անձնական այս կամ այն վերաբերմունքի: Սահմանական եղանակի բայաձևերը ցույց են տալիս խոսողի չեզոք վերաբերմունքը գործողության նկատմամբ: Սահմանական եղանակը հիմնականում տարբերվում է մյուսներից նրանով, որ նրա ձևերով խոսողի որևէ զգացական, կամային վերաբերմունք դեպի հայտնվող գործողությունը չի արտահայտվում: Այս պատճառով էլ նա գործողության եղանակների տարբերակման հիմքում է ընկած, մյուս եղանակները սահմանական եղանակի համեմատությամբ միայն կարելի է որոշել [Ասատրյան 1977: 115-116]:

Բայի ժամանակները, որոնք ցույց են տալիս, թե երբ է կատարվում եղելությունը, երեքն են՝ *ներկա, անցյալ և ապառնի*: Ներկան այն վայրկյանն է, որի մեջ գտնվում է խոսողը, անցյալը խոսելու վայրկյանից առաջ ընկնող ժամանակամիջոցն է, իսկ ապառնին՝ խոսելու վայրկյանից հետո ընկնող ժամանակամիջոցը: Արդի արևելահայերենում սահմանական եղանակն ունի յոթ ժամանակաձև, որոնցից վեցը բաղադրյալ են, մեկը՝ պարզ: Ժամանակակից իտալերենում սահմանական եղանակն ունի ութ ժամանակաձև, որոնցից չորսը բաղադրյալ են, չորսը՝ պարզ: Ժամանակաձևերը կազմվում են ժամանակային ելակետային միավորի համեմատությամբ, որը խոսելու պահն է կամ անցյալի տիրույթի որևէ կետ [Դեգանի, Մանդելլի, Վիբերտի 2012: 6]:

Ինչպես արդի արևելահայերենում, այնպես էլ ժամանակակից իտալերենում, սահմանական ներկան ցույց է տալիս խոսելու պահին սկսված և ընթացքի մեջ գտնվող գործողություն: Իր այս բնույթով ներկա ժամանակն իրոք անկատար ներկա է և եթե կարելի է այսպես արտահայտվել, անսահմանափակ ժամանակ է, քանի որ չի սահմանափակված ոչ սկզբով, ոչ էլ վերջով՝ ի տարբերություն մյուս ժամանակների, որոնք, որպես կանոն, այս կամ այն սահմանափակվածությունն ունեն: Սա սահմանական ներկայի հիմնական կամ գլխավոր իմաստն է, որը դրսևորվում է ամենափոքր շարակարգում

կամ հենց սուս բայաձևի մեջ և ներկայի մյուս բոլոր կիրառությունները բխում և պայմանավորված են հենց այդ իմաստով [Ասատրյան 1983:311-313]:

Օրինակ՝

Ես դուրս եմ գալիս նորից շրջելու

Նեղ փողոցներն ու կրկեսները բաց: [Տերյան 1989: 130]

Il vento della notte gira nel cielo e canta. [Neruda 1996: 34]

Ես եկել եմ դարերից ու գնում եմ, հաղթական,

Դեպի դարերը նորից, դեպի կարմիր ապագան. . . [Չարենց 1984: 281]

Loro fanno la guerra tra di loro senza chiedere il parere alla povera gente che deve andarci. [Moravia 2001: 20]

Որպես լքված թավջութակի ձգված մի լար՝

Դողում է սիրտս կարոպով մի ահարկու. [Չարենց 1984: 306]

Tornano i soldati dalla guerra. [Moravia 2001: 20]

Բայց որդիդ գնում է ա՛յն ճանապարհով, որ տերն ինքն է ցույց տվել: [Նար-Դոս 1995 : 11]

Non ti conosco e non ti parlo. [Moravia 2001: 23]

Քաղաքում մի բան են անում՝ ռադիոն երգում ու խոսում է, արդուկը տաքանում է, բոլոր սենյակների լույսերը վառվում են, վառարանը տաքացնում է, բայց հաշիվը չի հաշվում, մի բան են անում՝ էդ բոլորը լինում է անփող [Մաթևոսյան 1978:5]:

Սահմանական եղանակի ներկայի բայաձևերով են արտահայտվում բոլոր ժամանակների համար ընդունելի ճշմարտություններ, իրերի մշտական հատկանիշների վերագրումը, բնորոշումները, սահմանումները և այլն: Դա, այսպես կոչված ընդհանուր կամ մշտական ներկան է, որով արտահայտված եղելությունները այդպես են ըստ բնության և ոչ թե խոսելու պահին մի անգամ կատարվում են, ինչպես օրինակ «Վարդը ծաղիկ է», «Հոռուր Իրավիայի մայրաքաղաքն է», «Շունը հաչում է», «*Il sole si gira intorno alla terra*» և այլն: Ընդհանուր կամ մշտական ներկան լայն առումով սահմանական կամ բնութագրման ներկան է: Սահմանումի կամ բնութագրման ներկային է մոտենում այսպես կոչված «առաձական ներկան»: Դրանով արտահայտվում են

ընդհանուր կարծիքներ, առածներ, իմաստալից խոսքեր և այլն, ինչպես՝ «*Լուից ուխտը են սարքում*», «*Իսոզի գրուխը խալու վրա չի մնում*», «*Cambiano i suonatori ma la musica è sempre quella*», «*Chi non rischia non può ottenere ciò che vorrebbe*» և այլն [Ասատրյան 1983: 313-314]:

Արդի արևելահայերենում սահմանական ներկան արտահայտվում է անկատար ձևաբայով և օժանդակ բայի ներկայի ձևերով: Այդ պատճառով էլ հաճախ անվանում են անկատար ներկա:

Յուրաքանչյուր բայաձև ունի իր քերականական հիմնական իմաստը, որով և գործածվում է: Ներկայի բայաձևերը ցույց են տալիս խոսելու պահին սկսված և ընթացքի մեջ գտնվող գործողություն: Սահմանական ներկան կարող է նաև օգտագործվել այնպիսի համատեքստում, որում գործողության սկսվելու պահը չի համընկնում դրա մասին խոսելու պահին:

Ինչպես արդի արևելահայերենում, այնպես էլ ժամանակակից իտալերենում, իմաստային դաշտում զանազանում ենք գործառության մի քանի տարբերակ.

➤ **Կոնկրետ ներկա** (իտալերենում՝ **Presente particolare**). Կոնկրետ ներկա ասելով, հասկանում ենք սկսված և շարունակվող գործողություն:

Օրինակ՝

Թվում է, որդու տխրությանը անքուն

Ինձ ես որոնում աղոտ աշխարհում... [Տերյան 1989: 126]

*Io **pronuncio** il tuo nome*

in questa notte oscura... [Lorca 2010: 21]

... **Տեսնում եմ** ահա,

Որ **ծիծաղում** ու **քրքջում են** նրանք

Արնաքամ ընկած դիակիդ վրա: [Չարենց 1984: 34]

*I giornali non li **leggete**?* [Moravia 2001: 23]

➤ **Ընդհանրական ներկա** (իտալերենում՝ **Presente atemporale**). այս դեպքում ներկա բայաձևերը ժամանակային սահմանափակում չունեցող գործողության իմաստ են արտահայտում: Ներկայի բայաձևով են արտահայտվում առած- ասացվածքների ստորոգյալները, կենսափիլիսոփայական եզրահանգումները, գիտական ոճում կիրառվող ամենատարբեր սահմանումները:

Օրինակ՝

Երբ վարդապետի անելիքը **վերջանում է**, ֆարաջան **քանդում**, նորից **է կարում**:

*Chi presto **parla**, poco **sa**.*

Ամեն շուն իր դռանն **է հաչում**:

*Guerra, peste e carestia, **vanno sempre in compagnia**.*

Մարդ եթե երջանիկ **է ապրում՝** պիտի երկար ապրի: [Մաթևոսյան 1978: 6]

➤ **Սովորույթի ներկա** (իտալերենում՝ **presente abituale**). արդի արևելահայերենում և ժամանակակից իտալերենում հաճախ սովորույթ դարձած գործողությունները ևս արտահայտվում են ներկայի բայաձևերով: Այն մասնավորելով կարող ենք անվանել սովորույթի ներկա Նմաստիպ նախադասությունները հաճախ ուղեկցվում են համապատասխան լրացումներով և ժամանակի պարագաներով:

Ինչպես օրինակ՝

*Ես բուսակեր եմ և միս **չեմ ուտում**:*

*Sono vegetariano e **non mangio** carne.*

*Ես իմ անուշ Հայաստանի արեւահամ բառն **եմ սիրում**,*

*Մեր հին սագի ողբանվագ, լացակումած լարն **եմ սիրում**... [Չարենց 1984: 289]*

***Mi piace pure discutere, soppesare la roba, lasciarla lì**... [Moravia 2001:15]*

Հարկ է նշել, որ ուսումնասիրվող լեզուներում ներկայի բայաձևերը երկրորդաբար կարող են կիրառվել ապառնիի և անցյալի իմաստով՝ պատումի ներկա/presente storico և ապառնիի ներկա/presente pro futuro:

➤ **Պատումի ներկա** (իտալերենում՝ **presente storico**). անցյալի իմաստով գործառույթը քերականագիտության մեջ անվանում են պատումի ներկա, որով կարող են պատմվել անցյալի գործողությունները: Սա տարածված գործառույթ է գեղարվեստական խոսքում: Ներկայի այսպիսի կիրառությունը ավելի շատ ոճական մի յուրահատուկ հնարանք է և ունի հատուկ նպատակադրում՝ անցյալի գործողությունները մտովի տեղափոխել ներկա ժամանակակետ և դրանք ներկայացնել որպես ներկա պահին հարաձիգ կատարվող, այդպիսով կենդանություն և հավաստիություն հաղորդելով խոսքին:

Օրինակ՝

405 թ. *Մեսսոպ Մաշպոնցն սպեղծում է հայոց գրերը:*

Alessandro Manzoni nasce a Milano nel 1785.

Մանեն կողքից նայում էր նրա կեռ քթին և զգում էր, որ չափազանց խղճում է այդ թշվառ, անզոր ծերունուն: [Նար-Դոս 1995: 11]

La scoperta dell'America segna l'inizio dell'età moderna.

➤ **Ապառնի ներկա** (իտալերենում՝ **presente pro-futuro**). Ինչպես անցյալի, այնպես էլ ապառնիի իմաստով ներկայի բայաձևերի գործառույթի համար անհրաժեշտ են խոսքային որոշակի միջավայր, անցյալ կամ ապառնի ժամանակը նշող բայաձևեր և մակբայներ:

Օրինակ՝

Երկու օրից մեկնում եմ արտասահման:

Tutti dicono che l'arrivo degli inglesi è questione di giorni e poi verranno e non ci sarà più carestia... intanto sai che facciamo? Ce ne andiamo dainonni, al paese, e lì aspettiamo la fine della guerra. [Moravia 2001: 24]

Հարսն էլ՝ բարձր, շեկ, առողջ, ինժեներ, ինձ համար խելքը թոցնում է, ասում է՝ կամ դու արի քաղաք, կամ ես եմ գյուղ գալիս: [Մաթևոսյան 1978: 8]

Non toccarmi perché altrimenti ti lascio e torno a casa mia. [Moravia 2001: 17]

Անկատար ներկայի նման կիռարումը խոսողի կողմից ընկալվում է որպես հստակ որոշված, անառարկելի գործողություն: [Պողոսյան 1959: 36- 45]

Ինչպես արդի արևելահայերենում, այնպես էլ ժամանակակից իտալերենում անենթակա նախադասություններում ևս հաճախ գործողությունն արտահայտվում է ներկայի բայաձևերով: [Դարդանո, Տրիֆոնե 1995: 352-353]

Ինչպես օրինակ՝

Չի հասկանում, քեռուն է քաշել, երբեք էլ լավ չի ապրի, փող հաշվել չգիտի,

բուռ-բուռ սպանում է, բուռ-բուռ էլ ծախսում: [Մաթևոսյան 1978: 17]

Venite con noi?

Երգում էլ է, գրում էլ է. ծիծաղում էլ է, լավ-լավ ընկերներ էլ ունի:
[Մաթևոսյան 1978: 3]

Andiamo a fare le spese.

Աղավնի, փուժած կին ես, նշանակում եմ, բայց առանց թվաբանության երեխադ ապագա չի ունենա: [Մաթևոսյան 1978: 2]

Այս երևույթը կարելի է բացատրել նրանով, որ երկու լեզուներում էլ ներկայի բայաձևը ունի դեմքի և թվի ցուցիչներ: Նույնիսկ եթե նախադասության ենթական բացակայում է, ընթերցողը կամ ունկընդորոջը կարող է հասկանալ ենթակայի դեմքն ու թիվը՝ ելնելով նախադասության ստորոգյալից: Հայերենում ստորոգյալի դեմքն ու թիվը որոշվում է օժանդակ բայի միջոցով, իսկ իտալերենում՝ բայահիմքին ավելացված վերջավորության միջոցով:

Այսպիսով, զուգադրելով սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևի իմաստագործառական առանձնահատկությունները արդի արևելահայերենում և ժամանակակից իտալերենում, հանգում ենք հետևյալ եզրակացությունների՝

- Երկու լեզուներում էլ սահմանական ներկան կարող է օգտագործվել անցյալի իմաստով: Արդի արևելահայերենում այս երևույթը կոչվում է *պատումի ներկա*, իսկ ժամանակակից իտալերենում՝ *presente storico*:
- Զուգադրվող լեզուներում սահմանական ներկայի բայաձևերը կարող են օգտագործվել ապառնիի իմաստ արտահայտելու համար: Արդի արևելահայերենում այս երևույթը կոչվում է *ապառնի ներկա*, իսկ ժամանակակից իտալերենում՝ *presente pro futuro*:
- Ինչպես հայերենում, այնպես էլ իտալերենում սահմանական եղանակի ներկայի բայաձևերով են արտահայտվում բոլոր ժամանակների համարը նդունելի ճշմարտությունները:
- Զուգադրվող լեզուներում սահմանական եղանակի ներկայի բայաձևի կիրառումը շատ տարածված է անենթակա նախադասություններում:
- Ինչպես հայերենում, այնպես էլ իտալերենում սովորույթ դարձած գործողությունները արտահայտվում են ներկայի բայաձևերով՝ *սովորույթի ներկա* - *presente abituale*:

Ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզ է դառնում, որ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևի իմաստագործառական առանձնահատկությունները նույն են արդի արևելահայերենում և ժամանակակից իտալերենում: Տարբերությունները ի հայտ են գալիս կազմության մեջ՝ արդի արևելահայերենում սահմանական ներկայի կազմությունը բաղադրյալ է, մինչդեռ ժամանակակից իտալերենում պարզ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ե. Չարենց «Պոեմներ բանաստեղծություններ», Երևան, 1984, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն,
2. Լ. Գևորգյան, «Արդի հայերենի բայական համակարգի ուսուցումը» «Վան Արյան» Երևան, 2015, էջ 108
3. Հ. Խ. Բարսեղյան «Արդի հայերենի բայի և խոնարհման տեսություն», Երևան 1953, Մանկավարժական ինստիտուտի հրատարակչություն
4. Հ. Մաթևոսյան «Ծառերը», Երևան 1978թ, Սովետական գրող
5. Մ. Աբեղյան «Աշխարհաբարի շարահյուսություն», Վաղարշապատ 1912, Ելեքտրաշարժ Տպարան Մայր Աթոռ ս. Էջմիածին
6. Մ. Աբեղյան «Հայոց լեզվի տեսություն», Երևան, 1965, «Միտք» Հրատարակչություն
7. Մ.Ե. Ասատրյան «Ժամանակակից հայոց լեզու», Երևան, 1983, Երևանի Համալսարանի Հրատարակչություն
8. Մ.Ե. Ասատրյան «Ժամանակակից հայոց լեզվի ձևաբանության հարցեր», Երևան, 1977, Երևանի Համալսարանի Հրատարակչություն
9. Նար-Դոս «Երկերի ժողովածու» հատոր երրորդ, Երևան, 1955, Հայպետրատ, 645 էջ
10. Պ. Մ. Պողոսյան «Բայի եղանակային ձևերի ոճական կիրառությունները արդի հայերենում», Երևան, 1959, Երևանի Համալսարանի Հրատարակչություն
11. Վ. Տերյան «Երկեր», Երևան, 1989, Սովետական գրող
12. Alberto Moravia «La ciociara» Bompiani, 2001
13. Anna Degani, Anna Maria Mandelli, Pier Giorgio Mandelli «Il grillo parlante», 2012, Società editrice internazionale - Torino
14. Claudio Manella «ECCO» grammatica italiana, Progetto Lingua, Firenze, 2005
15. Federico García Lorca «lo pronuncio il tuo nome», Poesia, 2010,

16. Marco Mezzardi «Grammatica essenziale della lingua italiana», Guerra Edizione, Perugia 2000
17. Maurizio Dardano, Pietro Trifone «Grammatica italiana», Zanichelli Milano, 1995
18. Pablo Neruda «Venti poesie d'Amore e una canzone disperata», Passigli poesia, 1924
19. Pietro Trifone e Massimo Palermo «Grammatica italiana di base» Zanichelli, 2014

**ФРУНЗЕ ОГАНЕСЯН, ЭММА БАЛАЯН – СЕМАНТИКО-
ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НАСТОЯЩЕГО ВРЕМЕНИ
ИЗЪЯВИТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ В ИТАЛЯНСКОМ И АРМЯНСКОМ
ЯЗЫКАХ**

В данной статье предпринята попытка проанализировать и раскрыть семантические и функциональные характеристики настоящего времени изъявительного наклонения в итальянском и армянском языках.

**FRUNZE HOVHANNISYAN, EMMA BALAYAN - THE USE OF THE PRESENT
INDEFINITE TENSE IN MODERN ITALIAN AND ARMENIAN**

The article addresses the specifics of the use of the present indefinite tense in modern Italian and Armenian. The given article aims to reveal the semantic and functional peculiarities of the above mentioned tense in two languages.

LE CARATTERISTICHE SEMANTICO-FUNZIONALI DEI COSTRUTTI
DISLOCATI IN ARMENO ED IN ITALIANO

FRUNZE HOVHANNISYAN
SIRANUYSH SUQIASYAN

Parole chiavi: dislocazione, caratteristiche semantico-funzionali, marcatezza, piano sintagmatico, piano pragmatico, piano sintattico

L'oggetto di studio dell'articolo è la dislocazione linguistica in armeno ed in italiano, con i suoi aspetti semantici, stilistici e funzionali. I metodi principali adoperati per lo svolgimento degli studi sono stati quelli descrittivo, esplicativo, analitico, comparativo e contrastivo.

L'attualità del tema sta nel fatto che la dislocazione è di vasto uso sia in armeno che in italiano. Ciò testimoniano anche i numerosi esempi che è possibile trarre da fonti letterarie moderne armene ed italiane. Per argomentare le definizioni della parte teorica abbiamo tratto una serie di esempi da opere di autori italiani Umberto Eco, Italo Svevo, Gabriele D'annunzio ed armeni Hovhannes Hovhannisyan, Shirvanzade, Vahan Teryan ecc. Ci siamo rivolti non solo alla prosa ma anche alla poesia, perché la dislocazione è un fenomeno maggiormente di arricchimento e abbellimento del discorso. E nella poesia questa necessità si reca più spesso.

Premessa: La dislocazione è un fenomeno di marcatezza. Il termine "marcato" riveste più significati in linguistica. Possiamo distinguere 3 livelli di marcatezza: una frase può essere marcata fonologicamente, se essa possiede un andamento intonativo diverso da quello normale. Essa invece è marcata sintatticamente, quando non è rispettato l'ordine basico dei costituenti. La frase può risultare infine marcata pragmaticamente, quando, per determinati fini discorsivi, si evidenziano alcuni elementi piuttosto che altri. I diversi livelli di marcatezza sono di solito compresenti e quindi interdipendenti, nel senso che una frase marcata pragmaticamente tende ad esserlo sintatticamente e, nel parlato, anche fonologicamente. Per esempio la frase

- Non poteva mica morire la sua bella salute perché ero morto *io*.
[Svevo 1976: 172]

è marcata fonologicamente per la preminenza accentuativa del soggetto *io*, marcata sintatticamente per l'ordine postverbale del soggetto e infine marcata pragmaticamente perché c'è un distinto sottolieamento del soggetto [Dardano 1997: 441].

Uno di principali fenomeni di marcatezza (piuttosto sintattica) è la dislocazione. La dislocazione (una costruzione tipica più alla lingua parlata che a quella scritta) è il fenomeno linguistico, nella quale alcuni costituenti (l'oggetto o un complemento indiretto, ma anche altri) non occupano le posizioni normalmente previste dalla struttura della lingua (nel caso dell'italiano e dell'armeni: Soggetto-Verbo-Oggetto, o SVO), ma sono spostati in posizione «non canonica» per effetto di una focalizzazione svolgendo così una particolare funzione pragmatica ed esprimendo un particolare significato in relazione alla progressione dell'informazione. [Blanche-Benveniste 2006: 477]

- Ascolti le canzoni di Celentano?
- Le canzoni di Celentano, le ascolti?
- Le ascolti, le canzoni di Celentano?

Dislocazione a sinistra: Si definisce *dislocazione a sinistra* il costrutto in cui l'oggetto o il complemento – espressi tanto da sintagmi nominali quanto da frasi complete – vengono spostati (o *dislocati*) a sinistra del verbo e, in genere, ripresi da un pronome clitico:

- Io la naturalezza non la ebbi mai con lei. [Svevo 1976: 230]
- Di altro diritto non mi premeva. [Svevo 1976: 106]

Sul piano della struttura tematica la dislocazione a sinistra stabilisce ed evidenzia il tema, dando l'impressione che l'elemento dislocato si riferisca a qualcosa di già noto. Oltre che sul piano informativo, la dislocazione a sinistra ha anche – nel parlato – una chiara funzione pragmatica, poiché rende dinamica la conversazione.

Dal punto di vista testuale, infine, la dislocazione servirebbe a far fronte alla difficoltà di pianificazione tipica del parlato, nonché a rafforzare la coesione all'interno dell'enunciato o tra enunciati. Queste caratteristiche informative, pragmatiche, morfosintattiche e testuali sono condivise dalla dislocazione a sinistra con altri fenomeni di topicalizzazione e messa in rilievo cui essa è spesso associata per una certa prossimità formale. Un fenomeno del genere è il «tema sospeso». [Berruto 1997: 65 segg.]; [Ferrari 2003: 178]:

- A Michele, gliel'ho già detto.
- Michele, gliel'ho già detto.

La differenza tra il «tema sospeso» e la dislocazione sta nel fatto che, mentre il tema sospeso antepone il sintagma nominale senza i segni della sua funzione grammaticale, la dislocazione a sinistra antepone invece un sintagma nominale con tutti i suoi indicatori grammaticali. Nel primo caso la ripresa (o tramite clitico o tramite un pronome libero, un dimostrativo, un sintagma nominale di tipo anaforico) è obbligatoria, nel secondo caso, invece, è facoltativa, poiché la relazione sintattica del sintagma anteposto – «unitamente alle proprietà di selezione semantica del verbo» [Benincà 1993: 267], ovvero le sue reggenze – è sufficientemente espressa dalla preposizione.

La ripresa con pronome clitico è invece sempre obbligatoria, nella dislocazione a sinistra, quando il costituente dislocato è un complemento oggetto. In questo caso il pronome oggetto si accorda in genere e numero con il nome dislocato:

- La rispota a Carmen io la diedi varii giorni appresso, ma ancor oggidì ne arrossisco. [Svevo 1976: 319]
- Quella prima visita io la ricordo come se l'avessi fatta ieri. [Svevo 1976: 71]

Sul piano sintagmatico, ma con chiare conseguenze sul piano della coesione non è possibile iniziare un discorso dislocando a sinistra il costituente di una frase idiomatica, perché come si sa esse hanno una struttura pietrificata [per maggiori dettagli, Benincà 1998: 152]:

- *La spugna, lei l'ha gettata subito.
- *Una mano, io te la do oggi.

Sul piano semantico, la dislocazione a sinistra risulta particolarmente frequente con alcuni verbi detti *psicologici* in cui il soggetto è inanimato e il complemento indiretto – o il complemento oggetto – è rappresentato da un esperiente animato: è il caso di *piacere, sembrare, persuadere, convincere, soddisfare*, ecc. Questi verbi, infatti, accanto all'ordine non marcato SVO, hanno un ordine marcato con il complemento diretto / indiretto dislocato in prima posizione. In questi casi si produce «un conflitto sistematico tra il soggetto grammaticale inanimato e il soggetto logico rappresentato dall'esperiente animato» [Benincà 1998: 133], largamente preferito nell'uso:

[[http://www.treccani.it/enciclopedia/dislocazioni_\(Enciclopedia_dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/dislocazioni_(Enciclopedia_dell'Italiano)/)]

- A me non mi pare che ti possa far bene di esporti all'aria notturna. [Svevo 1976: 108]

Come mostrano questi esempi, nei registri più formali – soprattutto scritti – la dislocazione a sinistra non è accompagnata da ripresa pronominale, che compare invece con altissima frequenza nei registri meno formali dell'italiano parlato. Invece nei registri più formali si trovano casi di dislocazione a sinistra con ripresa pronominale:

- Anche questa lesione, io la devo ad Ada. [Svevo 1976: 110]
- L'odore delle lettere, lo sappiamo. [Eco 1981: 163]

Dislocazione a destra: Un fenomeno contrario alla dislocazione a sinistra è quella a destra. In questo caso ci si trovi di fronte a un riposizionamento dell'oggetto o del complemento indiretto al termine dell'enunciato, e alla sua anticipazione mediante un clitico con funzione cataforica:

- Dodici ore! – commentò Tullio, e con un sorriso soddisfatto, mi concedette quello che ambivo, la sua commiserazione: - non sei mica da invidiare, tu! [Svevo 1976: 109]

Per quanto generalmente trattata insieme alla dislocazione a sinistra, la dislocazione a destra non va considerata ad essa simmetrica, né sul piano sintattico, né su quello della struttura tematica, né su quello pragmatico. Dal punto di vista sintagmatico, se si ha una doppia presenza del costituente: una volta rappresentato – e anticipato – da un clitico cataforico, una volta da un gruppo nominale che segue il verbo, isolato al di fuori del gruppo frasale, più che di dislocazione occorrerebbe parlare di «isolamento a destra» [Berruto 1986: 56]: o, riferendosi alla terminologia di scuola anglosassone, di *detachment* [Blanche-Benveniste 2006: 477].

Nella dislocazione a destra l'elemento dislocato funge più da glossa esplicativa [se non da autocorrezione, ripensamento o «aggiunta a posteriori»: [Berruto 1986; Ferrari 1999; per un'interpretazione diacronica, Simone 1997], che da tema (come invece accade nella dislocazione a sinistra). Infatti, l'anticipazione con il clitico si riferisce «a qualcosa che il parlante considera già dato come tema del discorso, quindi presente all'ascoltatore» [Benincà 1998: 146], ma che viene ripreso al termine dell'enunciato, tramite l'isolamento a destra dell'elemento dislocato, a conferma delle informazioni già note e della loro validità [Berrendonner 2003]; questa 'continuità

tematica' del costrutto garantirebbe, tra l'altro, anche la forte coesione dell'enunciato:

- L'ho visto oggi, Giorgio.
- La preparo oggi, questa torta.
- Ci penso spesso a cambiare casa.

Sul piano della pragmatica la dislocazione a destra stabilisce una particolare familiarità tra gli interlocutori, che fa sì che la comunicazione non risulti ex abrupto: l'uso delle collocazioni a destra, da questo punto di vista, sembrerebbe conversazionalmente basarsi su una sorta di (supposta) confidenzialità, ed evocherebbe «un clima di sottinteso in comune, una sorta di 'ammiccamento', implicando un rimando a presupposti noti e ad un filo comunicativo sempre presente» [Berruto 1986: 61]. Ciò varrebbe in particolare, e non a caso, per il parlato televisivo e filmico, in cui la dislocazione a destra sarebbe un «valido ausilio dialogico al coinvolgimento indiretto dell'interlocutore implicito (lo spettatore)» [Rossi 2000].

Nel parlato spontaneo, invece, si registra una minore diffusione della dislocazione a destra rispetto alla dislocazione a sinistra.

Guardiamo ora alcuni esempi di dislocazione a destra(oggetto diretto e indiretti), tratti da “La coscienza di Zeno” di Italo Svevo:

- Non sapevo andare a letto nel dubbio, e destavo per interrogarla la povera Maria. [Svevo 1976: 105]
- Se ora su di me non incombesse la serietà della vita, - e non dissi che io la sentivo da poco tempo, la serietà, dacche' avevo risolto di sposarmi - io sarei passato ancora di facoltà in facoltà. [Svevo 1976: 75]
- Intorno al '70 ne avevano in Austria di quelle che venivano vendute in scatoline di cartone munite del marchio dell'aquila bicipite. [Svevo 1976: 4]

Come anticipato dall'ultimo esempio citato, le dislocazioni a sinistra e a destra possono co-occorrere nello stesso enunciato:

- A Roma, saprei come arrivarci, ma non ci saprei vivere da solo, in quel caos.
[http://www.treccani.it/enciclopedia/dislocazioni_Enciclopedia_dell'Italano]

A differenza dell'italiano, in armeno non si ha dislocazione speciale di oggetti, perché di solito essi non hanno un posto nettamente fisso. La posizione di oggetti in armeno è nella maggior parte postverbale. Sia nella

lingua scritta che in quella parlata il mittente si rivolge spesso a dislocazione allo scopo di marcare un certo componente della frase. In questi casi gli oggetti possono occupare in armeno anche posizioni preverbal:

- Այնուհետև բարբարոսները նրանց քշել են արևմուտք...[Բակունց 1979: 38]
- Աղբարությունն ես սիրեցի, խեղճի լացը, հառաչանք,
Ես քնարս նվիրեցի վիշտ երգելու և տանջանք...[Հովհաննիսյան 1959: 27]

Mettendosi davanti al predicato, il complemento oggetto si usa di solito senza articolo. In questo caso l'ausiliare viene messo prima del participio, tra l'oggetto e il participio. [Աբեղյան 1974, 441-470]

- Ծիծեռնակը բույն էր շինում,
Ե՛վ շինում էր, և՛երգում,
Ամեն մի շյուղ կպցնելիս՝
Առաջվա բույնն էր հիշում: [Դոդոխյան 1939: 36]

Effetti di dislocazione possono subire anche alcuni oggetti indiretti: di separazione, di argomento, di mezzo, di comparazione, di termine ecc.

- Մշուշով են պատված նաև շրջակա անտառոտ լեռները:
(ներգերծող) [Բակունց 1979: 42]
- Ես քեզնից դառնացած հեռացա,
Ես քեզնից հեռացա ու լացի...(անջատման) [Տերյան 1985: 46]
- Արաբոյի ու Աղբյուր Սերոբի կռիվներից էինք խոսում հաճախ:
(վերաբերության) [Դաշտենց 1984: 324]

Parlando della dislocazione di soggetto e predicato dobbiamo dire che tutte e due le lingue del nostro studio seguono di solito l'ordine SVO ma dipendentemente dalla natura del discorso, dalla struttura della frase, dallo scopo del mittente è possibile trovare diverse posizioni del soggetto, predicato e oggetto.

Di solito sia nella lingua scritta che in quella parlata si reca la necessità di marcare particolarmente l'agente o l'azione dell'agente oppure il suo stato. In tali casi il predicato si mette prima del soggetto, in alcuni casi persino all'inizio della frase e la marcatezza del soggetto o del predicato dipende non solo dalla struttura della frase, ma anche dal contesto e dall'accento intonativo preferito dal mittente: [Զաքարյան, Ավետիսյան 2009: 53-54]

- Իջավ սարյակը դաշտում.

Ծիլ էր կտուցին...[Սահյան 1984: 128]

- Սիրտս տանջում է ինչ-որ անուրախ անհանգստություն...[Տերյան 1985: 38]
- Perciò – aggiunse ed io vidi passare sulla sua bella faccia l'ombra del proposito serio, - fra noi due non ci può essere che una buona amicizia e niente altro. [Eco 1981: 215]
- -È bella la sua signora? – domandò essa pensierosa. [Eco 1981: 218]
Il predicato viene messo prima del soggetto specie in poesia:
 - *Դուփում են, դուփում են, դուփում են ձիերը, Գնում են, գնում են ձիերը...*[Զարենց 1983: 391]
 - Canta la gioia! Io voglio cingerti di tutti i fiori perché tu celebri la gioia la gioia la gioia, questa magnifica donatrice! [D'Annunzio 2007: 46]

Dislocazione di attributo: Nell'armeno moderno l'attributo viene usato sia con ordine marcato che con uno normale. Un attributo dislocato si ha in armeno, se esso viene messo dopo la parola alla quale si riferisce. Specialmente in poesia e nelle Belle Arti troviamo più casi di attributo dislocato che di quello normale. Questo fenomeno rende la poesia più viva, intonativamente sciolta. [Պապոյան, Բեդիրյան 2004: 106-114]

In italiano però è difficile parlare di dislocazione di attributo, perché esso non ha un posto fisso e nella maggior parte dei casi può collocarsi sia prima che dopo la parola di riferimento.

- Զմրուխտ երգեր, երազներ *չքեղ* գարնան վարդերի հետ եկան, գնացին,
Համբույր *ծաղկաբույր* և սեր *հրաշագեղ* գարնան հովի հետ եկան, գնացին... [Իսահակյան 1948: 71]
- Մայրս ուներ ձեռներ բարակ, մոմե մատներ՝ *երկար ու նուրբ...*[Տերյան 1985: 448]

Nell'armeno moderno l'attributo con significato possessivo viene di solito messo prima del costituente di riferimento. Però in poesia, come anche nelle Belle Arti, esso può anche essere posposto dando allo scritto una sfumatura poetica:

- Ուր եք թռչում օրեր *գարնան*, օրեր *սիրո*, *վարդի ու երգի...* [Շիրազ 1981: 85]

- Մայր իմ բարի, դու սուրբ, դու հեզ... [Շիրազ 1979: 17]

In italiano un fenomeno del genere si può notare solo se l'apposizione è espressa con un pronome possessivo. Si deve notare, che questo fenomeno si realizza piuttosto nel caso di un vocativo o di una frase esclamativa:

- Che lo Spirito Santo ti dia più sale in zucca di quel che hai, *figlio mio!* [Eco 1981: 25]
- Oh, non erano certo soltanto quelle le degenerazioni *dell'ordine nostro!* [Eco 1981: 145]

o con certe parole che richiedono un'apposizione posposta. Un esempio spiccante è la parola “colpa”:

- È *colpa mia* se Ludovico legge i miei scritti? [Eco 1981: 268]

perché negli altri casi, siccome l'italiano è più una lingua analitica che sintetica, l'apposizione viene espressa con l'aiuto di preposizione “di”+(di solito) un nome, posposti alla parola alla quale fanno riferimento.

Concludendo lo studio delle caratteristiche semantico-funzionali di dislocazione in armeno ed in italiano e tenendo in considerazione gli esempi tratti da fonti letterarie e dai discorsi quotidiani, possiamo assumere che la dislocazione è maggiormente un fenomeno sintattico, però non sono pochi anche i suoi ruoli stilistici e pragmatici, perché essa si usa di solito per l'arricchimento e per la designazione del discorso, creando di solito un contesto speciale, diverso da quello normale. Dal punto di vista di dislocazione sia l'armeno che l'italiano, con le loro forme speciali, sono lingue flessibili e permissive.

BIBLIOGRAFIA

1. Dardano M., ‘La nuova grammatica della lingua italiana’, Zanichelli, Bologna 1997
2. Fogliato F., Testa M. C., “Italiano l'uso e la grammatica”, Loescher, Milano 1996
3. Sensini M., “Le forme della lingua”, Mondadori, Milano 2010
4. Աբեղյան Մ., Երկեր, հատոր 2, Հայպետհրատ., Երևան 1974թ.
5. Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Շարահյուսություն, ԵՊՀ հրատ., Երևան 1987թ.
6. Զաքարյան Հ., Ավետիսյան Յու., Շարահյուսություն, ԵՊՀ հրատ., Երևան 2009թ.

7. Իշխանյան Ռ., Արդի հայերենի շարահյուսություն, ԵՊՀ հրատ., Երևան 1986թ.
8. Պապոյան Ա., Բեդիրյան Պ., Շարահյուսություն, Զանգակ, Երևան 2004թ.

FONTI LETTERARIE

1. Eco U., “Il nome della Rosa”, Bompiani, Milano 1981
2. D'Annunzio G., Poesie, Garzanti, Milano 2007
3. Svevo I., “La coscienza di Zeno”, dall'Oglio, Milano 1976
4. Բակունց Ա., Երկեր, ՀՍՍՀ Գ.Ա., Երևան 1979թ.
5. Դաշտենց Խ., Ռանչպարների կանչը, Սովետական գրող, Երևան 1984թ.
6. Դավթյան Վ., Երկեր, հատոր 1, Սովետական գրող, Երևան 1985թ.
7. Դոդոխյան Գ., Երկեր, հատոր 1, Հայպետհրատ, Երևան 1939թ.
8. Մաթևոսյան Հր., Երկեր, հատոր 1, Սովետական գրող, Երևան 1985թ.
9. Իսահակյան Ավ., Ընտիր երկեր, Հայպետհրատ, Երևան 1948թ.
10. Հովհաննիսյան Հ., Բանաստեղծություններ, Հայպետհրատ, Երևան 1959թ.
11. Շիրազ Հ., Երկերի ժողովածու, հատոր 1, Սովետական գրող, Երևան 1981թ.
12. Շիրազ Հ., Հուշարձան մայրիկիս, Սովետական գրող, Երևան 1979թ.
13. Չարենց Ե., Երկեր, Սովետական գրող, Երևան 1983թ.
14. Սահյան Հ., Երկեր 2 հատորով, հատոր 1, Սովետական գրող, Երևան 1984թ.
15. Տերյան Վ., Բանաստեղծություններ. Լիակատար ժողովածու, Սովետական գրող, Երևան 1985թ.

SITOGRAFIA

1. http://www.treccani.it/enciclopedia/dislocazioni_%28Enciclopedia_dell_%27Italiano%29/
2. http://it.wikipedia.org/wiki/Dislocazione_a_sinistra

3. <http://www.linkuaggio.com/2012/05/dislocazione-destra-esempi-le-svolte.html>

**ՖՐՈՒՆԶԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ, ՍԻՐԱՆՈՒՅՇ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ - ՇՐՋՈՒՆ
ՇԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՐԲ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԻՏԱԼԵՐԵՆՈՒՄ
ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ**

Սույն հոդվածում վերլուծության են ենթարկվում շրջուն շարադասությամբ կառույցներ իմաստաշարահյուսական և գործառական տեսանկյունից, որն էլ հեղինակներին հնարավորություն է տալիս կատարել երկու լեզուների՝ ժամանակակից իտալերենի և հայերենի կառույցների առավել ճշգրիտ զուգադրական վերլուծություն:

**COMPARATIVE ANALYSIS OF SENTENCES WITH INVERTED WORD
ORDER FROM SEMANTIC AND FUNCTIONAL VIEWPOINT IN MODERN
ITALIAN AND ARMENIAN.**

The article touches upon the semantic and functional peculiarities of sentences with inverted word order in modern Italian and Armenian.

О СПЕЦИФИКЕ СЕМАНТИЧЕСКОГО СИНТЕЗА ФИКТИВНЫХ ФОРМ

ДАВИД ГАРИБЯН

Ключевые слова: семантический синтез, фиктивные формы, МСТ, трансформ

Краеугольной идеей теории, лежащей в основе модели Смысл-Текст (МСТ), является множественность языковых реализаций той или иной семантической записи (множественность семантического синтеза). При этом указанная модель, получающая на входе семантическую записи, а на выходе – все возможные языковые оформления данной записи, предполагает также наличие семантического фильтра, отсеивающего неидиоматичные формы. Неидиоматичные или фиктивные формы производны от стремления обнаружить максимально возможное количество трансформационных признаков исходной конструкции. По мере выстраивания системы подобных признаков за ее пределами остаются те или иные исходные конструкции, идентичные по своей семантической структуре остальным элементам системы, но отличающиеся от них, как правило, отсутствием какого-либо трансформ. Так, применение к конструкции $Sum(1)VS_{вин}(2)$, оформленной стивным глаголом чувств-состояний (X ненавидит Y -а), трансформа $Caus_2S_0$, эксплицирующего исходящую от объекта каузацию, порождает конструкцию Y внушает ненависть X -у ($Caus_2S_0(ненавидеть) = Caus_2(ненависть) = внушать ненависть$). Однако дальнейшее склеивание конструкции, то есть применение $//Caus_2S_0$ должно быть купировано семантическим фильтром, так как не образует в русском языке каких-либо идиоматичных выражений (под склеенным выражением понимается совместное синтетическое выражение глагольного лексического параметра и ключевого слова: $Oper_1(радость) + радость = радоваться$ [Апресян 1974]). В силу того факта, что другие конструкции с аналогичной семантикой чувств-состояний предполагают идиоматичный $//Caus_2$, необходимость единообразия синтеза условной семантической записи

‘испытывать эмоции, каузированные Y, или испытывать эмоции, каузированные Y, по отношению к Y’ заставляет оперировать фиктивными формами также при экспликации объекта-каузатора для $Sum(1)VS_{вин}(2)$. Обратимся к системе синтеза вышеуказанного смысла³⁰:

//Caus2S₀ для $Sum(1)V_{ся}S_{под}(2)$: Она пугается криков = Крики пугают (//) ее.

//Caus2S₀ для $Sum(1)V_{ся} S_{тв}$: Иван восхищается мудростью соседа = Мудрость соседа восхищает (//) Ивана.

//Caus2S₀ для $Sum(1)$ для $V_{ся}S_{дам}(2)$: Иван изумляется наивности соседа = Наивность соседа изумляет (//) Ивана.

//Caus2S₀ для $Sum(1)VS_{вин}(2)$: Иван ненавидит соседа = Сосед “?” (//) Ивана.

То же самое происходит в случае, когда какая-либо бинарная модель семантических отношений довлеет над всеми языковыми единицами, являющимися носителями семантических признаков одного из ее элементов. Появление подобных фиктивных форм присуще, в частности, типу антонимии $Anti_1$ или ‘PR – P не R’ [Апресян 1974: 291]: *привести – увести, прилипнуть – отлипнуть, привязать – отвязать, навьючить – развьючить*. В рамках приведенной системы существование последней фиктивной формы может считаться допустимой, исходя из необходимости унификации трансформационных признаков, сопоставляемых с исходными единицами системы.

Впервые понятие фиктивной формы упомянуто в программной для МСТ статье “О семантическом синтезе” [Жолковский, Мельчук 1967], где рассматривается фиктивная склеенная форма **отвращать* (//Caus₂S₀). Появление фиктивных форм является неизбежным в рамках разветвленной и в достаточной степени гибкой системы синонимических трансформаций. Будучи своего рода побочным продуктом системы, фиктивные формы предоставляют возможность не только эксплицировать специфику функционирования семантических фильтров, но и алгоритмизировать процесс перевода (семантического анализа и семантического синтеза), как это будет показано ниже.

³⁰ В данной системе трансформов преднамеренно проигнорирован промежуточный трансформ: несклеенный Caus₂S₀ (*вызывать восхищение, внушать ненависть* и др.).

Фиктивные формы целесообразно подразделять на 1) потенциальные склеенные фиктивные формы, 2) склеенные фиктивные формы 3) сентенциальные фиктивные формы. К первому типу относится рассмотренный выше трансформ //Caus₂S₀ для Sum(1)VSvin(2). Подобные фиктивные формы потенциальны в том смысле, что, будучи принципиально невербализуемыми, не могут быть получены по какой-либо словообразовательной модели языка, существуя лишь в глубинносинтаксической записи трансформационного признака. Склеенные фиктивные формы представлены такими лексемами как упомянутое выше *отвращать, *вкусить (//иметь вкус), *развьючить, а также остальными формами, предполагающими склеенное выражение лексической функции от определенного слова и самого данного слова. От двух данных типов в значительной степени отличаются сентенциальные фиктивные формы, появляющиеся в случае, когда тому или иному предикату приписывается нетипичная актантная структура. Подобные изменения затрагивают глубинный уровень представления данной языковой единицы, выражаясь, в отличие от двух предыдущих типов фиктивных форм, не только на поверхностном уровне:

Как-то раз Гарет Бейл закончил карьеру «лучшего защитника мира» Дугласа Майкона в лигочемпионском матче «Тоттенхэм» - «Интер» (sovsport.ru)

Завуалированная неидиоматичность данного предложения, служащая определенным стилистическим целям, явственно ощутима носителями языка и заключается в том, что глаголу закончить приписана атипичная актантная структура. Обратимся к семантической записи глагола завершить:

X завершил Y - 'X каким-то образом контролирует Y (пресуппозиция); X считает, что Y находится в стадии, подходящей для каузации остановки осуществления Y (пресуппозиция); X каузирует остановку осуществления Y (ассерция).'

Данная семантическая запись характеризует такие конструкции как *Иван завершил роман*. Характерная ее особенность в том, что отрезок толкования 'X каким-то образом контролирует Y' неизбежно предполагает, что X замещает субъектную позицию Y, что дает ему возможность контролировать осуществление Y. Развернутая сентенциальная форма, таким образом, должна иметь следующий вид: X завершил Y X-а. Если же субъект финитивного глагола одновременно не

является субъектом именной группы, замещающей объектную позицию финитивного глагола, то глагол приобретает несвойственную ему семантическую структуру, реализуясь в сентенциальной форме *X завершил Y Z-а*. Подобные конструкции, естественно, должны блокироваться семантическим фильтром. Однако в случае, когда они все же наличествуют в тексте, получаемом на выходе, мы имеем дело со своеобразной “тонкой настройкой” системы, когда семантический фильтр “отключается” в целях достижения определенного стилистического эффекта. В этом случае фиктивная форма получает право на существование, порождая, однако, проблему некорректной семантической записи, приписываемой ей. Так, *X завершил Y Z-а* в семантической записи будет иметь следующий вид: *‘X каким-то образом контролирует Y, контролируемый Z-ом, (пресуппозиция); X считает, что Y, контролируемый Z-ом, находится в стадии, подходящей для каузации остановки осуществления Y, контролируемого Z-ом (пресуппозиция); X каузирует остановку осуществления Y, контролируемого Z-ом (ассерция)’*. Располагать подобной семантической записью недопустимо, в связи с чем и происходит своего рода идиоматизация фиктивной сентенциальной формы и ей ставится в соответствие новая семантическая запись: *‘X каким-то образом может влиять на Z (пресуппозиция); Z может каким-то образом влиять на Y (пресуппозиция) X каузирует Z каузировать остановку осуществления контролируемого им Y (ассерция)’*.

Когда фиктивная форма по тем или иным причинам все же наличествует в получаемом на выходе тексте, возникает также проблема синтеза данной формы языка L_1 на языке L_2 . В этом случае необходимо иметь в виду, что любая фиктивная форма, полученная в рамках той или иной системы путем “отключения” ее семантического фильтра, может быть синтезирована на любом другом языке только при условии наличия аналогичным образом настроенной системы. Допустим, нижепредставленное предложение армянского языка требуется перевести на русский:

Նախագահը հրաժարվածացրեց վարչապետին (Պր.am)

Для адекватной передачи данного смысла на русском языке необходимо эксплицитировать процесс становления фиктивной формы *հրաժարվածացել*, то есть реконструировать систему трансформов, породившую данную форму. Реконструкция предполагает выявление

трансформационных алгоритмов, позволяющих понять, на каком именно этапе синтеза данной формы был отключен семантический фильтр. Подобный подход позволяет воссоздать систему синтеза фиктивной формы на L_1 и сформулировать правила синтеза данной формы на L_2 .

1. S_0 (հրաժարակացնել) = հրաժարական
2. $Oper_1$ (հրաժարական) = տալ = հրաժարական տալ
3. $//Oper_1$ (հրաժարական) = // հրաժարական տալ = *հրաժարվել
4. $Caus_2$ ($//Oper_1$ (հրաժարական)) = ստիպել *հրաժարվել
5. $//Caus_2$ ($//Oper_1$ (հրաժարական)) = $//ստիպել *հրաժարվել =$
*հրաժարականացնել

Как можно заметить, семантический фильтр был отключен на уровне третьего трансформации, что привело к допущению появления формы *հրաժարվել. На уровне четвертого и пятого трансформации уже отключенный семантический фильтр позволяет оперировать фиктивной формой, полученной трансформацией выше. При синтезе данного смысла на русском языке мы будем располагать четырьмя уровнями трансформаций, так как в соответствующей русской системе синтеза исходная фиктивная форма, от которой получено S_0 , нам неизвестна. Следовательно, необходимо отталкиваться от семантической записи данной S_0 для сопоставления ее смыслу адекватной лексической единицы русского языка. Иначе говоря, необходимо оперировать семантической записью лексической единицы *հրաժարական* для того, чтобы подобрать соответствующий ей смысл русского языка. Ввиду отсутствия конвенционального армянского семантического метаязыка, мы пропустим данный этап, априори предполагая, что соответствующий смысл армянского языка выявлен и ему сопоставлен адекватный смысл русского языка, соответствующий слову *отставка*. Далее, начиная со второго, повторяются вышеприведенные алгоритмы:

1. *отставка*
2. $Oper_1$ (отставка) = подать
3. $//Oper_1$ (отставка) = //подать в отставку = *отставиться
4. $Caus_2$ ($//Oper_1$ (отставка)) = заставить *отставиться
5. $//Caus_2$ ($//Oper_1$ (отставка)) = заставить *отставиться = *отставить

Как и в армянской системе трансформаций, здесь также семантический фильтр отключается на уровне третьего трансформации. Таким образом, получив на входе определенную семантическую запись,

выявленную посредством экспликации трансформационных признаков и семантического анализа армянской фиктивной формы, на выходе модель выдает искомую русскую фиктивную форму. Фрагмент текста на русском языке будет, таким образом, иметь следующий вид:

Президент отставил премьер-министра.

Вышеприведенная система алгоритмов может быть использована не только при анализе фиктивных форм, но и при изучении переводческих ошибок. Если выше нам было необходимо установить, на каком этапе синтеза фиктивной формы следует нейтрализовать семантический фильтр, то при анализе ошибок перевода необходимо избавить систему от вышеупомянутой “тонкой настройки” и задействовать семантический фильтр там, где это необходимо. Рассмотрим перевод следующего предложения:

Լուի նոկոճա չէր բարձրացրել և չէր գողցել (А.Платонов, “Чевенгур”)

Восемь из десяти респондентов, одинаково владеющих русским и армянским языком, перевели данный фрагмент текста как *Լուի բարձրացրել և չէր գողցել*. Характерно, что все опрошенные ощущали неидиоматичность данной фразы, однако затруднялись однозначно ответить, в чем заключаются причины данной неидиоматичности, чаще всего указывая на тот факт, что *բարձրացրել* не выражает смысла русской лексики *побираться*³¹. Это отчасти верно. Несмотря на то, что обеим лексемам может быть приписана одна и та же семантическая запись, лексеме *բարձրացրել* противопоставлена абсолютивная позиция, предполагающая опущенный объектный актанта. Кроме того, *բարձրացրել* и *побираться* относятся к разным классам фундаментальной классификации предикатов: Действие и Деятельность соответственно. Ошибка здесь заключается в //*բարձրացրելի անբարձրացրելի* = *բարձրացրել*, так как именно несклеенная форма способна употребляться в абсолютивной позиции, а лексико-функциональный глагол *անբարձրացրել* является показателем класса ФКП Деятельность. Склеенная же форма *բարձրացրել*, относясь к классу ФКП Действие, не может употребляться с показателем класса ФКП

³¹ Данный вопрос, впрочем, может быть рассмотрен также с точки зрения степени вербализуемости того или иного смысла языка L₁ на языке L₂ [Чейф 1983].

Деятельность наречием *brpbrp*. Общая система синтеза данной фразы должна быть настроена так, чтобы исключить употребление склеенных форм с единицами, имплицитными класс ФКП Деятельность. Альтернативное, но гораздо более трудоемкое решение состоит также в том, чтобы “научить” систему синтеза извлекать из семантической записи сведения о классе ФКП лексической единицы, соответствующей данному смыслу. Для этого придется внедрить в семантическую запись той или иной единицы характерные маркеры или как-то иначе обозначить принципиально невербализуемые семантические кварки [Апресян 2009]. В любом случае, для того, чтобы не допустить образование склеенной формы, система должна располагать данными о том, что необходимо синтезировать единицу, относящуюся к классу ФКП Деятельность.

Исследование специфики семантического синтеза фиктивных форм открывает широкие перспективы для совершенствования лингвистических процессоров и систем машинного перевода. Благодаря своей экспланаторной силе, теоретические построения, предполагающие выявление наиболее характерных этапов становления фиктивных форм, позволяют выстроить систему алгоритмов, одинаково приемлемых при моделировании системы как “человеческого” так и машинного перевода. Указанный подход предоставляет возможность при переходе от смысла к тексту с наибольшей долей вероятности прогнозировать как появление той или иной конкретной формы, так и степень ее идиоматичности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. М., Издательство “Наука”, 1974, 367 с.
2. Апресян Ю.Д. Исследования по семантике и лексикографии. Том I. Парадигматика. М.: Языки славянских культур, 2009, 567 с.
3. А.К. Жолковский, И.А.Мельчук. О семантическом синтезе // Проблемы кибернетики, вып. 19. М.: Издательство “Наука”, 1967, с.177-239
4. У.Л.Чейф. Память и вербализация прошлого опыта// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XII: Прикладная лингвистика М., “Радуга”, 1983, с. 35-73

ԴԱՎԻԹ ՂԱՐԻԲՅԱՆ - ՖԻԿՏԻՎ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՁԵՎԵՐԻ ՍԻՆԹԵԶՄԱՆ ՅՈՒՐԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հոդվածում վերլուծվում են ֆիկտիվ (արհեստական) քերականական ձևերը: Ֆիկտիվ քերականական ձևերի կայացման վերլուծությունը նպաստում է այն հիմնական փոխարկերպումների հայտնաբերմանը, որոնք անհրաժեշտ են L1 լեզվի որևէ իմաստը L2 լեզվի շրջանակներում սինթեզելու համար:

DAVID GHARIBYAN - SPECIFICITY OF SEMANTIC SYNTHESIS OF FICTITIOUS FORMS

The article analyzes the specificity of semantic synthesis of fictitious forms. The analysis of formation of fictitious forms helps to identify major transformations occurring during the synthesis of one or another meaning of Language L1 in Language L2.

THEORETICAL ASSUMPTIONS ON LITERARY IMAGES AND SYMBOLS

NAIRA MARTIROSYAN

Key words: literary image, symbol, metaphor, allegory

Both art and science reflect the reality but the difference is that they reflect the real world in their own way. Science acts through conceptions, generalized ideas and art acts through **images**. An artist works out the same facts using other means; he creates images of nature, ardent and living people with their appearance, character habits, emotional experiences and state of mind. An artist reflects reality from concrete sensual or emotional point of view. Despite the fact that both philosophy and art deal with real notions, art also deals with notions contending with nature and giving life and vigor to these notions. In other words, art expresses the notion through concrete images.

In our opinion, imagery is a sphere in literature and linguistics that has not been tackled much on, but which is the inseparable part of fiction without which any story seems colorless and tasteless. Due to the mental imagination people can create such feelings which they have never felt. Imaginary system involves images which are connected with mind and movements. So, image is the reflection of reality with the help of such word, pictures which can affect one of the reader's senses [Եղիազարյան 2003:104].

An artist, particularly a writer, evaluates events and objects through images, expresses his attitude, sympathy and antipathy towards phenomena and events. "In contrast to other people, an artist is endowed with exclusive ability of exposing concealed similarity with his own words. With the help of imagery expressiveness, an artist, somehow, reveals himself unconsciously, instinctively expressing his inner world"[Եղիազարյան 2003:103].

The source of every literature is the real life. By studying the reality, a writer describes not only people but he makes syntheses, takes what is fundamental and typical. A writer creates images, that is to say, typical

characters [Виноградов 1971:14]. This or that image is recreated from the writers' study of the reality. It is necessary to indicate that real facts, events, actions of some people can serve for an image-creative process. An artist passionately reflects not only the reality, but evaluates it as well. He gathers separate distinctive features, combines them, and suggesting some of them, he sheds light on one or two distinctive features. To create an image, the writer gives an example to this or that image of thoughts, convictions and behaviors. He masterly carries the reader making him pay attention to the writer's desirable part and makes conclusions. There are various examples when a literal image serves a model to admire.

There exist different ways to characterize a person. Different details of clothes, shoes, beard, looks of eyes, etc. The author can describe even through speech. It should be mentioned that words, mimics and gestures in other words, non-verbal speech also serve as a way to express the hero. The image is revealed in actions and behaviour, emotional experiences.

Sometimes the author expresses his predictions, thoughts and emotional experiences on behalf of his hero's inner speech. And all the emotional, concrete aspects and details have the same meaning in creating an image. The writer particularly selects them, tends to express brightly, concentrated essence of the object, sometimes one detail needs thoroughly thinking on the part of the writer [Հարությունյան 1986:135].

In logical thinking objects, phenomena, their signs, interrelations between people are expressed by their usual names and correspond to usual and natural thinking, the imagery thinking expresses objects, their signs and interrelations between them not with their direct signified words which concern other semantic fields [Виноградов 1971:114].

It depends upon the writer's ability to find the very word, to choose the most exact word, to create the coherence of unusual words in such a way that one word should be conditioned with the other word in order to make an image, to be the soul and psychology.

In the base of image creation is the usage of indirect appellations of objects, actions, properties, events, instead of the usage of direct objects and events. And finally imagery is a stylistic means through which the speaker or the writer expresses his opinion of somebody's character, nature, appearance. He reveals his hero's thoughts by using descriptions, expressive means and stylistic devices which are the flavour of the image created by the writer's imagination [Հարությունյան 1986:135].

“Imagery expressions are necessary for a person to arouse in the listener or the reader the same concrete image, which he has in his consciousness. However, the essence of this phenomenon is quite difficult in reality [Виноградов 1971:9].

Imagery is characteristic to the belles-lettres style, and is its distinctive property, as a writer expresses his speech through images. In the language of poetry all the descriptions of nature, objects, events and actions are **images**.

Scholars also distinguish **symbols** from **images**, metaphors, and allegory. An image is “a literal and concrete representation of a sensory experience or of an object that can be known by one or more of the senses.”

A **symbol** is like an image in doing the same thing but different from it in going beyond the evoking of the objective referent by making that referent suggests a meaning beyond itself. Thus, within the context of a particular work, the images of cold could be invested with the idea of emotional cold, a lack of love and sympathy.

Symbols are concrete objects or explicit acts that retain their real nature while standing for ideas or values that do not have material existence. They are artifacts of culture and cognition. Things admit of being used as symbols because nature is a symbol, in the whole, and in every part [Ferber 1999].

Without symbolism there can be no literature; indeed, not even language. Symbolism began with the first words uttered by the first man, as he named every living thing; or before them, in heaven, when God named the world into being.

Each poet has his unique personality; each of his moments has its special to one, its special combination of elements. And it is the poet's task to find, to invent, the special language which will alone be capable of expressing his personality and feelings. Such a language must make use of symbols: what is so special, so fleeting and so vague cannot be conveyed by direct statement or description, but only by a succession of words, of images, which will serve to suggest it to the reader.

In literature, symbolism is an important device for writers. Literary symbols extend meaning beyond the prosaic representation of realities afforded literal description or extracted through analysis and exposition. As Michael Meyer remarks: “Symbols are educational devices for evoking

complex ideas without having to resort to painstaking explanations that would make a story more like an essay than an experience” [Meyer 2005:15].

Behind every concrete object of art is reflected the shadow of countless absent particulars which it affectively symbolizes [Feibleman 1949].

Symbolism is a mode of expression in which a writer depicts indirectly through the medium of another object. But symbolism is not a mere substitution of one object for another. There is much more to it. Symbolism is the art of evoking an object little by little to reveal a mood or emotion or some mysterious region of human psyche. However, this is only one aspect of symbolism and it may be called the personal aspect on the human plane. The other aspect is transcendental – that is, using objects to symbolize a vast and ideal world of which the real world is merely an imperfect representation. A symbolist is a seer or a prophet who can look beyond the objects of the real world and convey the essence of the ideal world which human mind tries to express.

Frye, Baker, and Perkins also distinguish between different kinds of symbols, but they identify three types. First, there are “natural symbols” that “present things not for themselves, but for the ideas people commonly associate with them”. Examples are a star to represent hope, a mountain to represent a barrier, or a sun set to represent an ending. The second are “conventional symbols.” These “present things for the meanings people within a particular group have agreed to give them”. For example, a national flag may represent patriotism and a badge civil authority. The third kind are “literary” and are “sometimes built upon natural or conventional symbols, adding meanings appropriate primarily with the work at hand,” and like the symbols with invested meaning which Harmon identifies, these symbols may sometimes “create meanings within a work for things that have no natural or conventional meaning outside it” [Frye, Northrop, Sheridan Baker and George Perkins 1985:452-453].

Barton and Hudson point out two other important attributes of literary symbols. First they note that in the real world, “a symbol may be associated with only one referent”. For example, roads sign that indicates a curve to the right, or the blue light on a police car. But in literature, symbols may not retain such a simple one-to-one correspondence; indeed, they may be “multivalent”; that is, they may convey more than one meaning [Barton, Edwin and Glenda Hudson 1997:191-193].

Metaphors are like symbols in that they too evoke images that suggest meaning. The difference lies in the fact that whereas a symbol establishes a direct and logical relation between the object or process and the idea it represents, a metaphor involves a trope or “turn” in which the meaning conveyed is literally nonsensical when applied to the referent. For example, it is in accordance with experience, and therefore logical, to identify darkness with the unknown.

Finally, symbolism is different from allegory. Barton and Hudson define allegory as “a work of art intending to be meaningful on at least two levels of understanding: typically, a literal level and an abstract (e.g. moral) level.” According to Harmon, the difference between the two lies in the fact that “in allegory the objective referent evoked is without value until it is translated into the fixed meaning that it has in its own particular structure of ideas”. In contrast, a natural or conventional symbol retains its ability to evoke a particular idea independent of any literary context.

Thus, literary symbols serve to extend the meaning of a text beyond what is explicitly stated. They evoke what is extrinsic to the text by calling on the universal knowledge shared by a culture. They may also contribute to an intrinsic system of meaning by allowing an author to represent abstract ideas in personal terms consistent with the world he has created. In the end, imagination is the power of inward visualization both of what is “out there” in the world and what is not.

REFERENCES

1. Barton, Edwin J. and Glenda A. Hudson. “A contemporary Guide to Literary Terms”. Boston: Houghton Mifflin, 1997.
2. A Dictionary of Literary Symbols by Michael Ferber, Cambridge University Press, 1999.
3. Edmund Wilson. “A Study in Imaginative Literature of 1870-1930”, New York. 1959.
4. Frye, Northrop, Sheridan Baker and George Perkins. “The Harper Handbook to Literature”. New York. Harper and Row, 1985.
5. James K. Feibleman. The Symbolist Movement in Literature. New York, 1949.
6. Meyer Michael. Symbol. Bedford Saint Martins, 2005.

7. Եղիազարյան Գ. Պատկերային համակարգը Ի. Շոուի <<Աստված այստեղ էր, բայց վաղ հեռացավ>> ստեղծագործությունում: Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում, Երևանի համալսարանի հրատ., 2003:
8. Հարությունյան Հ. Գեղարվեստական խոսք: Երևան, 1986:
9. Виноградов В. В. Художественный образ. Москва, Просвещение, 1971.

ՆԱԻՐԱ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ - ՊԱՏԿԵՐ ԵՎ ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Հոդվածում ներկայացվում են գեղարվեստական *պատկեր* և *խորհրդանիշ* հասկացությունների մասին տարբեր տեսաբանների դիտանկյունները: Պատճառաբանվում են պատկեր, խորհրդանիշ, փոխաբերություն և այլաբանություն եզրույթների տարբերությունները և գործառական առանձնահատկությունները:

НАИРА МАРТИРОСЯН - ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЙ ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ И СИМВОЛ

В статье рассматриваются различные определения понятий *художественный образ* и *символ*. Выявляются терминологические различия понятий *художественный образ*, *символ*, *метафора*, *аллегория*, определяются их функциональные особенности.

**ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԶԱՎԵՇՏԱԼԻ ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՎ ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐԻ
ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ՄԻՒԹԱՐՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ տեղանուն, ամերիկյան, զվարճալի, դարձվածային միավոր

Սույն հոդվածում քննության են առնվում ամերիկյան տեղանունների առանձնահատկությունները: Տեղանունները համարվում են լեզվակիրների մշակույթի և հենքային գիտելիքների անքակտելի մասը: Յուրաքանչյուր ազգի պատմությունն անդրադառնում է իր վրա ինչպես հայելի, և դա է պատճառը, որ բառարանագրության այս կարևոր հատվածը հետաքրքրում է բազում ոլորտների մասնագետների: Տեղանունների ծագումը բազմապիսին է՝ կախված երկրաբանական առանձնահատկություններից, կենդանական և բուսական աշխարհից և ազգային սովորույթներից:

Տեղանունը հատուկ անուն է, որը ներկայացնում է աշխարհագրական օբյեկտ, վայր և տեղ: Տեղանունների ուսումնասիրությամբ զբաղվում է տեղանվանագիտությունը: Գոյություն ունեն տեղանունների մի շարք տեսակներ՝ ջրանուններ, որոնք իրենց մեջ ներառում են գետեր, լճեր և նույնիսկ օվկիանոսային տարրեր և որպես լեզվական միավորներ մյուս տեղանուններից տարբերվում են իրենց պահպանողականությամբ, (օրինակ “Mississippi River”-ը /North America/ իր անվանումը պահպանել է բնիկ ամերիկացիներից մինչ մեր օրերը), բնականուններ՝ “Rutland” /Vermont/, “Avon” /Minnesota/, մակերևույթի անուններ՝ “Denali” երկվյխանի սար /Alaska/, “Blanca Peak” /Colorado/, ներքաղաքային անվանումներ՝ “Times Square” /NewYork/, “Pennsylvania Avenue” /WashingtonD.C./, որոշակի սահմաններ ունեցող տարածքների անվանումներ՝ “Alabama”, “California”, “Nevada” ևայլն:

Ամերիկյան տեղանունները ձևավորում են տարասեռ ու տարաբնույթ մի համակարգ, որն արտացոլում է դրանց ստեղծման, զարգացման և ժամանակակից վիճակի մասին հատկանիշներ: Ինչպես յուրաքանչյուր բառային համակարգ, ամերիկյան տեղանունները նույնպես արտացոլում են ԱՄՆ-ի անցյալում և ներկայում բնակվող էթնիկ խմբերի

պատմությունը, արդարացված ու չհիմնավորված անվանումների փոփոխությունը, հին անունների պահպանումն ու աղավաղումը:

Ամերիկյան տեղանունները, մասնավորապես <<օլկոնիմները>>, արտահայտում են ամերիկյան ժողովրդի պատմության և մշակույթի առանձնահատկությունները, որոնք դառնալով դարձվածային միավորների անքակտելի մասը, լայնորեն կիրառվում են ժամանակակից անգլալեզու մամուլում: Բացի որոշակի տարածական սահմաններ ստեղծելուց՝ տեղանուններ պարունակող դարձվածային միավորները համատեքստում ձեռք են բերում լրացուցիչ իմաստներ: «Քանի որ ամերիկյան տեղանունները երբեմն նաև կրկնում են այն տեղանունները, որոնք առկա են այլ երկրներում՝ դրանք որոշակի տեղեկատվություն են հաղորդում նաև այդ երկրի բնակչության ներգաղթի մասին» [Жучкевич 1980:125]:

Տեղանունները, լինելով լեզվի բառապաշարում որպես «հստակ անուններ», մի կողմից «կայուն» լեզվական երևույթներ են, վերացական չեն, մյուս կողմից՝ ենթարկվում են որոշակի իմաստային փոփոխությունների՝ կապված այն իրադարձությունների հետ, որոնք տեղի են ունենում այդ տեղանունները պարունակող բնակավայրերում, կամ այն երևույթների հետ, որոնք առնչվում են ժամանակակից հասարակության մեջ այդ բնակավայրերի հետ: Տեղանունների բազայի հարստացման միջոցներից մեկը համարվում է խորհրդանշանությունը: «Այս միջոցի իմաստը կամայական ընկալումների և հղումների հիման վրա արվող անվանումների փոփոխություններում է: Խորհրդանշային տեղանունները ուշագրավ են իրենց ոճային և պատկերավոր արտահայտություններով, դրանք ենթարկվում են տեքստում փոխանվանական մեկնաբանության և ձեռք բերում երկրորդային նշանակություն» [Никонов 1965:54]:

ԱՄՆ-ում կան տեղանուններ, որոնք ուղղակիորեն ծուլություն խորհրդանշող բառեր են և արդեն ի սկզբանե իրենց ներակա իմաստում պարունակում են որոշակի գնահատական, իսկ հասարակության կողմից գործածվելիս ձեռք են բերում նաև լրացուցիչ արտակա իմաստներ:

Մեր ընտրած գրեթե բոլոր տեղանունների խորհրդանշանային իմաստները սերում են նրանց ծագման պատմությունից և դրանց ուսումնասիրության շրջանակներում կփորձենք վերլուծել ամերիկյան տեղանունների խորհրդանշանային և դրանցից ածանցյալ ակնարկային իմաստները, որոնց դեպքում այդ տեղանունները՝ բացի հիմնական իմաստից ձեռք են բերում նաև լրացուցիչ իմաստներ և կարող են

պարունակել կամ հատկանիշի իմաստ, կամ որևիցե գնահատական՝ դրական կամ բացասական:

Վերլուծենք խորհրդանշանային անվանում ունեցող որոշ ամերիկյան տեղանուններ.

Օրինակ 1. ԱՄՆ-ի Արիզոնա նահանգում **“Why”/«Ինչու»/** անվանումով փոքրիկ քաղաքը ստացել է անունը՝ իր աշխարհագրական դիրքի շնորհիվ: Քաղաքի կենտրոնը գտնվում է երկու հիմնական ավտոմայրուղիների հատման կետում, որը տեսողականորեն շատ նման է անգլալեզու “Y” տառին: Եվ քանի որ քաղաքի հիմնադրման ժամանակ Արիզոնա նահանգի օրենքը պահանջում էր, որպեսզի քաղաքի անվանումը կազմված լիներ նվազագույնը 3 տառից, անվանումը փոխարինվեց **“Why”** / [wai]/ բառով, որն անգլերենում արտասանվում է “Y” [wai] տառի նման: Փաստորեն, քաղաքը իր ճամփաբաժան յուրահատուկ տեսքի պատճառով սկսեց կրել նման հատուկ անուն:

Օրինակ 2. Նյու Մեքսիկո նահանգի **“Hot Springs”** քաղաքը հանրաճանաչ ռադիո-շոուի պրոդյուսերների հետ համաձայնության գալուց հետո վերանվանվեց **“Truth or Consequences” /Ճշմարտություն կամ հետևանքներ/**՝ դրանով իսկ տրամադրելով հայտնի շոուին անցկացման նոր ու բրենդային վայր, իսկ քաղաքի բնակիչներին՝ գրոսաշրջիկների հավելյալ հոսք:

Օրինակ 3. Թեննեսսի նահանգում է գտնվում մարդկության պատմության մեջ ամենից անսովոր՝ **“Sweet Lips” /«Քաղցր շուրթեր»/** անվանումը կրող քաղաքը: Քաղաքի առաջին բնակիչները ամերիկյան քաղաքացիական պատերազմի մասնակիցներն էին, որոնք ապագա քաղաքի վայրով արշավելիս իջնում են դեպի տեղի առվակը, որի ջուրը շուրթերի հետ հավելիս՝ նրանց թվում էր անսովոր քաղցր: Այդ քաղցրությունը նրանց այնքան է գրավում, որ մի ամբողջ քաղաք անվանափոխում են հենց այդպես, որպեսզի պատմության մեջ ամրագրվի այդ փաստը: [<http://www.worldlibrary.org/>]

Օրինակ 4. Օրեգոն նահանգում 1970-ականներին ի հայտ է գալիս քաղաք՝ շատ տարօրինակ անվանումով՝ **“Idiotville” /«Իդիոտվիլ»/**: Այստեղ բնակչությանը առաջարկվում էր աշխատանք փայտահատման ոլորտում, սակայն տեղանքն այնքան մեկուսացված էր իր դիրքով և հեռու, որ մարդիկ միաձայն պնդում էին, թե «միայն հիմարը կարող է

աշխատել այստեղ»: Տվյալ արտահայտությունը այնքան մեծ համբավ ունեցավ, որ արագ ամրագրվեց, և աշխարհագրական քարտեզը համալրվեց ևս մեկ տարօրինակ անվանմամբ քաղաքով՝ **“Idiotville”**: Քաղաք մտնելիս կարելի է հանդիպել նման գրառման՝ **“Idiotville-City Limit. Only an idiot would live here” /«Քաղաք Իդիոտվիլ. Միայն հիմարը այստեղ կապրի»**/: Հիմարություն հատկանշող այս տեղանունը նաև անվանվեց **«Ուրվական-քաղաք»**, քանի որ աշխատանքը տեղանքում անընդհատ սակավանում էր, և բնակիչներն էլ քշանում էին:

Օրինակ 5. Օրեգոն նահանգի մեկ այլ քաղաք, **“Halfway”** անվանումով, դարձավ առաջին քաղաքը, որն իր անվանումը փոխեց ֆինանսական պարզևատրման դիմաց: 1999 թվականին նորաստեղծ ինտերնետ ընկերությունը առաջարկում է 110 հազար դոլար գումար՝ տեղական դպրոցի համար 20 համակարգիչ և այլ ֆինանսական փոխհատուցումներ, եթե քաղաքը վերանվանեն **“Half.com”**: Այս քաղաք այցելելիս կարելի է հանդիպել հետևյալ գրությանը՝ **“Welcome to half.com. Oregon. America’s First Dot-com City” /«Բարի գալուստ Ամերիկայի առաջին ցանցային քաղաք half.com. Oregon»**/: Նման տարօրինակ ու զվարճալի անվանումը խորհրդանշանային տեսանկյունից մեկնաբանվում է որպես մի տեղանք, որտեղ բարձր տեխնոլոգիաների սրընթաց զարգացում է գրանցվել, և այդ իսկ հիմնավորված պատճառով նման անվանափոխություն է տեղի ունեցել:

Օրինակ 6. **“Accident” /Պատահար/** անվանումով Մերիլենդ նահանգի քաղաքը իր տեղանունը ստանալու մի շարք առեղծվածային ու չբացահայտված վարկածներով է հարուստ: Խորհրդանշանային առանձնահատկությունները վերլուծելիս կարելի է ենթադրել, որ այդ տեղանքում բազմաթիվ պատահարներ ու անախորժություններ են տեղի ունեցել:

Օրինակ 7. **“Chicken” /«Ճուտիկ»**/ անվանումով տեղանքը գտնվում է Այլասկայում: **“Chicken”**-ը նաև միության անվանում է, որը հիմնվել է ոսկու որոնման աշխատանքների կազմակերպման համար:

Օրինակ 8. Միչիգան նահանգում է գտնվում **“Hell” /«Դժոխք»**/ անվանումով քաղաքը, որի անվան ծագման հետ կապված կա երկու տեսություն: Ասում են, որ գերմանական ճանապարհորդների մի զույգ 1830-ականներին մի արևոտ կեսօր մտնում է քաղաք և բացականչում **“So**

schön hell!" /գերմ. թարգմանած «հնչ գեղեցիկ պայծառ է»/: Տեղի բնակիչները, լսելով այդ մեկնաբանությունը և իմաստային առումով սխալ հասկանալով, ամրագրում են դա որպես իրենց տեղանուն: Այնուհետև Միչիգանի պետականության հաստատումից հետո պետք է որոշում կայացվեր անվանափոխության հետ կապված, և քաղաքը վերակառուցող Ջորջ Ռիվսին հարցրեցին, թե ինչ նա կցանկանար, որ անվանեին, և նրա պատասխանն էր. «Ինձ համար միևնույն է, դուք կարող եք այն անվանել նույնիսկ դժոխք»: Անվանումը դարձավ օրինական 1941 թվականի հոկտեմբերի 13-ին: Իսկ նման անհեթեթ անվան հետ կապված երկրորդ տեսությունը «դժոխային պայմաններն» էին, որոնց բախվել էին դեռ վաղ շրջանի հետազոտողները: Դրանք էին՝ անհամար քանակի մոծակները, խիտ ու անանցանելի անտառային ծածկույթները և մեծաքանակ ճահճային տարածքները, որոնք դժվարացնում էին կյանքն այդ քաղաքում: [<http://famouswonders.com/>]

Օրինակ 9. Արիզոնա նահանգի **“Nothing”** /«Ոչինչ», «Ոչ մի բան»/ քաղաքը տեղացիների հավաստմամբ անվանվել է հարբած մարդկանց մի խմբի կողմից: Իհարկե, կարելի է հումորային տեսանկյունից դիտարկել նման արտահայտածնը, սակայն նույնիսկ քաղաքի նշանն ունի այս գրառումը՝ **“Town of Nothing, Arizona. Founded 1977. Elevation 3269ft. The staunch citizens of Nothing are full of Hope, Faith, and Believe in the work ethic. Thru-the-years-these dedicated people had faith in Nothing, hoped for Nothing, worked at Nothing, for Nothing.”** /«Արիզոնա, Ոչինչ քաղաք: Հիմնադրված 1977 թվականին: Գտնվում է 3269 մետր բարձրության վրա: «Ոչինչ» քաղաքի աներեր քաղաքացիները լի են Հույսով, Հավատով և հավատում են աշխատանքային էթիկային: Տարիների ընթացքում գործին նվիրված այս մարդիկ Ոչնչի չէին հավատում, Ոչնչի հույս չունեին, Ոչ մի գործ չէին անում, Ոչինչ չէին վաստակում»:/ Այս օրինակի դեպքում տեղանունն նույնացվում է բնակչության սովորույթների ու բարքերի հետ, և կարելի է ենթադրել, որ ժամանակին համատարած ծուլություն և անգործություն է տիրել տվյալ բնակավայրում: Խորհրդանշանային տեսանկյունից

տեղանունը իր ներակա ու արտակա իմաստներում կրում է հենց այդ տեղեկատվությունը:

Օրինակ 10. **“Pee Pee”** գյուղական բնակավայրը Օհայո նահանգի Փիք Քաունթիի տասնչորս գյուղերից մեկն է: Այս զվարճալի անվանման ծագումը եկել է բնակիչներից մեկի պատճառով, որը փորագրել էր իր անվան առաջին տառերը ծառի վրա՝ “PP”, դրանով իսկ ստեղծելով շատ ծիծաղելի կարծրատիպ տեղանքի համար: Բնակիչները երբեմն կատակով ասում են, որ սա «բնական կարիքները հոգալու» միակ վայրն է Ամերիկայում:

Օրինակ 11. Տեխաս նահանգի **“Uncertain” /Անվստահ, անհուսալի/** անունը կրող քաղաքն իր տեղանվան պատմության համար «պարտական» է քարտեզագետներին, ովքեր Տեխաս և Լուիզանա նահանգների սահմանի քարտեզագրման և գծագրման աշխատանքային գործընթացում կորցնում են իրենց աշխատանքի սկզբնակետը և սկսում են կասկածել, թե որտեղից են սկսել աշխատել և թե Կադդո լճի որ ափում են գտնվում: Ուսումնասիրելով տվյալ տեղանվան խորհրդանշանային առանձնահատկությունները՝ ենթադրվում է, որ իմաստային առումով տեղանունը հասարակության շրջանում կասկածի ու անվստահության մթնոլորտ է ստեղծում, երբեմն նաև ծիծաղ ու զավեշտ է առաջացնում:

Օրինակ 12. Օհայո նահանգի **“Devil”** քաղաքի անվան ծագման պատմության ամենից հավանական բացատրություններից է այն փաստը, որ տեղի բնակչությունը խոսակցության մեջ շատ հաճախ օգտագործում էր **«սատանա»** բառը: Մեկ այլ վարկածով՝ քաղաքացիները շատ էին սիրում խմել և ակոհոլի ազդեցության տակ դառնում էին ուղղակի «իրական սատանաներ»։ այդ իսկ պատճառով քաղաքին վերագրվեց հենց այդ անհեթեթ անունը:

Այսպիսով ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ տեղանունների ընտրությունը հիմնականում պատահական չի լինում, և այդ ամենն ունի իր յուրահատուկ պատմությունը՝ ծիծաղաշարժ ու տարօրինակ ծագումով և հետևանքներով: Երբեմն ակնարկային և խորհրդանշական իմաստները կարող են կազմել նաև հոմանշային շարք, որը պարունակում է

հանրալեզվական հարուստ տեղեկատվություն: Ամերիկյան տեղանունների խորհրդանշանային առանձնահատկությունները հետազոտելիս և վերլուծելիս բացահայտվեցին նոր արտակա իմաստներ, որոնք նոր շունչ են տալիս բնակավայրերին՝ ստեղծելով դրանց մասին նոր ու չբացահայտված պատկերացումներ: Տեղանունները՝ որպես խորհրդանիշ, կարող են բազմաթիվ իմաստներ արտահայտել, մասնավորապես, գնահատել մտավոր կարողությունները, օրինակ՝ **“simple as a man of Bolton who hanged a sheep for stealing a man”**- արտահայտում է բացասական գնահատական, քանի որ այդ քաղաքը հայտնի է որպես հիմարների քաղաք կամ **“you were born at Hogs-Norton”**- «դու անկիրթ ես» (այդ քաղաքը հայտնի է անկիրթ մարդկանցով), կամ, օրինակ՝ **“Marlborough-handed”**- «անշնորհք մարդ» և այլն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Никонов В. А., Введение в топонимику. М., 1965
2. Попов А. И., Географические названия. М. — Л., 1965
3. Поспелов Е. М., Топонимика и картография. М., 1971
4. Мурзаев Э. М., Очерки топонимики. М., 1974
5. Жучкевич В. А., Общая топонимика. 3 изд., Минск, 1980
6. Сталтмане В. Э., Ономастическая лексикография. М., 1989
7. Мурзаев Э. М., Топонимика и география. — М.: Наука, 1995
8. <http://imja.name/>
9. <http://www.worldlibrary.org/>
10. <http://famouswonders.com/>

СУСАННА МХИТАРЯН – СИМВОЛИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С ЗАБАВНЫМИ АМЕРИКАНСКИМИ ТОПОНИМАМИ

Данная статья исследует символические особенности забавных географических названий в Америке. Географические названия считаются неразрывной составляющей культуры и основополагающих знаний народов, носителей родного языка. История каждого народа, как

зеркало, отображается в географических названиях, поэтому в изучении этой области языкознания заинтересованы исследователи различных областей.

Происхождения географических названий разнообразны: зависящие от геологических особенностей местности, животного и растительного мира, национальных обычаев.

SUSANNA MKHITARYAN - SYMBOLIC SPECIFICATIONS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH AMERICAN FUNNY/AMUSING TOPONYMS

The present article observes symbolic specifications of funny geographical names in America. Toponyms are an indispensable part of the background knowledge and culture of the bearers of the language. The history of the given nation is reflected in them like in mirrors, that is why this part of the vocabulary attracts the attention of philologists, historians, ethnographers, geographers etc.

The origin of toponyms are very different depending on geographical specifications of the place, flora and fauna and the national traditions.

**ԱՐՎԵՍՏԻ ԵՉՐ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՂ ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐՈՇԻՉՆԵՐԻ ՁԵՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ
ՇԱՐԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԻՏԱԼԵՐԵՆՈՒՄ
ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ**

ԱՆԱՀԻՏ ՄԿՐՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ անվանական բառակապակցություններ, շարույթ, գոյականի լրացումներ, որոշիչ, հարակապար և ենթակայական դերբայներ

Իտալերենի արվեստի եզր պարունակող **անվանական կայուն բառակապակցությունների** որոշիչը (լատ. *attribute/m*), նշանակում է *այն, ինչ վերագրվում է*) գոյականին ուղեկցող բառ է, որը լրացնելով նրան՝ հաղորդում է հատկանիշ կամ առանձնահատկություն: Օրինակ՝ *arco veneziano՝ վենետիկյան կամար, colonna toscana՝ տոսկանական սյուն, ordine composto՝ բարդ (կազմովի) սյունակարգ, architettura arcate՝ կամարային ճարտարապետություն, architrave trasversale՝ լայնակի քովթարահեծան, astragalo rovescio՝ շրջուն պարզամաս* և այլն:

Որոշիչը նախադասության կամ շարույթի մեջ չունի միայն մեկ ինքնուրույն տրամաբանական գործառույթ, այլ միշտ վերագրվում է գոյականին: Եթե այն ածական է, ապա կարող է վերագրվել միմիայն գոյականին կամ գոյականաբար գործածված այլ խոսքի մասով արտահայտված բառերին: Ըստ գոյականի՝ նախադասության մեջ կատարած գործառույթների՝ որոշիչը կարող է լինել.

ա. գոյականով արտահայտված ենթակային լրացնող, օրինակ՝
L'arte figurativa infine diviene quasi sempre un vero e proprio strumento di governo per il potere. (79) Կերպարվեստը, ի վերջո, գրեթե միշտ դառնում է իշխանության գործիք:

բ. գոյականով արտահայտված ուղիղ խնդրին լրացնող, օրինակ՝
Leonardo usa, nella sua ricerca scientifica, il metodo sperimentale. (109)
Լեոնարդոն իր գիտական հետազոտության մեջ օգտագործում է փորձարարական մեթոդը:

գ. գոյականով արտահայտված հանգման անուղակի խնդրին լրացնող, օրինակ՝
Alla torre medievale si sostituisce la cupola quale

elemento simbolico urbano. (110) **Միջնադարյան աշտարակին** փոխարինում է գմբեթը՝ քաղաք խորհրդանշող տարրը:

դ. գոյականով արտահայտված բացահայտչին լրացնող, օրինակ՝ **La pianta, particolarmente rigorosa, è basata sulla geometria del cerchio e dell'ottagono in esso inscritto.** (100) **Հարակազիծը՝** առավելագույնս **արտահայտված**, հիմնված է շրջանի և վերջինիս մեջ պարփակված ութանկյան վրա:

ե. գոյականով արտահայտված անվանական ստորոգյալին՝ ստորոգելական վերադրին լրացնող³²: **Nella chiesa romanica è un piccolo atrio dinanzi al portale, delimitato da due colonne e coperto da una volta.**(98) Հռոմեական եկեղեցում այն մուտքի դռան առջև **փոքր գավիթ է՝** երիզված երկու սյուների միջև և ծածկված՝ մեկ թաղով:

Իտալերենում որոշի գործառույթով կարող են հանդես գալ բոլոր ածականները: Սովորաբար որոշիչը հաջորդում է որոշյալին, սակայն երբեմն կարող է նաև նախորդել նրան, օրինակ՝ *finimento esterno՝ արտաքին հարդարում* կամ՝ *l'esterno finimento della facciata՝ ճակփոնի արտաքին հարդարում*:

Որոշի գործառույթ կարող են կատարել նաև հարակատար և ենթակայական դերբայները, որոնք նույնպես կարող են լրացնել գոյականին: Ի դեպ, հարակատար դերբայն իտալերենում սովորաբար արտահայտում է կատարված գործողության արդյունք, վիճակ, օրինակ՝ *arco rialzato՝ բարձրանիստ (շրջանաձև) կամար, arco interrotto՝ հատվող կամար, arco fissato con tiranti՝ պահածգված (տարածգված) կամար, arco nervato (a costole)՝ կողավոր կամար, arco prefabbricato՝ հավաքովի կամար, arco rialzato՝ բարձր թաղազազաթով կամար, arco falcato՝ մանգաղաձև կամար, arco incastrato con appoggi՝ հենարաններով ամրացված կամար, trave articolata (a cerniere)՝ հողակապավոր հեծան, vetr(i)ata rabescata՝ նախշավոր, զարդանկարային երփնապակի, ապակենկար, վիտրաժ, colonna intrecciata՝ հյուսած սյուն, colonna rostrata՝ ռոստրավոր սյուն, gr(ու)կասյուն, cupola/volta prefabbricata՝ հավաքովի գմբեթ/թաղ, cupola/volta retinata՝ ցանցավոր գմբեթ/թաղ, ornamento modellato՝ ծեփած զարդանկար, զարդապատկեր, զարդաքանդակ, disegno colorito՝ գունանկար, volta assemblata senza elementi metallici՝ առանց մետաղական տարերի թաղ, volta stellata՝*

³² Sensini M., *La grammatica della lingua italiana*, Oscar Mondadori, Milano, 1997, p. 434.

աստիճան թաղ, *volta assemblata con elementi metallici*՝ մետաղյա թաղ, *volta sospesa*՝ կախովի թաղ, *volta nervata*՝ կողովոր թաղ, *volta composta*՝ բարդ թաղ, *volta ondulata*՝ ալիքաձև թաղ, *volta articolata*՝ հողակապավոր թաղ, *struttura punteggiata*՝ կետավոր կառուցվածք, *terrazza/terrazzo vetrata/-o*՝ ապակեպար պատշգամբ, *terrazza/terrazzo chiusa/-o*՝ փակ պատշգամբ, *terrazza/terrazzo scoperta/-o*՝ բաց պատշգամբ: Ակնհայտ է, որ հայերեն համարժեքներում առկա են հարակատար դերբայի ձևեր, ինչպես՝ *colonna intrecciata*՝ հյուսած սյուն, *arco fissato con tiranti*՝ պահածգված (տարածգված) կամար, *ornamento modellato*՝ ծեփածո զարդանկար և շատ այլ օրինակներում, իսկ մնացած դեպքերում դրանք արտահայտված են ածականների գրեթե բոլոր հնարավոր տեսակներով՝ համադրական բաղադրությունների ձևով՝ *-ովի, -/ա/վոր, -/ա/ձև, -ային* բառակազմական երկրորդական ձևայիններով, կապերով և նախդիրներով ուղեկցվող ածականներով և այլն:

Իտալերենի արվեստի բառապաշարում առկա ենթակայական դերբայ-որոշիչով արտահայտված կայուն բառակապակցությունները նույնպես հայերենում կարող են ունենալ տարբեր ձևեր, օրինակ՝ *architettura gotica fiammeggiante*՝ բոցկլկացող գոթական ոճ, *գոթական արվեստ* (ճարտարապետություն), *cassone flottante*՝ լողական կետն, *զարդափոս, soffittatura illuminante*՝ 1.լուսային առաստաղ, 2.առաստաղազարդ, *volta rampante*՝ սողուն թաղ: Ինչպես կարելի է նկատել, հայերեն համարժեքներից միայն *architettura gotica fiammaggiante*՝ բոցկլկացող գոթական ոճ օրինակում է առկա ենթակայական դերբայը: Մնացած օրինակների հայերեն տարբերակները կազմված են *-ական, -ային* վերջավորություններ ունեցող ածականներով, ինչպես նաև համադրական բաղադրությամբ, օրինակ՝ *առաստաղազարդ*:

Իտալերենում արվեստի բնագավառի անվանական կայուն բառակապակցություններում որոշիչները կարող են լինել մեկից ավելի: Օրինակ՝ *struttura architettonico-planimetrica*՝ ճարտարապետանախագծման կառուցվածք: Ինչպես կարելի է նկատել, այս դեպքում երկու լեզուներում էլ ածականով արտահայտված որոշիչ բաղադրիչներն իրար միանում են գծիկով, և հայերենում առաջին բաղադրիչի վերջածանցը սղվում է:

Իտալերենում մակբայները նույնպես կարող են ունենալ որոշիչ գործառույթ, օրինակ՝ *una costruzione al di sopra/al di sotto*՝ կառուցում վերևում/ներքևում, *vista da sopra*՝ տեսք վերևից:

Այսպիսով, որոշիչը ճշգրտում է որոշյալի նշանակությունը: Սակայն երբեմն այն ունենում է լրացուցիչ, երկրորդական նշանակություն, առանց որի նույնպես որոշյալը կարող է արտահայտել մոտավորապես նույն նշանակությունը, օրինակ՝ *pittura decorativa*՝ գեղազարդ(ային) գեղանկարչություն:

Երբեմն որոշիչը դրվում է կապակցությանը կամ նախադասությանը պարզապես գունետղություն հաղորդելու համար՝ առանց հաղորդակցական գործառույթի, օրինակ՝ *architettura fiammeggiante*՝ բոցկլկացող ճարտարապետություն կամ *fiammeggiante*՝ բոցկլկացող, որտեղ ենթակայական դերբայով արտահայտված ածականը, որն իր մեջ կանխենթադրում է *ճարտարապետություն* բառի նշանակությունը, գործածվում է գոյականաբար:

Իտալերենի արվեստի եզր պարունակող անվանական կայուն բառակապակցություններում որոշիչը մեծ մասամբ արտահայտված է լինում որակական ածականով: Այն նախ և առաջ պայմանավորված է ածականի իմաստային ընդգրկումով, օրինակ՝ *volta annulare (ad anello)*՝ օղակաձև թաղ, *stile rinascimentale*՝ վերածննդի, վերածնության (ոճ), *astragalo rovescio*՝ շրջուն պարզամաս: Հարաբերական և հատկացական ածականները կապակցվում են միայն համապատասխան իմաստ ունեցող գոյականների հետ, եթե իհարկե դրանք գործածված չեն փոխաբերական իմաստով: Այսպես՝ *architettura monumentale*՝ վեհակերպ ճարտարապետություն, *stile gotico*՝ գոթական ոճ օրինակներում ածականները զուգակցվում են իրենց հետ գործածված գոյականների հետ: Նրանք հատկացական հարաբերությամբ են կապված այն գոյականների հետ, որոնց լրացնում են: Հայերենում հարաբերական ածականներով են կազմված հետևյալ եզրերը՝ *քարե կամուրջ, աղյուսե կամար, մարմարե արձան* և այլն:

**ԱՐՎԵՍՏԻ ԲՆԱԳԱՎԱՌԻ՝ ԻՏԱԼԵՐԵՆ ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆ
 ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐՈՇԻՉԸ ԿԱԶՄՈՂ ԽՈՍՔԻ ՄԱՍԵՐԻ
 ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՃԱԽԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
 ԱՂՅՈՒՍԱԿ
 (քառալեզու բառացանկի հիման վրա)**

Որոշի արտահայտման եղանակները իտալերեն անվանական կայուն բառակապակցությանների կազմում	Գործածման հաճախականությունը երկլեզվյա բառացանկում	Որոշի արտահայտման եղանակները հայերեն անվանական կայուն բառակապակցությունների կազմում	Գործածման հաճախականությունը երկլեզվյա բառացանկում
-ico	65	Բաղադրյալ ածականով արտահայտված որոշիչ (որից 22-ը -ածն բառային ձևույթով կազմած)	47
-o	55	-ական	46
-ale	40	Պարզ որակական ածականով արտահայտված որոշիչ	33
-ato	38	-ային	31
(հարակատար դերբայով արտահայտված որոշիչ)		Սեռական հոլովի գոյականով արտահայտված որոշիչ	17
-are	15	-յան	16
		-վոր, -ավոր	14
-ante, -ente (ենթակայական դերբայով արտահայտված որոշիչ)	10	Հարակատար դերբայով (-ած, -ացած) արտահայտված որոշիչ	12
-ico	8	Ենթակայական	8

		դերբայով (-ող, -ացող) արտահայտված որոշիչ	
-co	4	-իկ փոխառված վերջածանց պարունակող	6
-esco	4	-ովի	6
-le	4	Բաղադրյալ միաբառույթ գոյականով արտահայտված որոշիչ	5
-istico	3	-յա, -ե	4
-e	2	-ակի	3
-izio	1	-ակա, -կյալ	3
-ile	1	-ակի	3
-ista	1	-իվ փոխառված վերջածանց պարունակող	2
-ario	1	-ուն	2
-estre	1	Գործիական հոլովով (-ով) արտահայտված որոշիչ	1
-ivo	1	Բացառական հոլովով (-ից) արտահայտված որոշիչ	1
-inizio	1	-իկ	1
-abile	1	-արար	1
-evole	1	-ելի	1
-oso	1	-ածո	1

Արվեստի եզրերի մեր կողմից կազմված քառալեզու բառացանկի իտալերենի և հայերենի ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ իտալերեն 500 անվանական կայուն բառակապակցություններից 237-ը նախդրավոր ձևեր են (դեպ, վերջիններս տվյալ հետազոտության մեջ ընդգրկված չեն), իսկ 263-ում որոշիչն արտահայտված է տարբեր խոսքի մասերով. ընդ որում 38-ը հարակատար դերբայով է արտահայտված, 10-ը՝ ենթակայական դերբայով, 3-ը՝ գոյականով իսկ մնացած 225-ը՝ ածականով:

Այսպիսով, իտալերենի անվանական կայուն բառակապակցություններում որոշիչը կարող է արտահայտվել ածականով (որակական, հարաբերական), գոյականով (պարզ, բարդ, առանց նախդրի, նախդիրներով կազմված), մակբայով, հարակատար և ենթակայական դերբայներով և այլն: Ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ իտալերենում ածականով արտահայտված որոշիչներն առավել մեծ թիվ են կազմում՝ 212, իսկ նշված դերբայները՝ 48: Ածականակերտ վերջածանցներից առավել կենսունակ և գործուն են *-ico*՝ 65, *-o*՝ 55, *-ale*՝ 40, *-are*՝ 15, *-ivo*՝ 8, *-co*, *-esco*, *-le*՝ 4-ական և այդպես շարունակ՝ դրանց թիվը նվազում և հասնում է մեկականի: Հարակատար դերբայով արտահայտված որոշիչների թիվը 38 է, իսկ ենթակայական դերբայով արտահայտվածներինը՝ 10: Ինչպես երևում է վերը նշված աղյուսակից, հայերեն համարժեքներում անվանական կայուն բառակապակցությունների որոշիչ արտահայտման ձևերից առավել կենսունակ են բաղադրյալ ածականներով արտահայտվածները՝ 47, *-ական* ածականական վերջածանցով արտահայտվածները՝ 46, պարզ որակական ածականներով արտահայտվածները՝ 33, *-ային* ածականական վերջածանցով արտահայտվածները՝ 31, սեռական հոլովի գոյականով արտահայտվածները՝ 17 և այսպես շարունակ՝ կենսունակությունը նվազում է մինչև 1-ականի՝ *-իկ*, *-արար*, *-ելի*, *-ածո*, *-իչ* վերջածանցներով կազմված ձևերում:

Իտալերենի արվեստի բնագավառի բառապաշարի կայուն բառակապակցություններում տեղ են գտել նաև գոյականով արտահայտված լրացումներ, որոնց հայերեն համարժեքներում գոյական լրացումը դրված է ուղղական հոլովով: Այսպես՝ *fonte-monumento*՝ *աղբյուր-հուշարձան*, *città-fortezza*՝ *քաղաք-ամրոց* օրինակներում երկու լեզուներում էլ առկա են գծիկով միավորվող բաղադրություններ:

Որոշիչ-որոշյալի շարադասության առնչությամբ կարելի է նկատել, որ իտալերենում սովորաբար որոշիչը հաջորդում է որոշյալին, սակայն հազվադեպ կարող է նաև նախորդել նրան, հաղորդելով իմաստային հավելյալ երանգավորումներ, մինչդեռ հայերենում այն միշտ նախադաս է:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Արրահամյան Ս. Գ., Առաքելյան Վ. Դ., Քոսյան Վ. Ա., Հայոց լեզու, II Մաս, Շարահյուսություն, «Լույս» հրատ., Ե., 1975
2. Բաղիկյան Խ., Ժամանակակից հայոց լեզվի շարահյուսություն, Հեղինակային հրատ., Երևան, 2008
3. Բեդիրյան Պ. Ս., Ժամանակակից հայոց լեզվի դարձվածաբանություն, «Լույս» հրատ., Ե., 1973
4. Sensini M., La grammatica della lingua italiana, Oscar Mondadori, Milano, 1997
5. Serianni L., Grammatica italiana, UTET Libreria, Torino, 2006

АНАЛИТ МКРЯН – МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ И СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЙ НОМИНАТИВНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ СОДЕРЖАЩИХ ТЕРМИНЫ ИСКУССТВА В ИТАЛЬЯНСКОМ И АРМЯНСКОМ ЯЗЫКАХ

Целью настоящего исследования является выявление способов частеречного проявления определений номинативных словосочетаний, содержащих термины искусства в итальянском и армянском языках, а также степени их продуктивности и особенностей их словопорядка.

ANALIT MKRYAN - THE MORPHOSYNTACTIC CHARACTERISTICS OF THE ATTRIBUTES OF NOMINAL SET-EXPRESSONS CONTAINING ART TERMS IN ITALIAN AND ENGLISH

The article touches upon the problem of part of speech expression, the degree of productivity and syntactical peculiarities of some nominal set-expressions containing an art term in the above mentioned languages.

**ԿԱԶՄԱԲԱՆԱԿԱՆ ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐԻ ԱՌԱՋԱՑՄԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ
ԵՎ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԻՏԱԼԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ**

ԱՐԱՄ ՄԿՐՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ բանասեր, ստուգաբանություն, ժողովրդական ստուգաբանություն, առաջացման աղբյուրներ, վերծանում, փոխառյալ կազմաբանական դարձվածքներ

Դարձվածքների առաջացման աղբյուրների ուսումնասիրությունը նպաստում է դարձվածքների ընկալմանն ու ըմբռնմանը: Այն իր հերթին նպաստում է առհասարակ լեզվի ընկալմանը և գործածմանը: Դարձվածքների առաջացման աղբյուրների ուսումնասիրությունը կարող է նաև վեր հանել այն անխուսափելի սխալները, որոնք հնում, հատկապես այն ժամանակաշրջանում, երբ տպագրության գյուտը դեռևս հայտնի չէր մարդկությանը, ձեռագրերի բազմացումը իրականացվում էր եկեղեցական գրիչների միջոցով: Դարձվածքի ստուգաբանությունը նրա առաջացման բացատրությունն է: Գոյություն ունի նաև *ժողովրդական ստուգաբանություն* կոչվող իրողությունը, երբ հնաբանություն դարձած կամ այլ լեզվի պատկանող ոչ թափանցիկ բառակապակցությունը վերածնակերպվում է այնպես, որ իմաստ հաղորդի: Ստուգաբանների համար այս նոր գործընթացի հանդեպ տաճած հետաքրքրությունը դրսևորվում է որոշ ձևական քայլեր կատարելու մեջ, որոնք կկարողանան բացատրել միայն հնչյունաբանական հարմարեցման նոր կանոններով: Այստեղ հետաքրքրական է նաև այն, որ այն վերարտադրվի, այսինքն որ խոսողը ստուգաբանորեն «աշխատի» բառերի վրա, որպեսզի այս վերլուծությունը ըմբռնելի լինի: Սակայն գրեթե երբեք չի պատահում, որ խոսողի կողմից արված բացատրությունը ճշգրտորեն պատճենի այն, ինչ հնարավոր է վերականգնել գիտականորեն, այսինքն հասնելով լեզվի հնագույն մակարդակներին, առանձնացնելով փոխառությունները և այլն: Սովորաբար, խոսողը չի կարող գիտակցել իր լեզվի հնագույն ձևերը, եթե իհարկե արհեստավարժ գրականագետ կամ գրավոր փաստաթղթերին քաջ ծանոթ բանասեր չէ: Նրա միակ նպատակն է՝ իր լեզվում չթողնել

«դատարկ տեղեր կամ լակունաներ» և անհասկանալի բառեր³³: Դարձվածքների առաջացման գործընթացում պակաս կարևոր չէ նաև հնչյունական, բառային, քերականական և իմաստային գործոնների դերը: Շատ գործոններ կարող են ազդել այս կամ այն բառի արտասանության, ինչպես նաև նրա հնչյունական կազմի փոփոխության վրա:

Այսպիսով, իտալացի որոշ դարձվածաբան-ստուգաբաններ ձեռնարկում են դարձվածքների առաջացման աղբյուրների ուսումնասիրությունը: Նրանցից հարկ է նշել Ջ. Պիտանոյի և Ս. Կարոլոյի անունները, ովքեր փորձել են մատնանշել այն կոնկրետ ներլեզվական միջոցները, որոնք նպաստում են դարձվածաբանության կազմավորմանը՝ տվյալ լեզվի շրջանակներում: Օրինակ՝ *Occhio del padrone ingrassa il cavallo* - բառացի՝ տիրոջ աչքը գիրացնում է ձիուն, կամ՝ *Il piè del padrone ingrassa il campo* - բառացի՝ սեփականատիրոջ ոտքը հասունացնում է արտը: Ծագումով գյուղական կյանքին վերաբերող այս ասացվածքները նշանակում են, որ անընդհատ և սիրով լեցուն ուշադրությունը դաշտերի սեփականատիրոջ կամ կենդանիների տիրոջ կողմից նպաստում է իր իսկ բերքի աճին և կենդանու գիրացմանը, առողջացմանը:

Այս ասացվածքները հայտնի էին դեռևս դասական, անտիկ աշխարհում: Իր առակներում այդ մասին ակնարկում է նաև Ֆեդրոն³⁴. *occhio di lince* (բառացի՝ լուսանի աչք) - *սուր և ներթափանցող հայացք (նրբագագ)*: Այս դարձվածքը ծագում է այն իրողությունից, որ լուսանը շատ ճկուն և արագաշարժ կենդանի է, ինչպես նաև կարող է կապվել դիցաբանական թեմայի հետ. Աֆարեոյի որդին՝ Իդասի անբաժանելի եղբայր Լինչեոն, ունեցել է սուր հայացք, որը ներթափանցել է ամենուր. *l'occhio è lo specchio dell'anima* - աչքերը հոգու հայելին են: Ցիցերոնը ասում էր. *տեսնել դեմքի, աչքերի և ճակատի միջոցով*: Մինչդեռ ըստ Պլինիոյի՝ *հոգին աչքերում է բնակվում*:

Occhio per occhio, dente per dente - *ակն ընդ ական, ատամն ընդ ատամն* դարձվածքը վերցված է «Աստվածաշնչից»: Սա արևելյան հնագույն օրենսգրքի հիմքը կազմող օրենքն է: Համուրաբիի օրենսգրքում, հոչակվելով Բաբելոնի արքայի կողմից մ.թ.ա. II հազարամյակում, ճշգրտորեն այսպես է գրված. «Եթե մեկը մեկ ուրիշի մեկ աչքը հանում է, նրա մեկ աչքը պետք է հանել: Եթե մեկը մեկ ուրիշի մեկ ատամը կտրում

³³ Cardona G. R., *Introduzione all'etnolinguistica*, De Agostini Scuola SpA, Novara, 2006, էջ 128.

³⁴ Pittàno G., *Dizionario dei modi di dire*, Zanichelli, Bologna, 2009, էջ 208:

է, նրա մեկ արամը պետք է կորրեկ: Դա *porgere l'altra guancia*-ի՝ մյուս այդը տալ-ու հակառակն է: *L'occhio vuole la sua parte* (բառացի՝ աչքն իր բաժինն է ուզում) - լավ ներկայացված բաները գեղագիտական հաճույք են պատճառում դարձվածքը նույնպես նույն ժամանակաշրջանի ծագում ունի:

Ինչ վերաբերում է *lontan dagli occhi lontan dal cuore* - *աչքից հեռու, սրտից հեռու* դարձվածքին, ապա հարկ է նշել, որ այն վերցված է Տոմազո դա Կեմպիսի՝ «*Քրիստոսի կրկնօրինակում*» ստեղծագործությունից. «*Երբ չքվի աչքերի առջևից, մտքից շուտ դուրս կգա*»: Դեյ Ջուստին որպես վերջինիս տարբերակներ ավելացնում է. *Lontananza ogni gran piaga salda* - *հեռավորությունը ամեն ցավ է բուժում* և *Se occhio non mira cuor non sospira* - *եթե աչքը չտեսնի, սիրտը չի հառաչի*:

Testa di turco (բառացի՝ թուրքի գլուխ) - *քավության նոխազ*, հայտնի արտահայտությունը ծագել է շուկաներում, տոնավաճառներում և ժողովրդական տոնախմբություններում, երբ խրճիթներում խաղ էին կազմակերպում, որի ժամանակ լաթից պատրաստված գնդակով հարվածում էին իրար կողք շարված՝ հասկապես թուրքի հագուստով ու գլխաշորով տիկնիկներին, քանի որ թուրքերը քրիստոնեության թշնամին էին:

Փոխառյալ կազմաբանական դարձվածքների թվին են պատկանում հետևյալ դարձվածքները, որոնք ֆրանսերենից են փոխառված. *forzare la mano* - *չափազանցնել, մեծ ճնշում գործադրել, gettarsi dietro le spalle* (բառացի՝ գցել ուսերի հետևը) - *այլևս հոգ չտանել ինչ-որ բանի մասին*: Վերջինս փոխառված է ֆրանսերենի հետևյալ դարձվածքից. *Jeter ses dettes derrière les épaules* (*Գործերը ուսերի հետևը գցել*): *A occhio e croce* դարձվածքի ստուգաբանության հիմքը մանածագործական արհեստն է, որտեղ *croce* (*խաչ*) բառը հյուսվածքի հատերն են, որոնց պետք է ուշադիր լինել, այլապես ողջ հյուսվածքը խոտան կհամարվի³⁵: Օրինակ՝ (*fare*) *a occhio e croce* (բառացի՝ աչքով և խաչով անել) - *աչքաչափով (անել)*:

Ստորև բերված դարձվածքի պարզ նկարագրությունը տալիս է Նիերին: Իսկ Ջաքին ասույթի ծագումը վերագրում է մի հետաքրքրական անեկդոտի. մի բամբասկոտ և անիծող կին խորհուրդ է հարցնում իմաստունից, թե ինչպես պայքարի իր այդ արատի դեմ: Վերջինս նրան տալիս է մի շիշ ջուր՝ խնդրելով դրանից մի քանի կաթիլ պահել բերանում

³⁵ Pittàno G., *Dizionario dei modi di dire*, Zanichelli, Bologna, 2009, էջ 10:

այն ժամանակ, երբ ուզում է անիծել. *acqua in bocca!* - (հորդոր) *ոչ ոք չիմանա, ոչ ոքի չասես* (բառացի՝ բերանդ ջուր առ):

Հունական դիցաբանության մեջ հարյուրաչքանի Արգոն մի հսկա է եղել, հետևաբար նրա աչքից ոչինչ չի վրիպել: Հույները նրան անվանել են Պանոպտես, որը նշանակում է՝ «մարդ, որի աչքից ոչինչ չի վրիպում»: Նա սպանվել է Ջևսի հրամանով՝ Հերմեսի կողմից՝ Ջևսի սիրուհի Իոյին ազատելու նպատակով: Իսկ Հերան հավաքել է նրա հարյուր աչքերը և դրել սիրամարգի պոչին, որով և թռչունը հպարտանում է³⁶: Օրինակ՝ *avere gli occhi di Argo* - սուր աչք ունենալ:

Avere il mestolo in mano (բառացի՝ շերեփը ձեռքին լինել) - *հրամայել, կառավարել* արտահայտությունը ծագել է գյուղական մշակույթի մեջ, երբ ընտանիքներն ունեին երկու ղեկավար՝ ամուսինը և կինը, որոնց դերերը հստակեցված էին: Ընտանիքի ներքին կյանքը ղեկավարում էր կինը, և շերեփով ապուրը համտեսելու ու բաժանելու իրավունքը նրանն էր:

Իտալիայի Ռոմանիա շրջանի ժողովրդական ավանդույթի հին ասույթն ասում է, որ նա, ով հացի փշրանքը թափում է, պետք է դժոխային կյանքում դրանք հավաքի և լցնի անցքեր ունեցող հացամանի մեջ: Հոմանիշ է համարվում Դել Ջուստիի մեկ այլ ասացվածք՝ *chi butta via oro con le mani, lo cerca con i piedi* (բառացի՝ ով ոսկին է ձեռքով թափում, հետո այն ոտքերով է փնտրում): Օրինակ՝ *avere le mani bucate* (բառացի՝ անցքերով ձեռքեր ունենալ) - *չափազանց շոայլ մարդ լինել*: *Avere le mani in pasta* - *ձեռքերը խմորի մեջ թաթախված լինել* արտահայտությունը ծագել է հացթուփների շրջանում, որտեղ խմոր պատրաստողի ձեռքերը խմորոտ են լինում:

Բազիլիսկոն հին հունական դիցաբանության մեջ հայտնի է իբրև սարսափազդու մի հրեշ, որը սպանում էր միայն մեկ հայացքով՝ ուղղված իր զոհի աչքերին: Օրինակ՝ *Avere (o fare) gli occhi di basilisco* (բառացի՝ վիշապի աչքեր ունենալ) - *սարսափազդու աչքեր ունենալ*:

Հրեա վանական էսսենները աջ ձեռքը համարում էին մաքուր և սուրբ, ձախը՝ ոչ մաքուր և ոչ սուրբ: Տարբեր նշանակությունների համաձայն աջ ձեռքը՝ բաց, ցույց էր տալիս բարեգործություն, շոայլություն, ձախ ձեռքը՝ փակ և ունի ժուժկալության և եսասիրության նշան: Օրինակ՝ *essere il braccio destro di qn.* - *մեկի աջ ձեռքը լինել*: Ահա այս կապակցությամբ Դիես Իռեի այն քառյակը, որտեղ եկեղեցին

³⁶ Pittàno G., նշվ. աշխ., էջ 35:

վերարտադրում է Էսսենյան գաղափարը. «Տո՛ւր ինձ մի փեղ գառնուկների մեջ, ինձ հեռու պահի՛ր այծերից, ինձ դնելով քո աջ կողմը»:

Fare orecchie da mercante - վաճառականի ականջներ ունենալ՝ ծագում է վաճառականների սովորույթներից, երբ ձևացնում են, թե չեն լսում գնորդներին կամ լսում են միայն այն, ինչ իրենց ձեռնտու է:

Fischiare le orecchie (բառացի՝ ականջը կանչել), ունի հոռմեական շրջանի վաղեմություն. հոռմեացիները նույնպես հավատում էին սնոտիապաշտությանը: Նրանց համար *ականջը կանչելը* նախանշան էր մի բանի, սակայն այն տարբերակված էր. աջ ականջի կանջը նշանակում էր, որ լավ բան էր պատահելու, ձախինը՝ վատ:

Հետևյալ բարեմաղթանքը վերցված է որսորդական ժարգոնից. նշանակում է՝ բարի որս: *In bocca al lupo* (բառացի՝ Գայլի բերանը, այսինքն՝ թող փամփուշտը գայլի բերանը մտնի) - բարեմաղթանք, երբ ինչ-որ գործի համար հաջողություն են մաղթում: Հիմքում ընկած է այն, որ մաղթում էին, որ որսորդին գայլ հանդիպեր, իսկ որսորդը ի պատասխան ասում էր՝ *Crepi il lupo* (բառացի՝ Թող պայթի գայլը):

Ստորև բերված դարձվածքը ծնունդ է առել Մաթևոս առաքյալից. երբ Հիսուսին տարան հոռմեացի Պիղատոս Պոնտացու մոտ իրեն՝ հրեաների արքաների արքա հոչակելու մեղադրանքով, Պիղատոսը շատ շփոթվեց: Մինչ նա տեղափոխվում էր ամբիոնի մոտ, կինը նրա մոտ ուղարկեց մեկին, որպեսզի տեղեկացնի՝ զերծ մնալ այդ գործից: Պիղատոսը չիմացավ ինչպես վարվել, վերցրեց ջուրը և ձեռքերը դրանով լվաց: Այսպիսով՝ Հիսուսին հանձնեց ժողովրդին, վերջինս էլ այնուհետև նրան դատապարտեց խաչելության. *lavarsene le mani* - ձեռքերը լվանալ, հեռանալ մի բանից:

Legarsela al dito - մատի փաթաթան սարքել. այս պատկերն առկա է դեռևս Աստվածաշնչում, այնտեղ, որտեղ Աստված ասում է Իսրայելին. «Լսի՛ր իմ խոսքերը, փոխանցի՛ր դրանք զավակներիդ և կապի՛ր դրանք, որպես նշան, մատներիդ, որպեսզի հավերժ հիշես դրանք»³⁷: Այստեղ հարկ է նշել, որ հրեաները աջ ձեռքին կրում էին թղթե կամ կաշվե շերտերի վրա գրված պատգամները՝ դրանք առավելագույնս մտապահելու համար:

Menare per il naso (բառացի՝ քթից բռնած տանել) - ձեռք առնել. այս պատկերը վերցված է այն փաստից, որ հատկապես գոմեշների ունիզերից երկաթե օղակ էին ամրացնում, որպեսզի հեշտությամբ

³⁷ Pittano G., *Dizionario dei modi di dire*, Zanichelli, Bologna, 2009, էջ 182:

կարողանային, պարանն այնտեղից անցկացնելով, տանել իրենց հետևից: Փաստագրված է Դ. Ամբրայի կողմից³⁸:

Ըստ «Հայոց լեզու» աշխատության՝ հայերենում «իրենց ծագմամբ դարձվածքները հիմնականում ժողովրդական մրածողությանն են պատկանում, նախ առաջանում են խոսակցական լեզվում և ապա այնտեղից թափանցում գրական լեզու: Դրանք օգնում են միտքը ավելի պարկերավոր արտահայտելուն: Պարահական չէ, որ գրողները խոսքին կենդանություն, պարկերավորություն, հուզարտահայտչականություն տալու նպատակով դիմում են դարձվածքներին»³⁹: Այնուհետև ասվում է, որ դարձվածքների առաջացումը բառակապակցությունների և նախադասությունների վերաիմաստավորման արդյունք է, և որ այդ երևույթն իրականանում է պատկերավորման միջոցների գործադրմամբ, իսկ վերջիններս իրենց հերթին ենթադրում են ոճական և արտահայտչական մի շարք միջոցների գործադրում, ինչպիսիք են փոխաբերությունը, փոխանունությունը, համեմատությունը, չափազանցումը, շրջասությունը, հակադրությունը, կրկնությունը, հոմանիշների գործածությունը, հանգավորումը և այլն: Այսպես, *գլուխը հասար* - չհասկացող, *ձեռքը բաց* - առատածեռն, *ձեռքը փակ* - ժլատ, դարձվածքները կազմվել են շրջասության հիման վրա: Դարձվածքների առաջացման ուղիների մասին խոսելիս չի կարելի անտեսել կրճատման երևույթը: Բանն այն է, որ զեղչումը, կրճատումը (էլիպսիս) առհասարակ մեծ դեր ունի շարահյուսական կառուցվածքի մեջ: Պատահում է, որ ամբողջական դարձվածքի մեջ զեղչվում են որոշ բառեր, և ստացվածը վերածվում է նոր դարձվածքի: Այսպես, *ականջը ծայնի* - համակ ուշադրություն, *ականջը կախ* - լուռ, ուշադիր:

Դարձվածքները մեծ մասամբ ստեղծվում են առանձին անհատների կողմից, այնուհետև անցնում ընդհանուր լեզվին: Նրանց տարածման աստիճանը պայմանավորված է դարձվածքների հուզարտահայտչական նշանակությամբ. որքան պատկերավոր, արտահայտիչ է դարձվածքը, այնքան արագ տարածվելու հնարավորություն ունի: Օրինակ՝ *մեկի գլխին գայլի ավերարան կարդալ*: Բազմաթիվ դարձվածքներ ծագում են ժողովրդական ավանդույթներից, սովորույթներից, հավատալիքներից, ինչպես՝ *աչքով տալ*: Բազմաթիվ են այն դարձվածքները, որոնք

³⁸ Pittàno G., նշվ. աշխ., էջ 191:

³⁹ Զահուկյան Գ. Բ., Աղայան Է. Բ., Առաքելյան Վ. Դ., Քոսյան Վ. Ա., Հայոց լեզու, I մաս, II պրակ, «Լույս» հրատ., Երևան, 1980, էջ 488:

«Աստվածաշնչից» են անցել տարբեր լեզուներին և կազմում են դարձվածքների միջազգային շերտի մի մասը: Դրանք ըստ էության դարձվածային պատճենումներ են: Մի շարք դարձվածքներ կապված են հին հունական դիցաբանության և գրականության հետ և, իբրև պատճենումներ, հունարենից անցել են այս կամ այն լեզվին: Դրանցից է՝ *աքիլլեսյան գարշապար*:

Ինչպես նկատում է Պ. Բեդիրյանը, «*հայերենի Դ-ների գերակշռող մասի արտահայտած իմաստներն այնքան ակնբախ կերպով են կապվում իրենց բաղադրիչների հետ, որ մտավոր մեծ ճիգ չի պահանջվում այն բացատրելու համար: Սակայն կան այնպիսի դարձվածքներ, որոնց ստուգաբանական վերծանումը կապված է որոշակի դժվարությունների հետ: Այս բնագավառում դարձվածաբանությունը կարիք ունի դիմելու ժողովրդի ինչպես «ներքին», այնպես էլ «արտաքին» (այսինքն՝ այլ ժողովուրդների, նրանց մշակույթի հետ շփման) պատմության, ազգագրության, գրականագիտության, բանագիտության, արվեստաբանության, հոգեբանության և այլ հարակից գիտությունների տրվածություններին»⁴⁰: Այսպիսով, հայերենի շատ դարձվածքների ստուգաբանությունը մինչ օրս անհայտ է:*

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Բեդիրյան Պ. Ա., *Ժամանակակից հայոց լեզվի դարձվածաբանություն*, «Լույս» հրատ., Երևան,
2. Զահուկյան Գ. Բ., Աղայան Է. Բ., Առաքելյան Վ. Դ., Քոսյան Վ. Ա., *Հայոց լեզու*, I մաս, II պրակ, «Լույս» հրատ., Երևան, 1980
3. Cardona G. R., *Introduzione all'etnolinguistica*, De Agostini Scuola SpA, Novara, 2006
4. Pittàno G., *Dizionario dei modi di dire*, Zanichelli, Bologna, 2009

⁴⁰ Բեդիրյան Պ. Ա., *Ժամանակակից հայոց լեզվի դարձվածաբանություն*, «Լույս» հրատ., Երևան, 1973, էջ 75:

АРАМ МКРЯН - ИСТОЧНИКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ЭТИМОЛОГИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ СОДЕРЖАЩИХ СОМАТИЗМЫ В ИТАЛЬЯНСКОМ И АРМЯНСКОМ ЯЗЫКАХ

В настоящей статье исследуются и сопоставляются источники возникновения, а также этимология фразеологических единиц, содержащих соматизмы в итальянском и армянском языках. Уточняется примерное время возникновения данных фразеологических единиц и проводится анализ наиболее продуктивных сфер их употребления.

ARAM MKRYAN - SOURCES AND ETIMOLOGY OF PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING SOMATIC TERMS IN ITALIAN AND ENGLISH

The article deals with analyzing the sources and etymology of some phraseological units containing a somatic term in modern Italian and Armenian. The article also touches upon the possible fields of use of the above mentioned phraseological units.

ԲԱՌԵՐԻ ԱՆՑԱԾ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ

ԳԱՅԱՆԵ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

Մենք բոլորս գալիս ենք մեր մանկությունից:

Ա. Էբգյուպերի

Հիմնաբառեր՝ մանկություն, հիշողություն, ենթագիտակցություն, անցյալ, բառիմաստ, բառամասնիկ, սրուգաբանություն, գրաբար, արևելահայերեն, արևմտահայերեն, բարբառ

Մեր շրջապատում հաճախ ենք հանդիպում մարդկանց, որոնց այս կամ այն արարքը անհասկանալի է թվում մեզ: Չենք հասկանում՝ ինչու այդպես վարվեց և ոչ ուրիշ կերպ: Ի՞նչ է, թյուրիմացությո՞ւն էր նրա այդօրինակ պահվածքը, թե՞ վարքագծի նոր շերտի բացահայտում: Եվ այս «ինչու»-ները մեզ տանում են հետ՝ դեպի մանկություն....., ու այստեղ ամեն ինչ պարզվում է, մշուշը ցրվում է, ու բոլոր հարցերը դառնում են պատասխաններ:

Այսպես, մեր գիտակցության մեջ կրկին հառնում է Նորին Մեծություն Ճշմարտությունը, որը կրկին հավաստում է՝ մեր բոլոր արարքների դրդապատճառները թաքնված են մեր մանկությունում, ժամանակ առ ժամանակ հարկ է գնալ ետ: Այնտեղ յուրաքանչյուրս այն ենք, ինչ մեր նախնիները փոխանցել են մեզ, և ինչ տեսնում ու ընդօրինակում ենք: Այս ամենի խաչաձևումով ձևավորվում ու դրսևորվում ենք արդեն հասուն տարիքում: Տարիների ընթացքում մենք հեռանում ենք մեր բնականությունից, ու հաճախ, ցավոք, կորցնում կապը սկզբի հետ:

Այսպես է և բառերի դեպքում:

Այսօր կիրառվող շատ բառերի իմաստը չենք հասկանում, ու զարմանում ենք՝ ինչու է այսպես գրվում կամ ինչ կապ ունի տվյալ իմաստի հետ: Այսպես, **զերթ/զերդ** բառը նշանակում է *ինչպես, ասես, նման* [6, էջ 372], սակայն առաջին հայացքից դժվար է բառիմաստը կռահել, նույնիսկ կարող ենք մտածել, որ ձևն ու իմաստը ոչ մի կապ

չունեն իրար հետ, քանի որ արտաքինից ոչ մի հուշող բան չկա: Սակայն բավական է՝ ճամփորդենք բառի անցյալով, անմիջապես կտեսնենք, թե որտեղից է գալիս նրա նման դրսևորումը: Իրականում այն ունեցել է *զի+արդ* ձևը[2, էջ 222], և գրաբարում այն լիովին հասկանալի է եղել, որովհետև *զի* գրաբարում նշանակել է *ինչ*, իսկ *արդ* բառը նշանակել է *ձև* (*հորինվածք, կազմություն*)[2, էջ 228], ուրեմն *զիարդ* բառը նշանակել է *ինչ ձևով, ինչ կերպ*, այսօր արդեն՝ *ինչպես*: Ուրեմն՝ անցյալ կատարած ուղևորությունը օգնեց՝ հասկանալու բառի նման դրսևորումը: Մենք գիտենք, որ *ի+ա* զույգը հակում ունի դառնալու *ե*, (որդի+ա+սեր=որդեսեր, այգի+ա+պան=այգեպան) որտեղից էլ *զիարդ-զերդ* փոփոխությունը: Իսկ *դ>թ* փոփոխությունը ժամանակի ընթացքում կատարված տառադարձում է: Այստեղից էլ պարզվում է *զերթ/զերդ* բառի և՛ արտաքին, և՛ իմաստային նմանօրինակ դրսևորումը: Այսօր *արդ* բառը չունի առանձին գործածություն, այն հանդիպում է *արդուզարդ*, *կորնթարդ*, *խորանարդ*, *գմբեթարդ* բառերում, ունի ձևական նշանակություն և ձեռք է բերել ածանցի իմաստ: Եվ գուցե ժամանակի ընթացքում այս բառերի նմանողությամբ ստեղծվեն նոր բառեր, ասենք՝ *անկյունարդ* (անկյունի ձև ունեցող), *արևարդ* (արևի ձև ունեցող) և այլն:

Փորձենք հասկանալ, թե ինչ անցյալ ունի *մյուս* բառը, որը, լինելով միավանկ, խախտելով միավանկների բնորոշ վարքագծային կանոնակարգը (միավանկ բառերը /ինչպես նաև փոխանվանաբար գործածված այլ խոսքի մասեր/ հոգնակի կազմելիս ստանում են *-եր* վերջավորությունը), իրեն թույլ է տալիս փոխանվանաբար գործածվելիս հոգնակիում ստանալ *-ներ* վերջավորությունը: Անցյալից ի՞նչ հիշողություն է բերել իր հետ, որը չպարզելու դեպքում չենք հասկանա նրա նման դրսևորումը հոգնակիում: Հերթական ճամփորդությունը մեզ հնարավորություն կտա հասկանալու դա: *Մյուս* բառը կազմված է եղել *մի+և(ե)ս* բառերից[2, էջ 223]: Ինչպես *հարեւր, առեւծ, արեւն* բառերը, ժամանակի ընթացքում ձևափոխվելով, դարձել են *հարիւր, առիւծ, արիւն*՝ ինչ-որ չափով հեռանալով նախնիներից, սրանց հաջորդներն էլ կրել են նոր ժամանակների կնիքը՝ դառնալով *հարյուր, առյուծ, արյուն*, այդպես էլ *մես*-ը նախ դարձել է *միս*, ապա *մյուս*՝ վերածվելով միավանկ

բառի: Բայց ինչպես մարդն է իր զարգացման ընթացքում պահպանում իր գենետիկ հիշողությունը՝ հաճախ իրենից անկախ, այդպես էլ՝ բառերը: Մենք շատ հաճախ ենք լսում պատմություններ այն մասին, երբ ռուսախոս կամ այլախոս մեկը խոր ծերության ժամանակ հարվածից կամ հոգեկան որևէ սթրեսից հետո սկսել է խոսել մինչ այդ իրեն անծանոթ մայրենի լեզվով: Դրա պատճառները, ինչպես վկայում են հոգեբանները, թաքնված են մարդու ենթագիտակցության մեջ: Ինչպես նշում է Ս. Լ. Ռուբինշտեյնը, «հիշողության բաղադրիչներից է նաև մոռացումը, սակայն *մոռանալ* չի նշանակում ջնջել հիշողությունից կամ «պահածոյացնել» կատարվածը: Մոռացումն ինքնին բարդ երևույթ է, որովհետև այն ենթադրում է նյութի ըմբռնում, վերամշակում, համակարգում, կոնկրետացում» [7, էջ 233]: Եվ այս ամենը տեղի է ունենում ենթագիտակցական մակարդակում: Հնարավոր է, որ մարդ մանկության տարիներին լսած լինի իր մայրենի լեզուն, ապրած լինի լեզվական որոշակի միջավայրում կամ ինչ-որ ժամանակ խոսած լինի իր մայրենի լեզվով, և դա բավական լինի, որ տարիներ հետո ինչ-ինչ հանգամանքներում կորած կամ թվացյալ «ջնջված» հիշողությունը արթնանա, և մինչ այդ իրեն «անծանոթ» կամ մոռացած լեզուն դառնա հաղորդակցման միակ միջոցը: Ժամանակին էքսփրեսիվ հիշողության և մոռացման հետ կապված փորձ է կատարել և հանգել հետևյալ արդյունքների. մարդ իր լսածի 59,2 %-ը մոռանում է լսելուց 20 րոպե հետո, մեկ ժամ հետո չի հիշում 44, 2 %-ը, 9 ժամից՝ 35,8 %-ը, 1 օրից՝ 33,7 %-ը, 2 օրից՝ 27,8 %-ը, 3 օրից՝ 35,4 %-ը, իսկ մեկ ամսից՝ 21,1 %-ը [7, էջ 257] : Դե, պատկերացրեք՝ ինչ կլինի մտապահման հետ 40-60 տարի հետո: Այդպիսի պատմություններից մեկն է գեղարվեստորեն պատմում Հրաչյա Քոչարը իր «Մայրենի լեզու» ստեղծագործության մեջ [8]: Ուրեմն՝ մոռանալ նշանակում է տվյալ տեղեկություն ուղարկել ենթագիտակցական շերտ՝ պահպանման, իսկ ենթագիտակցությունն ինքը գիտի՝ երբ այդ «մոռացածը» կրկին կվերադարձնի գիտակցականին: *Մյուս* բառն էլ, հավատարիմ իր գենետիկ հիշողությանը, պահպանել է իր երկվանկ անցյալի պատմությունը(մյուս*ներ*, և ոչ թե մյուս*եր*), և հոգնակի կազմելիս այն իրեն զգացնել է տալիս, այսինքն՝ հոգնակի թվում հիշողությունը ենթագիտակցականից տեղափոխվում է գիտակցական շերտ:

Իսկ ինչպե՞ս է պատահում, որ որոշ բառեր պահում են անցյալի հիշողությունը, որոշներն էլ կորցնում են: *Առերևույթ առհասարակ, առձեռն* բառերում *առ*-ը պահել է իր անկախ գոյությունը, սակայն **առավուր** բառում մենք չենք գիտակցում *առ*-ի ներկայությունը, այնինչ իրականում **առավուտ** բառը բաղկացած է *առ* ու *աւուր* մասերից, և *աւուր*-ը նշանակել է լուսաբաց: Ինչո՞ւ, ինչպե՞ս, դժվար է ասել, ինչպես չենք հասկանում, թե ինչպես է պատահում, որ երեխաներից մեկը ժառանգում է ծնողների կամ տատ ու պապերի ինչ-ինչ հատկանիշներ, իսկ մյուսը՝ ոչ:

Հերթական ուղևորությունը կատարելով Հր. Աճառյանի հետ՝ հետաքրքիր փաստերի ականատեսն ենք դառնում: «Իր հին բառագանձի բնիկ բառերի մեջ գրաբարն ունի 113 բառ, որ ծագում է ուղղակի նախալեզվից և բացի հայերենից պահված է նաև հնդեվրոպական քույր լեզուներից որևէ մեկի մեջ միայն. ուրիշ խոսքով՝ 113 հնդեվրոպական բառ վկայված են միայն երկու լեզվով, որոնցից մեկը հայերենն է: Այս թիվը փոքր չէ: Մեջբերենք **գոպի** բառը, որ նշանակում է *մեջքի կապ*: Այն բարդ բառ է, ուր *պի*-ն հնդեվրոպական արմատ է, և նշանակում է *կապ*, իսկ *գո* (գաւ)՝ *մեջք*»[3, էջ 24]: Դե, ինչպե՞ս չզարմանաս և չասես, որ ոչ մի բառ պատահական չի ստեղծվել, պարզապես ժամանակի ընթացքում կորցրել է իր «արմատները» և այսօր գիտակցվում է որպես պարզ բառ: Այսպես էլ մեր վարքագծի շատ դրսևորումներ երբեմն չունեն իրենց պատասխանը, սակայն դրանց պատճառը անցյալի հիշողության կորուստն է:

Հաճախ հանդիպում ենք մարդկանց, որոնք արտաքնապես ոչնչով աչքի չեն ընկնում, և կարծիք կազմելիս ձեռնպահ ենք մնում որևէ բան ասելուց. անշուք տպավորություն են թողնում: Սակայն դրա պատճառը միշտ չէ, որ ասելիք չունենալուց կամ չկայացած լինելուց է: Բավական է՝ հայտնվեն իրենց էությանը համահունչ միջավայրում, իսկույն բացվում են և զարմացնում ասելիքի և մտածողության խորությամբ: Այդպիսին են և շատ բառեր: Այսպես՝ քննենք **ոչինչ** բառը: Այն կազմված է *ոչ* և *ինչ* (*ինչ* նշանակում է *բան*) մասերից. և ուրեմն՝ **ոչինչ** բառը նշանակում է **ոչ մի բան**: Բառ, որ ոչինչ չի ասում: Սակայն կմտածեի՞ք, որ **ոչինչ** և **չնչին** բառերն ունեն սերտ ազգակցական կապ: Այսպես, **ոչինչ** բառից մենք ունենք **չինչ** արմատը, որը՝ որպես արմատ, գիտակցվում է

չնչին բառում: Իրականում *ոչ բառի n-ն ընկել է, և մնացել է չինչ* ձևը: Այսպես և մթնած է **չիք** բառի կազմությունը: **իք** նշանակել է *բան*, ուրեմն և **չիք**՝ ոչ մի բան: Այստեղից էլ առաջացել է **չքանալ** բառը: Սակայն հին հայերենում **իք**-ը նշանակել է ոչ միայն *բան*, այլև՝ *կա* [2, էջ 223], որտեղից էլ՝ **չիք-չկա** բացատրությունը: Ահա մի «ոչինչ չասող» բառի պատմություն, որն այսքան հարուստ անցյալ ունի: Եվ դեռ ավելին. այսօր մեր գրական հայերենի երկու ճյուղերում այս բառը տարբեր նշանակություններով է գործածվում. արևելահայերենում գործածվում է **վապրը չէ**, իսկ արևմտահայերենում՝ **շապ վապ է** իմաստներով Եվ սա էլ պատճառ է դառնում շատ թյուրըմբռնումների: Այս կապակցությամբ Ա. Իսահակյանի հետ կատարված մի հետաքրքիր դեպք է պատմում Ռ. Զարյանը: «Մի օր ինձ մոտ եկավ հայրենադարձ գրողներից այսինչը: 1947-ին էր, մի երկու ամսվա եկած կլիներ: Բերել էր ինձ իր մի վիպակը, որ կարդամ: Կարդացի, միջակ գործ էր: Մի 10-15 օր հետո եկավ կարծիքս իմանալու: Սկզբում դեսից-դենից խոսեցինք, բայց տեսնում էի, որ, իբր հեղինակ, անհամբեր է՝ իմանալու կարծիքս: Ես, այն է, ուզում էի խոսակցության նյութը փոխել, անցնել վիպակին, երբ նա հարց տվեց. «Կարդացի՞ք, Վարպե՛տ»: Պատասխանեցի՝ այո՛, կարդացի: Չհամբերեց, հարցրեց.

- Է՛, ինչպե՞ս է:

Մի փոքր լռելուց հետո ասացի՝ **ոչինչ**:

Նա ապշած նայեց դեմքիս. *աչքերի մեջ հուսահատություն կար: Ես ծիծաղեցի:*

- Սիրելի՛ս, **մեր ոչինչը ձեր ոչինչը չէ**» [5, էջ 196]:

Մարդկանց բոլոր ժամանակներում հետաքրքրել է, թե բառերն ինչպես են առաջացել: Ինձ, օրինակ, մի ժամանակ հետաքրքրում էր, թե «Երկկենցաղ մարդը» ֆիլմի հերոսի անունը ինչու էր *Իխտիանդր*, կամ թե ինչու է ձուկը համարվել քրիստոնեության խորհրդանիշ և այլն: Պարզվում է, որ թվացյալ իրար հետ ոչ մի կապ չունեցող փաստերի միջև կա սերտ առնչություն: Այդպես է և կյանքում: Հաճախ, չթափանցելով երևույթների խորքը, սխալ դատողություններ ենք անում:

Լեզուն հաղորդակցության միջոց է: Բայց հաղորդակցությունը իրականանում է ոչ միայն ձայնային լեզվի միջոցով, այլև մարմնի: Աչքով, ձեռքի հպումով, քայլվածքով կամ կանգնած դիրքով մարդիկ իրար տեղեկություն են փոխանցում, և այն կարող է դիտվել բարեհամբույր կամ կոպիտ վարքագիծ: Իրերը նույնպես կարող են հաղորդակցության միջոց դառնալ: Այսպես՝ պատերազմների ժամանակ սպիտակ դրոշը տեղեկատվության փոխանցման մի յուրահատուկ միջոց է համարվում: «Հին հեթանոսության ժամանակ,- հաղորդում է Հր. Աճառյանը,- երբ քրիստոնեությունը նոր էր սկսվել և դեռ արգելված կրոն էր, անծանոթ քրիստոնյաները իրար ճանաչելու համար ցույց էին տալիս կամ նկարում էին մի **ծուկ**: Դա նշանակում էր «ես քրիստոնյա եմ». մի պայմանական նշան, որի ծագումը հետևյալն է. հին հունարեն լեզվով **իխթիս** նշանակում է **ծուկ**, իսկ այդ բառի տառերով սկսվում են **իսուս, իսրիսպոս, թէու, իուս, սոթիրոս**, որ նշանակում են հունարեն՝ **Հիսուս, Քրիստոս, Աստուծո որդի, փրկիչ**» [3, էջ 28]: Ուրեմն **իսպրիանդր** բառի արմատն է **իսպրիոսը**, որ նշանակում է **ծուկ**:

Գրական հայերենի մի շարք բառեր էլ առաջացել են գրաբարյան նախդրավոր կապակցություններից: Այսպես՝

ընդ բուռն առնուլ ձևից (բռան մեջ առնել)՝ **ըմբռնել**,
ընդ կրունկ դառնուլ ձևից (կրնկի վրա ետ դառնալ)՝ **ընկրկել**,
ընդ վիզն երթալ ձևից (գլուխ բարձրացնել)՝ **ընդվզել**,
ըստ անձին ունել ձևից (վրան առնել)՝ **ստանձնել**,
ընդ գուճս հարկանել ձևից (ծնկի տակ առնել, ճնշել)՝ **ընկճել**,
առ ավելում ձևից (գերազանցել)՝ **առավել** և այլն [2, էջ 185-186]:

Մենք գիտենք, որ հայերենի **ապ-** նախածանցը ժխտական իմաստ է արտահայտում՝ *ապակողմնորոշել, ապաբախտ, ապերախտ* և այլն: Սակայն հանդիպում են նաև *ապաթարց, ապացույց* ձևերը, որոնք բացասական իմաստ չեն արտահայտում: Ուրեմն ի՞նչ, միարժեք չէ **ապ-** նախածանցին ժխտական իմաստ վերագրելը: Եվ ինչպես մարդկանց մասին հավաստի պատկերացումներ կազմելու համար խոր և համակողմանի դիտարկումներ են պետք, այդպես էլ բառերի դեպքում: Մինչև չճամփորդենք բառերի անցյալով, չհասնենք նրանց «մանկություն»,

ստույգ չի լինի մեր ասելիքը: Եվ այդ հարցում մեզ կրկին օգնության են գալիս «բառերի կյանքի օրագրեր պահողները»՝ լեզվաբանները: Պարզվում է՝ **ապացույց** և **ապաթարց** բառերում ոչ թե հայերենի **ապ-** նախածանցն է, այլ հունարենի **ապո-** նախամասնիկը[2, էջ 223]: Նույն **ապ-**ն է, բայց «արյան» տարբեր բաղադրությամբ:

Գյումրեցիները **ինչպես** բառի փոխարեն գործածում են **ինչը** ձևը: *ինչպես* –ը հասկանալի է, կազմված է *ինչ* և *պես* բառերից: Իսկ որտեղի՞ց է առաջացել **ինչը** ձևը: Շնորհակալ ենք բարբառների, որովհետև նրանք մի յուրօրինակ *ժամանակի մեքենայի* դեր են կատարում, և նրանց օգնությամբ հնարավորություն ենք ունենում տեղափոխվելու բառերի անցյալ և ստանալու շատ հարցերի պատասխաններ: Այսօր **ինչը** ձևը արտաքինից մեզ հուշում է, որ կազմված է **ինչ** բառից և **ըղ(եղ)** մասնիկից, որը կարող է շփոթվել ածանցի հետ: Իրականում այս բառի պատմությունը մեզ տանում է միջին հայերենի շրջան, ուր բառն ունեցել է **ինչցեղ** ձևը: «Ցեղ բառը միջին հայերենում նշանակել է *տեսակ, կերպ*, ուրեմն «**ինչցեղ**»– *ինչ տեսակ, ինչպես, ինչ կերպ*»[2, էջ 224]:

Այսօր շատ ենք գործածում **իբր** բառը և չենք էլ մտածում, թե ինչ կազմություն ունի. կարծում ենք՝ արմատական բառ է: Այդպիսին է հաճախ մեր դիրքորոշումը շատ մարդկանց հանդեպ. մի հպանցիկ, անտարբեր հայացք, և կարծիք ենք կազմում տվյալ մարդու մասին՝ առանց խորանալու նրա էության մեջ: Սակայն եթե փորձենք մի փոքր ուշադրության արժանացնել նրան, խորանալ նրա այս կամ այն դրսևորման մեջ, ինչե՛ր կպարզենք, որ անզեն աչքով ու անտարբեր հոգով չենք տեսել ու զգացել: Այսպես էլ **իբր** բառի դեպքում. նրա անցյալի մեջ խորանալով, նրա վստահությունը շահելով՝ պարզում ենք, որ դեռևս շատ հնում այն կազմված է եղել **ի+բար** բաղադրիչներից: Ժամանակի ընթացքում հնչյունների անկում է տեղի ունեցել, և ստացվել է այս պարզ բառը:

Այսպիսով՝ բառերի կյանքը շատ նման է մարդկանց կյանքին՝ բազմախորհուրդ ու բազմաշերտ, գաղտնիքներով և անակնկալներով հարուստ: Ուրեմն պետք է զգուշորեն, հոգատարությամբ ու

համբերությամբ վերաբերվենք նրանց, որ «անկեղծանան» մեզ հետ ու «վստահեն» իրենց կյանքի հետաքրքիր ու զարմանահրաշ պատմությունները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ռոդարի Զ., Ստեղծագործական երևակայության քերականություն (պատմություններ հորինելու արվեստի մասին), «Էդիթ Պրինտ» հրատարակչություն, Երևան, 224 էջ, 2011 թ.
2. Աբեղյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, «Միտք» հրատարակչություն, 700 էջ, 1965 թ.
3. Աճառյան Հր., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, Երևան, ԳԱ հրատարակչություն, 656 էջ, 1955 թ.
4. Աճառյան Հր., Հայերենի արմատական բառարան,
5. Զարյան Ռ., «Հուշապատում», Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, հատոր I, 536 էջ, 1975 թ.
6. Աղայան Է., «Հայերենի բացատրական բառարան», Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, Ա հատոր, 1000 էջ, 1976թ.
7. Рубинштейн С. Л., «Основы общей психологии», Питер, 720 с., 2002
8. Հրաչյա Քոչար, «Մայրենի լեզու», Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, 73 էջ, 1965 թ.

ГАЯНЕ МКРТЧЯН - ПУТЕШЕСТВИЕ В ПРОШЛОЕ СЛОВ

В статье предпринята попытка художественно представить этимологию слов, прояснить их скрытый смысл. Исследован целый ряд простых, сложных и производных слов. В статье слова персонифицированы, и те или иные их модификации рассматриваются в сравнении с поведением человека. Художественность статьи ни в коей мере не оттеняет ее научности.

GAYANE MKRTCHYAN - TRAVELLING TO THE PAST OF THE WORDS

In this article it's tried to present the etymology of words artistically, to explore their darkened meanings. Several simple, complex and derivative words have been examined. Words have been personalized in the article and their modifications have been examined by drawing a comparison with human behavior. The artistic part of the article doesn't shade its scientific essence.

**ՀԱՅԵՐԵՆԻ, ՌՈՒՍԵՐԵՆԻ ԵՎ ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ
ԵՂԱՆԱԿԻ ԶՈՒԳԱԴՐԱԿԱՆ-ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ**

ԼՈՒՍԻՆԵ ՄՈՒՐԱԴՅԱԼ

Հիմնաբառեր՝ զուգադրական-տիպաբանական, հրամայական եղանակ, բայաձև, կցում, թեքում, անջատում

*Հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի հրամայական եղանակը չունի անցյալ ժամանակ և չնայած զուգադրվող լեզուների տիպաբանական առանձնահատկություններին՝ այն երեք լեզուներում ունի համադրական կազմություն: Զուգադրվող լեզուների հրամայական եղանակի բայաձևերը, տիպաբանական տեսանկյունից քննելով, կարող ենք պարզել, թե *հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի* հրամայականի բայաձևերի կազմության ժամանակ որ եղանակն է գերակշռում՝ քերականական մասնիկների *կցո՞ւմը, թեքո՞ւմը, թե՞ անջատումը՝* բառմասնիկների կիրառությունը: Չնայած *հնդեվրոպական լեզուները հիմնականում բնորոշվում են թեքականության հատկանիշով*⁴¹, *հայերենն* առավելապես դիտարկվում է որպես լեզուների կցական տիպին պատկանող լեզու, *ռուսերենը՝* թեքական, *անգլերենը՝* անջատական:*

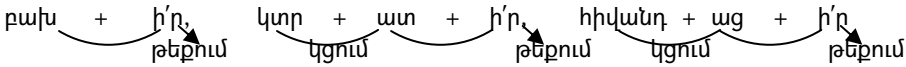
Հայերենում հրամայական եղանակը կազմվում է կատարյալի հիմքից՝ բացի *Ե* և *Ա* խոնարհման պարզ բայերից, որոնք կազմվում են անկատարի հիմքից, ունի *եզակի* և *հոգնակի թիվ*, *երկրորդ դեմք*: Ի տարբերություն *ռուսերենի և անգլերենի՝ հայերենի* հրամայականն ունի արտահայտման լրացուցիչ եղանակ՝ վերջին վանկի ձայնավորի վրա ընկած շեշտ:

Հրամայական եղանակը եզակի թվում ստանում է *-իր -ա, -ու* վերջավորությունները (*խոստացի՛ր, խնդա՛, խաղացրո՛ւ*), *հոգնակի թվում՝ -եք*:

Հրամայական եղանակի բայաձևը տիպաբանական տեսանկյունից վերլուծելիս կստանանք մեկ մենիմաստ և բազմիմաստ կամ միայն մեկ բազմիմաստ քերականական մասնիկներից կազմված բայեր: *Ե*

⁴¹А. Реформатский, Введение в языковедение, М., 1996, с. 146:

խոնարհման պարզ, Ա խոնարհման պարզ (եզակիում) և -ն, -չ սոսակաձանց ունեցող բայերի հիմքը համընկնում է՝ վազել-վազ, խաղալ-խաղ, հագնել-հագ, բայաձևերում առկա է մեկ բազմիմաստ մասնիկ՝ ի՛ր, Ե խոնարհման պարզ բայերի հոգնակի թվում կարող է հանդես գալ նաև անցյալ կատարյալի -եց հիմքակազմիչը՝ խոսի՛ր-խոսե՛ք//խոսեցե՛ք: Ա խոնարհման պարզ (հոգնակիում) և -ան, -են սոսկաձանցավոր, պատճառական և բազմապատկական բայաձևերը ևս բաղկացած են մեկ մենիմաստ և մեկ բազմիմաստ մասնիկից, միայն թե առաջին երեքի դեպքում մենիմաստ մասնիկն անցյալ կատարյալի հիմքակազմիչն է՝ խաղացե՛ք, առողջացի՛ր, առողջացե՛ք, խաղացրո՛ւ, իսկ բազմապատկական բայերի դեպքում՝ բազմապատկական աձանցը՝ թռչկոպի՛ր, թռչկոպե՛ք: Բազմապատկական մասնիկները կցվում են բայի հիմքին, իսկ եզակի և հոգնակի երկրորդ դեմքի քերականական մասնիկները հանդես են գալիս թեքական լեզուներին բնորոշ հատկանիշով, արտահայտում են միաժամանակ դեմք և թիվ:

Հրամայական եղանակն ունի կազմության չորս կաղապար՝ *Ab* (բախի՛ր, բախե՛ք/եցե՛ք, խաղա՛, հագի՛ր), *Acb* (խաղացե՛ք, հիվանդացի՛ր/ե՛ք), *Acb* (խաղացրո՛ւ/ե՛ք) և *Akb* (կտրապի՛ր/ե՛ք), որպես *A*-բայի արմատական բաղադրիչն է, *c*-ն՝ հիմքակազմիչը, *b*-ն՝ դիմաթվային վերջավորությունները, *k*-ն՝ կերպաձանցը:

Եթե *հայերենում* հրամայական եղանակի բայաձևերը կազմվում են կատարյալի հիմքից, ապա *ռուսերենում* անկատար կերպի դեպքում՝ ներկայի հիմքից, կատարյալ կերպի դեպքում՝ պարզ ապառնուց, ընդ որում անկատար կերպից կազմվածների հրամանն առավել կտրուկ է, քան կատարյալ կերպից կազմվածներինը⁴²: Հրամայականն ունի կազմության երկու միջոց՝ մասնիկով՝ *-u* (եզակի), *-me* (հոգնակի), և *զրո վերջավորությամբ* ու *արմատի բաղաձայնի հերթագայությամբ*: Եզակի երկրորդ դեմքի ցուցիչը *-u*-ն է, որը հատուկ է բայի հետևյալ չորս խմբերին⁴³.

⁴²Русская грамматика, ч I, М., 1980, с. 623:
⁴³Նույն տեղում, էջ 620:

- 1) ներկայի առաջին դեմքի եզակի թվի բայեր, որոնց շեշտն ընկած է դիմաթվային վերջավորության վրա. *говорю'-говори, пишу'-пиши* (Ab_1),
- 2) ներկայի հիմքում [j]-ով վերջացող և *-ить*-ով բայակերտ վերջավորություն ունեցող բայեր, որոնց ներկայի առաջին դեմքի եզակի թվի դիմաթվային վերջավորությունները կրում են շեշտ. *пouть-пouю'-пou* (Ab_1),
- 3) ներկայում բայի հիմքի վրա շեշտ ունեցող բայեր, որոնց հիմքն ունի բաղաձայնական ավարտ. *смо'лкну-смолкни, замора'живай'-замораживай'* ($(c_1)Acb_1$),
- 4) *вы*-նախաձանցով բայեր. *выскажить-выскажи*, նույն այս բայերի՝ առանց նախաձանցի տարբերակները կարող են հանդես գալ երկու ձևով, օրինակ՝ *книь-выкиниь/выкини, сунь-высунь/высуну* (առանց *-у*-ի տարբերակները հատուկ են խոսակցական լեզվին) (c_1Ab_1):

Ներկայի հիմքը և արմատական բաղադրիչը համընկնում են: Զրո վերջավորությամբ հրամայական եղանակի կազմության ժամանակ հիմքի վերջում կարող է հանդես գալ հերթագայություն⁴⁴: Օրինակ՝ *буть* բայի հրամայական եղանակի բայաձևում բայի արմատական հիմքը և վերջավորությունը միատարր են՝ *бей*: Ըստ էության, *бей*-ը հնչյունական փոփոխության ենթարկված արմատական բաղադրիչ է, որի հրամայական եղանակի ցուցիչը զրո վերջավորությունն է. *бей[+y]-бейю'* ներկա ժամանակ, դիմաթվային վերջավորությունն ընկնում է, մնում է հրամայական եղանակի եզակի երկրորդ դեմքի ձայնդարձ ունեցող արմատական բաղադրիչը՝ *бей[j]-бей*, օրինակ, *резать* բայի հրամայական եղանակի բայաձևը ևս արմատական է, որն արտահայտված է զրո վերջավորությամբ՝ *реж[ym]-реж[ь]*, իսկ հիմքում առկա է բաղաձայնի հերթագայություն՝ *з>ж*: Հրամայական եղանակի դիմաթվային ցուցիչ չունեցող բայերը ստանում են *-ь* (*встану-встань, отрежу-отрежь, поверю-поверь'* c_1A) կամ ավարտվում *-й*-ով (*пить-пей, шить-шей, бить-бей'* A)⁴⁵: Դրանք զուրկ են քերականական իմաստից, և ունեն միայն արտասանական նշանակություն:

⁴⁴Նույն տեղում, էջ 621:

⁴⁵Д. Э. Розенталь, նշվ. աշխ., էջ 258:

Ռուսերենի եզակի թվի երկրորդ դեմքի ցուցիչը դրվում է դիմաթվային վերջավորությունների փոխարեն: Միայն թե, ի տարբերություն *հայերենի*, *ռուսերենի* հրամայական եղանակի հոգնակի երկրորդ դեմքում բայը կարող է միաժամանակ ունենալ դիմաթվային երկու վերջավորություն՝ жд+u+me. առաջինը եզակի թվի երկրորդ դեմքի վերջավորությունն է, երկրորդը՝ հոգնակի թվի: Հ. Աճառյանը, անդրադառնալով *ռուսերենի* բայի վերոնշյալ առանձնահատկությանը, նշում է, որ «երևույթն անսովոր նորամուծություն է, որը բացառիկ է նույնիսկ *ռուսերենի* համար»⁴⁶:

Այսպիսով, *ռուսերենի* հրամայական եղանակի եզակի թիվը կարող է բաղկացած լինել *նախաձանցից՝* *выпускай*, բայի արմատական բաղադրիչից, որը կարող է հանդես գալ հնչյունական հերթագայությամբ՝ *ишь-шей*, *աձանցից՝* *разработывай* և *վերջավորությունից՝* *-u*, *-me*: Ի տարբերություն *հայերենի՝* *ռուսերենի* հրամայական եղանակի կազմության կաղապարները բազմազան են. եզակի թվում հանդես են գալիս *A*, *(c)AC₂*, *c₁Ab*, *Ab*, *(c)Acb* կաղապարները, հոգնակիում նույնը, սակայն եզակի թվում հրամայական եղանակի դիմաթվային *-u* ցուցիչ ունեցող ձևերում՝ դիմաթվային երկու ցուցիչով՝ *Ab*, *(c)AC₂b*, *c₁Abb*, *Ab₁b₁*, *(c)Acbb*: Թեքական տիպի լեզուներում քերականական մասնիկները ծուլվում են արմատին, ծուլվելիս արմատը ենթարկում փոփոխության, հետևաբար *ռուսերենի* հրամայական եղանակի բայաձևի կազմության ժամանակ հնչյունափոխված հիմքը դիտարկվում է թեքական տիպի լեզուներին բնորոշ հատկանիշ⁴⁷:

Հրամայական եղանակի բայեր չեն կազմվում անդեմ բայերից՝ *трясёт*, *смеркается*, *светает*, վիճակ ցույց տվող բայերից՝ *темнеть*, *светлеть*, մոդալ բայերից՝ *хотеть*, *желать*, *мочь*, ընկալում, զգացականություն ցույց տվող բայերից՝ *слышать*, *видеть*, *чувствовать*⁴⁸.

Անզլերենում ևս կա հրամայական եղանակ, որը ցույց է տալիս հրաման կամ խնդրանք⁴⁹: Այդ եղանակն ունի երկրորդ դեմք, եզակի և հոգնակի թիվ, սակայն *հայերենի* և *ռուսերենի* համեմատությամբ, ունի կազմության պարզ եղանակ: Լ. Բարխուդարովն այն անվանում է

⁴⁶Տե՛ս Հ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 3, Ե., 1957, էջ 10:

⁴⁷ А. Реформатский, նշվ. աշխ., էջ 146:

⁴⁸ И. Наумова, Морфология простым языком, М., 2015, с.. 191:

⁴⁹ V. Kaushanskaya, R. Kovner, նշվ. աշխ., էջ 134:

յուրօրինակ խոնարհում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հրամայական եղանակի բայաձևերը համընկնում են սահմանական եղանակի անորոշ ներկային՝ բացառությամբ *to be* բայի ներկայի *are* ձևի⁵⁰: Համադրական կազմության բայաձևը անորոշն է առանց *to* մասնիկի⁵¹ *to play-play, to run-run, to bring-bring, to give-give*: Օրինակ, *take it and give it to him/վերցրո՛ւ* այն և *տո՛ւր* նրան, *be quiet and stay with me / եղի՛ր լուռ և մնա՛* ինձ հետ(կամ *լռի՛ր*), *do it without doing a noise / արա՛* այն՝ առանց ձայն հանելու, *come and sit next to him / արի՛* և նստի՛ր նրա կողքը: Ի տարբերություն ներկա անորոշ ժամանակաձևի, որի բայաձևը ևս եզակի և հոգնակի երկրորդ դեմքում արտահայտվում էր ինֆինիտիվով, *անզլերենի* հրամայականը միակ եղանակն է, որը հանդես է գալիս առանց դերանվան, քանի որ հայտնի է՝ գործողությունն ուղղված է եզակի և հոգնակի թվի երկրորդ դեմքին:

Անզլերենի հրամայական եղանակի բայաձևը, ի տարբերություն մյուս եղանակների, հանդես է գալիս անջատական տիպի լեզուներին ոչ բնորոշ հատկանիշով. այն ունի պարզ կազմություն, բայաձևը բաղկացած է արմատական բաղադրիչից՝ *A*-ից: Մյուս տարբերությունն այն է, որ չնայած հրամայական եղանակն արտահայտում է և՛ եզակի, և՛ հոգնակի թվի իմաստ, բայց հանդես է գալիս առանց թվի ցուցիչի: Օրինակ, *be quiet, don't make a noise* նախադասության հրամայական եղանակի բայաձևը կարող ենք թարգմանել եզակի թվով՝ *լուռ եղի՛ր, ձայն մի՛ հանիր*, սակայն եթե, վերոնշյալ նախադասությունը շարունակելով, նշենք՝ *the teacher said to pupils* (ուսուցիչն ասաց աշակերտներին), ապա հրամայական եղանակի բայաձևը ձեռք կբերի հոգնակի թվի իմաստ. - *Լուռ եղե՛ք, ձայն մի՛ հանեք*, - ուսուցիչն ասաց աշակերտներին: *Հայերենում* և *ռուսերենում* թվի ցուցիչն ունի հստակ արտահայտություն, *անզլերենում* չունի:

Հայերենի և *ռուսերենի* հրամայական եղանակներն ունեն նաև կրավորական կազմություն: Երկու լեզուներում էլ կրավորական ցուցիչները կցվում են բային: *Հայերենի* կրավորական ցուցիչը՝ *v* նշույթը, կաղապարներում հանդես է գալիս դիմաթվային վերջավորություններից առաջ, իսկ *ռուսերենում* դրանցից հետո՝ վերջադաս դիրքում: *Անզլերենի* հրամայական եղանակը չունի կրավորական կազմություն:

⁵⁰Л. Бархударов, նշվ. աշխ., էջ 131:

⁵¹Վ. Kaushanskaya, R. Kovner, նշվ. աշխ., էջ 134:

Զուգադրվող լեզուների համար ընդհանուր է միայն մեկ հատկանիշ, այն է՝ հրամայականի բայաձևը կազմված է մեկ բառաձևից, հետևաբար, մենիմաստ և բազմիմաստ բառ-մասնիկներ չկան: Անգլերենում հրամայականի բայաձևը չունի նաև մենիմաստ և բազմիմաստ քերականական մասնիկներ, իսկ հայերենում բայաձևն ունի մեկ բազմիմաստ քերականական մասնիկ՝ դիմաթվային վերջավորություններ, և առավելագույնը մեկ մենիմաստ քերականական մասնիկ՝ կերպածանց կամ հիմքակազմիչ ածանց՝ կտրապի՛ր, մոտեցի՛ր: Ռուսերենի հրամայական եղանակի բայաձևում, ինչպես արդեն նշեցինք, կարող են արտահայտված լինել առավելագույնը երկու մենիմաստ և բազմիմաստ քերականական մասնիկներ՝ քերականական, ոչ բառակազմական իմաստ արտահայտող նախածանցից՝ (թվային վիճակագրությունը՝ աղյուսակ մեկում): Կրավորական սեռի ցուցիչները՝ մենիմաստ քերականական մասնիկները, հանդես են գալիս հայերենում և ռուսերենում, իսկ անգլերենի հրամայական եղանակը չունի կրավորական սեռ:

Աղյուսակ 1: Հրամայական եղանակի կազմության տիպաբանական առանձնահատկություններն ըստ բայաձևի քերականական մասնիկների արտահայտված իմաստի.

Լեզու	Հայերեն		Ռուսերեն		Անգլերեն	
	Ներգ.	Կրավ.	Ներգ.	Կրավ.	Ներգ.	Կրավ.
Մենիմաստ քերակ. մասնիկ	-/1	1	-/2	1	-	-
Մանիմաստ բառ-մասնիկ	-	-	-	-	-	-
Բազմ. քերակ. մասնիկ	1	-	-/2	-	-	-
Բազմիմաստ բառ-մասնիկ	-	-	-	-	-	-
Բառաձևերի թիվը	1	-	1	-	1	-

Կարելի է հաշվել նաև մեկ բառաձևում կցումների, թեքումների և անջատումների առավելագույն թիվը: Օրինակ, եթե կան դիմաթվային

վերջավորություններ, կա նաև թեքական լեզուներին բնորոշ մեկ հատկանիշ՝ *թեքում*, եթե կան մենհիմաստ քերականական մասնիկներ՝ կրավորական ածանց և հիմքակազմիչ ածանց կամ կերպածանց, ուրեմն կա երկու *կցում*: Նույն կերպ է նաև *ռուսերենում*, եթե բայի արմատական բաղադրիչում կա ձայնդարձ կամ հերթագայություն կամ մեկից ավելի հիմաստ արտահայտող քերականական մասնիկ, ուրեմն կա թեքական լեզուներին բնորոշ առավելագույնը երկու հատկանիշ՝ *թեքում*, իսկ եթե մենհիմաստ նախածանց, ածանց և կրավորական ածանց, ապա՝ կցական լեզուներին բնորոշ երեք հատկանիշ՝ կցում: *Անգլերենի* հրամայական եղանակում, ի տարբերություն մյուս եղանակների ժամանակաձևերի, չեն դրսևորվում լեզվի տիպին բնորոշ և ոչ բնորոշ հատկանիշներ:

Աղյուսակ 2: *Հրամայական եղանակի կազմության տիպաբանական առանձնահատկություններն ըստ բայածևի բաղադրիչների կազմության ձևի.*

<i>Լեզու</i>	Հայերեն	Ռուսերեն	Անգլերեն
Կցում	-/2	-/3	-
Թեքում	1	-/2	-
Անջատում	-	-	-

Այսպիսով, *հայերենը* հիմնականում պահպանում է ձևաբանական տիպին՝ կցական լեզուներին բնորոշ առանձնահատկությունները, *ռուսերենը*՝ մասամբ, քանի որ կցման ցուցիչը մեծ է թեքման ցուցիչից, իսկ *անգլերենի* հրամայական եղանակին բնորոշ չեն ո՛չ բառ-մասիկներով կազմությունները (լեզվի տիպին բնորոշ հատկանիշ), ո՛չ կրավորական կառույցը:

ЛУСИНЕ МУРАДЯН - СОПОСТАВИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОВЕЛИТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ АРМЯНСКОГО, РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

В статье представлена лингвистическая форма повелительного наклонения армянского, русского и английского языков. Дана общая характеристика и особенно “отклонение от нормы” в трех разных по типу языках. В результате анализа мы представили парадигму со статистикой, в котором упомянуты особенности трех языковых типов.

LUSINE MURADYAN – A CONTRASTIVE-TYPOLOGICAL ANALYSIS OF IMPERATIVE MOOD IN ARMENIAN, RUSSIAN AND ENGLISH

In the article there the linguistic patterns of Armenian, Russian and English Imperative mood are presented. We are trying to highlight the common characteristics of three types of languages and especially “deflections from the norm”. As a result we present a paradigm with statistics in which the features of three types of languages are mentioned.

**ԳՈՅԱԿԱՆԱԿԱՆ ԱՆԴԱՄԻ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ**

ԳՈՀԱՐ ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ համաձայնություն, կախում, կառավարում, առդրություն, մականուն, վերադիր, որոշիչ, ներունակություն, բացահայտիչ, բայանուն, բառակապակցություն, ուժեղ և թույլ կառավարում

Ժամանակակից հայերենի շարահյուսության մեջ քիչ չեն այն իրողությունները, որոնք տարակարծությունների տեղիք են տալիս. դրանցից մեկը գոյականական անդամի լրացումների կապակցության եղանակների հարցն է, որը դեռևս անցյալի քերականագետների ուշադրությունը առավել զրաված խնդիրներից է:

Բառերի կապակցության առանձնահատկությունները, ի թիվս շարահյուսական տարբեր այլ խնդիրների, հայ քերականագիտության մեջ քննության առարկա դարձան՝ սկսած 17-րդ դարից՝ հունա-լատինատիպ և լատինատիպ քերականությունների շրջանից, երբ ձևաբանական ու շարահյուսական մակարդակների հստակ տարանջատում դեռևս չկար, և խոսքի մասերն ու նախադասության անդամները որոշակիորեն տարբերակված չէին: Շարահյուսական հարցերի ուսումնասիրությունը այդ և հետագա շրջանի քերականների կողմից գերազանցապես սահմանափակվում էր խոսքի մասերի կապակցության եղանակների, նախադասության անդամների շարադասության, կետադրության ու խոսքի կառուցման ընդհանուր սկզբունքների քննությամբ, որի արդյունքները սովորաբար ամփոփվում էին **«Համաձայնութիւն»** (երբեմն՝ **բաղդասութիւն, շարամանութիւն, շարադրութիւն**) վերնագրով բաժիններում⁵². ընդ որում՝ համաձայնություն ասելով՝ հասկանում էին և՛

⁵² Տե՛ս **Ա.Այտընյան**, Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի, Վիեննա, 1866: **Ս.Պալասանյան**, Քերականութիւն մայրենի լեզուի, Թիֆլիս, 1884: **Մ.Չամչյան**, Քերականութիւն հայկազեան լեզուի, Մոսկվա, 1859: **Գ.Ավետիքյան**, Քերականութիւն հայկական, Վենետիկ, 1815: **Մ.Տեր-Հարությունյան**, Քերականութիւն հայոց լեզուի, Կ.Պոլիս, 1826: **Ա.Բագրատունի**, Հայերէն քերականութիւն ի պէտս զարգացելոց, Վենետիկ, 1852: **Ն.Մելիք-Թանգյան**, Աշխարհաբարի քերականութիւն, Շուշի, 1893:

առհասարակ խոսքի մասերի կապակցությունը՝ **շարահյուսություն** տերմինի առումով, և՛ կապակցության եղանակը: Քերականներից շատերը շարահյուսական խնդիրների քննությունն սկսում էին փոփոխվող խոսքի մասերի համաձայնությունից և խնդրառությունից՝ առաջինի համար հիմնականում տարբերակելով անվան ու բայի, ածականի, գոյականի, դերանվան ու լրացյալ գոյականի, հարաբերականի ու նախընթացի (հարաբերյալի), պատասխանի ու հարցման և համաձայնության այլ տեսակներ⁵³:

Ինքնատիպ քերականությունների հեղինակները, անդրադառնալով գոյականին լրացնող բառերի կախումային հարաբերություններին, իրենց քննությունը կատարում էին ըստ խոսքի մասերի և նախադասության անդամն ու խոսքի մասը միմյանցից հաճախ չտարբերակելով՝ ըստ էության խոսում էին գոյականական անդամի որևէ լրացման մասին և որոշ դեպքերում շարահյուսական հասկացության համար գործածում էին ձևաբանական տերմին⁵⁴: Գրաբարի գրեթե բոլոր քերականներն էլ **հատկացուցիչ, բացահայտիչ** տերմինները գործածում էին շարահյուսական առումով, մինչդեռ **ածական** անվան տակ հասկանում էին միաժամանակ և՛ խոսքի մասը, և՛ նախադասության անդամը: **Բացահայտիչ** տերմինը գերազանցապես կիրառում էին գոյական որոշիչը (տեսակ-սեռ, անհատ-տեսակ հարաբերակցությամբ) և բուն բացահայտիչն անվանելու համար՝ ելնելով իշխող այն կարծիքից, թե գոյականն ու ածականը՝ իբրև տարբեր խոսքի մասեր, չեն կարող նույն պաշտոնը կատարել խոսքի մեջ. ոմանք **հատկացուցիչ** կոչում էին ոչ միայն պատկանելություն ցույց տվող սեռականաձև լրացումը, այլև ածականով արտահայտված որոշիչը (ածական հատկացուցիչ)⁵⁵: Գոյական լրացյալի հետ վերոհիշյալ լրացումների կապակցման եղանակի մեկնաբանությունները, տարբեր ըմբռնումների վրա հիմնված լինելով, բնականաբար, որոշ չափով պետք է որ զանազանվեին, բայց և այնպես

⁵³ Տե՛ս **Գ.Զահուկյան**, Գրաբարի քերականության պատմություն, Եր., 1974, էջ 201-202, 238-240, 288-291, 326-329, 371-373, 426-417, 490-492:

⁵⁴ Խոսքը մասնավորապես գոյական լրացյալի հետ ածականի՝արդի իմաստով որոշչային կիրառության մասին է. հստակորեն ըմբռնելով որոշչային հարաբերություններ արտահայտող լրացումների էությունը՝ քերականներն առհասարակ գործածում էին *ածական* անվանումը:

⁵⁵ Տե՛ս **Ա.Պալասանյան**, նշվ.աշխ., էջ19-25: **Ա.Այտընյան**, նշվ.աշխ., էջ 144-152: **Մ.Զամյան**, նշվ.աշխ., էջ 145-165: **Գ.Ավետիքյան**, նշվ.աշխ., էջ 322-327:

գրաբարի քերականները, համաձայնության ինչ-ինչ մասնակի դրսևորումներ ու շեղումներ նշելով հանդերձ, գրեթե միանման մոտեցմամբ էին բնութագրում գոյականի հետ մյուս բառերի կապակցության առանձնահատկությունները՝ հիմնականում հաստատելով մի քանի ընդհանուր օրինաչափություններ. ա) նախադաս ածականը (այսինքն՝ որոշիչը) հոլովով ու թվով սովորաբար չի համաձայնում իր լրացյալ գոյականին, իսկ ետադասվելիս, որպես ընդհանուր կանոն, համաձայնում է և՛ թվով, և՛ հոլովով. բ) հատկացուցիչը, պատկանելություն ցույց տվող լրացում լինելով, միշտ դրվում է սեռական հոլովով և սովորաբար չի համաձայնում լրացյալին. գ) բացահայտիչը կարող է իր բացահայտյալից և՛ առաջ, և՛ հետո դրվել և հիմնականում համաձայնում է նրան հոլովով ու թվով, ըստ շարադասության՝ նաև առումով. դ) բայերից ածանցվող գոյականի՝ բայանվան հետ գոյականը տարբեր հոլովներով կարող է կապվել նաև իբրև խնդիր:

Արևելահայ գրական լեզվի գիտական քերականության, մասնավորապես շարահյուսության հիմքը դրեց Մ.Աբեղյանը, որը, ձերբազատվելով ավանդական կաղապարային մոտեցումներից, «Աշխարհաբարի շարահյուսություն» աշխատության մեջ հանգամանալից ու համակարգված քննությամբ նորովի ներկայացրեց իր տեսակետները քերականական տարբեր իրողությունների վերաբերյալ: Ի թիվս բազմապիսի շարահյուսական խնդիրների՝ նա պարզություն մտցրեց նաև գոյականական անդամի լրացումների ըմբռնման ու դրանց կապակցման առանձնահատկությունների մեկնաբանման հարցում: Հիմնվելով իր բայակենտրոն տեսության վրա՝ Մ.Աբեղյանը նախադասության բոլոր անդամները համարեց դիմավոր բային (ստորոգյալին) ստորադասվող լրացումներ՝ դրանց թվում նշելով նաև վերադիրը, որը, ըստ նրա բնորոշման, գոյականի վրա դրվող և որևէ կողմից նրա նշանակությունը պարզող լրացումն է: Վերադիրները բաժանելով երկու խմբի՝ **մականուն** և **բացահայտիչ**՝ նա մականուն անվանեց «այն ածական կամ գոյական վերադիրները, որոնք դրվում են անվան վրա առաջից և որոշում, պարզում են անվան նշանակությունը, ինչպես՝ **բարձր** լեռներ.- **երեք** մարդ.- **այս** տունը.- **խնձորի** ծառ»⁵⁶, այնուհետև, իր մոտեցման հիմքում դնելով բացահայտյալի հետ բացահայտիչի համաձայնության ու շարադասության հատկանիշները, բավականաչափ հստակեցրեց

⁵⁶ Մ.Աբեղյան, Երկեր, հ. 2, 1974, էջ 320: Մ.Աբեղյանը մականունների շարքին է դասում նաև հատկացուցիչը՝ անվանելով այն սեռական վերադիր:

բացահայտիչի սահմանումը: Այսպիսով՝ Աբեղյանը մեկ ընդհանուր (մականուն) տերմինի տակ միավորեց գոյական ու ածական որոշիչները և մանրամասնորեն անդրադառնալով վերադիրների կապակցության առանձին յուրահատկություններին՝ տարբերակեց ստորադասական կապակցության երկու տեսակ՝ **կախում** (վարում, խնդրառություն) և **ներունակություն**: «Կախման հարաբերության մեջ լրացում գոյականն ենթարկվում է լրացյալին, որ իր նշանակությամբ իշխում է նրան՝ խնդրելով, պահանջելով, որ իր լրացումը դրվի այս կամ այն ձևով. լրացումի կապակցության եղանակն և հարաբերությունն իր լրացյալի հետ՝ կախված է լրացյալից: Օրինակ՝ տրական հոլովն **ընկերիս** կախված է **օգնեցի** բայի բայիմաստից (ընկերիս օգնեցի) , իսկ **Տիգրանի** գոյականը սեռական է դրվում **գիրքը** գոյականի պահանջով (Տիգրանի գիրքը)»⁵⁷: Ասվածից հետևում է, որ Աբեղյանը սեռական վերադրի (ինչպես և բացառականով ու գործիականով դրված մականունների) այսպիսի գործածությունը համարում է խնդրային հարաբերության արտահայտություն, ուստի և ինչպես **գոյական + բայ**, այնպես էլ **գոյական + գոյական** կառույցներում ակնհայտորեն խնդրառության եղանակն է տեսնում⁵⁸: Աշխարհաբարի հոլովները քննելիս նա, համաձայնելով Այտընյանի կարծիքին, ավելի որոշակիորեն է գրում այս մասին. «Սեռականը մի հոլով է, որ ածականի պաշտոն է վարում, այսինքն իբրև որոշող բառ կամ վերադիր դրվում է մի գոյականի վրա: ... Եվ այդպես էլ պետք է լիներ, քանի որ, ինչպես տեսանք, «սեռականը բայի **խնդիր չէ, այլ անվան**» և որ ածականներն ու բուն նախդիրները

⁵⁷ Նույն տեղում, էջ 324:

⁵⁸ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 602: «Եթե ուղղական, բացառական և գործիական հոլովները կարող են բայի, ածականի և **անվան** խնդիր լինել և միաժամանակ միևնույն հոլովը մնալ, ինչո՞ւ նույնը չենք կարող ասել և երկրորդ հոլովի (այսինքն՝սեռականի – Գ.Ն.) համար»: Բայանուն գոյականների վերադիրները նույնպես խնդրառությամբ են կապակցվում. «... կախման հոլովները դառնում են խնդիր բայերի: Մյուս տեսակի բառերն էլ, երբ խնդրում են մի հոլով, կամ բայահաղորդ բառեր են, ինչպես՝ դերբայները և բայական անուններն ու ածականները (մուտք, գալուստ, սիրելի, արժանի), կամ թե խնդրառու գոյականի և իր խնդրի մեջ զորությամբ հասկացվում է մի բայական գաղափար, ինչպես՝ Տիգրանի գիրքը,- Տիգրանին պատկանած գիրքը»: Նույն տեղում, էջ 326:

սեռական **խնդիր** չեն առնում, այլ տրական»⁵⁹ (ընդգծումը մերն է- Գ.Ն.): Ինչ վերաբերում է ուղղականաձև գոյական վերադիրներին, ապա դրանց հարաբերությունը լրացյալ գոյականի հետ Մ.Աբեղյանը համարում է ներունակական և այս միտքն ընդգծում է բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցության մասին խոսելիս: Ըստ նրա՝ և՛ ենթական ու ստորոգյալը, և՛ բացահայտիչն ու բացահայտյալը զուգադրվում են ներունակությամբ, համաձայն որի՝ լրացման ցույց տված գաղափարը մտածվում է իբրև լրացյալի մեջ արդեն պարունակված: Նման դեպքերում լրացումն ըմբռնվում է իբրև իր լրացյալի կրկնությունն այլ բառով ու ստորադասվելով հանդերձ՝ խոսքի մեջ նրան հավասար պաշտոն է վարում կամ թե լծորդվում, զուգորդվում է նրան և իր հոլովական ձևով կախված չէ նրանից: Նույն ներունակական հարաբերությունը մնում է և այն ժամանակ, երբ բացահայտիչն իբրև ածական մականուն դրվում է լրացյալից առաջ, ինչպես՝ «Անուց՝ Բագրատունյաց մայրաքաղաքից հեռացա» և «Բագրատունյաց **մայրաքաղաք** Անուց հեռացա»: Ներունակությունը խոսքում կարող է արտահայտվել հոլովներով, կապերով և համաձայնությամբ, երբեմն՝ նաև շարադասությամբ⁶⁰: Այսպիսով՝ Մ.Աբեղյանը, տարբերակելով ստորադասական կապակցության երկու հիմնական եղանակ, ուղղականաձև որոշիչի և բացահայտիչի կապակցությունը լրացյալ գոյականի հետ համարում է ներունակություն, իսկ թեք հոլովաձևերով որոշիչների և սեռական վերադիր (հատկացուցիչ) կապակցությունը՝ խնդրառություն:

Աբեղյանական այս տեսակետների հիման վրա էլ, կարելի է ասել, ժամանակակից հայերենի քերականություններում ձևավորվեցին գոյականական անդամի լրացումներին վերաբերող ըմբռնումները: Այն պնդումը, որ արդի հայերենում գոյականական անդամի լրացումները երեքն են՝ որոշիչ, հատկացուցիչ և բացահայտիչ, միանշանակ չի ընդունվում շարահյուսագետների կողմից⁶¹. մասամբ այս հանգամանքով

⁵⁹ Նույն տեղում, էջ 600-601: Նշենք, որ Մ. Աբեղյանը, սեռականն ու հայցականը իբրև առանձին հոլովներ չընդունելով հանդերձ, այդ անվանումներն օգտագործում է իբրև շարահյուսական հարաբերությունների արտահայտիչներ:

⁶⁰ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 324-325:

⁶¹ Ոմանք բացահայտիչը գոյականի քերականական լրացումը չեն համարում: Տե՛ս **Պ.Պողոսյան**, Հայոց լեզու, Երևան, 1976, էջ 220-222: **Ա.Խաչատրյան**, Բացահայտիչի գնահատման շուրջը, ԲԵՀ, 1979, № 1: **Վ.Ավագյան**, Շարահյուսական երկու հարց, Հայոց լեզուն և գրականությունը դպրոցում, 1979, №2: **Ա.Գյուլբուրդյան**, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1988, էջ 160-161:

են պայմանավորված գոյական լրացյալի հետ տարբեր խոսքի մասերով արտահայտված լրացումների կապակցությանն առնչվող կարծիքների տարբերությունները: Մենք նպատակ չունենք այս հոդվածի սահմաններում հանգամանորեն անդրադառնալու կապակցման եղանակների բոլոր դրսևորումներին ու մանրամասնություններին, ուստի առավելապես կխոսենք մեզ հետաքրքրող հարցերի մասին:

Ընդունված է համարել, որ ժամանակակից հայերենում բառերի ստորադասական կապակցության եղանակները երեքն են՝ կառավարում (վարում, խնդրառություն, հոլովառություն), առդրություն և համաձայնություն⁶²: Ինչպես հայտնի է, առդրական կապակցություններում ստորադասվող անդամի դերը գերազանցապես կատարում են չթեքվող խոսքի մասերը, որոնք լրացյալի հետ հարաբերության մեջ են մտնում սոսկ իմաստով, առանց ձևային փոփոխության կամ կապի միջնորդության⁶³, հետևաբար երկրնտրանքի առիթ չի տալիս այն իրողությունը, որ ածականով ու չթեքվող հատկանշային այլ բառերով արտահայտված որոշիչն առդրությամբ է զուգակցվում իր որոշյալին: Կարծիքները բաժանվում են **գոյական + գոյական** (որոշիչ-որոշյալ, հատկացուցիչ-հատկացյալ) կապակցությունները մեկնաբանելիս: Քերականների մի մասի կարծիքով (Վ.Առաքելյան, Հ.Օհանյան, Վ.Քոսյան, Հ.Հարությունյան) գոյական որոշիչը (անկախ այն բանից՝ հոլովված է, թե ոչ) և հատկացուցիչը իրենց լրացյալին կապակցվում են առդրությամբ: Համաձայն մյուս տեսակետի (Մ.Ասատրյան, Ս.Գյուլբուդաղյան, Պ.Պողոսյան, Ռ.Իշխանյան, Խ.Բաղիկյան)՝ գերադաս գոյականին հոլովաձևերով և հոլովակապային կառույցներով ստորադասվող բոլոր տեսակի լրացումների կապակցությունն իրականանում է կառավարման

⁶² Որոշ լեզվաբաններ կապակցության եղանակ են համարում նաև շարահարությունն ու զոդումը, ոմանք էլ՝ շարահասությունը և ներունակությունը: Տե՛ս ն **Մ.Աբեղյան**, նշվ.աշխ., էջ 325: **Ռ.Իշխանյան**, Արդի հայերենի շարահյուսություն, Երևան, 1986, էջ 21: **Ա.Պապոյան**, **Խ.Բաղիկյան**, ժամանակակից հայոց լեզվի շարահյուսություն, Երևան, 2003, էջ 28: **Պ.Պողոսյան**, նշվ.աշխ., էջ 224:

⁶³«Բացառություն են միայն մի շարք անվանական բառակապակցություններ, որոնց բաղադրիչների կապը, առդրության հետ մեկտեղ, իրացվում է նաև մասնակի թվային համաձայնությամբ»։ **Ս.Աբրահամյան և ուրիշներ**, ժամանակակից հայոց լեզու, հ. 3, Երևան, 1976, էջ 10-11: Տե՛ս նաև **Վ.Առաքելյան**, Հայերենի շարահյուսություն, Երևան, 1958, էջ 240: **Ռ.Իշխանյան**, նշվ.աշխ., էջ 33:

(խնդրառության) եղանակով⁶⁴: Այս իրարամերժ կարծիքները հնարավոր է ճիշտ գնահատել կառավարման՝ լայն և նեղ իմաստով ըմբռնումները հաշվի առնելու դեպքում միայն: Հայտնի է, որ ըստ լայն իմաստով ըմբռնման՝ հողովական կամ հողովակապային լրացումներով բոլոր կապակցություններում առանց խտրության կառավարման եղանակն է գործում, համաձայն նեղ իմաստով ըմբռնման՝ կառավարումը գործում է բացառապես այն կապակցություններում, որտեղ ստորադաս անդամի քերականական ձևավորումը կախված է միմիայն գերադաս բառի պահանջից, թելադրանքից: Վերոհիշյալ մոտեցումները մեծ չափով պայմանավորված են կառավարման տեսակների (ուժեղ և թույլ, գործառական-շարահյուսական և ձևական-ավանդական, պարտադիր և ոչ պարտադիր, միակի և բազմակի) տարբերակմամբ և դրանց մեկնաբանություններով⁶⁵: Ինչպես Գ.Ջահուկյանն է բնորոշում, ուժեղ է այն կառավարումը, երբ լրացյալը պահանջում է որոշակի հողովով կամ կապով ձևավորված խնդիր, թույլ կառավարման դեպքում լրացյալների հողովական ձևավորումը ավելի շատ կախված է նրանց գործառությունից, շարահյուսական դերից ու պաշտոնից, այսինքն՝ լրացյալի և լրացման զուգորդումը ազատ բնույթ ունի, և լրացյալը կարող է զուգակցվել տարբեր հողովներով ու կապերով խնդիրների հետ: Բոլոր դեպքերում կառավարման համար կարևոր հիմունք են ծառայում գերադաս անդամի թե՛ քերականական (խոսքիմասային և ներխոսքիմասային), թե՛ բառային (բառարանային) իմաստները, թե՛ բառակազմական առանձնահատկությունները. պատահական չէ, որ առանձին խոսքի մասեր միայն որոշակի լրացումներ են ստանում (գոյականը՝որոշիչ կամ հատկացուցիչ, բայը՝խնդիր կամ պարագա են), և կամ տարբեր խոսքիմասային պատկանելություն ունեցող նույնարմատ բառերի լրացումները քերականական նույն ձևն են ստանում (*ծանոթանալ-ծանոթություն-ծանոթ փաստերին, ազատել-ազատում-ազատ հոգսերից*):

⁶⁴ Մեր շարադրանքում նախընտրում ենք գործածել *կառավարում* տերմինը՝ հիմք ընդունելով Հ. Հարությունյանի փաստարկումներն այս առթիվ: Տե՛ս Հ.Հարությունյան, Կառավարումը ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1983, էջ 27-31:

⁶⁵ Տե՛ս Գ.Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, 1974, էջ 424-425: Ս.Գյուլբուդաղյան, նշվ.աշխ., էջ21-26: Մ.Ասատրյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1987, էջ 55-58: Հ.Հարությունյան, նշվ.աշխ., էջ 90-93: Ս.Աբրահամյան և ուրիշներ, նշվ.աշխ., էջ 369-373: Ռ.Իշխանյան, նշվ.աշխ., էջ 24-31: Ա.Պապոյան, Խ. Բադիկյան, նշվ.աշխ., էջ 32-34:

Պարզ է, որ կառավարումն իրականացվում է առաջին հերթին գերադաս բառերի ընդհանուր խոսքիմասային իմաստի պահանջով, և հենց դրանով են պայմանավորված լրացական բառերի ամենատարբեր գործածությունները: Այդ պատճառով երբեմն այնքան էլ հեշտ չի լինում հստակորեն սահմանազատել ուժեղ ու թույլ կառավարումները, որոնք որոշ իմաստով պայմանական և հարաբերական հասկացություններ են, ուստի և կարելի է պնդել, որ «...թույլ խնդրառությունը «թույլ» է միայն լեզվի ոլորտում, իսկ երբ իրականանում է խոսքում, արդեն «ուժեղ» խնդրառություն է»⁶⁶: Նշված իրողությունները, բնականաբար, հնարավոր չէ անտեսել, և դրա տրամաբանական արդյունքն այն փաստն է, որ գոյական որոշիչի և հատկացուցիչի կապակցությունը առդրություն համարող քերականները բայանուն լրացյալի հետ դրանց հարաբերության բնույթը խորքային իմաստով այնուամենայնիվ համարում են խնդրային, իսկ կապակցության եղանակը՝ թեկուզ և թույլ, բայց կառավարում⁶⁷: Ընդգծենք նաև, որ բայի (նաև՝ ածականի, թվականի, մակբայի) և նրան լրացնող խնդիրների ու պարագաների կապակցության եղանակը բնութագրելիս շարահյուսագետները վերը թվարկված բոլոր հիմունքներն անպայմանորեն հաշվի են առնում և հենց դրանցով են ղեկավարվում, երբ չթեքվող բառերով արտահայտված բայական բոլոր լրացումների կապակցությունը առդրություն են համարում, իսկ հոլովական և հոլովակապային լրացումներին՝ բացառապես կառավարում: Հարց է ծագում, թե գոյականական անդամի լրացումների պարագայում ինչու չպետք է կիրառվի նույն այս մոտեցումը, մանավանդ որ թե՛ գոյականի, թե՛ բայի խնդրային լրացումները քերականական ձևավորման առումով միանման հատկություններ են դրսևորում: Ցանկացած հարցի տրամաբանական քննությունը պահանջում է առաջնորդվել տվյալ խնդրի և՛ ձևական (մակերեսային կառուցվածքի), և՛ խորքային (իմաստային կառուցվածքի) միաժամանակյա ուսումնասիրությամբ. նման մոտեցման պայմանում միանգամայն հիմնավորված կարող ենք համարել այն պնդումը, որ գոյականական անդամի՝ հոլովական կամ հոլովակապային յուրաքանչյուր լրացում կառավարման եղանակով նրան կապակցված խնդիր է լայն

⁶⁶ Մ.Ասատրյան, նշվ.աշխ., էջ 56: Տե՛ս նաև Ա.Պապոյան, Խ. Բաղիկյան, նշվ.աշխ., էջ 33-34:

⁶⁷ Տե՛ս Ա. Աբրահամյան և ուրիշներ, նշվ.աշխ., էջ 394-398: Հ.Հարությունյան, նշվ.աշխ., էջ 233-256: Վ.Քոսյան, Ժամանակակից հայերենի բառակապակցությունները, Երևան, 1975, էջ 55:

առումով, որը շարահյուսական վերլուծության ժամանակ ավանդաբար ուրիշ անվամբ ենք կոչում (որոշիչ, հատկացուցիչ)՝ մյուս խնդիրներից տարբերելու և «շարահյուսական համակարգը ավելի դյուրուսանելի դարձնելու համար»⁶⁸:

Դառնանք բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցություններին և մասնավորապես դրանց զուգորդման եղանակին վերաբերող տեսակետներին, որոնք նույնպես տարբեր են ու հակասական: Պատճառն այն է, որ շարահյուսագետներից ոմանք, ինչպես արդեն նշել ենք, բացահայտիչը գոյականի քերականական լրացումը չեն համարում՝ բացահայտյալի հետ նրա իմաստային կապն ընդունելով հանդերձ: Այդ առթիվ նրանց բերած փաստարկները բավականին համոզիչ են ու հիմնավորված, սակայն անհրաժեշտ չենք համարում այստեղ մեկ առ մեկ անդրադառնալ դրանց, քանի որ մեր նպատակը միայն կապակցությանն առնչվող հարցերի դիտարկումն է:

Հայերենի քերականություններում, ինչպես հայտնի է, բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցությունները քննության չեն առնվում իբրև բառակապակցություններ, որոնք ընդունված է բնորոշել որպես ստորադասական հարաբերությամբ զուգակցված առնվազն երկու լիմաստ բառերի անվանողական կապակցություններ: Այս ելակետով բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցությունները դիտարկելիս ակնհայտորեն հանգում ենք հակասության. եթե ընդունում ենք, որ բացահայտիչը գոյականական անդամին ստորադասվող լրացում է, ուրեմն այն իր լրացյալի հետ պարտադիր պետք է ձևավորի բառակապակցություններ, որոնք որոշչային ու հատկացուցչային հարաբերությամբ բառակապակցություններին հավասար ենթակա են ուսումնասիրության: Մինչդեռ բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցությունները, ընդհակառակն, դուրս են թողնվում բառակապակցությունների համակարգից առաջին հերթին այն պատճառով, որ համաձայնությունը հատուկ է միայն նախադասության՝ միմյանց հավասարազոր ու համարժեք գլխավոր անդամներին և գործառում է սուկ նախադասության մեջ, իսկ բացահայտիչն ու բացահայտյալը, քերականներից շատերի կարծիքով, կապակցվում են հենց համաձայնությամբ, թեև կախումային հարաբերության մեջ են գտնվում միմյանց նկատմամբ: Երկրորդ պատճառն այն տեսակետն է, ըստ որի՝ տրոհվող լրացումները բառակապակցություններ կազմել չեն կարող, իսկ բացահայտիչը որպես

⁶⁸ Տե՛ս Ռ. Իշխանյան, նշվ. աշխ., էջ 31:

կանոն տրոհվող ետադաս անդամ է⁶⁹: Այս պնդումն այնքան էլ համոզիչ չէ, քանի որ նախադասության մեջ բացահայտիչից զատ տրոհվող կարող են լինել այլ լրացումներ ևս, օրինակ՝ հատկացուցիչը, որոշիչը ևն, որոնք, տրոհվելով կամ դիրքը փոխելով, չեն դադարում լրացական անդամ լինելուց և շարունակում են ստորադասական հարաբերությամբ կապված մնալ իրենց լրացյալին (մեծ սենյակը-սենյակը մեծ, նրա որդիները-որդիները նրա): Բացի այդ՝ ո՛չ որոշիչի, ո՛չ հատկացուցիչի շարադասության փոփոխությունը դրանց շարահյուսական դերի փոփոխություն չի առաջացնում, մինչդեռ բացահայտիչը նախադաս դառնալիս վերաճվում է բացահայտյալի, իսկ բացահայտյալը՝ բացահայտիչի. սա ևս նշանակում է, որ քերականական կապը դրանց միջև բացակայում է, և այս դեպքում վճռական դերը շարադասությունն է կատարում: Նշենք նաև, որ բացահայտիչն իր բացահայտյալից սովորաբար առանձնանում է արտաբերական զգալի ինքնուրույնությամբ և անկախությամբ, որը ևս մեկ փաստարկ է հօգուտ այն բանի, որ դրանց միջև իրականում քերականական կախում չկա:

Այսպիսով, եթե բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցությունը բառակապակցություն չէ, ուրեմն տվյալ կառույցի բաղադրիչների միջև ստորադասական հարաբերություն գոյություն չունի, հետևաբար և բացահայտիչը գոյականական անդամի լրացումը չէ ու չի կարող լինել. սա նշանակում է, որ դրանց համաձայնության՝ իբրև կապակցության եղանակի մասին խոսելն անտրամաբանական է և անիմաստ: Ուշագրավ է նաև այն իրողությունը, որ բազմաթիվ կիրառություններում բացահայտիչը գոյականական անդամին չի համապատասխանում հղվով, թվով կամ առումով՝ պայմանավորված բացահայտիչի ու բացահայտյալի խոսքիմասային պատկանելությամբ ու բնույթով, նախադասության իմաստով ու կառուցվածքով և քերականական այլևայլ առանձնահատկություններով, ինչպես՝ « Հրավիրեց իր մոտ՝ թափրոն ... , Խաղում էին երեխաները՝ փղաներ և աղջիկներ ... , Դեպքը կատարվեց երեկոյան, այսինքն՝ ճրագալույցին...» ևն: Անհամաձայնություն ամենից հաճախ նկատվում է *պարագայական* կոչվող բացահայտիչի կիրառություններում, քանի որ այս դեպքում կարևոր դեր են կատարում և՛ բառերի խոսքիմասային պատկանելությունը, և՛ դրանց ձևաբանական առանձնահատկությունները, ինչպես օրինակ՝ դերանունների, հղվական

⁶⁹ Տե՛ս **Ս.Աբրահամյան, Վ.Առաքելյան, Վ.Քոսյան**, Հայոց լեզու, 2-րդ մաս, Երևան, 1975, էջ 3-4: Նաև՝ **Ս.Աբրահամյան և ուր.**, նշվ.աշխ., էջ 10-11:

ծների ու հոլովակապային կապակցությունների՝ քերականորեն իրար համապատասխանելու անհնարինությունը. օրինակ՝ «Այսպեղ՝ իր հայրենիքում, Հակոբն իրեն օտար չէր զգում: Մեկնեց Փարիզ՝ եղբոր մոտ: Հանդիպելու ենք երեկոյան՝ նույն ժամին» ևն: Պատահական չէ, որ անհամապատասխանության նմանօրինակ դրսևորումներին անդրադառնալիս շարահյուսագետները առաջ են քաշում ոչ թե քերականական, այլ զուտ իմաստային համաձայնության փաստարկը⁷⁰, քանի որ, իսկապես, բացահայտիչի ու բացահայտյալի «համաձայնությունը» իրականում միշտ էլ իմաստային-շարահյուսական է, և դրա շնորհիվ է, որ շատ դեպքերում բացահայտիչը հեշտությամբ կարող է նախադաս դառնալ և վերածվել գոյական որոշիչի (բժիշկը՝ իմ ընկերը – իմ ընկեր բժիշկը): Միանգամայն իրավացի է Մ.Աբեղյանը, երբ գրում է, որ բացահայտիչի հոլովական համաձայնությունը ոչ թե բացահայտյալի թելադրանքի, այլ դրանց՝ նույն գերադաս անդամն ունենալու, այսինքն՝ նախադասության մեջ միևնույն շարահյուսական պաշտոնը կատարելու արդյունքն է. «...«Անուց՝ Բագրատունյաց մայրաքաղաքից հեռացա» խոսքի մեջ բացահայտիչը՝ «Բագրատունյաց մայրաքաղաքից» իր բացահայտյալի վերաբերմամբ մի կրկնություն է ուրիշ բառով, որի ցույց տված գաղափարն արդեն պարունակվում է «Անուց» բացահայտյալի մեջ. բացահայտիչի բացառական հոլովը կախված է իսկապես ոչ թե բացահայտյալից, այլ «հեռացա» բայի նշանակությունից»⁷¹: Նշանակում է՝ բացահայտիչը, ըստ էության, ոչ թե գոյականական անդամին լրացնող, այլ առանձնահատուկ, համարյա «համապարփակ» կրկնակի մի անդամ է, որը, լոկ տրամաբանորեն կապված լինելով գոյականին, քերականորեն հարաբերակցվում է նախադասության մեկ այլ անդամի և կատարում է նույն այն պաշտոնը, ինչ որ իմաստով նրան զուգորդվող գոյականը. այսինքն՝ բացահայտիչն ու բացահայտյալը միասին, բայց և միևնույն ժամանակ առանձին-առանձին կարող են լինել նախադասության ցանկացած անդամ՝ ենթակա, ստորոգելի, որոշիչ, հատկացուցիչ, խնդիր, պարագա ևն⁷²:

Հոլովական «համաձայնության» առումով համեմատաբար կայուն է մասնական կոչվող բացահայտիչը, որը, ինչպես գիտենք, առանձնանում է

⁷⁰ Տե՛ս նույն տեղը, համապ. էջ 204-205, էջ 215-216, 362-364:

⁷¹ Մ.Աբեղյան, նշվ.աշխ., էջ 324:

⁷² Տե՛ս Մ.Ասատրյան, նշվ.աշխ., էջ 212-213: Պ.Պողոսյան, նշվ.աշխ., էջ 221: Ա.Գյուլբուղադյան, նշվ.աշխ., էջ 164-165: Ռ.Իշխանյան, նշվ.աշխ., էջ 168:

ոչ միայն իմաստային, այլև ձևային ու շարադասական հատկանիշներով: Իմաստային տեսակետից մասնական բացահայտիչը բնորոշում են նրանով, որ այն լրացնում է գոյականին կամ գոյականական որևէ անդամի՝ մասնակիորեն, ոչ լրիվ ընդգրկմամբ պարզաբանելով նրա իմաստը: Սակայն իրականում մասնական բացահայտիչը ակնհայտորեն բովանդակային երկակիություն է դրսևորում. այն իմաստով ոչ այնքան գոյականին է հարաբերվում, որքան բային՝ նրա հետ *իբրև, որպես* բառերով կապվելով նաև քերականորեն: Իհարկե, հիշյալ կապակցությունները որոշ չափով առնչվում են նաև գոյականական անդամին՝ այս կամ այն տեսակետից պարզաբանելով նրա իմաստը, սակայն միևնույն ժամանակ հենց այդ հանգամանքն էլ կապակցությանը պարագայական իմաստ և կիրառություն է տալիս. այսպես՝ «Հիվանդի հարազատները վստահում էին վիրաբույժին՝ *իբրև լավագույն մասնագետի*» օրինակում ընդձված կապակցությամբ բնութագրվում է *վիրաբույժին* գոյականը, սակայն այդ բնութագրությունն էլ գործողության իրականացման դրդապատճառն է դառնում, այդ հատկանիշը հիմունք է դառնում հենց նշված գործողությունը կատարելու համար, այլապես այն հավանաբար չէր կատարվի: Իրավացի են այն լեզվաբանները, ովքեր կարևորում են այս հանգամանքը և նշված կապակցությունները ձևի, հիմունքի կամ սահմանափակման պարագաներ են համարում⁷³. ամենայն հավանականությամբ, բայի և մասնական բացահայտիչի միջև եղած իմաստաբանական և քերականական այս ամուր կապի արդյունքում էլ ձեռք է բերվում վերջինիս հոլովական կայունությունն ու ազատ շարադասությունը: Ինչ վերաբերում է դիմային և թվային համաձայնությանը, ապա դրանք ևս, անշուշտ, իմաստային են, քանի որ, ինչպես Գ.Ջահուկյանն է նկատում, ուղղված են բացահայտիչի ու բացահայտյալի՝ միևնույն նշանակելին (դեմոտատը) ունենալուն. օրինակ՝ «Միշտ կարոտով էին հիշում *մեզ՝* նույն բակի *բնակիչներին*». չէ՞ որ «բացահայտական բառակապակցության եզրերը՝ և՛ բացահայտիչը, և՛ բացահայտյալը, նշանակում են միևնույն դեմոտատը, այլ կերպ ասած՝ բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցության մեջ մենք գործ ունենք միևնույն առարկայի լեզվական տարբեր նշանակումների հետ...⁷⁴»:

⁷³ Տե՛ս **Ս.Գյուլբուդադյան**, նույն տեղը, էջ 170: **Մ.Ասատրյան**, նույն տեղը, էջ 217: **Պ.Պողոսյան**, նույն տեղը, էջ 222: **Ռ.Իշխանյան**, նույն տեղը, էջ 173:

⁷⁴ **Գ.Ջահուկյան**, նշվ.աշխ., էջ 558: Տե՛ս նաև **Ա.Խաչատրյան**, նշվ.աշխ., էջ 128:

Այսպիսով, եթե ընդունենք, որ բացահայտիչը բացահայտյալի լրացումն է, և դրանց կապակցության եղանակը համաձայնությունն է, ուրեմն պետք է հաստատենք նաև, որ բացահայտիչը ոչ միայն բացահայտյալին է ստորադասվում, այլև միաժամանակ վերջինիս հետ՝ իբրև հավասարաթեք լրացում, ստորադասվում է մի այլ գերադաս անդամի: Անկասկած, չի սխալվում Ա. Խաչատրյանը՝ այս մասին գրելով. «Բայց մի՞թե տրամաբանական է, որ ա) լրացումը և լրացյալը միասին համարվեն մի երրորդ անդամի հավասարազոր լրացումներ. բ) նույն ձևը միաժամանակ հանդես գա որպես երկու տարբեր անդամների լրացում, այսինքն՝ որպես նախադասության երկու տարբեր անդամ»⁷⁵: Իհարկե, տրամաբանական չէ. ակնհայտ է, որ բացահայտիչն օժտված է քերականական բավականաչափ անկախությամբ, որի շնորհիվ էլ մի շարք կիրառություններում ստանձնում է բացահայտյալի պաշտոնը և նախադասության մյուս անդամների հետ որոշակի հարաբերության մեջ է մտնում անմիջականորեն. օրինակ՝ Մարդկանց հոծ խմբեր՝ցուցի մասնակիցները, հուզված հավաքվել էին հրապարակում: Նրանց՝ այդ մտերիմ ընկերների մասին, գրեթե ոչինչ չգիտեինք :

Ամփոփենք վերը շարադրվածը մի քանի ընդհանուր դիտողություններով.

– գոյականական անդամն իր լրացումների հետ կապակցվում է երկու եղանակով՝ առդրությամբ և կառավարմամբ.

– առդրությամբ կապակցվում են գոյականական անդամի՝ չթեքվող խոսքի մասերով արտահայտված լրացումները.

– գոյականի հետ հոլովաձևերով և հոլովակապային կապակցություններով արտահայտված որոշիչների և հատկացուցիչի կապակցության եղանակը թույլ կառավարումն է.

– բայանուն գոյականների հոլովական և հոլովակապային լրացումները նույնպես կապակցվում են կառավարման եղանակով.

– «բացահայտիչ-բացահայտյալի» միջև քերականական կապ չկա և չի կարող լինել, քանի որ դրանք բառակապակցություն չեն ձևավորում և ստորադասական հարաբերությամբ կապված չեն միմյանց.

– «բացահայտիչ-բացահայտյալ» կապակցությանը բնորոշ չէ համաձայնության եղանակը, որը գործառում է սոսկ նախադասության մեջ և հատուկ է միայն գլխավոր անդամներին՝ ենթակային ու ստորոգյալին.

⁷⁵ Ա. Խաչատրյան, նույն տեղում:

– «բացահայտիչը ոչ թե գոյականական անդամի լրացում է, այլ համապարփակ բնույթի *կրկնակի* մի անդամ է, որը կատարում է նույն պաշտոնը, ինչ որ «բացահայտյալը», և հարաբերության մեջ է մտնում այն անդամի հետ, որին քերականորեն առնչվում է գոյականական անդամը.

– *մասնական բացահայտիչ* կոչվող կապակցություններին հատուկ է իմաստային երկակիություն, որի շնորհիվ դրանք պարագայական բովանդակություն և գործառույթ են ձեռք բերում՝ կառավարման եղանակով կապվելով բային:

ГОАР НЕРСЕСЯН - СПОСОБЫ СВЯЗИ СУБСТАНТИВНЫХ ОПРЕДЕЛЕНИЙ В СОВРЕМЕННОМ АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье исследуются способы связи субстантивных определений в армянском языке, отдельные проявления и особенности примыкания , управления и согласования, рассматриваются понимания и толкования данного синтаксического явления, сопоставляются и оцениваются разные точки зрения –высказанные лингвистами по данному вопросу. Предпринимается попытка классифицировать и собрать воедино взаимоисключающие мнения по вопросу о способах связи в субстантивных словосочетаниях, также обосновать то, что в современном армянском языке «приложение» повторяет функцию «определяемого», и что у субстантивного члена предложения лишь два типа определений- атрибут и несогласованное определение, которые связываются с определяемым способом примыкания или слабого управления.

GOHAR NERSESYAN - MEANS OF COHESION OF THE SUPPLEMENTS OF THE NOMINAL MEMBER IN MODERN ARMENIAN

The article examines the means of cohesion supplementing the nominal member of the sentence in Armenian, the manifestations and peculiarities of apposition, government and sequence, various comprehensions and interpretations, different viewpoints by various linguists are compared and evaluated. An attempt is made to classify and collect the controversial viewpoints referring to the means of cohesion, as well as to base and confirm that in Modern Armenian attributive is a dual member of the sentence and repeats the position of the apposition and that the nominal member has only two types of supplements-determinative and attribute which are connected to the determinant either by means of apposition or by weak government.

**ՀԱՅ ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ 19-ՐԴ ԴԱՐԻ
ՎԵՐՋԻՆ ԵՎ 20-ՐԴ ԴԱՐԻ ՍԿԶԲԻՆ**

ՆԱՐԻՆԵ ՉԱԽԱԼՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ քաղաքական պայքար, հայ կանանց քաղաքական գործունեություն, հեղափոխական հայուհիներ, հայ առաջին կին պատգամավորներ

Փաստարկում են, որ հայերի հոգեկերտվածքին բնորոշ չէ կանանց քաղաքական և հասարակական ակտիվությունը: Այս դեպքում լավագույն ընդդիմախոսը պատմությունն է, որը գալիս է ապացուցելու, որ հարկ եղած դեպքում հայ կինը կարող է դուրս գալ կեցության անձնական, ընտանեկան ոլորտից և մասնակցել հանրային բնույթի գործընթացներին: Ընտրված թեման պատմության այն հատվածն է, որտեղ հայ կինն ամենամեծ ներդրումն է կատարել հասարակական-քաղաքական կյանքում: 19-րդ դարն այն դարաշրջանն է, երբ հայ կանայք իջան հասարակական-քաղաքական գործունեության ասպարեզ՝ հայության դարավոր երազանքի՝ անկախության նվաճման գործին սատարելու առաքելությամբ: Հայ կանայք, իրենց մասնակցությունը բերելով 19-րդ դարում բուռն վերելք ապրող ազգային ազատագրական պայքարին՝ ծավալեցին ակտիվ քաղաքական պայքար՝ նախ հայ ժողովրդի ինքնապաշտպանության կազմակերպման, ապա Հայաստանի անկախության վերականգնման համար: Եթե արևմտահայ կանայք գործուն մասնակցություն ունեցան զինված պայքարին, ապա արևելահայ կանայք անդամագրվեցին այդ պայքարը կազմակերպող և իրականացնող ազատագրական խմբակներին ու կազմակերպություններին, քաղաքական կուսակցություններին՝ ծավալելով հեղափոխական ակտիվ գործունեություն: Եվ հայ կանանց վերապահված պատասխանատվությունն էր, որ ինքնաբերաբար հանգեցրեց նրանց քաղաքական իրավունքների ճանաչմանը:

19-րդ դարը նշանավորվեց հայ կանանց հասարակական-քաղաքական գործունեության սկզբնավորմամբ: Այս գործընթացի հիմքում ընկած էր ազգային ինքնագիտակցության ու համախմբման անհրաժեշտությունը: Սա շատ դրամատիկ ու շրջադարձային

ժամանակաշրջան էր Հայաստանի համար: Երբեք այնքան իրական չէր եղել ճովման ու բնաջնջման վտանգը, և միաժամանակ այնքան հստակ չէր երևացել ազատագրման հեռանկարը:

Դարասկզբին երկիրը հյուժվում էր ռուս-պարսկական և ռուս-թուրքական պատերազմներից: Ամեն պատերազմ ընդունվում էր ցնծությամբ՝ դիտվելով ազատագրման հերթական հնարավորություն: Սակայն ցնծությանը հաջորդում էր հուսախաբությունը, երբ ակնհայտ էր դառնում, որ ազատագրված կամ գրավված տարածքները սոսկ խաղաքարտ են հաշտության բանակցությունների սեղանին: Բացառություն են կազմում 1826-1828թթ. ռուս-պարսկական և 1877-1878թթ. ռուս-թուրքական պատերազմները: Առաջին պատերազմի արդյունքում ավարտին հասցվեց դեռևս 1801թ. սկսված Արևելյան Հայաստանի՝ Ռուսաստանին միացման գործընթացը: Ստեղծվեց Հայկական մարզը, որի արդյունքում Արևելյան Հայաստանը դարձավ Ռուսաստանի ծայրագավառ, իսկ արևելահայությունը՝ Ռուսաստանի քաղաքացի՝ գաղութային քաղաքականության պատճառած բոլոր հնարավոր հոգսերով ու խնդիրներով: Նման պայմաններում արմատական ելույթների փոխարեն ընտրվեց ազգային ինքնության պահպանման զուսպ ու հետևողական քաղաքականությունը, քանզի ամենայրող հարցն արևմտահայության ճակատագիրն էր, նրան ևս դժոխքից փրկելու խնդիրը⁷⁶:

1877-1878թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի արդյունքում՝ Սան Ստեֆանոյի հաշտության պայմանագրի 16-րդ հոդվածով միջազգային դիվանագիտության հարթակ մտավ Հայկական հարցը, որը Բեռլինի կոնգրեսում վերածվեց 61-րդ հոդվածի՝ հայաբնակ մարզերի բարենորոգումների անվան տակ, որը Թուրքիային ոչինչ չէր պարտավորեցնում, քանի որ չէր նշվում, թե չկատարելու դեպքում ինչ միջոցներ պետք է կիրառվեն նրա նկատմամբ: Հիշտ է՝ Բ.Դուռը հրապարակայնորեն ճանաչեց հայ ազգի գոյությունն Օսմանյան Թուրքիայում, սակայն արևմտահայ ժողովրդին փրկություն խոստացող 16-րդ հոդվածը իրականում դարձավ չարիք՝ արագացնելով հայերի ֆիզիկական բնաջնջման ծրագրի իրականացումը: Բայց ռազմական ու դիվանագիտական կորուստներն ու հուսախաբությունները հատուցվում էին ազգային ինքնության պահպանման, մշակութային

⁷⁶ Ա. Հարությունյան, Երևելի տիկնանց դարը. Հայ կանանց հասարակական գործունեությունը XIX դարում և XX դարասկզբին, Երևան, 2005, էջ 6-7:

ինքնապաշտպանության համառ ջանքերով՝ մատուցելով ազգային ուժերի համախմբման մի ուրույն երևույթ՝ ինքնակազմակերպում⁷⁷:

Ինքնակազմակերպման հավաքական ջանքերը խթանվում էին այն ժամանակ, երբ Թուրքիան և Ռուսաստանը իրենց ներքին ճգնաժամերը հաղթահարելու նպատակով փորձում էին բարենորոգումների պատրանք ստեղծել: Բայց դա ոչ թե անպտուղ ինքնախաբեության, այլ հայ հասարակական-քաղաքական և մշակութային կյանքի աշխուժացմանն էր հանգում: Ղրիմի պատերազմից հետո թուլացած ու Եվրոպական տերությունների կիսագաղութ դարձած Թուրքիայի կառավարությունը ստիպված էր քրիստոնյա ժողովուրդներին ազգային ներքին գործերը տնօրինող կանոնադրությունների ստեղծման թույլտվություն տալ: Ծայր առավ սահմանադրական շարժումը, որը համախմբման, զարթոնքի, ինքնագիտակցության ու ինքնահաստատման զորավոր խթան դարձավ արևմտահայության շրջանում: Համեմատաբար բարենպաստ պայմաններ էին ստեղծվել Արևելյան Հայաստանում, որտեղ էլ մեծ դեր խաղաց 1836թ. Հայ եկեղեցական կանոնադրությունը՝ հանրահայտ Պոլոժենիեն, որը հարաբերական ինքնավարություն և հայոց լեզուն ու դպրոցը պահելու մենաշնորհով էր օժտում եկեղեցուն:

Այս երևույթով էին պայմանավորված բարեգործական, կրթասիրական, ընկերությունների ու միությունների, ազատագրական խմբակների ու կազմակերպությունների առաջացումը 19-րդ դարի կեսերին և վերընթաց զարգացումը 19-րդ դարի վերջին⁷⁸:

Հայությունն այդ շրջանում կուտակում էր նաև մտավոր կապիտալ. մեծ թվով երիտասարդներ համալսարանական կրթություն էին ստանում Ռուսաստանի և Եվրոպայի գիտական կենտրոններում: Հիմնականում հենց նրանք էին ստեղծվող հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների մտահղացողն ու շարժիչ ուժը:

Նրանք էին, որ, վերադառնալով հայրենիք՝ լծվեցին բարեսիրական ու լուսավորական ժրաջան աշխատանքի՝ իրենց հետ բերելով հայ մտքի և մշակույթի զարգացման մյուս հզոր խթանը՝ Եվրոպական շարժումների առաջադեմ գաղափարները: Այս շրջանում էր, որ արևմտահայ ազգային ազատագրական շարժման ղեկավարները, որոնց հիմնած կրթօջախները դարձել էին արևմտահայության

⁷⁷ Հայ ժողովրդի պատմություն, ՀՀ ԳԱ հրատ., հ. 6, էջ 117-118:

⁷⁸ Ա. Հարությունյան, նույն տեղում, էջ 9:

քաղաքական և ազգային զարթոնքի դարբնոցներ, անցում կատարեցին պայքարի առավել արմատական՝ հեղափոխական զինված պայքարի ուղի⁷⁹:

Հայ առաջադեմ մտավորականների նախաձեռնությամբ սկզբնավորվեց նաև հայ կանանց կրթության գործը, ինչն էլ նախաշավիղ հանդիսացավ նրանց հասարակական-քաղաքական գործունեության համար: Հայ կանայք, ընդգրկվելով հեղափոխական պայքարը կազմակերպող և իրականացնող կազմակերպություններում ու քաղաքական կուսակցություններում՝ ծավալեցին հեղափոխական ակտիվ գործունեություն:

Հայասեր-ազգասեր գաղտնի կազմակերպության շրջանակներում ակտիվ գործունեություն է ծավալել Գայանե Հովհաննիսյանը, որը միաժամանակ Երևանի հայկական իգական դպրոցի տեսուչ էր:

Կազմակերպության նպատակն էր կապեր հաստատել թուրքահայ եղբայրների հետ ու առաջին հերթին կանոնավորել զենքի առաքման գործը: Սակայն կազմակերպությունը երկար կյանք չունեցավ: Եվ երբ ստացվեց ցարի հրամանը Հայասեր-ազգասերի անդամների արտաքսման մասին՝ Գայանե Հովհաննիսյանը արտաքսվեց Օդեսա⁸⁰:

Հայ ազգային առաջին կուսակցության /Արմենական/ կազմում ընդգրկված էին նաև կանայք, որոնք զբաղվում էին գլխավորապես քարոզչական գործունեությամբ: Ժողովրդական քարոզչուհիներ էին՝ ուսուցչուհի Եղիսաբեթ Կոնդակյանը և Մարինա Չարուխյանը:

Քանի որ կուսակցության հիմնական նպատակն էր «հեղափոխությամբ հայ ժողովրդի համար ձեռք բերել իրեն ազատ կառավարելու իրավունք», ուստի անհրաժեշտ էր ժողովրդին կազմակերպել, նրա մեջ հեղափոխական գաղափարներ տարածել, իսկ դա իրականացնելու հիմնական ու գլխավոր ճանապարհները գրավոր ու բանավոր քարոզչությունն ու կրթական համակարգն էին: Ուրեմն, արմենական կանայք էին ստանձնել կուսակցության պատասխանատու աշխատանքներից մեկը⁸¹:

Իսկ Հնչակյան կուսակցության նախաձեռնող, հիմնադիր ուժը հեղափոխական գործունեության որոշակի փորձ ունեցող Մարո Վարդանյանն էր /Նազարբեկ/: Նա, ինչպես և Թամարա Ադամյանը,

⁷⁹ Հր. Սիմոնյան, Հայոց պատմության հիմնահարցեր, Երևան, 2000, էջ 162:

⁸⁰ Հայ ժողովրդի պատմություն, ՀՀ ԳԱ հրատ., հ. 6, էջ 146:

⁸¹ Հր. Սիմոնյան, նույն տեղում, էջ 182:

ավարտել էր կանանց Բեստուժկյան բարձրագույն դասընթացները: Պետերբուրգում ուսանելու տարիներին նա մասնակցել էր ռուսական հեղափոխական գաղտնի խմբակներից մեկին և գտնվում էր մարքսիստական գաղափարների ազդեցության ներքո, և դա բնական էր, քանի որ այդ շրջանում արևելահայությունը կանգնած էր երկու հզոր շարժումների միջև՝ մարքսիստական և ազգային ազատագրական: Նա հայերեն է թարգմանել Կ.Մարքսի «Կոմունիստական մանիֆեստը», ինչպես նաև սերտ կապեր է ունեցել Գ.Պլեխանովի և Վ.Լենինի հետ: 1886թ. Մարո Վարդանյանն իր փեսացուի՝ Ավետիս Նազարբեկյանի հետ մեկնեց Ժնև, որտեղ էլ 1887թ. հիմնադրեց Հնչակյան կուսակցությունը, որն իր մեջ ներառում էր ինչպես ազատագրական հեղափոխական պայքարին հատուկ նպատակադրումներ, այնպես էլ մարքսիստական-սոցիալիստական գաղափարներից բխող սկզբունքներ: Եվ ըստ կուսակցական Ռ.Խանազատի՝ կուսակցական ծրագրի նախնական տարբերակը մշակվել է հենց Մարո Վարդանյանի կողմից՝ Ավ. Նազարբեկյանի և Գ.Ղարաջյանի աջակցությամբ, որը հետագայում ընդունվեց իբրև պաշտոնական փաստաթուղթ: Հնչակյան գործիչներից էր նաև Շուշանիկ Կուրդինյանը: Կ.Պոլսում հայ հասարակական-քաղաքական կյանքին ակտիվորեն մասնակցել է Մարի Պեյլերյանը, որը Բաբ Ալիի ցույցի /1895թ.սեպտեմբեր/ կազմակերպիչներից և առաջնորդներից էր:

1880-ական թվականների վերջերին Օսմանյան կայսրության մեջ սկսված բնաջնջման քաղաքականությունը և ի պատասխան դրան բռնկված հեղափոխական պայքարը, զգայական մեծ արձագանք էր գտնում նաև կովկասահայ երիտասարդության ու մտավորականության լայն շրջաններում: Դրա մասին է վկայում 1890թ. Թիֆլիսում հիմնադրված Հայ հեղափոխականների դաշնակցություն կուսակցությունը (ՀՅԴ):

Եվ արևելահայ կանայք կուսակցության հիմնադրումից ի վեր մեծ եռանդով ներգրավվեցին վերջինիս կազմի մեջ: Հատկապես նշանավորվեցին Նատալյա Ամիրխանյան-Մուրադյանը, Դարիա Գոլոյան-Թադևոսյանը, Նատալյա և Սաթենիկ Մատինյանները, Մարիամ Մակարյանը և ուրիշներ: Նրանց շարքում առաջիններից էր Սաթենիկ Մատինյանը /Արդությանը, օրիորդ Ծաղիկ/, որը, լինելով ՀՅԴ-ի անդամ՝ մասնակցել է ոչ միայն գաղափարալուսավորական աշխատանքների կատարմանը, այլև դեպի Երկիր զենք ու

զինամթերքի առաքման գործի կազմակերպմանը: Սևքարեցի Սաքոյի վկայությամբ՝ Սաթենիկը 1892թ. մասնակցել է Վասպուրականի ու Սալմաստի սահմանազխին գտնվող Դերեք վանքի պաշտպանությանը, մասնավորապես, հավաքել է կանանց ու կազմակերպել, որ մաքրեն փամփուշտներն ու մատակարարեն կովոդներին:

Ժամանակին հայտնի էր նաև դաշնակցական Մարոն՝ Մարիամ Մակարյանը, որն իբրև վարժուհի մեկնել էր Թավրիզ, հետո՝ Սալմաստ, և ուսուցչությանը զուգընթաց զբաղվել հեղափոխական գործունեությամբ, օգնել դեպի սահմանազուլխ զենք փոխադրողներին: Մարոյի անունով հետագայում կոչվեց Թավրիզի դաշնակցական խմբերից մեկը⁸²: Հեղափոխական պայքարին գործուն մասնակցություն է ունեցել նաև Ռաֆֆու կրտսեր քույրը՝ Զավահիրը, որը հայդուկային խմբերին զենք մատակարարողներից էր⁸³:

Դաշնակցական կանայք մասնակցել են նաև հեղափոխական պայքարի ընթացքում գործադրված ահաբեկչական ձեռնարկումներին: Արժանահիշատակ է Ռուբինա Արեշյանը /Օհանջանյանը/, որը մասնակցել է հեղափոխականների՝ սուլթանի դեմ կազմակերպած մահափորձին: 1904թ. դաշնակցության ժողովներից մեկում «կարմիր» սուլթանին իր որջի մեջ ահաբեկելու որոշում էր կայացվել: Պատրաստվելու էին պայթուցիկներ, որոնք տեղադրվելու էին այն կառքի մեջ, ուր նստելու էր սուլթանը: Մահափորձը տեղի ունեցավ 1905թ. հուլիսի 21-ին: Համիդը մզկիթից դուրս պիտի գար և ծալված Ռուբինա Արեշյանի հրավերով նստեր վերջինիս կառքը՝ պալատ գնալու համար: Սակայն մահափորձը ձախողվեց⁸⁴:

Այլ էր արևմտահայ կանանց քաղաքական գործունեության բնույթը: Դա պայմանավորված էր արևմտահայ իրականության կոնկրետ պայմաններով, որոնք հուշում, երբեմն նաև պարտադրում էին պայքարի նոր ձևեր: Ստեղծված պայմաններում, անհնարին համարելով կանոնավոր կռիվը թուրքական բռնապետության դեմ՝ հայ զինյալ պայքարը գլխավորող կուսակցությունները փարվեցին հայդուկային զինված պայքարի գաղափարին: Եվ արևմտահայ

⁸² Ա.Նիկողոսյան, Գենդերային փոխակերպումները հայոց պատմության մեջ, Երևան, 2005, էջ 108-109

⁸³ Հայ ժողովրդի պատմություն, ՀՀ ԳԱ հրատ., հ.6, էջ 239

⁸⁴ Ռ.Փիրումյան, Հայկական հարցի պատմություն, Երևան, 2002, էջ 76

կանայք տղամարդկանց հետ միասին զենքի դիմեցին՝ իրենց, իրենց երեխաներին պաշտպանելու և ազատագրվելու համար: Ըստ երևույթին, դա պայմանավորված էր ամենօրյա ճնշումների և նվաստացումների ենթարկվելու և դրանց ականատեսը լինելու հանգամանքով:

Այրական կողմնորոշում ունեցող մեր հասարակության մեջ հայ կնոջ ազատատենչ ոգու ու նվիրումի օրինակները թեև քիչ են, բայց շատ խոսուն: Անդրադառնալով դրանց և քաջության մեջ արժևորելով հայ կնոջ դերը՝ Վ. Հացունին նշել է, որ «հայ դյուցազնուհին, երբ հարկը պահանջի ի պաշտպանություն իր անձի, սիրելի գավառին կամ հայրենյաց, մրցել է այրերի հետ այս առնական ասպարեզի մեջ՝ գերազանցելով անոնցմե զոմանս»: Իսկ վերջին դարերի հայ ազատագրական պայքարի ականատես Պարսամյանը գրել է, թե «ինչպես չաքանչանալ ու չհիանալ մշեցի հայ կիներով, որոնք ամենքն ալ լացն ու վախը թողած փոքր տղոց... իրենք կմասնակցեին այդ անհավասար գոտեմարտին, իրենց կռվողներուն ջուր, հաց, ռազմամթերք հայթայթելով, դիրքեր շինելով, անձներովը կռվողները պաշտպանելով իրենց չորս կողմը... ծնած աղջիկ, ապրեցան տանջանքով և մեռան իբրև հերոս տղամարդ»⁸⁵:

Քաջությունը, պայքարելու և հաղթելու փափագն ամուր էր ոչ միայն իշխանագուն, այլև հասարակ ծագմամբ հայ կանանց մեջ: Ահավասիկ՝ Սոսե մայրիկը՝ Աղբյուր Սերոբի կինը, որն ամուսնու աստանդական կյանքի ընթացքում դարձավ նրա հավատարիմ գործակիցը: Նա մինչև վերջ էլ զենքը ձեռքին մնաց Աղբյուր Սերոբի կողքին: Գելիեգուզան գյուղում, որտեղ Սերոբը դավադրաբար թունավորվեց, կատաղի փոխիրաձգություն սկսվեց գյուղը պաշարած թշնամու հետ: Եվ Սոսեն, վերցնելով ամուսնու ձեռքից ընկած հրացանը՝ խմբի մյուս անդամների հետ կրակ բացեց թուրքերի վրա: Սերոբին հալիլը գլխատեց, իսկ կռվում վիրավորված, որդեկորույս մորն ու ամուսնուն կորցրած դյուցազնուհուն կապեցին ձիու վրա ու գերի տարան: Սակայն Սոսեի ցուցաբերած քաջությունն անտարբեր չթողեց թուրքերին: Իսալիլ փաշան մատով չդիպավ նրան՝ ասելով. «Այդ կինը դյուցազն մըն է, ինչ օգնություն, որ անենք անոր, արժե»:

Եթե Սոսեն մարմնավորում է գեղջկական հավատարմությամբ և անձնվիրությամբ աչքի ընկնող հայ կնոջը, ապա մի քայլ առաջ

⁸⁵ Նոր ազատագրական հանդես, N 1, էջ 100

էր արդեն Մանկոյեց Աննա մայրիկը, իշխանական տան ներկայացուցիչ էր՝ ավելի գիտակից, ավելի համարձակ: Աննա մայրիկը մասնակցում էր Աիրոնք գյուղում տեղի ունեցող բոլոր կուսակցական ժողովներին: Երբ 1889-1890թթ. Համիդի կողմից կազմակերպվեցին հայոց ջարդերը, Աիրոնքի մեջ հրավիրվեց խորհրդակցություն՝ Մ. Տամատյանի, Մշո Սբ. Կարապետ վանքի վանահայր Վարդան Վարդապետի, Դժոխք Հրայրի և Սասունի իշխանների նախաձեռնությամբ: Մասնակցում էր նաև Աննա մայրիկը, որը, լսելով բոլոր առաջարկները՝ ասում է իր խոսքը. «Այն, ինչ մարդու ձեռքը կրնէ, նրա հայրն ու մայրը չեն ըներ... Ձեր թշնամուն, որը ձեր քթին տակն է, մենք զայն պետք է հարվածենք»:

Երբ 1891թ. Սասունի մեջ սկսվեցին հայ-քրդական կռիվները, Աննա մայրիկը հայ կանանցից կազմեց խմբեր, որոնք թիկունք - թիկունքի կռվում էին տղամարդկանց հետ: 1904թ. Սասունի ապստամբության ձախողումից և նրա որդի Գալուստի ձերբակալումից հետո՝ շրջանի ղեկավար դարձավ Աննա մայրիկը⁸⁶:

Բոլորին չէ, որ հայ իրականության մեջ տրվում էր «մայրիկ» պատվանունը: Այդ քչերից էր Վանի Այգեստան թաղում մեծ հարգանք վայելած Դրախտի մայրիկը /Նանիկ Զինոյանը/: Արամ Մանուկյանի վկայությամբ՝ Վասպուրականի և առհասարակ Արևմտյան Հայաստանի ազատագրական պայքարին մասնակցած բոլոր հայտնի գործիչներն էլ հյուրընկալվել են Նանիկ Զինոյանի տանը: Վան մտնելով՝ այդ տանն են առաջին անգամ հյուրընկալվել Ռուբեն Տեր-Մինասյանը, Արամը, Վահան Փափազյանը և ազատագրական պայքարի այլ կարկառուն գործիչներ: Այնտեղ եղել է նաև զինապահեստ ու զենքի նորոգման արհեստանոց: 1904-1908թթ. Դրախտի մայրիկն ու իր աղջիկը՝ օրիորդ Երանուհին, բանտարկվեցին ազատագրական շարժմանն ակտիվ մասնակցելու պատճառով:

Մեծ հարգանք է վայելել նաև Մեծ Մարեն /Մարինա Խաթունը/: Այգեստանում գտնվող նրա տունը դարձել էր ազատագրական գործիչների թաքստոց, միաժամանակ նաև զինապահեստ: Ազգային ազատագրական շարժմանը Թավրիզում

⁸⁶ Գենդերային հավասարությունը՝ զուգակշռված ժողովրդավարության նախադրյալ, Երևան, 2002, էջ 320-321:

համանման ձևով օժանդակել է Նունե մայրիկը: Նրա տունն այդ քաղաքում գործող կենտրոնատեղիներից էր, բացի այդ, չարսավով զենք, զինամթերք տեղափոխելով՝ Նունե մայրիկը օգնել է հեղափոխականներին: Հայտնի էին նաև ալիանքի Հավուն /1894թ. Սասուն/, սեմալցի Մարգոն, ովքեր հայ մարտիկներին ռազմամթերք ու սնունդ մատակարարող այլ կանանց հետ մասնակցել են մարտերին⁸⁷:

Մշեցի Կոտոյենց Հաճիի կինը և քույրը անվախ կանայք էին, քանիցս բանտարկվել էին, չարչարվել և մնացել հայրենյաց գործին հավատարիմ: Սասունի առաջին ապստամբության ղեկավարներից Շաքեն՝ Շենիկի իշխան Գրգոյի տնից էր: 1891թ. Շաքեի գլխավորությամբ շենիկցի կանայք, տղամարդկանց կողքին կռվելով՝ քրդական զինված ուժերին նահանջի մղեցին: Շաքեն և շենիկցի մյուս կանայք առավել մեծ տոկոսություն ու քաջություն դրսևորեցին 1894թ. սկսված կոիվների ժամանակ: Երբ Գրգոն շենիկցիների, ալիանքիների և մյուսների հետ ամրացավ Անդոկում, պաշտպանությունը հանձնեց կանանց և իր խմբի հետ գնաց Խիանքից և Խուլբից պարեն ու ռազմամթերք հայթայթելու: Վերջին պահին հարձակմանը միացան նաև քրդերը, որոնք պատրաստվում էին ընկճել կանանց հերոսական դիմադրությունը: Այդ մասին «Մուրճ» ամսագրում կարդում ենք «...Գրգոյի հարսը՝ Շաքէ կուի մեջ հերոսուհի մը հանդիսացած, կը կայնի բարձր քարաժայռի մը վրայ և կըսկսի բարձրայն գոչել. Սասունցի կանայք, ձեզ կը մնայ արդ որոշել թէ լա կը համարիք գերի գնալ քիւրդին... ի պարսաւանս ամբողջ հայութեան, թէ... կը հետևիք իմ օրինակին»: Եվ քարաժայռից իրեն ցած նետելով՝ օրինակ ծառայեց սասունցի մյուս կանանց, որոնց համար անըմբռնելի և անհանդուրժելի էր իրենց դարավոր սրբությունների պղծումը թշնամու կողմից⁸⁸:

Հայ կինը հայրենիքի համար նետվել է պայքարի հորձանուտը, երբ անգամ ընտանիք և երեխաներ է ունեցել: Այդպիսին էր խմբապետուհի Ռըպեն, որը 1915թ. կանանցից մի խումբ կազմեց և մասնակցեց Ռուբենի գլխավորած արշավանքներին՝ Սասունի մոտակա քրդական գյուղերի վրա: 1915թ. Տարոնի ինքնապաշտպանական մարտերում նրա խմբի կանայք, չզիջելով տղամարդկանց, արժանացել են հրամանատարության՝

⁸⁷ Նոր ազատագրական հանդես, N 1, էջ 102

⁸⁸ Մուրճ ամսագիր, N 7-8, Թիֆլիս, 1894, էջ 451:

մասնավորապես Ռ. Տեր-Մինասյանի, գովասանքներին: Սասնա Գրգե իշխանական տան այս հերոսուհին նահատակվեց Սասունի վերջին մարտերի ժամանակ:

Սակայն, ինչպես հայտնի է, ֆիդայական ազատագրական պայքարը չհասցրեց վերածվել ավելի կազմակերպված և միավորված պայքարի, քանի որ վրա հասավ մեր ժողովրդի կյանքում ամենաողբերգական արհավիրքը՝ Մեծ եղեռնը: Քաղաքական կուսակցությունները ձեռնամուխ եղան արևմտահայության ինքնապաշտպանության կազմակերպմանը: Եվ հայ կնոջ ըմբոստ ոգին դրսևորվեց նաև այս մարտերի ժամանակ, քանի որ դրված էր արևմտահայության գոյության հարցը: Հերոսության ուշագրավ օրինակներ ցուցաբերեցին Եղիսաբեթ Յոթնեղբայրյանը, Խանում Քեթենջյանը, Մարիամ Չիլինգարյանը, Շուշան Գապայանը, Աղավնի Վարպետյանը, Սուլթան Ռասթկենեյանը և այլք: Եղիսաբեթը, հերոսամարտի օրերին, փամփշտակալները մեջքին և կրծքին կապած, հրացանը ձեռքին կռվեց հերոս ամուսնու կողքին՝ դատապարտվելով 11 տարվա բանտարկության: 1918թ. զինադադարից հետո նա ազատվեց և մեկնեց Ամերիկա՝ եղբոր մոտ:

Խ. Քեթենջյանը կանանց իր խմբով թուրք զինվորի տարագ հագած սպանել է շատ թշնամիների, 30 կանանցով առանց զոհի, գրոհով վերցրել թուրքական պահականոցը: Քաջարի հայուհին զոհվել է գենքը ձեռքին՝ գնդակահարելով իրենց ստուգող թուրք սպային: Սուլթան Ռասթկենեյանի Ուրֆայում կազմակերպած կանանց և աղջիկների զինված խմբերը, դիրքից դիրք անցնելով՝ օգնել ու ոգևորել են մարտիկներին: Հերոսամարտից հետո նա ձերբակալվել և դատապարտվել է 15 տարվա բանտարկության: Ազատվել է 1918թ. զինադադարից հետո, եկել Կովկաս, տեսել Հայաստանի Հանրապետության արշալույսը: Ուրֆայի հայ կանայք, Ավ. Ահարոնյանի բնութագրմամբ՝ «հոգիների գերմարդկային ճիգով կարողացան իրենց կանացի թուլությունն առնական անվեհերության բարձրացնել»: Քաջությամբ աչքի են ընկել նաև Շապին Գարահիսարի և Սվեդիայի հայ կանայք, որոնցից հիշարժան են Ծաղեր Տեր-Մովսիսյանը և Մանուշակ Յագուայանը: Շնորհիվ այս պայքարի էր, որ տասնյակ հազարավոր հայեր փրկվեցին մահից՝ սրբագործելով հայ ցեղի արժանապատվությունը⁸⁹:

⁸⁹ Նոր ազատագրական հանդես, N 1, էջ 103-104

Հայ կանայք ակտիվորեն մասնակցել են Ռուսական կայսրության տարբեր վայրերում ձևավորված մարքսիստական հեղափոխական խմբակների գործունեությանը: Զայլալոլիում /Ստեփանավան/ Ստ. Շահումյանի հիմնած առաջին մարքսիստական խմբակի անդամ էր նաև նրա կինը՝ Եկատիրինան: Մարքսիստական գաղափարախոսության հովերով էր տարված նաև Փառո Կնունյանցը՝ Բոգդան Կնունյանցի քույրը, որը 1902թ. Բաքվում տեղի ունեցած մայիսյան ցույցերի ակտիվ կազմակերպիչներից էր: Նա այնուհետև տեղափոխվեց Թիֆլիս, որտեղ Ա. Զարուբյանի և Ն. Ալաջալովայի հետ մեծ աշխատանք կատարեց՝ հայ ուսանող երիտասարդների մարքսիստական կազմակերպություն ստեղծելու ուղղությամբ: Պրոֆեսիոնալ հեղափոխական է եղել նաև Ն. Ալաջալովան: 1904-1906թթ. եղել է ՌՍԴ(բ)Կ Կովկասյան կոմիտեի անդամ, Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո՝ Թիֆլիսի խորհրդի անդամ, իսկ 1917-1919թթ. ՌՍԴ(բ)Կ Կովկասյան երկրկոմիտեի անդամ: Անդրկովկասի բանվորների շրջանում կրթական և հեղափոխական լայն գործունեություն են ծավալել Ս. Սպանդարյանը և Պ.Ջափարիձեի կինը՝ Վարվառա Խոջայանցը:

20-րդ դարը մեր ժողովրդի կյանքում մեծ ողբերգության հետ մեկտեղ՝ մեծ նվաճումների դար հանդիսացավ: Այդ գործում իրենց ներդրումն ունեցան նաև կանայք, որոնք իրենց մասնակցությունն են բերել մայիսյան հերոսամարտերին: Օրինակ, Բաշ Ապարանի հերոսամարտին անօրինակ հերոսություններ են գործել Նախշուն Քամայանը, Գայանե Մովսիսյանը, Նատալյա Դամիրյանը: Նրանք, հրացանով զինված, մարտնչել են թուրքերի դեմ: Գթության քույրերից աչքի են ընկել Թամարա Բեհբուջյան /Սարդարապատում/ և Սարիղամիշցի Վարսիկը /Բեստրիչեն/ Ղարաքիլիսայում, իսկ շատերի անունները դեռ անհայտության մշուշով են պատված: Այդ փաստը աննկատ չմնաց, քանի որ նրանք իրենց գործունեությունը շարունակեցին նաև անկախ պետականության շրջանակներում: Հայտնի է, որ 1919թ. հունիսին տեղի ունեցած առաջին՝ ուղղակի և համընդհանուր խորհրդարանական ընտրություններում ընտրված 80 պատգամավորներից 3-ը կին էին՝ Պերճուհի Պարտիզպանյան-Բարսեղյանը, Կատարինե Զայան-Մանուկյանը, Վարվառա Սահակյանը: Իսկ Դիանա Աբգարը դեսպան նշանակվեց Ճապոնիայում⁹⁰:

⁹⁰ Ա.Նիկողոսյան, նույն տեղում, էջ 36-37

Պերճուհի Պարտիզպանյանը ամուսնացած էր ՀՅԴ բյուրոյի անդամ Սարգիս Բարսեղյանի հետ: Ամուսնու մահից հետո տեղափոխվել է Բուլղարիա, ապա՝ Թիֆլիս: Հայաստանի Հանրապետության հռչակումից հետո մեկնել է Երևան և ընտրվել խորհրդարանի անդամ: Նա պատասխանատու դեր է կատարել ամերիկյան խնամատարության կոմիտեի մեջ: Վարվառա Սահակյանը ՀՅԴ անդամ, Հայաստանի խորհրդարանի նախագահ Ավետիք Սահակյանի կինն էր: Ընտրվելով խորհրդարանի պատգամավոր՝ դառնում է կրթական ծրագրերի համակարգող: Խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո հեռացել է Թավրիզ, Իրաք, հետո՝ Լիբանան: Այստեղ շարունակել է զբաղվել հասարակական գործունեությամբ, քանի որ Լիբանանում կնոջ քաղաքական գործունեությունն արգելված էր: Վարվառան դառնում է Օգնության խաչի աշխատակից, որի միջոցով իրականացնում է կանանց և աղջիկների ազգային-կուսակցական դաստիարակությունը: Կատարինե Ջալյանը, լինելով բժշկուհի, զբաղվել է գաղթականներին օգնելու խնդրով: 1917թ. ամուսնացել է ՀՀ հիմնադիրներից Ա. Մանուկյանի հետ: Տղամարդկանց զորակոչի ժամանակ /27-28 տարեկան/, Կ. Ջալյանը կամավորներ է հավաքագրել նաև կանանցից և աղջիկներից, բուժքույրական դասընթացներ անցկացրել՝ նրանց համար հնարավորություն ստեղծելով ծառայելու բանակի կարիքներին: 1919թ. Կատարինեն ընտրվել է խորհրդարանի անդամ՝ աշխատելով բժշկական հանձնաժողովի կազմում: Նա իր գործունեությունը շարունակել է ամուսնու մահից հետո էլ՝ մնալով Հայաստանում խորհրդային կարգերի օրոք: Դիանա Աբգարը Ճապոնիայում Հայաստանի դեսպան է նշանակվել 1920թ.: Նշանակվելով դեսպան՝ Հայաստան ուղարկած իր նամակներով նա ցանկանում էր առավել մեծ մասնակցություն ունենալ հայկական պետության կայացմանը: Մահացել է 1937թ.⁹¹:

Հայաստանի խորհրդայնացումով մի նոր դարաշրջան սկսվեց հայ ժողովրդի հետագա զարգացման համար: Եվ բնականաբար վերափոխվեցին գենդերային հարաբերությունների, ինչպես նաև կանանց հասարակական-քաղաքական գործունեության վերաբերյալ պատկերացումներն ու մոտեցումները: Հաճախ ասում են, որ հայ կանայք սկուտեղի վրա, առանց պայքարի, ստացան շատ իրավունքներ

⁹¹ Լ. Ջաքարյան, Գենդերային գիտելիքների հիմունքներ, Երևան, 2003, էջ 88-90:

մոռանալով, որ պայքարն իրականում եղել է: Պարզապես, նրանց պայքարը թելադրված էր համազգային շահերով, ածանցված էր համազգային գաղափարախոսությունից և ազգի հետագա զարգացման միտումներից: Ծավալելով նպատակամետ գործունեություն՝ նրանք ավելի վաղ, քան եվրոպական շատ երկրների կանայք վաստակեցին ընտրական իրավունք նորանկախ պետությունում:

НАРИНЕ ЧАХАЛЯН - ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АРМЯНСКИХ ЖЕНЩИН В КОНЦЕ 19-ГО И В НАЧАЛЕ 20-ГО ВЕКОВ

Данная статья посвящена роли женщин в социально-политической и культурной жизни армян. История является лучшим опровержением высказывания о том, что женщине не была отведена первоочередная роль в социально-политической и культурной деятельности. Наоборот, армянки стоят у истоков исторического созидания.

NARINE CHAXALYAN - THE POLITICAL ACTIVITIES OF ARMENIAN WOMEN AT THE END OF 19TH CENTURY AND IN THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The article is devoted to the role of women in the social-political and cultural life of Armenians. The History is the best opponent to the statement that it is not typical of women to have a crucial role in social-political and cultural activities. But on the contrary, Armenian women are at the dawn of making the history.

**ՄԻԱՎԱՆԿ ՎԵՐՋՆԱԲԱՂԱԴՐԻՉՈՎ ԲԱՐԴ ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻ
ՀՈԳՆԱԿԻԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ**

ՏԱԹԵՎԻԿ ՌԵՀԱՆՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ միավանկ, գոյական, թվի կարգ, հոգնակի, զուգածն

Ժամանակակից հայերենի գոյականի թվակազմության մեջ առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում միավանկ վերջնաբաղադրիչով բարդ գոյականների հոգնակիակազմությունը: Այդ կարգի գոյականները հոգնակիի կազմության ժամանակ, տարբեր հանգամանքներով պայմանավորված, հանդես են բերում որոշ յուրահատկություններ, որոնց պարզաբանումը հույժ կարևոր է լեզվական տվյալ իրողությունը ճիշտ ու ամբողջական ձևով ներկայացնելու համար: Գոյականների թվի կարգն ունի երկանդամ հակադրություն՝ եզակի և հոգնակի, որ արտահայտվում է անմասնիկ (զրո ձևայթով) և մասնիկավոր (եր, ներ) բառաձևերով, ինչպես՝ *սար-սար-եր, ծառ-ծառ-եր, այգի-այգի-ներ, քաղաք- քաղաք-ներ*: Հոգնակիի կազմությունը, ինչպես երևում է բերված օրինակներից, մասնիկավոր է՝ *եր, ներ*: Իսկ թե ինչ մասնիկ է ստանում գոյականը հոգնակի դառնալիս, պայմանավորված է հիմքում եղած վանկերի քանակով: Միավանկ հիմք ունեցող գոյականներն ստանում են *-եր* մասնիկը (*դաշտեր, քարեր*), իսկ երկվանկ և բազմավանկ գոյականները՝ *-ներ* (*ծաղիկներ, ուսանողներ, քաղաքացիներ*): Սա, ինչպես հայտնի է, ժամանակակից հայերենի թվակազմության հիմնական կաղապարն է: Իհարկե, կան նաև հոգնակի կազմող այլ մասնիկներ էլ, ինչպես՝ *իկ* (մարդիկ), *այք* (կանայք, պարոնայք, տիկնայք), *ոնք* (պապոնք, տատոնք), *ունք* (Վեդունք), *ք* (գյուղացիք, քաղաքացիք), բայց սրանք հոգնակիակազմության ընդհանուր համակարգում մնում են որպես մասնակի դրսևորումներ և ընդհանրական բնույթ չունեն: Ժամանակակից գրական հայերենի թվակարգի մեջ տարբերակում են հետևյալ հիմքերը՝ միավանկ, մեկից ավելի վանկանի (մեկուկես վանկանի, երկվանկ-բազմավանկ) հիմքեր: Տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերում է բարդ կազմություն ունեցող այն գոյականներին, որոնք միավանկ վերջնաբաղադրիչ ունենալու դեպքում, իմաստային տարբեր

հանգամանքներով պայմանավորված, ստանում են *-եր* կամ *-ներ* հոգնակի մասնիկներ: Այս հարցի քննությունը կարևորվում է նրանով, որ այդ կարգի շատ գոյականների հոգնակիի կազմության ժամանակ նկատվում են տատանումներ, անմիօրինակություն և առաջ են գալիս զուգաձևություններ, որոնց պետք է ճիշտ լուծումներ տրվեն: Եվ իրոք, այսօր ունենք շատ գոյականներ, որոնց հոգնակիի կազմությունը դժվարություններ է հարուցում՝ առաջացնելով զուգաձևություններ: Օրինակ՝ *նահանգապետեր՞ր* թե *նահանգապետներ*, *սխոռոապետեր՞ր* թե *սխոռոապետներ*, *դիվանապետեր՞ր* թե *դիվանապետներ*, *վարչապետեր՞ր* թե *վարչապետներ*, *քաղաքապետեր՞ր* թե *քաղաքապետներ*, *դրոշմանիշեր՞ր* թե *դրոշմանիշներ*, *նամականիշեր՞ր* թե *նամականիշներ*, *ծխամորճեր՞ր* թե *ծխամորճներ*, *սպորակետեր՞ր* թե *սպորակետներ*: Նույն տատանումները տեսնում ենք նորակազմ բառերի հոգնակիի կազմության ժամանակ, որոնք հիմնականում վերջին տարիներում են մուտք գործել մեր բառապաշարի մեջ կամ տարածված կիրառություն ստացել, ինչպես՝ *գովազդ*, *խաչբառ*, *լսափող*, *խոսափող* և այլն: Տատանումների ու զուգաձևությունների պատճառն այն է, որ ճիշտ չի ընկալվում վերջնաբաղադրիչ գոյականի բառային նշանակությունը, մինչդեռ հենց դրանով է պայմանավորված միավանկ վերջնաբաղադրիչ գոյականների հոգնակիի կազմության սկզբունքը: Տվյալ դեպքում որևէ դեր չի խաղում այն հանգամանքը, որ վերջնաբաղադրիչ միավանկ գոյականը ինքնուրույն գործածություն ունի⁹², թե ոչ, այլ այն, թե այն բաղադրության մեջ իմաստային ինչ արժեքով է մտնում:

Իր «Գոյականի թվի կարգը հայերենում» աշխատության մեջ Հ. Պետրոսյանը նկատում է, որ երբ միավանկ բաղադրիչը բարդության մեջ է մտնում «բառիմաստի արժեքի պահպանումով», ստանում է *-եր* (*ածխահանք-ածխահանքեր*, *զորամաս-զորամասեր*), իսկ երբ վերջնաբաղադրիչը, մտնելով բաղադրության մեջ, հեռանում իր հիմնական իմաստից, գերիշխում է բարդության բառիմաստը, ապա հիմքը զուգորդվում է *-ներ* հոգնակերտի հետ:⁹² Հետևաբար պետք է լինի *ծխամորճներ*, *դրոշմանիշներ*, *նամականիշներ*, *խորհրդանիշներ*: Այս կարգի բառերի հոգնակին կազմելիս, նշանակություն չունի այն հանգամանքը, որ վերջնաբաղադրիչը գոյական է: Այս դեպքում պետք է նկատի ունենալ վերջնաբաղադրիչ գոյականի բառիմաստի մթազնման հանգամանքը: Այսպես, օրինակ՝ անառարկելի է, որ *ուրնածայն*,

⁹² Հ. Պետրոսյան, Գոյականի թվի կարգը հայերենում, Երևան, 1972, էջ 309

հեռագրասյուն, արտփավայր, սեփականատեր, ծաղկաթերթ, վանահայր բառերում վերջին բաղադրիչները հանդես են եկել իրենց բառային իմաստի պահպանումով, քանի որ այդ բարդությունների ամբողջական իմաստի մեջ իշխողը վերջնաբաղադրիչի նշանակությունն է (*ծայնը, սյունը, վայրը, տերը, թերթը, հայրը*): Դրանք էլ իրենց հոգնակիության կաղապարն են պարտադրել ամբողջ բարդությանը: Բայց այդ նույնը չենք կարող ասել *ծխամորճ, նամականիշ, դրոշմանիշ, լեռնանցք, տեսակետ, միջանցք, ջրանցք, գովազդ, ժամկետ, խաչբառ* բառերի մասին: Այսօրվա լեզվամտածողությամբ մենք *ծխամորճ* բառի մեջ չունենք վերջնաբաղադրիչ գոյականի անկախ իմաստի ընկալում և գիտակցում (*մորճ* նշանակում է դալար ոստ, ճյուղ), քանի որ նրա իմաստը բարդության մեջ մթազնած է, և կարող ենք վերականգնել միայն ստուգաբանական վերլուծությամբ: Նույնը վերաբերում է *խորհրդանիշ, դրոշմանիշ, նամականիշ, լեռնանցք, միջանցք, ջրանցք, ժամկետ* և այդ կարգի այլ բառերի: Մի՞թե խորհրդանիշ կամ դրոշմանիշ ասելով այսօր որևէ մեկը հասկանում է խորհրդի նիշ կամ դրոշմի նիշ: *Լեռնանցք* ասելով էլ չենք հասկանում «լեռան անցք»:

Միավանկ վերջնաբաղադրիչով բարդ գոյականների հոգնակիության նշումները տարբեր են իրարից: Համեմատելով մի քանի բառարաններ⁹³ նշենք, որ օրինակ, *զորապետ* բառի հոգնակին առաջին բառարանում *ներ-ով* է՝ *զորապետներ*, մյուս երկուսում՝ *եր- ով՝ զորապետեր*: *Լեռնախույզ* բառի հոգնակին առաջին բառարանում *ներ-ով* է՝ *լեռնախույզներ*, երրորդում՝ *եր-ով՝ լեռնախույզեր*, իսկ երկրորդ բառարանում որևէ նշում չկա: Տոմսարկղ բառի հոգնակին առաջին բառարանում տրված է *ներ-ով՝ տոմսարկղներ*, իսկ երկրորդում՝ *եր-ով՝ տոմսարկղեր*: Նույն անմիօրինակությունը տեսնում ենք *խորհրդանիշ/ներ/ - խորհրդանիշեր, ծխամորճ/ներ/ - ծխամորճ/եր/, գյուղապետ/ներ/ - գյուղապետ/եր/, անտառապետ/ներ/ - անտառապետ/եր/, օդանցք/ներ/ - օդանցք/եր/, լեռ- նանցք/ներ/ - լեռնանցք/եր/* և այլ բառերում: Միավանկ վերջնաբաղադրիչներով գոյականների հոգնակի կազմության անմիօրինակության այս երևույթը ժամանակին նկատել է անվանի

⁹³ Հ. Բարսեղյան, Հայերեն ուղղագրական, ուղղախոսական, տերմինաբանական բառարան, 1973
 Է. Աղայան, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, 1976:
 Ա. Սուքիասյան, Ք. Սուքիասյան, Արդի հայերենի ուղղագրական, ձևակազմական բառարան, 2002

լեզվաբան Հր. Աճառյանը՝ գրելով. «Բարդ բառերը, ըստ սովորական կանոնի, հոգնակիում ստանում են *ներ* մասնիկը. օրինակ՝ *երկաթուղի-երկաթուղիներ*, *հացավաճառներ* և այլն: Իսկ երբ բարդ բառի վերջին եզրը միավանկ է, սկսվում են տատանումներ: Թե արևելյան և թե արևմտյան գրականի մեջ սրանց հոգնակին զանազան ձևով է լինում. օրինակ՝ *լրագիր*, *լրագրեր*, *լրագիրներ*, *լրագրներ*: Դրվում է *-եր* մասնիկը՝ նկատի ունենալով, որ վերջին եզրը միավանկ է, այսինքն՝ առնելով բառը առանձին (*գիր-գրեր*) և մտածելով, որ չի կարելի ասել *գրներ*, *գիրներ*: Դրվում է *-ներ* մասնիկը՝ առնելով բառը իբրև մեկ ամբողջություն և մտածելով, որ բազմավանկը ըստ օրենքի պիտի ստանա *-ներ* մասնիկը: Շատ ուսումնասիրողներ տվել են սրանց մասին զանազան կանոններ, բայց հարցը երկդիմի է և հետևաբար անլուծելի է: Ամեն դեպքում, կարելի էր ըստ տրամաբանության համարել բազմավանկ ու դնել *-ներ*, բայց կան բառեր, որոնց *-եր*-ով հոգնակին այնքան սովորական է դարձել, որ անկարելի է չտեսնել և դնել *-ներ*. այսպես. *փաճկահայեր*, բայց ոչ երբեք *փաճկահայներ*: Նույնիսկ միևնույն բառը այս ինչ բարդ բառի մեջ *-ներ* կարող է ստանալ, օրինակ՝ *պահակակերպեր*, *բայց սպորակերպեր*»⁹⁴: Այս մեջբերումից կարող ենք եզրակացնել, որ, ըստ Աճառյանի, վերջնաբաղադրիչ գոյականների հոգնակիի կազմությունը որոշակի օրինաչափությունների չի ենթարկվում: Դրանով լեզվաբանը, իհարկե, արձանագրել է ժամանակին լեզվական այս իրողության անկայուն վիճակը: Մեզ հետաքրքրող հարցի մասին Մ. Աբեղյանը գրել է. «Բոլոր բազմավանկ բառերը, երբ երկրորդ բաղադրիչ մասը միավանկ է և պահում է իր նշանակությունը, ընդունում են *-եր*. *դասագրքեր*, *վառելափայտեր*, *անձրևաջրեր*, *դասակարգեր*: Բայց երբ երկրորդ մասը բայարմատ է կամ նոր նշանակությամբ մի բառ է կազմում, այս դեպքում ավելանում է *-ներ*. *մարդասերներ*, *մայրենագիրներ*, *խոփակերներ*, *մեծասիրտներ*, *ձեռագիրներ*»⁹⁵: Եթե Աճառյանը միավանկ վերջնաբաղադրիչներով բարդ գոյականների հոգնակիի կազմությունը համարում էր «երկդիմի և անլուծելի» հարց, ապա Մ. Աբեղյանն այդ կարգի գոյականների հոգնակիի կազմության մեջ նկատում է ինչ-որ օրինաչափություններ և կանոնարկում է ըստ իմաստային հատկանիշի: Միավանկ վերջնաբաղադրիչ ունեցող գոյականները կարող են ստանալ

⁹⁴ Աճառյան Հր., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ.3, Ե.,1957, էջ 818-819

⁹⁵ Աբեղյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն, Ե., 1965, էջ 337

նաև *-ներ* հոգնակերտը: Այս կարգի բարդությունների վերաբերյալ Հ. Պետրոսյանը գրում է. «Եթե դոմինանտող լեքսիկական նշանակությունը ոչ թե վերջնաբաղադրիչինն է, այլ ամբողջ բաղադրությանը, ուրեմն այստեղ հիմքի ձևաբանական կազմի գործոնները երկրորդական պլանի վրա են մղվում, վճռական նշանակություն է ստանում պարզ երկվանկ-բազմավանկ բառերի (հիմքերի) հոգնակիակազմության կաղապարը՝ հիմք *-ներ* զուգորդումը. *արծակագիր-արծակագիրներ*»⁹⁶: Շատ փոխանուն ածականներ գոյականաբար գործածվելիս վերածվում են գոյականների: Դրանց հոգնակին կազմվում է միավանկ գոյական բաղադրիչով բարդ գոյականների հոգնակիների նմանողությամբ՝ *-եր*-ով: Այսպես՝ *փոքրատառեր, մեծատառեր, նորատունկեր, բազմանիստեր* և այլն: Կան գոյական բաղադրիչով փոխանուն ածականներ, որոնք դեռևս չեն վերածվել գոյականների և սպասելի *-ներ*-ի փոխարեն հոգնակին կազմում են *-եր*-ով: Այսպես՝ բավական տարածված են *-ձև, -կերպ, -թև* և այլն գոյական բաղադրիչներով փոխանուն ածականների *-եր*-ով հոգնակիները: Օրինակ՝ *ցողածներ, ցուպիկածներ, խեցգեպոնակերպեր, կարծրաթևեր*⁹⁷ և այլն: Կան նաև այնպիսի բարդություններ, որոնք հանդես են բերում խոսքիմասային տարարժեքություն՝ համատեղելով ածականի և գոյականի իմաստները. *ինչպես՝ թափերասեր, խավարամու, դրամաշորթ, ժողովրդավար, պնակալեզ, սահմանախախտ, սնտրիապաշտ* և այլն: Հասկանալի է, որ երբ սրանք հանդես են գալիս փոխանվանական կիրառությամբ կամ որպես գոյական հոգնակի թիվ են ստանում, ենթարկվում են այն նույն օրենքին, ինչ որ միավանկ վերջնաբաղադրիչ բայարմատ ունեցող գոյականները, այսինքն՝ ստանում են *-ներ*: Այսպես, *շարակեր* նշանակում է «շատ ուտող», *պչրասեր*՝ «պչրանք սիրող», *սահմանախախտ*՝ «սահմանը խախտող»: Հասկանալի է, որ դրանց հոգնակին էլ կազմում է *-ներ*-ով՝ *շարակերներ, պչրասերներ, սահմանախախտներ*: Այս բայարմատ բաղադրիչներով բարդություններում գերիշխում են հատկապես «որևէ բան անող անձ» նշանակությամբ՝ հիմնականում մասնագիտություն նշող, բառերը. *մադենագիրներ, հայագեպոներ, վիրաբույժներ, գորգագործներ, խմբավարներ, մեքենավարներ, պատմաբաններ* և այլն: Այսպիսի բառերում դերբայական իմաստի գիտակցումն ավելի ուժեղ է, ուստի

⁹⁶ Պետրոսյան Հ., Գոյականի թվի քերականական կարգ, էջ 304

⁹⁷ Ա. Սարգսյան, Վերջին միավանկ բաղադրիչով բարդ բառերի հոգնակի թվի զուգածները ժամանակակից հայերենում, ԼՀԳ, 1979, N4

հոգնակիի *եր*-ով կազմություններ գրեթե չեն նկատվում, չնայած կան և որոշ սխալ կիրառություններ. օրինակ՝ *գերեզմանափորներ, հանքափորեր* և այլն: Հոգնակիի *-եր*-ով կազմություններ նկատվում են հաստկապես «որևէ բան անելու համար նախատեսված սարք, գործիք, մեքենա» նշանակությամբ բառերում: Սրանցում, երբ երկրորդ բաղադրիչի բայարմատը նույնացվում է միավանկ գոյականի հետ, բարդության հոգնակիում հանդիպում են և *-եր*-ով կազմություններ⁹⁸: Մի քանի դեպքերում էլ բառերն ունեն միևնույն վերջնաբաղադրիչը, սակայն հոգնակին կազմվում է տարբեր վերջավորություններով, քանի որ այդ բաղադրիչը մերթ գոյականական, մերթ էլ բայական նշանակություն է արտահայտում: Օրինակ՝ *դեղաչափ* «դեղի այն չափը, որը նախատեսված է միանգամից ընդունելու համար» - *դեղաչափեր, հողաչափ* «հողաբաժանության համար օգտագործելի հողերը չափող (բայական նշանակություն է) սահմանագծող մասնագետ» - *հողաչափներ* և այլն⁹⁹: Չուգաձև հոգնակի ստացող *ակնթարթ* բառի հոգնակիի կանոնական կազմությունը համարվում է *-եր*-ը¹⁰⁰, սակայն տարածվածը այդ բառի – *ներ*-ով հոգնակին է. *-եր*-ով հոգնակին սակավ է հանդիպում: Տատանումներ կան նաև վերջնագաղտնավանկ հիմք ունեցող որոշ բառերում: Խոսքը վերաբերում է այն բառերին, որոնց վանկերից մեկը ոչ լիահունչ (ը) ձայնավոր է: Ըստ գաղտնավանկի դիրքի, տարբերում ենք երկու ենթատեսակ՝ ա) երբ ոչ լիահունչ վանկը սկզբում է, բ) երբ այդ նույն գաղտնավանկը վերջում է: Սկզբնագաղտնավանկ հիմք ունեցող բառերը հոգնակիության ժամանակ ստանում են *-ներ*, իսկ վերջնագաղտնավանկ ունեցողները՝ *-եր*: Օրինակ՝ *տնակներ, վկաներ, բնագոյներ, բնիկներ, տնիկներ, բլուրներ, դպրոցներ, լճակներ, մկրատներ, մկաններ, կայսրեր, դուստրեր, եզրեր, աստղեր, արկղեր, վագրեր, ազդրեր, վաղրեր* և այլն: Հենց այս վերջնագաղտնավանք բաղադրիչներ ունեցող գոյականները, երբ հանդես են գալիս բարդությունների մեջ, առաջ են բերում տատանումներ ու երկձևություններ: Կարծում ենք՝ բաղադրությունների մեջ պարտադիր չէ, որ այս կարգի գոյականները պահպանեն հոգնակիակազմության նույն կաղապարը: Վերջնագաղտնավանկ բաղադրիչներով կազմված գոյականները հոգնակի դարձնելիս

⁹⁸ Ա. Սարգսյան, Վերջին միավանկ բաղադրիչով բարդ բառերի հոգնակի թվի գուգաձևերը ժամանակակից հայերենում, ԼՀԳ, 1979, N4

⁹⁹ Դ. Գյուրջինյան, ԹՎԻ կարգը արդի հայերենում, Երևան, 2007

¹⁰⁰ Է. Աղայան, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, հ.1, Երևան, 1976, էջ 17

առաջարկում ենք առաջնորդվել վերը բացատրված սկզբունքով, այսինքն՝ հաշվի առնել վերջնաբաղադրիչի իմաստափոխության հանգամանքը: Օրինակ՝ ունենք *դրամարկղ*, *տոմսարկղ* բարդությունները, որոնց մեջ վերջին բաղադրիչը հանդես չի գալիս իր բառային արժեքով, որովհետև *դրամարկղ* ասելով չենք հասկանում «դրամի արկղ» և ոչ էլ *տոմսարկղ* նշանակում է «տոմսի արկղ»: Հետևաբար, ճիշտ կլինի, որ դրանց հոգնակին կազմվի ոչ թե *-եր-* ով, այլ *-ներ-*ով, այսինքն՝ հաշվի առնվի բաղադրիչների ամբողջական իմաստը (*դրամարկղներ*, *տոմսարկղներ*): Իսկ այն դեպքում, երբ գաղտնավանկ բաղադրիչը իր իմաստը պահպանում է, կստանա *եր՝ այտոսկրեր*, *կրծոսկրեր*:

Ասվածից հետևում է, որ միավանկ վերջնաբաղադրիչ ունեցող գոյականների հոգնակիի կազմության մեջ եղած տատանումները վերացնելու համար պետք է ելնել այդ բարդությունները կազմող բաղադրիչների իմաստային հատկանիշներից և ճիշտ գնահատել նրանց ձևային իմաստային հարաբերությունները:

TATEVIK REGANYAN - ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ, ИМЕЮЩИХ В КОНЦЕ ОДНОСЛОЖНЫЙ КОМПОНЕНТ, В СОВРЕМЕННОМ АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена особенностям грамматической категории числа существительных современного армянского языка. Автор, основываясь на фактическом материале, выявляет основные модели образования множественного числа существительных, имеющих в конце односложный компонент. Статья посвящена до сих пор не получившим окончательного решения спорным вопросам армянской грамматики и может способствовать их решению.

TATEVIK REHANYAN – FEATURES OF THE FORMATION OF PLURAL COMPOUND NOUNS WITH MONOSYLLABIC SUFFIXES IN MODERN LITERARY ARMENIAN

The article is devoted to the features of the grammatical category of Number of nouns in Modern Armenian. The author shows the main principles of formation of plural compound nouns with monosyllabic suffixes on the basis of factual material. The article is devoted to one of the disputable, still unresolved issues in the Armenian grammar and can contribute to its resolution.

**ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐԻ (ԲԱՅ ԵՎ ԳՈՅԱԿԱՆ ԽՈՍՔԻ ՄԱՍԵՐԻ)
ԻՄԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ՝ ԸՍՏ Գ. ՋԱՀՈՒԿՅԱՆԻ
ՀԱՄԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ**

ՌԻՏԱ ՍԱՂԱԹԵԼՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ համընդհանուր լեզվական կաղապար, մենիմոյթ իմաստ, բազմիմոյթ իմաստ, իրադրական և ոչ իրադրական մակբայներ, համաշաղկապ, ստորաշաղկապ, փոխկաղապարում, առաջնային իմաստ, երկրորդային իմաստ, գոյաբանական կարգ, նշանային կարգ, վերացական գոյականներ, թանձրացական գոյականներ

Հայագիտության մեջ բառապաշարի իմաստաբանական դասակարգման տարբեր մոտեցումներ կան: Հայերենի բառապաշարի իմաստաբանական դասակարգումը նոր մեթոդներով ու սկզբունքներով է լրացրել, ամբողջացրել Գ. Ջահուկյանը: Նա հայերենի բառապաշարի իմաստաբանական վերլուծությունը կատարել է իր համընդհանուր լեզվաբանական տեսության (ՀԼՏ) և այդ տեսությունից բխող համընդհանուր լեզվական կաղապարի (ՀԼԿ) հիման վրա: Այս համակարգով նա տարբերում է բառերի մենիմոյթ (պարզ) և բազմիմոյթ (բաղադրյալ) իմաստներ: Հեղինակը պարզ կամ մենիմոյթ է համարում Տայն իմաստը, որ պարունակում է ՀԼԿ-ի որևէ կարգի (կատեգորիայի), որևէ եզրի իմաստ, բաղադրյալ կամ բազմիմոյթ է այն իմաստը, որ պարունակում է մեկից ավելի եզրերի իմաստներ¹⁰¹:

Վերլուծել բառային իմաստները, ըստ Գ. Ջահուկյանի, նշանակում է բացահայտել այն իմոյթները կամ եզրային իմաստները, որ պարունակում է տվյալ բառը: Հանգամանորեն կանգ առնելով մենիմոյթ և երկիմոյթ արմատական ձևերի վրա՝ նա առանձին-առանձին կատարել է տարբեր խոսքիմասային պատկանելություն ունեցող բառերի իմաստաբանական դասակարգումը: Խախտելով ավանդական կարգը՝ Գ. Ջահուկյանը սկզբում մանրամասնորեն քննում է բայարմատները, որոնք ներկայացնում է գոյաբանական, նշանային և նյութալեզվական

¹⁰¹ Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Ե., 1989, էջ 41:

արտահայտություն ունեցող համընդհանուր կարգերով, ապա նշված համընդհանուր կարգերի հիման վրա ներկայացնում է տարբեր բայարմատների արտահայտած զանազան մասնավոր իմաստները, որով լիովին արտացոլվում է նրանց իմաստային ողջ պատկերը (թե՛ ընդհանուր, թե՛ մասնավոր):

Գ. Զահուկյանը ՀԼԿ-ի համակարգով մանրամասն կատարել է նաև մյուս խոսքի մասերի՝ գոյականների, ածականների, մակբայների, կապերի և շաղկապների իմաստաբանական բաշխումը: Նա համալրել է հայերենի արմատական ածականների ցանկը և դրանք քննել ըստ որոշչային և ստորոգելիական դիրքերի փոխհարաբերության: Նա տարբերակում է առաջնային՝ նյութական և տարածական օբյեկտներ ցույց տվող, և երկրորդային՝ ստորոգելիական գործառույթ ունեցող ածականներ: Այնուհետև Զահուկյանը ինչպես առաջնային, այնպես էլ երկրորդային ածականները առանձնացնում է ըստ իմաստային տարբեր խմբերի՝ կենդանիներին ու անձերին, նրանց տարբեր վիճակներին վերաբերող ածականներ, ուղղություն և տեղ, ուղղություն և չափ, տևողություն և ժամանակ ցույց տվող ածականներ և այլն:

Հեղինակը առանձին տարբերակում է նաև նշանային կարգերով բնութագրվող ածականները, որոնք ցույց են տալիս հոգեկան տարբեր երևույթներ ու վիճակներ, օրինակ՝ զգայության հետ կապված ածականներ, զգացմունք, կիրք, ապրում արտահայտող ածականներ, մտածողության (մտքի, դատողության) հետ կապված ածականներ և այլն:

Գ. Զահուկյանը տարբերակում է մենիմոյթ, երկիմոյթ և եռիմոյթ ոչ իրադրական և իրադրական մակբայներ, այնուհետև անցնում է նրանց իմաստային բաշխմանը՝ իրադրական մենիմոյթ մակբայները առանձնացնելով ըստ չափի, ձևի, ժամանակի, փոփոխության, հաճախականության, երկիմոյթ և բազմիմոյթ մակբայները՝ ըստ տեղի և ուղղության, տեղի, չափի և ուղղության, ժամանակի և չափի, փոփոխության և տևողության, պատճառայնության և չափի: Մնացած իրադրական բնույթի մակբայները նա բաժանում է իրադրական տեղի և ուղղության, իրադրական ժամանակի:

Գ. Զահուկյանը նույն մեթոդով տարբերակել և իմաստային առանձին խմբավորման է ենթարկել նաև հայերենի սպասարկու խոսքի մասերը՝ կապերը և շաղկապները: Նա տարբերակում է առաջնային կամ գոյորոշ կապեր, որոնք բնութագրվում են ոչ ընթացային կարգերով և առարկայական հարաբերություններ են արտահայտում, և երկրորդային

կամ առգոյորոշ կապեր, որոնք գործողությունների հարաբերություններ են արտահայտում:

Շաղկապները քննելիս Գ. Ջահուկյանը ավանդական համադասական և ստորադասական անվանումների փոխարեն առաջարկում է նորերը՝ համաշաղկապներ և ստորաշաղկապներ: Այնուհետև նա համաշաղկապերը և ստորաշաղկապները դասակարգում է ըստ կազմի, համեմատության, պատճառայնության, տևողության, ժամանակի, կերպի, փոփոխության և տևողության:

Գ. Ջահուկյանը ՀԼԿ-ի համակարգով մանրամասն կատարել է նաև արմատական գոյականների իմաստաբանական բաշխումը: Նա գոյականական իմաստների սերումը ներկայացնում է որպես փոխկաղապարման գործընթաց: Արդեն նշվել է, որ հեղինակը տարբերակում է առաջնային իմաստներ, որոնք բնորոշ են տվյալ խոսքի մասին ընդհանրապես, և երկրորդային իմաստներ, որոնք ձեռք են բերվել փոխակերպմամբ. Տյայ տեսակետից գոյականները փաստորեն օժտված են միայն երկրորդային իմաստներով. նրանց իմաստները կարելի է մեկնաբանել որպես ածականական և բայական իմաստների, այլև ածականական և բայական բառակապակցությունների իմաստների փոխկաղապարման հետևանք¹⁰²: Այս առումով, ըստ հեղինակի, բոլոր խոսքիմասային իմաստները հնարավոր է արտահայտել գոյականաբար: Ըստ այդմ էլ գոյականները նա նախ բաժանում է երկու գլխավոր խմբերի՝ վերացական և թանձրացական, որոնցից Տվերացական գոյականների իմաստները ոչ այլ ինչ են, եթե ոչ ածականական և բայահիմքային իմաստների գոյականացված արտահայտություններ, հատկանիշների և գործողությունների անուններ՝ ստացված ստորոգյալների դեր կատարող ածականների բայահիմքերի անմիջական փոխկաղապարումից (առանց միջնորդային այլ փոխկաղապարումների)՝ քաջ (է) քաջություն, խոսում (է) խոսք և այլն¹⁰³: Իսկ կոնկրետ (թանձրացական) գոյականները նա ներկայացնում է որպես ընդհանրացման ու մասնավորման որոշ աստիճաններ՝ միջնորդավորված փոխկաղապարումներով, ինչպես՝ գրում է (գրող մարդ), գրող (գոյական) և այլն: Այնուհետև հեղինակը վերացական և թանձրացական գոյականները ներկայացնում է մի շարք ընդհանրական խմբերով, որոնցից յուրաքանչյուրը իր հերթին ենթարկում

¹⁰² Գ. Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 121:

¹⁰³ Նույն տեղում:

է առանձին ներքին խմբավորման, ստորաբաժանում ընդհանուր և մասնավոր զանազան խմբերի:

Այսպիսով, Գ. Զահուկյանը հայերենի բառապաշարը իմաստաբանորեն դասակարգելիս ընդհանուրից գնացել է դեպի մասնավորը, բառիմաստի ավելի լայն ըմբռնումից դեպի ավելի նեղ ըմբռնում: Դասակարգման այս մեթոդով լիովին արտացոլվել է բառի արտահայտած իմաստային զանազան նրբերանգները, հայերենի բառապաշարի իմաստային ողջ պատկերը¹⁰⁴: Հիմք ընդունելով բառապաշարի իմաստաբանական դասակարգման ջահուկյանական մոտեցումը՝ մենք փորձել ենք կատարել բարբառային բառերի (գոյական և բայ խոսքի մասերի) իմաստային վերլուծություն:

Նկատի ունենալով տվյալ բառի գործածության ոլորտը՝ դասակարգման ժամանակ բառիմաստի ավելի լայն ըմբռնումից գնացել ենք դեպի ավելի նեղը, ընդհանուրից մասնավորը, որով լիովին արտացոլվել են տվյալ բառի իմաստային զանազան նրբերանգները, հայերենի բարբառային բառապաշարի իմաստային ողջ պատկերը: Հետևելով Գ. Զահուկյանին՝ մենք դասակարգումն սկսել ենք բայերից, որոնք ներկայացրել ենք հետևյալ ընդհանրական խմբերով և իմաստային մերձավորություն ունեցող մասնավոր, առանձին ենթախմբերով:

1. Գոյաբանական կարգով բնութագրվող բայեր, որոնք ցույց են տալիս ֆիզիկական գործողություններ ու երևույթներ, առարկաների հատկություններ, ինչպես՝ բոթել, գզգզել, գլտորել, թալանել, թակել, թափթփել, թիկնել, ժժնել, լերդանալ, լոխպել, խժոռել, խոռճկել, ծակծկել, ծվարել, ծվատել, կնդել, կլպել, կտրտել, հասկակալել, հրմշտել, ճմռել, ճխլտել, մատղել, մշրել, նամանալ, շուլլալել, շաքարակալել, չանթել չաղանալ, չբխել, չխչփել, պոճկել, պլոկել, սղկել, վոտել, տրորել, քաշքշել և այլն:

Գոյաբանական ընդհանրական կարգի մեջ մտնում է բայերի մի խումբ, որը ցույց է տալիս շրջապատող բնության հետ կապված որոշակի երևույթներ ու գործողություններ, ինչպես՝

- 1) կրակի և ջերմության հետ կապված բայեր, օրինակ՝ բոցկլտալ, դաղել, դաղդղել, թեղել, թրծել և այլն:
- 2) հեղուկների, հատկապես ջրի հետ կապված բայեր, օրինակ՝ թշշալ, կում առնել, կոնծել, կոճել, պարզաջրել, ջրակալել, ոսկեջրել, ցայել, փառակալել և այլն:

¹⁰⁴ Գ. Զահուկյան, նշվ. աշխ. էջ 123:

- 3) պինդ մարմինների, հատկապես հողի հետ կապված բայեր, օրինակ՝ լղզել, կոկել, կիտել, հորել, ճաքճքել, փաղաղել և այլն:
- 4) օդի և զանազան մարմինների հետ կապված բայեր, օրինակ՝ թխմել, թխպել, թոնթոնալ, ծեքծքալ, ձնել, մխալ, մթնդալ, շաղել(անձրև), շնկշնկալ և այլն:

Հաջորդ խումբն են կազմում նշանային կարգերով բնութագրվող բայերը, որոնք ցույց են տալիս հոգեկան տարբեր երևույթներ ու վիճակներ՝ վիշտ, ցավ, ինչպես՝ դարդոտել, դարդակալել, լալակթնել, լացակումել, լալկվել, կսկծալ, տնքտնքալ և այլն:

Հոգեկան խեղումներ, ինչպես՝ գեժոել, թալցնել, խևանալ, շաշվել, պելանալ (խելագարվել) և այլն: Վիրավորանք, զայրույթ, ինչպես՝ գագագել, հերսոտել, մոթվել, նեղսրտել, նեղանալ, նաֆսել և այլն:

Երրորդ խումբն են կազմում նշանայնության կարգերով բնութագրվող բայերը, որոնք ցույց են տալիս հասարակության հետ առնչվող տարբեր կարգի հարաբերություններ ու երևույթներ: Սրանք իրենցից ներկայացնում են հասարակության մեջ գործող մի ամբողջ նշանային համակարգ և սերտորեն կապված են հասարակական կյանքի հետ, ինչպես՝ պզտիկանալ, ջահելանալ, ջոջանալ բայերը ցույց են տալիս մարդկային կյանքի տարբեր փուլերը:

Մարմնի և ընդհանրապես օրգանիզմի տարբեր վիճակներ են ցույց տալիս հետևյալ բայերը՝ գեշանալ, դանթել, թլֆել, թրփոշանալ, շշմել, շնթոել, սովածանալ, տզաթնել և այլն: Որոշ բայեր ցույց են տալիս զգացմունքի արտաքին դրսևորում, ինչպես՝ գուրգուրել, մաժել, մաժմժել, պաչել, պաչպաչել և այլն:

Բայերի մեկ ուրիշ խումբ էլ արտահայտում է հասարակության անդամների կախումային հարաբերություններ, ինչպես՝ մոտավորել, շշպոել, վոնդել, ջոբել և այլն:

2. Նյութալեզվական արտահայտություն ունեցող բայեր, որոնք ունեն ինչպես նյութական, այնպես էլ լեզվական արտահայտություն, այսինքն՝ լոողի համար տեսանելի, զգայական, կոնկրետ են: Սրանց մեջ առաջին հերթին մտնում են բնածայնական բայերը, ինչպես՝ բլբլալ, բլթբլթալ, բզզալ գլգլալ, գոգոալ, դժժալ, դզզալ, դխկալ, գմփալ, գմփգմփալ, թմփալ, թշշալ, լիլփալ, խլթխլթալ, խշխշալ, խոխոալ, ծվծվալ, կլթկլթալ, կլկլալ, կչկչալ, կոկոալ, կոռալ, կվկվալ, հոհոալ, դժժալ, դժդժալ, դոդոալ, ճլճլալ, ճոճոալ, ճոճոալ, մզզալ, մկկալ, մղմղալ, մոմոալ, մոռալ, նվնվալ, նոնոալ, չփչփալ, վժժալ, վժվժալ, վզվզալ, վզզալ, վշվշալ, տզզալ, տզտզալ, տլվլալ, քլթքլթալ, քջքջալ, ֆսսալ և այլն:

Ընդհանրական այս խմբի մեջ են մտնում նաև այն բայերը, որոնք ցույց են տալիս՝

- 5) մարմնի տեսանելի շարժումներ, ձև, ինչպես՝ արոշկոտալ, ժժխել, լմլմել, լմլմցնել, խլշել, կռանալ, հեթալ, ճպել, շորորալ, չանչել, պպզել և այլն.
- 6) օդի լսելի տատանումներ՝ ձայն, ինչպես՝ դնդնալ, զկռտալ, լալ, խռմփալ, կոտկոտալ, կմկմալ, մղկտալ, փնչալ, փոշտալ և այլն:
- 7) Տեսանելի հետք թողնող բայեր, ինչպես՝ գրոտել, խզբզել, խազմզել, նախշել և այլն:

Պետք է նշել, որ մեր այս բաժանումը հարաբերական է և երբեմն տվյալ խմբի մեջ մտած բայը կարող է հանդես գալ նաև մեկ այլ խմբում:

Բարբառային ծագում ունեցող գոյականները կարելի է ներկայացնել հետևյալ իմաստային խմբերով՝ վերացական և թանձրացական: Վերացական գոյականները արտահայտում են վերացական գաղափարներ, հոգեկան տարբեր վիճակներ և երևույթներ, մարդկային տարբեր կարգի հարաբերություններ, ինչպես՝ աղջիկտես, արարմունք, արմանք, աբուռ, բաժանք, բոթ, գովք, գովասանք, գրագ, դոր, զարմանք, թառանա, ժողովք, իծահագ, խրատ, խաղք, խաղքուռակ, խաբար, խեր, խաթր, կոպալաթակ, հանաք, հանաքմասխարություն, համբերանք, հալալություն, հարամություն, ճար, մարդահաշիվ, նաֆս, նաֆսատություն, շիվան, շառ, շենք-շնորհք, ջորկողություն, ջոկողություն, ջրիկություն և այլն:

Թանձրացական (կոնկրետ) գոյականները կարելի է ներկայացնել հետևյալ իմաստային ընդհանրական և մասնավոր խմբերով.

1. անօրգանական աշխարհի հետ կապված գոյականներ, որոնց մեջ մտնում են՝

—երկրի հետ կապված նյութական բնույթ ունեցող անուններ, ինչպես՝ արծաթաքար, ապառաժ, ավազաքար, աղաքար, կարմրահող, մոխրահող, չեչաքար, չիման և այլն.

—տարածական գաղափար ցույց տվող գոյականներ, ինչպես՝ դար, դարուփոս, դարուխոր, դուրան, դարուդուրան, չոլ և այլն.

—ժամանակային գաղափար արտահայտող գոյականներ, ինչպես՝ ադամալույս, աշունք, աշունքամուտ, գարունք, լուսումնութ, լուսադեմ, ծեգ և այլն.

2. օրգանական աշխարհի հետ կապված անուններ, որոնք ըստ իմաստային մերձավոր բնագավառների լինում են՝

–վայրի և ընտանի կենդանիների անուններ, ինչպես՝ ալաչակչակ, ակլատիզ, գոճի, լապստակ, խլեզ, կխտար, կուռկուռ, մատակ, շիշակ, պախրա, ջրձի, ուլ և այլն.

–թռչունների, միջատների անուններ, ինչպես՝ աքլոր, անձեղ, արեղածագ, ականջմուտ, բոժոժ, բզեզ, դզեզ, դեղնափորիկ, գայլագռավ, պուպու և այլն.

–կենդանիների և մարդու մարմնի տարբեր մասեր ցույց տվող բառեր, ինչպես՝ աչք-ունք, ականջակոտ, ագի, բմբուլ, գոտկատեղ, դմակ, դուդա, գինգ, թուշ, կատիկ, կուց (բռունցք) կրծքագդալ, կոնատակ, կոնակ, չանչ, պճեղ, պինչ, պոզ, սրտագդալ, վզակոթ, վզատակ, քթածակ և այլն.

–մարմնի կողմից արտադրվող տարբեր նյութեր, ինչպես՝ արյուն, արցունք, արյուն-քրտինք, դոժ (փսլինք), գոզ, թրիք և այլն.

–մարմնի և նրա անդամների տարբեր վիճակներ, ինչպես՝ բշտիկ, գորտնուկ, կոնատ, հաստափոր, ցմփոր, քնաթաթախ և այլն.

–զանազան հիվանդություններ, ինչպես՝ աղամադող, աչքացավ, բկուռուցք, գլխացավ, խշրուկ, ջրձաղիկ և այլն.

3. բուսաշխարհը ներկայացնող բառեր, որոնք նշանակում են՝

–բուսանուններ, ինչպես՝ ավելուկ, անթառամ, բոխի, բալենի, դանդուռ, դեղնածաղիկ, երեքնուկ, եզան լեզու, թարխուն, թանի ծաղիկ, իշառվույտ, կեչի, ճպրուկ, սուսամբար, սխտորուկ, սիպեխ, սեզ, սզնի, փիփերթ, քեղ և այլն.

–տարբեր պտուղներ՝ ալոճ, այծամորի, բալ, դամբուլ, զողալ, մորի և այլն.

–բույսերի զարգացման փուլեր, ինչպես՝ բամբակաքաղ, խաղողաքաղ, ծաղկաթափ, հացքաղ, նորատունկ և այլն.

4. հասարակության հետ կապված գոյականներ, որոնց մեջ մտնում են հետևյալ իմաստային խմբերը՝

–կրոնի և եկեղեցու հետ կապված բառեր, ինչպես՝ ապաշխարանք, ժամկոչ, ժամհար, ժամաշապիկ, ժամտուն, ժամաբակ, խաչքար, խնկաման, քավոր, քավորկին և այլն.

–արյունակցական, բարեկամական կապեր ու հարաբերություններ ցույց տվող բառեր, ինչպես՝ ագի, ապեր, աներձագ, եզան, զրքանչացու, զալո, թագավորահայր, խաչեղբայր, կանթեղբայր, կեսուր, հարս, հոբար, մերացու, քենի, քեռի և այլն.

5. տարբեր կերակրատեսակներ, ըմպելիքներ ցույց տվող բառեր, ինչպես՝ ածիկ, աղցան, արշտա, արեղածաշ, ակոածաժա, բազկաթան,

բաղեղապուր, բորանի, բրդուճ, դալ, թան, թանաջուր, թանապուր, թթվեղեն, ժամիկ, լոբախաշու, խաշ, խաշիլ, խավիճ, կաթնապուր, կաթնով, հերիսա, մաճառ, մաճնաբրդուճ, մաճնաթան, յուղաշոռ, շորվա, քաշովի և այլն.

6. հացի տարբեր տեսակներ, ինչպես՝ բաղարջ, բոքոն, գարու հաց, լավաշ, պաղլոշ, ջաղջի բաղարջ և այլն.

7. հագուստեղեն և սրա պատրաստման հետ կապված բառեր, ինչպես՝ ասղակար, արբեշում, գլխաշոր, գոգնոց, դարձկար, զոլ, լաթ, լաչակ, ծոպ, ծոցագրպան, կարկատան, կապա, կուրտիկ, հալավ, հելուն, մխնոց, շորացու, շորտիկ, չափոաստ և այլն.

8 կոշիկի տարբեր տեսակներ, օրինակ՝ բաբուճ, ոտնաման, սոլ, չուստ և այլն.

9. կենցաղային առօրյա գործածական իրեր, առարկաներ, ինչպես՝ ամանլվիկ, ալրմաղ, ալրքաշ, գրտնակ, երկանք, թեշի, թթխմորաման, իշոտնուկ, խաչերկաթ, կալմաղ, կուլա, մախաթ, պանրաման, ջրաման, սանդեքք, քարմաղ և այլն.

10. գյուղատնտեսության հետ առնչվող բառեր, ինչպես՝ արոր, բահ, եղան, լուճ, լծկան, կամ, կորի, մանգաղ, մանկեռ, վարուցանք, փշամանգաղ և այլն.

11. շինարարության հետ կապված բառեր, ինչպես՝ ախոռ, երդիկ, խոտնոց, կտուր, կաթնատուն, կախանատուն, հացատուն, հավաքույն, մարագ, սյունափայտ, ցախատուն, օդա, օթևանք, փուռ և այլն.

12. տարբեր մասնագիտություններ, արհեստներ և զբաղմունքներ ցույց տվող բառեր, ինչպես՝ աշուղ, գզիր, գառնարած, գերանդավոր, դիուլչի, եզնարած, զուռնաչի, խանութպան, հացթուխ, հնձվոր, յալանչի, նախշքար, չթվոր, տավարած, քարտաշ և այլն.

13. մտքի, մտածողության և դատողության հետ կապված բառեր, ինչպես՝ բթամիտ, գիժ, դմբո, խենթ, խելառ, խենթութելառ, խև, ծալպակաս, ցանցառ և այլն.

14. առևտրի բնագավառին պատկանող բառեր, ինչպես՝ առուձախ, առուտուր, էժանագին, ծախու, ծիտ, կուրտիկ (20 կոպեկանոց), փենես և այլն.

15. չափ ու կշիռ ցույց տվող բառեր, ինչպես՝ արբա, բարդ, գազ, թզաչափ, թունջի, լծաչափ, լարանոց, խավվար, չարեք և այլն:

Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ իմաստային վերոբերյալ խմբերի սահմանները կայուն և անփոփոխ չեն, և երբեմն միևնույն բառը ինչպես իր հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ իմաստով կարող է հանդես գալ

իմաստային տարբեր խմբերում, օրինակ՝ քավոր, քավորկին բառերը արտահայտում են նաև բարեկամական կապեր և հարաբերություններ, խանութպան բառը կարող է հանդես գալ նաև առևտրի բնագավառին պատկանող բառերի իմաստային խմբում, ախոռ, գառնարած, խոտնոց, եզնարած, տավարած բառերը կարելի է առանձնացնել նաև որպես անասնապահության բնագավառին պատկանող բառեր: Ընդ որում, նշված իմաստային որոշ խմբեր իրենց հերթին կարելի է ստորաբաժանել ավելի նեղ խմբերի, իմաստային մերձավորություն ունեցող ավելի նեղ բնագավառների: Հավելենք, որ բառացանկում ներառել ենք նաև այն բարբառային բառերը, որոնք արդեն ձուլվել են գրական լեզվին:

РИТА САГАТЕЛЯН - КЛАССИФИКАЦИЯ ДИАЛЕКТНЫХ СЛОВ (ЧАСТЕЙ РЕЧИ – ГЛАГОЛОВ И СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ) В СООТВЕТСТВИИ СО ВСЕОБЩЕЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТЕОРИЕЙ Г. ДЖАУКЯНА

Следуя Г. Джаукяну, на основе всеобщей лингвистической теории, мы попытались произвести семантическую классификацию диалектных слов, в частности, частей речи – глаголов и существительных. Анализ проводился с учетом сферы применения данного слова. При классификации с более широкого восприятия семантики мы перешли к более узкому, а с общего – к частному, благодаря чему, удалось полностью отразить различные оттенки смысла слова, и полную картину армянского диалектного лексикона.

RITA SAGHATELYAN - THE SEMANTIC CLASSIFICATION OF DIALECTICAL WORDS (VERB, NOUN PART OF SPEECH) ACCORDING TO GEVORG JANUKYAN'S THEORY OF GENERAL LINGUISTICS

The present article concerns the semantic classification of dialectical words, with particular reference to verb, noun part of speech. The analysis was conducted based on the field of usage. During the classification we have considered the semantic perception of the word from the narrowest to its widest meaning, from its general to its private meaning. Hence, the reflection of semantic and poetic picture of Armenian dialectical word stock has become evident.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ СРЕДСТВ УЧЕБНОГО НАЗНАЧЕНИЯ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ-АРМЯН

ГАЯНЕ САРКИСЯН

Ключевые слова: социокультурная компетенция, электронный курс, мультимедийное пособие, технические средства обучения, медиатека, страноведение

Одним из приоритетных направлений в современной образовательной парадигме РА является внедрение компетентностного подхода как одного из важнейших концептуальных положений модернизации содержания образования на всех этапах обучения, начиная с дошкольного образования и заканчивая вузовским и поствузовским.

В соответствии с компетентностным подходом в системе языкового образования происходят серьезные реформы, касающиеся не только содержания образования, но и методов, приемов, технологий, используемых в образовательном процессе.

В настоящее время в учебный процесс широко внедряются информационные технологии. Использование информационных технологий наиболее эффективным способом способствует формированию и развитию всех основных компетенций учащихся.

В центре нашего внимания - формирование социокультурной компетенции учащихся с использованием электронных средств учебного назначения на уроках русского языка как иностранного.

Целью данной статьи является анализ некоторых электронных курсов, пособий и пр. в свете представленности в них материалов, способствующих формированию и развитию социокультурной компетенции учащихся. Предметом нашего анализа стали электронные курсы, пособия предусмотренные для общеобразовательной школы РА, самоучитель русского языка, предусмотренный для учащихся-армян, а также электронный курс, специально не разработанный для какой-то конкретной национальной аудитории, но рекомендуемый нами для использования в армяноязычной аудитории.

В Стандарте и программе по русскому языку для основной школы РА указывается, что с реализация основных целей обучения русскому языку достигается в процессе развития всех основных компонентов коммуникативной компетенции: речевой, лингвистической, социокультурной, компенсаторной (стратегической), учебно-познавательной. Причем формирование и развитие социокультурной компетенции в основной школе РА предполагает следующее:

- приобретение и расширение знаний о социокультурной специфике страны изучаемого языка;
- совершенствование умений строить свое речевое и неречевое поведение адекватно этой специфике;
- формирование умений выделять общее и специфическое в культуре родной страны и страны изучаемого языка;
- осознание языка как формы выражения национальной культуры, взаимосвязи языка и истории народа, овладение нормами русского речевого этикета, культурой межнационального общения;
- приобщение учащихся к литературе и культуре, традициям и реалиям России в рамках тем, сфер и ситуаций общения, соответствующих опыту, интересам, психологическим особенностям учащихся основной школы на разных ее этапах;
- приобщение к явлениям русской культуры (праздники, традиции, обычаи; образцы устного народного творчества);
- осознание русского языка как языка русской художественной литературы;
- формирование умения представлять на русском языке Армению, ее культуру в условиях межкультурного общения;
- осознание роли русского языка как национального языка русского народа, как государственного языка Российской Федерации и как средства межнационального общения;
- формирование умения находить сходство и различие в традициях своей страны и страны изучаемого языка;
- умение оказывать помощь зарубежным гостям в ситуациях повседневного общения; умение пользоваться единицами русского языка с национально-культурным компонентом значения;
- знание и умение пользоваться нормами русского речевого этикета, его особенностями в сопоставлении с речевым этикетом родного народа [Таткало, Байбуртян 2007: 11].

В Документе Совета Европы “Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, преподавание, оценка” эксперты стран Совета Европы, в том числе и представители России, достаточно четко определяют понятие коммуникативной компетенции и ее компонентов. В этом документе под социокультурной компетенцией подразумевается “знание учащимися национально-культурных особенностей социального и речевого поведения носителей языка: их обычаев, этикета, социальных стереотипов, истории и культур, а также способов пользоваться этими знаниями в процессе общения” [Общеввропейские компетенции 2003:110].

Как известно, в наш век полиглотов знание даже не одного, а нескольких иностранных языков становится необходимым условием образованности. Надо добавить, что знание не только иностранных языков, но и компьютерных технологий - важнейшие требования к уровню и качеству образования любого специалиста. Важнейшей задачей преподавателя на сегодняшний день является создание реальных и воображаемых ситуаций общения на уроке иностранного языка, использование для этого различных методов и приемов работы (ролевые игры, дискуссии, творческие проекты и др.). При решении указанной проблемы огромную роль играют технические средства обучения (ТСО), которые позволяют дать учащимся более полную и точную информацию по изучаемой теме, повышают наглядность обучения и вызывают стремление к дальнейшему совершенствованию языковой культуры [6].

В настоящее время, в связи с процессом информатизации образования на основе современных компьютеров, в процессе обучения все чаще используются электронные средства учебного назначения. Говоря об использовании таких электронных учебных материалов для учащихся-армян, следует отметить **“Мультимедийное пособие по русскому языку для учащихся 7, 8, 9 классов общеобразовательных школ Армении и школ с углубленным изучением русского языка”**, разработанное на базе гимназии “Квант” авторским коллективом (Бабаян Т.А., Самуэлян С.Б.). Несмотря на то что пособие предназначено для школьников, некоторые его уроки, на наш взгляд, можно успешно использовать и при преподавании русского языка на неспециальных факультетах вузов РА.

Как отметили авторы пособия, его предполагается применять в качестве дополнения к действующим учебникам на печатной основе. Оно

может использоваться как на уроках под руководством учителя в классе, так и в домашних условиях, т.е. ученик может заниматься по нему самостоятельно. А после освоения основного тематического материала учащимся предлагается пройти итоговые контрольные тесты (всего 3 теста) по пройденным темам и грамматическому материалу.

Пособие построено на тематической основе с учетом специфических особенностей формирования коммуникативной компетенции учащихся-армян и действующей учебной программы. Тематические блоки для всех трех классов практически одинаковы:

- Хочу все знать!
- Счастье – это когда тебя понимают.
- Учимся писать правильно (орфоэпия и орфография в правилах и упражнениях).

- По страницам русской классической литературы.

Особое и основное, на наш взгляд, внимание создатели пособия уделяют формированию именно социокультурной компетенции учащихся, предусматривающей ознакомление школьников с национальными особенностями русской культуры, географией и историей, профессиональным и прикладным искусством и спецификой национального менталитета. Так, в 7 классе можно отметить следующие: Флаг и герб России; Наш северный сосед. (Россия); Морская держава. (Россия); Россия – лесная страна. (ч.1, ч.2); Рождение Москвы; Москва становится столицей; Площади Москвы; Царь-колокол и Царь-пушка и др. В 8 классе: Россия (Живой символ России – береза; Урал, Полезные ископаемые; Реки, озера, моря; Байкал – чудо природы); Язык и слово (население России, русский язык, славянская письменность) и др. В 9 классе: По страницам истории (Россия, Русь, Рюрик); Города России; В поисках истины (Ломоносов, Менделеев, Мечников, Ковалевская); В мире прекрасного (Эрмитаж, Третьяковская галерея, Рахманинов, Неизвестная); Загадочная русская душа (о русской душе, о приметах, суевериях, предрассудках, текст “Царь и рубашка”).

Как отмечают авторы пособия, “Организация работы по формированию коммуникативной компетенции на основе текстов и заданий данного пособия, содержащих большое количество различной страноведческой информации, позволяет обеспечить ознакомление учащихся-армян с географией России, ее территориальным положением, природой, городами, реками и озерами, ключевыми моментами в ее

истории, религией, обычаями и традициями народа” [Бабаян, Самуэлян 2010: 15].

Формированию социокультурной компетенции учащихся способствует и ознакомление с произведениями русской литературы. В разделе “По страницам русской классической литературы” представлены произведения известных русских авторов. В 7 классе это: И.А.Крылов – басни Крылова, о баснях, “Ворона и лисица”, “Стрекоза и Муравей”, А.С.Пушкин – сказки Пушкина “Сказка о мертвой царевне и о семи богатырях”, М.Ю.Лермонтов – “Парус”, “Тучи, И.С.Тургенев – “Муму”, А.А.Фет – мотивы лирики Фета, “Чудная картина” и др. В 8 классе это: басни Крылова “Волк и ягненок”, “Квартет”, А.С.Пушкин, жизнь и творчество, лирика – “Во глубине сибирских руд”, “Зимнее утро”, “Я вас любил”, Ф.И.Тютчев – “Весенние воды”, “Весенняя гроза”, М.Ю.Лермонтов, поэма “Мцыри” и др. В 9 классе это: повести Белкина, “Полтава”, “Евгений Онегин” А.С.Пушкина, Н.В.Гоголь – “Шинель”, “Тарас Бульба”, роман И.А.Гончарова “Обломов” и др.

В некоторых случаях учебный материал вводится и закрепляется на основе использования отрывков из мультипликационных (“Сказка о мертвой царевне и о семи богатырях”, “Муму”), документальных и художественных фильмов (“Каштанка”), в качестве иллюстрационного материала используются картины, рисунки, фотографии, различные виды графики: таблицы, схемы, в том числе географические и политические карты, план города, схемы движения наземного и подземного транспорта, расписание полетов самолетов и движения поездов, автобусов и т.д.

Мультипликационные и художественные фильмы, несомненно, являются важным средством обучения русскому языку. Русские народные сказки содержат много информации о русских традициях, обычаях, быте. Однако, на наш взгляд, интересны также современные постановки популярных сказок (“Приключения Буратино”, “Про Красную шапочку”). Такие художественные и мультипликационные фильмы (например, “Как Львенок и Черепаха пели песню”, цикл мультфильмов о Винни-Пухе, “Летучий корабль”) можно использовать и для изучения песен, которые в пособии, к сожалению, практически не встречаются.

Очевидно, что несмотря на то что рассмотренное мультимедийное пособие предназначено для изучения русского языка в школе, некоторые его фрагменты (особенно разделы 8 класса) можно использовать на 1

курсе неспециальных отделений вузов РА. Мы также рекомендуем обращаться к страноведческому материалу, предназначенному для изучения во всех 3-х классах, для формирования социокультурной компетенции студентов.

Специально для армяноязычных учащихся был создан также первый в своем роде **“Самоучитель русского языка”** (Совместный проект фонда “Русский мир” и ОО “Очаг русской культуры” при участии ЗАО “Алгоритм-Сервис” Copyright © Algorithm-Service, 2009, www.algserv.am).

Курс состоит из подразделов:

1. “Старт”.
2. “Фонетика”.
3. “Диалоги”.
4. “Словарь”.
5. “Грамматика”.

6. “Сказки”, который содержит 4 сказки на русском языке с возможностью перевода на армянский язык. Это сказки “Иван-царевич и серый волк”, “Иван-царевич, Жар-Птица и серый волк”, “Царевна-лягушка” и “Колобок”.

7. В раздел “Страноведение” включены сведения о стране, в которой говорят на данном языке, а именно тексты по географии России, о городах-героях, по истории России, обычаям, традициям, праздникам, о современной России, о русских художниках, композиторах и т.д. Последние два раздела (“Сказки” и “Страноведение”), на наш взгляд, являются особенно ценными, поскольку способствуют формированию и развитию социокультурной компетенции учащихся.

Тщательно изучив и проанализировав данный курс, мы пришли к выводу, что учитывая уровень владения русским языком, “Самоучитель русского языка” можно использовать для обучения русскому языку студентов первых курсов неспециальных отделений вузов РА. При этом его можно использовать не только в ходе аудиторных занятий, но и рекомендовать студентам для самостоятельного изучения.

Помимо программ на электронных носителях, для повышения мотивации учащихся многие преподаватели используют сеть Интернет, который позволяет дополнительно включить такой важный элемент обучения как интерес к изучаемому предмету. Формирование интереса или мотивации изучения является одним из самых сложных элементов в

образовательном процессе. В данном же случае, используя популярность Интернета в ученической и студенческой среде, удастся сделать это достаточно простыми средствами.

Есть сторонники идеи обучения языку только с помощью Интернета, без включения традиционной работы с учебником. Но большинство преподавателей предпочитают использовать Интернет параллельно с традиционными средствами обучения, включая его в учебный процесс. Самый простой способ применения Интернета – это его использование как источника дополнительных материалов для преподавателя и учащихся при подготовке к занятию. Материалы могут распечатываться и использоваться затем в ходе традиционного занятия. Естественно, в этом случае, используется только часть возможностей Интернета. Но даже при таком его применении процесс обучения любому иностранному языку меняется: пользователь получает доступ к информации, которую трудно найти и отобрать из других источников.

Рассмотрим еще одно электронное пособие по русскому языку **“Время говорить по-русски”** (www.speak-russian.cie.ru), которое находится в свободном доступе в Сети и которое мы рекомендуем для формирования социокультурной компетенции учащихся-армян. Как и рассмотренные выше электронные курсы, данный курс состоит из различных разделов.

Особо ценным, на наш взгляд, является раздел “Страноведческая информация”. Это один из дополнительных разделов программы, в котором рассказывается о реалиях русской жизни, особенностях общения с русскими людьми, о культуре русского быта, об этикетных нормах, интересных достопримечательностях Москвы и т.п. (Темы – Когда на “ты”, когда на “Вы”, Как заказать гостиницу в Москве, Аэропорты Москвы и т.д.)

Разделы курса “Библиотека” и “Медиатека” не связаны непосредственно с основным курсом, но они не только расширяют лексический минимум учащегося, но помогают сделать процесс изучения русского языка более занимательным и веселым.

В раздел “Библиотека” авторы постарались собрать несложные, но интересные тексты для чтения, которых всегда не хватает учащемуся, владеющему языком в минимальном объеме. Критерием отбора текстов были легкость, занимательность и простота. Здесь можно найти анекдоты, смешные случаи из жизни, маленькие рассказы. Причем

тексты помещены на двух уровнях – на элементарном и базовом. Тексты можно прослушать или прочитать.

“Медиатека” – раздел курса, в котором можно найти разные песни (народные и современные), отрывки из популярных русских фильмов, языковые обучающие игры, кроссворды и другие интерактивные задания. Этот раздел создан для того, чтобы учащийся мог развивать навыки аудирования и понимания живой разговорной речи, мог в доступной и занимательной форме повторить и расширить свой лексический минимум.

Любой электронный курс предоставляет возможность представлять на экране монитора или дисплея материал страноведческого характера, особенности окружения и обстановки и т.д.. Очень удобны в этом отношении мультимедийные презентации в формате PowerPoint. Применение компьютерных презентаций на занятиях позволяет ввести новый фонетический, лексический, грамматический, лингвокультурологический материал в наиболее увлекательной и интересной форме, реализуя при этом принцип наглядности, что способствует более эффективному усвоению информации. А самостоятельная творческая работа обучаемых по созданию компьютерных презентаций позволяет расширить запас активной лексики, а также повысить интерес к изучению иностранного языка и культуры.

Подведя итог всему вышесказанному, еще раз напомним современному преподавателю, что следует организовать учебный процесс по любой дисциплине таким образом, чтобы компьютер становился **не самоцелью, а лишь логическим и очень эффективным дополнением к учебному процессу.**

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бабаян Т.А., Самуэлян С.Б. Проблема создания мультимедийного пособия по русскому языку для учащихся-армян в свете глобальной информатизации общества // Русский язык в Армении.8,2010,С.7-19.
2. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, преподавание, оценка./ Департамент современных языков Директората по образованию, культуре и спорту Совета Европы; Перевод выполнен на кафедре стилистики английского языка МГЛУ под общ. ред. Проф. К.М. Ирисхановой. –М.: Изд-во МГЛУ, 2003. –

256с. социальных стереотипов, истории и культур, а также способов пользоваться этими знаниями в процессе общения;

3. Русский язык. Мультимедийное пособие для учащихся 7, 8, 9 классов общеобразовательной школы Республики Армения. Пособие разработано в гимназии “Квант” по заказу Центра Образовательных Программ при Министерстве Науки и Образования РА в рамках договора N 39/09 (ICB 9/2008) от 2 марта 2009 г. (авт. коллектив Бабаян Т.А., Самуэлян С.Б.).
4. Самоучитель русского языка. Совместный проект фонда “Русский мир” и ОО “Очаг русской культуры” при участии ЗАО “Алгоритм-Сервис” Copyright © Algorithm-Service, 2009 www.algserv.am
5. Таткало Н.И., Байбуртян Н.А. и др. Стандарт и программа по русскому языку для основной школы (2-9 классы). Ереван, 2007. 267с.
6. <http://xreferat.ru/71/6928-5-tehnicheskije-sredstva-obucheniya-na-urokah-inostrannogo-yazyka.html> Дата обращения: 20.09.2014
7. www.speak-russian.cie.ru

ԳԱՅԱՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ - ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ՌԻՍՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀԱՅ ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՈՄՊԵՏԵՆՑԻԱՅԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Հոդվածը նվիրված է ուսաց լեզվի էլեկտրոնային ուսումնական միջոցների կիրառմամբ հայ սովորողների հանրամշակութային կոմպետենցիայի ձևավորման խնդրի դիտարկմանը: Վերլուծված են ուսաց լեզվի ուսուցմանը միտված էլեկտրոնային նյութեր, որոնք կարելի է կիրառել սովորողների հանրամշակութային կոմպետենցիայի ձևավորման նպատակով թե՛ դպրոցում, թե՛ բուհերի ոչ մասնագիտական ֆակուլտետներում:

GAYANE SARGSYAN - THE USE OF ELECTRONIC MEANS OF TEACHING FOR THE FORMATION OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE OF ARMENIAN LEARNERS

The article is devoted to the formation of sociocultural competence of Armenian learners with the use of electronic teaching means. Several electronic resources aimed at teaching/learning Russian have been analysed which are advisable for the formation of sociocultural competence of learners both at schools and at non-specialized faculties of higher educational institutions.

**ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԳՈՎԱԶԴԱՅԻՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ ԵՎ ՕՏԱՐ
ԲԱՌԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ**

ԼԻԱՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ գովազդային խոսույթ, լեզվական նորմ, օտար բառեր, բառ-պատկեր, լեզվաքաղաքականություն, հայերեն համարժեք, օրենք

Վերջին տասնամյակներում գովազդը մեծ տեղ է զբաղեցնում հասարակության կյանքում: Այն ոչ միայն դարձել է մամուլի, ռադիոհեռուստատեսության, համացանցի տեղեկատվության պարտադիր բաղադրիչ, այլև ներթափանցել է մեր կյանքի ու կենցաղի ամենատարբեր ոլորտներ՝ ժամանցային վայրեր, գեղեցկության սրահներ, փոխադրամիջոցներ, հիվանդանոցներ, կանգառներ, վերելակներ և այլն: Գովազդվում են զանազան ապրանքատեսակներ, կազմակերպություններ, տարատեսակ ծառայություններ և այլն: Գովազդի այսպիսի զարգացումը, իհարկե, համաշխարհային ընդգրկում ունի: Մեր երկրում այն տարածվում ու ամրապնդվում է հենց համաշխարհային գովազդային քաղաքականության սկզբունքների, միտումների և փորձի հետևողական կիրառմամբ: Ու թեև մեզանում մոտ 20-25 տարի է՝ գովազդի մշակույթը ամրապնդվում է, կատարելագործվում են վերջինիս բոլոր դրսևորումները, սակայն դրանց լեզվական կառուցվածքը, տեքստաբանական հատկանիշներն ըստ ամենայնի չեն հետազոտվում¹⁰⁵:

¹⁰⁵ Թերևս միակ բացառությունը Ա. Ադիլխանյանի «Հայկական հեռուստագովազդի լեզուն» հոդվածն է (տե՛ս «Կրթությունը և գիտությունը Արցախում», Եր., 2004, թիվ 1, էջ 145-149), որում ընդհանուր կողմերով և ամփոփ ներկայացվում են հայկական գովազդային տեքստերի բառապաշարի և պատկերավորման միջոցների հիմնական յուրահատկությունները: Սրանից զատ՝ չենք գտել առանձին մենագրություն կամ հոդված խնդրո առարկայի վերաբերյալ: Իսկ Լ. Բարսեղյանի «Հեռուստատեսային գովազդի լեզվագործաբանական առանձնահատկությունները անգլերենում (հայերենի և ռուսերենի զուգորդությամբ)» (Եր., 2010), Զ. Գրիգորյանի «Գրքի գովազդի լեզվագործաբանական առանձնահատկությունները ժամանակակից անգլերենում» (Եր., 2013) և Կ. Մխիթարյանի «Գովազդային տեքստի լեզվի և ոճի ուսուցման հիմնախնդիրը

Մինչդեռ XX դարի կեսերից սկսած՝ լեզվաբանական միտքը զգալի տեղ է հատկացնում **գովազդային խոսույթի (դիսկուրսի)՝ որպես արտալեզվական գործոնների հիման վրա ձևավորվող խոսքի** ուսումնասիրությանը¹⁰⁶:

Մենք անդրադառնում ենք վերջին երկու տասնամյակում ՀՀ-ում պատրաստվող **առևտրային** (նաև բրենդի) և **կորպորատիվ**¹⁰⁷ գովազդների տեքստերում օտար բառերի գործածության խնդրին¹⁰⁸: Հարցը վիճահարույց է. հատկապես վերջին շրջանում այն հաճախ է դառնում քննարկումների առարկա, շատ դեպքերում արժանանում է ծայրահեղ սիրողական գնահատականի: Երբեմն բուռն քննարկումների նյութ են դառնում տարատեսակ գործոններ՝ բացի գլխավորից՝ գովազդի արդյունավետության հանգամանքներից ու նպատակներից: Այլ կերպ ասած՝ խոսվում է գովազդի մասին՝ առանց գովազդային գործի կազմակերպման ողջ ընթացքն ու նպատակադրումը հաշվի առնելու: Եվ ավելին, անհիմա ցարքար գերազնահատվում է գովազդի դերը այն աստիճանի, որ դրան խստորեն վերագրվում է ազգապահպանման և լեզվապահպանման վճռորոշ «առաքելություն»: Խնդիրը թերևս մասնագիտական սթափ և անկողմնակալ քննության կարիք ունի. փորձենք ընդհանուր կողմերով անդրադառնալ դրան:

(անգլերեն նյութի հիման վրա)» (Եր., 2013) ատենախոսությունները չեն առնչվում հայկական գովազդային խոսույթի յուրահատկությունների հետ:

¹⁰⁶ Տե՛ս **Бове К., Аренс У.**, Современная реклама. Творчество в составлении рекламных текстов (перев. с англ.), М., 1995, **Джефкинс Ф.**, Реклама (перев. с англ.), М., 2008, **Гампер Е.**, Влияние рекламы на ментальный компонент культуры (на примере англоязычных женских журналов), Человек в информационном пространстве текста: межвузовский сборник научных трудов, Ярославль, 2010, **Сердобинцева Е.**, Структура и язык рекламных текстов: учебное пособие, М., 2010 և այլք:

¹⁰⁷ Ավանդաբար առանձնացվում են գովազդի մի քանի տեսակներ՝ **կոնկրետ ապրանքանիշի** (բրենդի), **առևտրային** (մանրա- և մեծածախ), **կորպորատիվ** (բանկերի, կազմակերպությունների և այլն), **քաղաքական, կրոնական, սոցիալական, բիզնեսգովազդ** և այլն (տե՛ս **Сердобинцева Е.**, Структура и язык рекламных текстов: М., 2010, էջ 19-22: **Уэллс У., Бернет Дж., Мориарти С.**, Реклама: принципы и практика (пер. с англ.), Санкт-Петербург, 1999, էջ 32-36). Կրկնապես յուրաքանչյուրն ունի տեղեկույթի հասցեագրման իր յուրահատկությունը:

¹⁰⁸ Այս կամ այն գովազդի տեքստին անդրադառնալիս կնշենք միայն գովազդի առարկայի անվանումը՝ չկարևորելով այն պատրաստող ընկերությունը և այլ մանրամասներ:

Այսպես, գովազդը զանգվածային հաղորդակցման գործիք է: Լեզվաբանության մեջ այն բնորոշվում է որպես խոսքային գործունեության մի տարատեսակ, որի նպատակն է կարգավորել այս կամ այն ծառայության, ապրանքատեսակի պահանջարկն ու առաջարկը, խթանել առևտուրը, կողմնորոշել գնորդին, առավելագույնս ներազդել նրա տրամադրվածության վրա¹⁰⁹: Եվ որպես **հրապարակախոսական ենթաոճ**¹¹⁰՝ իր բոլոր դրսևորումներով նպատակ ունի տեղեկույթի փոխանցմամբ ներազդելու հանրության վրա և մղելու կոնկրետ մի գործողության՝ սպառելու: Այսինքն՝ գործ ունենք ոչ թե ուղղակի տեքստի, այլ **խոսույթի** (դիսկուրսի) հետ: Վերջինս լեզվաբանության մեջ հստակորեն սահմանազատվում է տեքստից: Խոսույթը արտալեզվական գործոններով (հանրային մտածողության, մշակութային, հոգեբանական, տարիքային, սոցիալական և այլ յուրահատկություններով) պայմանավորված տեքստն է, կամ ըստ լեզվաբանական առավել դիպուկ բնորոշման՝ կյանքի մեջ ընկղմված տեքստն է¹¹¹: Սրանից կախված՝ գովազդային տեքստը պետք է միաժամանակ օժտված լինի մի քանի հատկանիշներով՝ **հանրամատչելիություն, սեղմություն, հոգեբանական ներազդման ունակություն, լեզվական և ոճական նորմերի փոխկապակցվածություն, լեզվական միավորների գործածության դիպուկություն** և այլն: Ուստի հասկանալի է թերևս, որ գովազդային տեքստի ձևավորման մեջ անխուսափելիորեն առաջնային է դառնում նաև արտալեզվական գործոնների «պարտադրանքը»:

Բացի այդ՝ կարևոր է նաև շեշտել այն իրողությունը, որ գովազդն ունի տարածական և ժամանակային խիստ սահմանափակում: Ներկայումս հեռարձակվող գովազդների միջին տևողությունը մոտ 20-35

¹⁰⁹ Տե՛ս **Матвеева Т.**, Учебный словарь: русский язык, культура речи, стилистика, риторика, М., 2003:

¹¹⁰ Հարցի առնչությամբ կան տարակարծություններ. հետազոտողների մի մասը գովազդը համարում է հրապարակախոսական ոճի ժանր, մյուս մասը՝ բազմաոճ ժանրերի միախառնում՝ հիբրիդային ժանր, մեկ այլ խումբ այն դիտարկում է որպես հրապարակախոսական ոճի մի տարատեսակ՝ ենթաոճ (տե՛ս **Соловьева Н.**, К вопросу о стиле рекламных текстов (на материале рекламы в сфере туризма), "Вестник пермского университета; Российская и зарубежная филология", 2009, вып. 6, с. 46-50): Կարծում ենք՝ ընդունելի է գովազդի՝ որպես հրապարակախոսական ենթաոճի առանձնացման սկզբունքը:

¹¹¹ Տե՛ս **Арутюнова Н.**, Дискурс, Лингвистический энциклопедический словарь, М., 1990, էջ 136-137:

վայրկյան է, իսկ ցուցապաստառներում, գովազդային վահանակներում ընդհանրապես շեշտը դրվում է տեսողական բաղադրատարրերի վրա, և տեղեկույթը հաճախ հաղորդվում է միայն ապրանքանիշի կամ ծառայության **անվան՝ լոգոտիպի** տեսանելի նշումով, որին երբեմն զուգակցվում է որևէ կարգախոս, այսպես ասած՝ ապրանքատեսակը ներկայացնող «բանալի» բառը, արտահայտությունը, նախադասությունը: Ինքնին հասկանալի է, որ նաև այս հանգամանքներն են վճռորոշ դերակատարություն ունենում. դրանք պարտադրում են, որ խոսքային նվազագույն կառույցներում լեզվական յուրաքանչյուր միավոր օժտված լինի հետաքրքրելու, ներազդելու և կողմնորոշելու գործառույթով: Դեռևս 1896 թ. ամերիկյան գովազդի նշանավոր դեմքերից է. Լևիսը ուղղակի բանաձևում է հաջող գովազդի ստեղծման քառաբաղադրիչ մոդելը՝ **AIDA**, որը կարճ ժամանակում տարածվեց ամբողջ աշխարհում: AIDA-ն նշանակում է՝ attention – **ուշադրություն**, interest – **հետաքրքրություն**, desire – **ցանկություն**, action – **գործողություն**¹¹²: Եվ համաձայն այս մոդելի՝ գովազդն իրականացնողները հաճախ դիմում են այլընտրանքային ինչ-ինչ միջոցների, որոնցից են օտար բառերը:

Ժամանակակից գովազդային խոսույթում հաճախադեպ են օտար բառերի ու արտահայտությունների կիրառությունները: Այս դեպքում հարկ է միմյանցից հստակ սահմանազատել նախ՝ ապրանքատեսակների, ծառայությունների օտար անվանումների, ապա՝ գովազդի տեքստում գործածվող օտար բառերի ու արտահայտությունների գործառույթները:

Օտար բառերի մի մասը **համաշխարհային բրենդների** անվանումներ են, որպես կանոն, ինքնին ուշագրավ են իրենց հենց բրենդային անվանում լինելու շնորհիվ միայն: Կարելի է ասել՝ սրանք իրենց տեսակով և գործառույթով առավել մոտ են փոխառություններին, սակայն տարբերվում են վերջիններից: Այդ անվանումները ոչ միայն չեն թարգմանվում, այլև երբեք չեն մերվում լեզվի իմաստաբանական, քերականական համակարգերին: Օր.՝ «NEXT», «SONY», «SAMSUNG», «BOSCH», «HENNESSY», «ROSHEN», «FERRARI», «Pampers», «Head@Shoulders», «Ti amo» և այլ անվանումներ քարացած բառեր են (բառաձևեր), կամ ավելի ճիշտ՝ **բառ-պատկերներ**, որոնց իմաստները չեն գիտակցվում և ոչ էլ կարևորվում են: Ասենք, օրինակ՝ Head@Shoulders շամպունը գնելիս դժվար թե որևէ սպառողի մտքով

¹¹² Տե՛ս **Ромат Е.**, Реклама. История, теория, практика, 5-ое изд., Санкт-Петербург, 2002, էջ 197:

անցած լինի, որ ինքը գնում է «գլուխ և ուս» նշանակությամբ մի իր: Դրանք, այսպես կոչված, «միջազգային կադապարի» կամ «կնիքի» համարում ունեն և որպես անվանողական-ճանաչողական միավորներ բացառապես անփոփոխ գործածվում են գովազդի բոլոր տեսակներում: Ի դեպ, այս անվանումները տպավորվում և հիշվում են հենց իրենց պատկերային տեսքով: Սա է պատճառը, որ տասնամյակներ շարունակ համաշխարհային հանրահայտ ապրանքանիշի անվանումները մեկ տառի փոփոխությամբ (որը, որպես կանոն, առաջին տառը չէ) դառնում են նույնատեսակ, բայց մեկ այլ ապրանքանիշի անվանում, ինչպես՝ adidas→adibas→abibas, ARMANI→ARMINI, ROCHER→ROSHEN, KONTI→KONFI: Իսկ այս բառերի գործածությունը և գրությունը կարգավորվում են ՀՀ «Գովազդի մասին» օրենքի 5-րդ հոդվածով. «Հայաստանի Հանրապետությունում գովազդի լեզուն հայերենն է: ...Սույն դրույթը չի տարածվում օտար լեզուներով տպագրվող թերթերի, հատուկ հրատարակությունների, ապրանքանիշերի և մականիշների վրա»¹¹³:

Օտար բառերի մյուս խումբը **տեղական արտադրանքի անվանումներն են**: Այս դեպքում, իհարկե, կա ընտրության հնարավորություն: Սակայն միանշանակ չենք կարող պնդել կամ պարտադրել, որ հայրենական արտադրության յուրաքանչյուր ապրանքատեսակ, կազմակերպություն կամ ծառայություն ներկայանա հայերեն անվանումով: Իհարկե, ազգային լեզվամտածողության, հասկանալիության առումներով նախընտրելին հայերենն է: Սակայն տասնամյակներ է՝ տնտեսական զարգացումները, շուկայական ազատ հարաբերությունները, մարքետինգային և հոգեբանական տարատեսակ գործոնները կոտրել են այդ «պարտադրանքը» ու ճանապարհ բացել օտար անվանումների համար: Օտարալեզու, առավելապես անգլերեն անվանման նախընտրությունը պայմանավորված է նաև տեղական ապրանքանիշը միջազգային շուկայում ներկայացնելու հեռանկարով (այլ հարց է, թե որքանով է իրականանում այդ ձգտումը): Մեզանում գերակշռում են տեղական արտադրանքի, զանազան ծառայությունների, խանութների և այլնի օտարալեզու անվանումները, ինչպես՝ «**ArmSweet**», «**Avanta**», «**Crand Cendy**», «**Булкин дом**», «**Dan Dessert**», «**Bon Appetit**», «**Play Citi**»: Ի դեպ, ընդգծենք այն իրողությունը, որ թերևս զգալի քանակությամբ օտար, հատկապես անգլերեն բառեր (բառակապակցություններ) գործածվում են հենց գովազդային խոսույթի

¹¹³ <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1707&lang=arm>

այս մասում՝ **անվանումներում** (լոգոտիպերում): Ընդ որում, երևույթը տարածված է շատ երկրներում՝ Ֆրանսիա, Գերմանիա, Ռուսաստան, Վրաստան և այլն: Կարծիք կա, որ համաշխարհայնացման ներկա փուլում անգլերեն անվանումները գովազդի աշխարհում դառնում են գերիշխող խորհրդանիշներ երկու նպատակով: **Նախ՝** գովազդատուն հույս ունի, որ սպառողը գոնե որոշ չափով տիրապետում է օտար լեզվին ու կարող է հասկանալ նվազագույն տեղեկույթը: Եվ **ամենից կարևորը՝** օտար անվանումը, դառնում է արդիականի, **միջազգայինի, հանրահայտի** խորհրդանիշ: այս դեպքում արդեն անտեսվում է առաջին նպատակը¹¹⁴: Ըստ էության, խնդիրը առավելապես հոգեբանական է: Իսկ այն բնորոշումները, թե այս մտայնությամբ նահանջում ենք մայրենի լեզվից, մեղմ ասած, միակողմանի են: Իհարկե, բնավ այն կարծիքին չենք, որ հայերենի հարուստ բառազանծում չկան կարճ, բարեհունչ, ճկուն բառեր, որոնց որպես անվանումներ գործածելը նպատակահարմար չէ: Ուղղակի օտարալեզու անվանումները հանրության վրա թողնում են բացառիկության տպավորություն (գուցե նաև պատրանք), դրանց անսովոր հնչումը կամ գրությունը ակնթարթային հետաքրքրություն է առաջ բերում: Բացի այդ՝ եվրոպականացման արդի զարգացումներում օտար անվանումները (հատկապես խանութների) վաճառքի առարկայի սպառման հաջող գրավական են դառնում. դրանք առևտրային գործընթացներում էապես ներգործում են գնորդի հոգեբանության վրա՝ հույս ներշնչելով, թե վաճառվող առարկան, իրոք, եվրոպական արտադրության է: Եվ նույնիսկ, երբ գնորդը ինչ-որ չափով կասկածում է կամ համոզվում, որ ձեռք բերված իրը այնքան էլ չի համապատասխանում իր «պիտակին», շատ դեպքերում նրա համար առաջնային է մնում գովազդով և անվամբ «ամրագրված» տպավորությունը: Ի դեպ, հենց հոգեբանական գործոնով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ մեզանում օտար անվանումներ ունեն (հատկապես օտար տեղանուններ են) մեծ մասամբ հագուստ, արդուզարդ և այլ պարագաներ վաճառող խանութները, ինչպես՝ «Paris», «Vienna», «Palermo», «Baby Style», «Roma», «London style», «Marseille», «Prince Princess», «Creativ

¹¹⁴ Տե՛ս **Борнякова И.**, Англо-американизмы в немецкой рекламе как следствие процесса глобализации экономики, էլեկտրոնային հասցե՝ http://evartist.narod.ru/text12/16.htm#з_01

decore» և այլն (միջազգային առևտրային ցանցերի անվանումները չենք ներառում): Կա մի կարևոր հանգամանք նույնպես. մենք տասնամյակներ շարունակ չունենք արտադրական լուրջ մշակույթ, իսկ բազում առարկաներ, իրեր, օրինակ, կոսմետիկ զանազան միջոցներ, հագուստի այլևայլ տեսակներ, աքսեսուարներ և այլն, ընդհանրապես չենք էլ արտադրել: Պահանջարկը բավարարվում է ի հաշիվ ներմուծման: Ուստի միանգամայն հասկանալի է, որ ներկրողը հնարավորինս ջանք է գործադրում՝ նախ և առաջ սպասարկման կետի անվանումով ընդգծելու իր առաջարկի «տարաշխարհիկ» հատկանիշները: Իսկ տեղական արտադրողը ուղղակի փորձում է հետ չմնալ և կամ չզիջել ընդհանուր շուկայում ձևավորված մտայնությանը: Ասվածը առավել ակնհայտ է թվում, օրինակ, հետևյալ համեմատության մեջ: Ի հակադրություն վերը նշվածի՝ սննդի կետերի, ռեստորանների անվանումները հաճախ ներկայանում են հայերեն անվանումներով, հիմնականում՝ տեղանուններով, ինչպես՝ «Ուրարտու», «Արտաշի մոտ», «Ղարս», «Կարաս», «Իգդիր», «Քեռու մոտ», «Հին Էրիվան», «Կովկաս», «Երևան պանդոկ», «Սասնատուն», «Թոնրատուն», «Մշո տուն», «Ամրոց» և այլն: Անհերքելի է, որ դարերի ընթացքում մեզանում ձևավորվել է խոհանոցային լուրջ մշակույթ, ինչը նախորդների նման գուցե շեշտվում է նաև անվանումների միջոցով: Դրանք նույնպես կատարում են հոգեբանական ազդակի դեր և խորհրդանիշի արժեք ունեն: Նախ՝ հուշում են ազգային խոհանոցի գերակայության մասին, ապա՝ մտապատկերում տպավորություն են ստեղծում հյուրընկալման որոշակի մթնոլորտի՝ ազգային ինչ-ինչ որակների պահպանումով, թերևս ենթադրում են նաև սպասարկման հայկական ու մտերմիկ միջավայրի առկայություն և այլն: Ճիշտ նույն նպատակով էլ ռեստորաններին, սրճարաններին և ժամանցի այլ վայրերին հաճախ տրվում են նաև օտար անվանումներ (մեծ մասամբ կրկին տեղանուններ են), ինչպես՝ «Ֆլորենցիա», «Դովիլ», «Պեկին», «Նյու Յորք», «Ռենեսանս», «Լա Պեռլա», «Գենացվալե», «Ամիգո», «Ֆիեստա», որոնք անշուշտ ենթադրում են համապատասխան ինտերիերի և սպասարկման գերակայություն: Ուստի գովազդային խոսույթում օտար բառերի՝ որպես անվանումների (լոգոտիպերի) գործածությունները նպատակային են, արդարացված և ընդունելի են հատկապես այն դեպքերում, երբ ուղեկցվում են նաև հայերեն գրությամբ (որքան էլ տառադարձումը խնդրահարույց լինի կամ տառադարձման հետևանքով բարեհնչությունը խախտվի, հայերեն գրությունը պարտադիր է):

Բացի անվանումներից՝ օտար բառեր (նաև մրցորդ փոխառություններ) ու արտահայտություններ կիրառվում են նաև գովազդի տեքստային շարադրանքում: Այդ բառերը հիմնականում գործածվում են անհրաժեշտաբար. առավելապես բժշկական, բանկային, տեխնոլոգիական ոլորտներին բնորոշ բառեր են, տերմիններ, որոնց հայերեն համարժեքները կա՛մ հարմար չեն, կա՛մ չկան: Դրանք, ի տարբերություն ապրանքանիշի անվանման, կատարում են գերազանցապես **իրազեկման գործառույթ** (նաև առավել հանրաձանոթ են), ինչպես՝ «AMERIA» բանկ. 3 տարվա ընթացքում **ակտիվների** աճ ավելի քան 5 անգամ, ...ամենամեծ **կորպորատիվ** վարկային **պորտֆելը** << բանկային համակարգում...», «Մեր բաժանորդներից շատերը **ինտերնետից** օգտվելու համար տարբեր սարքեր են օգտագործում: Օրինակ՝ համակարգիչ, **նեթբուք** կամ **պլանշետ...**»:

Կան դեպքեր, երբ առաջին տպավորությամբ թվում է՝ հնարավոր էր խուսափել օտար բառի գործածությունից, ինչպես՝ «...Կատարենք 2 պարզ քայլ: Ձեր նոր «Orange» համարից հավաքե՛ք աստղանիշ... **SMS**-ով կստանաք ակտիվացման այն **կոդը**, որը պետք է հավաքեք Ձեր ոչ «Orange» համարից...»: Վերը նշված տեքստում **SMS**, **ինտերնետ**, **կոդ** բառերի փոխարեն կարելի էր կիրառել **հաղորդագրություն**, **համացանց**, **ծածկագիր** հայերեն համարժեքները, որոնք այս դեպքում հանրաձանոթ են: Սակայն մյուս կողմից էլ այս բառերը մրցորդ փոխառություններ են, և դրանց գործածությունները, պայմանավորված կոմերցիոն նպատակներով, թերևս արդարացված են. առաջինները, բացի համընդհանուր ճանաչում ունենալուց, կարճ են, բարեհունչ, հանրահասկանալի, սրանով իսկ ավելի են համապատասխանում գովազդի ձևաչափին:

Գովազդային խոսույթի լեզվամիավորներից յուրաքանչյուրի գործածությունը գնահատելիս միանշանակ հիմնավորված, նաև արդարացված չէ առաջնորդվել «**ճիշտ է**» կամ «**սխալ է**» կանխակալ բնորոշումներով, որոնք հաճախ նաև նախնական կամ մակերեսային տպավորության հետևանք են: Մասնավորապես օտար բառերի գործածության յուրաքանչյուր դեպք գովազդային քաղաքականության մեջ թերևս ենթակա է առանձին քննարկման, որի առանցքային հարցադրումներից մեկը պետք է լինի ոչ միայն լեզվի անաղարտության պահպանման հարցը, այլև գովազդի **հասցեատիրոջ** ով լինելու հանգամանքը: Այսինքն՝ խոսքային իրողության ճիշտ կամ սխալ գործածությունը որոշելու համար այս դեպքում ոչ այնքան պետք է

առաջնորդվել գրական լեզվի անպայման թելադրանքով, որքան պետք է հաշվի առնել, թե ո՛ւմ է **ուղղված, հասցեագրված** գովազդը: Այս գործոնը նկատի չառնելու դեպքում ուղղակի անխուսափելի է դառնում գովազդի ծախսողումը, այլ կերպ ասած՝ տեղի է ունենում ֆինանսական զգալի միջոցների անարդյունավետ վատնում կամ կորուստ: Իհարկե, հույս ունենք, որ վերը ասվածը ոչ թե կոֆիտարկվի որպես հակալեզվական և կամ ապազգային ծայրահեղ մտորում՝ արժանանալով գովազդային քաղաքականությունից իսպառ կտրված մերժողական մեկնաբանությունների, այլ կընկալվի ըստ ամենայնի և միայն գովազդային գործի կազմակերպման առանձնահատկությունների համատեքստում: Ասվածը առավել պարզաբանելու համար բերենք մեկերկու օրինակ: Արհեստագործական իրեր և ավտոպահեստամասեր վաճառող կրպակներից մեկի ցուցափեղկերին գրված են՝ **փակադակ, խծուծ, հեղույս, կափույր, ձգածող, պնդողակ, գայլիկոն** և այլն: Հարցվածները, որոնք հիմնականում արհեստագործ վարպետներ են, անվանումներից մեծ մասամբ չեն էլ կռահում, թե ինչ իրեր են վաճառվում կրպակում: Իսկ կրպակատեր-վաճառողը անթաքույց արտահայտում է իր վրդովմունքն ու բողոքը: Իստիվ պահպանելով ՀՀ «Գովազդի մասին» օրենքը («Հայաստանի Հանրապետության գովազդի լեզուն հայերենն է», հոդված 5)՝ մոտ 2 տարի է՝ ցուցափեղկերին փակցրել է վաճառքի առարկաների միայն հայերեն անվանումները: Եվ ի՞նչ: Ինչպես նշում է նա, մինչ այդ դժգոհ էին նրանք (պատկան մարմինները), բայց լավ էր առևտուրը, իսկ այժմ գոհ են նրանք, և լրջորեն տուժել է գործը: Նրա համոզմամբ՝ գլխավոր պատճառն այն է, որ մարդիկ իրենց կարդացածից չեն հասկանում, թե ինչ է վաճառվում, և միայն քչերն են մտնում կրպակ՝ հետաքրքրվելու վաճառքի առարկայով: «Արհեստավոր մարդիկ են, ի՞նչ գիտեն՝ խծուծն ինչ է կամ ձգածողը: Ժամանակ էլ չկա հարցնելու կամ ճշտելու, և արագ անցնում են», - բացատրում է սեփականատերը: Իհարկե, առևտուրը խթանելու ձևը ինչ-որ առումով գտնվել է. խառնիխուռն փակցվել են այդ իրերի նկարները: Ինչևէ: Վերադառնալով հարցին՝ նշենք միայն, որ թերևս առավել արդյունավետ կլիներ այդ բառերի կողքին՝ փակագծերում, ավելացնել օտար, բայց հանրաձանոթ բառերը (որը, ի դեպ, միանգամայն թույլատրելի է ՀՀ «Գովազդի մասին» օրենքի նույն՝ 5-րդ հոդվածով), ինչպես, ասենք՝ **խծուծ (пакля), ձգածող (тяга), կափույր (клапан), հեղույս (болт), պնդողակ (гайка)** և այլն: Այս պարզ միջոցով կլուծվեին ինչպես կոմերցիոն, այնպես էլ լեզվական

հարցեր, ու բացառված չէ նաև այն, որ շատերը զուտ տեսողական հիշողությամբ գուցե յուրացնեին նաև հայերեն անվանումները:

Կամ կարդանք հետևյալ հայտարարություն-գովազդը. «Վաճառվում է «Nissan Teana»: Գույնը՝ արծաթագույն **մետալիկ**, սրահի գույնը՝ սև, ղեկը՝ աջ, անվտանգության բարձիկներ, **կոնդիցիոներ, կլիմատ-կոնտրոլ, հիդրավլիկ** ղեկ, **պանորամային լույս**, էլեկտրակառավարվող ապակիներ, **կասետային մագնիտոֆոն....»** (Հայաստանի ազգային ավտոպորտալ՝ www.auto.am): Հարց է ծագում՝ հնարավո՞ր չէր օգտվել ընդգծված բառերի հայերեն համարժեքներից: Հմմտ.՝ «Վաճառվում է «Nissan Teana»: Գույնը՝ արծաթագույն **մետաղյա / մետաղական**, սրահի գույնը՝ սև, ղեկը՝ աջ, անվտանգության բարձիկներ, **օդորակիչ, կլիմայի կարգավորման և վերահսկողության սարք, հիդրավլիկ** ղեկ (համարժեք չունի), **համայնապատկերային անցք / ելանցք / մտոց**, էլեկտրակառավարվող ապակիներ, **ձայներիզային նվազարկիչ....»**: Առավել տպավորություն է ոչ թե ավտոմեքենայի գովազդի, այլ հայերեն բառակույտի, որից տեղեկույթն էապես տուժում է, իսկ ինչ-ինչ հաստատվածներ ուղղակի, մեղմ ասած, հասկանալի չեն: Բացի այդ՝ նշված բառերի մի մասի գործածությունը (մետալիկ – **մետաղյա**, կլիմատ-կոնտրոլ – **կլիմայի կարգավորման և վերահսկողության սարք**, պանորամային լույս – **համայնապատկերային անցք / ելանցք / մտոց**) իմաստային, ինչպես նաև գործառական առումներով խոսքային այս իրացման մեջ բնավ նպատակահարմար չէ, մանավանդ որ հայերեն համարժեքների իմաստները միշտ չէ, որ համապատասխանում են օտար բառի նշանակությանը: Նշված հանգամանքներով պայմանավորված՝ բացառված չէ, որ հայերեն համարժեքներով փոխարինված տեքստը շատերի համար լինի անհասկանալի, սրա պատճառով՝ նաև նյարդայնացնող, ինչը, վանելով հնարավոր գնորդին, ձախողում է գովազդի նպատակը: Հետևաբար գովազդային արդյունավետ քաղաքականություն իրականացնելու դեպքում օտար բառերի գործածությունը, չհակասելով սահմանված օրենսդրական կարգին, նախ և առաջ պետք է բխի հասցեատիրոջ՝ սպառողի ով լինելուց: Իսկ խոսույթի յուրաքանչյուր օտար բառ պետք է լինի անփոխարինելի, դրանով իսկ՝ համոզիչ:

Ասվածը բոլորովին չի ենթադրում, թե գովազդներում հիմնավորապես կողմ ենք օտար բառերի գործածությանը: Շատ են դեպքերը, երբ հայերեն բառի փոխարեն միանշանակ անհարկի դիմում ենք օտար բառի գործածության: Ասենք, օրինակ՝ ի՞նչ յուրօրինակություն

են հավելում կամ ի՞նչ նոր իմաստ են հաղորդում ասելիքին **իդեալական** բառը **կատարյալ-ի**, **օրիգինալ-ը՝ յուրահատուկ-ի**, **մասաժ-ը՝ մերսման**, **ինֆորմացիա-ն՝ տեղեկության**, **էքսկյուզիվ-ը՝ բացառիկ-ի** փոխարեն գործածելիս (իդեալական հանգիստ/ ժպիտ, օրիգինալ ժամացույց, չինական մասաժ, անսպասելի ինֆորմացիա, էքսկյուզիվ առաջարկ և այլն): Կամ՝ վերջին տասնամյակներում մայրաքաղաքի խանութների ցուցափեղկերին գրեթե ամեն քայլափոխի կարդում ենք՝ **SALE, OPEN, CLOSE, WELCOME** և այլն: Ինչո՞ւ, ի՞նչ առավելություն ունեն այս բառերը հայերեն **զեղչ, բաց է, փակ է, բարի գալուստ** բառերի նկատմամբ: Կարծում ենք՝ սրանք այն դեպքերն են, երբ որևէ պատասխան չի կարող արդարացվել կամ բավարարել, և սրանք որևէ առնչություն չունեն նույնիսկ գովազդային քաղաքականության հետ: Այսպիսի դրսևորումները թերևս միայն հոգեբանական բացատրություն ունենան (ասենք օտարամոլության նշան են), որը քննարկման այլ հարթություն ու ենթատեքստ է պահանջում: Այս օտար բառերի հայերեն համարժեքները է՛լ ավելի բարեհունչ են, կարճ, հանրահասկանալի և որևէ կերպ չեն կարող խոչընդոտել գովազդային տեքստի հասցեագրմանը:

Ամփոփենք: Որքան էլ յուրաքանչյուր պետություն իր օրենսդրությամբ ջանում է կարգավորել խնդիրը՝ պահանջելով պահպանել գրական լեզվի անաղարտությունը, այնուամենայնիվ գովազդային խոսույթը կառուցվում է փոքր-ինչ այլ սկզբունքներով: Գրական լեզվի նորմի և գովազդային խոսույթի բախումը էականորեն փոխվում է, երբ ըստ ամենայնի են բացահայտվում գովազդի գործառույթները: Համենայն դեպս, մի բան պարզ է. գովազդային տեքստի որևէ հեղինակ նպատակ չունի լեզվական նոր որակներ ձևավորելու կամ հատուկ խեղաթյուրելու լեզուն: Պարզապես շուկայական մերօրյա հարաբերությունների բազմազանության մեջ ընդգծված առանձնանալու, խոսքի ներգործման դերը բարձրացնելու նպատակով երբեմն շրջանցում է ընդունված նորմը: Նրա գերնպատակը հնարավորինս **ազդող, հետաքրքրող, համոզող** այնպիսի լեզվամիջոց գտնելն է, որը կապահովի գովազդի առարկայի վաճառքը կամ սպառումը: Արևմուտքում գովազդային գործակալությունների առաջին հիմնադիրներից, ընդհանրապես գովազդի համաշխարհային արտադրության նշանավոր դեմքերից Դ. Օգիլվին (հայտնի է «գովազդի հայր», «գովազդի նահապետ», «ժամանակակից գովազդային արտադրության հրաշագործ» անուններով) գրում է. «Ես անձամբ գովազդային բիզնեսը դիտարկում եմ ոչ թե որպես զվարճանք կամ արվեստ, այլ տեղեկատվության աղբյուր:

Գովազդային արտադրանք ստեղծելիս ինձ պետք չէ, որ սպառողը հիանա ստեղծարար (կրեատիվ) մտքով կամ նկատի դրա հղացման արվեստի մաքրությունը: Ինձ պետք է՝ գնորդը այն աստիճան հետաքրքրվի, որ գնա ու ձեռք բերի գովազդվող ապրանքը»¹¹⁵: Կարծում ենք՝ վերջին տասնամյակներում հայերեն գովազդային խոսույթի տարբեր մասերում օտար բառերի գործածությունները մեծ մասամբ պայմանավորված են գովազդի նպատակադրմամբ, տեսակով, հասցեատերով, հոգեբանական և այլ գործոններով: Եվ հաշվի առնելով գովազդային լեզվաքաղաքականության խնդիրները, նպատակները, որոնք համաշխարհայնացման այս փուլում համընդգրկուն բնույթ ունեն, ոլորտում, իրոք, օտար բառերի գործածությունների մի մասի հանդեպ որոշակի վերապահությունն ուղղակի անհրաժեշտություն է դառնում:

ЛИАНА САРКИСЯН - РЕКЛАМНЫЙ ДИСКУРС В СОВРЕМЕННОМ АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ И ПРОБЛЕМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ СЛОВ

В статье рассматриваются рекламный дискурс в современном армянском языке и основные проблемы использования иностранных слов. В основном рассматриваются такие употребления этих слов, которые обоснованы текстом, не противоречат "Закону о рекламе" РА, напрямую связаны с факторами организации рекламного дела, влияют на адресата и способствуют восприятию и запоминанию рекламного текста. На примерах разных текстов армянского рекламного дискурса подчеркивается важность иностранных слов, объясняются лингвистические и экстралингвистические причины их использования. На фоне международной рекламной политики представляются функции, цели и продуктивность использования иностранных слов.

¹¹⁵ **Огилви Д.**, Огилви о рекламе, М., 2011, с. 2 (էլեկտրոնային տարբերակ. տե՛ս www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=2858265)

LIANA SARGSYAN - THE ADVERTISING DISCOURSE AND THE ISSUE OF THE USAGE OF FOREIGN WORDS IN THE CONTEMPORARY ARMENIAN LANGUAGE

The article discusses the discourse of advertising and the issue of the usage of foreign words in the contemporary Armenian language. A particular attention is paid to such manifestations of the use of foreign words which are reasoned and explained by the organizing factors of the promotional activity and do not contravene the Law of the Republic of Armenia (RA) on Advertising, which influence the recipient and foster the comprehension and retention of the advertising text. The examples of various texts of the RA discourse of advertising highlight the importance of foreign words and thoroughly explain the reasons of their linguistic and extralinguistic use. The functions of foreign words, the objectives of addressing them and its effectiveness are represented in the panorama of the international advertising policy.

**СУФФИКСАЦИЯ КАК СПОСОБ ВЫРАЖЕНИЯ КАТЕГОРИИ
ДИМИНУТИВНОСТИ В РУССКОМ, АРМЯНСКОМ, АНГЛИЙСКОМ И
ИТАЛЬЯНСКОМ ЯЗЫКАХ
(НА МАТЕРИАЛЕ ДИМИНУТИВНЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ)**

РУЗАННА САРКИСЯН

Ключевые слова: категория диминутивности, диминутивы, уменьшительно-ласкательные суффиксы, диминутивные суффиксы, ложные диминутивные суффиксы

Диминутивность включается в более широкое субъективно-оценочное значение, в котором представлены следующие значения:

- уменьшительное;
- ласкательное;
- уменьшительно-ласкательное;
- уменьшительно-уничижительное;
- увеличительное. [Русская грамматика-80:208].

Земская Е.А. такие значение называет размерно-оценочными значениями [Земская 1973:246]. Согласно Виноградову В.В. “чаще всего значение уменьшительности совмещается со значением положительной оценки (“ласкательности”), а значение увеличительности – со значением отрицательной оценки (“уничижительности”) [Виноградов 1947:112-116, 143-145].

Предметом данной статьи являются уменьшительные, уменьшительно-ласкательные и уменьшительно-уничижительные суффиксы существительных как основные средства выражения категории диминутивности в русском, армянском, английском и итальянском языках.

Диминутивность как понятийная категория носит универсальный характер [ЛЭС 1990: 385]. Она свойственна всем языкам мира и находит свое отражение в языковой картине мира. Категорию диминутивности можно назвать лингвистической семантической универсалией, однако в разных языках мира она может либо оставаться невыраженной, либо

получать различное формальное выражение, ведущим среди которого является суффиксация.

Диминутивные суффиксы широко представлены в языках, относящихся к индоевропейской языковой семье, в частности славянских (например, русском) и романских (например, итальянском) языках. Германские же языки здесь обнаруживают свое своеобразие. Одни языки этой группы проявляют большую словообразовательную активность в образовании имен уменьшительных (например, немецкий язык), другие, напротив, не имеют в своем арсенале большого разнообразия таких суффиксальных средств (например, английский язык).

Диминутивность - это особое языковое значение, связанное, прежде всего с указанием на уменьшение размера объекта, и, как правило, выражающееся морфологически, т.е. путем прибавления определенного аффикса (суффикса) к именной основе.

Диминутивы имеют большое значение, поскольку выполняют эмотивную функцию, используются для выражения эмоций и экспрессии.

Есть языки с богатыми морфологическими средствами выражения категории диминутивности. К таким языкам относятся русский и итальянский. В других языках, (например, английском и армянском) уменьшительно-ласкательные суффиксы представлены слабо, и потому категория диминутивности выражается другими средствами.

В русской лингвистической традиции все диминутивные (уменьшительные) производные обобщенно называют уменьшительно-ласкательными, хотя во многих случаях отсутствует не только компонент ласкательности, но и компонент уменьшительности, ср.: *тетрадка, иголка, книжка* и др.

В русском языке слова, образованные с помощью уменьшительно-ласкательных и оценочных суффиксов, всегда имеют тот же род, что и слова, от которых они были образованы.

Русский язык чрезвычайно богат диминутивными суффиксами. Из диминутивных суффиксов в русском языке наиболее употребительны:

- *-к-*: *гора — горка, рука — ручка, нога- ножка, голова — головка*;
- *-ик-*: *ковер-коврик, нос- носик, рот- ротик, стол — столик, дом — домик*;
- *-чик-*: *костюм – костюмчик, сарай- сарайчик, стакан – стаканчик, тулуп – тулупчик, чемодан – чемоданчик*;

- -ок-(-ек-): зять – зятек, утюг – утюжек, дуб — дубок, флигель — флигелек, огонь — огонек;
- -очек-(-ечек-), -очк-(-ечк-): блюдо – блюдечко, молот — молоточек, флигель — флигелечек, тетрадь — тетрадошка, скамья — скамеечка, чаша — чашечка;
- -ц-, -ец-, -иц-: суп-супец, брат- братец, мороз-морозец, дерево — деревце, окно — оконце, пальто — пальтецо, варенье- вареньице, платье — платьице;
- -оньк-(-еньк-): Петя — Петенька, дядя- дяденька, тетя — тетенька, береза — березонька, коса — косонька;
- -ушк-(-юшк-): церковь – церквушка, зверь – зверюшка, хлеб – хлебушко, сосед — соседушка, тетя- тетушка, дядя — дядюшка, воля — волюшка; Иван – Иванушка, Анна – Аннушка, Володя – Володюшка;
- -ышк-: гнездо — гнездышко, ведро — ведрышко, солнце — солнышко.
- -ышек: кол – колышек, воробей- воробышек
- -анек / -енек: кум- куманек, муж-муженек;
- -ул: мама – мамуля, папа – папуля, дед- дедуля, бабушка – бабуля, Нина – Ниноля;
- -ун: Вера – Веруня, Петя – Петюня, дед- дедуня, бабушка – бабуня;
- -ус/-юс: Маня – Манюся, мама – мамуся, бабушка – бабуся, мама – мамуся, дед- дедуся;
- -уш/-юш: Катя – Катюша, Андрей – Адрюша, брат – братуша;
- -ур/-юр: Даша – Дашура, Саша – Сашура, Катя – Катюра;
- -ут/-ют: Аня – Анюта, Вася – Васюта, Марфа – Марфута и т.д.

На морфологическом уровне категория диминутивности в английском языке выражена недостаточно. Можно выделить следующие диминутивные суффиксы существительных:

- -let (*book/booklet* -книга/брошюра),
- -kin (*lamb/lambkin* - овца/овечка),
- -et/ette (*nymph/nymphet* - нимфа/нимфетка, *cigar/cigarette* (сигара/сигарета))

Диминутивный суффикс создает слова с указанием на малый размер и одновременно ласкательные, шутливые или презрительные (пренебрежительные, уничижительные):

- -kin (*lambkin* - барашек/овечка),

- *-let* (*chicklet* – цыпочка, *starlet* – звездочка),
- *-ling* (*underling* – мелкий чиновник),
- *-y* (*daddy* – папочка, *mummy* – мамочка),
- *-ie* (*lassie* – девчушка/милочка, *antie* – тетушка/тетенька/тетка, *oldie* – старушенция/старушка).

В армянском языке диминутивы можно образовать при помощи суффиксов

- *-ակ* *տնակ*, *տեղրակ*, *որդակ*, *աղավնյակ*;
- *-իկ* *սեղանիկ*, *հացիկ*, *ծաշիկ*, *վագրիկ*, *մկնիկ*, *փղիկ*, *Աշուրիկ*, *Հայկիկ*, *Աստղիկ*;
- *-ուկ* *աչուկ*, *մարդուկ*, *գանձուկ*, *ծագուկ*, *գայլուկ*, *արջուկ*;
- *-չիկ* – *Արսենչիկ*, *Արմենչիկ*, *Գայանչիկ*, *Վազգենչիկ*;
- *-ուլ* – *Գագուլ*, *Հասուլ*, *Դավուլ*;
- *-ուշ* *Գայուշ*, *Մարգուշ*;
- *-ո* *Հայոն*, *Հասոն*, *Դավոն*, *Լուսոն*, *Լիլոն*, *Ռուզոն*, *Քիսոն*;

Как и в русском языке, возможно сочетание двух диминутивных суффиксов: *Դավուլիկ*, *Գագուլիկ*, *Հասուլիկ*, *Գայուշիկ*, *Մարգուշիկ*:

Как в русском языке, так и в итальянском используются различные суффиксы субъективной оценки: увеличительные (*accrescitivi*), уменьшительно-ласкательные (*diminutivi –vezzeggiativi*) и уничижительные (*peggiorativi, dispregiativi*) суффиксы.

Наиболее употребительные диминутивные суффиксы итальянского языка следующие:

- *-ino/a*: *naso* → *nasino* (носик), *topo* → *topolino* (мышка), *mamma* → *mamma* (мамочка), *cavallo* → *cavallino* (лошадка), *sorella* → *sorellina* (сестричка, сестренка), *letto* → *lettino* (кроватька), *ragazzo* → *ragazzino* (мальчишечка, маленький мальчик, мальчишка, мальчонка), *fratello* → *fratellino* (братик), *dente* → *dentino* (зубик), *vestito* → *vestitino* (костюмчик), *telefono* → *telefonino* (телефончик), *fragola* → *fragolina* (клубничка)
- *-etto/a*: *piccolo* → *piccoletta* (малюсенькая, малышка), *scarpa* → *scarpetta* (туфелька) *lavoro* → *lavoretto* (работенка)
- *-uccio*: *lavoro* → *lavoruccio* (работенка)
- *-cino/a*: *bastone* → *bastoncino* (тросточка)
- *-ellino/a*: *fiore* → *fiorellino* (цветочек) и т.д.

Самый часто используемый суффикс в итальянском языке среди всех — суффикс *-ino/a*. Однако этот суффикс не всегда имеет

уменьшительно-ласкательное значение. Так, если к слову *bene* (хорошо) добавить *-ino*, то получим слово *benino* (неплохо).

Как и в русском языке, в итальянском к слову могут добавляться сразу несколько суффиксов: *scarpa* → *scarpetta* → *scarpettina*, *lavoro* → *lavoretto* → *lavorettino*.

Исследователи итальянского языка часто упоминают так называемые ложные диминутивные суффиксы. В итальянском языке есть большое количество существительных, которые как будто включают в себя суффиксы в обычном значении, однако на самом деле это часть корня слова:

- *matto* — сумасшедший, *mattino* — утро, *mattone* — кирпич;
- *tacco* – каблук, *tacchino* – индюк, индейка;
- *bacio* – поцелуй, *bacino* – водоем, *bacinetto* – тазик;
- *burro* –масло (сливочное), *burrone* – овраг, обрыв;
- *colla* – клей, *collina* – холм;
- *botto* – удар, *bottone* – пуговица;
- *foca* – тюлень, *focaccia* –фокачча (пшеничная лепешка);
- *pàssero* – *passerotto* – воробушек, *passera* – воробья, *passerina* – сорт мелкого винограда без косточек; булочка, *passerine* – воробьиный;
- *occhio* – глаз, *occhiello* – глазок, маленькое отверстие; петлица;
- *collo* – шея, *colletto* – воротник, воротничок;
- *lima* – напильник, *limone* – лимон;
- *cero* – большая восковая свеча, *cerotto* – пластырь;
- *pancia* – живот, *pancetta* – грудинка, корейка; животик и т.д.

При обучении итальянскому языку на такие слова следует обращать особое внимание, так как при использовании языковой догадки на основе словообразования могут возникнуть ошибки в семантизации лексем.

Таким образом, категория диминутивности как универсальная лингвистическая категория, представленная во всех сопоставляемых языках, имеет разное морфологическое оформление. Так, в русском и итальянском языках диминутивные существительные представлены большим разнообразием диминутивных суффиксов, а в английском и армянском языках таких суффиксов значительно меньше. В последних в некоторых случаях для обозначения диминутивности используются дополнительные классификаторы этой категории- слова *чhпpп* и *small/little*.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. М., 1947.
2. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование. М., Просвещение, 1973.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. М., 1990.
4. Русская грамматика. Т.1. М., Наука, 1982.

ՌՈՒՋԱՆՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ - ԱԾԱՆՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՆՎԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՄԱՆ ՄԻՋՈՑ ՌՈՒՍԱՑ, ՀԱՅՈՑ, ԱՆԳԼԵՐԵՆ ԵՎ ԻՏԱԼԵՐԵՆ ԼԵՋՈՒՆԵՐՈՒՄ (ՆՎԱԶԱԿԱՆ ԱԾԱՆՑՆԵՐ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՂ ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԻ ՆՅՈՒԹԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ)

Հոդվածը նվիրված է նվազականության արտահայտման միջոցների քննությանը ռուսաց, հայոց, անգլերեն և իտալերեն լեզուներում: Համադրական քննությունը ցույց է տալիս, որ ռուսերենում և իտալերենում նվազականությունը ներկայացված է վերջածանցներով, իսկ հայերենում և անգլերենում նվազական ածանցների պակաս ներկայացվածության պատճառով օգտագործվում են նաև արտահայտման այլ միջոցներ:

RUZANNA SARGSYAN – SUFFIXATION AS THE MEANS OF EXPRESSION OF THE CATEGORY OF DIMINUTIVENESS IN RUSSIAN, ARMENIAN, ENGLISH AND ITALIAN LANGUAGES (ON THE MATERIAL OF DIMINUTIVE NOUNS)

The article is devoted to the universal category of diminutiveness and the means of its expression. The contrastive analysis shows that in Russian and Italian diminutiveness is represented by a variety of suffixes while in Armenian and English due to the lack of variety of diminutive suffixes other lexical means to express diminutiveness are used.

THE LINGUO - PRAGMATIC VALUE OF EUPHEMISMS

SYUZANNA STEPANYAN

Keywords: euphemism, linguo-pragmatic, figurative expression

Euphemism is frequently used in everyday life and appears to be an increasingly interesting linguistic phenomenon. Having a long history and various approaches on how to define it euphemism is in a period of prosperity as we can observe the introduction of new euphemisms into speech every day accompanying the change of social values. Especially the introduction of politically correct euphemisms makes it paramount to study their linguistic significance. Often created by those who govern the society modern euphemisms, if we can call them so, come to mould and change the general perspectives of people becoming a powerful tool in the hands of the ones who shape the public opinion. Paramount is the impact they make on the awareness and opinions of ordinary people. Euphemisms appear to be gaining popularity among social workers and in the vocabulary of non-governmental organizations and as a result they force their way into every-day speech fixing the taboo of the words they come to replace.

Euphemisms have been in the scope of linguistic interest for a long time. But with the recent developments in the world of mass media and the escalation of developments and change in every sphere of our lives, the thorough study of euphemisms has become more than topical. Of a particular interest is to examine the use of euphemisms in mass media as we currently live in an era of unbelievable technological developments that offer unlimited and accessible information which is the best stage for euphemisms to exhibit the full scale their expressive power and influence.

People love to make their speech softer with euphemisms that are the mixture of abstract words, metaphors and sometimes slang. It offers them a protection against the offensive compliments, harsh talks and blunt hints. This way of manipulation of people's mind is very popular among both common people and tycoons. Idle talks of ladies on benches and official statements of MPs are full of words that are aimed to persuade, to convince us and change the way of our thinking. In Politics and the English Language, George Orwell wrote that "blur political language is designed to make lies sound truthful and

murder respectable".¹¹⁶ There are a lot of examples that prove the truthfulness of Orwell's words showing us the unbelievable level of the integration of our thoughts and that are only accepted being ours, although in fact they were adopted in the complicated and exquisite process of manipulation.

People sometimes have to change speech to suit certain situations and use acceptable expressions that might not hurt the feeling of others. Also, we might use tough or harsh words when criticizing or scorning people who deserve to be scorned. This kind of talk is essential in order not to harm people's feeling and consequently not to create problems arising from inadequate communication.

Euphemisms are generally defined in terms of the substitution of a more pleasant word or phrase for something or someone that, if described blatantly, would be more offensive in some manner to the receptor or the social community of the receptor. The following examples of dictionary definitions will serve to show what is common to all euphemisms: "a euphemism is the substitution of an agreeable or inoffensive expression for one that may offend or suggest something unpleasant".¹¹⁷ The act or an example of substituting a mild, indirect, or vague term for one considered harsh, blunt or offensive" or, it is "the deliberate or polite use of a pleasant word or expression to avoid the emotional implications of a plain term as in "passed away" or "passed over" for "died".¹¹⁸

Euphemism comes from the Greek word εὐφημία (euphemia), meaning "the use of words of good omen", which in turn is derived from the Greek root-words εὖ (εὔ), "good, well" and φῆμῃ (φήμη) "prophetic speech; rumour, talk". Etymologically, the eupheme is the opposite of the blaspheme "evil-speaking." The term euphemism itself was used as a euphemism by the ancient Greeks, meaning "to keep a holy silence" (speaking well by not speaking at all).¹¹⁹

¹¹⁶ Orwell, George. "Politics and the English Language." New York. Harcourt, Brace & World, 1952. Reprint. Harcourt Brace Joanovich, 1968, p. 12

¹¹⁷ <http://www.merriam-webster.com/dictionary/euphemisms>

¹¹⁸ <http://www.thefreedictionary.com/euphemism>

¹¹⁹ "Euphemism" Etymology" Online Etymology Dictionary

Euphemism is generally defined as "the use of a mild or indirect expression instead of one that is harsh or unpleasant ". When combined, these words mean to speak with good words or in a nice manner.¹²⁰

In the more scholarly literature on the subject, the intention of the speaker/writer in using euphemisms and the effect this has on the hearer/reader are further elucidated. For example, one research defines euphemisms as "substituting an inoffensive or pleasant term for a more explicit, offensive one, thereby veneering the reality". While preserving the standard definition of euphemisms, this research draws attention to the elements of concealment and deception that are involved in the use of euphemisms – "veneering reality". In this sense, euphemisms "are motivated by kindness, some by good taste," but also "by commercial or political deception".¹²¹

Another technical definition reads: "a lexical substitution strategy for displacing topics that evoke negative effect, sparing addresses the communicative discomfort", for example, calling a blind person "visually impaired" or using "downsizing" for firing employees.¹²²

What all these definitions have in common is the fact that a word or a stretch of words is sometimes used, knowingly and willfully, to "distort" a given reality so that the receptor is spared embarrassment, offense, or pain. However, not all users of euphemisms have benign intentions, and this is what is missing in some of these definitions. Euphemisms may be used to mislead the receptor into accepting a "reality" that the speaker wishes to create and that would otherwise be resisted by the receptor. This is especially true of political euphemisms where something morally and legally wrong such as launching a war against a whole nation for unjustified reasons and causing considerable casualties among civilians may be referred to as "pre-emptive attack", "protective reaction strike" or simply an "intervention".¹²³

Euphemism is frequently used in everyday life. Here are some common euphemism examples:

¹²⁰ <http://www.etymonline.com/index.php?term=euphemism>

¹²¹ Antrushina G.B. "English Lexicology" 1985:162

¹²² McGlone M. Beck G. & Pfiester, A, Contamination and Camouflage in Euphemisms. Communication Monographs, 2006, p. 24.

¹²³ The World Book Dictionary, 1979, p. 731

- You are **becoming a little thin on top** (bald).
- Our teacher **is in the family way** (pregnant).
- We do not hire **mentally challenged** (stupid) people.
- He is **a special child** (disabled or retarded)
- These days, her fiancé **is between jobs** (unemployed).
- She **is a part-time domestic engineer** (maid).¹²⁴

When a phrase is used as a euphemism, it often becomes a metaphor whose literal meaning is dropped. Euphemisms may be used to hide unpleasant or disturbing ideas, even when the literal term for them is not necessarily offensive. This type of euphemism is used in public relations and politics, where it is sometimes called doublespeak. Doublespeak is language deliberately constructed to disguise or distort its actual meaning, often resulting in a communication bypass. Such language is often associated with governmental, military, political, religious, secular, interest group and corporate institutions and its deliberate use by these is what distinguishes it from other euphemisms. Sometimes, using euphemisms is equated to politeness. There are also superstitious euphemisms, based (consciously or subconsciously) on the idea that words have the power to bring bad fortune (for example, not speaking the word "autism"), and there are religious euphemisms, based on the idea that some words are holy.¹²⁵

Euphemisms are expressed in different forms, and are motivated by diverse reasons such as, taboos, fears, respect and politeness, fun or deception and obfuscation. Among these forms of construction are:

- Scientific terms and jargon: pull the plug for euthanasia: **mercy killing, thermal therapy for ice bags**
- Abbreviations and Acronyms: **“WMD” for Weapons of Mass Destruction, AIDS for Acquired Immune Deficiency Syndrome**
- Abstraction: using it, the thing, the matter (to avoid the direct mention of something)
- Circumlocution: **“girl’s rest room”** for “toilet”, or **“terminological inexactitude”** for “lie”
- Remodeling: **“sugar”** or **“shoot”** for shit, **“darnation”** for “damnation”

¹²⁴ <http://literarydevices.net/euphemism/>

¹²⁵ <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=euphemism>

- Hyperbole: using overstatements as in “**flight to glory**” for “death”
- Figurative expressions: “**go to the happy hunting grounds**” for “die”, or the “**birth pangs of a new Middle East**” used by Condoleezza Rice for the June 2006 Israeli war on Lebanon
- Understatement: reducing the effect or impact: “**sunshine units**” for contamination by radioactive isotopes, “**out gassing**” or “**runoff**” for pollution
- Omission: deleting the whole thing, word or sentence by putting dots or exclamation marks

It’s noteworthy that Rawson divided euphemisms into two general types: positive and negative. According to Rawson, the positive euphemisms inflate and magnify, making the euphemized items appear grander or more important than they really are.¹²⁶ They also include many occupational titles that can be used to protect or save worker’s egos by elevating their Job status such as “**access controller**” instead of “doorman”. Other kinds of positive euphemisms include imposing Job titles adopted to bolster one’s self-image or impress one’s friends and acquaintances. Examples of these include “**counsel**” in place of “lawyer”, “**health care professional**” for “nurse” or “doctor”, “**chief executive officer**” instead of “president” or “**chairman of the board**”, and “**territory manager**” instead of “salesman”.

The negative euphemisms deflate and diminish. It is defensive in nature, offsetting the power of tabooed terms and otherwise eradicating from the language everything that people prefer not to deal with directly. Thus negative euphemisms replace language that people prefer to avoid using. Examples include “**harvesting**” in place of “killing”, “**collateral damage**” instead of “civilian casualties” or “deaths”, “**relationship**” for “sexual relationship”, and “**intestinal fortitude**” in place of “guts”.

Many euphemisms, whether positive or negative, can be used consciously and unconsciously. In many social circumstances, euphemisms can be used to avoid embarrassment or to protect another’s ego, for example, at a formal dinner party, a guest might ask for directions to the “little girls room” to avoid the embarrassment of using the word “toilet”, which is itself a euphemism that was coined so long ago that it is recognized as the plain-language version of the location being referred to. In fact, the

¹²⁶ Rawson H. -“Rawson’s Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk”, 1995, p.105.

American cultural taboo about the elimination of personal bodily waste is so great that American-English language offers only euphemisms for naming the location in which this activity occurs. Such a use of this kind of language is called the “unconscious use of euphemism”.¹²⁷

After studying the different definitions of euphemisms we can assume that all the definitions have something in common, that is the fact that a word or a stretch of words is sometimes used, knowingly and willfully, to “distort” a given reality so that the receptor is spared embarrassment, offense, or pain. However, not all users of euphemisms have benign intentions, and this is what is missing in some of these definitions. Euphemisms may be used to mislead the receptor into accepting a “reality” that the speaker wishes to create and that would otherwise be resisted by the receptor. This is especially true of political euphemisms where something morally and legally wrong such as launching a war against a whole nation for unjustified reasons and causing considerable casualties among civilians may be referred to as “preemptive attack”, “protective reaction strike” or simply an “intervention”.¹²⁸

Thus, we can easily state that euphemisms have formed a unique and impressive culture, a culture of euphemisms which is forcing its way into our cognition. Even though the majority of specialists didn't believe in the future of politically correct euphemisms this movement exists and is currently prospering. There even seems to exist a special institution producing sophisticated euphemisms for political elite to put in use. Moreover, it is having a tremendous impact not only on the English language but also on the mode of life in western societies. At the same time it is enriching English and Armenian with new euphemisms which, with a major help from media, gradually and inevitably penetrate into everyday speech. All this makes it absolutely significant to explore further the role of euphemisms in English and Armenian press.

¹²⁷ Ibid, p. 54.

¹²⁸ The World Book Dictionary, 1979, p.731

ՍՅՈՒՉԱՆՆԱ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ - ՄԵՂՄԱՍՈՒՅԹՆԵՐԻ ԼԵՉՎԱԳՈՐԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԸ

Հոդվածը ներկայացնում է մեղմասոյթների տեսակները, լեզվագործաբանական առանձնահատկությունները: Այն ինքնատիպ մշակույթը, որ ոճական այս դարձույթը ձևավորում է մեր խոսքի և գիտակցության շերտերում ոչ միայն հարստացնում է յուրաքանչյուր լեզվի բառապաշար, այլև մեծ ազդեցություն ունի նաև տվյալ լեզվակրի լեզվամտածողության վրա:

СЮЗАННА СТЕПАНЯН - ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ЭВФЕМИЗМОВ

Данная статья представляет типы эвфемизмов и их лингвопрагматические особенности. Самобытная культура, образующаяся на уровне нашего сознания и в речи при помощи данного стилистического тропа, не только обогащает словарный запас, но также воздействует на когницию носителя языка.

**ՀԱՆՊԱՏՐԱՍՏԻՑ ԲԱՆԱՎՈՐ ԽՈՍՔՈՒՄ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԶԱՏՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ**

ԿԱՐԵՆ ՎԵԼՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ հանպատրաստից բանավոր խոսք, նախադասությունների սահմանազատում, շարահյուսական վերլուծության միավոր, նախադասությունների սահմանները, բարդ նախադասություն, իջնող հնչերանգ

Ինչպես հայտնի է, նախադասությունը որպես լեզվական հաղորդակցման միավոր բազմահատկանշային միավոր է և սահմանումներ տալիս ավանդաբար նշում են այնպիսի առանցքային հատկանիշներ, ինչպիսիք են ստորոգումը, հնչերանգը, դադարը՝ որպես հնչերանգի միավոր և մտքի ավարտվածությունը: “Եթե ստորոգումը հատկանիշը վերագրում է առարկային, ապա նախադասության հնչերանգը ձևավորում է մտքի ավարտվածությունը”, - նշված է “Ժամանակակից հայոց լեզու” աշխատության մեջ (Աբրահամյան, Պառնասյան, Օհանյան, Բաղիկյան, հատոր 3, 1976, էջ 125): Այստեղ խոսքը պատմողական նախադասության *իջնող* հնչերանգի մասին է: Պատմողական նախադասության բարձրացող հնչերանգի դեպքում, ինչպես նշում են նույն աշխատության հեղինակները, “նախադասությունն ավարտված չէ, այն մտքի ինքնուրույն միավոր չէ” (նույն տեղում):

Սակայն բոլոր այս և մի շարք այլ հատկանիշները, թերևս, միշտ չէ որ կիրառելի են *հանպատրաստից* բանավոր խոսքաշարում նախադասությունների *սահմանազատման* առումով: Խնդիրը է՛լ ավելի է բարդանում, երբ խոսքը գնում է խոսքաշարում իրար հաջորդող առանձին պարզ նախադասությունների և մեկից ավելի պարզ նախադասություն պարունակող բարդ նախադասությունների տարբերակման մասին: Հարց է առաջանում. ինչպե՞ս և ի՞նչ չափանիշներով են որոշվում հանպատրաստից բանավոր խոսքի նախադասությունների սահմանները: Չէ՞ որ բանավոր խոսքում, նույնիսկ վավերացված տեքստերի տեքստով, բացակայում են նախադասության ավարտը ցույց տվող գրաֆիկական ցուցիչները, ինչպիսիք են նախադասության առաջին բառի մեծատառը և վերջակետը: Խնդիրը է՛լ ավելի է բարդանում այն պարագայում, երբ

հանպատրաստից բանավոր խոսքը իրենից ներկայացնում է ոչ այնքան երկխոսություն, որտեղ մի զրուցակցի նախադասության ավարտը, որպես կանոն, նախանշվում է մյուս զրուցակցի նախադասության սկզբով, որքան հիմնականում *պատմողական* բնույթի հանպատրաստից բանավոր խոսք (spoken narrative): Վերջինիս դեպքում զրուցակցին տրվում է հարց, որին նա պատասխանում է երբեմն լուրջ և երկար մտածելով, երբեմն մտափոխվելով, ուղղումներ անելով, ինչը, իր հերթին, ընդարձակում և “ծգում” է նախադասությունները: Եվ այս դեպքում հաճախ օբյեկտիվորեն դժվարություն է առաջանում առանձնացնել և սահմանազատել նախադասությունները մեկը մյուսից: Սույն հոդվածի շրջանակներում մենք պարզապես կդիտարկենք տարբեր տեսակետներ սույն խնդրո առարկայի շուրջ:

Հիշյալ խնդիրը արծածվել է արևմտյան լեզվաբանական գրականության մեջ, քանզի հանպատրաստից բանավոր խոսքում նախադասությունների սահմանազատման բարդությունը առկա է նաև այլ լեզուներում: Հիմնական հարցերից մեկն այն է, թե արդյոք հանպատրաստից բանավոր խոսքի շարահյուսական վերլուծության միավորը պետք է հանդիսանա նախադասությունը: Բանն այն է, որ հաճախ *բանավոր խոսքի ասույթները* չունեն *նախադասությանը*՝ որպես *լեզվի* միավորի, հատուկ կառուցվածք և իրենցից կարող են ներկայացնել շարահյուսական առանձին հասույթներ, որոնք կապված չեն իրար հետ շարակարգային որևէ տիպի կապով, և ասույթների իմաստը հաճախ որոշվում է զուտ համատեքստային կամ արտալեզվական գործոններով: Բացի այդ, հաճախ բանավոր խոսքի ընդարձակ, երբեմն մի ամբողջ պարբերությանը հասնող խոսքաշար կարելի է դիտարկել որպես մեկ նախադասություն՝ միաձուլված մի քանի պարզ նախադասություններով՝ տարբեր տեսակի կապերով, այլ ոչ թե առանձին պարզ կամ առանձին բարդ նախադասություններ, ինչը խնդրո առարկա է դառնում լեզվաբանական գրականության մեջ:

Այսպես, Ր. Քուերքը և համահեղինակները գտնում են, որ, “նախադասության սահմանները դժվար է որոշել բանավոր խոսքում” (R. Quirk et al 1985, 47):

Մ. Հալիդեյը համարում է, որ բարդ նախադասությունները նպատակահարմար չեն բանավոր խոսքի վերլուծության համար և առաջարկում է վերլուծության միավոր համարել ենթակա-ստորոգյալ միավոր պարունակող պարզ նախադասությունները (Halliday, 1989):

Ջ. Քրուկսը նույնպես դեմ է հանդես գալիս բարդ նախադասության՝ որպես վերլուծության միավորի, քանի որ “հնչերանգային խմբերը հաճախ հակասական են” (Crookes, 1990):

Ռուս լեզվաբան Ե.Ջեմսկայան նույնպես իր աշխատությունում մեջբերում է նյութեր, որոնց հիման վրա նա ապացուցում է, որ հաճախ բառերի շարանները չունեն նախադասություններին հատուկ կառուցվածք և միևնույն ժամանակ պահպանում են իրենց շարահյուսական ինքնուրույնությունը (Земская, 1979, 95):

Իրոք, հանպատրաստից բանավոր խոսքում ասույթները հաճախ զուրկ են լինում նախադասությանը՝ որպես լեզվի միավորի, հատուկ կառուցվածքից: Բացի այդ, երբեմն, ինչպես նշում է Դ.Քրիսթեյլը, “հեշտ չէ որոշել, արդյոք դադարները նախանշում են սահմաններ նախադասությունների միջև, թե այդ դադարները մեկ նախադասության շրջանակներում են, կամ նույնիսկ ամբողջ տեքստը որոշակի ընդարձակությամբ իրենից ներկայացնում է դադարներով և շարահյուսական վթարումներով մեկ նախադասություն” (Crystal, 1987, 84): Բ. Հելֆորդը նշում է, պարագա երկրորդական նախադասությունը կարող է վերագրվել թե՛ նախորդող նախադասությանը, թե՛ հաջորդող նախադասությանը այն դեպքերում, երբ նույնիսկ հնչերանգը չի օգնում (Halford, 1990, 37):

Ջ. Միլերը և Ր. Ուայներթը հրաժարվում են դիտարկել նախադասությունը (sentence) որպես բանավոր տեքստի վերլուծության միավոր, քանզի, ինչպես նշում են հեղինակները, “նախադասությունները հեշտ են առանձնացվում միայն գրավոր լեզվում վերջակետերի և մեծատառով բառերի շնորհիվ” (Miller, Weinert, 2009, 31): Խոսքը այս դեպքում, իհարկե, բարդ նախադասության մասին է, հատկապես բարդ համադասական նախադասության: Հեղինակները նաև գտնում են, որ բանավոր խոսքի նախադասությունները անկայուն են իրենց կառուցվածքով և նախադասությունները՝ որպես *լեզվի* միավորներ, նպատակահարմար չէ կիրառել բանավոր խոսքի վերլուծության ժամանակ: Այնուհետև հեղինակները նշում են, որ “բանավոր խոսքում նախադասության բացահայտ նշանների բացակայության պատճառով բարդ նախադասությունները նպատակահարմար չէ դիտարկել որպես վերլուծության միավոր” (Miller, Weinert, 2009, 32):

Ի տարբերություն այս լեզվաբանների՝ Ու. Չեյֆը և Ջ. Դանիլևիճը բանավոր խոսքի իրենց վերլուծության մեջ առանձնացնում են թե՛ պարզ նախադասություն, թե՛ բարդ նախադասություն: Վերջինիս

առանձնացման համար նրանք կարևորում են հնչերանգային գործոնը, այսինքն՝ հնչերանգային հատվածը, որին հաջորդում է դադար: Համաձայն նրանց՝ լեզվակիրները ավարտում են նախադասությունը իջնող հնչերանգով, երբ նրանք գիտակցում են, որ ավարտում են իրենց ասելիքը՝ միտքը (Chafe and Danielewicz, 1987, 94-96):

Մենք նույնպես գտնում ենք, որ հանպատրաստից բանավոր խոսքում հնարավոր է և նպատակահարմար է առանձնացնել թե՛ պարզ, թե՛ բարդ նախադասություն: Նախադասության տեսակները և սահմանները որոշելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել լեզվամիջոցների ամբողջ ապարատը: Մասնավորապես, նախադասությունների սահմանները որոշելիս նպատակահարմար է առաջնորդվել նախադասության իմաստային, բովանդակային ավարտունությամբ, դադարներով՝ կարճ կամ տևողական, և հատկապես հնչերանգային ավարտունությամբ:

Ինչպես տեսնում ենք, հանպատրաստից բանավոր խոսքում նախադասությունների սահմանազատման կարծիքները և ըմբռնումները տարամետ են: Սույն տարամիտությունը թերևս պայմանավորված է նրանով, որ հանպատրաստից բանավոր խոսքը բազմատար երևույթ է և զուրկ է գրավոր խոսքին բնորոշ հատկանիշներից: Ուստի այս խնդիրը կարիք ունի հետազա առավել խորը և բազմակողմանի ուսումնասիրության:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J. (1985), *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London: Longman.
2. Halliday, M.A.K. (1989), *Spoken and Written Language*, Oxford: Oxford University Press.
3. Crookes, J. (1990), *The Utterance and Other Basic Units for Language Discourse Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
4. Crystal, D. (1987), *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
5. Halford, B. (1990), *The Complexity of Oral Syntax*, Tubingen: Gunter Narr.
6. Miller, J., Weinert, R., (2009), *Spontaneous Spoken Language. Syntax and Discourse*, Oxford University Press.

7. Chafe, F., Danielewicz, J. (1987), *Properties of Written and Oral Language*, New York: Academic Press.
8. Земская, Е. А. (1973), *Русская Разговорная Речь*, Москва: Наука.
9. Արրահամյան Ա., Պառնասյան Ն., Օհանյան Հ., Բաղիկյան Խ., (1976) *Ժամանակակից Հայոց Լեզու, հարոր 3. Շարահյուսություն, Երեւան*.

KAREN VELYAN – К ВОПРОСУ О РАСПОЗНАВАНИИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СПОНТАННОЙ УСТНОЙ РЕЧИ

В настоящей статье представлен обзорный анализ различных подходов касательно вопроса о распознавании границ предложений в спонтанной устной речи. Критерии определения предложения как единицы анализа и установления границ между предложениями в спонтанной речи до сих пор остаются спорными. В частности, спорным остается вопрос о выделении *сложного* предложения в системе спонтанной речи. Как показывает анализ, большинство лингвистов отказываются рассматривать сложное предложение как единицу синтаксического анализа текста и признают простое предложение с единичной субъектно-предикатной структурой для анализа. Автор статьи, однако, считает целесообразным выделять как простое, так и сложное предложение в спонтанной речи.

KAREN VELYAN – ON THE DEFINITION OF THE SENTENCE IN SPONTANEOUS SPOKEN LANGUAGE

The article provides an overview of approaches to the issue of recognition of the sentence in spontaneous spoken language. The criteria of defining the sentence and the boundaries between sentence in spontaneous spoken language are still left open. Specifically, there are still debates on the appropriateness of the composite sentence in spontaneous spoken language. As the analysis suggests, a good majority of linguists refrain from taking the composite sentence as an analytical unit and recognize a clause with a single subject-predicate unit for analytical purposes. Still, the author of the article considers it appropriate to recognize both clauses and composite sentences as analytical units.

**ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՆՉԵՐԱՆԳԱՅԻՆ -
ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՏԻՊԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄԸ ԴՐԱՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐՈՒՄ**

ԳԱՅԱՆԵ ՎԵՐԴՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ դրամատիկական երկ, պատմողական նախադասություն, հրամայական նախադասություն, բացականչական նախադասություն, հարցական նախադասություն, սահմանական եղանակ, երկխոսություն, մենախոսություն, միակազմ նախադասություններ

Դրամատիկական երկերում մեծ հաճախականություն ունեն տարբեր երանգի նախադասությունները: Դրանցում առկա են պատմողական, հարցական, հրամայական, բացականչական և խառը տիպեր: Նախադասությունների այս տեսակների զործածությունը պայմանավորված է գրողի կամ խոսողի հաղորդման նպատակով:

Տարբեր երանգի նախադասություններից, ինչպես առօրյա հաղորդակցման ընթացքում, այնպես և գեղարվեստական գրականության մեջ ամենամեծ հաճախականությունն ունեն պատմողական նախադասությունները: Դա միանգամայն բնական է, դրանց միջոցով են հիմնականում արտահայտվում օբյեկտիվ իրականության զանազան իրողությունները՝ դրական կամ ժխտական նշանակությամբ:

Պատմողական նախադասությունները մեծ հաճախակություն ունեն նաև դրամատիկական երկերում: Սակայն անհրաժեշտ է նշել, որ դրանք համեմատաբար շատ ավելի մեծ հաճախականությամբ են գործածվում արձակ /հատկապես վեպ, վիպակ/, քան դրամատիկական երկերում: Դա պետք է բացատրել այն հանգամանքով, որ դրամատիկական երկերը կառուցվում են երկխոսությունների ու մենախոսությունների միջոցով, որոնց մեջ դրամատիկ վիճակների, կոնֆլիկտների, սուր իրավիճակների ստեղծման պատճառով հարկ է լինում գործածել զգալի թվով ավելի սուբյեկտիվ բնույթի նախադասություններ /հրամայական, բացականչական/ կամ դիմել հարցման եղանակին:

Որպես ընդհանուր օրինաչափություն՝ պատմողական նախադասությունները դրամատիկական երկերում ևս մեծ մասամբ ար-

տահայտվում են սահմանական եղանակի բոլոր ժամանակաձևերով, սակայն առավել հաճախ դրանք արտահայտվում են սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևով: Դա պետք է բացատրել դրամայի մի շատ կարևոր յուրահատկությամբ: Անհրաժեշտ է նկատի առնել, որ արձակ երկերում գործողությունն արտահայտվում է խոսողի կամ գրողի կողմից որոշակի տեղի և ժամանակի պայմաններում: Այդ տարածական ու ժամանակային իրադրությանը զուգորդվում է պատկերվող իրավիճակը՝ իր առանձին, հաճախ տարածական ու ժամանակային տարբեր հանգամանքների զուգորդությամբ: Այսպիսով, լսողը/կամ ընթերցողը անմիջական մասնակից ու ականատես է դառնում արտահայտվող գործողությանը:

Դրամատիկական երկերում այլ է տեղի ու ժամանակի դրսևորումը: Այս հանգամանքը շատ հստակորեն է արտահայտել Վ. Խալիզը. §Մենախոսություններում և երկխոսություններում /այս բառերի նեղ իմաստով/, որոնք իշխում են դրամայում, վիճակը բոլորովին այլ է: Նախ և առաջ այստեղ չկան պատմելուն հատուկ տարածական-ժամանակային երկու իրավիճակները: Կա միայն մեկը՝ նկարագրվող գործողությունը: Մենախոսություններն ու երկխոսությունները, ներկայացվող դեպքերի անբաժան մասը լինելով, իրենք հենց ներգործում են նրանց հետագա ընթացքի վրա: Խոսելն այստեղ համընկնում է ներկայացվող գործողությանը: Մենախոսություններն ու երկխոսությունները ընթանում են նույն ժամանակ, ինչ որ նկարագրվող դեպքերը¹²⁹:

Նկատելի է, որ բայի բոլոր ժամանակաձևերից ավելի շատ ներկա ժամանակաձևն է հնարավորություն ընձեռնում պատկերվող, ցուցադրվող գործողությունը կապելու խոսելու պահի հետ, տեսանելի, առկա դարձնելու գործողությունը:

Անցյալում կատարված գործողությունը առկայացնելու, խոսելու պահին կատարվող գործողության ձևավորում տալու որոշ հնարավորություններ ունեն նաև ժամանակային այլ ձևեր, հատկապես անցյալ կատարյալը, օրինակ՝ Սողոմոն – *Ես չէի կարող ծոծրակից կրակել: Ես նրա անունը փվեցի, նա նայեց ինձ, և ես դեմ առ դեմ կրակեցի*¹³⁰: Արամ – *Կարծում եք՝ չեմ հասկանում, թե հիմա էլ ինչու այս փեսարանը սարքեցիք...*

¹²⁹ В. Хализев, Драма как явления искусства, М., 1978, էջ 74:

¹³⁰ Պ. Զեյթունցյան, Ընտիր երկեր, հ.2, Ե., 1987, էջ 80:

Նարե – *Այս վեճից շահեց փանստերը*¹³¹:

Դրամատիկական երկերի լեզվի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հատկապես հեղինակային խոսքի մեջ պատմողական նախադասությունները զգալի չափով գործածվում են անվանական միակազմ նախադասությունների ձևով: Դա իր արտահայտությունն է գտնում թատերական նշագրումների մեջ, երբ պետք է լինում նկարագրել բեմի կահավորումը, ցույց տալ արարվածի գործող անձանց և այլն: Օրինակ՝ Բեմի ծայրերին երկու տուն՝ դեպի փողոց իջնող աստիճաններով: Մեջտեղում՝ հենց փողոցի վրա, դատական կահույք, որ դասավորված է, ինչպես դատարանում¹³²:

Դրամայի լեզվի համար առանձնատուկ կարևորություն են ստանում այնպիսի նախադասությունները, որոնք ավելի անմիջականորեն են արտահայտում գործող անձանց զգացմունքները, նրանց կամքը, վճռականությունը, թուլությունը, նրանց հոգեկան ապրումները: Դրամատուրգը մարդկային բարդ փոխհարաբերությունները կարողանում է սրել, ստեղծել դրամատիկ ավելի սուր վիճակներ, որոնք բացահայտում են գործող անձանց յուրահատկությունները հասարակական միջավայրում: Մարդկային սուր փոխհարաբերություններն իրենց արտահայտությունն են գտնում դրամայի լեզվում, երկխոսությունների և մենախոսությունների մեջ:

Դրանք դրսևորվում են հարցական, հրամայական, բացականչական և խառը տիպի նախադասությունների միջոցով: Այսպիսի նախադասություններ, իհարկե, գործածվում են և արձակի տարբեր ժանրերում, սակայն պակաս հաճախականությամբ և արտահայտման ձևերի ոչ այն բազմազանությամբ, ինչ-որ հատուկ է դրամատիկական երկերին:

Դրամատիկական երկերի լեզվի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ գործող անձանց երկխոսություններում գործածվում են տարբեր կառուցվածքի նախադասություններ: Ամենից առաջ նկատվում է, որ ավելի հաճախ են գործածվում լրացական հարցումները: Դա միանգամայն բնական է, որովհետև սուր դրամատիկ վիճակներում գործող անձինք հաճախ չեն կողմնորոշվում իրադրության մեջ և հարցումներով ուզում են լրացնել իրենց չիմացածը: Օրինակ՝ Տանտիրուհի – *Ո՛վ ես դու: Որտե՞ղ է քո հայրենիքը: Ովքե՞ր են քո*

¹³¹ Կ. Խոդիկյան, Խաղի ժամանակը, Ե. 2004, էջ 92-93:

¹³² Պ.Չեթունցյան, Նշվ. աշխ., էջ 60:

*ծնողները: Ի՞նչ ես անում այս հեռավոր երկրում...133: Լեմբերգ – Երեսը
տեսա՞ք, հեղը խոսեցի՞ք, թե՞ ետևից կրակեցիք134: Նուշիկ – Գտա՞ր,
Սերո՞ր ջան135:*

Դրամատիկական երկերում գործածվում են հարցման նաև այլ ձևեր /վերաբերմունքային, հորդորական, ճարտասանական և այլն/, բայց շատ նվազ հաճախականությամբ: Այս կարգի հարցումները, ինչպես նկատվում է, ավելի հաճախ հատուկ են մամուլի, հրապարակախոսական լեզվին: Այդպես է մանավանդ ճարտասանական հարցումը, որ հաճախ գործածվում է հատկապես հրապարակային ելույթներում, ճառերի ու զեկուցումների ժամանակ:

Հրամայական նախադասությունների միջոցով, ինչպես հայտնի է, արտահայտվում է խոսողի սուբյեկտիվ վերաբերմունքը, նրա կամքը, ցանկությունը՝ խոսակցին մղելու այս կամ այն մտքին, գործողությանը և այլն: Դրամաներում եղած գործողությունները, նկարագրված դրամատիկ վիճակները միշտ չէ, որ թելադրում են հրամայական նախադասությունների գործածություն: Այնուամենայնիվ, հրամայական նախադասություններն իրենց անհրաժեշտ գործածությունն են ստացել նաև դրամաներում: Կարևոր է նկատի առնել և մի այլ հանգամանք. դրամաներում հրամայական նախադասությունները գործածվում են միայն և միայն երկխոսությունների մեջ, իսկ թատերական նշագրումներում, այսինքն՝ հեղինակային խոսքի մեջ և ոչ մի հրամայական նախադասություն չի գործածվում:

Ինչպես հայտնի է, հրամայական նախադասություններն իրենց արտահայտությամբ միօրինակ չեն: Հաճախ նրանք գործածվում են ոչ այնքան բուն հրամանի, որքան կոչի, հորդորի, նույնիսկ թախանձանքի և այլ երանգներով: Թերևս սա է պատճառը, որ վերջերս որոշ լեզվաբաններ հրամայական նախադասությունները կոչում են հորդորական: Դրամաներում իրենց արտահայտությունն են գտել հրամայական նախադասության բոլոր երանգները: Օրինակ՝ բուն հրաման՝ Լեմբերգ – Մի՛ շեղվեք, տիկի՛ն: Միայն հարցերին պատասխանե՛ք136. հորդոր՝ Սողոմոն – Պապոմի՛ր, եթե իրոք իմ բարեկամն ես137. խնդրանք՝

133 Պ.Չեյթունցյան, նշվ. աշխ., էջ 64:

134 Պ.Չեյթունցյան, նշվ. աշխ., էջ 80:

135 Պ.Չեյթունցյան, նշվ. աշխ., էջ 69:

136 Պ.Չեյթունցյան, նշվ. աշխ., էջ 89:

137 Պ.Չեյթունցյան, նշվ. աշխ., էջ 99:

Սողոմոն - ...Օգնակա՛ն եղիր, Աստվա՛ծ: Ու՛ժ փուր ինձ, որ ձեռքս չդողա: Սովորեցրու՛ մինչև վերջ արել: Արելությունն իմ միակ հավաքը դարձրու՛: Եվ իրավունք փուր ինձ, իրավունք, որ մի մարդ կարողանա մեկ ուրիշ մարդու դատարկել:... Մենակ չթողնես ինձ: Վերջին պահին չլքես ինձ¹³⁸. կոչ, խորհուրդ՝ Հովույան – *Ինձ լսի՛ր, չես զղջալ*¹³⁹:

Ժամանակակից հայերենում, ինչպես հայտնի է, հրամայական նախադասությունները հիմնականում արտահայտվում են հրամայական եղանակի բայերով, սակայն հրամայական նախադասությունները երբեմն ձևավորվում են նաև այլ եղանակների բայերով, բայց հրամայական սուր շեշտով: Այսպես կարող է գործածվել սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևը. օրինակ՝ Հաբեթ – *Լսի՛ր, ինչ եմ ասում. ուրեմն ինչի կարիք որ կունենաս... ինձ ես ասում, առանց քաշվելու*¹⁴⁰:

Ժամանակակից հայերենում նույնպիսի գործածություն կարող է ունենալ և պայմանական եղանակի ապառնին. օրինակ՝ կգաս և այս հանձնարարությունը կավարտես հենց այսօր: Առանձին դեպքերում բաղադրյալ ստորոգյալի միջոցով ևս /սուր շեշտով/ կարող է դրսևորվել հրամայական նախադասության նշանակություն. օրինակ՝ *Դե, քնելու ժամանակն է, որ նշանակում է, թե՛ քնի՛ր, մի՛ ուշացրու*:

Դրամատիկական երկերի լեզվի ուսումնասիրության համար որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում բացականչական նախադասությունները: Այդ բնույթի նախադասությունները գործածվում են նաև արձակ և չափածո ստեղծագործություններում: Սակայն բնական է, որ դրանք ավելի մեծ հաճախականություն կունենան դրամատիկական երկերում, ուր դրսևորվում են մարդկային ավելի սուր փոխհարաբերություններ, ստեղծվում են զանազան դրամատիկ իրավիճակներ, որոնք փոթորկում են գործող անձանց ներաշխարհը: Ինչպես հաստուկ է ժամանակակից հայերենին, բացականչական նախադասությունները մեծ մասամբ արտահայտվում են ըղձական եղանակի բայերով, օրինակ՝ Սուսան-Երանի *այնպես մեռնեի, որ դու ինձ թաղեիր*¹⁴¹:

Բացականչական նախադասություններն արտահայտվում են նաև այլ եղանակների բայաձևերով, մանավանդ եթե նրանց հետ գործածվում են նաև ձայնարկություններ, եղանակավորող բառեր ու կոչականներ,

¹³⁸ Պ.Չեյթունցյան, նշվ. աշխ., էջ 65:

¹³⁹ Ժ.Անանյան, Տաքսի, տաքսի, Ե., 1987, էջ 78:

¹⁴⁰ Ժ.Անանյան, նշվ. աշխ., էջ 62:

¹⁴¹ Ա. Շիրվանզադե, Շաղատանը, Ե., 1959, էջ 522:

որոնք ավելի են ընդգծում բաշականչական հնչերանգը. Օրինակ՝ ա/ սահմանական եղանակի բայաձևերով՝ Սողոմոն - ...*Իսկ այնտեղ այնքան շար սուր կա... Ինչ փառավոր միտք ծագեց գլխումս*¹⁴². բ/ ենթադրական և այլ եղանակների բայաձևերով. օրինակ՝ Արմենուհի՛. ... *Օ՛, այժմ նա ինձ կճանաչի*¹⁴³:

Դրամատիկական երկերի լեզվի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հաղորդակցման ընթացքում նախադասությունները միշտ չէ, որ որոշակի երանգ են ունենում: Պատահում են նախադասություններ, որոնց մեջ համաձույլ են հարցն ու հրամանը, բացականչական ու հրամայական երանգները, և դժվար է դրանցից որևէ մեկին առաջնություն տալը: Պատահում են նաև բարդ համադասական և ստորադասական նախադասություններ, որոնց բաղադրիչ պարզ նախադասությունները գործածվում են տարբեր երանգներով, ունենում են հնչերանգային տարբեր արտահայտություններ: Դա հաճախ պայմանավորված է լինում մարդկանց բարդ փոխհարաբերությամբ, հոգեկան անորոշ կացությամբ, երբ մարդն ինքն էլ չի հասկանում, թե ինչ է մտածում կամ ինչ է ասում: Հոգեկան այդպիսի բարդ իրավիճակներ են ստեղծվում հատկապես դրամատիկական երկերում, երբ մարդկային սուր փոխհարաբերությունները հասնում են իրենց գագաթնակետին՝ բզկտելով գործող անձանց հոգեկան և մտավոր աշխարհը և հաճախ ունենում են ողբերգական ավարտ-լուծում, այսպես՝ Ֆրանգուլյան – *Նա էլ է հայերեն ասում, դու էլ ես հայերեն ասում, հիմա որի՞դ հավատամ*¹⁴⁴: Հովույան – *Է՛, փանն ու՛մ են գնահատում, որ քեզ գնահատեն: Սերո՛ք, գոնե հիմա զգում ես քո սխալը. մինչև հիմա չորս հոգով բնակվում ես մի սենյակում և անհարմար չես զգում, չես գալիս դիմես ինձ*¹⁴⁵:

Դրամատիկական երկերում եղած երկխոսությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ տարբեր երանգի նախադասությունների գործածությունը հիմնականում պայմանավորված է հաղորդակցման պահով, խոսքային միջավայրով, հաղորդակցվող մարդկանց փոխհարաբերությամբ և, որ գլխավորն է՝ հաղորդման նպատակով: Այդ նախադասությունների գործածությունը կարող է պայմանավորված լինել նաև երկի ժանրային առանձնահատկություններով, արտալեզվային հանգամանք-

¹⁴² Նույն տեղում:

¹⁴³ Ա. Շիրվանզադե, Արմենուհի, Ե., 1959, էջ 48:

¹⁴⁴ Ժ.Անանյան, նշվ. աշխ., էջ 68:

¹⁴⁵ Ժ.Անանյան, նշվ. աշխ., էջ 53:

ներով /կոնսիտուացիա/ և այլն: Դրամատիկական երկերում, արձակի համեմատությամբ, հարցական, հրամայական և բացականչական նախադասություններից հետո զգալի հաճախականություն ունեն նաև միակազմ նախադասությունները: Նրանց գործածությունը զգալի չափով բխում է երկխոսությունների բնույթից՝ պայմանավորված հաղորդակցվող մարդկանց անձնական փոխհարաբերությամբ, խոսքային պահով, խոսողի անհատական յուրահատկություններով և այլն:

ГАЯНЕ ВЕРДЯН - ПРОЯВЛЕНИЕ ИНТОНАЦИОННЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ КОММУНИКАТИВНЫХ ТИПОВ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В ДРАМАТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Изучение языка драматических произведений показывает, что не всегда в процессе общения предложения имеют определенный оттенок. Встречаются предложения, в которых слиты воедино вопрос и приказ, восклицательная и повелительная интонация, и бывает трудно отдать предпочтение чему-нибудь из них. Случаются также сложносочиненные и сложноподчиненные предложения, простые предложения в составе которых выражают разные оттенки, имеют тембральные элементы, выражения. Это часто бывает обусловлено сложностью человеческих взаимоотношений, неопределенностью душевного состояния, когда человек и сам не понимает, что говорит или о чем думает.

GAYANE VERDYAN - THE ACTUALIZATION OF PECULIARITIES IN PHONOLOGICAL AND COMMUNICATIVE TYPES OF SENTENCES IN DRAMA

The study of the language of dramatic works reveals that in the discourse the sentences don't always have distinct connotations. We come across such sentences in which the question and that order, the exclamation and the imperative nuances are combined and it is very difficult to give priority to one of them. There are complex and compound sentences in which the component sentences are used with different connotation and have different intonation. This is due to the complicated relationship of people, indefinite psychic state when the person himself doesn't understand what he thinks or says.

РОЛЬ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА В РА

НИНА ТАТКАЛО

Ключевые слова: образование взрослых, социальные роли, самоактуализация, самореализация, культурологическая компетенция учителей, социокультурная компетенция, устойчивое интеллектуальное и культурное развитие

Обращение общественного сознания к проблемам образования взрослых отражает изменения, происходящие в современном мире: происходит адаптация к требованиям времени, трансформация прежних образовательных структур, появление более гибких форм повышения квалификации взрослых.

Во многих странах образование взрослых является одним из приоритетных направлений, способствующих преодолению кризисных явлений как в системе образования, так и в социально-экономической сфере.

Социальная структура любого общества строится на основе интеллектуального уровня, уровня образования, образованности и информатизированности отдельных групп данного социума.

Концептуальной основой современного педагогического образования взрослых должно служить понимание образования как **целостного процесса** вовлечения человека в деятельность не через суммирование знаний о тех или иных предметах и дисциплинах, не через выработку определенных умений и навыков, **а через качественное изменение социальной функции и социальной роли.** Целью современного образования является *подготовка человека к деятельности в обществе*, а содержанием образования – *освоение общих методов и форм человеческой деятельности.* Предметное содержание образования выступает как средство к достижению цели.

Следующей концептуальной основой современного образования является идея гуманизации, демократизации и непрерывности

педагогического образования, которая основана на следующих принципах:

- гуманитаризации, фундаментализации подходов к образовательному процессу;
- самореализации обучающего и обучаемого через усвоение системы общечеловеческих ценностей;
- самоактуализации личности, так как наиболее важными для человека являются потребности в самоактуализации дальнейшего развития. Человек, достигший уровня самоактуализации (по Маслоу), называется «психологически здоровой личностью».

Современная образовательная парадигма опирается на широкое понятие компетенций и ориентирована на **устойчивое интеллектуальное и культурное развитие** сменяющегося поколения, что подразумевает формирование комплекса компетенций, основанных на знаниях, умениях, навыках, практической деятельности, на реальных запросах общества и на антропоцентрическом подходе, предполагающем гуманистическую личностно-ориентированную дидактическую систему, включающую:

- **новые цели образования**, направленные на самообразование и самореализацию учащегося и учителя через усвоение и осознание системы общечеловеческих ценностей;
- **новое содержание образования**, соответствующее личным потребностям обучаемых;
- **современную систему инновационных методов и форм обучения**, включающих учащегося непосредственно в процесс обучения;
- **демократический стиль** педагогического общения.

Характерной чертой современной образовательной политики является развитие **плюролингвизма** и овладение навыками **межкультурной коммуникации**, что обеспечивает адекватность общения в обществе и предполагает:

- общность основных фундаментальных знаний о мире;
- формирование и развитие коммуникативных способностей;
- готовность к позитивному и адекватному общению, т. е. развитие способностей соотносить фундаментальные знания о мире с осознанием национальной культуры;
- готовность соотносить понятийный аппарат изучаемых аспектов с реальными фактами и явлениями;

- формирование практических навыков и умений эффективного адекватного общения, основанного на лингвистических, экстралингвистических, культурологических знаниях.

Именно поэтому во главу угла, по нашему мнению, должна быть поставлена не только задача обучения языку, но и задача воспитания личности с широким мировоззрением и «*лингвоэкологическим*» сознанием. В связи с этим в процессе создания “Стандарта и программы по русскому языку” и в процессе работы с учителями русского языка нами была предпринята попытка рассмотрения культурообразующей концепции преподавания русского языка, что должно способствовать глубокому изучению русского языка и культуры, воспитанию личности, способной включать в свое мировоззрение и мировосприятие новые культурные и нравственные ценности. Из этого следует, что социокультурное воспитание учащихся посредством русского языка и культуры должно быть одновременно направлено на развитие самосознания как культурно-исторических субъектов (носителей собственной культуры) и как субъектов диалога культур.

Но для этого необходимо, чтобы сам учитель-русист полноценно владел навыками межкультурной коммуникации, имел определенную культурологическую базу и обладал социокультурной компетенцией. Необходимо также отметить тот факт, что культурологическая компетенция учителей должна включать в себя не только знания по истории и культуре России, но и современные реалии, которые определяют вербальное и невербальное поведение носителей языка. Любой учитель иностранного языка, являясь носителем своей национальной ментальности, культуры и языка, преподавая иностранный язык и участвуя в совместной деятельности с представителями других национальностей, отражает, а иногда и «присваивает» черты другой культуры, что отражается в характере преподавания, реального общения, стратегии и тактике дискурсов.

Другими словами, учитель русского языка должен быть сам носителем социокультурологических знаний. Для более полного осмысления роли данной компетенции рассмотрим основополагающие составляющие социокультурной компетенции и ее роли в процессе становления учителя русского языка как высококвалифицированного специалиста. В

исследованиях, посвященных формированию социокультурной компетенции выделяются следующие структурные компоненты:

- **когнитивный** (знание своей культуры и культуры изучаемого языка);
- **аксиологический** (ценности культуры);
- **лично-операционный** (навыки общения, умение организовать диалог культур);
- **оценочно-рефлексивный** (самостоятельность, рефлексия, самооценка);
- **концептуальный** (знания о профессиональной, социокультурной деятельности, культурно-фоновые знания);
- **коммуникативный** (техника и приемы вербального и невербального общения);
- **эмоционально-нравственный** (социокультурное сознание и социокультурная ответственность личности);
- **деятельностный** (мотивация, рефлексия и креативность).

Мы, исходя из опыта работы с учителями, считаем, что в современных подходах к формированию социокультурной компетенции в процессе обучения недостаточное внимание уделяется превращению социокультурного знания в умение использовать это знание в реальных условиях информационного общества, то есть в соответствующую компетенцию.

Мы предлагаем определить социокультурную компетенцию как многоплановую характеристику личности, предполагающую знания о различных социальных и культурных сферах, культурологического дискурса, включающую способность и готовность взаимодействовать с носителями изучаемого языка в различных диапазонах жизни, опираясь на свой опыт, обеспечивающую способность использовать информационные ресурсы для смыслообразующей творческой деятельности в современном пространстве.

В составе социокультурной компетенции выделяются следующие компоненты:

- **когнитивно-информационный** (знания о культуре своей страны и страны изучаемого языка, умение пользоваться информацией);
- **смыслообразующе-аксиологический** (осмысленное отношение к информации, понимание, толерантность, ценностное отношение к культуре, рефлексия, мотивация);

- **коммуникативно-деятельностный** (умение и готовность вступать в контакт, знание техники и приемов общения, социальная мобильность, самостоятельность, креативность, творчество).

Анализируя выше приведенные подходы к содержанию социокультурной компетенции, приходим к выводу о том, что учителя русского языка в армянских школах в большей степени владеют последним, а именно коммуникативно – деятельностным компонентом, так как социальная мобильность, самостоятельность в суждениях и в мышлении более присущи учителям данной возрастной группы. Два первых компонента, когнитивно-информационный и смыслообразующе-аксиологический, требуют более подробного рассмотрения в процессе курсов повышения профессионального уровня. Особенно это касается осмысления полученной социолингвистической и социокультурной информации и адаптации этой информации в учебном процессе.

В завершение хотелось бы отметить, что современная образовательная парадигма должна опираться на широкое понятие компетенций и должна быть ориентирована на **устойчивое интеллектуальное и культурное развитие** как молодого поколения, так и специалиста данной области, что подразумевает формирование комплекса компетенций, основанных на знаниях, умениях, навыках, практической деятельности и на реальных запросах общества, на антропоцентрическом подходе, предполагающем гуманистическую личносно-ориентированную дидактическую систему.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М., 1999. 663 с.
2. Выготский, Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский; под ред. В.В. Давыдова. - М.: Педагогика-Пресс, 1996. 536 с.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования \ \ Высшее образование сегодня. 2003. №57. С. 34–42.
4. Маслоу А.Г. Мотивация и личность. СПб.: Евразия, 1999. 479 с.
5. Муравьева Н.Г. Понятие социокультурной компетенции в современной науке и образовательной практике. Вестник ТюмГУ. Серия «Педагогика. Психология. Философия» 2011. № 9. С. 136–143.

6. Таткало Н.И. О некоторых проблемах психологии общения и межкультурной коммуникации в связи с обучением иностранным языкам . Педагогическая мысль №4, 2002. С. 201–208.
7. Таткало Н.И. Изучение русского языка и русской культуры в свете задач межкультурной коммуникации Русский язык в Армении №2, Ереван, 2006. С. 37–42.
8. Ярцева И.К. Педагогические условия формирования социокультурной компетенции студентов отделения переводчиков–Воронеж, 2009. 24 с.

ՆԻՆԱ ՏԱՏԿԱԼՈ - ՍՈՑԻԱԼ- ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԲԱՂԱԴՐԻՉԻ ԴԵՐՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՈՌԻՍԵՐԵՆԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՄՊԵՏԵՆՑԻԱՆԵՐԸ ՁԵՎԱՎՈՐԵԼՈՒ ԽՆԴՐՈՒՄ

Հոդվածում քննարկվում են մեծահասակների կրթության հիմնախնդիրներն այն համատեքստում, որ մեծահասակների ժամանակակից մանկավարժական կրթության հայեցակարգային հիմքը կրթությունը որպես համալիր ընթացք դիտարկելն է: Կարևորվում է ոչ թե այս կամ այն առարկայի կամ գիտակարգի մասին գիտելիքի, որոշակի հմտությունների և կարողությունների մշակումը, այլ մարդու սոցիալական գործառույթի և սոցիալական դերի որակական փոփոխությունը: Եվ Հայաստանում ռուսերենի ուսուցիչների սոցիալ-մշակութային կոմպետենցիաների ձևավորումը կարող է նպաստել այս գործընթացին:

NINA TATKALO - THE ROLE OF SOCIOCULTURAL COMPONENT IN THE PROCESS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF RUSSIAN TEACHERS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

The article touches upon the problems connected with the pedagogical education of grown-up people. It is stated that the conceptual basis for this type of education is the perception of education as a whole system and the idea of including a person in the educational activity not through the summary of this or that subject or discipline, or working out certain skills and capacities, but through the qualitative changes of social functions and social roles. And the formation of sociocultural competences of Russian teachers in Armenia is of great importance.

**ԱՆԳԼԵՐԵՆ ԲՆԱԳՐԱՅԻՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ
ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ**

ԺԵՆՅԱ ՏԵՐ- ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ անգլերեն բնագրային նյութեր, ընթերցանության նյութեր, տեսադիպրոդական նյութեր, ունկնդրման նյութեր, ինտերակտիվ առաջադրանքներ

Այս հոդվածում դիտարկվում է օտար լեզվի ուսուցման գործարքնաթացում բնագրային (աութենտիկ) նյութերի կիրառման հիմնախնդիրը: Վերջին տասնամյակներում շատ ու շատ մասնագետներ, հետազոտողներ հավաստում են անգլերենի ուսուցման ժամանակ բնագրային նյութերի կիրառման արդյունավետության մասին: Բազմաթիվ ուսուցիչներ կարծում են, որ բնագրային նյութերը արդյունավետ են անգլերենի ուսուցման գործընթացի համար, քանզի դրանք խթանում են սովորողների ուսումնախոսքային գործունեությունը, դարձնում դասերը մատչելի և հետաքրքիր: Միակ խնդիրը այն է, թե ինչպես մատուցել, ինչ ձևով գործածել դրանք անգլերենի ուսուցման ժամանակ [Senior 2005:38]:

Նախ և առաջ սահմանենք, թե ինչ են բնագրային նյութերը: Դրանք այն նյութերն են, որոնք պատրաստված ու խմբագրված են ոչ թե ուսումնական նպատակներով, այլ իրական հաղորդակցման համար: Բնագրային նյութերն իրենց բնույթով ինքնաբուխ են, բնական և արտացոլում են իրական կյանքին առնչվող դեպքեր, իրադարձություններ, փաստեր [Berado 2006:19]: Ուստի հարկավոր է դասարան բերել իրական կյանքը՝ ուսումնառության և իրական կյանքի միջև կապ հաստատելու համար: Բնագրային նյութերի կիրառումը անգլերենի ուսուցման ժամանակ հնարավորություն կտա սովորողներին օգտագործել լեզուն՝ հենվելով իրական հանգամանքների վրա:

Որտե՞ղ կարելի է հանդիպել բնագրային նյութերը: Դրանք ամենուր են: Դրանք առօրյայում մեզ շրջապատող նյութերն ու առարկաներն են, այն ինչ կարող ենք տեսնել, ինչի մասին կարող ենք լսել հեռուստացույցով, կարդալ նորություններով և այլն:

Հարց է առաջանում, թե ինչու անգլերենի ուսուցման ժամանակ օգտագործել բնագրային նյութեր: Ուսումնական նյութերին զուգընթաց ուսուցիչները կարող են անգլերենի դասերի ժամանակ կիրառել բնագրային (աութենտիկ) նյութեր, որոնց օգնությամբ նրանք կարող են բնական կապ ստեղծել առօրյա կյանքի և նրա շուրջն ընթացող գործնական հարաբերությունների միջև [Martinez 2002:32]: Այսպիսով, բնագրային նյութերը

- մատուցում են իրական տեղեկույթ և ձևավորում իրական մշակութային իրազեկություն,
- արտացոլում են սովորողների իրական կարիքները,
- շահագրգռում և աշխուժացնում են նրանց,
- խթանում են ուսուցման նկատմամբ ստեղծագործական մոտեցումը:

Հաշվի առնելով վերոնշյալ հանգամանքները՝ բնագրային նյութերը պետք է կիրառել լեզվի իմացության առավել բարձր մակարդակում, քանի որ ցածր մակարդակի սովորողները լեզվական սակավ գիտելիքների պատճառով կարող են կորցնել իրենց ակտիվությունը [Jacobson 2003:19]:

Անհրաժեշտ է նշել, որ բնագրային նյութերի ընտրությունը հիմնված է մի քանի բաղադրիչների վրա: Ուսուցիչը պետք է ընտրի բնագրային նյութերը՝ հաշվի առնելով նախ և առաջ սովորողների պահանջմունքները, նրանց հետաքրքրություններն ու լեզվական կարողությունները: Բացի այդ, բնագրային նյութեր ընտրելիս պետք է ուշադրություն դարձնել նյութի համապատասխանությանը դասի թեմային, լեզվանյութին (բառապաշար ու քերականություն), անգլերենի հաղորդակցական կարողություններին և իհարկե սովորողների մակարդակին ու հետաքրքրություններին [Abbs 1980:29]: Առանձնացնում են բնագրային նյութերի հետևյալ տեսակները՝

- **ընթերցանության նյութեր**՝ թերթեր, ամսագրեր, հայտարարություններ, գովազդներ, չվացուցակներ, ճաշացանկեր, ուղեցույցներ, ցուցանակներ, այցեքարտեր, համացանցային նյութեր,
- **տեսադիտողական նյութեր**՝ հեռուստահաղորդումներ, ֆիլմեր, հեռուստագովազդներ ու հայտարարություններ, նկարներ, իրեր,
- **ունկնդրման նյութեր**՝ ռադիոհաղորդումներ, ռադիոգովազդներ, հայտարարություններ, երգեր, ձայնագրություններ:

Բնագրային նյութերի և ինտերակտիվ առաջադրանքների կապը

Թերթեր, ամսագրեր - Բնագրային նյութերի մասին խոսելիս մենք առաջնահերթ պատկերացնում ենք թերթերը, ամսագրերը: Որպես ուսումնասօժանդակ նյութ կարող ենք դասարան բերել թերթերից, ամսագրերից վերցրած հատվածներ, ներկայացնել սովորողներին:

Թերթերի միջոցով ուսուցումը առավել ինտերակտիվ անցկացնելու համար ուսուցիչը կարող է լսարանը բաժանել երկու խմբի: Խմբերին կտրվեն տարբեր նյութեր [Sanderson 1999:44]: Օրինակ՝ **Ա** խմբին կտրվի նորածնության վերաբերյալ որևէ թեմա, իսկ **Բ** խմբին՝ սպորտի վերաբերյալ: Խմբերը պետք է կարդան իրենց նյութերը, քննարկեն խմբի անդամների հետ, հարցերի դեպքում կարող են դիմել ուսուցչին: Այնուհետև՝ ժամանակը լրանալուց հետո, համապատասխան խմբերից երկուական մասնակից պետք է միմյանց ներկայացնեն իրենց կարդացած նյութի բովանդակությունը իրենց իսկ բառերով, իսկ խմբի մյուս անդամները կարող են լրացնել, առարկել կամ արտահայտել իրենց դիրքորոշումը:

Այս առաջադրանքը շատ արդյունավետ է, քանի որ խթանում է սովորողների ակտիվությունը, զարգացնում է տարբեր խմբերում համագործակցելու ընդունակությունները, ինչպես նաև բարելավում է նրանց խոսքը:

Հայտարարություններ - Բնագրային նյութերը չեն սահմանափակվում միայն թերթերով կամ ամսագրերով: Ճիշտ ընտրված հայտարարությունները նունպես կարող են հանդես գալ որպես բնագրային նյութ: Սովորողները կարող են թերթերից, ամսագրերից, այլ լրատվամիջոցներից վերցնել հայտարարություններ, լսարանում քննարկեն դրանք, վերհանեն իրենց անձանոթ բառերը, վերլուծեն նախադասության կառուցվածքը: Սակայն ավելի նպատակահարմար կլինի, եթե սովորողները տեղում հորինեն տարբեր թեմաներին առնչվող հայտարարություններ: Նրանք կարող են պատկերացնել որևէ իրավիճակ, օրինակ՝ *կորել է սովորողներից որևէ մեկի շունը*:

Սովորողի խնդիրն է պատկերավոր ու հստակ նկարագրել շանը, նրա ցեղատեսակը, կորելու ժամը, վայրը: Բացի այդ, նա պետք է ուշագրավ վերնագիր հորինի, որը կգրավի մարդկանց հետաքրքրությունը: Այս առաջադրանքի նպատակն է ազատություն տալ սովորողի մտքերին, պատկերացումներին, խթանել նրա

ստեղծագործական երևակայությունը, շարժառիթ ստեղծել խոսելու և իր մտքեր արտահայտելու համար: Օրինակ՝

Dog Lost at Northern Avenue

I lost my dog Siberian husky, at Northern Avenue on March 28. She is white and tan, female, has blue eyes, wearing only a silver circular looped choke chain. I have been looking everywhere for her. Anyone who see her, please inform me. (093 00 58 69)

Գովազդներ - Դրանք նունպես կարելի է ներառել լսարնում կիրառվող բնագրային նյութերի շարքում, քանզի դրանք ունեն ուսուցողական բնույթ, անմիջական կապ ունեն արդի կյանքի և դեռահասների հետաքրքրությունների հետ [Richard-Amato 2003:9]: Ինչպես գիտենք, գրեթե բոլոր գովազդները ունեն կարգախոսներ, և գրեթե բոլոր սովորողները հեշտությամբ կրկնօրինակում են գովազդի բովանդակությունը: Տարբեր վայրերում կարող ենք սովորողների շուրթերից լսել հայտնի բրենդերի ապրանքանիշների կարգախոսները: Ուստի պետք է հնարավորություն տալ սովորողներին ընդլայնել իրենց իմացությունը հայտնի ապրանքանիշների վերաբերյալ՝ տալով նրանց հետևյալ առաջադրանքը:

1. Կատարում ենք 4-5 հոգանոց թիմային աշխատանք:

2. Վերցնում ենք որևէ հայտնի ապրանքանիշ, տեղեկություն հավաքում դրա շուրջ, հարստացնում բառապաշարը նորանոր բառերով: Ուսուցիչը կարող է սովորողներին հանձնարարել բոլորիս քաջ հայտնի **Coca-Cola**-ի գովազդը, որը գերում ու գրավում է տարբեր տարիքի մարդկանց: Բոլոր սովորողները սիրում ու բազմաթիվ անգամներ նայել, լսել և շարունակում են նայել **Coca-Cola**-յի գովազդը, շատ անգամներ նմանակում են դրանում հնչող կարգախոսը՝ «**Ընդմիշտ Կոկա-Կոլա**»

3. Հանձնարարում ենք սովորողներին ինֆորմացիա հավաքել «Կոկա-Կոլա» ընկերության հիմնադրման, նրա գործունեության վերաբերյալ: Օրինակ՝

4. Աշակերտներին հանձնարարում ենք գտնել տարբեր ժամանակաշրջաններում Կոկա-Կոլայի մասին հայտնի կարգախոսները: Օրինակ՝

1886- Drink Coca-Cola.

1923 - Enjoy life.

1938 - The best friend thirst ever had.

1993 - Always Coca-Cola.

5.Թիմերը ներկայացնում են, թե ինչ են արել իրենք այդ ամբողջ ժամանակահատվածում, ինչ նոր բաներ են իմացել:

6. Վերջում կարող ենք թիմերին հնարավորություն տալ իրենք ինքնուրույն մտածեն Կոկա-Կոլայի նոր կարգախոսը:

Հեռուստահաղորդումներ - Channel Hopping-ն իրենից ներկայացնում է մի առաջադրանք, որի ժամանակ ուսուցիչը ասես հեռավահանակի միջոցով կառավարում է սովորողների խմբերին, որոնք ներկայացնում են որևէ մի հեռուստաալիք կամ հեռուստահաղորդում, լինի դա սպորտային, ժամանցային, թե լրատվական հաղորդում: Սովորողներին տրվում է այս հանձնարարությունը մի շաբաթ առաջ, որպեսզի նրանք հնարավորություն ունենան պատրաստվելու: Այս առաջադրանքի մեջ ուսուցիչը հանդես է գալիս բժախնդիր, փոփոխական մարդու դերում, որն անընդհատ փոփոխում է ալիքները, մինչև գտնի իրեն հետաքրքրող հեռուստահաղորդումը [Clandfield 2003:23]:

Առաջադրանքը սկսվում է այսպես՝

1. Ուսուցիչը ընտրում է որևէ հեռուստահաղորդում, մատնանշում տվյալ ալիքը ներկայացնող աշակերտերի խմբին:
2. Սովորողների խնդիրն է ներկայացնել հեռուստահաղորդումը այնքան հետաքրքիր, որ բավարարի բժախնդիր ուսուցչի պահանջները: Բացի այդ, սովորողները պետք է օգտագործեն անցած բառապաշարն ու ժամանակաձևերը ճիշտ ձևով:
3. Եթե ուսուցիչը գոհ չէ հեռուստահաղորդումից, փոխում է ալիքը: Այս գործընթացը կարող է շարունակվել անընդհատ: Օրինակ՝ **“Long and Winding Roads”** «օտար ամայի ճամփեքի վրա» program tells about countries and cities that our compatriots live in. This program is visible in more than 120 countries. Museums, churches, palaces and other major architectural complexes in over 45 countries have already served as shooting venues for the creative group of the program.....

Դերախաղ -Ուսուցիչները կարող են դասերի ժամանակ կիրառել դերախաղը, որի համար ուսուցչից պահանջվում է ստաղծագործական մոտեցում և լսարանում սովորողի համար ապահով միջավայր ստեղծելու հմտություն: Ուսուցիչները կարող են այս մեթոդի կիրառել մեկ դասի կամ դասաշարի ժամանակ:

Դերախաղը կազմակերպելու համար՝ սովորողները կարող են որևէ կոնկրետ դեր վերցնել և տանը մշակել այն: Դերախաղի կիրառումն անգլերենի դասերի ժամանակ շատ արդյունավետ բնույթ ունի, քանի որ

այն ապահովում է հուզական և ինտելեկտուալ կողմերը, գրավում է սովորողների ուշադրությունը, խթանում նրանց հետաքրքրություններն ու պատասխանատվությունը [Feng 2009:36]:

Հիմք ընդունելով գործարար անգլերենի դասագրքերը [Longman Market Leader Business English Course 2007]՝ կարելի է սովորողներին առաջարկել կառավարչի, հաշվապահի, բանկի աշխատակցի, իրավաբանի դերեր: Նախընտրելի է, որ սովորողները իրենց դերերին համապատասխան ներկայանան դասին, ինչը կխթանի նրանց շահագրգռվածությունը:

Mock trial-ը դերախաղի մի շատ լավ օրինակ է, որը բառացի նշանակում է՝ կեղծ դատավարություն: Այստեղ դասարանը դիտվում է որպես դատարան, սովորողների մի խումբ ներկայացնում է մեղադրվող կողմը, մյուսը՝ պաշտպանվող կողմը:

Կեղծ դատավարությունը օգնում է սովորողներին ավելի լավ հասկանալ օրենքները, իրավունքները, այն գործի է դնում նրանց քննադատական մտածողությունը, վստահություն է ներշնչում հանրության առջև խոսելու ժամանակ: Ստանձնելով փաստաբանների, վկաների դերերը՝ սովորողները պետք է համոզիչ խոսք կառուցեն՝ հիմնվելով ուսուցչի նախօրոք տված բառապաշարի վրա:

Cases: lawsuit, civil cases, criminal cases,

Offences: murder, rape, robbery, house-breaking, shop-lifting

Participants of the legal procedure: parties to the lawsuit: plaintiff, defendant, offender, attorney for the plaintiff, prosecutor, witness

Expressions: to serve on a jury (լինել դատավարության կազմի մեջ), to file a complaint՝ բողոք ներկայացնել, take legal actions՝ քրեական գործ հարուցել, present evidence՝ վկայություն ներկայացնել:

Կեղծ դատավարության ժամանակ սովորողների 2 խումբ ներկայացնում են քրեական գործի կողմերը՝ մեղադրանքի կողմը և պաշտպանության կողմը: Որպես քրեական գործ կարող ենք վերցնել 10 տարեկան Ռոբերտ Թոմսոնի և Ջոն Վենաբլեսի դաժան ծեծկոտուքը, ինչը հանգեցրեց 2 տարեկան երեխայի մահվան: Սովորողների առջև դրված է հետևյալ խնդիրը՝ դատապարտել 10 տարեկան անչափահաս երեխաներին, թե ոչ:

T-աձև աղյուսակ - Մեկ այլ հետաքրքիր առաջադրանք է T-աձև աղյուսակի կիրառումը անգլերենի դասերի ժամանակ: T-աձև աղյուսակը օգտագործվում է միևնույն հասկացության, խնդրի 2 կողմերը համեմատելու համար: Այն կարող է կիրառվել անհատապես կամ խմբով աշխատելիս: Իր ձևով T տառ հիշեցնող աղյուսակը կազմված է 2 բաժնից,

որտեղ գրանցվում են միևնույն հասկացության հակադիր որակները՝ դրական կամ բացասական: Աղյուսակի այս ձևը շատ հարմար է քննարկումների ժամանակ երկու տարբեր պատասխանների կամ հակադիր գաղափարների գրառման համար [Richard-Amato 2003:16]:

Առաջադրանքը հետևյալն է.

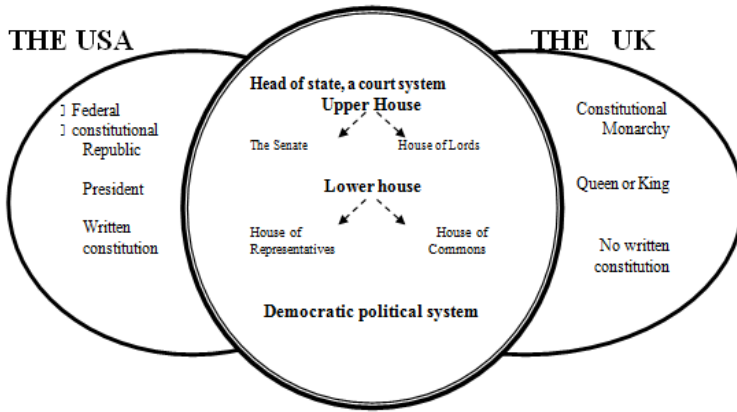
1. Ընտել որևէ թեմա, որը սովորողներին կհետաքրքրի, օրինակ՝ **Advantages and disadvantages of the Internet:**
2. Համացանցային նյութերից տեղեկություն գտնել համացանցի դրական և բացասական կողմերի վերաբերյալ, մշակել այն, հարմարացնել T-աձև աղյուսակին:
3. Լսարանում քննարկել առավելություններն ու թերությունները, գրատախտակին գծել T-աձև աղյուսակ և նշել այն դրական և բացասական կողմերը, որոնք հնչել են սովորողների մեծամասնության կողմից:
4. Վերջում քննարկել յուրաքանչյուր նշված կետ՝ բացելով փակագծերը, հիմնավորելով իրենց տեսակետը:

Advantages and disadvantages of the Internet	
Faster communication Information recourses Entertainment	social disconnect theft of personal information spamming

Վենի դիագրամ

T-աձև աղյուսակին հաջորդում է Վենի դիագրամը, որը կառուցվում է երկու կամ ավելի շրջանաձև պատկերների միջոցով, որոնք հատման մեծ մակերես ունեն կենտրոնում: Այս դիագրամը կարելի է օգտագործել գաղափարները միմյանց հակադրելու կամ դրանց ընդհանրությունները ցույց տալու նպատակով: Եթե փորձենք համեմատել Վենի դիագրամը T-աձև աղյուսակի հետ, ակնհայտ կլինի, որ Վենի դիագրամով հստակ առանձնացվում և կարևորվում են երկու կամ երեք հասկացությունների ընդհանրությունները [Rennie 1993:39]: Օրինակ՝ ուսուցիչը ցանկանում է, որ սովորողները անգլախոս երկրներից՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների և Մեծ Բրիտանիայի կառավարման

համակարգերի մասին ընթերցելուց հետո գտնեն դրանց ընդհանրությունները և տարբերությունները:

Այնուհետև զույգերի բաժանված աշակերտները գրատախտակին պետք է գծեն Վենի դիագրամ, մի շրջանագծում բնութագրելով մի երկրի, իսկ մյուսում՝ մյուս երկրի կառավարման համակարգերը, որից հետո մանրամասն ներկայացնեն դրանց ընդհանրություններն ու տարբերությունները:

Սովորողները պետք է նշեն, որ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները դաշնային սահմանադրական հանրապետություն է՝ բաղկացած 50 նահանգներից և դաշնային Կոլումբիա մարզից: Պետության և կառավարության զլուխ նախագահն է: Մինչդեռ Մեծ Բրիտանիայի և Հյուսիսային Իռլանդիայի Միացյալ Թագավորությունը սահմանադրական միապետություն է: Ինչպես և սահմանադրական միապետության պայմաններում ցանկացած միապետ, Եղիսաբեթ II-ն էլ թագավորում է, սակայն չի կառավարում...

Design a mobile phone - Այս առաջադրանքը կարելի է կիրառել տարբեր մակարդակներում: Սովորողները անգամ կարող են վերածել այն փոքրիկ նախագծի: Նրանք պետք է խմբերով աշխատեն հաջորդ սերնդի բջջային հեռախոսի դիզայնի վրա: Այս գործում նրանք պետք է լինեն հնարավորինս ստեղծագործող, պետք է գործի դնեն իրենց երևակայությունը լավ արդյունքի հասնելու համար: Պատկերացնելով իրենց որպես բջջային հեռախոս արտադրող ընկերության անդամ՝ պետք

է որոշեն, թե ինչպիսին պետք է լինի իրենց նոր հեռախոսը, ինչ գործառնություններ կունենան, ում համար է նախատեսված:

What do you think mobile phones will be like in 20 or 100 years time?

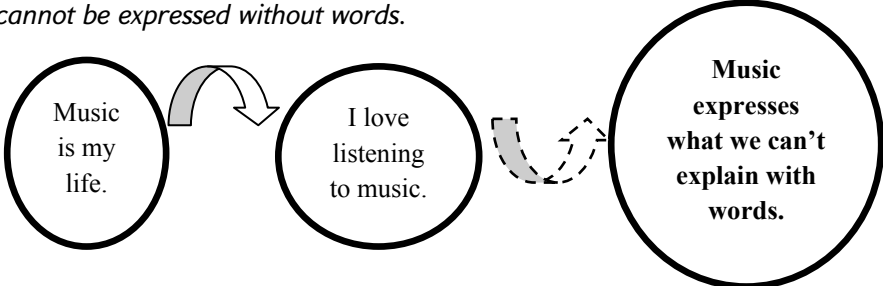
What will you be able to do with your phone?

How big will it be and what will it look like?

Ձնագնդի - Անգլերենի դասերը կարելի է ավարտել ձնագնդի կոչվող առաջադրանքով: Այն հետապնդում է հետևյալ նպատակները՝ կարծիքների փոխանակում, ընտրություն, հիշողության և ուշադրության սրում, բառապաշարի հարստացում, կրկնողություն [Herrel 2000:24]:

Ուսուցիչը կամ սովորողներից մեկը որևէ մի արտահայտություն կամ նախադասություն է ասում, մյուսը պետք է կրկնի նախորդի ասածը և ավելացնի իրը՝ ըստ առաջարկվող թեմայի: Մյուսը արդեն կրկնում է նախորդ երկուսի ասածը և ավելացնում իրենը: Այսպիսով՝ վերջին սովորողը պետք է կրկնի ամբողջ դասարանի կամ խմբի ասածը: Այն սովորողը, ում վրա շրթան կոտրվում է, դուրս է մնում խաղից: Օրինակ.

I love listening to music ⇔ *Music is my life.* ⇒ *Music expresses what cannot be expressed without words.*

Հաշվի առնելով սովորողների հետաքրքրությունները, հակումներն ու պահանջմունքները՝ կարող ենք եզրակացնել, որ բնագրային նյութերի կիրառումը անգլերենի դասերի ժամանակ տալիս է արդյունավետություն:

Հաշվի առնելով այն փաստը, որ այսօրվա սովորողները մեծանում են նանոտեխնոլոգիայի զարգացմանը զուգահեռ, անհրաժեշտ է նրանց հնարավորություն տալ սովորել, զարգանալ այն տեխնալոգիաների միջոցով, որոնք դարձել են նրանց կյանքի անբաժան մասը: Մենք՝ մանկավարժներս, պետք է գիտակցենք, որ այսօր սովորողները բազմաթիվ գործողություններ կարող են կատարել համակարգչով (multi-

task activities), ուստի պետք է ժամանակի հետ համահունչ քայլեր՝ հարմարեցնելով ուսուցման ձևերը ժամանակակից միտումների հետ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Abbs, VJ. Cook & M. Underwood, *Authentic English for Reading 1*, OUP, 1980.
2. Berado, S.A. (2006). The Use of Authentic Materials in the Teaching of reading. *The Reading Matrix*, Volume6, Number2.
3. Clandfield, L. (2003). SIX drama speaking activities for the EFL/ESL Classroom. Macmillan Publishers Ltd. Taken from the speaking practice section.
4. Cotton, David. *Market Leader. Intermediate Business English : Course Book / D. Cotton, D. Falvey, S. Kent. — Longman, 2007.*
5. Feng Liu & Yun Ding, (2009). “Role-play in English Language Teaching”, *Asian Social Science*, Vol. 5, No.10, October.
6. Herrel, A. (2000). *Fifty strategies for Teaching English Language Learners*. California State University, Fresno, CA. Merril; Prentice Hall.
7. Jacobson, E., Degener, S., & Purcell-Gates, V. (2003). *Creating authentic materials and activities for the classroom: A handbook for practitioners*. NCSALL teaching and training materials. Boston, MA: NCSALL at World Education.
8. Martinez, A. (2002): *Authentic materials: An overview*. Online document at URL <http://www.metu.edu.tr/~kilickay>
9. Rennie, J. (1993). *ESL and Bilingual Program Models*. Center for Applied Linguistics. Retrieved May 15th from <http://www.cal.org/resources/digest/rennie01.html>
10. Richard-Amato, P. (2003). *Making It Happen: From Interactive to Participatory Language Teaching*, 3e. White Plains: Pearson Education, Inc.
11. Sanderson, P. (1999): *Using Newspapers in the Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Senior, R (2005) *Authentic Responses to Authentic Materials in English Teaching Professional* 38, pp71

ЖЕНЯ ТЕР-ВАРДАНЯН - ПРИМЕНЕНИЕ АНГЛИЙСКИХ АУТЕНТИЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ В ПРОЦЕССЕ ВЫПОЛНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ ЗАДАНИЙ

Статья содержит общую информацию о аутентичных материалов и их эффективное использования в школах. Проблема использования аутентичных материалов в языковых классах была влиятельной на протяжении последних двух десятилетий. *Многие* специалисты, участвующие в обучении иностранным языкам и исследований, спорили о преимуществах использования аутентичных материалов. В результате проведенных исследований и опросов, *они* пришли к выводу о том, что есть много преимуществ в использовании аутентичных материалов. Эти преимущества могут варьироваться от представления реального языка, обеспечивая возможности для внедрения культурных вопросов, повышения мотивации и создания языкового сознания.

ZHENYA TER-VARDANYAN - THE IMPLEMENTATION OF AUTHENTIC MATERIALS IN THE PROCESS OF FULFILLING INTERACTIVE TASKS

The article provides general information about the authentic materials and their effective use in classrooms. The issue of using authentic materials in language classrooms has been influential over the past two decades. Many practitioners involved in foreign language teaching and research have argued about the benefits of using authentic materials. As a result of the researches carried out and the surveys conducted it has come out that there are many advantages in using the authentic materials. These benefits may range from highlighting comprehension, presenting real language, providing opportunities to introduce cultural issues, to enhancing motivation, and creating language awareness.

ՌՈՒՍԵՐԵՆԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

**ՍՈՒՍԱՆՆԱ ՏԻՈՅԱՆ
ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԱԲԱԶՅԱՆ**

Հիմնաբառեր՝ ուսում, հայկական դպրոց, փարրական կրթություն, լեզվի կարգավիճակ, օրար լեզվի ուսուցում, լեզվական քաղաքականություն, ռուսական դասարան, լեզվի խորացված ուսուցում

Հայաստանի Հանրապետությունում ռուսերենի առկա կարգավիճակը արդյունք է բազմաթիվ գործոնների՝ քաղաքական, տնտեսական, կրթական, մշակութային և այլն, որոնց արմատները տանում են շուրջ երկու տասնամյակ հետ:

Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից (1991 թ. սեպտեմբերի 21) անմիջապես հետո հայերենը օրենսդրորեն պետական լեզու հռչակվեց. այլևս վերջ պիտի դրվեր «հակազգային, հակալեզվական» համայնավարական քաղաքականությանը, որը տանում էր ազգային լեզուների և մշակույթների համահարթմանը:

Այդուհետ բոլոր գործառույթները՝ փաստաթղթերը, տարբեր մակարդակների արարողակարգերն ու բանակցությունները, գործարքներն ու գործավարությունը հայերեն պիտի կատարվեին:

Բայց հենց այդ տարիներին (սխալ քաղաքականության արդյունքում) մենք ունեինք մի իրավիճակ, երբ հայերենում «փոխաբերական իմաստները, շարահյուսական կառույցները, հասկացական դաշտերը, տերմինային համակարգերը աստիճանաբար վերածվում էին ռուսերենի պատճենի» [Գրիգորյան, Տիոյան 1999: 50]:

Ուստի օր առաջ պետք էր շտկել ստեղծված իրավիճակը. բայց ոչ թե ռուսերենն իսպառ բացառելով. ի դեպ նույն ծայրահեղական ճանապարհը բռնեցին մերձբայթյան երեք նախկին հանրապետությունները՝ կանգնելով բազմաբնույթ խնդիրների առջև:

Եթե հիշում եք, իսկ մեր սերունդը դրա ականատեսն ու վկան է, Հայաստանում փակվեցին բոլոր ռուսական դպրոցները՝ կրթական ոլորտում տասնամյակներ շարունակ կուտակած դրական փորձով և ավանդույթներով:

Վերացնելով ամեն ինչ, այդ թվում նաև տարիների քննություն բռնած ձեռքբերումները, անուղղելի սխալ էր:

Անկասկած, երեխան պետք է կրթություն ստանա իր մայրենի լեզվով. անվիճելի է նաև, որ իր մայրենի լեզվին զուգընթաց (որոշակի տարիքում) պիտի ուսումնասիրի օտար լեզուներ: Սակայն ռուսաց լեզուն մեզանում հատուկ կարգավիճակ ունի. այն պետք է ուսումնասիրվի օտար լեզուներից առաջ և առաջինը:

Ճիշտ է, տասնամյակներ շարունակ ռուսերենից ու ռուսերենի միջոցով կատարվող թարգմանություններով 'սնվելով' կրթական բնագավառում (դպրոցական և բուհական դասագրքերից մինչև գեղարվեստական ու գիտական գրականություն¹⁴⁶), միանգամից հնարավոր չէր ձերբազատվել այդ սովորությունից, սակայն պետք էր անաչառորեն ու հստակ գնահատել ստեղծված իրավիճակը:

Մենք թարգմանական ավանդույթներով հարուստ ժողովուրդ ենք. ճակատագրի բերումով ի սկզբանե լինելով երկլեզվակիր (բազմալեզվակիր), հմտորեն տիրապետել ու տիրապետում ենք թարգմանական արվեստին. Ավելին՝ ունենք Սուրբ Թարգմանչաց տոն (որը մեծ հանդիսավորությամբ ու ընդգրկումով նշվում է ամեն տարի՝ սեպտեմբերի 13-ն, և եկեղեցական տոների մեջ իր պատվավոր տեղն ունի) և աշխարհում միակ ազգն ենք, որ Թարգմանչաց եկեղեցիներ ունի¹⁴⁷:

Սա նշանակում է, որ ճիշտ քաղաքականություն վարելու դեպքում ռուսերենը չէր հայտնվի փակուղում:

Իսկ մենք՝ ռուսական դպրոցը հայկականի վերածելով, վաստակեցինք ո՛չ լիարժեք հայկական դպրոց (որի համար պայքարում էինք), և ո՛չ էլ ռուսական՝ մյուս՝ անգլերենի ու ֆրանսերենի խորացված ուսուցմամբ հայտնի դպրոցների փորձով (ինչպես ասում են՝ ունքը շինելու փոխարեն աչքն էլ հանեցինք):

Արդեն քանի տարի շարունակ մեր առաջին կուրսեցիները՝ թե՛ մայրաքաղաքից, թե՛ շրջաններից եկած (խոսքը ռուսական

¹⁴⁶ Այս մասին մանրամասն տե՛ս Ս. Տիոյան, Օ. Գրիգորյան, Լեզվական իրավիճակն ու Հայաստանի ապագան, «Հայաստանի արդյունաբերություն, շինարարություն, ճարտարապետություն», հ. 10, Երևան, 1990:

¹⁴⁷ Տե՛ս Ս.Տիոյան, Թարգմանությունը որպես մշակույթների փոխհարստացման աղբյուր, Հայոց գրերի ստեղծման 1600 - ամյակին նվիրված միջբուհական գիտաժողովի նյութեր, Հայագիտություն և զուգադրական լեզվաբանություն, Պրակ Ե, Երևան, «Լինգվա», 2006:

Ֆակուլտետներում սովորող ուսանողների մասին չէ), անչափ թույլ են ռուսերենից, և աննշան բացառություններով՝ նաև հայերենից՝ փոխարենը զգալիորեն լավ գիտելիքներ ունենալով այլ օտար լեզուներից՝ անգլերենից, գերմաներենից, ֆրանսերենից:

Իրավիճակը փրկելու և ռուսերենն իր արժանի տեղում դնելու նպատակով 1994 թվականից սկսած աստիճանաբար փորձում են ռուսական դասարաններ բացել նախկին ռուսական դպրոցներում՝ չունենալով սակայն դրանց հիմքերը. Կա՞ն պատշաճ պատրաստվածություն ունեցող մասնագետներ, ունե՞նք համապատասխան նյութական բազա...

Բերենք ստույգ տվյալներ, որ մեզ են տրամադրել Երևանի քաղաքապետարանի կրթության բաժնի պատասխանատուները, ու փորձենք եզրահանգումների գալ (բուհական համակարգին չենք անդրադառնում, քանի որ այդ ոլորտում ռուսերենի հետ կապված ցնցումներ չարձանագրվեցին):

Ներկայումս ՀՀ մայրաքաղաքում գործում են ռուսերենով ուսուցմամբ դասարաններով 12 դպրոցներ՝ 122, 77, 132 (Ի.Իսակովի), 124, 35 (Ն. Գոգոլի), 7 (Վ. Մայակովսկու), 8 (Ա. Պուշկինի), 55 (Ա. Չեխովի), 176, 164, 147, 69: Սա նշանակում է, որ այդ դասարաններում բոլոր առարկաները դասավանդվում են ռուսերենով, իսկ հայերենն առանձին է ուսուցանվում առաջինից մինչև տասներկուերորդ դասարան:

Երևանի 31 դպրոցներում գործում են ռուսերենի խորացված ուսուցմամբ դասարաններ. դեռ ավելին՝ ուսումնական պլանով նախատեսված դպրոցական բաղադրիչից լրացուցիչ դասաժամեր են տրամադրվում ռուսերենին, որը հատկացվում է պետականորեն:

110 ռուսական դասարաններում սովորելու իրավունք է վերապահվում այն աշակերտներին, որոնք Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացի են, կամ որոնց ծնողներից մեկը կամ խնամակալը Ռուսաստանի քաղաքացի է:

Այդ դասարաններում սովորող 2500 աշակերտների համար դասագրքերը առաջինից չորրորդ դասարաններին տրամադրվում են անվճար, իսկ հինգերորդից տասներկուերորդ դասարանների աշակերտները դասագրքերը ձեռք են բերում վճարովի հիմունքով (վճարում են ծնողները): Գրքերը ներկրվում են Ռուսաստանի Դաշնությունից:

Ռուսաստանի Դաշնությանն են պատկանում երկու դպրոցներ՝ Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն համայնքներում. սրանց ֆինանսավորում է ՌԴ:

ՌԴ կրթության նախարարության դասագրքերով ուսուցումն անհամեմատ արդյունավետ է, քանի որ Ռուսաստանի Դաշնությունում ոչ միայն դպրոցական դասագրքերի, այլև գիտական բազմաբնույթ գրականության, տարատեսակ բառարանների ստեղծման ու հրատարակման գործընթացը երբեք չընդհատվեց՝ չնայելով այդ երկրում քանիցս տեղի ունեցած քաղաքական ցնցումներին. ավելին՝ գնալով կատարելագործվեց գրահրատարակչությունը. կարծում ենք դասագրքեր ստեղծող մեր հեղինակներն ու հեղինակային խմբերը դեռ սովորելու շատ բան ունեն նրանցից:

Ռուսական դասարաններ բացելու աստիճանական գործընթացի արդյունքում նորավարտ մասնագետները ուսուցումը կազմակերպում են արդիական միջոցներով, դասավանդման ժամանակակից մեթոդներով: Մնում է, որ նշված դպրոցները ունենան համապատասխան տեխնիկական կահավորում:

Ուրախալի է, որ լեզուների՝ հատկապես ռուսերենի ուսուցումը խթանվում է պետականորեն, ինչին մեծապես նպաստում են Հայաստանում հաջողությամբ գործող Ռուս-Հայկական սլավոնական համալսարանն ու վերջերս բացված Մոսկվայի Լոմոնոսովի անվան Համալսարանի Երևանի մասնաճյուղը, տարբեր մակարդակներում կազմակերպված գիտաժողովներն ու կլոր սեղանները, առարկայական օլիմպիադաները, Երևանում գործող Մոսկվայի տանը պարբերաբար անցկացվող ռուսերենին նվիրված մրցույթները, փորձի փոխանակմանն օժանդակող գործուղումները. սակայն դեռ առկա են բազում հարցեր, որոնք լուծում են պահանջում:

1. Շատ են մանկական գրականության նմուշները, սակայն դրանք անմատչելի, անհասանելի են ազգաբնակչության շուրջ 80 տոկոսին: Ոչ բոլոր երեխաները կարող են ունենալ այդ շքեղ գրքերից. մինչդեռ հրատապ այդ հարցն անհրաժեշտ է կարգավորել անխտիր բոլոր գրադարաններին տրամադրելով առնվազն 10 - ական օրինակ յուրաքանչյուրից:
2. Այսօրվա դասագրքերում առկա են լեզվական բարդ կառույցներ, ռուսաբանություններ, հին ռուսերենով բազմաթիվ դասեր կան, որոնք անհասկանալի են հայ դպրոցականին. անհրաժեշտ է

դասագրքերի տեղայնացում, գործնականացում, պարզեցում, հստակեցում (սա էլ լեզվամշակութաբանության ոլորտից է):

Դասագիրքը պետք է աշակերտի սիրելի ընկերը դառնա, դառնա նրա տնային կրկնուսույցը, այլ ոչ թե իր խրթինությամբ վանի երեխային: Դա հանգեցնում է անընթերցասեր աշակերտ ունենալու տխուր պատկերին:

Հավատում ենք, որ այս գիտաժողովը կնպաստի ռուսերենի իմացության բարելավմանը. մենք կրկին կվերադառնանք ռուսերենով ազատ հաղորդակցվելու ժամանակներին, իհարկե, լավագույնս ուսումնասիրելով ու տիրապետելով մայրենին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Օ. Գրիգորյան, Ս. Տիոյան, Լեզվական իրավիճակն ու Հայաստանի ապագան, «Հայաստանի արդյունաբերություն, շինարարություն, ճարտարապետություն», Եր., 1990, թիվ 10, էջ 48-50:
2. Օ. Գրիգորյան, Արդյոք դա՞ ենք ուզում (ազգային դպրոցին հայերեն դասագրքեր), «Հայք» շաբաթաթերթ, 9 հոկտ., 1990, թիվ 34, էջ 3:
3. Ս. Տիոյան, Նորից ժողովածուների մասին, «Հայք» շաբաթաթերթ, 9 հոկտ., 1990, թիվ 34, էջ 3:
4. Ս. Տիոյան, Թարգմանությունը որպես մշակույթների փոխհարստացման աղբյուր, Հայոց գրերի ստեղծման 1600 - ամյակին նվիրված միջբուհական գիտաժողովի նյութեր, Հայագիտություն և զուգադրական լեզվաբանություն, Պրակ Ե, Երևան, «Լինգվա», 2006, էջ 16-23:

СУСАННА ТИОЯН, СУСАННА АБАЗЯН - СТАТУС РУССКОГО ЯЗЫКА В АРМЕНИИИ

В статье обсуждаются существующие в настоящее время возможности преподавания русского языка как иностранного. В Армении русский язык имеет особый статус. Сопоставляются прежнее и настоящее состояние его преподавания в государственных школах Республики Армения.

Описываются возможности, созданные для обучения вышеозначенного языка, его перспективы. На базе достоверных данных показывается в каких конкретных школах, какие и сколько классов

конкретно функционирует в настоящее время, а также какие проблемы препятствуют полноценному обучению русского языка в РА.

SUSANNA TIOYAN, SUSANNA ABAZYAN - STATUS OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN ARMENIA

In the article are discussed the current possibilities of teaching Russian as a foreign language with unique status in Armenia and are paralleled its past and existing state of affairs in the public schools of the Republic of Armenia.

The set facilities and perspectives of instruction of the mentioned language are described. Based on certain facts is depicted, in which concrete school, how many and what kind of classes now exist and what issues are preventing the integral teaching of the Russian language in Armenia nowadays.

CULTURAL FRAMINGS IN PUBLIC POLITICAL NARRATIVE: B. OBAMA, V. PUTIN, S. SARGSYAN

NADEZHDA TSOLAKYAN

Keywords: public speaking, public narrative, political speeches, cultural values, storytelling, political image, cultural differences, value system

This paper represents a comparative analysis of speeches of three political leaders – Barack Obama, Vladimir Putin, and Serzh Sargsyan – stressing cultural differences that influence the formation of unique public narrative styles, showing the effectiveness of each style in the specific country/region.

As a standard for public narrative analysis, the work by Marshal Ganz – “Public narrative and story of self” is used to better understand the idea of storytelling and how “the story of self”, “the story of us” and “the story of now”¹⁴⁸ are usually formed and developed.

Since these politicians run different diplomacy, politics and international relations, the speeches on a more neutral topic like educational reforms and educational progress are presented, in order to concentrate on cultural value system rather than their politics.

The speeches of Vladimir Putin and Serzh Sargsyan are presented in English, which are official translations presented on both presidents’ official websites.

Public Narrative

“The initial challenge for an organizer or anybody who’s going to provide leadership for change is to figure out how to break through the inertia of habit to get people to pay attention.”

Marshal Ganz

¹⁴⁸ <https://www.ndi.org/files/Public%20Narrative%20Participant%20Guide>.

Political leaders differ not only by their political views, diplomacy or politics they craft and run, but also by their public narrative style. Any political speech is a representation of an image that the politician or his/her office creates and develops, and the more specific it is, the more recognizable this politician becomes.

The practice of having influential speeches and a unique style can be found among different world leaders. Alexander the Great was known for his unique ability to remember the names of all the soldiers in his army, and he used to address them personally in the pre-war speeches to make them more influential and personal¹⁴⁹.

For Winston Churchill¹⁵⁰ rhetoric was “his route to the top of politics. He’d go through every sentence and edit his speech so many times, until he got it just right.” [Collins 2012:122]

Nowadays, of course, the image and the speech style is very often the result of a whole team working in presidential administration, but the uniqueness and creativity of politicians are always appreciated by their public.

During the past 10-15 years storytelling has become a very unique and creative persuasive tool¹⁵¹. It’s a key to open people’s hearts and inspire them to act. Marshal Ganz, a senior lecturer in public policy at the Kennedy School of Government at Harvard University¹⁵², practitioner in organizational leadership for over 50 years, in his work “Public narrative and the story of self” outlines three key elements of public narrative structure: challenge, choice, and outcome.¹⁵³

When the public identifies itself with the storyteller, character’s actions makes them think of the choices they have made in their life and what alternatives they can have.

Public narrative usually combines “the story of self”, “the story of us” and “the story of now”¹⁵⁴, which, as we see later in this work, not always appear in the same way in speeches.

¹⁴⁹ Green, P. “Alexander of Macedon, 356-323”, 2013

¹⁵⁰ Collins, Ph. “The art of speeches and presentations”, 2012

¹⁵¹ Gallo, C. “Talk like TED”, 2014

¹⁵² <http://marshallganz.com/>

¹⁵³ <https://www.ndi.org/files/Public%20Narrative%20Participant%20Guide>

¹⁵⁴ <http://www.wholecommunities.org/pdf/Public%20Story%20Worksheet07Ganz>

“The story of self” explains why specifically that person is called to act, showing the challenges he faced during difficult situations, the choices he had to make that led him to the place he is, and his value system that formed him as a person.

“The story of us” is a way to connect one’s story, one’s challenges and choices with the community that’s called to act. This is usually the part where the storyteller creates a special bond with his/her public and deepens it with common values and actions.

“The story of now” brings up the urgency, that is to say, why the character and the public have to join and act now. This is the part where the character calls the community to make the choice together and change the current situation.

This theory, developed by Marhsal Ganz, is used as a basis to analyze the speeches of Barack Obama, Vladimir Putin and Serzh Sargsyan on the importance of education in their countries.

We will see the changes that public narrative structure undergoes as these three political leaders try to make their speeches persuasive for specific cultures they perform in.

The Story of Self

Every nation has a very complex value system, which was formed as a result of certain historical events, tragedies, victories, disappointments and symbols of hope, and one needs to be very careful when trying to impose one’s own cultural values on another.

As was mentioned above, public narrative combines “the story of self”, “the story of us” and “the story of now”. In most of Barack Obama’s speeches on education, we can follow these three stories in the exact form Ganz described. But that’s not always the same with Vladimir Putin and Serzh Sargsyan.

Below is an example of the story of self, taken from president Obama’s “Remarks at a Campaign Rally in Parma, Ohio, 2012”¹⁵⁵:

*“And the reason I got into that first race way back when and the reason I ran for the Senate and, ultimately, the reason I ran for President was because that had been available for my family. My grandparents participated in World War II. My grandfather **fought in Patton’s Army, and my***

¹⁵⁵ <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=101322>

grandmother worked on a bomber assembly line. But when my grandfather came back, he was able to study on the GI bill, and they were able to buy their first home with some help from the FHA. America gave them that opportunity, didn't give them a handout, but gave them that chance. And when my mom, a single mom, was raising two kids and trying to get her education, there were grants and loans available; and she could instill a love of learning in me and my sister, and we had a chance to get a great education."

The beginning of the passage represents the outcome, one of the three key elements of public narrative, according to Ganz. The continuation of the story is the combination of personal challenges faced by president Obama's family and the choices they made that led him where he is now (outcome). This is the "story of self", why president Obama specifically is called to talk about this, why he knows the outcome of right choices and why he is one of them, with the same problems. Later, he extends the story of self also to his wife's experience:

"And you look at Michelle's family: Her dad was what was called a stationary engineer at the water filtration plant in Chicago, a blue-collar worker. Even though he had MS, he'd have to wake up an hour earlier than everybody else to get dressed and get to the job, but he never missed a day of work. And Michelle's mom, she stayed at home raising the kids and then later became a secretary. They never had a lot, but they had a chance to give their kids this great education"

This way Obama opens the doors to his family, something so sacred to any person. The more personal he gets, the more connected the public feels connected to his ideas and the more ready it is to act, to make the change.

As a contradiction to president Obama's speech, one will rarely or almost never find "the story of self" in any of Vladimir Putin's or Serzh Sargsyan's speeches. Their narratives usually start with the "story of us". No prior information on their families is ever presented by them or by any official sources. Trying to understand why this is the case, we can only make certain assumptions: Vladimir Putin worked at KGB (abbreviation for *Komitet gosudarstvennoy bezopasnosti*, translated in English as Committee for State Security), and in a normal world, that's not the choice or outcome any character can use to connect with the audience. That's not the best tool to make any emotional connection with the public either.

As for President Sargsyan, of course he could share his experience e.g. when trying to bond with soldiers or any defense related audience, because of his previous work, but again not with general public. That's why "the story of self" cannot work in case of these two politicians.

Besides, the more personal experience a politician shares, the more emotion he should incorporate in his speeches. As Marshal Ganz mentions "the key to motivation is understanding that values inspire action through emotion"¹⁵⁶. This may be a problem for any post-soviet country political leader and one of the reasons that "the story of a self" is absent. No matter how strong bonding emotions can create, not all politicians use this technique: very often expressing emotion can be considered as a sign of weakness, or vulnerability, which can undermine the image of a powerful leader. And while in western cultures such openness is appreciated, and stories have the power to move others, it's not always considered a persuasive technique in eastern cultures, especially in post-soviet countries. Throughout the history, Soviet leaders were presented as very stable, strict and emotionless, who were very confident about their decisions and made no mistakes¹⁵⁷. Although almost 30 years have passed since the collapse of the Soviet Union, this political image can still be seen in Armenia and Russia.

The story of us

"The story of us" starts right after the "why me" question is answered in "the story of self". Here come the values, challenges and choices that make the character and the audience as one. Let's see the continuation of president Obama's speech:

*"And so my whole life, and Michelle's whole life, was an example of **this American Dream**: this idea that if you work hard, you can find a job that pays a living wage and you can afford a home, you won't go bankrupt when you get sick, you can retire with some dignity and respect, you can take a vacation."*

Here we see the start of the character's identification with the audience and community. It's interesting that usually "the story of self" and

¹⁵⁶<http://www.wholecommunities.org/pdf/Public%20Story%20Worksheet07Ganz>

¹⁵⁷http://www.regent.edu/acad/global/publications/ijls/new/vol6iss3/1_Ambro_EDITED_p310-336_jmDF

“the story of us” are interconnected: first of all, one needs to explain why he/she has the legacy to do this job, and next why everyone else should feel the same level of responsibility, and act upon a better future. The next two paragraphs connect the “self” and “us” even stronger, already showing the similarities of a leader with his people and trying to make personal experience as the experience every American shares:

*“And the problem was that you could feel, over the last decade, how that dream was **slipping away for too many people**. They were working harder and harder, but it seemed like wages weren't going up, incomes weren't going up, opportunities weren't increasing, the cost of health care was going up, the cost of college was going up, gas prices going up, groceries going up. So that basic bargain felt like it was slipping away from too many people. That's what **got me into politics**: That's why I ran for the State senate; that's why I entered my first political race; that's why I'm running my last political race, because I want to make sure that the next generation, **not just my kids, but everybody**, has that same chance, that **we get that bargain back for America's middle class**. That's what Sherrod is fighting for and Marcy is fighting for and Betty is fighting for and **I am fighting for**. That's what **you believe in**. That's why I'm running for President of the United States of America.”*

This is where he unites with all Americans. This fight is their common fight. They have the American dream, and they all should do their best not to give it up. This is where call to action began. In “the story of us”, the most important skill is to find common values.

Russians or Armenians can't relate to the “Russian dream” or the “Armenian dream”, because there are no such common phrases used in everyday life. Even with Russia and Armenia being so closely historically connected, the values, the challenges and the choices are quite different. For example, Russians have this phrase “Великая держава”, which is translated as the “Great empire/country”, to which Armenians can't relate. On the other hand Armenians have the phrase “ծովից ծով Հայաստան” translated as “Armenia from sea to sea”, which is never used among either Russian or Americans. Armenians also refer to themselves as “աշխարհի հնագույն ազգերից մեկը” translated as “one of the most ancient nations in the world”. The same with the fact that Armenians were the first nation to adopt Christianity. These are values that Americans can't relate to. Hence, to be able to connect, one should know exactly what moves this or that specific

nation. Let's see an example of "the story of us" in Vladimir Putin's speech on a forum called "Quality education for the sake of country"¹⁵⁸:

*"But I would like to begin first of all with congratulations to all who appreciate the Russian culture, language, literature. Today 200 years since the birth of Mikhail Yuryevich Lermontov. I ... visited Tarkhana, saw in what conditions lived **our great poet**. He was a difficult person, though very interesting. But no matter what, one can't deny one obvious fact: **he was a genius, and he was our genius**".*

When analyzing even this small passage, you can clearly see ideas expressed in a specific manner, stressing the greatness of the nation with expressions as "our great poet", "he was a genius, and he was our genius" when talking about the Russian poet Mikhail Lermontov. The wording used is quite different from the one President Obama used to connect with the public, but very appropriate for his nation, and specifically for the audience of that event.

Here is an excerpt from "Remarks by President Serzh Sargsyan" at the meeting with the schoolchildren and students of excellent academic record and prize-winners of the Olympiads, 2013¹⁵⁹:

*"I always speak with pride about you with my interlocutors. Have no doubt that **our country will do everything** so that science and education in Armenia flourish. This meeting is not just a formal meeting. This meeting is a policy. Education is one of the **most important areas for our country's development**, not less important than the army. **You represent our country abroad, you glorify our name**. And all those who want to **compete with us should rather compete in the area of education**. All those who speak about the collapse of Armenia's education system **should rather open their eyes wide, prick up their ears and observe our success**."*

One of the common techniques used by Armenian politicians to connect with audience is to show how important that public is in keeping the good, positive image of the country, rather than stressing that he is one of them. This is, of course, greatly connected with geopolitical situation, as the Armenian government and the people have to work really hard to not just survive in the region, but also be somehow better than others. This "story of us" is very

¹⁵⁸ <http://kremlin.ru/events/president/news/46805>

¹⁵⁹ <http://www.president.am/en/statements-and-messages/item/2013/08/27/President-Serzh-Sargsyan-speech-at-the-meeting-with-medal-winners/>

unique to Armenian politics. And the above-mentioned “being one of the oldest nations in the world” is again used here to make the people a part of a whole.

The Story of Now

After proving that the storyteller is the right person to act upon the problem, and sharing common values, it’s time to call to action because of the urgency of situation. This is one and only part of public narrative, which is present in all three presidents’ speeches and is very similar, with Barack Obama again being more emotional and personal than Vladimir Putin and Serzh Sargsyan.

President Obama’s call to action:

*“But I said, I’d always tell you what I thought and I’d always tell you where I stood and I’d spend every single day fighting as hard as I knew how for you to try to make sure that every single one of you **had the same chance as my family had because I saw myself in you. I saw my hopes and dreams in you. And when I see your kids, I see my kids. And when I see your grandparents, I see my grandparents.** And I have kept that promise. And as long as I have the privilege of being your President, I will keep that promise because I still believe in you. And **if you still believe in me, and if you’re willing to stand with me and knock on some doors with me and make some phone calls with me, we will finish what we started in 2008. And we will grow this middle class, and we will strengthen America, and we’ll remind the world just why it is that we live in the greatest nation on Earth”***

President Putin’s call to action:

*“At the same though, we do need to keep going further. New technology and even new professions appear all the time. Most important of all, our citizens have higher expectations and so we must make every effort **to offer quality teaching that meets today’s demands and will prepare the citizens and specialists our country will need to keep up with the demands of the times.** We need to keep working so that schoolchildren receive a solid base of learning no matter where they live and what their parents’ social status is, so that they can then use this base to master future professions, achieve success, find a place for themselves and **be useful to their country, and enjoy life to its fullest.**”¹⁶⁰*

¹⁶⁰ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46805>

Of course President Putin's call to action contains less emotions, and more concentration on developing the country through education, being a good citizen for the country, and to correspond to the demands of 21st century, as very often Russia is associated with Soviet Union, and old standards. That's why these phrases are common in his speeches. And since that's what the nation also strives to achieve, it's considered a common goal.

Serzh Sargsyan's call to action from 2013 presidential campaign¹⁶¹:

*"In the 21st century, a **competitive state** has to have a competitive education system delivering not only knowledge but also skills of working with and generating knowledge... We will revise the system of admission exams to facilitate the admission of applicants to universities. We will introduce effective systems of student assessment. By joining the European system of accreditation, we will organize the **full international recognition of the educational degrees awarded in Armenia.**"*

Since this is an excerpt from a presidential campaign, it has a certain style specific to such documents, mainly being a plan that will be undertaken by the presidential candidate. As in President Sargsyan's previous speech, here again the problem of being internationally recognized and correspond to modern world standards is of high importance. This is usually what all developing countries seek, and this can very strongly unite the nation in this specific period of time.

Conclusion

It is important to mention that in this comparative analysis I tried to show the cultural differences that can directly influence the structure and the style of the public political narrative. As a basis for this analysis I represented one of the many persuasive tools - storytelling - which is accepted as a common practice, but which can also undergo drastic changes due to different value system, beliefs and past experience of the specific target group. Since very often Western and Eastern political cultures are compared to show which one works better or worse, I aimed to show that sometimes it's the differences that form the politics, diplomacy and the image of a certain political leader and it's not effective to impose one's practice on another. The cultural system of each nation is formed of various important factors that in case of ignorance may result in misunderstandings and unforeseen complications.

¹⁶¹ http://hkh.am/u_files/file/election-programm-2013-en.pdf

REFERENCES

1. Green, P. "Alexander of Macedon, 356-323", 2013
2. Collins, Ph. "The art of speeches and presentations: The Secrets of Making People Remember What You Say", 2012
3. Carmine Gallo, "Talk Like TED: The 9 Public-Speaking Secrets of the World's Top Minds", 2014
4. Grigory Ambrozheichik, "Cultural profile of Russian leadership", Regent University, USA, 2011
5. Bacon, Edwin (2015) Perspectives for Russias future: the case for narrative analysis. In: Pikulicka-Wilczewska, A. and Sakwa, R. (eds.) Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives. Bristol, UK: E-international Relations, pp. 242-250
6. <http://marshallganz.com/>
7. <http://www.hks.harvard.edu/about/faculty-staff-directory/marshall-ganz>
8. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=101322>
9. <https://www.ndi.org/files/Public%20Narrative%20Participant%20Guide.pdf>
10. <https://www.ndi.org/files/Public%20Narrative%20Participant%20Guide.pdf>
11. <http://www.wholecommunities.org/pdf/Public%20Story%20Worksheet07Ganz.pdf>
12. <http://kremlin.ru/events/president/news/46805>
13. <http://www.president.am/en/statements-and-messages/item/2013/08/27/President-Serzh-Sargsyan-speech-at-the-meeting-with-medal-winners/>
14. <https://www.whitehouse.gov/issues/education/k-12/educate-innovate>

ՆԱԴԵԺԴԱ ՑՈՒԱԿՅԱՆ - ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԸ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒՄԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ. Բ. ՕՐԱՄԱ, Վ. ՊՈՒՏԻՆ, Ս. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Տվյալ հետազոտությունը ներկայացնում է երեք քաղաքական գործիչների՝ Բ. Օբամայի, Վ. Պուտինի և Ս. Սարգսյանի ելույթների համեմատական վերլուծությունը: Հետազոտության նպատակն է վեր հանել մշակութային տարբերությունները, որոնք մեծ ազդեցություն են ունենում հանրային նարատիվի տարբեր ոճերի ստեղծման վրա: Հանրային նարատիվի վերլուծության համար օգտագործվում է Մարշալ Գանզի «Հանրային նարատիվ և եսի պատմություն» ("Public narrative and

story of self”) աշխատությունը: Քանի որ այս քաղաքական գործիչները վարում են տարբեր քաղաքականություն, դիվանագիտություն և միջազգային հարաբերություններ, հետազոտության համար օգտագործվել են ավելի չեզոք թեմայի՝ կրթության ոլորտի վերաբերյալ ելույթները: Ուսումնասիրության մեջ ներառված նարատիվների ոճերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ շատ հաճախ հենց քաղաքական մշակույթների տարբերություններն են ձևավորում տվյալ երկրի քաղաքականությունը, դիվանագիտությունը և/կամ քաղաքական գործչի իմիջը:

НАДЕЖДА ЦОЛАКЯН - КУЛЬТУРНЫЕ МОДЕЛИ В РАМКАХ ПУБЛИЧНОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО НАРРАТИВА: Б. ОБАМА, В. ПУТИН, С. САРКИСЯН

Данное исследование представляет сравнительный анализ выступлений следующих политических деятелей: Б. Обамы, В. Путина и С. Саркисяна. Цель исследования выявить разновидности культуры, которые имеют большое влияние на создание разных видов общественных нарративов. Для анализа публичного нарратива используется работа Маршала Ганза "Публичный нарратив и рассказ о себе ". Поскольку данные политические деятели ведут довольно разную политику, дипломатию и международные отношения, в целях данного исследования были использованы выступления на более нейтральную тему - область образования. Анализ стилей нарративов показывает, что именно различия в политических культурах формируют политику и дипломатию данной страны, а так же специфичный политический имидж.

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ԼՈՒՍԻՆԵ ԱՐԳԱՐՅԱՆ - համաշխարհային գրականության և մշակույթի ամբիոնի ասպիրանտ, ԵՊԼՀ

ЛУСИНЕ АБГАРЯН - аспирантка кафедры мировой литературы и культуры, ЕГУЯСН

LUSINE ABGARYAN - Ph.D. student at the Chair of World Culture and Literature, YSULS

ՍՎԵՏԼԱՆԱ ԱԶԻԶՅԱՆ – մ.գ.թ., անգլերենի հնչյունաբանության և քերականության ամբիոնի դոցենտ, ԵՊԼՀ

СВЕТЛАНА АЗИЗЯН – к.п.н., доцент кафедры фонетики и грамматики английского языка, ЕГУЯСН

SVETLANA AZIZYAN – Ph.D., Associate Professor, Chair of English Phonetics and Grammar, YSULS

ԱՐՈՒՍՅԱԿ ԱՆԴՐԵԱՅԱՆ – դասախոս, եվրոպական և ասիական լեզուների ամբիոն, ԵՊԼՀ

АРУСЯК АНДРЕАСЯН - преподаватель кафедры европейских и азиатских языков, ЕГУЯСН

ARUSYAK ANDREASYAN – lecturer, Chair of the European and Asian Languages, YSULS

ԷՐԻԿԱ ԱՎԱԿՈՎԱ – մ.գ.թ., ռուսաց և սլավոնական լեզվաբանության ամբիոնի դասախոս, ԵՊԼՀ

ЭРИКА АВАКОВА – к.п.н., преподаватель кафедры русского и славянского языкознания, ЕГУЯСН

ERIKA AVAKOVA – Ph.D., lecturer at the Chair of Russian and Slavonic Linguistics, YSULS

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԱՅՎԱԶՅԱՆ – լեզվաբանության և հաղորդակցման տեսության ամբիոնի հայցորդ, ԵՊԼՀ

АНДРАНИК АЙВАЗЯН - соискатель кафедры языкознания и теории коммуникации, ЕГУЯСН

ANDRANIK AYVAZYAN – Ph.D. student, Chair of the Linguistics and Theory of Communication, YSULS

ԹԱՄԱՐԱ ԱՆՏՈՆՅԱՆ - համաշխարհային գրականության և մշակույթի ամբիոնի ասպիրանտ, ԵՊԼՀ

ТАМАРА АНТОНЯН – аспирантка кафедры мировой литературы и культуры, ЕГУЯСН

TAMARA ANTONYAN – Ph.D. student at the Chair of World Culture and Literature, YSULS

ԷՄՄԱ ԱՐՏՈՒՇՅԱՆ – մագիստրոս, բանասիրական ֆակուլտետ, ՀՊՄՀ

ЭММА АРТУШЯН – магистр, филологический факультет, АГПУ

EMMA ARTUSHYAN – MA student, Faculty of Philology, ASPU

ՄԱՐԻԱՄ ԲԱԴԴԱՍԱՐՅԱՆ – դասախոս, անգլերենի հաղորդակցման և թարգմանության ամբիոն, ԵՊԼՀ

МАРИАМ БАГДАСАРЯН - преподаватель кафедры перевода и коммуникации английского языка, ЕГУЯСН

MARIAM BAGHDASARYAN - lecturer at the Chair of English Communication and Translation, YSULS

ՔՐԻՍՏԻՆԵ ՍՈԴԻԿՅԱՆ – ք.գ.թ, դոցենտ, անգլերենի հաղորդակցման և թարգմանության ամբիոնի վարիչ, ԵՊԼՀ

КРИСТИНЕ СОГИКЯН – к.ф.н., доцент, зав. каф. английской коммуникации и перевода, ЕГУЯСН

KRISTINE SOGHIKYAN – Ph.D., Associate Professor, Head of the Chair of English Communication and Translation, YSULS

ՎԱՐԴԱՆՈՇ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ – լեզվաբանության և հաղորդակցման տեսության ամբիոնի հայցորդ, ԵՊԼՀ

ВАРДАНУШ БАГДАСАРЯН – соискатель кафедры языкознания и теории коммуникации, ЕГУЯСН

YARDANUSH BAGHDASARYAN – Ph.D student, Chair of the Linguistics and Theory of Communication, YSULS

ՎԱՆՈՒՇԻ ԲԱՂՄԱՆՅԱՆ - հայոց լեզվի պատմության ամբիոնի ասպիրանտ, ԵՊԼՀ

ВАНУИ БАГМАНЯН - аспирант кафедры истории армянского языка, ЕГУ
VANUHI BAGHMANYAN – Ph.D. student at The Chair of the Armenian Language History, YSU

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ԲԱՂՐԱՄՅԱՆ – դասախոս, եվրոպական և ասիական լեզուների ամբիոն, ԵՊԼՀ

МАРГАРИТА БАГРАМЯН - преподаватель кафедры европейских и азиатских языков, ЕГУЯСН

MARGARITA BAGHRAMYAN – lecturer, Chair of European and Asian Languages, YSULS

ՀՈՎԻԿ ԲԼԲՈՒԼՅԱՆ - մանկավարժության պատմության և տեսության ամբիոնի հայցորդ, ՀՊՄՀ

ОВИК БЛБУЛЯН - Соискатель кафедры теории и истории педагогики, АГПУ

HOVIK BLBULYAN – Ph.D. student at the chair of Theory and History of Pedagogics, ASPU

ԳԱՅԱՆԵ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ - ք.գ.դ., հայագիտության ամբիոնի վարիչ, ԵՊԼՀ

ГАЯНЕ ГЕВОРГЯН - д.ф.н., зав. кафедрой арменоведения, ЕГУЯСН

GAYANE GEVORGYAN – Doctor in Philology, Head of the Chair of Armenology, YSULS

ԳԱՅԱՆԵ ԳԻՆՈՅԱՆ - ք.գ.թ., ավագ դասախոս, գերմաներենի ամբիոն, ԵՊԼՀ

ГАЯНЕ ГИНОЯН – к.ф.н., старший преподаватель кафедры немецкого языка, ЕГУЯСН

GAYANE GINOYAN - Ph.d., senior lecturer, Chair of German Language, YSULS

ԳԱՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ - ընդհանուր լեզվաբանության ամբիոնի ասպիրանտ, ԵՊԼՀ

ГАРИК ГРИГОРЯН - аспирант кафедры общей лингвистики, ЕГУ

GARIK GRIGORYAN – Ph.D. student at the Chair of General Linguistics, YSU

ՄԱՐԻՆԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ – ավագ դասախոս, եվրոպական և ասիական լեզուների ամբիոն, ԵՊԼՀ

МАРИНА ГРИГОРЯН – старший преподаватель кафедры европейских и азиатских языков, ЕГУЯСН

MARINA GRIGORYAN – senior lecturer, Chair of European and Asian Languages, YSULS

ՄԵՐԻ ԴԱԼԼԱՔՅԱՆ - դասախոս, անգլերենի հաղորդակցման և թարգմանության ամբիոն, ԵՊԼՀ

МЕРИ ДАЛЛАКЯН - преподаватель, каф. английской коммуникации и перевода, ЕГУЯСН

MERI DALLAKYAN – Lecturer, Chair of English Communication and Translation, YSULS

ԳԱՅԱՆԵ ԵԴԻԱԶԱՐՅԱՆ - ք.գ.թ., դոցենտ, անգլերենի բառագիտության և ոճաբանության ամբիոնի վարիչ, ԵՊԼՀ

ГАЯНЕ ЕГИАЗАРЯН - к.ф.н., доцент, зав. каф. английской лексикологии и стилистики, ЕГУЯСН

GAYANE YEGHIAZARYAN – Ph.D., Associate Professor, Head of the Chair of English Lexicology and Stylistics, YSULS

ԴԻԱՆԱ ԱԴԻԿՅԱՆ - դասախոս, անգլերենի բառագիտության և ոճաբանության ամբիոն, ԵՊԼՀ

ДИАНА АДИКЯН – преподаватель кафедры английской лексикологии и стилистики, ЕГУЯСН

DIANA ADIKYAN – lecturer, Chair of English Lexicology and Stylistics, YSULS

ՀՐԱՆՈՒՇ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ – ք.գ.թ., դոցենտ, լեզվաբանության և հաղորդակցման տեսության ամբիոն, ԵՊԼՀ

ГРАНУШ ТОВМАСЯН – к.ф.н., доцент кафедры языкознания и теории коммуникации, ЕГУЯСН

HRANUSH TOVMASYAN – Ph.D., Associate Professor at the Chair of Linguistics and Theory of Communication, YSULS

ԱՐՓԻՆԵ ԽԱԼԱԹՅԱՆ - դասախոս, անգլերենի բառագիտության և ոճաբանության ամբիոն, ԵՊԼՀ

АРПИНЕ ХАЛАТЯН – преподаватель кафедры английской лексикологии и стилистики, ЕГУЯСН

ARPINE KHALATYAN – lecturer, Chair of English Lexicology and Stylistics, YSULS

ԼԻԼԻԹ ԽԱՉԻԿՅԱՆ – դասախոս, լրագրության ֆակուլտետի ասպիրանտ, Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

ЛИЛИТ ХАЧИКЯН – преподаватель, аспирант кафедры журналистики, Российско-Армянского (Славянского) университета

LILIT KHACHIKYAN – lecturer, Ph.D. student in Journalism, Russian-Armenian (Slavonic) University

ՄԵՐԻ ԿՆՅԱԶՅԱՆ - Պեկինի օտար լեզուների համալսարանի ասպիրանտ

МЭРИ КНЯЗЯН - аспирант, Пекинский университет иностранных языков

MARY KNYAZYAN – Ph.D. student, Beijing Foreign Studies University

ԱՆԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ – դասախոս, անգլերենի հնչյունաբանության և քերականության ամբիոն, ԵՊԼՀ

АНИ АРУТЮНЯН – преподаватель кафедры фонетики и грамматики английского языка, ЕГУЯСН

ANI HARUTYUNYAN – lecturer, Chair of English Phonetics and Grammar, YSULS

ԻՆՆԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ - ք.գ.թ., դասախոս, ռուս և սլավոնական լեզվաբանության ամբիոն, ԵՊԼՀ

ИННА АРУТЮНЯН - к.ф.н., преподаватель кафедры русского и славянского языкознания, ЕГУЯСН

INNA HARUTYUNYAN – Ph.D., Lecturer at the Chair of Russian and Slavonic Linguistics, YSULS

ՆԵԼԼԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ - ք.գ.թ., ռոմանոգերմանական և ռուսաբանասիրության ամբիոնի դասախոս, Երևանի Հյուսիսային համալսարան

НЕЛЛИ АРУТЮНЯН - к.ф.н., преподаватель кафедры романо-германской и русской филологии, Ереванский Северный университет

NELLY HARUTYUNYAN - Ph.D., Lecturer at the Romance-Germanic and Russian Language Chair, Yerevan Northern University

ՖՐՈՒՆԶԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ -ք.գ.թ., դոցենտ, եվրոպական և ասիական լեզուների ամբիոնի վարիչ, ԵՊԼՀ

ФРУНЗЕ ОГАННЕСЯН -к.ф.н., доцент, зав. каф. европейских и азиатских языков, ЕГУЯСН

FRUNZE HOVHANNISYAN - Ph.D., Associate Professor, Head of the Chair of European and Asian Languages, YSULS

ԷՄՄԱ ԲԱԼԱՅԱՆ - եվրոպական և ասիական լեզուների ամբիոնի հայցորդ, ԵՊԼՀ

ЭММА БАЛАЯН - соискатель кафедры европейских и азиатских языков, ЕГУЯСН

EMMA BALAYAN – Ph.D. student, Chair of European and Asian Languages.
YSULS

ՍԻՐԱՆՈՒՅՇ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ - մագիստրոս, լեզվաբանության և հաղորդակցման տեսության ամբիոն, ԵՊԼՀ

СИРАНУШ СУКИАСЯН - магистр, кафедра языкознания и теории коммуникации, ЕГУЯСН

SIRANUYSH SUQIASYAN – MA student, Chair of the Linguistics and Theory of Communication, YSULS

ԴԱՎԻԹ ՂԱՐԻԲՅԱՆ - ք.գ.թ. ռուսերենի ամբիոնի ասիստենտ, ՀՊՄՀ

ДАВИД ГАРИБЯН - к.ф.н., ассистент кафедры русского языка, АГПУ

DAVID GHARIBYAN – Ph.D., assistant at the chair of the Russian language, ASPU

ՆԱԻՐԱ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ - անգլերենի բառագիտության և ոճաբանության ամբիոնի հայցորդ, ԵՊԼՀ

НАИРА МАРТИРОСЯН – соискатель кафедры английской лексикологии и стилистики, ЕГУЯСН

NAIRA MARTIROSYAN - Ph.D student, Chair of English Lexicology and Stylistics, YSULS

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ – անգլերենի բառագիտության և ոճաբանության ամբիոնի հայցորդ, ԵՊԼՀ

СУСАННА МХИТАРЯН - соискатель кафедры английской лексикологии и стилистики, ЕГУЯСН

SUSANNA MKHITARYAN - Ph.D. student, Chair of English Lexicology and Stylistics, YSULS

ԱՆԱՀԻՏ ՄԿՐՅԱՆ – դասախոս, եվրոպական և ասիական լեզուների ամբիոն, ԵՊԼՀ

АНАИТ МКРЯН – преподаватель кафедры европейских и азиатских языков, ЕГУЯСН

ANAHIT MKRYAN - lecturer, Chair of European and Asian Languages, YSULS

ԱՐԱՍ ՄԿՐՅԱՆ - Կրտսեր գիտաշխատող, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիա

АРАМ МКРЯН - младший научный сотрудник, Национальная академия наук, РА

ARAM MKRYAN – scientific researcher, the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

ԳԱՅԱՆԵ ՄԿՐՏՉՅԱՆ - ք.գ.թ., Կրթության ազգային ինստիտուտի հայագիտական և սոցիալ-մշակութային առարկաների բաժնի գլխավոր մասնագետ

ГАЯНЕ МКРТЧЯН - к.ф.н., специалист армянского языка и литературы отдела арменоведческих и социокультурных дисциплин, Национальный институт образования

GAYANE MKRTCHYAN – Ph.D, Specialist of Armenological and Socio-Cultural subjects in the Department of National Institute of Education

ԼՈՒՍԻՆԵ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ – ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի հայցորդ

ЛУСИНЕ МУРАДЯН – соискатель института языка НАН

LUSINE MURADYAN – Ph.D. student, Institute of Language, NAS

ԳՈՎՀԱՐ ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ – ք. գ. թ., հայոց լեզվի ամբիոնի դոցենտ, ԵՊՀ

ГОАР НЕРСЕСЯН - к.ф.н., доцент кафедры армянского языка, ЕГУ

GOHAR NERSESYAN – Ph.D., Associate Professor at the Chair of the Armenian Language, YSU

ՆԱՐԻՆԵ ՉԱԽԱԼՅԱՆ – պատմության և հասարակագիտության ուսուցչուհի, Ֆոտոն վարժարան

НАРИНЕ ЧАХАЛЯН – учитель истории и социальных наук, колледж Фотон

NARINE CHAKHALYAN – teacher of History and Social Sciences, Photon College

ՏԱԹԵՎԻԿ ՌԵԿԱՆՅԱՆ - լեզվաբանության և հաղորդակցման տեսության ամբիոնի ասպիրանտ, ԵՊԼՀ

TATEVIK REGANYAN - аспирант кафедры языкознания и теории коммуникации, ЕГУЯСН

TATEVIK REHANYAN - Ph.D student, Chair of Linguistics and Theory of Communication, YSULS

ՌԻՏԱ ՍԱՂԱԹԵԼՅԱՆ - ք.գ.թ., հայոց լեզվի ամբիոնի դոցենտ, ԵՊՀ

РИТА САГАТЕЛЯН - к.ф.н., доцент кафедры армянского языка, ЕГУ

RITA SAGHATELYAN - Ph.D., Associate Professor at the Chair of Armenian Language, YSU

ԳԱՅԱՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ – դասախոս, օտար լեզուների և գրականության ամբիոն, Գավառի պետական համալսարան

ГАЯНЕ САРКИСЯН - преподаватель кафедры иностранных языков и литературы, Гаварский государственный университет

GAYANE SARGSYAN - Lecturer at the Chair or Foreign Languages and Literature, Gavar State University

ԼԻԱՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ – ք.գ.թ., հայոց լեզվի ամբիոնի ասիստենտ, ԵՊՀ

ЛИАНА САРКИСЯН - к.ф.н., ассистент кафедры армянского языка, ЕГУ

LIANA SARGSYAN - Ph.D., Assistant at the Chair of Armenian Language, YSU

ՌՈՒԶԱՆՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ - մ.գ.թ., ռուսաց և սլավոնական լեզվաբանության ամբիոնի դասախոս, ԵՊԼՀ

РУЗАННА САРКИСЯН - к.п.н., преподаватель кафедры русского и славянского языкознания, ЕГУЯСН

RUZANNA SARGSYAN – Ph.D., lecturer at the Chair of Russian and Slavonic Linguistics, YSULS

ՍՅՈՒՀԱՆՆԱ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ – անգլերենի բառագիտության և ոճաբանության ամբիոնի հայցորդ, ԵՊԼՀ

СЮЗАННА СТЕПАНЯН – соискатель кафедры английской лексикологии и стилистики, ЕГУЯСН

SYUZANNA STEPANYAN - Ph.D student, Chair of English Lexicology and Stylistics, YSULS

ԿԱՐԵՆ ՎԵԼՅԱՆ – ք.գ.թ., դոցենտ, անգլերենի հնչյունաբանության և քերականության ամբիոն, ԵՊԼՀ

КАРЕН ВЕЛЯН - к.ф.н., доцент каф. фонетики и грамматики английского языка, ЕГУЯСН

KAREN VELYAN – Ph.D., Associate Professor, Chair of English Phonetics and Grammar, YSULS

ՊԱՅԱՆԵ ՎԵՐԴՅԱՆ - ք.գ.թ., հայագիտության ամբիոնի ավագ դասախոս, ԵՊԼՀ

ГАЯНЕ ВЕРДЯН - к.ф.н., старший преподаватель кафедры арменоведения, ЕГУЯСН

GAYANE VERDYAN - Ph.D., senior lecturer at the Chair of Armenology, YSULS

ՆԻՆԱ ՏԱՏԿԱԼՈ – մ.գ.դ., մանկավարժության և լեզուների դասավանդման ամբիոնի դոցենտ, ԵՊԼՀ

НИНА ТАТКАЛО – д.п.н., доцент кафедры педагогики и методов преподавания языков, ЕГУЯСН

NINA TATKALO – Doctor in Pedagogy, Associate Professor, Chair of Pedagogy and Methods of Teaching Languages, YSULS

ԺԵՆՅԱ ՏԵՐ-ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ – ասպիրանտ, մանկավարժության և լեզուների դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոն, ԵՊԼՀ

ЖЕНЯ ТЕР-ВАРДАНЯН - аспирант кафедры педагогики и методики преподавания языков, ЕГУЯСН

ZHENYA TER-VARDANYAN - Ph.D. student at the Chair of Pedagogy and Language Teaching Methodology, YSULS

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ՏԻՈՅԱՆ - ք.գ.թ., հայագիտության ամբիոնի դոցենտ, ԵՊԼՀ

СУСАННА ТИОЯН - к.ф.н., доцент кафедры арменоведения ЕГУЯСН

SUSANNA TIOYAN – Ph.D., associate professor at the Chair of Armenology, YSULS

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԱՐԱԶՅԱՆ - ԵՊԼՀ հայագիտության ամբիոնի ավագ դասախոս

СУСАННА АБАЗЯН - старший преподаватель кафедры арменоведения ЕГУЯСН

SUSANNA ABAZYAN - senior lecturer at the Chair of Armenology, YSULS

ՆԱԴԵԺԴԱ ՑՈԼԱԿՅԱՆ - հանրային խոսքի դասընթացավար, «Տեղեկատվություն և հանրային հաղորդակցում» բաժնի 2-րդ կուրսի մագիստրոս, ԵՊԼՀ

НАДЕЖДА ЦОЛАКЯН – тренер по развитию навыков публичного выступления, студентка 2-го курса магистратуры «Информация и коммуникационные технологии», ЕГУЯСН

NADEZHDA TSOLAKYAN - public speaking trainer, 2nd year MA student at the department of “Information and Communication Technologies”, YSULS

Համակարգչային ծնավորումը՝

Հասմիկ Փիլավջյանի,
Անիտա Հայրապետյանի

Տպաքանակը՝ 200

«Լինգվա» հրատարակչություն
Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական լեզվահասարակագիտական
համալսարան
Հասցեն՝ Երևան, Թումանյան 42
Հեռ.՝ 53-05-52
Web: <http://www.brusov.am>
E-mail: yslu@brusov.am